Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Jātaka-aṭṭhakathā

(Tatiyo bhāgo)

4. Catukkanipāto

1. Kāliṅgavaggo

[301] 1. Cūḷakāliṅgajātakavaṇṇanā

Vivarathimāsaṃ dvāranti idaṃ satthā jetavane viharanto catunnaṃ paribbājikānaṃ pabbajjaṃ ārabbha kathesi. Vesāliyaṃ kira licchavirājūnaṃ satta sahassāni satta satāni satta ca licchavī vasiṃsu. Te sabbepi pucchāpaṭipucchācittakā ahesuṃ. Atheko pañcasu vādasatesu byatto nigaṇṭho vesāliyaṃ sampāpuṇi, te tassa saṅgahaṃ akaṃsu. Aparāpi evarūpā nigaṇṭhī sampāpuṇi. Rājāno dvepi jane vādaṃ kāresuṃ, ubhopi sadisāva ahesuṃ. Tato licchavīnaṃ etadahosi ‘‘ime dvepi paṭicca uppanno putto byatto bhavissatī’’ti. Tesaṃ vivāhaṃ kāretvā dvepi ekato vāsesuṃ. Atha nesaṃ saṃvāsamanvāya paṭipāṭiyā catasso dārikāyo eko ca dārako jāyi. Dārikānaṃ ‘‘saccā, lolā, avadhārikā, paṭicchādā’’ti nāmaṃ akaṃsu, dārakassa ‘‘saccako’’ti. Te pañcapi janā viññutaṃ pattā mātito pañca vādasatāni, pitito pañca vādasatānīti vādasahassaṃ uggaṇhiṃsu. Mātāpitaro dārikānaṃ evaṃ ovadiṃsu ‘‘sace koci gihī tumhākaṃ vādaṃ bhindissati, tassa pādaparicārikā bhaveyyātha. Sace pabbajito bhindissati, tassa santike pabbajeyyāthā’’ti.

Aparabhāge mātāpitaro kālamakaṃsu. Tesu kālakatesu saccakanigaṇṭho tattheva vesāliyaṃ licchavīnaṃ sippaṃ sikkhāpento vasi. Bhaginiyo jambusākhaṃ gahetvā vādatthāya nagarā nagaraṃ caramānā sāvatthiṃ patvā nagaradvāre sākhaṃ nikhaṇitvā ‘‘yo amhākaṃ vādaṃ āropetuṃ sakkoti gihī vā pabbajito vā, so etaṃ paṃsupuñjaṃ pādehi vikiritvā pādeheva sākhaṃ maddatū’’ti dārakānaṃ vatvā bhikkhāya nagaraṃ pavisiṃsu. Athāyasmā sāriputto asammaṭṭhaṭṭhānaṃ sammajjitvā rittaghaṭesu pānīyaṃ upaṭṭhapetvā gilāne ca paṭijaggitvā divātaraṃ sāvatthiṃ piṇḍāya pavisanto taṃ sākhaṃ disvā dārake pucchi, dārakā taṃ pavattiṃ ācikkhiṃsu. Thero dārakeheva pātāpetvā maddāpetvā ‘‘yehi ayaṃ sākhā ṭhapitā, te katabhattakiccāva āgantvā jetavanadvārakoṭṭhake maṃ passantū’’ti dārakānaṃ vatvā nagaraṃ pavisitvā katabhattakicco vihāradvārakoṭṭhake aṭṭhāsi. Tāpi paribbājikā bhikkhāya caritvā āgatā sākhaṃ madditaṃ disvā ‘‘kenāyaṃ madditā’’ti vatvā ‘‘sāriputtattherena, sace tumhe vādatthikā, jetavanadvārakoṭṭhakaṃ gacchathā’’ti dārakehi vuttā puna nagaraṃ pavisitvā mahājanaṃ sannipātetvā vihāradvārakoṭṭhakaṃ gantvā theraṃ vādasahassaṃ pucchiṃsu. Thero taṃ vissajjetvā ‘‘aññaṃ kiñci jānāthā’’ti pucchi. ‘‘Na jānāma, sāmī’’ti. ‘‘Ahaṃ pana vo kiñci pucchāmī’’ti. ‘‘Puccha, sāmi, jānantiyo kathessāmā’’ti.

Thero ‘‘ekaṃ nāma ki’’nti pucchi. Tā na jāniṃsu. Thero vissajjesi. Tā ‘‘amhākaṃ, sāmi, parājayo, tumhākaṃ jayo’’ti āhaṃsu. ‘‘Idāni kiṃ karissathā’’ti? ‘‘Amhākaṃ mātāpitūhi ayaṃ ovādo dinno ‘sace vo gihī vādaṃ bhindissati, tassa pajāpatiyo bhaveyyātha. Sace pabbajito, tassa santike pabbajeyyāthā’ti, pabbajjaṃ no dethā’’ti. Thero ‘‘sādhū’’ti vatvā tā uppalavaṇṇāya theriyā santike pabbājesi. Tā sabbāpi na cirasseva arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Athekadivasaṃ bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, sāriputtatthero catunnaṃ paribbājikānaṃ avassayo hutvā sabbā arahattaṃ pāpesī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa etāsaṃ avassayo ahosi, idāni pana pabbajjābhisekaṃ dāpesi, pubbe rājamahesiṭṭhāne ṭhapesī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte kāliṅgaraṭṭhe dantapuranagare kāliṅgarāje rajjaṃ kārente assakaraṭṭhe pāṭalinagare assako nāma rājā rajjaṃ kāresi. Kāliṅgo sampannabalavāhano sayampi nāgabalo paṭiyodhaṃ na passati. So yujjhitukāmo hutvā amaccānaṃ ārocesi ''ahaṃ yuddhatthiko, paṭiyodhaṃ pana na passāmi, kiṃ karomā''ti. Amaccā ''attheko, mahārāja, upāyo, dhītaro te catasso uttamarūpadharā, tā pasādhetvā paṭicchannayāne nisīdāpetvā balaparivutā gāmanigamarājadhāniyo carāpetha. Yo rājā tā attano gehe kātukāmo bhavissati, tena saddhiṃ yuddhaṃ karissāmā''ti vadiṃsu. Rājā tathā kāresi. Tāhi gatagataṭṭhāne rājāno bhayena tāsaṃ nagaraṃ pavisituṃ na denti, paṇṇākāraṃ pesetvā bahinagareyeva vasāpenti. Evaṃ sakalajambudīpaṃ vicaritvā assakaraṭṭhe pāṭalinagaraṃ pāpuṇiṃsu. Assakopi nagaradvārāni pidahāpetvā paṇṇākāraṃ pesesi. Tassa nandiseno nāma amacco paṇḍito byatto upāyakusalo. So cintesi ''imā kira rājadhītaro sakalajambudīpaṃ vicaritvā paṭiyodhaṃ na labhiṃsu, evaṃ sante jambudīpo tuccho nāma ahosi, ahaṃ kāliṅgena saddhiṃ yujjhissāmī''ti. So nagaradvāraṃ gantvā dovārike āmantetvā tāsaṃ dvāraṃ vivarāpetuṃ paṭhamaṃ gāthamāha –

1. ''Vivarathimāsaṃ dvāraṃ, nagaraṃ pavisantu aruṇarājassa;
Sīhena susiṭṭhena, surakkhitaṃ nandisenenā''ti.

Tattha **aruṇarājassā**ti so hi rajje patiṭṭhitakāle raṭṭhanāmavasena assako nāma jāto, kuladattiyaṃ panassa nāmaṃ aruṇoti. Tenāha ''aruṇarājassā''ti. **Sīhenā**ti purisasīhena. **Susiṭṭhenā**ti ācariyehi suṭṭhu anusāsitena. **Nandisenenā**ti mayā nandisenena nāma.

So evaṃ vatvā dvāraṃ vivarāpetvā tā gahetvā assakarañño datvā ''tumhe mā bhāyittha, yuddhe sati ahaṃ jinissāmi, imā uttamarūpadharā rājadhītaro mahesiyo karothā''ti tāsaṃ abhisekaṃ dāpetvā tāhi saddhiṃ āgate purise ''gacchatha, tumhe rājadhītūnaṃ assakarājena mahesiṭṭhāne ṭhapitabhāvaṃ tumhākaṃ rañño ācikkhathā''ti uyyojesi. Te gantvā ārocesuṃ. Kāliṅgo ''na hi nūna so mayhaṃ balaṃ jānātī''ti vatvā tāvadeva mahatiyā senāya nikkhami. Nandiseno tassa āgamanaṃ ñatvā ''attano kira rajjasīmāyameva hotu, mā amhākaṃ rañño rajjasīmaṃ okkamatu, ubhinnaṃ rajjānaṃ antare yuddhaṃ bhavissatī''ti sāsanaṃ pesesi. So sāsanaṃ sutvā attano rajjapariyanteyeva aṭṭhāsi. Assakopi attano rajjapariyante aṭṭhāsi. Tadā bodhisatto isipabbajjaṃ pabbajitvā tesaṃ dvinnaṃ rajjānaṃ antare paṇṇasālāyaṃ vasati. Kāliṅgo cintesi ''samaṇā nāma kiñci jānissanti, ko jānāti, kiṃ bhavissati, kassa jayo vā parājayo vā bhavissati, tāpasaṃ pucchissāmī''ti aññātakavesena bodhisattaṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā paṭisanthāraṃ katvā ''bhante, kāliṅgo ca assako ca yujjhitukāmā attano attano rajjasīmāyameva ṭhitā, etesu kassa jayo bhavissati, kassa parājayo''ti pucchi. Mahāpuñña, ahaṃ ''asukassa jayo, asukassa parājayo''ti na jānāmi, sakko pana devarājā idhāgacchati, tamahaṃ pucchitvā kathessāmi, sve āgaccheyyāsīti. Sakko bodhisattassa upaṭṭhānaṃ āgantvā nisīdi, atha naṃ bodhisatto tamatthaṃ pucchi. Bhante, kāliṅgo jinissati, assako parājissati, idañcidañca pubbanimittaṃ paññāyissatīti.

Kāliṅgo punadivase āgantvā pucchi, bodhisattopissa ācikkhi. So ''kiṃ nāma pubbanimittaṃ bhavissatī''ti apucchitvāva ''ahaṃ kira jinissāmī''ti uṭṭhāya tuṭṭhiyā pakkāmi. Sā kathā vitthārikā ahosi. Taṃ sutvā assako nandisenaṃ pakkosāpetvā ''kāliṅgo kira jinissatiṃ, mayaṃ parājissāma, kiṃ nu kho kātabba''nti āha. So ''ko etaṃ jānāti mahārāja, kassa jayo vā parājayo vā, tumhe mā cintayitthā''ti rājānaṃ assāsetvā bodhisattaṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisinno ''bhante, ko jinissati, ko parājissatī''ti pucchi. ''Kāliṅgo jinissati, assako parājissatī''ti? ''Bhante, jinantassa pubbanimittaṃ kiṃ bhavissati, kiṃ parājinantassā''ti? ''Mahāpuñña, jinantassa ārakkhadevatā sabbaseto usabho bhavissati, itarassa sabbakāḷako, ubhinnampi ārakkhadevatā yujjhitvā jayaparājayaṃ karissantī''ti. Nandiseno taṃ sutvā uṭṭhāya gantvā rañño sahāye sahassamatte mahāyodhe gahetvā avidūre pabbataṃ abhiruyha ''ambho, amhākaṃ rañño jīvitaṃ dātuṃ sakkhissathā''ti pucchi. ''Āma, sakkhissāmā''ti. ''Tena hi imasmiṃ papāte patathā''ti. Te patituṃ ārabhiṃsu. Atha ne vāretvā ''alaṃ ettha patanena, amhākaṃ rañño jīvitaṃ dātuṃ suhadayā anivattino hutvā yujjhathā''ti āha. Te sampaṭicchiṃsuṃ.

Atha saṅgāme upaṭṭhite kāliṅgo ''ahaṃ kira jinissāmī''ti vosānaṃ āpajji, balakāyāpissa ''amhākaṃ

kira jayo''ti vosānaṃ āpajjitvā sannāhaṃ akatvā vaggavaggā hutvā yathāruci pakkamiṃsu, vīriyakaraṇakāle vīriyaṃ na kariṃsu. Ubhopi rājāno assaṃ abhiruhitvā ''yujjhissāmā''ti aññamaññaṃ upasaṅkamanti. Ubhinnaṃ ārakkhadevatā purato gantvā kāliṅgarañño ārakkhadevatā sabbaseto usabho ahosi, itarassa sabbakāḷako. Tā devatāpi aññamaññaṃ yujjhanākāraṃ dassentā upasaṅkamiṃsu. Te pana usabhā ubhinnaṃ rājūnaṃyeva paññāyanti, na aññesaṃ. Nandiseno assakaṃ pucchi ''paññāyati te, mahārāja, ārakkhadevatā''ti. ''Āma, paññāyatī''ti. ''Kenākārenā''ti. ''Kāliṅgarañño ārakkhadevatā sabbaseto usabho hutvā paññāyati, amhākaṃ ārakkhadevatā sabbakāḷako kilamanto hutvā tiṭṭhatī''ti. ''Mahārāja, tumhe mā bhāyatha, mayaṃ jinissāma, kāliṅgo parājissati, tumhe assapiṭṭhito otaritvā imaṃ sattiṃ gahetvā susikkhitasindhavaṃ udarapasse vāmahatthena uppīḷetvā iminā purisasahassena saddhiṃ vegena gantvā kāliṅgarañño ārakkhadevataṃ sattippahārena pātetha, tato mayaṃ sahassamattā sattisahassena paharissāma, evaṃ kāliṅgassa ārakkhadevatā nassissati, tato kāliṅgo parājissati, mayaṃ jinissāmā''ti. Rājā ''sādhū''ti nandisenena dinnasaññāya gantvā sattiyā pahari, sūrayodhasahassāpi amaccā sattisahassena pahariṃsu. Ārakkhadevatā tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi, tāvadeva kāliṅgo parājitvā palāyi. Taṃ palāyamānaṃ disvā sahassamattā amaccā ''kāliṅgo palāyatī''ti unnadiṃsu. Kāliṅgo maraṇabhayabhīto palāyamāno taṃ tāpasaṃ akkosanto dutiyaṃ gāthamāha –

2. ''Jayo kaliṅgānamasayhasāhinaṃ, parājayo anayo assakānaṃ;
Icceva te bhāsitaṃ brahmacāri, na ujjubhūtā vitathaṃ bhaṇantī''ti.

Tattha **asayhasāhina**nti asayhaṃ dussahaṃ sahituṃ samatthānaṃ. **Icceva te bhāsita**nti evaṃ tayā kūṭatāpasa lañjaṃ gahetvā parājinakarājānaṃ jinissati, jinanarājānañca parājissatīti bhāsitaṃ. **Na ujjubhūtā**ti ye kāyena vācāya manasā ca ujubhūtā, na te musā bhaṇantīti.

Evaṃ so tāpasaṃ akkosanto palāyanto attano nagarameva gato, nivattitvā oloketumpi nāsakkhi. Tato katipāhaccayena sakko tāpasassa upaṭṭhānaṃ agamāsi. Tāpaso tena saddhiṃ kathento tatiyaṃ gāthamāha –

3. ''Devā musāvādamupātivattā, saccaṃ dhanaṃ paramaṃ tesu sakka;
Taṃ te musā bhāsitaṃ devarāja, kiṃ vā paṭicca maghavā mahindā''ti.

Tattha **taṃ te musā bhāsita**nti yaṃ tayā mayhaṃ bhāsitaṃ, taṃ atthabhañjanakamusāvādaṃ kathentena tayā musā bhāsitaṃ, tayā kiṃ kāraṇaṃ paṭicca evaṃ bhāsitanti?

Taṃ sutvā sakko catutthaṃ gāthamāha –

4. ''Nanu te sutaṃ brāhmaṇa bhaññamāne, devā na issanti purisaparakkamassa;
Damo samādhi manaso abhejjo, abyaggatā nikkamanañca kāle;
Daḷhañca viriyaṃ purisaparakkamo ca, teneva āsi vijayo assakāna''nti.

Tassattho – kiṃ tayā, brāhmaṇa, tattha tattha vacane bhaññamāne idaṃ na sutapubbaṃ, yaṃ devā purisaparakkamassa na issanti na usūyanti, assakarañño vīriyakaraṇavasena attadamanasaṅkhāto **damo,** samaggabhāvena **manaso abhejjo,** abhejja**samādhi,** assakarañño sahāyānaṃ vīriyakaraṇakāle **abyaggatā** yathā kāliṅgassa manussā vaggavaggā hutvā osakkiṃsu, evaṃ anosakkanaṃ samaggabhāvena abhejjacittānaṃ **vīriyañca purisaparakkamo** ca thiro ahosi, teneva kāraṇena assakānaṃ jayo ahosīti.

Palāte ca pana kāliṅge assakarājā vilopaṃ gāhāpetvā attano nagaraṃ gato. Nandiseno kāliṅgassa sāsanaṃ pesesi ''imāsaṃ catunnaṃ rājakaññānaṃ dāyajjakoṭṭhāsaṃ pesetu, sace na peseti, kātabbamettha jānissāmī''ti. So taṃ sāsanaṃ sutvā bhītatasito tāhi laddhabbadāyajjaṃ pesesi, tato paṭṭhāya samaggavāsaṃ vasiṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi ‘‘tadā kāliṅgarañño dhītaro imā daharabhikkhuniyo ahesuṃ, nandiseno sāriputto, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Cūḷakāliṅgajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[302] 2. Mahāassārohajātakavaṇṇanā

Adeyyesuṃ dadaṃ **dāna**nti idaṃ satthā jetavane viharanto ānandattheraṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu heṭṭhā kathitameva. Satthā ‘‘porāṇakapaṇḍitāpi attano upakāravaseneva kiriṃsū’’ti vatvā idhāpi atītaṃ āhari.

Atīte bodhisatto bārāṇasirājā hutvā dhammena samena rajjaṃ kāreti, dānaṃ deti, sīlaṃ rakkhati. So ‘‘paccantaṃ kupitaṃ vūpasamessāmī’’ti balavāhanaparivuto gantvā parājito assaṃ abhiruhitvā palāyamāno ekaṃ paccantagāmaṃ pāpuṇi. Tattha tiṃsa janā rājasevakā vasanti. Te pātova gāmamajjhe sannipatitvā gāmakiccaṃ karonti. Tasmiṃ khaṇe rājā vammitaṃ assaṃ abhiruhitvā alaṅkatapaṭiyatto gāmadvārena antogāmaṃ pāvisi. Te ‘‘kiṃ nu kho ida’’nti bhītā palāyitvā sakasakagehāni pavisiṃsu. Eko panettha attano gehaṃ agantvā rañño paccuggamanaṃ katvā ‘‘rājā kira paccantaṃ gato’’ti suyyati, kosi tvaṃ rājapuriso corapurisoti? ‘‘Rājapuriso, sammā’’ti. ‘‘Tena hi ethā’’ti rājānaṃ gehaṃ netvā attano pīṭhake nisīdāpetvā ‘‘ehi, bhadde, sahāyakassa pāde dhovā’’ti bhariyaṃ tassa pāde dhovāpetvā attano balānurūpena āhāraṃ datvā ‘‘muhuttaṃ vissamathā’’ti sayanaṃ paññāpesi, rājā nipajji. Itaro assassa sannāhaṃ mocetvā caṅkamāpetvā udakaṃ pāyetvā piṭṭhiṃ telena makkhetvā tiṇaṃ adāsi. Evaṃ tayo cattāro divase rājānaṃ paṭijaggitvā ‘‘gacchāmahaṃ, sammā’’ti vutte puna rañño ca assassa ca kattabbayuttakaṃ sabbamakāsi. Rājā tussitvā gacchanto ‘‘ahaṃ, samma, mahāassāroho nāma, nagaramajjhe amhākaṃ gehaṃ, sace kenaci kiccena nagaraṃ āgacchasi, dakkhiṇadvāre ṭhatvā dovārikaṃ ‘mahāassāroho kataragehe vasatī’ti pucchitvā dovārikaṃ gahetvā amhākaṃ gehaṃ āgaccheyyāsī’’ti vatvā pakkāmi.

Balakāyopi rājānaṃ adisvā bahinagare khandhāvāraṃ bandhitvā ṭhito rājānaṃ disvā paccuggantvā parivāresi. Rājā nagaraṃ pavisanto dvārantare ṭhatvā dovārikaṃ pakkosāpetvā mahājanaṃ paṭikkamāpetvā ‘‘tāta, eko paccantagāmavāsī maṃ daṭṭhukāmo āgantvā ‘mahāassārohassa gehaṃ kaha’nti taṃ pucchissati, taṃ tvaṃ hatthe gahetvā ānetvā maṃ dasseyyāsi, tadā tvaṃ sahassaṃ labhissasī’’ti āha. So nāgacchati, tasmiṃ anāgacchante rājā tassa vasanagāme baliṃ vaḍḍhāpesi, balimhi vaḍḍhite nāgacchati. Evaṃ dutiyampi tatiyampi baliṃ vaḍḍhāpesi, neva āgacchati. Atha naṃ gāmavāsino sannipatitvā āhaṃsu ‘‘ayya, tava sahāyassa mahāassārohassa āgatakālato paṭṭhāya mayaṃ balinā pīḷiyamānā sīsaṃ ukkhipituṃ na sakkoma, gaccha tava sahāyassa mahāassārohassa vatvā amhākaṃ baliṃ vissajjāpehī’’ti. Sādhu gacchissāmi, na pana sakkā tucchahatthena gantuṃ, mayhaṃ sahāyassa dve dārakā atthi, tesañca bhariyāya cassa sahāyakassa ca me nivāsanapārupanapiḷandhanādīni sajjethāti. ‘‘Sādhu sajjissāmā’’ti te sabbaṃ paṇṇākāraṃ sajjayiṃsu.

So tañca attano ghare pakkapūvañca ādāya gantvā dakkhiṇadvāraṃ patvā dovārikaṃ pucchi ‘‘kahaṃ, samma, mahāassārohassa geha’’nti. So ‘‘ehi dassemi te’’ti taṃ hatthe gahetvā rājadvāraṃ gantvā ‘‘dovāriko ekaṃ paccantagāmavāsiṃ gahetvā āgato’’ti paṭivedesi. Rājā taṃ sutvā āsanā uṭṭhāya ‘‘mayhaṃ sahāyo ca tena saddhiṃ āgatā ca pavisantū’’ti paccuggamanaṃ katvā disvāva naṃ parissajitvā ‘‘mayhaṃ sahāyikā ca dārakā ca arogā’’ti pucchitvā hatthe gahetvā mahātalaṃ abhiruhitvā setacchattassa heṭṭhā rājāsane nisīdāpetvā aggamahesiṃ pakkosāpetvā ‘‘bhadde, sahāyassa me pāde dhovā’’ti āha. Sā tasssa pāde dhovi, rājā suvaṇṇabhiṅkārena udakaṃ āsiñci. Devīpi pāde dhovitvā gandhatelena makkhesi. Rājā ‘‘kiṃ, samma, atthi, kiñci amhākaṃ khādanīya’’nti pucchi. So ‘‘atthī’’ti pasibbakato pūve nīharāpesi. Rājā suvaṇṇataṭṭakena gahetvā tassa saṅgahaṃ karonto ‘‘mama sahāyena ānītaṃ khādathā’’ti deviyā ca amaccānañca khādāpetvā sayampi khādi. Itaro itarampi paṇṇākāraṃ dassesi. Rājā tassa saṅgahatthaṃ kāsikavatthāni apanetvā tena ābhatavatthayugaṃ nivāsesiṃ. Devīpi kāsikavatthañceva ābharaṇāni ca apanetvā tena ābhatavatthaṃ nivāsetvā ābharaṇāni piḷandhi.

Atha naṃ rājā rājārahaṃ bhojanaṃ bhojāpetvā ekaṃ amaccaṃ āṇāpesi ‘‘gaccha imassa mama karaṇaniyāmeneva massukammaṃ kāretvā gandhodakena nhāpetvā satasahassagghanikaṃ kāsikavatthaṃ nivāsāpetvā rājālaṅkārena alaṅkārāpetvā ānehī’’ti. So tathā akāsi. Rājā nagare bheriṃ carāpetvā amacce sannipātāpetvā setacchattassa majjhe jātihiṅgulakasuttaṃ pātetvā upaḍḍharajjaṃ adāsi. Te tato paṭṭhāya ekato bhuñjanti pivanti sayanti, vissāso thiro ahosi kenaci abhejjo. Athassa rājā puttadārepi pakkosāpetvā antonagare nivesanaṃ māpetvā adāsi. Te samaggā sammodamānā rajjaṃ kārenti.

Atha amaccā kujjhitvā rājaputtaṃ āhaṃsu ‘‘kumāra, rājā ekassa gahapatikassa upaḍḍharajjaṃ datvā tena saddhiṃ ekato bhuñjati pivati sayati, dārake ca vandāpeti, iminā raññā katakammaṃ na jānāma, kiṃ karoti rājā, mayaṃ lajjāma, tvaṃ rañño kathehī’’ti. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā sabbaṃ taṃ kathaṃ rañño ārocetvā ‘‘mā evaṃ karohi, mahārājā’’ti āha. ‘‘Tāta, ahaṃ yuddhaparājito kahaṃ vasiṃ, api nu jānāthā’’ti. ‘‘Na jānāma, devā’’ti. ‘‘Ahaṃ etassa ghare vasanto arogo hutvā āgantvā rajjaṃ kāresiṃ, evaṃ mama upakārino kasmā sampattiṃ na dassāmī’’ti evaṃ vatvā ca pana bodhisatto ‘‘tāta, yo hi adātabbayuttakassa deti, dātabbayuttakassa na deti, so āpadaṃ patvā kiñci upakāraṃ na labhatī’’ti dassento imā gāthā āha –

5. ‘‘Adeyyesu dadaṃ dānaṃ, deyyesu nappavecchati;
Āpāsu byasanaṃ patto, sahāyaṃ nādhigacchati.

6. ‘‘Nādeyyesu dadaṃ dānaṃ, deyyesu yo pavecchati;
Āpāsu byasanaṃ patto, sahāyamadhigacchati.

7. ‘‘Saññogasambhogavisesadassanaṃ, anariyadhammesu saṭhesu nassati;
Katañca ariyesu ca ajjavesu, mahapphalaṃ hoti aṇumpi tādisu.

8. ‘‘Yo pubbe katakalyāṇo, akā loke sudukkaraṃ;
Pacchā kayirā na vā kayirā, accantaṃ pūjanāraho’’ti.

Tattha **adeyyesū**ti pubbe akatūpakāresu. **Deyyesū**ti pubbe katūpakāresu. **Nappavecchatī**ti na paveseti na deti. **Āpāsū**ti āpadāsu. **Byasana**nti dukkhaṃ. **Saññogasambhogavisesadassana**nti yo mittena kato saññogo ceva sambhogo ca, tassa visesadassanaṃ guṇadassanaṃ sukataṃ mayhaṃ imināti etaṃ sabbaṃ asuddhadhammattā anariyadhammesu kerāṭikattā saṭhesu nassati. **Ariyesū**ti attano kataguṇajānanena ariyesu parisuddhesu. **Ajjavesū**ti teneva kāraṇena ujukesu akuṭilesu. **Aṇumpī**ti appamattakampi. **Tādisū**ti ye tādisā puggalā honti ariyā ujubhūtā, tesu appampi kataṃ mahapphalaṃ hoti mahājutikaṃ mahāvipphāraṃ, sukhette vuttabījamiva na nassati, itarasmiṃ pana pāpe bahumpi kataṃ aggimhi khittabījamiva nassatīti attho. Vuttampi cetaṃ –

‘‘Yathāpi bījamaggimhi, ḍayhati na virūhati;
Evaṃ kataṃ asappurise, nassati na virūhati.

‘‘Kataññumhi ca posamhi, sīlavante ariyavuttine;
Sukhette viya bījāni, kataṃ tamhi na nassatī’’ti. (jā. 1.10.77-78);

Pubbe katakalyāṇoti paṭhamataraṃ upakāraṃ katvā ṭhito. **Akā**ti akari, ayaṃ loke sudukkaraṃ nāma akāsīti attho. **Pacchā kayirā**ti so pacchā aññaṃ kiñci guṇaṃ karotu vā mā vā, teneva paṭhamakatena guṇena **accantaṃ pūjanāraho** hoti, sabbaṃ sakkārasammānaṃ arahatīti.

Idaṃ pana sutvā neva amaccā, na rājaputto puna kiñci kathesīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā paccantagāmavāsī ānando

ahosi, bārāṇasirājā pana ahameva ahosi''nti.

Mahāassārohajātakavaṇṇanā dutiyā.

[303] 3. Ekarājajātakavaṇṇanā

Anuttare kāmaguṇe samiddheti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ kosalarājasevakaṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu heṭṭhā **seyyajātake** (jā. 1.3.94 ādayo) kathitameva. Idha pana satthā ''na tvaññeva anatthena atthaṃ āhari, porāṇakapaṇḍitāpi attano anatthena atthaṃ āhariṃsū''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasirañño upaṭṭhāko amacco rājantepure dubbhi. Rājā paccakkhatova tassa dosaṃ disvā taṃ raṭṭhā pabbājesi. So dubbhisenaṃ nāma kosalarājānaṃ upaṭṭhahantoti sabbaṃ **mahāsīlavajātake** (jā. 1.1.51) kathitameva. Idha pana dubbhiseno mahātale amaccamajjhe nisinnaṃ bārāṇasirājānaṃ gaṇhāpetvā sikkāya pakkhipāpetvā uttarummāre heṭṭhāsīsakaṃ olambāpesi. Rājā corarājānaṃ ārabbha mettaṃ bhāvetvā kasiṇaparikammaṃ katvā jhānaṃ nibbattesi, bandhanaṃ chijji, tato rājā ākāse pallaṅkena nisīdi. Corarājassa sarīre dāho uppajji, ''ḍayhāmi ḍayhāmī''ti bhūmiyaṃ aparāparaṃ parivattati. ''Kimeta''nti vutte ''mahārāja, tumhe evarūpaṃ dhammikarājānaṃ niraparādhaṃ dvārassa uttarummāre heṭṭhāsīsakaṃ olambāpethā''ti vadiṃsu. Tena hi vegena gantvā mocetha nanti. Purisā gantvā rājānaṃ ākāse pallaṅkena nisinnaṃ disvā āgantvā dubbhisenassa ārocesuṃ. So vegena gantvā taṃ vanditvā khamāpetuṃ paṭhamaṃ gāthamāha –

9. ''Anuttare kāmaguṇe samiddhe, bhutvāna pubbe vasi ekarāja;
Sodāni dugge narakamhi khitto, nappajjahe vaṇṇabalaṃ purāṇa''nti.

Tattha **vasī**ti vuttho. **Ekarājā**ti bodhisattaṃ nāmenālapati. **Sodānī**ti so tvaṃ idāni. **Dugge**ti visame. **Narakamhī**ti āvāṭe. Olambitaṭṭhānaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Nappajjahe vaṇṇabalaṃ purāṇa**nti evarūpe visamaṭṭhāne khittopi porāṇakavaṇṇañca balañca nappajahasīti pucchati.

Taṃ sutvā bodhisatto sesagāthā avoca –

10. ''Pubbeva khantī ca tapo ca mayhaṃ, sampatthitā dubbhisena ahosi;
Taṃdāni laddhāna kathaṃ nu rāja, jahe ahaṃ vaṇṇabalaṃ purāṇaṃ.

11. ''Sabbā kirevaṃ pariniṭṭhitāni, yasassinaṃ paññavantaṃ visayha;
Yaso ca laddhā purimaṃ uḷāraṃ, nappajjahe vaṇṇabalaṃ purāṇaṃ.

12. ''Panujja dukkhena sukhaṃ janinda, sukhena vā dukkhamasayhasāhi;
Ubhayattha santo abhinibbutattā, sukhe ca dukkhe ca bhavanti tulyā''ti.

Tattha **khantī**ti adhivāsanakhanti. **Tapo**ti tapacaraṇaṃ. **Sampatthitā**ti icchitā abhikaṅkhitā. **Dubbhisenā**ti taṃ nāmenālapati. **Taṃdāni laddhānā**ti taṃ patthanaṃ idānāhaṃ labhitvā. **Jahe**ti kena kāraṇena ahaṃ jaheyyaṃ. Yassa hi dukkhaṃ vā domanassaṃ vā hoti, so taṃ jaheyyāti dīpeti.

''Sabbā kirevaṃ pariniṭṭhitānī''ti anussavavasena attano sampattiṃ dassento āha. Idaṃ vuttaṃ hoti – sabbāneva mama kattabbakiccāni dānasīlabhāvanāuposathakammāni pubbeva niṭṭhitānīti. **Yasassinaṃ paññavantaṃ visayhā**ti parivārasampattiyā yasassi, paññāsampadāya paññavanta, asayhasāhitāya visayha. Evaṃ tīṇipetāni ālapanāneva. **Na**nti panettha nipāto. Byañjanasiliṭṭhatāvasenantakārassa sānunāsikatā katāti paccetabbā. **Yaso cā**ti yasañca, ayameva vā pāṭho. **Laddhā purima**nti labhitvā purimaṃ pubbe aladdhapubbaṃ. **Uḷāra**nti mahantaṃ. Kilesavikkhambhanamettābhāvanājhānuppattiyo sandhāyevamāha. **Nappajjahe**ti evarūpaṃ yasaṃ laddhā kiṃkāraṇā purāṇavaṇṇabalaṃ jahissāmīti attho.

Dukkhenāti tayā uppāditena narakamhi khipanadukkhena mama rajjasukhaṃ panuditvā. **Sukhena vā dukkha**nti jhānasukhena vā taṃ dukkhaṃ panuditvā. **Ubhayattha santo**ti ye santo honti mādisā, te dvīsupi etesu koṭṭhāsesu abhinibbutasabhāvā majjhattā **sukhe ca dukkhe ca bhavanti tulyā,** ekasadisā nibbikārāva hontīti.

Idaṃ sutvā dubbhiseno bodhisattaṃ khamāpetvā ''tumhākaṃ rajjaṃ tumheva kāretha, ahaṃ vo core paṭibāhissāmī''ti vatvā tassa duṭṭhāmaccassa rājāṇaṃ kāretvā pakkāmi. Bodhisattopi rajjaṃ amaccānaṃ niyyādetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā dubbhiseno ānando ahosi, bārāṇasirājā pana ahameva ahosi''nti.

Ekarājajātakavaṇṇanā tatiyā.

[304] 4. Daddarajātakavaṇṇanā

Imāni manti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ kodhanaṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā kathitameva. Tadā hi dhammasabhāyaṃ tassa kodhanabhāvakathāya samuṭṭhitāya satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte taṃ pakkosāpetvā ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu kodhanosī''ti vatvā ''āma, bhante''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa kodhanoyeva, kodhanabhāvenevassa porāṇakapaṇḍitā parisuddhā nāgarājabhāve ṭhitāpi tīṇi vassāni gūthapūritāya ukkārabhūmiyaṃ vasiṃsū''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto himavantapadese daddarapabbatapāde daddaranāgabhavanaṃ nāma atthi, tattha rajjaṃ kārentassa daddararañño putto mahādaddaro nāma ahosi, kaniṭṭhabhātā panassa cūḷadaddaro nāma. So kodhano pharuso nāgamāṇavake akkosanto paribhāsanto paharanto vicarati. Nāgarājā tassa pharusabhāvaṃ ñatvā nāgabhavanato taṃ nīharāpetuṃ āṇāpesi. Mahādaddaro pana pitaraṃ khamāpetvā nivāresi. Dutiyampi rājā tassa kujjhi, dutiyampi khamāpesi. Tatiyavāre pana ''tvaṃ maṃ imaṃ anācāraṃ nīharāpentaṃ nivāresi, gacchatha dvepi janā imamhā nāgabhavanā nikkhamitvā bārāṇasiyaṃ ukkārabhūmiyaṃ tīṇi vassāni vasathā''ti nāgabhavanā nikkaḍḍhāpesi. Te tattha gantvā vasiṃsu. Atha ne ukkārabhūmiyaṃ udakapariyante gocaraṃ pariyesamāne gāmadārakā disvā paharantā leḍḍudaṇḍādayo khipantā ''ke ime puthulasīsā sūcinaṅguṭṭhā udakadeḍḍubhā maṇḍūkabhakkhā''tiādīni vatvā akkosanti paribhāsanti.

Cūḷadaddaro caṇḍapharusatāya tesaṃ taṃ avamānaṃ asahanto ''bhātika, ime dārakā amhe paribhavanti, āsīvisabhāvaṃ no na jānanti, ahaṃ tesaṃ avamānaṃ sahituṃ na sakkomi, nāsāvātena te nāsessāmī''ti bhātarā saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

13. ''Imāni maṃ daddara tāpayanti, vācāduruttāni manussaloke;
Maṇḍūkabhakkhā udakantasevī, āsīvisaṃ maṃ avisā sapantī''ti.

Tattha **tāpayantī**ti dukkhāpenti. **Maṇḍūkabhakkhā udakantasevī**ti ''maṇḍūkabhakkhā''ti ca ''udakantasevī''ti ca vadantā ete avisā gāmadārakā maṃ āsīvisaṃ samānaṃ sapanti akkosantīti.

Tassa vacanaṃ sutvā mahādaddaro sesagāthā abhāsi –

14. ''Sakā raṭṭhā pabbājito, aññaṃ janapadaṃ gato;
Mahantaṃ koṭṭhaṃ kayirātha, duruttānaṃ nidhetave.

15. ''Yattha posaṃ na jānanti, jātiyā vinayena vā;
Na tattha mānaṃ kayirātha, vasamaññātake jane.

16. ‘‘Videsavāsaṃ vasato, jātavedasamenapi;
Khamitabbaṃ sapaññena, api dāsassa tajjita’’nti.

Tattha **duruttānaṃ nidhetave**ti yathā dhaññanidhānatthāya mahantaṃ koṭṭhaṃ katvā pūretvā kicce uppanne dhaññaṃ vaḷañjenti, evamevaṃ videsaṃ gato antohadaye paṇḍito poso duruttānaṃ nidhānatthāya mahantaṃ koṭṭhaṃ kayirātha. Tattha tāni duruttāni nidahitvā puna attano pahonakakāle kātabbaṃ karissati. **Jātiyā vinayena vā**ti ‘‘ayaṃ khattiyo brāhmaṇo’’ti vā ‘‘sīlavā bahussuto guṇasampanno’’ti vā evaṃ yattha jātiyā vinayena vā na jānantīti attho. **Māna**nti evarūpaṃ maṃ lāmakavohārena voharanti, na sakkaronti na garuṃ karontīti mānaṃ na kareyya. **Vasamaññātake jane**ti attano jātigottādīni ajānantassa janassa santike vasanto. **Vasato**ti vasatā, ayameva vā pāṭho.

Evaṃ te tattha tīṇi vassāni vasiṃsu. Atha ne pitā pakkosāpesi. Te tato paṭṭhāya nihatamānā jātā.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne kodhano bhikkhu anāgāmiphale patiṭṭhahi. ‘‘Tadā cūḷadaddaro kodhano bhikkhu ahosi, mahādaddaro pana ahameva ahosi’’nti.

Daddarajātakavaṇṇanā catutthā.

[305] 5. Sīlavīmaṃsanajātakavaṇṇanā

Natthi loke raho nāmāti idaṃ satthā jetavane viharanto kilesaniggahaṃ ārabbha kathesi. Vatthu ekādasakanipāte **pānīyajātake** (jā. 1.11.59 ādayo) āvi bhavissati. Ayaṃ panettha saṅkhepo – pañcasatā bhikkhū antojetavane vasantā majjhimayāmasamanantare kāmavitakkaṃ vitakkayiṃsu. Satthā chasupi rattidivākoṭṭhāsesu yathā ekacakkhuko cakkhuṃ, ekaputto puttaṃ, cāmarī vālaṃ appamādena rakkhati, evaṃ niccakālaṃ bhikkhū oloketi. So rattibhāge dibbacakkhunā jetavanaṃ olokento cakkavattirañño attano nivesane uppannacore viya te bhikkhū disvā gandhakuṭiṃ vivaritvā ānandattheraṃ āmantetvā ‘‘ānanda, antojetavane koṭisanthāre vasanakabhikkhū sannipātāpetvā gandhakuṭidvāre āsanaṃ paññāpehī’’ti āha. So tathā katvā satthu paṭivedesi. Satthā paññattāsane nisīditvā sabbasaṅgāhikavasena āmantetvā ‘‘bhikkhave, porāṇakapaṇḍitā ‘pāpakaraṇe raho nāma natthī’ti pāpaṃ na kariṃsū’’ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto tattheva bārāṇasiyaṃ disāpāmokkhassa ācariyassa santike pañcannaṃ māṇavakasatānaṃ jeṭṭhako hutvā sippaṃ uggaṇhāti. Ācariyassa pana vayappattā dhītā atthi. So cintesi ‘‘imesaṃ māṇavakānaṃ sīlaṃ vīmaṃsitvā sīlasampannasseva dhītaraṃ dassāmī’’ti. So ekadivasaṃ māṇavake āmantetvā ‘‘tātā, mayhaṃ dhītā vayappattā, vivāhamassā kāressāmi, vatthālaṅkāraṃ laddhuṃ vaṭṭati, gacchatha tumhe attano attano ñātakānaṃ apassantānaññeva thenetvā vatthālaṅkāre āharatha, kenaci adiṭṭhameva gaṇhāmi, dassetvā ābhataṃ na gaṇhāmī’’ti āha. Te ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya ñātakānaṃ apassantānaṃ thenetvā vatthapiḷandhanādīni āharanti. Ācariyo ābhatābhataṃ visuṃ visuṃ ṭhapesi. Bodhisatto pana na kiñci āhari. Atha naṃ ācariyo āha ‘‘tvaṃ pana, tāta, na kiñci āharasī’’ti. ‘‘Āma, ācariyā’’ti. ‘‘Kasmā, tātā’’ti. ‘‘Tumhe na kassaci passsantassa ābhataṃ gaṇhatha, ahaṃ pana pāpakaraṇe raho nāma na passāmī’’ti dīpento imā dve gāthā āha –

17. ‘‘Natthi loke raho nāma, pāpakammaṃ pakubbato;
Passanti vanabhūtāni, taṃ bālo maññatī raho.

18. ‘‘Ahaṃ raho na passāmi, suññaṃ vāpi na vijjati;
Yattha aññaṃ na passāmi, asuññaṃ hoti taṃ mayā’’ti.

Tattha **raho**ti paṭicchannaṭṭhānaṃ. **Vanabhūtānī**ti vane nibbattabhūtāni. **Taṃ bālo**ti taṃ pāpakammaṃ raho mayā katanti bālo maññati. **Suññaṃ vāpī**ti yaṃ vā ṭhānaṃ sattehi suññaṃ tucchaṃ

bhaveyya, tampi natthīti āha.

Ācariyo tassa pasīditvā ‘‘tāta, na mayhaṃ gehe dhanaṃ natthi, ahaṃ pana sīlasampannassa dhītaraṃ dātukāmo ime māṇavake vīmaṃsanto evamakāsiṃ, mama dhītā tuyhameva anucchavikā’’ti dhītaraṃ alaṅkaritvā bodhisattassa adāsi. Sesamāṇavake ‘‘tumhehi ābhatābhataṃ tumhākaṃ gehameva nethā’’ti āha.

Satthā ‘‘iti kho, bhikkhave, te dussīlamāṇavakā attano dussīlatāya taṃ itthiṃ na labhiṃsu, itaro paṇḍitamāṇavo sīlasampannatāya labhī’’ti vatvā abhisambuddho hutvā itarā dve gāthā abhāsi –

19. ‘‘Dujjacco ca sujacco ca, nando ca sukhavaḍḍhito;
Vajjo ca addhuvasīlo ca, te dhammaṃ jahumatthikā.

20. ‘‘Brāhmaṇo ca kathaṃ jahe, sabbadhammāna pāragū;
Yo dhammamanupāleti, dhitimā saccanikkamo’’ti.

Tattha **dujjacco**tiādayo cha jeṭṭhakamāṇavā, tesaṃ nāmaṃ gaṇhi, avasesānaṃ nāmaṃ aggahetvā sabbasaṅgāhikavaseneva **‘‘te dhammaṃ jahumatthikā’’**ti āha. Tattha **te**ti sabbepi te māṇavā. **Dhamma**nti itthipaṭilābhasabhāvaṃ. **Jahumatthikā**ti jahuṃ atthikā, ayameva vā pāṭho. Makāro padabyañjanasandhivasena vutto. Idaṃ vuttaṃ hoti – sabbepi te māṇavā tāya itthiyā atthikāva hutvā attano dussīlatāya taṃ itthipaṭilābhasabhāvaṃ jahiṃsu.

Brāhmaṇo cāti itaro pana sīlasampanno brāhmaṇo. **Kathaṃ jahe**ti kena kāraṇena taṃ itthipaṭilābhasabhāvaṃ jahissati. **Sabbadhammāna**nti imasmiṃ ṭhāne lokiyāni pañca sīlāni, dasa sīlāni, tīṇi sucaritāni ca, sabbadhammā nāma, tesaṃ so pāraṃ gatoti **pāragū. Dhamma**nti vuttappakārameva dhammaṃ **yo anupāleti** rakkhati. **Dhitimā**ti sīlarakkhanadhitiyā samannāgato. **Saccanikkamo**ti sacce sabhāvabhūte yathāvutte sīladhamme nikkamena samannāgato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne tāni pañca bhikkhusatāni arahatte patiṭṭhahiṃsu.

Tadā ācariyo sāriputto ahosi, paṇḍitamāṇavo pana ahameva ahosinti.

Sīlavīmaṃsanajātakavaṇṇanā pañcamā.

[306] 6. Sujātājātakavaṇṇanā

Kimaṇḍakāti idaṃ satthā jetavane viharanto mallikaṃ deviṃ ārabbha kathesi. Ekadivasaṃ kira rañño tāya saddhiṃ sirivivādo ahosi, ‘‘sayanakalaho’’tipi vadantiyeva. Rājā kujjhitvā tassā atthibhāvampi na jānāti. Mallikā devīpi ‘‘satthā rañño mayi kuddhabhāvaṃ na jānāti maññe’’ti cintesi. Satthāpi ñatvā ‘‘imesaṃ samaggabhāvaṃ karissāmī’’ti pubbaṇhasamayaṃ nivāsetvā pattacīvaramādāya pañcabhikkhusataparivāro sāvatthiṃ pavisitvā rājadvāraṃ agamāsi. Rājā tathāgatassa pattaṃ gahetvā nivesanaṃ pavesetvā paññattāsane nisīdāpetvā buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa dakkhiṇodakaṃ datvā yāgukhajjakaṃ āhari. Satthā pattaṃ hatthena pidahitvā ‘‘mahārāja, kahaṃ devī’’ti āha. ‘‘Kiṃ, bhante, tāya attano yasena mattāyā’’ti? ‘‘Mahārāja, sayameva yasaṃ datvā mātugāmaṃ ukkhipitvā tāya katassa aparādhassa asahanaṃ nāma na yutta’’nti. Rājā satthu vacanaṃ sutvā taṃ pakkosāpesi, sā satthāraṃ parivisi. Satthā ‘‘aññamaññaṃ samaggehi bhavituṃ vaṭṭatī’’ti sāmaggirasavaṇṇaṃ kathetvā pakkāmi. Tato paṭṭhāya ubho samaggavāsaṃ vasiṃsu. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, satthā ekavacaneneva ubho samagge akāsī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepāhaṃ ete ekavādeneva samagge akāsi’’nti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa atthadhammānusāsako amacco ahosi. Athekadivasaṃ rājā vātapānaṃ vivaritvā rājaṅgaṇaṃ olokayamāno aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe ekā paṇṇikadhītā abhirūpā paṭhamavaye ṭhitā sujātā nāma badarapacchiṃ sīse katvā ‘‘badarāni gaṇhatha, badarāni gaṇhathā’’ti vadamānā rājaṅgaṇena gacchati. Rājā tassā saddaṃ sutvā tāya paṭibaddhacitto hutvā asāmikabhāvaṃ ñatvā taṃ pakkosāpetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapetvā mahantaṃ yasaṃ adāsi. Sā rañño piyā ahosi manāpā. Athekadivasaṃ rājā suvaṇṇataṭṭake badarāni khādanto nisīdi. Tadā sujātā devī rājānaṃ badarāni khādantaṃ disvā ‘‘mahārāja, kiṃ nāma tumhe khādathā’’ti pucchantī paṭhamaṃ gāthamāha –

21. ‘‘Kimaṇḍakā ime deva, nikkhittā kaṃsamallake;
Upalohitakā vaggū, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Tattha **kimaṇḍakā**ti kiṃphalāni nāmetāni, parimaṇḍalavasena pana aṇḍakāti āha. **Kaṃsamallake**ti suvaṇṇataṭṭake. **Upalohitakā**ti rattavaṇṇā. **Vaggū**ti cokkhā nimmalā.

Rājā kujjhitvā ‘‘badaravāṇijake paṇṇikagahapatikassa dhīte attano kulasantakāni badarānipi na jānāsī’’ti vatvā dve gāthā abhāsi –

22. ‘‘Yāni pure tuvaṃ devi, bhaṇḍu nantakavāsinī;
Ucchaṅgahatthā pacināsi, tassā te koliyaṃ phalaṃ.

23. ‘‘Uḍḍayhate na ramati, bhogā vippajahanti taṃ;
Tatthevimaṃ paṭinetha, yattha kolaṃ pacissatī’’ti.

Tattha **bhaṇḍū**ti muṇḍasīsā hutvā. **Nantakavāsinī**ti jiṇṇapilotikanivatthā. **Ucchaṅgahatthā pacināsī**ti aṭaviṃ pavisitvā aṅkusakena sākhaṃ onāmetvā ocitocitaṃ hatthena gahetvā ucchaṅge pakkhipanavasena ucchaṅgahatthā hutvā pacināsi ocināsi. **Tassā te koliyaṃ phala**nti tassā tava evaṃ pacinantiyā ocinantiyā yamahaṃ idāni khādāmi, idaṃ koliyaṃ kuladattiyaṃ phalanti attho.

Uḍḍayhate na ramatīti ayaṃ jammī imasmiṃ rājakule vasamānā lohakumbhiyaṃ pakkhittā viya ḍayhati nābhiramati. **Bhogā**ti rājabhogā imaṃ alakkhikaṃ vippajahanti. **Yattha kolaṃ pacissatī**ti yattha gantvā puna badarameva pacinitvā vikkiṇantī jīvikaṃ kappessati, tattheva naṃ nethāti vadati.

Bodhisatto ‘‘ṭhapetvā maṃ añño ime samagge kātuṃ na sakkhissatī’’ti rājānaṃ saññāpetvā ‘‘imissā anikkaḍḍhanaṃ karisssāmī’’ti cintetvā catutthaṃ gāthamāha –

24. ‘‘Honti hete mahārāja, iddhippattāya nāriyā;
Khama deva sujātāya, māssā kujjha rathesabhā’’ti.

Tassattho – mahārāja, ete evarūpā pamādadosā yasaṃ pattāya nāriyā hontiyeva, etaṃ evarūpe ucce ṭhāne ṭhapetvā idāni ‘‘ettakassa aparādhassa asahanaṃ nāma na yuttaṃ tumhākaṃ, tasmā khama, deva, sujātāya, etissā mā kujjha **rathesabha** rathajeṭṭhakāti.

Rājā tassa vacanena deviyā taṃ aparādhaṃ sahitvā yathāṭhāneyeva naṃ ṭhapesi. Tato paṭṭhāya ubho samaggavāsaṃ vasiṃsūti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā bārāṇasirājā kosalarājā ahosi, sujātā mallikā, amacco pana ahameva ahosi’’nti.

Sujātājātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[307] 7. Palāsajātakavaṇṇanā

Acetanaṃ brāhmaṇa assuṇantanti idaṃ satthā parinibbānamañce nipanno ānandattheraṃ ārabbha kathesi. Sohāyasmā ''ajja rattiyā paccūsasamaye satthā parinibbāyissatī''ti ñatvā ''ahañcamhi sekkho sakaraṇīyo, satthu ca me parinibbānaṃ bhavissati, pañcavīsati vassāni satthu kataṃ upaṭṭhānaṃ nipphalaṃ bhavissatī''ti sokābhibhūto uyyānaovarake kapisīsaṃ ālambitvā parodi. Satthā taṃ apassanto ''kahaṃ, bhikkhave, ānando''ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā taṃ pakkosāpetvā ''katapuññosi tvaṃ, ānanda, padhānamanuyuñja, khippaṃ hohisi anāsavo, mā cintayi, idāni tayā mama kataṃ upaṭṭhānaṃ kiṃkāraṇā nipphalaṃ bhavissati, yassa te pubbe sarāgādikālepi mama kataṃ upaṭṭhānaṃ nipphalaṃ nāhosī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto bārāṇasito avidūre palāsarukkhadevatā hutvā nibbatti. Tadā bārāṇasivāsino manussā devatāmaṅgalikā ahesuṃ niccaṃ balikaraṇādīsu payuttā. Atheko duggatabrāhmaṇo ''ahampi ekaṃ devataṃ paṭijaggissāmī''ti ekasmiṃ unnatappadese ṭhitassa mahato palāsarukkhassa mūlaṃ samaṃ nittiṇaṃ katvā parikkhipitvā vālukaṃ okiritvāva sammajjitvā rukkhe gandhapañcaṅgulikāni datvā mālāgandhadhūmehi pūjetvā dīpaṃ jāletvā ''sukhaṃ sayā''ti vatvā rukkhaṃ padakkhiṇaṃ katvā pakkamati. Dutiyadivase pātova gantvā sukhaseyyaṃ pucchati. Athekadivasaṃ rukkhadevatā cintesi ''ayaṃ brāhmaṇo ativiya maṃ paṭijaggati, imaṃ brāhmaṇaṃ vīmaṃsitvā yena kāraṇena maṃ paṭijaggati, taṃ dassāmī''ti. Sā tasmiṃ khaṇe brāhmaṇe āgantvā rukkhamūle sammajjante mahallakabrāhmaṇavesena samīpe ṭhatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

25. ''Acetanaṃ brāhmaṇa assuṇantaṃ, jāno ajānantamimaṃ palāsaṃ;
Āraddhaviriyo dhuvaṃ appamatto, sukhaseyyaṃ pucchasi kissa hetū''ti.

Tattha **assuṇanta**nti acetanattāva asuṇantaṃ. **Jāno**ti tuvaṃ jānamāno hutvā **dhuvaṃ appamatto**ti niccaṃ appamatto.

Taṃ sutvā brāhmaṇo dutiyaṃ gāthamāha –

26. ''Dūre suto ceva brahā ca rukkho, dese ṭhito bhūtanivāsarūpo;
Tasmā namassāmi imaṃ palāsaṃ, ye cettha bhūtā te dhanassa hetū''ti.

Tattha **dūre suto**ti brāhmaṇa ayaṃ rukkho dūre suto vissuto, na āsannaṭṭhāneyeva pākaṭo. **Brahā cā**ti mahanto ca. **Dese ṭhito**ti unnate same bhūmippadese ṭhito. **Bhūtanivāsarūpo**ti devatānivāsasabhāvo, addhā ettha mahesakkhā devatā nivutthā bhavissati. **Te dhanassa hetū**ti imañca rukkhaṃ ye cettha nivutthā bhūtā, te dhanassa hetu namassāmi, na nikkāraṇāti.

Taṃ sutvā rukkhadevatā brāhmaṇassa pasannā ''ahaṃ, brāhmaṇa, imasmiṃ rukkhe nibbattadevatā, mā bhāyi, dhanaṃ te dassāmī''ti taṃ assāsetvā attano vimānadvāre mahantena devatānubhāvena ākāse ṭhatvā itarā dve gāthā abhāsi –

27. ''So te karissāmi yathānubhāvaṃ, kataññutaṃ brāhmaṇa pekkhamāno;
Kathañhi āgamma sataṃ sakāse, moghāni te assu pariphanditāni.

28. ''Yo tindukarukkhassa paro pilakkho, parivārito pubbayañño uḷāro;
Tassesa mūlasmiṃ nidhi nikhāto, adāyādo gaccha taṃ uddharāhī''ti.

Tattha **yathānubhāva**nti yathāsatti yathābalaṃ. **Kataññuta**nti tayā mayhaṃ kataguṇaṃ jānanto taṃ attani vijjamānaṃ kataññutaṃ pekkhamāno. **Āgammā**ti āgantvā. **Sataṃ sakāse**ti sappurisānaṃ santike. **Moghāni te assu pariphanditānī**ti sukhaseyyapucchanavasena vācāphanditāni sammajjanādikaraṇena kāyaphanditāni ca tava kathaṃ aphalāni bhavissanti.

Yo tindukarukkhassa paro pilakkhoti yo esa tindukarukkhassa parato pilakkharukkho ṭhitoti

vimānadvāre ṭhitāva hatthaṃ pasāretvā dasseti. **Parivārito**tiādīsu tassa pilakkharukkhassa mūle esa taṃ rukkhamūlaṃ parikkhipitvā nihitatāya parivārito, pubbe yiṭṭhayaññavasena purimasāmikānaṃ uppannatāya **pubbayañño,** anekanidhikumbhi bhāvena mahantattā **uḷāro,** bhūmiṃ khaṇitvā ṭhapitattā **nikhāto,** idāni dāyādānaṃ abhāvato **adāyādo**. Idaṃ vuttaṃ hoti – esa taṃ rukkhamūlaṃ parikkhipitvā gīvāya gīvaṃ paharantīnaṃ nidhikumbhīnaṃ vasena mahānidhi nikhāto asāmiko, gaccha taṃ uddharitvā gaṇhāti.

Evañca pana vatvā sā devatā ''brāhmaṇa, tvaṃ etaṃ uddharitvā gaṇhanto kilamissasi, gaccha tvaṃ, ahameva taṃ tava gharaṃ netvā asukasmiṃ asukasmiñca ṭhāne nidahissāmi, tvaṃ etaṃ dhanaṃ yāvajīvaṃ paribhuñjanto dānaṃ dehi, sīlaṃ rakkhāhī''ti brāhmaṇassa ovādaṃ datvā taṃ dhanaṃ attano ānubhāvena tassa ghare patiṭṭhāpesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā brāhmaṇo ānando ahosi, rukkhadevatā pana ahameva ahosi''nti.

Palāsajātakavaṇṇanā sattamā.

[308] 8. Sakuṇajātakavaṇṇanā

Akaramhasa te kiccanti idaṃ satthā jetavane viharanto devadattassa akataññutaṃ ārabbha kathesi. ''Na, bhikkhave, idāneva, pubbepi devadatto akataññūyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto himavantapadese rukkhakoṭṭakasakuṇo hutvā nibbatti. Athekassa sīhassa maṃsaṃ khādantassa aṭṭhi gale laggi, galo uddhumāyi, gocaraṃ gaṇhituṃ na sakkoti, kharā vedanā pavattati. Atha naṃ so sakuṇo gocarappasuto disvā sākhāya nilīno ''kiṃ te, samma, dukkha''nti pucchi. So tamatthaṃ ācikkhi. ''Ahaṃ te, samma, etaṃ aṭṭhiṃ apaneyyaṃ, bhayena pana te mukhaṃ pavisituṃ na visahāmi, khādeyyāsipi ma''nti. ''Mā bhāyi, samma, nāhaṃ taṃ khādāmi, jīvitaṃ me dehī''ti. So ''sādhū''ti taṃ vāmapassena nipajjāpetvā ''ko jānāti, kimpesa karissatī''ti cintetvā yathā mukhaṃ pidahituṃ na sakkoti, tathā tassa adharoṭṭhe ca uttaroṭṭhe ca daṇḍakaṃ ṭhapetvā mukhaṃ pavisitvā aṭṭhikoṭiṃ tuṇḍena pahari, aṭṭhi patitvā gataṃ. So aṭṭhiṃ pātetvā sīhassa mukhato nikkhamanto daṇḍakaṃ tuṇḍena paharitvā pātentova nikkhamitvā sākhagge nilīyi. Sīho nirogo hutvā ekadivasaṃ ekaṃ vanamahiṃsaṃ vadhitvā khādati. Sakuṇo ''vīmaṃsissāmi na''nti tassa uparibhāge sākhāya nilīyitvā tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

29. ''Akaramhasa te kiccaṃ, yaṃ balaṃ ahuvamhase;
Migarāja namo tyatthu, api kiñci labhāmase''ti.

Tattha **akaramhasa te kicca**nti bho, sīha, mayampi tava ekaṃ kiccaṃ akarimha. **Yaṃ balaṃ ahuvamhase**ti yaṃ amhākaṃ balaṃ ahosi, tena balena tato kiñci ahāpetvā akarimhayeva.

Taṃ sutvā sīho dutiyaṃ gāthamāha –

30. ''Mama lohitabhakkhassa, niccaṃ luddāni kubbato;
Dantantaragato santo, taṃ bahuṃ yampi jīvasī''ti.

Taṃ sutvā sakuṇo itarā dve gāthā abhāsi –

31. ''Akataññumakattāraṃ, katassa appaṭikārakaṃ;
Yasmiṃ kataññutā natthi, niratthā tassa sevanā.

32. ''Yassa sammukhaciṇṇena, mittadhammo na labbhati;

Anusūyamanakkosaṃ, saṇikaṃ tamhā apakkame''nti.

Tattha **akataññu**nti kataguṇaṃ ajānantaṃ. **Akattāra**nti yaṃkiñci akarontaṃ. **Sammukhaciṇṇenā**ti sammukhe katena guṇena. **Anusūyamanakkosa**nti taṃ puggalaṃ na usūyanto na akkosanto saṇikaṃ tamhā pāpapuggalā apagaccheyyāti. Evaṃ vatvā so sakuṇo pakkāmi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā sīho devadatto ahosi, sakuṇo pana ahameva ahosi''nti.

Sakuṇajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[309] 9. Chavajātakavaṇṇanā

Sabbamidaṃ carimaṃ katanti idaṃ satthā jetavane viharanto chabbaggiye bhikkhū ārabbha kathesi. Vatthu **vinaye** (pāci. 646) vitthārato āgatameva. Ayaṃ panettha saṅkhepo – satthā chabbaggiye pakkosāpetvā ''saccaṃ kira tumhe, bhikkhave, nīce āsane nisīditvā ucce āsane nisinnassa dhammaṃ desethā''ti pucchitvā ''evaṃ, bhante''ti vutte te bhikkhū garahitvā ''ayuttaṃ, bhikkhave, tumhākaṃ mama dhamme agāravakaraṇaṃ, porāṇakapaṇḍitā hi nīce āsane nisīditvā bāhirakamantepi vācente garahiṃsū''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto caṇḍālakule nibbattitvā vayappatto kuṭumbaṃ saṇṭhapesi. Tassa bhariyā ambadohaḷinī hutvā taṃ āha ''sāmi, icchāmahaṃ ambaṃ khāditu''nti. ''Bhadde, imasmiṃ kāle ambaṃ natthi, aññaṃ kiñci ambilaphalaṃ āharissāmī''ti. ''Sāmi, ambaphalaṃ labhamānāva jīvissāmi, alabhamānāya me jīvitaṃ natthī''ti. So tassā paṭibaddhacitto ''kahaṃ nu kho ambaphalaṃ labhissāmī''ti cintesi. Tena kho pana samayena bārāṇasirañño uyyāne ambo dhuvaphalo hoti. So ''tato ambapakkaṃ āharitvā imissā dohaḷaṃ paṭippassambhessāmī''ti rattibhāge uyyānaṃ gantvā ambaṃ abhiruhitvā nilīno sākhāya sākhaṃ ambaṃ olokento vicari. Tassa tathā karontasseva ratti vibhāyi. So cintesi ''sace idāni otaritvā gamissāmi, disvā maṃ 'coro'ti gaṇhissanti, rattibhāge gamissāmī''ti. Athekaṃ viṭapaṃ abhiruhitvā nilīno acchi.

Tadā bārāṇasirājā ''purohitassa santike mante uggaṇhissāmī''ti uyyānaṃ pavisitvā ambarukkhamūle ucce āsane nisīditvā ācariyaṃ nīce āsane nisīdāpetvā mante uggaṇhi. Bodhisatto upari nilīno cintesi – ''yāva adhammiko ayaṃ rājā, yo uccāsane nisīditvā mante uggaṇhāti. Ayaṃ brāhmaṇopi adhammiko, yo nīcāsane nisīditvā mante vāceti. Ahampi adhammiko, yo mātugāmassa vasaṃ gantvā mama jīvitaṃ agaṇetvā ambaṃ āharāmī''ti. So rukkhato otaranto ekaṃ olambanasākhaṃ gahetvā tesaṃ ubhinnampi antare patiṭṭhāya ''mahārāja, ahaṃ naṭṭho, tvaṃ mūḷho, purohito mato''ti āha. So raññā ''kiṃkāraṇā''ti puṭṭho paṭhamaṃ gāthamāha –

33. ''Sabbamidaṃ carimaṃ kataṃ, ubho dhammaṃ na passare;
Ubho pakatiyā cutā, yo cāyaṃ mantejjhāpeti;
Yo ca mantaṃ adhīyatī''ti.

Tattha **sabbamidaṃ carimaṃ kata**nti yaṃ amhehi tīhi janehi kataṃ, sabbaṃ idaṃ kiccaṃ lāmakaṃ nimmariyādaṃ adhammikaṃ. Evaṃ attano corabhāvaṃ tesañca mantesu agāravaṃ garahitvā puna itare dveyeva garahanto **''ubho dhammaṃ na passare''**tiādimāha. Tattha **ubho**ti ime dvepi janā garukārārahaṃ porāṇakadhammaṃ na passanti, tato dhammapakatito cutā. Dhammo hi paṭhamuppattivasena pakati nāma. Vuttampi cetaṃ –

''Dhammo have pāturahosi pubbe;
Pacchā adhammo udapādi loke''ti. (jā. 1.11.28);

Yo cāyanti yo ca ayaṃ nīcāsane nisīditvā mante ajjhāpeti, yo ca ucce āsane nisīditvā adhīyatīti.

Taṃ sutvā brāhmaṇo dutiyaṃ gāthamāha –

34. ‘‘Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, suciṃ maṃsūpasecanaṃ;
Tasmā etaṃ na sevāmi, dhammaṃ isīhi sevita’’nti.

Tassattho – ahañhi bho imassa rañño santakaṃ sālīnaṃ odanaṃ **suciṃ** paṇḍaraṃ nānappakārāya maṃsavikatiyā sittaṃ **maṃsūpasecanaṃ** bhuñjāmi, tasmā udare baddho hutvā etaṃ esitaguṇehi isīhi sevitaṃ dhammaṃ na sevāmīti.

Taṃ sutvā itaro dve gāthā abhāsi –

35. ‘‘Paribbaja mahā loko, pacantaññepi pāṇino;
Mā taṃ adhammo ācarito, asmā kumbhamivābhidā.

36. ‘‘Dhiratthu taṃ yasalābhaṃ, dhanalābhañca brāhmaṇa;
Yā vutti vinipātena, adhammacaraṇena vā’’ti.

Tattha **paribbajā**ti ito aññattha gaccha. **Mahā**ti ayaṃ loko nāma mahā. **Pacantaññepi pāṇino**ti imasmiṃ jambudīpe aññepi pāṇino pacanti, nāyameveko rājā. **Asmā kumbhamivābhidā**ti pāsāṇo ghaṭaṃ viya. Idaṃ vuttaṃ hoti – yaṃ tvaṃ aññattha agantvā idha vasanto adhammaṃ ācarasi, so adhammo evaṃ ācarito pāsāṇo ghaṭaṃ viya mā taṃ bhindi.

‘‘Dhiratthū’’ti gāthāya ayaṃ saṅkhepattho – brāhmaṇa yo esa evaṃ tava yasalābho ca dhanalābho ca dhiratthu, taṃ garahāma mayaṃ. Kasmā? Yasmā ayaṃ tayā laddhalābho āyatiṃ apāyesu vinipātanahetunā sampati ca adhammacaraṇena jīvitavutti nāma hoti, yā cesā vutti iminā āyatiṃ vinipātena idha adhammacaraṇena vā nippajjati, kiṃ tāya, tena taṃ evaṃ vadāmīti.

Athassa dhammakathāya rājā pasīditvā ‘‘bho, purisa, kiṃjātikosī’’ti pucchi. ‘‘Caṇḍālo ahaṃ, devā’’ti. Bho ‘‘sace tvaṃ jātisampanno abhavisssa, rajjaṃ te ahaṃ adassaṃ, ito paṭṭhāya pana ahaṃ divā rājā bhavissāmi, tvaṃ rattiṃ rājā hohī’’ti attano kaṇṭhe piḷandhanaṃ pupphadāmaṃ tassa gīvāyaṃ piḷandhāpetvā taṃ nagaraguttikaṃ akāsi. Ayaṃ nagaraguttikānaṃ kaṇṭhe rattapupphadāmapiḷandhanavaṃso. Tato paṭṭhāya pana rājā tassovāde ṭhatvā ācariye gāravaṃ karitvā nīce āsane nisinno mante uggaṇhīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi ‘‘tadā rājā ānando ahosi, caṇḍālaputto pana ahameva ahosi’’nti.

Chavajātakavaṇṇanā navamā.

[310] 10. Seyyajātakavaṇṇanā

Sasamuddapariyāyanti idaṃ satthā jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. So hi sāvatthiyaṃ piṇḍāya caranto ekaṃ abhirūpaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ itthiṃ disvā ukkaṇṭhito sāsane nābhirami. Atha bhikkhū bhagavato ārocesuṃ. So bhagavatā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti puṭṭho ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vatvā ‘‘ko taṃ ukkaṇṭhāpesī’’ti vutte tamatthaṃ ārocesi. Satthā ‘‘kasmā tvaṃ evarūpe niyyānikasāsane pabbajitvā ukkaṇṭhitosi, pubbe paṇḍitā purohitaṭṭhānaṃ labhantāpi taṃ paṭikkhipitvā pabbajiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto purohitassa brāhmaṇiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhitvā rañño puttena saddhiṃ ekadivase vijāyi. Rājā ‘‘atthi nu kho koci me puttena saddhiṃ ekadivase jāto’’ti amacce pucchi. ‘‘Atthi, mahārāja, purohitassa putto’’ti. Rājā taṃ āharāpetvā dhātīnaṃ datvā puttena saddhiṃ ekatova paṭijaggāpesi. Ubhinnaṃ ābharaṇāni ceva pānabhojanādīni ca

ekasadisāneva ahesuṃ. Te vayappattā ekatova takkasilaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā āgamaṃsu. Rājā puttassa oparajjaṃ adāsi, mahāyaso ahosi. Tato paṭṭhāya bodhisatto rājaputtena saddhiṃ ekatova khādati pivati sayati, aññamaññaṃ vissāso thiro ahosi.

Aparabhāge rājaputto pitu accayena rajje patiṭṭhāya mahāsampattiṃ anubhavi. Bodhisatto cintesi ''mayhaṃ sahāyo rajjamanusāsati, sallakkhitakkhaṇeyeva kho pana mayhaṃ purohitaṭṭhānaṃ dassati, kiṃ me gharāvāsena, pabbajitvā vivekamanubrūhessāmī''ti? So mātāpitaro vanditvā pabbajjaṃ anujānāpetvā mahāsampattiṃ chaḍḍetvā ekakova nikkhamitvā himavantaṃ pavisitvā manorame bhūmibhāge paṇṇasālaṃ māpetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā jhānakīḷaṃ kīḷanto vihāsi. Tadā rājā taṃ anussaritvā ''mayhaṃ sahāyo na paññāyati, kahaṃ so''ti pucchi. Amaccā tassa pabbajitabhāvaṃ ārocetvā ''ramaṇīye kira vanasaṇḍe vasatī''ti āhaṃsu. Rājā tassa vasanokāsaṃ pucchitvā seyyaṃ nāma amaccaṃ ''gaccha sahāyaṃ me gahetvā ehi, purohitaṭṭhānamassa dassāmī''ti āha. So ''sādhū''ti paṭissuṇitvā bārāṇasito nikkhamitvā anupubbena paccantagāmaṃ patvā tattha khandhāvāraṃ ṭhapetvā vanacarakehi saddhiṃ bodhisattassa vasanokāsaṃ gantvā bodhisattaṃ paṇṇasāladvāre suvaṇṇapaṭimaṃ viya nisinnaṃ disvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā katapaṭisanthāro ''bhante, rājā tuyhaṃ purohitaṭṭhānaṃ dātukāmo, āgamanaṃ te icchatī''ti āha.

Bodhisatto ''tiṭṭhatu purohitaṭṭhānaṃ, ahaṃ sakalaṃ kāsikosalajambudīparajjaṃ cakkavattisirimeva vā labhantopi na gacchissāmi, na hi paṇḍitā sakiṃ jahitakilese puna gaṇhanti, sakiṃ jahitañhi niṭṭhubhakheḷasadisaṃ hotī''ti vatvā imā gāthā abhāsi –

37. ''Sasamuddapariyāyaṃ, mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ;
Na icche saha nindāya, evaṃ seyya vijānahi.

38. ''Dhiratthu taṃ yasalābhaṃ, dhanalābhañca brāhmaṇa;
Yā vutti vinipātena, adhammacaraṇena vā.

39. ''Api ce pattamādāya, anagāro paribbaje;
Sāyeva jīvikā seyyo, yā cādhammena esanā.

40. ''Api ce pattamādāya, anagāro paribbaje;
Aññaṃ ahiṃsayaṃ loke, api rajjena taṃ vara''nti.

Tattha **sasamuddapariyāya**nti pariyāyo vuccati parivāro, samuddaṃ parivāretvā ṭhitena cakkavāḷapabbatena saddhiṃ, samuddasaṅkhātena vā parivārena saddhinti attho. **Sāgarakuṇḍala**nti sāgaramajjhe dīpavasena ṭhitattā tassa kuṇḍalabhūtanti attho. **Nindāyā**ti jhānasukhasampannaṃ pabbajjaṃ chaḍḍetvā issariyaṃ gaṇhīti imāya nindāya. **Seyyā**ti taṃ nāmenālapati. **Vijānahī**ti dhammaṃ vijānāhi. **Yā vutti vinipātenā**ti yā purohitaṭṭhānavasena laddhā yasalābhadhanalābhavutti jhānasukhato attavinipātanasaṅkhātena vinipātena ito gantvā issariyamadamattassa adhammacaraṇena vā hoti, taṃ vuttiṃ dhiratthu.

Pattamādāyāti bhikkhābhājanaṃ gahetvā. **Anagāro**ti api ahaṃ agāravirahito parakulesu careyyaṃ. **Sāyeva jīvikā**ti sā eva me jīvikā seyyo varatarā. **Yā cādhammena esanā**ti yā ca adhammena esanā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yā adhammena esanā, tato esāva jīvikā sundaratarāti. **Ahiṃsaya**nti aviheṭhento. **Api rajjenā**ti evaṃ paraṃ aviheṭhento kapālahatthassa mama jīvikakappanaṃ rajjenāpi varaṃ uttamanti.

Iti so punappunaṃ yācantampi taṃ paṭikkhipi. Seyyopi tassa manaṃ alabhitvā taṃ vanditvā gantvā tassa anāgamanabhāvaṃ rañño ārocesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne

ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi, aparepi bahū sotāpattiphalādīni sacchikariṃsu.

Tadā rājā ānando ahosi, seyyo sāriputto, purohitaputto pana ahameva ahosinti.

Seyyajātakavaṇṇanā dasamā.

Kāliṅgavaggo paṭhamo.

2. Pucimandavaggo

[311] 1. Pucimandajātakavaṇṇanā

Uṭṭhehi corāti idaṃ satthā veḷuvane viharanto āyasmantaṃ mahāmoggallānaṃ ārabbha kathesi. There kira rājagahaṃ upanissāya araññakuṭikāya viharante eko coro nagaradvāragāme ekasmiṃ gehe sandhiṃ chinditvā hatthasāraṃ ādāya palāyitvā therassa kuṭipariveṇaṃ pavisitvā ''idha mayhaṃ ārakkho bhavissatī''ti therassa paṇṇasālāya pamukhe nipajji. Thero tassa pamukhe sayitabhāvaṃ ñatvā tasmiṃ āsaṅkaṃ katvā ''corasaṃsaggo nāma na vaṭṭatī''ti nikkhamitvā ''mā idha sayī''ti nīhari. So coro tato nikkhamitvā padaṃ mohetvā palāyi. Manussā ukkaṃ ādāya corassa padānusārena tattha āgantvā tassa āgataṭṭhānaṭhitaṭṭhānanisinnaṭṭhānasayitaṭṭhānādīni disvā ''coro ito āgato, idha ṭhito, idha nisinno, iminā ṭhānena apagato, na diṭṭho no''ti ito cito ca pakkhanditvā adisvāva paṭigatā. Punadivase thero pubbaṇhasamayaṃ rājagahe piṇḍāya caritvā piṇḍapātapaṭikkanto veḷuvanaṃ gantvā taṃ pavattiṃ satthu ārocesi. Satthā ''na kho, moggallāna, tvaññeva āsaṅkitabbayuttakaṃ āsaṅki, porāṇakapaṇḍitāpi āsaṅkiṃsū''ti vatvā therena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto nagarassa susānavane nimbarukkhadevatā hutvā nibbatti. Athekadivasaṃ nagaradvāragāme katakammacoro taṃ susānavanaṃ pāvisi. Tadā ca pana tattha nimbo ca assattho cāti dve jeṭṭhakarukkhā. Coro nimbarukkhamūle bhaṇḍikaṃ ṭhapetvā nipajji. Tasmiṃ pana kāle core gahetvā nimbasūle uttāsenti. Atha sā devatā cintesi ''sace manussā āgantvā imaṃ coraṃ gaṇhissanti, imasseva nimbarukkhassa sākhaṃ chinditvā sūlaṃ katvā etaṃ uttāsessanti, evaṃ sante rukkho nassissati, handa naṃ ito nīharissāmī''ti. Sā tena saddhiṃ sallapantī paṭhamaṃ gāthamāha –

41. ''Uṭṭhehi cora kiṃ sesi, ko attho supanena te;
Mā taṃ gahesuṃ rājāno, gāme kibbisakāraka''nti.

Tattha **rājāno**ti rājapurise sandhāya vuttaṃ. **Kibbisakāraka**nti dāruṇasāhasikacorakammakārakaṃ.

Iti naṃ vatvā ''yāva taṃ rājapurisā na gaṇhanti, tāva aññattha gacchā''ti bhāyāpetvā palāpesi. Tasmiṃ palāte assatthadevatā dutiyaṃ gāthamāha –

42. ''Yaṃ nu coraṃ gahessanti, gāme kibbisakārakaṃ;
Kiṃ tattha pucimandassa, vane jātassa tiṭṭhato''ti.

Tattha **vane jātassa tiṭṭhato**ti nimbo vane jāto ceva ṭhito ca. Devatā pana tattha nibbattattā rukkhasamudācāreneva samudācari.

Taṃ sutvā nimbadevatā tatiyaṃ gāthamāha –

43. ''Na tvaṃ assattha jānāsi, mama corassa cantaraṃ;
Coraṃ gahetvā rājāno, gāme kibbisakārakaṃ;

Appenti nimbasūlasmiṃ, tasmiṃ me saṅkate mano''ti.

Tattha **assatthā**ti purimanayeneva tasmiṃ nibbattadevataṃ samudācarati. **Mama corassa cantara**nti mama ca corassa ca ekato avasanakāraṇaṃ. **Appenti nimbasūlasmi**nti imasmiṃ kāle rājāno coraṃ nimbasūle āvuṇanti. **Tasmiṃ me saṅkate mano**ti tasmiṃ kāraṇe mama cittaṃ saṅkati. Sace hi imaṃ sūle āvuṇissanti, vimānaṃ me nassissati, atha sākhāya olambessanti, vimāne me kuṇapagandho bhavissati, tenāhaṃ etaṃ palāpesinti attho.

Evaṃ tāsaṃ devatānaṃ aññamaññaṃ sallapantānaññeva bhaṇḍasāmikā ukkāhatthā padānusārena āgantvā corassa sayitaṭṭhānaṃ disvā ''ambho idāneva coro uṭṭhāya palāto, na laddho no coro, sace labhissāma, imasseva naṃ nimbassa sūle vā āvuṇitvā sākhāya vā olambetvā gamissāmā''ti vatvā ito cito ca pakkhanditvā coraṃ adisvāva gatā.

Tesaṃ vacanaṃ sutvā assatthadevatā catutthaṃ gāthamāha –

44. ''Saṅkeyya saṅkitabbāni, rakkheyyānāgataṃ bhayaṃ;
Anāgatabhayā dhīro, ubho loke avekkhatī''ti.

Tattha **rakkheyyānāgataṃ bhaya**nti dve anāgatabhayāni diṭṭhadhammikañceva samparāyikañcāti. Tesu pāpamitte parivajjento diṭṭhadhammikaṃ rakkhati, tīṇi duccaritāni parivajjento samparāyikaṃ rakkhati. **Anāgatabhayā**ti anāgatabhayahetutaṃ bhayaṃ bhāyamāno **dhīro** paṇḍito puriso pāpamittasaṃsaggaṃ na karoti, tīhipi dvārehi duccaritaṃ na carati. **Ubho loke**ti evaṃ bhāyanto hesa idhalokaparalokasaṅkhāte ubho loke avekkhati oloketi, olokayamāno idhalokabhayena pāpamitte vivajjeti, paralokabhayena pāpaṃ na karotīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā assatthadevatā ānando ahosi, nimbadevatā pana ahameva ahosi''nti.

Pucimandajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[312] 2. Kassapamandiyajātakavaṇṇanā

Api kassapa mandiyāti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mahallakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Sāvatthiyaṃ kireko kulaputto kāmesu ādīnavaṃ disvā satthu santike pabbajitvā kammaṭṭhāne anuyutto na cirasseva arahattaṃ pāpuṇi. Tassa aparabhāge mātā kālamakāsi. So mātu accayena pitarañca kaniṭṭhabhātarañca pabbājetvā jetavane vasitvā vassūpanāyikasamaye cīvarapaccayassa sulabhataṃ sutvā ekaṃ gāmakāvāsaṃ gantvā tayopi tattheva vassaṃ upagantvā vutthavassā jetavanameva āgamaṃsu. Daharabhikkhu jetavanassa āsannaṭṭhāne ''sāmaṇera tvaṃ theraṃ vissāmetvā āneyyāsi, ahaṃ puretaraṃ gantvā pariveṇaṃ paṭijaggissāmī''ti jetavanaṃ pāvisi. Mahallakatthero saṇikaṃ āgacchati. Sāmaṇero punappunaṃ sīsena uppīḷento viya ''gaccha, bhante, gaccha, bhante''ti taṃ balakkārena neti. Thero ''tvaṃ maṃ attano vasaṃ ānesī''ti puna nivattitvā koṭito paṭṭhāya āgacchati. Tesaṃ evaṃ aññamaññaṃ kalahaṃ karontānaññeva sūriyo atthaṅgato, andhakāro jāto.

Itaropi pariveṇaṃ sammajjitvā udakaṃ upaṭṭhapetvā tesaṃ āgamanaṃ apassanto ukkaṃ gahetvā paccuggamanaṃ katvā te āgacchante disvā ''kiṃ cirāyitthā''ti pucchi. Mahallako taṃ kāraṇaṃ kathesi. So te dvepi vissāmetvā saṇikaṃ ānesi. Taṃ divasaṃ buddhupaṭṭhānassa okāsaṃ na labhi. Atha naṃ dutiyadivase buddhupaṭṭhānaṃ āgantvā vanditvā nisinnaṃ satthā ''kadā āgatosī''ti pucchi. ''Hiyyo, bhante''ti. ''Hiyyo āgantvā ajja buddhupaṭṭhānaṃ karosī''ti? So ''āma, bhante''ti vatvā taṃ kāraṇaṃ ācikkhi. Satthā mahallakaṃ garahitvā ''na esa idāneva evarūpaṃ kammaṃ karoti, pubbepi akāsi. Idāni pana tena tvaṃ kilamito, pubbepi paṇḍite kilamesī''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kāsinigame brāhmaṇakule nibbatti. Tassa

vayappattakāle mātā kālamakāsi. So mātu sarīrakiccaṃ katvā māsaddhamāsaccayena ghare vijjamānaṃ dhanaṃ dānaṃ datvā pitarañca kaniṭṭhabhātarañca gahetvā himavantapadese devadattiyaṃ vakkalaṃ gahetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā uñchācariyāya vanamūlaphalāphalehi yāpento ramaṇīye vanasaṇḍe vasi. Himavante pana vassakāle acchinnadhāre deve vassante na sakkā hoti kandamūlaṃ khaṇituṃ, phalāni ca paṇṇāni ca patanti. Tāpasā yebhuyyena himavantato nikkhamitvā manussapathe vasanti. Tadā bodhisatto pitarañca kaniṭṭhabhātarañca gahetvā manussapathe vasitvā puna himavante pupphitaphalite te ubhopi gahetvā himavante attano assamapadaṃ āgacchanto assamassāvidūre sūriye atthaṅgate ''tumhe saṇikaṃ āgaccheyyātha, ahaṃ purato gantvā assamaṃ paṭijaggissāmī''ti vatvā te ohāya gato. Khuddakatāpaso pitarā saddhiṃ saṇikaṃ gacchanto taṃ kaṭippadese sīsena uppīḷento viya gaccha gacchāti taṃ balakkārena neti. Mahallako ''tvaṃ maṃ attano ruciyā ānesī''ti paṭinivattitvā koṭito paṭṭhāya āgacchati. Evaṃ tesaṃ kalahaṃ karontānaññeva andhakāro ahosi.

Bodhisattopi paṇṇasālaṃ sammajjitvā udakaṃ upaṭṭhapetvā ukkamādāya paṭipathaṃ āgacchanto te disvā ''ettakaṃ kālaṃ kiṃ karitthā''ti āha. Khuddakatāpaso pitarā katakāraṇaṃ kathesi. Bodhisatto ubhopi te saṇikaṃ netvā parikkhāraṃ paṭisāmetvā pitaraṃ nhāpetvā pādadhovanapiṭṭhisambāhanādīni katvā aṅgārakapallaṃ upaṭṭhapetvā paṭippassaddhakilamathaṃ pitaraṃ upanisīditvā ''tāta, taruṇadārakā nāma mattikābhājanasadisā muhuttaneva bhijjanti, sakiṃ bhinnakālato paṭṭhāya puna na sakkā honti ghaṭetuṃ, te akkosantāpi paribhāsantāpi mahallakehi adhivāsetabbā''ti vatvā pitaraṃ ovadanto imā gāthā abhāsi –

45. ''Api kassapa mandiyā, yuvā sapati hanti vā;
Sabbaṃ taṃ khamate dhīro, paṇḍito taṃ titikkhati.

46. ''Sacepi santo vivadanti, khippaṃ santīyare puna;
Bālā pattāva bhijjanti, na te samathamajjhagū.

47. ''Ete bhiyyo samāyanti, sandhi tesaṃ na jīrati;
Yo cādhipannaṃ jānāti, yo ca jānāti desanaṃ.

48. ''Eso hi uttaritaro, bhāravaho dhuraddharo;
Yo paresādhipannānaṃ, sayaṃ sandhātumarahatī''ti.

Tattha **kassapā**ti pitaraṃ nāmenālapati. **Mandiyā**ti mandībhāvena taruṇatāya. **Yuvā sapati hanti vā**ti taruṇadārako akkosatipi paharatipi. **Dhīro**ti dhikkatapāpo, dhī vā vuccati paññā, tāya samannāgatotipi attho. Itaraṃ pana imasseva vevacanaṃ. Ubhayenāpi sabbaṃ taṃ bāladārakehi kataṃ aparādhaṃ mahallako dhīro paṇḍito sahati titikkhatīti dasseti.

Sandhīyareti puna mittabhāvena sandhīyanti ghaṭīyanti. **Bālā pattāvā**ti bālakā pana mattikāpattāva bhijjanti. **Na te samathamajjhagū**ti te bālakā appamattakampi vivādaṃ katvā verūpasamanaṃ na vindanti nādhigacchanti. **Ete bhiyyo**ti ete dve janā bhinnāpi puna samāgacchanti. **Sandhī**ti mittasandhi. **Tesa**nti tesaññeva dvinnaṃ sandhi na jīrati. **Yo cādhipanna**nti yo ca attanā adhipannaṃ atikkantaṃ aññasmiṃ katadosaṃ jānāti. **Desana**nti yo ca tena attano dosaṃ jānantena desitaṃ accayadesanaṃ paṭiggaṇhituṃ jānāti.

Yo paresādhipannānanti yo paresaṃ adhipannānaṃ dosena abhibhūtānaṃ aparādhakārakānaṃ. **Sayaṃ sandhātumarahatī**ti tesu akhamāpentesupi ''ehi, bhadramukha, uddesaṃ gaṇha, aṭṭhakathaṃ suṇa, bhāvanamanuyuñja, kasmā paribāhiro hosī''ti evaṃ sayaṃ sandhātuṃ arahati mittabhāvaṃ ghaṭeti, eso evarūpo mettāvihārī uttaritaro mittabhārassa mittadhurassa ca vahanato **''bhāravaho''**ti **''dhuraddharo''**ti ca saṅkhaṃ gacchatīti.

Evaṃ bodhisatto pitu ovādaṃ adāsi, sopi tato pabhuti danto ahosi sudanto.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā pitā tāpaso mahallako ahosi, khuddakatāpaso sāmaṇero, pitu ovādadāyako pana ahameva ahosi’’nti.

Kassapamandiyajātakavaṇṇanā dutiyā.

[313] 3. Khantivādījātakavaṇṇanā

Yo te hatthe ca pāde cāti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ kodhanabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā kathitameva. Satthā pana taṃ bhikkhuṃ ‘‘kasmā, tvaṃ bhikkhu, akkodhanassa buddhassa sāsane pabbajitvā kodhaṃ karosi, porāṇakapaṇḍitā sarīre pahārasahasse patante hatthapādakaṇṇanāsāsu chijjamānāsu parassa kodhaṃ na kariṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ kalābu nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto asītikoṭivibhave brāhmaṇakule nibbattitvā kuṇḍalakumāro nāma māṇavo hutvā vayappatto takkasilaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā mātāpitūnaṃ accayena dhanarāsiṃ oloketvā ‘‘imaṃ dhanaṃ uppādetvā mama ñātakā aggahetvāva gatā, mayā panetaṃ gahetvā gantuṃ vaṭṭatī’’ti sabbaṃ dhanaṃ viceyyadānavasena yo yaṃ āharati, tassa taṃ datvā himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā phalāphalena yāpento ciraṃ vasitvā loṇambilasevanatthāya manussapathaṃ āgantvā anupubbena bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase nagare bhikkhāya caranto senāpatissa nivāsanadvāraṃ sampāpuṇi. Senāpati tassa iriyāpathesu pasīditvā gharaṃ pavesetvā attano paṭiyāditabhojanaṃ bhojetvā paṭiññaṃ gahetvā tattheva rājuyyāne vasāpesi.

Athekadivasaṃ kalāburājā surāmadamatto chekanāṭakaparivuto mahantena yasena uyyānaṃ gantvā maṅgalasilāpaṭṭe sayanaṃ attharāpetvā ekissā piyamanāpāya itthiyā aṅke sayi. Gītavāditanaccesu chekā nāṭakitthiyo gītādīni payojesuṃ, sakkassa devarañño viya mahāsampatti ahosi, rājā niddaṃ okkami. Atha tā itthiyo ‘‘yassatthāya mayaṃ gītādīni payojayāma, so niddaṃ upagato, kiṃ no gītādīhī’’ti vīṇādīni tūriyāni tattha tattheva chaḍḍetvā uyyānaṃ pakkantā pupphaphalapallavādīhi palobhiyamānā uyyāne abhiramiṃsu. Tadā bodhisatto tasmiṃ uyyāne supupphitasālamūle pabbajjāsukhena vītināmento mattavaravāraṇo viya nisinno hoti. Atha tā itthiyo uyyāne caramānā taṃ disvā ‘‘etha, ayyāyo, etasmiṃ rukkhamūle pabbajito nisinno, yāva rājā na pabujjhati, tāvassa santike kiñci suṇamānā nisīdissāmā’’ti gantvā vanditvā parivāretvā nisinnā ‘‘amhākaṃ kathetabbayuttakaṃ kiñci kathethā’’ti vadiṃsu. Bodhisatto tāsaṃ dhammaṃ kathesi. Atha sā itthī aṅkaṃ cāletvā rājānaṃ pabodhesi. Rājā pabuddho tā apassanto ‘‘kahaṃ gatā vasaliyo’’ti āha. Etā, mahārāja, gantvā ekaṃ tāpasaṃ parivāretvā nisīdiṃsūti. Rājā kupito khaggaṃ gahetvā ‘‘sikkhāpessāmi naṃ kūṭajaṭila’’nti vegena agamāsi.

Atha tā itthiyo rājānaṃ kuddhaṃ āgacchantaṃ disvā tāsu vallabhatarā gantvā rañño hatthā asiṃ gahetvā rājānaṃ vūpasamesuṃ. So āgantvā bodhisattassa santike ṭhatvā ‘‘kiṃvādī tvaṃ, samaṇā’’ti pucchi. ‘‘Khantivādī, mahārājā’’ti. ‘‘Kā esā khanti nāmā’’ti? ‘‘Akkosantesu paribhāsantesu paharantesu akujjhanabhāvo’’ti. Rājā ‘‘passissāmi dāni te khantiyā atthibhāva’’nti coraghātakaṃ pakkosāpesi. So attano cārittena pharasuñca kaṇṭakakasañca ādāya kāsāyanivasano rattamāladharo āgantvā rājānaṃ vanditvā ‘‘kiṃ karomi, devā’’ti āha. Imaṃ coraṃ duṭṭhatāpasaṃ gahetvā ākaḍḍhitvā bhūmiyaṃ pātetvā kaṇṭakakasaṃ gahetvā purato ca pacchato ca ubhosu passesu cāti catūsupi passesu dvepahārasahassamassa dehīti. So tathā akāsi. Bodhisattassa chavi bhijji. Cammaṃ bhijji, maṃsaṃ chijji, lohitaṃ paggharati.

Puna rājā ‘‘kiṃvādī tvaṃ bhikkhū’’ti āha. ‘‘Khantivādī, mahārāja’’. ‘‘Tvaṃ pana mayhaṃ cammantare khantī’’ti maññasi, natthi mayhaṃ cammantare khanti, tayā pana daṭṭhuṃ asakkuṇeyye hadayabbhantare mama khanti patiṭṭhitā. ‘‘Mahārājā’’ti. Puna coraghātako ‘‘kiṃ karomī’’ti pucchi. ‘‘Imassa kūṭajaṭilassa ubho hatthe chindā’’ti. So pharasuṃ gahetvā gaṇḍiyaṃ ṭhapetvā hatthe chindi. Atha naṃ ‘‘pāde chindā’’ti āha, pādepi chindi. Hatthapādakoṭīhi ghaṭachiddehi lākhāraso viya lohitaṃ paggharati. Puna rājā ‘‘kiṃvādīsī’’ti pucchi. ‘‘Khantivādī, mahārāja’’. ‘‘Tvaṃ pana mayhaṃ hatthapādakoṭīsu ‘khanti atthī’ti maññasi, natthesā ettha, mayhaṃ khanti gambhīraṭṭhāne patiṭṭhitā’’ti.

So ‘‘kaṇṇanāsamassa chindā’’ti āha. Itaro kaṇṇanāsaṃ chindi, sakalasarīre lohitaṃ ahosi. Puna naṃ ‘‘kiṃvādī nāma tva’’nti pucchi. ‘‘Mahārāja, khantivādī nāma’’. ‘‘Mā kho pana tvaṃ ‘kaṇṇanāsikakoṭīsu patiṭṭhitā khantī’ti maññasi, mama khanti gambhīre hadayabbhantare patiṭṭhitā’’ti. Rājā ‘‘kūṭajaṭila tava khantiṃ tvameva ukkhipitvā nisīdā’’ti bodhisattassa hadayaṃ pādena paharitvā pakkāmi.

Tasmiṃ gate senāpati bodhisattassa sarīrato lohitaṃ puñchitvā hatthapādakaṇṇanāsakoṭiyo sāṭakakaṇṇe katvā bodhisattaṃ saṇikaṃ nisīdāpetvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā ‘‘sace, bhante, tumhe kujjhitukāmā, tumhesu katāparādhassa raññova kujjheyyātha, mā aññesa’’nti yācanto paṭhamaṃ gāthamāha –

49. ‘‘Yo te hatthe ca pāde ca, kaṇṇanāsañca chedayi;
Tassa kujjha mahāvīra, mā raṭṭhaṃ vinasā ida’’nti.

Tattha **mahāvīrā**ti mahāvīriya. **Mā raṭṭhaṃ vinasā ida**nti idaṃ niraparādhaṃ kāsiraṭṭhaṃ mā vināsehi.

Taṃ sutvā bodhisatto dutiyaṃ gāthamāha –

50. ‘‘Yo me hatthe ca pāde ca, kaṇṇanāsañca chedayi;
Ciraṃ jīvatu so rājā, na hi kujjhanti mādisā’’ti.

Tattha **mādisā**ti mama sadisā khantibalena samannāgatā paṇḍitā ‘‘ayaṃ maṃ akkosi paribhāsi pahari, chindi bhindī’’ti taṃ na kujjhanti.

Rañño uyyānā nikkhamantassa bodhisattassa cakkhupathaṃ vijahanakāleyeva ayaṃ catunahutādhikā dviyojanasatasahassabahalā mahāpathavī khalibaddhasāṭako viya phalitā, avīcito jālā nikkhamitvā rājānaṃ kuladattiyena rattakambalena pārupantī viya gaṇhi. So uyyānadvāreyeva pathaviṃ pavisitvā avīcimahāniraye patiṭṭhahi. Bodhisattopi taṃ divasameva kālamakāsi. Rājaparisā ca nāgarā ca gandhamālādhūmahatthā āgantvā bodhisattassa sarīrakiccaṃ akaṃsu. Keci panāhu ‘‘bodhisatto puna himavantameva gato’’ti, taṃ abhūtaṃ.

51. ‘‘Ahū atītamaddhānaṃ, samaṇo khantidīpano;
Taṃ khantiyāyeva ṭhitaṃ, kāsirājā achedayi.

52. ‘‘Tassa kammapharusassa, vipāko kaṭuko ahu;
Yaṃ kāsirājā vedesi, nirayamhi samappito’’ti. –

Imā dve abhisambuddhagāthā.

Tattha **atītamaddhāna**nti atīte addhāne. **Khantidīpano**ti adhivāsanakhantisaṃvaṇṇano. **Achedayī**ti mārāpesi. Ekacce pana ‘‘bodhisattassa puna hatthapādakaṇṇanāsā ghaṭitā’’ti vadanti, tampi abhūtameva. **Samappito**ti patiṭṭhito.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne kodhano bhikkhu anāgāmiphale patiṭṭhahi, aññe bahū sotāpattiphalādīni pāpuṇiṃsu.

Tadā kalāburājā devadatto ahosi, senāpati sāriputto, khantivādī tāpaso pana ahameva ahosinti.

Khantivādījātakavaṇṇanā tatiyā.

[314] 4. Lohakumbhijātakavaṇṇanā

Dujjīvitamajīvimhāti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarājānaṃ ārabbha kathesi. Tadā kira kosalarājā rattibhāge catunnaṃ nerayikasattānaṃ saddaṃ suṇi. Eko **du**-kārameva bhaṇi, eko **sa**-kāraṃ, eko **na**-kāraṃ, eko **so**-kāramevāti. Te kira atītabhave sāvatthiyaṃyeva pāradārikā rājaputtā ahesuṃ. Te paresaṃ rakkhitagopitamātugāmesu aparajjhitvā cittakeḷiṃ kīḷantā bahuṃ pāpakammaṃ katvā maraṇacakkena chinnā sāvatthisāmante catūsu lohakumbhīsu nibbattā saṭṭhi vassasahassāni tattha paccitvā uggatā lohakumbhimukhavaṭṭiṃ disvā ‘‘kadā nu kho imamhā dukkhā muccissāmā’’ti cattāropi mahantena saddena anupaṭipāṭiyā viraviṃsu. Rājā tesaṃ saddaṃ sutvā maraṇabhayatajjito nisinnakova aruṇaṃ uṭṭhāpesi.

Aruṇuggamanavelāya brāhmaṇā āgantvā rājānaṃ sukhasayitaṃ pucchiṃsu. Rājā ‘‘kuto me ācariyā sukhasayitaṃ, ajjāhaṃ evarūpe cattāro bhiṃsanakasadde suṇi’’nti. Brāhmaṇā hatthe vidhuniṃsu. ‘‘Kiṃ ācariyā’’ti? ‘‘Sāhasikasaddā, mahārājā’’ti. ‘‘Sapaṭikammā appaṭikammā’’ti? ‘‘Kāmaṃ appaṭikammā, mayaṃ pana susikkhitā, mahārājā’’ti. ‘‘Kiṃ katvā paṭibāhissathā’’ti? ‘‘Mahārāja, paṭikammaṃ mahantaṃ na sakkā kātuṃ, mayaṃ pana sabbacatukkaṃ yaññaṃ yajitvā hāressāmā’’ti. ‘‘Tena hi khippaṃ cattāro hatthī cattāro asse cattāro usabhe cattāro manusseti laṭukikasakuṇikā ādiṃ katvā cattāro cattāro pāṇe gahetvā sabbacatukkayaññaṃ yajitvā mama sotthibhāvaṃ karothā’’ti. ‘‘Sādhu, mahārājā’’ti sampaṭicchitvā yenattho, taṃ gahetvā yaññāvāṭaṃ paccupaṭṭhapesuṃ, bahupāṇe thūṇūpanīte katvā ṭhapesuṃ. ‘‘Bahuṃ macchamaṃsaṃ khādissāma, bahuṃ dhanaṃ labhissāmā’’ti ussāhappattā hutvā ‘‘idaṃ laddhuṃ vaṭṭati, idaṃ laddhuṃ vaṭṭati, devā’’ti aparāparaṃ caranti.

Mallikā devī rājānaṃ upasaṅkamitvā ‘‘kiṃ nu kho, mahārāja, brāhmaṇā ativiya ussāhayantā vicarantī’’ti pucchi. ‘‘Devi kiṃ tuyhiminā, tvaṃ attano yaseneva mattā pamattā, dukkhaṃ pana amhākameva na jānāsī’’ti? ‘‘Kiṃ, mahārājā’’ti. ‘‘Devi, ahaṃ evarūpaṃ nāma asotabbaṃ suṇiṃ, tato imesaṃ saddānaṃ sutattā ‘‘kiṃ bhavissatī’’ti brāhmaṇe pucchiṃ, brāhmaṇā ‘‘tumhākaṃ mahārāja rajjassa vā bhogānaṃ vā jīvitassa vā antarāyo paññāyati, sabbacatukkena yaññaṃ yajitvā sotthibhāvaṃ karissāmā’’ti vadiṃsu, te mayhaṃ vacanaṃ gahetvā yaññāvāṭaṃ katvā yena yenattho, tassa tassa kāraṇā āgacchantī’’ti. ‘‘Kiṃ pana deva, imesaṃ saddānaṃ nipphattiṃ sadevake loke aggabrāhmaṇaṃ pucchitthā’’ti? ‘‘Ko esa devi, sadevake loke aggabrāhmaṇo nāmā’’ti? ‘‘Mahāgotamo sammāsambuddho’’ti. ‘‘Devi, sammāsambuddho me na pucchito’’ti? ‘‘Tena hi gantvā pucchathā’’ti.

Rājā tassā vacanaṃ gahetvā bhuttapātarāso rathavaramāruyha jetavanaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā pucchi ‘‘ahaṃ, bhante, rattibhāge cattāro sadde sutvā brāhmaṇe pucchiṃ, te ‘sabbacatukkayaññaṃ yajitvā sotthiṃ karissāmā’ti vatvā yaññāvāṭe kammaṃ karonti, tesaṃ saddānaṃ sutattā mayhaṃ kiṃ bhavissatī’’ti. ‘‘Na kiñci, mahārāja, nerayikasattā dukkhamanubhavantā evaṃ viraviṃsu, na ime saddā idāni tayā eva sutā, porāṇakarājūhipi sutāyeva, tepi brāhmaṇe pucchitvā pasughātayaññaṃ kattukāmā hutvā paṇḍitānaṃ kathaṃ sutvā na kariṃsu, paṇḍitā tesaṃ saddānaṃ antaraṃ kathetvā mahājanaṃ vissajjāpetvā sotthimakaṃsū’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto aññatarasmiṃ kāsigāme brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto kāmesu ādīnavaṃ disvā kāme pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca uppādetvā jhānakīḷaṃ kīḷanto himavante ramaṇīye vanasaṇḍe vasati. Tadā bārāṇasirājā catunnaṃ nerayikānaṃ imeva cattāro sadde sutvā bhītatasito imināva niyāmena brāhmaṇehi ‘‘tiṇṇaṃ antarāyānaṃ aññataro bhavissati, sabbacatukkayaññena taṃ vūpasamessāmā’’ti vutte sampaṭicchi. Purohito brāhmaṇehi saddhiṃ yaññāvāṭaṃ paccupaṭṭhāpesi, mahājano thūṇūpanīto ahosi. Tadā bodhisatto mettābhāvanaṃ purecārikaṃ katvā dibbacakkhunā lokaṃ olokento imaṃ kāraṇaṃ disvā ‘‘ajja, mayā gantuṃ vaṭṭati, mahājanassa sotthi bhavissatī’’ti iddhibalena vehāsaṃ uppatitvā bārāṇasirañño uyyāne otaritvā maṅgalasilāpaṭṭe kañcanarūpakaṃ viya nisīdi. Tadā purohitassa jeṭṭhantevāsiko ācariyaṃ upasaṅkamitvā ‘‘nanu, ācariya, amhākaṃ vedesu paraṃ māretvā sotthikaraṇaṃ nāma natthī’’ti āha. Purohito ‘‘tvaṃ rājadhanaṃ rakkhasi, bahuṃ macchamaṃsaṃ khādissāma, dhanaṃ labhissāma, tuṇhī hohī’’ti taṃ paṭibāhi.

So ‘‘nāhaṃ ettha sahāyo bhavissāmī’’ti nikkhamitvā rājuyyānaṃ gantvā bodhisattaṃ disvā vanditvā katapaṭisanthāro ekamantaṃ nisīdi. Bodhisatto ‘‘kiṃ, māṇava, rājā dhammena rajjaṃ kāretī’’ti pucchi. ‘‘Bhante, rājā dhammena rajjaṃ kāreti, rattibhāge pana cattāro sadde sutvā brāhmaṇe pucchi. Brāhmaṇā ‘sabbacatukkayaññaṃ yajitvā sotthiṃ karissāmā’’’ti vadiṃsu. Rājā pasughātakammaṃ katvā attano sotthiṃ kātukāmo mahājano thūṇūpanīto, ‘‘kiṃ nu kho, bhante, tumhādisānaṃ sīlavantānaṃ tesaṃ saddānaṃ nipphattiṃ vatvā mahājanaṃ maraṇamukhā mocetuṃ vaṭṭatī’’ti. ‘‘Māṇava, rājā amhe na jānāti, mayampi taṃ na jānāma, imesaṃ pana saddānaṃ nipphattiṃ jānāma, sace rājā amhe upasaṅkamitvā puccheyya, rājānaṃ nikkaṅkhaṃ katvā kathessāmā’’ti. ‘‘Tena hi, bhante, muhuttaṃ idheva hotha, ahaṃ rājānaṃ ānessāmī’’ti. ‘‘Sādhu, māṇavā’’ti. So gantvā rañño tamatthaṃ ārocetvā rājānaṃ ānesi.

Atha rājā bodhisattaṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno pucchi ‘‘saccaṃ kira tumhe mayā sutasaddānaṃ nipphattiṃ jānāthā’’ti? ‘‘Āma, mahārājā’’ti. ‘‘Kathetha, bhante’’ti. ‘‘Mahārāja, ete purimabhave paresaṃ rakkhitagopitesu dāresu cārittaṃ āpajjitvā bārāṇasisāmante catūsu lohakumbhīsu nibbattā pakkuthite khāralohodake pheṇuddehakaṃ paccamānā tiṃsa vassasahassāni adho gantvā kumbhitalaṃ āhacca uddhaṃ ārohantā tiṃsavassasahasseneva kālena kumbhimukhaṃ disvā bahi oloketvā cattāro janā catasso gāthā paripuṇṇaṃ katvā vattukāmāpi tathā kātuṃ asakkontā ekekameva akkharaṃ vatvā puna lohakumbhīsuyeva nimuggā. Tesu **du-**kāraṃ vatvā nimuggasatto evaṃ vattukāmo ahosi –

53. ‘Dujjīvitamajīvimha, ye sante na dadamhase;
Vijjamānesu bhogesu, dīpaṃ nākamha attano’ti. –

Taṃ gāthaṃ paripuṇṇaṃ kātuṃ nāsakkhī’’ti vatvā bodhisatto attano ñāṇena taṃ gāthaṃ paripuṇṇaṃ katvā kathesi. Sesāsupi eseva nayo.

Tesu **sa-**kāraṃ vatvā vattukāmassa ayaṃ gāthā –

54. ‘‘Saṭṭhi vassasahassāni, paripuṇṇāni sabbaso;
Niraye paccamānānaṃ, kadā anto bhavissatī’’ti.

Na-kāraṃ vatvā vattukāmassa ayaṃ gāthā –

55. ‘‘Natthi anto kuto anto, na anto paṭidissati;
Tadā hi pakataṃ pāpaṃ, mama tuyhañca mārisā’’ti.

So-kāraṃ vatvā vattukāmassa ayaṃ gāthā –

56. ‘‘Sohaṃ nūna ito gantvā, yoniṃ laddhāna mānusiṃ;
Vadaññū sīlasampanno, kāhāmi kusalaṃ bahu’’nti.

Tattha **dujjīvita**nti tīṇi duccaritāni caranto dujjīvitaṃ lāmakajīvitaṃ jīvati nāma, sopi tadeva sandhāyāha ‘‘dujjīvitamajīvimhā’’ti. **Ye sante na dadamhase**ti ye mayaṃ deyyadhamme ca paṭiggāhake ca saṃvijjamāneyeva na dānaṃ dadimha. **Dīpaṃ nākamha attano**ti attano patiṭṭhaṃ na karimha. **Paripuṇṇānī**ti anūnāni anadhikāni. **Sabbaso**ti sabbākārena. **Paccamānāna**nti amhākaṃ imasmiṃ niraye paccamānānaṃ.

Natthi antoti ‘‘amhākaṃ asukakāle nāma mokkho bhavissatī’’ti evaṃ kālaparicchedo natthi. **Kuto anto**ti kena kāraṇena anto paññāyissati. **Na anto**ti antaṃ daṭṭhukāmānampi no dukkhassa anto na paṭidissati. **Tadā hi pakata**nti tasmiṃ kāle mārisā mama ca tuyhañca pakataṃ pāpaṃ pakaṭṭhaṃ kataṃ atibahumeva kataṃ. ‘‘Tathā hi pakata’’ntipi pāṭho, tena kāraṇena kataṃ, yenassa anto daṭṭhuṃ na

sakkāti attho. **Mārisā**ti mayā sadisā, piyālapanametaṃ etesaṃ. **Nūnā**ti ekaṃsatthe nipāto, so ahaṃ ito gantvā yoniṃ mānusiṃ laddhāna vadaññū sīlasampanno hutvā ekaṃseneva bahuṃ kusalaṃ karissāmīti ayamettha attho.

Iti bodhisatto ekamekaṃ gāthaṃ vatvā ‘‘mahārāja, so nerayikasatto imaṃ gāthaṃ paripuṇṇaṃ katvā vattukāmo attano pāpassa mahantatāya tathā kathetuṃ nāsakkhi, iti so attano kammavipākaṃ anubhavanto viravi. Tumhākaṃ etassa saddassa savanapaccayā antarāyo nāma natthi, tumhe mā bhāyitthā’’ti rājānaṃ saññāpesi. Rājā mahājanaṃ vissajjāpetvā suvaṇṇabheriṃ carāpetvā yaññāvāṭaṃ viddhaṃsāpesi. Bodhisatto mahājanassa sotthiṃ katvā katipāhaṃ vasitvā tattheva gantvā aparihīnajjhāno brahmaloke uppajji.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā purohitassa jeṭṭhantevāsikamāṇavo sāriputto ahosi, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Lohakumbhijātakavaṇṇanā catutthā.

[315] 5. Sabbamaṃsalābhajātakavaṇṇanā

Pharusā vata te vācāti idaṃ satthā jetavane viharanto sāriputtattherena pītavirecanānaṃ dinnarasapiṇḍapātaṃ ārabbha kathesi. Tadā kira jetavane ekacce bhikkhū snehavirecanaṃ piviṃsu. Tesaṃ rasapiṇḍapātena attho hoti, gilānupaṭṭhākā ‘‘rasabhattaṃ āharissāmā’’ti sāvatthiṃ pavisitvā odanikagharavīthiyaṃ piṇḍāya caritvāpi rasabhattaṃ alabhitvā nivattiṃsu. Thero divātaraṃ piṇḍāya pavisamāno te bhikkhū disvā ‘‘kiṃ, āvuso, atipageva nivattathā’’ti pucchi. Te tamatthaṃ ārocesuṃ. Thero ‘‘tena hi ethā’’ti te gahetvā tameva vīthiṃ agamāsi, manussā pūretvā rasabhattaṃ adaṃsu. Gilānupaṭṭhākā rasabhattaṃ āharitvā gilānānaṃ adaṃsu, te paribhuñjiṃsu. Athekadivasaṃ dhammasabhāyaṃ bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, thero kira pītavirecanānaṃ upaṭṭhāke rasabhattaṃ alabhitvā nikkhamante gahetvā odanikagharavīthiyaṃ caritvā bahuṃ rasapiṇḍapātaṃ pesesī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāni sāriputtova maṃsaṃ labhi, pubbepi muduvācā piyavacanā vattuṃ chekā paṇḍitā labhiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto seṭṭhiputto ahosi. Athekadivasaṃ eko migaluddako bahuṃ maṃsaṃ labhitvā yānakaṃ pūretvā ‘‘vikkiṇissāmī’’ti nagaraṃ āgacchati. Tadā bārāṇasivāsikā cattāro seṭṭhiputtā nagarā nikkhamitvā ekasmiṃ maggasabhāgaṭṭhāne kiñci diṭṭhaṃ sutaṃ sallapantā nisīdiṃsu. Etesu eko seṭṭhiputto taṃ maṃsayānakaṃ disvā ‘‘etaṃ luddakaṃ maṃsakhaṇḍaṃ āharāpemī’’ti āha. ‘‘Gaccha āharāpehī’’ti. So taṃ upasaṅkamitvā ‘‘are, luddaka, dehi me maṃsakhaṇḍa’’nti āha. Luddako ‘‘mārisa, paraṃ kiñci yācantena nāma piyavacanena bhavitabbaṃ, tayā kathitavācāya anucchavikaṃ maṃsakhaṇḍaṃ labhissasī’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

57. ‘‘Pharusā vata te vācā, maṃsaṃ yācanako asi;
Kilomasadisī vācā, kilomaṃ samma dammi te’’ti.

Tattha **kilomasadisī**ti pharusatāya kilomasadisī. **Kilomaṃ samma dammi te**ti handa gaṇha, idaṃ te vācāya sadisaṃ kilomaṃ dammīti nirasaṃ nimaṃsalohitaṃ kilomakakhaṇḍaṃ ukkhipitvā adāsi.

Atha naṃ aparo seṭṭhiputto ‘‘kinti vatvā yācasī’’ti pucchi. ‘‘Are’’ti vatvāti. So ‘‘ahampi naṃ yācissāmī’’ti vatvā gantvā ‘‘jeṭṭhabhātika, maṃsakhaṇḍaṃ me dehī’’ti āha. Itaro ‘‘tava vacanasssa anucchavikaṃ maṃsakhaṇḍaṃ labhissasī’’ti vatvā dutiyaṃ gāthamāha –

58. ‘‘Aṅgametaṃ manussānaṃ, bhātā loke pavuccati;
Aṅgassa sadisī vācā, aṅgaṃ samma dadāmi te’’ti.

Tassattho – imasmiṃ loke manussānaṃ aṅgasadisattā aṅgametaṃ yadidaṃ bhātā bhaginīti, tasmā tavesā aṅgasadisī vācāti etissā anucchavikaṃ aṅgameva dadāmi teti. Evañca pana vatvā aṅgamaṃsaṃ ukkhipitvā adāsi.

Tampi aparo seṭṭhiputto ‘‘kinti vatvā yācasī’’ti pucchi. ‘‘Bhātikā’’ti vatvāti. So ‘‘ahampi naṃ yācissāmī’’ti vatvā gantvā ‘‘tāta, maṃsakhaṇḍaṃ me dehī’’ti āha. Luddako tava vacanānūrūpaṃ lacchasī’’ti vatvā tatiyaṃ gāthamāha –

59. ‘‘Tātāti putto vadamāno, kampeti hadayaṃ pitu;
Hadayassa sadisī vācā, hadayaṃ samma dammi te’’ti.

Evañca pana vatvā hadayamaṃsena saddhiṃ madhuramaṃsaṃ ukkhipitvā adāsi.

Taṃ catuttho seṭṭhiputto ‘‘kinti vatvā yācasī’’ti pucchi. So ‘‘tātā’’ti vatvāti. So ‘‘ahampi yācissāmī’’ti vatvā gantvā ‘‘sahāya maṃsakhaṇḍaṃ me dehī’’ti āha. Luddako ‘‘tava vacanānurūpaṃ lacchasī’’ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

60. ‘‘Yassa gāme sakhā natthi, yathāraññaṃ tatheva taṃ;
Sabbassa sadisī vācā, sabbaṃ samma dadāmi te’’ti.

Tassattho – yassa purisassa gāme sukhadukkhesu saha ayanato sahāyasaṅkhāto **sakhā** natthi, tassa taṃ ṭhānaṃ yathā amanussaṃ **araññaṃ** tatheva hoti, iti ayaṃ tava vācā **sabbassa sadisī,** sabbena attano santakena vibhavena sadisī, tasmā sabbameva imaṃ mama santakaṃ maṃsayānakaṃ dadāmi teti.

Evañca pana vatvā ‘‘ehi, samma, sabbameva idaṃ maṃsayānakaṃ tava gehaṃ āharissāmī’’ti āha. Seṭṭhiputto tena yānakaṃ pājāpento attano gharaṃ gantvā maṃsaṃ otārāpetvā luddakassa sakkārasammānaṃ katvā puttadārampissa pakkosāpetvā luddakammato apanetvā attano kuṭumbamajjhe vasāpento tena saddhiṃ abhejjasahāyo hutvā yāvajīvaṃ samaggavāsaṃ vasi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā luddako sāriputto ahosi, sabbamaṃsalābhī seṭṭhiputto pana ahameva ahosi’’nti.

Sabbamaṃsalābhajātakavaṇṇanā pañcamā.

[316] 6. Sasapaṇḍitajātakavaṇṇanā

Satta me rohitā macchāti idaṃ satthā jetavane viharanto sabbaparikkhāradānaṃ ārabbha kathesi. Sāvatthiyaṃ kira eko kuṭumbiko buddhappamukhassa bhikkhusaṅghassa sabbaparikkhāradānaṃ sajjetvā gharadvāre maṇḍapaṃ kāretvā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ nimantetvā susajjitamaṇḍape paññattavarāsane nisīdāpetvā nānaggarasaṃ paṇītadānaṃ datvā puna svātanāyāti sattāhaṃ nimantetvā sattame divase buddhappamukhānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ sabbaparikkhāre adāsi. Satthā bhattakiccāvasāne anumodanaṃ karonto ‘‘upāsaka, tayā pītisomanassaṃ kātuṃ vaṭṭati, idañhi dānaṃ nāma porāṇakapaṇḍitānaṃ vaṃso, porāṇakapaṇḍitā hi sampattayācakānaṃ jīvitaṃ pariccajitvā attano maṃsampi adaṃsū’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sasayoniyaṃ nibbattitvā araññe vasi. Tassa pana araññassa ekato pabbatapādo ekato nadī ekato paccantagāmako ahosi. Aparepissa tayo sahāyā ahesuṃ makkaṭo ca siṅgālo ca uddo cāti. Te cattāropi paṇḍitā ekatova vasantā attano attano gocaraṭṭhāne gocaraṃ gahetvā sāyanhasamaye ekato sannipatanti. Sasapaṇḍito ‘‘dānaṃ dātabbaṃ, sīlaṃ rakkhitabbaṃ, uposathakammaṃ kātabba’’nti tiṇṇaṃ janānaṃ ovādavasena dhammaṃ deseti. Te tassa ovādaṃ sampaṭicchitvā attano attano nivāsagumbaṃ pavisitvā vasanti. Evaṃ kāle gacchante ekadivasaṃ bodhisatto ākāsaṃ oloketvā candaṃ disvā ‘‘sve uposathadivaso’’ti ñatvā itare tayo āha ‘‘sve

uposatho, tumhepi tayo janā sīlaṃ samādiyitvā uposathikā hotha, sīle patiṭṭhāya dinnadānaṃ mahapphalaṃ hoti, tasmā yācake sampatte tumhehi khāditabbāhārato dānaṃ datvā khādeyyāthā''ti. Te ''sādhū''ti sampaṭicchitvā attano attano vasanaṭṭhānesu vasiṃsu.

Punadivase tesu uddo pātova ''gocaraṃ pariyesissāmī''ti nikkhamitvā gaṅgātīraṃ gato. Atheko bālisiko satta rohitamacche uddharitvā valliyā āvuṇitvā netvā gaṅgātīre vālukaṃ viyūhitvā vālikāya paṭicchādetvā puna macche gaṇhanto adhogaṅgaṃ gacchi. Uddo macchagandhaṃ ghāyitvā vālukaṃ viyūhitvā macche disvā nīharitvā ''atthi nu kho etesaṃ sāmiko''ti tikkhattuṃ ghosetvā sāmikaṃ apassanto vallikoṭiṃ ḍaṃsitvā netvā attano vasanagumbe ṭhapetvā ''velāyameva khādissāmī''ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Siṅgālopi vasanaṭṭhānato nikkhamitvā gocaraṃ pariyesanto ekassa khettagopakassa kuṭiyaṃ dve maṃsasūlāni ekaṃ godhaṃ ekañca dadhivārakaṃ disvā ''atthi nu kho etesaṃ sāmiko''ti tikkhattuṃ ghosetvā sāmikaṃ adisvā dadhivārakassa uggahaṇarajjukaṃ gīvāya pavesetvā dve maṃsasūle ca godhañca mukhena ḍaṃsitvā netvā attano vasanagumbe ṭhapetvā ''velāyameva khādissāmī''ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji. Makkaṭopi vasanaṭṭhānato nikkhamitvā vanasaṇḍaṃ pavisitvā ambapiṇḍaṃ āharitvā attano vasanagumbe ṭhapetvā ''velāyameva khādissāmī''ti attano sīlaṃ āvajjento nipajji.

Bodhisatto pana ''velāyameva vasanaṭṭhānato nikkhamitvā dabbatiṇāni khādissāmī''ti attano vasanagumbeyeva nipanno cintesi ''mama santikaṃ āgatānaṃ yācakānaṃ tiṇāni dātuṃ na sakkā, tilataṇḍulādayopi mayhaṃ natthi, sace me santikaṃ yācako āgacchissati, attano sarīramaṃsaṃ dassāmī''ti. Tassa sīlatejena sakkassa paṇḍukambalasilāsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So āvajjamāno idaṃ kāraṇaṃ disvā ''sasarājānaṃ vīmaṃsissāmī''ti paṭhamaṃ uddassa vasanaṭṭhānaṃ gantvā brāhmaṇavesena aṭṭhāsi. ''Brāhmaṇa, kimatthaṃ ṭhitosī''ti vutte paṇḍita sace kiñci āhāraṃ labheyyaṃ, uposathiko hutvā vaseyyanti. So ''sādhu dassāmi te āhāra''nti tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

61. ''Satta me rohitā macchā, udakā thalamubbhatā;
Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā''ti.

Tattha **thalamubbhatā**ti udakato thale ṭhapitā, kevaṭṭena vā uddhaṭā. **Etaṃ bhutvā**ti etaṃ mama santakaṃ macchāhāraṃ pacitvā bhuñjitvā samaṇadhammaṃ karonto ramaṇīye rukkhamūle nisinno imasmiṃ vane vasāti.

Brāhmaṇo ''pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī''ti siṅgālassa santikaṃ gato. Tenāpi ''kimatthaṃ ṭhitosī''ti vutto tathevāha. Siṅgālo ''sādhu dassāmī''ti tena saddhiṃ sallapanto dutiyaṃ gāthamāha –

62. ''Dussa me khettapālassa, rattibhattaṃ apābhataṃ;
Maṃsasūlā ca dve godhā, ekañca dadhivārakaṃ;
Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā''ti.

Tattha **dussa me**ti yo esa mama avidūre khettapālo vasati, dussa amussāti attho. **Apābhata**nti ābhataṃ ānītaṃ. **Maṃsasūlā ca dve godhā**ti aṅgārapakkāni dve maṃsasūlāni ca ekā ca godhā. **Dadhivāraka**nti dadhivārako. **Ida**nti idaṃ ettakaṃ mama atthi, etaṃ sabbampi yathābhirucitena pākena pacitvā paribhuñjitvā uposathiko hutvā ramaṇīye rukkhamūle nisīditvā samaṇadhammaṃ karonto imasmiṃ vanasaṇḍe vasāti attho.

Brāhmaṇo ''pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī''ti makkaṭassa santikaṃ gato. Tenāpi ''kimatthaṃ ṭhitosī''ti vutto tathevāha. Makkaṭo ''sādhu dassāmī''ti tena saddhiṃ sallapanto tatiyaṃ gāthamāha –

63. ''Ambapakkaṃ dakaṃ sītaṃ, sītacchāyā manoramā;
Idaṃ brāhmaṇa me atthi, etaṃ bhutvā vane vasā''ti.

Tattha **ambapakka**nti madhuraambaphalaṃ. **Dakaṃ sīta**nti gaṅgāya udakaṃ sītalaṃ. **Etaṃ bhutvā vane vasā**ti brāhmaṇa etaṃ ambapakkaṃ paribhuñjitvā sītalaṃ udakaṃ pivitvā yathābhirucite ramaṇīye rukkhamūle nisinno samaṇadhammaṃ karonto imasmiṃ vanasaṇḍe vasāti.

Brāhmaṇo ‘‘pageva tāva hotu, pacchā jānissāmī’’ti sasapaṇḍitassa santikaṃ gato. Tenāpi ‘‘kimatthaṃ ṭhitosī’’ti vutto tathevāha. Taṃ sutvā bodhisatto somanassappatto ‘‘brāhmaṇa, suṭṭhu te kataṃ āhāratthāya mama santikaṃ āgacchantena, ajjāhaṃ adinnapubbaṃ dānaṃ dassāmi. Tvaṃ pana sīlavā pāṇātipātaṃ na karissasi, gaccha, brāhmaṇa, nānādārūni saṅkaḍḍhitvā aṅgāre katvā mayhaṃ ārocehi, ahaṃ attānaṃ pariccajitvā aṅgāramajjhe patissāmi. Mama sarīre pakke tvaṃ maṃsaṃ khāditvā samaṇadhammaṃ kareyyāsī’’ti tena saddhiṃ sallapanto catutthaṃ gāthamāha –

64. ‘‘Na sasassa tilā atthi, na muggā napi taṇḍulā;
Iminā agginā pakkaṃ, mamaṃ bhutvā vane vasā’’ti.

Tattha **mamaṃ bhutvā**ti yaṃ taṃ ahaṃ aggiṃ karohīti vadāmi, iminā agginā pakkaṃ maṃ bhuñjitvā imasmiṃ vane vasa, ekassa sasassa sarīraṃ nāma ekassa purisassa yāpanamattaṃ hotīti.

Sakko tassa vacanaṃ sutvā attano ānubhāvena ekaṃ aṅgārarāsiṃ māpetvā bodhisattassa ārocesi. So dabbatiṇasayanato uṭṭhāya tattha gantvā ‘‘sace me lomantaresu pāṇakā atthi, te mā mariṃsū’’ti tikkhattuṃ sarīraṃ vidhunitvā sakalasarīraṃ dānamukhe ṭhapetvā laṅghitvā padumasare rājahaṃso viya pamuditacitto aṅgārarāsimhi pati. So pana aggi bodhisattassa sarīre lomakūpamattampi uṇhaṃ kātuṃ nāsakkhi, himagabbhaṃ paviṭṭho viya ahosi. Atha sakkaṃ āmantetvā ‘‘brāhmaṇa, tayā kato aggi atisītalo, mama sarīre lomakūpamattampi uṇhaṃ kātuṃ na sakkoti, kiṃ nāmeta’’nti āha. ‘‘Sasapaṇḍita, nāhaṃ brāhmaṇo, sakkohamasmi, tava vīmaṃsanatthāya āgatomhī’’ti. ‘‘Sakka, tvaṃ tāva tiṭṭha, sakalopi ce lokasannivāso maṃ dānena vīmaṃseyya, neva me adātukāmataṃ passeyyā’’ti bodhisatto sīhanādaṃ nadi. Atha naṃ sakko ‘‘sasapaṇḍita, tava guṇo sakalakappaṃ pākaṭo hotū’’ti pabbataṃ pīḷetvā pabbatarasaṃ ādāya candamaṇḍale sasalakkhaṇaṃ likhitvā bodhisattaṃ ānetvā tasmiṃ vanasaṇḍe tasmiṃyeva vanagumbe taruṇadabbatiṇapiṭṭhe nipajjāpetvā attano vasanaṭṭhānameva gato. Tepi cattāro paṇḍitā samaggā sammodamānā sīlaṃ pūretvā dānaṃ datvā uposathakammaṃ katvā yathākammaṃ gatā.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne sabbaparikkhāradānadāyako gahapati sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā uddo ānando ahosi, siṅgālo moggallāno, makkaṭo sāriputto, sakko anuruddho, sasapaṇḍito pana ahameva ahosinti.

Sasapaṇḍitajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[317] 7. Matarodanajātakavaṇṇanā

Mataṃ mataṃ eva rodathāti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ sāvatthivāsiṃ kuṭumbikaṃ ārabbha kathesi. Tassa kira bhātā kālamakāsi. So tassa kālakiriyāya sokābhibhūto na nhāyati na bhuñjati na vilimpati, pātova susānaṃ gantvā sokasamappito rodati. Satthā paccūsasamaye lokaṃ olokento tassa sotāpattiphalūpanissayaṃ disvā ‘‘imassa atītakāraṇaṃ āharitvā sokaṃ vūpasametvā sotāpattiphalaṃ dātuṃ ṭhapetvā maṃ añño koci samattho natthi, imassa mayā avassayena bhavituṃ vaṭṭatī’’ti punadivase pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto pacchāsamaṇaṃ ādāya tassa gharadvāraṃ gantvā ‘‘satthā āgato’’ti sutvā āsanaṃ paññapetvā ‘‘pavesethā’’ti kuṭumbikena vutto pavisitvā paññatte āsane nisīdi. Kuṭumbikopi āgantvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ satthā ‘‘kiṃ kuṭumbika cintesī’’ti āha. ‘‘Āma, bhante, mama bhātu matakālato paṭṭhāya cintemī’’ti. ‘‘Āvuso, sabbe saṅkhārā aniccā, bhijjitabbayuttakaṃ bhijjati, na tattha cintetabbaṃ, porāṇakapaṇḍitāpi bhātari matepi ‘bhijjitabbayuttakaṃ bhijjatī’ti na cintayiṃsū’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto asītikoṭivibhave seṭṭhikule nibbatti, tassa vayappattassa mātāpitaro kālamakaṃsu. Tesu kālakatesu bodhisattassa bhātā kuṭumbaṃ vicāreti, bodhisatto taṃ nissāya jīvati. So aparabhāge tathārūpena byādhinā kālamakāsi. Ñātimittā suhajjā sannipatitvā bāhā paggayha kandanti rodanti, ekopi sakabhāvena saṇṭhātuṃ nāsakkhi, bodhisatto pana neva kandati na rodati. Manussā ''passatha bho, imassa bhātari mate mukhasaṅkocanamattampi natthi, ativiya thaddhahadayo, 'dvepi koṭṭhāse ahameva paribhuñjissāmī'ti bhātu maraṇaṃ icchati maññe''ti bodhisattaṃ garahiṃsu. Ñātakāpi naṃ ''tvaṃ bhātari mate na rodasī''ti garahiṃsuyeva. So tesaṃ kathaṃ sutvā ''tumhe attano andhabālabhāvena aṭṭha lokadhamme ajānantā 'mama bhātā mato'ti rodatha, ahampi marissāmi, tumhepi marissatha, attānampi 'mayampi marissāmā'ti kasmā na rodatha. Sabbe saṅkhārā aniccā hutvā nirujjhanti, teneva sabhāvena saṇṭhātuṃ samattho ekasaṅkhāropi natthi. Tumhe andhabālā aññāṇatāya aṭṭha lokadhamme ajānitvā rodatha, ahaṃ kimatthaṃ rodissāmī''ti vatvā imā gāthā abhāsi –

65. ''Mataṃ mataṃ eva rodatha, na hi taṃ rodatha yo marissati;
Sabbepi sarīradhārino, anupubbena jahanti jīvitaṃ.

66. ''Devamanussā catuppadā, pakkhigaṇā uragā ca bhogino;
Samhi sarīre anissarā, ramamānāva jahanti jīvitaṃ.

67. ''Evaṃ calitaṃ asaṇṭhitaṃ, sukhadukkhaṃ manujesvapekkhiya;
Kanditaruditaṃ niratthakaṃ, kiṃ vo sokagaṇābhikīrare.

68. ''Dhuttā ca soṇḍā akatā, bālā sūrā ayogino;
Dhīraṃ maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā''ti.

Tattha **mataṃ mataṃ evā**ti mataṃ mataṃyeva. **Anupubbenā**ti attano attano maraṇavāre sampatte paṭipāṭiyā jahanti jīvitaṃ, na ekatova sabbe maranti, yadi evaṃ mareyyuṃ, lokappavatti ucchijjeyya. **Bhogino**ti mahantena sarīrabhogena samannāgatā. **Ramamānāvā**ti tattha tattha nibbattā sabbepi ete devādayo sattā attano attano nibbattaṭṭhāne abhiramamānāva anukkaṇṭhitāva jīvitaṃ jahanti. **Evaṃ calita**nti evaṃ tīsu bhavesu niccalabhāvassa ca saṇṭhitabhāvassa ca abhāvā calitaṃ asaṇṭhitaṃ. **Kiṃ vo sokagaṇābhikīrare**ti kiṃkāraṇā tumhe sokarāsī abhikiranti ajjhottharanti.

Dhuttā ca soṇḍā akatāti itthidhuttā surādhuttā akkhadhuttā ca surāsoṇḍādayo soṇḍā ca akatabuddhino asikkhitakā ca. **Bālā**ti bālyena samannāgatā aviddasuno. **Sūrā ayogino**ti ayonisomanasikārena sūrā, yogesu ayuttatāya ayogino. ''Ayodhino''tipi pāṭho, kilesamārena saddhiṃ yujjhituṃ asamatthāti attho. **Dhīraṃ maññanti bāloti, ye dhammassa akovidā**ti ye evarūpā dhuttādayo aṭṭhavidhassa lokadhammassa akovidā, te appamattakepi dukkhadhamme uppanne attanā kandamānā rodamānā aṭṭha lokadhamme kathato jānitvā ñātimaraṇādīsu akandantaṃ arodantaṃ mādisaṃ dhīraṃ paṇḍitaṃ ''bālo ayaṃ na rodatī''ti maññantīti.

Evaṃ bodhisatto tesaṃ dhammaṃ desetvā sabbepi te nissoke akāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne kuṭumbiko sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mahājanasssa dhammaṃ desetvā nissokabhāvakarapaṇḍito pana ahameva ahosinti.

Matarodanajātakavaṇṇanā sattamā.

[318] 8. Kaṇaverajātakavaṇṇanā

Yaṃ taṃ vasanta samayeti idaṃ satthā jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **indriyajātake** (jā. 1.8.60 ādayo) āvi bhavissati. Satthā pana taṃ bhikkhuṃ ''pubbe tvaṃ

bhikkhu etaṃ nissāya asinā sīsacchedaṃ paṭilabhī''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kāsigāmake ekassa gahapatikassa ghare coranakkhattena jāto vayappatto corakammaṃ katvā jīvikaṃ kappento loke pākaṭo ahosi sūro nāgabalo, koci naṃ gaṇhituṃ nāsakkhi. So ekadivasaṃ ekasmiṃ seṭṭhighare sandhiṃ chinditvā bahuṃ dhanaṃ avahari. Nāgarā rājānaṃ upasaṅkamitvā ''deva, eko mahācoro nagaraṃ vilumpati, taṃ gaṇhāpethā''ti vadiṃsu. Rājā tassa gahaṇatthāya nagaraguttikaṃ āṇāpesi. So rattibhāge tattha tattha vaggabandhanena manusse ṭhapetvā taṃ sahoḍḍhaṃ gāhāpetvā rañño ārocesi. Rājā ''sīsamassa chindā''ti nagaraguttikaññeva āṇāpesi. Nagaraguttiko taṃ pacchābāhaṃ gāḷhabandhanaṃ bandhāpetvā gīvāyassa rattakaṇavīramālaṃ laggetvā sīse iṭṭhakacuṇṇaṃ okiritvā catukke catukke kasāhi tāḷāpento kharassarena paṇavena āghātanaṃ neti. ''Imasmiṃ kira nagare vilopakārako coro gahito''ti sakalanagaraṃ saṅkhubhi.

Tadā ca bārāṇasiyaṃ sahassaṃ gaṇhantī sāmā nāma gaṇikā hoti rājavallabhā pañcasatavaṇṇadāsīparivārā. Sā pāsādatale vātapānaṃ vivaritvā ṭhitā taṃ nīyamānaṃ passi. So pana abhirūpo pāsādiko ativiya sobhaggappatto devavaṇṇo sabbesaṃ matthakamatthakena paññāyati. Sāmā taṃ disvā paṭibaddhacittā hutvā ''kena nu kho upāyenāhaṃ imaṃ purisaṃ attano sāmikaṃ kareyya''nti cintayantī ''attheko upāyo''ti attano atthacarikāya ekissā hatthe nagaraguttikassa sahassaṃ pesesi ''ayaṃ coro sāmāya bhātā, aññatra sāmāya añño etassa avassayo natthi, tumhe kira idaṃ sahassaṃ gahetvā etaṃ vissajjethā''ti. Sā gantvā tathā akāsi. Nagaraguttiko ''ayaṃ coro pākaṭo, na sakkā etaṃ vissajjetuṃ, aññaṃ pana manussaṃ labhitvā imaṃ paṭicchannayānake nisīdāpetvā pesetuṃ sakkā''ti āha. Sā gantvā tassā ārocesi.

Tadā paneko seṭṭhiputto sāmāya paṭibaddhacitto devasikaṃ sahassaṃ deti. So taṃ divasampi sūriyatthaṅgamanavelāya sahassaṃ gaṇhitvā taṃ gharaṃ agamāsi. Sāmāpi sahassabhaṇḍikaṃ gahetvā ūrūsu ṭhapetvā parodantī nisinnā hoti. ''Kiṃ eta''nti ca vuttā ''sāmi, ayaṃ coro mama bhātā, 'ahaṃ nīcakammaṃ karomī'ti mayhaṃ santikaṃ na eti, nagaraguttikassa pahitaṃ 'sahassaṃ labhamāno vissajjessāmi na'nti sāsanaṃ pesesi. Idāni imaṃ sahassaṃ ādāya nagaraguttikassa santikaṃ gacchantaṃ na labhāmī''ti āha. So tassā paṭibaddhacittatāya ''ahaṃ gamissāmī''ti āha. ''Tena hi tayā ābhatameva gahetvā gacchāhī''ti. So taṃ gahetvā nagaraguttikassa gehaṃ gañchi. So taṃ seṭṭhiputtaṃ paṭicchannaṭṭhāne ṭhapetvā coraṃ paṭicchannayānake nisīdāpetvā sāmāya pahiṇitvā ''ayaṃ coro raṭṭhe pākaṭo, tamandhakāraṃ tāva hotu, atha naṃ manusssānaṃ paṭisallīnavelāya ghātāpessāmī''ti apadesaṃ katvā muhuttaṃ vītināmetvā manussesu paṭisallīnesu seṭṭhiputtaṃ mahantenārakkhena āghātanaṃ netvā asinā sīsaṃ chinditvā sarīraṃ sūle āropetvā nagaraṃ pāvisi.

Tato paṭṭhāya sāmā aññesaṃ hatthato kiñci na gaṇhāti, teneva saddhiṃ abhiramamānā vicarati. So cintesi ''sace ayaṃ aññasmiṃ paṭibaddhacittā bhavissati, mampi mārāpetvā tena saddhiṃ abhiramissati, accantaṃ mittadubbhinī esā, mayā idha avasitvā khippaṃ palāyituṃ vaṭṭati, gacchanto ca pana tucchahattho agantvā etissā ābharaṇabhaṇḍaṃ gahetvā gacchissāmī''ti cintetvā ekasmiṃ divase taṃ āha – ''bhadde, mayaṃ pañjare pakkhittakukkuṭā viya niccaṃ ghareyeva homa, ekadivasaṃ uyyānakīḷaṃ karissāmā''ti. Sā ''sādhū''ti sampaṭicchitvā khādanīyabhojanīyādiṃ sabbaṃ paṭiyādetvā sabbābharaṇapaṭimaṇḍitā tena saddhiṃ paṭicchannayāne nisīditvā uyyānaṃ agamāsi. So tattha tāya saddhiṃ kīḷanto ''idāni mayhaṃ palāyituṃ vaṭṭatī''ti tāya saddhiṃ kilesaratiyā ramitukāmo viya ekaṃ kaṇavīragacchantaraṃ pavisitvā taṃ āliṅganto viya nippīḷetvā visaññaṃ katvā pātetvā sabbābharaṇāni omuñcitvā tassāyeva uttarāsaṅgena bandhitvā bhaṇḍikaṃ khandhe ṭhapetvā uyyānavatiṃ laṅghitvā pakkāmi.

Sāpi paṭiladdhasaññā uṭṭhāya paricārikānaṃ santikaṃ āgantvā ''ayyaputto kaha''nti pucchi. ''Na jānāma, ayye''ti. ''Maṃ matāti saññāya bhāyitvā palāto bhavissatī''ti anattamanā hutvā tatoyeva gehaṃ gantvā ''mama piyasāmikassa adiṭṭhakālato paṭṭhāyeva alaṅkatasayane na sayissāmī''ti bhūmiyaṃ nipajji. Tato paṭṭhāya manāpaṃ sāṭakaṃ na nivāseti, dve bhattāni na bhuñjati, gandhamālādīni na

paṭisevati, ‘‘yena kenaci upāyena ayyaputtaṃ pariyesitvā pakkosāpessāmī’’ti naṭe pakkosāpetvā sahassaṃ adāsi. ‘‘Kiṃ karoma, ayye’’ti vutte ‘‘tumhākaṃ agamanaṭṭhānaṃ nāma natthi, tumhe gāmanigamarājadhāniyo carantā samajjaṃ katvā samajjamaṇḍale paṭhamameva imaṃ gītaṃ gāyeyyāthā’’ti naṭe sikkhāpentī paṭhamaṃ gāthaṃ vatvā ‘‘tumhehi imasmiṃ gītake gīte sace ayyaputto tasmiṃ parisantare bhavissati, tumhehi saddhiṃ kathessati, athassa mama arogabhāvaṃ kathetvā taṃ ādāya āgaccheyyātha, no ce āgacchati, sāsanaṃ peseyyāthā’’ti paribbayaṃ datvā naṭe uyyojesi. Te bārāṇasito nikkhamitvā tattha tattha samajjaṃ karontā ekaṃ paccantagāmakaṃ agamiṃsu. Sopi coro palāyitvā tattha vasati. Te tattha samajjaṃ karontā paṭhamameva imaṃ gītakaṃ gāyiṃsu –

69. ‘‘Yaṃ taṃ vasantasamaye, kaṇaveresu bhāṇusu;
Sāmaṃ bāhāya pīḷesi, sā taṃ ārogyamabravī’’ti.

Tattha **kaṇaveresū**ti karavīresu. **Bhāṇusū**ti rattavaṇṇānaṃ pupphānaṃ pabhāya sampannesu. **Sāma**nti evaṃnāmikaṃ. **Pīḷesī**ti kilesaratiyā ramitukāmo viya āliṅganto pīḷesi. **Sā ta**nti sā sāmā arogā, tvaṃ pana ‘‘sā matā’’ti saññāya bhīto palāyasi, sā attano ārogyaṃ **abravi** kathesi, ārocesīti attho.

Coro taṃ sutvā naṭaṃ upasaṅkamitvā ‘‘tvaṃ ‘sāmā jīvatī’ti vadasi, ahaṃ pana na saddahāmī’’ti tena saddhiṃ sallapanto dutiyaṃ gāthamāha –

70. ‘‘Ambho na kira saddheyyaṃ, yaṃ vāto pabbataṃ vahe;
Pabbatañce vahe vāto, sabbampi pathaviṃ vahe;
Yattha sāmā kālakatā, sā maṃ ārogyamabravī’’ti.

Tassattho – ambho naṭa, idaṃ kira na saddaheyyaṃ na saddahitabbaṃ. Yaṃ vāto tiṇapaṇṇāni viya pabbataṃ vaheyya, sacepi so pabbataṃ vaheyya, sabbampi pathaviṃ vaheyya, yathā cetaṃ asaddaheyyaṃ, tathā idanti. **Yattha sāmā kālakatā**ti yā nāma sāmā kālakatā, **sā maṃ ārogyaṃ abravī**ti kiṃkāraṇā saddaheyyaṃ. Matā nāma na kassaci sāsanaṃ pesentīti.

Tassa vacanaṃ sutvā naṭo tatiyaṃ gāthamāha –

71. ‘‘Na ceva sā kālakatā, na ca sā aññamicchati;
Ekabhattikinī sāmā, tameva abhikaṅkhatī’’ti.

Tattha **tameva abhikaṅkhatī**ti aññaṃ purisaṃ na icchati, taññeva kaṅkhati icchati patthetīti.

Taṃ sutvā coro ‘‘sā jīvatu vā mā vā, na tāya mayhaṃ attho’’ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

72. ‘‘Asanthutaṃ maṃ cirasanthutena, nimīni sāmā adhuvaṃ dhuvena;
Mayāpi sāmā nimineyya aññaṃ, ito ahaṃ dūrataraṃ gamissa’’nti.

Tattha **asanthuta**nti akatasaṃsaggaṃ. **Cirasanthutenā**ti cirakatasaṃsaggena. **Nimīnī**ti parivattesi. **Adhuvaṃ dhuvenā**ti maṃ adhuvaṃ tena dhuvasāmikena parivattetuṃ nagaraguttikassa sahassaṃ datvā maṃ gaṇhīti attho. **Mayāpi sāmā nimineyya añña**nti sāmā mayāpi aññaṃ sāmikaṃ parivattetvā gaṇheyya. **Ito ahaṃ dūrataraṃ gamissa**nti yattha na sakkā tassā sāsanaṃ vā pavattiṃ vā sotuṃ, tādisaṃ dūrataraṃ ṭhānaṃ gamissaṃ, tasmā mama ito aññattha gatabhāvaṃ tassā ārocethāti vatvā tesaṃ passantānaññeva gāḷhataraṃ nivāsetvā vegena palāyi.

Naṭā gantvā tena katakiriyaṃ tassā kathayiṃsu. Sā vippaṭisārinī hutvā attano pakatiyā eva vītināmesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne

ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā seṭṭhiputto ayaṃ bhikkhu ahosi, sāmā purāṇadutiyikā, coro pana ahameva ahosinti.

Kaṇaverajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[319] 9. Tittirajātakavaṇṇanā

Susukhaṃ vata jīvāmīti idaṃ satthā kosambiyaṃ nissāya badarikārāme viharanto rāhulattheraṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā **tipallatthajātake** (jā. 1.1.16) vitthāritameva. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ''āvuso, rāhulo sikkhākāmo kukkuccako ovādakkhamo''ti. Tassāyasmato guṇakathāya samuṭṭhāpitāya satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepi rāhulo sikkhākāmo kukkuccako ovādakkhamoyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā nikkhamma himavantapadese isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā jhānakīḷaṃ kīḷanto ramaṇīye vanasaṇḍe vasitvā loṇambilasevanatthāya aññataraṃ paccantagāmakaṃ agamāsi. Tattha naṃ manussā disvā pasannacittā aññatarasmiṃ araññe paṇṇasālaṃ kāretvā paccayehi upaṭṭhahantā vāsāpesuṃ. Tadā tasmiṃ gāmake eko sākuṇiko ekaṃ dīpakatittiraṃ gahetvā suṭṭhu sikkhāpetvā pañjare pakkhipitvā paṭijaggati. So taṃ araññaṃ netvā tassa saddena āgatāgate tittire gahetvā vikkiṇitvā jīvikaṃ kappesi. Tittiro ''maṃ ekaṃ nissāya bahū mama ñātakā nassanti, mayhametaṃ pāpa''nti nissaddo ahosi. So tassa nissaddabhāvaṃ ñatvā veḷupesikāya naṃ sīse paharati. Tittiro dukkhāturatāya saddaṃ karoti. Evaṃ so sākuṇiko taṃ nissāya tittire gahetvā jīvikaṃ kappesi.

Atha so tittiro cintesi ''ime marantūti mayhaṃ cetanā natthi, paṭiccakammaṃ pana maṃ phusati, mayi saddaṃ akaronte ete nāgacchanti, karonteyeva āgacchanti, āgatāgate ayaṃ gahetvā jīvitakkhayaṃ pāpeti, atthi nu kho ettha mayhaṃ pāpaṃ, natthī''ti. So tato paṭṭhāya ''ko nu kho me imaṃ kaṅkhaṃ chindeyyā''ti tathārūpaṃ paṇḍitaṃ upadhārento carati. Athekadivasaṃ so sākuṇiko bahū tittire gahetvā pacchiṃ pūretvā ''pānīyaṃ pivissāmī''ti bodhisattassa assamaṃ gantvā taṃ pañjaraṃ bodhisattassa santike ṭhapetvā pānīyaṃ pivitvā vālukātale nipanno niddaṃ okkami. Tittiro tassa niddokkantabhāvaṃ ñatvā ''mama kaṅkhaṃ imaṃ tāpasaṃ pucchissāmi, jānanto me kathessatī''ti pañjare nisinnoyeva taṃ pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

73. ''Susukhaṃ vata jīvāmi, labhāmi ceva bhuñjituṃ;
Paripanthe ca tiṭṭhāmi, kā nu bhante gatī mamā''ti.

Tattha **susukhaṃ vata jīvāmī**ti ahaṃ, bhante, imaṃ sākuṇikaṃ nissāya suṭṭhu sukhaṃ jīvāmi. **Labhāmī**ti yathārucitaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ bhuñjitumpi labhāmi. **Paripanthe ca tiṭṭhāmī**ti apica kho yattha mama ñātakā mama saddena āgatāgatā vinassanti, tasmiṃ paripanthe tiṭṭhāmi. **Kā nu, bhante, gatī mamā**ti kā nu kho, bhante, mama gati, kā nipphatti bhavissatīti pucchi.

Tassa pañhaṃ vissajjento bodhisatto dutiyaṃ gāthamāha –

74. ''Mano ce te nappaṇamati, pakkhi pāpassa kammuno;
Abyāvaṭassa bhadrassa, na pāpamupalimpatī''ti.

Tattha **pāpassa kammuno**ti yadi tava mano pāpakammassatthāya na paṇamati, pāpakaraṇe tanninno tappoṇo tappabbhāro na hoti. **Abyāvaṭassā**ti evaṃ sante pāpakammakaraṇatthāya abyāvaṭassa ussukkaṃ anāpannassa tava bhadrassa suddhasseva sato pāpaṃ na upalimpati na allīyatīti.

Taṃ sutvā tittiro tatiyaṃ gāthamāha –

75. ‘‘Ñātako no nisinnoti, bahu āgacchate jano;
Paṭiccakammaṃ phusati, tasmiṃ me saṅkate mano’’ti.

Tassattho – bhante, sacāhaṃ saddaṃ na kareyyaṃ, ayaṃ tittirajano na āgaccheyya, mayi pana saddaṃ karonte ‘‘ñātako no nisinno’’ti ayaṃ bahu jano āgacchati, taṃ āgatāgataṃ luddo gahetvā jīvitakkhayaṃ pāpento maṃ paṭicca nissāya etaṃ pāṇātipātakammaṃ phusati paṭilabhati vindati, tasmiṃ maṃ paṭicca kate pāpe mama nu kho etaṃ pāpanti evaṃ me mano saṅkate parisaṅkati kukkuccaṃ āpajjatīti.

Taṃ sutvā bodhisatto catutthaṃ gāthamāha –

76. ‘‘Na paṭiccakammaṃ phusati, mano ce nappadussati;
Appossukkassa bhadrassa, na pāpamupalimpatī’’ti.

Tassattho – yadi tava pāpakiriyāya mano na padussati, tanninno tappono tappabbhāro na hoti, evaṃ sante luddena āyasmantaṃ paṭicca katampi pāpakammaṃ taṃ na phusati na allīyati, pāpakiriyāya hi appossukkassa nirālayassa bhadrassa parisuddhasseva sato tava pāṇātipātacetanāya abhāvā taṃ pāpaṃ na upalimpati, tava cittaṃ na allīyatīti.

Evaṃ mahāsatto tittiraṃ saññāpesi, sopi taṃ nissāya nikkukkucco ahosi. Luddo pabuddho bodhisattaṃ vanditvā pañjaraṃ ādāya pakkāmi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā tittiro rāhulo ahosi, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Tittirajātakavaṇṇanā navamā.

[320] 10. Succajajātakavaṇṇanā

Succajaṃ vata naccajīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ kuṭumbikaṃ ārabbha kathesi. So kira ‘‘gāmake uddhāraṃ sādhessāmī’’ti bhariyāya saddhiṃ tattha gantvā sādhetvā dhanaṃ āharitvā ‘‘pacchā nessāmī’’ti ekasmiṃ kule ṭhapetvā puna sāvatthiṃ gacchanto antarāmagge ekaṃ pabbataṃ addasa. Atha naṃ bhariyā āha ‘‘sace, sāmi, ayaṃ pabbato suvaṇṇamayo bhaveyya, dadeyyāsi pana me kiñcī’’ti. ‘‘Kāsi tvaṃ, na kiñci dassāmī’’ti. Sā ‘‘yāva thaddhahadayo vatāyaṃ, pabbate suvaṇṇamaye jātepi mayhaṃ kiñci na dassatī’’ti anattamanā ahosi. Te jetavanasamīpaṃ āgantvā ‘‘pānīyaṃ pivissāmā’’ti vihāraṃ pavisitvā pānīyaṃ piviṃsu. Satthāpi paccūsakāleyeva tesaṃ sotāpattiphalassa upanissayaṃ disvā āgamanaṃ olokayamāno gandhakuṭipariveṇe nisīdi chabbaṇṇarasmiyo vissajjento. Tepi pānīyaṃ pivitvā āgantvā satthāraṃ vanditvā nisīdiṃsu. Satthā tehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘‘kahaṃ gatātthā’’ti pucchi. ‘‘Amhākaṃ gāmake uddhāraṃ sādhanatthāya, bhante’’ti. ‘‘Kiṃ, upāsike tava sāmiko tuyhaṃ hitaṃ paṭikaṅkhati, upakāraṃ te karotī’’ti. Bhante, ahaṃ imasmiṃ sasinehā, ayaṃ pana mayi nissineho, ajja mayā pabbataṃ disvā ‘‘sacāyaṃ pabbato suvaṇṇamayo assa, kiñci me dadeyyāsī’’ti vutto ‘‘kāsi tvaṃ, na kiñci dassāmī’’ti āha, evaṃ thaddhahadayo ayanti. ‘‘Upāsike, evaṃ nāmesa vadati, yadā pana tava guṇaṃ sarati, tadā sabbissariyaṃ te detī’’ti vatvā ‘‘kathetha, bhante’’ti tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa sabbakiccakārako amacco ahosi. Athekadivasaṃ rājā puttaṃ uparājānaṃ upaṭṭhānaṃ āgacchantaṃ disvā ‘‘ayaṃ mama antepure dubbheyyā’’ti taṃ pakkosāpetvā ‘‘tāta, yāvāhaṃ jīvāmi, tāva nagare vasituṃ na lacchasi, aññattha vasitvā mamaccayena rajjaṃ kārehī’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti pitaraṃ vanditvā jeṭṭhabhariyāya saddhiṃ nagarā nikkhamitvā paccantaṃ gantvā araññaṃ pavisitvā paṇṇasālaṃ māpetvā vanamūlaphalāphalehi

yāpento vasi. Aparabhāge rājā kālamakāsi. Uparājā nakkhattaṃ olokento tassa kālakatabhāvaṃ ñatvā bārāṇasiṃ āgacchanto antarāmagge ekaṃ pabbataṃ addasa. Atha naṃ bhariyā āha ‘‘sace, deva, ayaṃ pabbato suvaṇṇamayo assa, dadeyyāsi me kiñcī’’ti. ‘‘Kāsi tvaṃ, na kiñci dassāmī’’ti. Sā ‘‘ahaṃ imasmiṃ sinehaṃ chindituṃ asakkontī araññaṃ pāvisiṃ, ayañca evaṃ vadati, ativiya thaddhahadayo, rājā hutvāpi esa mayhaṃ kiṃ kalyāṇaṃ karissatī’’ti anattamanā ahosi. So āgantvā rajje patiṭṭhito taṃ aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi, idaṃ yasamattakameva adāsi. Uttari pana sakkārasammāno natthi, tassā atthibhāvampi na jānāti.

Bodhisatto ‘‘ayaṃ devī imassa rañño upakārikā dukkhaṃ agaṇetvā araññavāsaṃ vasi. Ayaṃ panetaṃ agaṇetvā aññāhi saddhiṃ abhiramanto vicarati, yathā esā sabbissariyaṃ labhati, tathā karissāmī’’ti cintetvā ekadivasaṃ taṃ upasaṅkamitvā ‘‘mahādevi mayaṃ tumhākaṃ santikā piṇḍapātamattampi na labhāma, kasmā amhesu pamajjittha, ativiya thaddhahadayā atthā’’ti āha. ‘‘Tāta, sacāhaṃ attanā labheyyaṃ, tuyhampi dadeyyaṃ, alabhamānā pana kiṃ dassāmi, rājāpi mayhaṃ idāni kiṃ nāma dassati, so antarāmagge ‘imasmiṃ pabbate suvaṇṇamaye jāte mayhaṃ kiñci dassasī’ti vutto ‘kāsi tvaṃ, na kiñci dassāmī’ti āha, supariccajampi na pariccajī’’ti. ‘‘Kiṃ pana rañño santike imaṃ kathaṃ kathetuṃ sakkhissathā’’ti? ‘‘Sakkhissāmi, tātā’’ti. ‘‘Tena hi ahaṃ rañño santike ṭhito pucchissāmi, tumhe katheyyāthā’’ti. ‘‘Sādhu, tātā’’ti. Bodhisatto deviyā rañño upaṭṭhānaṃ āgantvā ṭhitakāle āha ‘‘nanu, ayye, mayaṃ tumhākaṃ santikā kiñci na labhāmā’’ti? ‘‘Tāta, ahaṃ labhamānā tuyhaṃ dadeyyaṃ, ahameva kiñci na labhāmi, alabhamānā tuyhaṃ kiṃ dassāmi, rājāpi idāni mayhaṃ kiṃ nāma dassati, so araññato āgamanakāle ekaṃ pabbataṃ disvā ‘sacāyaṃ pabbato suvaṇṇamayo assa, kiñci me dadeyyāsī’ti vutto ‘kāsi tvaṃ, na kiñci dassāmī’ti vadati, supariccajampi na pariccajī’’ti etamatthaṃ dīpentī paṭhamaṃ gāthamāha –

77. ‘‘Succajaṃ vata naccaji, vācāya adadaṃ giriṃ;
Kiñhi tassacajantassa, vācāya adada pabbata’’nti.

Tattha **succajaṃ vatā**ti sukhena cajituṃ sakkuṇeyyampi na caji. **Adada**nti vacanamattenāpi pabbataṃ adadamāno. **Kiñhi tassacajantassā**ti tassa nāmetassa mayā yācitassa na cajantassa kiñhi cajeyya. **Vācāya adada pabbata**nti sacāyaṃ mayā yācito mama vacanena suvaṇṇamayampi hontaṃ taṃ pabbataṃ vācāya adada, vacanamattena adassāti attho.

Taṃ sutvā rājā dutiyaṃ gāthamāha –

78. ‘‘Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade;
Akarontaṃ bhāsamānaṃ, parijānanti paṇḍitā’’ti.

Tassattho – yadeva hi paṇḍito puriso kāyena kareyya, taṃ vācāya vadeyya. Yaṃ na kayirā, na taṃ vadeyya, dātukāmova dammīti vadeyya, na adātukāmoti adhippāyo. Kiṃkāraṇā? Yo hi ‘‘dassāmī’’ti vatvāpi pacchā na dadāti, taṃ akarontaṃ kevalaṃ musā bhāsamānaṃ parijānanti paṇḍitā. Ayaṃ ‘‘dassāmī’’ti vacanamattameva bhāsati, na pana deti, yañhi kho pana adinnampi vacanamatteneva dinnaṃ hoti, taṃ puretarameva laddhaṃ nāma bhavissatīti evaṃ tassa musāvādibhāvaṃ parijānanti paṇḍitā, bālā pana vacanamatteneva tussantīti.

Taṃ sutvā devī rañño añjaliṃ paggahetvā tatiyaṃ gāthamāha –

79. ‘‘Rājaputta namo tyatthu, sacce dhamme ṭhito casi;
Yassa te byasanaṃ patto, saccasmiṃ ramate mano’’ti.

Tattha **sacce dhamme**ti vacīsacce ca sabhāvadhamme ca. **Byasanaṃ patto**ti yassa tava raṭṭhā pabbājanīyasaṅkhātaṃ byasanaṃ pattopi mano saccasmiṃyeva ramati.

Evaṃ rañño guṇakathaṃ kathayamānāya deviyā taṃ sutvā bodhisatto tassā guṇakathaṃ kathento catutthaṃ gāthamāha –

80. ‘‘Yā daliddī daliddassa, aḍḍhā aḍḍhassa kittima;
Sā hissa paramā bhariyā, sahiraññassa itthiyo’’ti.

Tattha **kittimā**ti kittisampannāti attho. **Sā hissa paramā**ti yā daliddassa sāmikassa daliddakāle sayampi daliddī hutvā taṃ na pariccajati. **Aḍḍhassā**ti aḍḍhakāle aḍḍhā hutvā sāmikameva anuvattati, samānasukhadukkhāva hoti, sā hi tassa paramā uttamā bhariyā nāma. **Sahiraññassa** pana issariye ṭhitassa itthiyo nāma hontiyeva, anacchariyameva etanti.

Evañca pana vatvā bodhisatto ‘‘ayaṃ, mahārāja, tumhākaṃ dukkhitakāle araññe samānadukkhā hutvā vasi, imissā sammānaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti deviyā guṇaṃ kathesi. Rājā tassa vacanena deviyā guṇaṃ saritvā ‘‘paṇḍita, tava kathāyāhaṃ deviyā guṇaṃ anussari’’nti vatvā tassā sabbissariyamadāsi. ‘‘Tayāhaṃ deviyā guṇaṃ sarāpito’’ti bodhisattassapi mahantaṃ sakkāraṃ akāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ubho jayampatikā sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu.

Tadā bārāṇasirājā ayaṃ kuṭumbiko ahosi, devī ayaṃ upāsikā, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosinti.

Succajajātakavaṇṇanā dasamā.

Pucimandavaggo dutiyo.

3. Kuṭidūsakavaggo

[321] 1. Kuṭidūsakajātakavaṇṇanā

Manussasseva te sīsanti idaṃ satthā jetavane viharanto mahākassapattherassa paṇṇasālajhāpakaṃ daharabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu pana rājagahe samuṭṭhitaṃ. Tadā kira thero rājagahaṃ nissāya araññakuṭiyaṃ viharati, tassa dve daharā upaṭṭhānaṃ karonti. Tesu eko therassa upakārako, eko dubbaco itarena kataṃ attanā katasadisaṃ karoti. Tena mukhodakādīsu upaṭṭhāpitesu therassa santikaṃ gantvā vanditvā ‘‘bhante, udakaṃ ṭhapitaṃ, mukhaṃ dhovathā’’tiādīni vadati. Tena kālasseva vuṭṭhāya therassa pariveṇe sammaṭṭhe therassa nikkhamanavelāya ito cito ca paharanto sakalapariveṇaṃ attanā sammaṭṭhaṃ viya karoti. Vattasampanno cintesi ‘‘ayaṃ dubbaco mayā kataṃ attanā katasadisaṃ karoti, etassa saṭhakammaṃ pākaṭaṃ karissāmī’’ti.

Tasmiṃ antogāme bhutvā āgantvā niddāyanteva nhānodakaṃ tāpetvā piṭṭhikoṭṭhake ṭhapetvā aññaṃ aḍḍhanāḷimattaṃ udakaṃ uddhane ṭhapesi. Itaro pabujjhitvāva gantvā usumaṃ uṭṭhahantaṃ disvā ‘‘udakaṃ tāpetvā koṭṭhake ṭhapitaṃ bhavissatī’’ti therasssa santikaṃ gantvā ‘‘bhante, nhānakoṭṭhake udakaṃ ṭhapitaṃ, nhāyathā’’ti āha. Thero ‘nhāyissāmī’’ti tena saddhiṃyeva āgantvā koṭṭhake udakaṃ aditvā ‘‘kahaṃ udaka’’nti pucchi. So vegena aggisālaṃ gantvā tucchabhājane uḷuṅkaṃ otāresi, uḷuṅko tucchabhājanassa tale paṭihato ‘‘tatā’’ti saddamakāsi. Tato paṭṭhāya tassa ‘‘uḷuṅkasaddako’’tveva nāmaṃ jātaṃ.

Tasmiṃ khaṇe itaro piṭṭhikoṭṭhakato udakaṃ āharitvā ‘‘nhāyatha, bhante’’ti āha. Thero nhatvā āvajjento uḷuṅkasaddakassa dubbacabhāvaṃ ñatvā taṃ sāyaṃ therupaṭṭhānaṃ āgataṃ ovadi ‘‘āvuso, samaṇena nāma attanā katameva ‘kataṃ me’ti vattuṃ vaṭṭati, aññathā sampajānamusāvādo hoti, ito paṭṭhāya evarūpaṃ mā akāsī’’ti. So therassa kujjhitvā punadivase therena saddhiṃ piṇḍāya gāmaṃ na

pāvisi. Thero itareneva saddhiṃ pāvisi. Uḷuṅkasaddakopi therassa upaṭṭhākakulaṃ gantvā ‘‘bhante, thero kaha’’nti vutte ‘‘aphāsukena vihāreyeva nisinno’’ti vatvā ‘‘kiṃ, bhante, laddhuṃ vaṭṭatī’’ti vutte ‘‘idañcidañca dethā’’ti gahetvā attano rucitaṭṭhānaṃ gantvā bhuñjitvā vihāraṃ agamāsi.

Punadivase thero taṃ kulaṃ gantvā nisīdi. Manussehi ‘‘kiṃ, bhante, ayyassa aphāsukaṃ, hiyyo kirattha vihāreyeva nisinnā, asukadaharassa hatthe āhāraṃ pesayimha, paribhutto ayyenā’’ti vutte thero tuṇhībhūtova bhattakiccaṃ katvā vihāraṃ gantvā sāyaṃ therupaṭṭhānakāle āgataṃ āmantetvā ‘‘āvuso, asukagāme nāma asukakule ‘therassa idañcidañca laddhuṃ vaṭṭatī’ti viññāpetvā kira te bhutta’’nti vatvā ‘‘viññatti nāma na vaṭṭati, mā puna evarūpaṃ anācāraṃ carā’’ti āha. So ettakena there āghātaṃ bandhitvā ‘‘ayaṃ hiyyopi udakamattaṃ nissāya mayā saddhiṃ kalahaṃ kari, idāni panassa upaṭṭhākānaṃ gehe mayā bhattamuṭṭhi bhuttāti asahanto puna kalahaṃ karoti, jānissāmissa kattabbayuttaka’’nti punadivase there piṇḍāya paviṭṭhe muggaraṃ gahetvā paribhogabhājanāni bhinditvā paṇṇasālaṃ jhāpetvā palāyi. So jīvamānova manussapeto hutvā sussitvā kālaṃ katvā avīcimahāniraye nibbatti. So tena kato anācāro mahājanassa majjhe pākaṭo jāto.

Athekacce bhikkhū rājagahā sāvatthiṃ gantvā sabhāgaṭṭhāne pattacīvaraṃ paṭisāmetvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā nisīdiṃsu. Satthā tehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ‘‘kuto āgatatthā’’ti pucchi. ‘‘Rājagahā, bhante’’ti. ‘‘Ko tattha ovādadāyako ācariyo’’ti. ‘‘Mahākassapatthero, bhante’’ti. ‘‘Sukhaṃ, bhikkhave, kassapassā’’ti. ‘‘Āma, bhante, therassa sukhaṃ, saddhivihāriko panassa ovāde dinne kujjhitvā therassa paṇṇasālaṃ jhāpetvā palāyīti. Taṃ sutvā satthā ‘‘bhikkhave, kassapassa evarūpena bālena saddhiṃ caraṇato ekacariyāva seyyo’’ti vatvā imaṃ dhammapade gāthamāha –

‘‘Carañce nādhigaccheyya, seyyaṃ sadisamattano;
Ekacariyaṃ daḷhaṃ kayirā, natthi bāle sahāyatā’’ti. (dha. pa. 61);

Idañca pana vatvā puna te bhikkhū āmantetvā ‘‘na, bhikkhave, idāneva so kuṭidūsako, pubbepi kuṭidūsakoyeva, na ca idāneva ovādadāyakassa kujjhati, pubbepi kujjhiyevā’’ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto siṅgilasakuṇayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto attano manāpaṃ anovassakaṃ kulāvakaṃ katvā himavantapadese vasati. Atheko makkaṭo vassakāle acchinnadhāre deve vassante sītapīḷito dante khādanto bodhisattassa avidūre nisīdi. Bodhisatto taṃ tathā kilamantaṃ disvā tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

81. ‘‘Manussasseva te sīsaṃ, hatthapādā ca vānara;
Atha kena nu vaṇṇena, agāraṃ te na vijjatī’’ti.

Tattha **vaṇṇenā**ti kāraṇena. **Agāra**nti tava nivāsagehaṃ kena kāraṇena natthīti pucchi.

Taṃ sutvā vānaro dutiyaṃ gāthamāha –

82. ‘‘Manussasseva me sīsaṃ, hatthapādā ca siṅgila;
Yāhu seṭṭhā manussesu, sā me paññā na vijjatī’’ti.

Tattha **siṅgilā**ti taṃ sakuṇaṃ nāmenālapati. **Yāhu seṭṭhā manussesū**ti yā manussesu seṭṭhāti kathenti, sā mama vicāraṇapaññā natthi. Sīsahatthapādakāyabalāni hi loke appamāṇaṃ, vicāraṇapaññāva seṭṭhā, sā mama natthi, tasmā me agāraṃ na vijjatīti.

Taṃ sutvā bodhisatto itaraṃ gāthādvayamāha –

83. ‘‘Anavaṭṭhitacittassa, lahucittassa dubbhino;

Niccaṃ addhuvasīlassa, sukhabhāvo na vijjati.

84. ‘‘So karassu ānubhāvaṃ, vītivattassu sīliyaṃ;
Sītavātaparittāṇaṃ, karassu kuṭavaṃ kapī’’ti.

Tattha **anavaṭṭhitacittassā**ti appatiṭṭhitacittassa. **Dubbhino**ti mittadubbhissa. **Addhuvasīlassā**ti na sabbakālaṃ sīlarakkhakassa. **So karassu ānubhāva**nti so tvaṃ samma makkaṭa paññāya uppādanatthaṃ ānubhāvaṃ balaṃ upāyaṃ karohi. **Vītivattassu sīliya**nti attano dussīlabhāvasaṅkhātaṃ sīliyaṃ atikkamitvā sīlavā hoti. **Kuṭavaṃ kapī**ti sītavātassa parittāṇasamatthaṃ attano kuṭavaṃ kulāvakaṃ ekaṃ vasanāgārakaṃ karohīti.

Makkaṭo cintesi ‘‘ayaṃ tāva attano anovassakaṭṭhāne nisinnabhāvena maṃ paribhāsati, na nisīdāpessāmi naṃ imasmiṃ kulāvake’’ti. Tato bodhisattaṃ gaṇhitukāmo pakkhandi, bodhisatto uppatitvā aññattha gato. Makkaṭo kulāvakaṃ viddhaṃsetvā cuṇṇavicuṇṇaṃ katvā pakkāmi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā makkaṭo kuṭijhāpako ahosi, siṅgilasakuṇo pana ahameva ahosi’’nti.

Kuṭidūsakajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[322] 2. Duddubhajātakavaṇṇanā

Duddubhāyati bhaddanteti idaṃ satthā jetavane viharanto aññatitthiye ārabbha kathesi. Titthiyā kira jetavanassa samīpe tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne kaṇṭakāpassaye seyyaṃ kappenti, pañcātapaṃ tapenti, nānappakāraṃ micchātapaṃ caranti. Atha sambahulā bhikkhū sāvatthiyaṃ piṇḍāya caritvā jetavanaṃ āgacchantā antarāmagge te disvā gantvā satthāraṃ upasaṅkamitvā ‘‘atthi nu kho, bhante, aññatitthiyānaṃ vatasamādāne sāro’’ti pucchiṃsu. Satthā ‘‘na, bhikkhave, tesaṃ vatasamādāne sāro vā viseso vā atthi, tañhi nighaṃsiyamānaṃ upaparikkhiyamānaṃ ukkārabhūmimaggasadisaṃ sasakassa duddubhasadisaṃ hotī’’ti vatvā ‘‘duddubhasadisabhāvamassa mayaṃ na jānāma, kathetha no, bhante’’ti tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sīhayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto araññe paṭivasati. Tadā pana pacchimasamuddasamīpe beluvamissakatālavanaṃ hoti. Tatreko sasako beluvarukkhamūle ekassa tālagacchassa heṭṭhā vasati. So ekadivasaṃ gocaraṃ ādāya āgantvā tālapaṇṇassa heṭṭhā nipanno cintesi ‘‘sace ayaṃ pathavī saṃvaṭṭeyya, kahaṃ nu kho gamissāmī’’ti. Tasmiṃ khaṇe ekaṃ beluvapakkaṃ tālapaṇṇassa upari pati. So tassa saddena ‘‘addhā pathavī saṃvaṭṭatī’’ti uppatitvā pacchato anolokentova palāyi. Taṃ maraṇabhayabhītaṃ vegena palāyantaṃ añño sasako disvā pucchi ‘‘kiṃ bho, ativiya bhīto palāyasī’’ti. ‘‘Mā pucchi, bho’’ti. So ‘‘kiṃ bho, kiṃ bho’’ti pacchato dhāvateva. Itaro nivattitvā anolokentova ‘‘ettha pathavī saṃvaṭṭatī’’ti āha. Sopi tassa pacchato palāyi. Evaṃ tamañño addasa, tamaññoti evaṃ sasakasahassaṃ ekato hutvā palāyi. Te ekopi migo disvā ekato hutvā palāyi. Eko sūkaro, eko gokaṇṇo, eko mahiṃso, eko gavayo, eko khaggo, eko byaggho, eko sīho, eko hatthī disvā ‘‘kimeta’’nti pucchitvā ‘‘ettha pathavī saṃvaṭṭatī’’ti vutte palāyi. Evaṃ anukkamena yojanamattaṃ tiracchānabalaṃ ahosi.

Tadā bodhisatto taṃ balaṃ palāyantaṃ disvā ‘‘kimeta’’nti pucchitvā ‘‘ettha pathavī saṃvaṭṭatī’’ti sutvā cintesi ‘‘pathavīsaṃvaṭṭanaṃ nāma na kadāci atthi, addhā etesaṃ kiñci dussutaṃ bhavissati, mayi kho pana ussukkaṃ anāpajjante sabbe nassissanti, jīvitaṃ nesaṃ dassāmī’’ti sīhavegena purato pabbatapādaṃ gantvā tikkhattuṃ sīhanādaṃ nadi. Te sīhabhayatajjitā nivattitvā piṇḍitā aṭṭhaṃsu. Sīho tesaṃ antaraṃ pavisitvā ‘‘kimatthaṃ palāyathā’’ti pucchi. ‘‘Pathavī saṃvaṭṭatī’’ti. ‘‘Kena saṃvaṭṭamānā diṭṭhā’’ti? ‘‘Hatthī jānantī’’ti. Hatthī pucchi. Te ‘‘mayaṃ na jānāma, sīhā jānantī’’ti vadiṃsu, sīhāpi ‘‘mayaṃ na jānāma, byagghā jānantī’’ti, byagghāpi ‘‘mayaṃ na jānāma, khaggā jānantī’’ti, khaggāpi ‘‘gavayā jānantī’’ti, gavayāpi ‘‘mahiṃsā jānantī’’ti, mahiṃsāpi ‘‘gokaṇṇā

jānantī''ti, gokaṇṇāpi ''sūkarā jānantī''ti, sūkarāpi ''migā jānantī''ti, migāpi ''mayaṃ na jānāma, sasakā jānantī''ti, sasakesu pucchiyamānesu ''ayaṃ kathetī''ti taṃ sasakaṃ dassesuṃ. Atha naṃ ''evaṃ kira, samma, passasi pathavī saṃvaṭṭatī''ti pucchi. ''Āma, sāmi mayā diṭṭhā''ti. ''Kattha vasanto passasī''ti? ''Pacchimasamuddasamīpe beluvamissakatālavane vasāmi. Ahañhi tattha beluvarukkhamūle tālagacche tālapaṇṇassa heṭṭhā nipanno cintesiṃ ''sace pathavī saṃvaṭṭati, kahaṃ gamissāmī''ti, atha taṅkhaṇaññeva pathaviyā saṃvaṭṭanasaddaṃ sutvā palātomhī''ti.

Sīho cintesi ''addhā tassa tālapaṇṇassa upari beluvapakkaṃ patitvā duddubhāyanasaddamakāsi, svāyaṃ taṃ saddaṃ sutvā 'pathavī saṃvaṭṭatī'ti saññaṃ uppādetvā palāyi, tathato jānissāmī''ti. So taṃ sasakaṃ gahetvā mahājanaṃ assāsetvā ''ahaṃ iminā diṭṭhaṭṭhāne pathaviyā saṃvaṭṭanabhāvaṃ vā asaṃvaṭṭanabhāvaṃ vā tathato jānitvā āgamissāmi, yāva mamāgamanā tumhe ettheva hothā''ti sasakaṃ piṭṭhiyaṃ āropetvā sīhavegena pakkhanditvā tālavane sasakaṃ otāretvā ''ehi tayā diṭṭhaṭṭhānaṃ dassehī''ti āha. ''Na visahāmi sāmī''ti. ''Ehi mā bhāyī''ti. So beluvarukkhaṃ upasaṅkamituṃ asakkonto avidūre ṭhatvā ''idaṃ sāmi duddubhāyanaṭṭhāna''nti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

85. ''Duddubhāyati bhaddante, yasmiṃ dese vasāmahaṃ;
Ahampetaṃ na jānāmi, kimetaṃ duddubhāyatī''ti.

Tattha **duddubhāyatī**ti duddubhasaddaṃ karoti. **Bhaddante**ti bhaddaṃ tava atthu. **Kimeta**nti yasmiṃ padese ahaṃ vasāmi, tattha duddubhāyati, ahampi na jānāmi ''kiṃ vā etaṃ duddubhāyati, kena vā kāraṇena duddubhāyati, kevalaṃ duddubhāyanasaddaṃ assosi''nti.

Evaṃ vutte sīho beluvarukkhamūlaṃ gantvā tālapaṇṇassa heṭṭhā sasakena nipannaṭṭhānañceva tālapaṇṇamatthake patitaṃ beluvapakkañca disvā pathaviyā asaṃvaṭṭanabhāvaṃ tathato jānitvā sasakaṃ piṭṭhiyaṃ āropetvā sīhavegena khippaṃ migasaṅghānaṃ santikaṃ gantvā sabbaṃ pavattiṃ ārocetvā ''tumhe mā bhāyathā''ti migagaṇaṃ assāsetvā vissajjesi. Sace hi tadā bodhisatto na bhaveyya, sabbe samuddaṃ pavisitvā nasseyyuṃ. Bodhisattaṃ pana nissāya sabbe jīvitaṃ labhiṃsūti.

86. ''Beluvaṃ patitaṃ sutvā, duddubhanti saso javi;
Sasassa vacanaṃ sutvā, santattā migavāhinī.

87. ''Appatvā padaviññāṇaṃ, paraghosānusārino;
Panādaparamā bālā, te honti parapattiyā.

88. ''Ye ca sīlena sampannā, paññāyūpasame ratā;
Ārakā viratā dhīrā, na honti parapattiyā''ti. –

Imā tisso abhisambuddhagāthā.

Tattha **beluva**nti beluvapakkaṃ. **Duddubhantī**ti evaṃ saddaṃ kurumānaṃ. **Santattā**ti utrastā. **Migavāhinī**ti anekasahassasaṅkhā migasenā. **Padaviññāṇa**nti viññāṇapadaṃ, sotaviññāṇakoṭṭhāsaṃ apāpuṇitvāti attho. **Te honti parapattiyā**ti te paraghosānusārino tameva paraghosasaṅkhātaṃ panādaṃ ''parama''nti maññamānā bālā andhaputhujjanā viññāṇapadassa appattatāya parapattiyāva honti, paresaṃ vacanaṃ saddahitvā yaṃ vā taṃ vā karonti.

Sīlenāti ariyamaggena āgatasīlena samannāgatā. **Paññāyūpasame ratā**ti maggeneva āgatapaññāya kilesūpasame ratā, yathā vā sīlena, evaṃ paññāyapi sampannā, kilesūpasame ratātipi attho. **Ārakā viratā dhīrā**ti pāpakiriyato ārakā viratā paṇḍitā. Na hontīti te evarūpā sotāpannā pāpato oratabhāvena kilesūpasame abhiratabhāvena ca ekavāraṃ maggañāṇena paṭividdhadhammā aññesaṃ kathentānampi na saddahanti na gaṇhanti. Kasmā? Attano paccakkhattāti. Tena vuttaṃ –

‘‘Assaddho akataññū ca, sandhicchedo ca yo naro;
Hatāvakāso vantāso, sa ve uttamaporiso’’ti. (dha. pa. 97);

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā sīho ahameva ahosi’’nti.

Duddubhajātakavaṇṇanā dutiyā.

[323] 3. Brahmadattajātakavaṇṇanā

Dvayaṃ yācanakoti idaṃ satthā āḷaviṃ nissāya aggāḷave cetiye viharanto kuṭikārasikkhāpadaṃ ārabbha kathesi. Vatthu pana heṭṭhā **maṇikaṇṭhajātake** (jā. 1.3.7 ādayo) āgatameva. Idha pana satthā ‘‘saccaṃ kira tumhe, bhikkhave, yācanabahulā viññattibahulā viharathā’’ti vatvā ‘‘āma, bhante’’ti vutte te bhikkhū garahitvā ‘‘bhikkhave, porāṇakapaṇḍitā pathavissarena raññā pavāritāpi paṇṇacchattañca ekapaṭalikaṃ upāhanayugañca yācitukāmā hirottappabhedanabhayena mahājanamajjhe akathetvā raho kathayiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte kapilaraṭṭhe uttarapañcālanagare uttarapañcālarāje rajjaṃ kārente bodhisatto ekasmiṃ nigamagāme brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā aparabhāge tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā himavante uñchācariyāya vanamūlaphalāphalena yāpento ciraṃ vasitvā loṇambilasevanatthāya manussapathaṃ vicaranto uttarapañcālanagaraṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhaṃ pariyesamāno nagaraṃ pavisitvā rājadvāraṃ sampāpuṇi. Rājā tassācāre ca vihāre ca pasīditvā mahātale nisīdāpetvā rājārahaṃ paṇītabhojanaṃ bhojetvā paṭiññaṃ gahetvā uyyāneyeva vasāpesi. So nibaddhaṃ rājaghareyeva bhuñjanto vassānassa accayena himavantameva gantukāmo hutvā cintesi ‘‘mayhaṃ maggaṃ gacchantassa ekapaṭalikā upāhanā ceva paṇṇacchattañca laddhuṃ vaṭṭati, rājānaṃ yācissāmī’’ti. So ekadivasaṃ rājānaṃ uyyānaṃ āgantvā vanditvā nisinnaṃ disvā ‘‘upāhanañca chattañca yācissāmī’’ti cintetvā puna cintesi ‘‘paraṃ ‘imaṃ nāma dehī’ti yācanto rodati nāma, paropi ‘natthī’ti vadanto paṭirodati nāma, ‘mā kho pana maṃ rodantaṃ mahājano addasa, mā rājāna’’nti raho paṭicchannaṭṭhāne ubhopi roditvā tuṇhī bhavissāmā’’ti. Atha naṃ ‘‘mahārāja, raho paccāsīsāmī’’ti āha. Rājā taṃ sutvā rājapurise apasakki. Bodhisatto ‘‘sace mayi yācante rājā na dassati, metti no bhijjissati, tasmā na yācissāmī’’ti taṃ divasaṃ nāmaṃ gahetuṃ asakkonto ‘‘gaccha, tāva, mahārāja, punekadivasaṃ jānissāmī’’ti āha.

Punekadivasaṃ rañño uyyānaṃ āgatakāle tatheva puna tathevāti evaṃ yācituṃ asakkontasseva dvādasa saṃvaccharāni atikkantāni. Tato rājā cintesi ‘‘mayhaṃ ayyo ‘mahārāja, raho paccāsīsāmī’ti vatvā parisāya apagatāya kiñci vattuṃ na visahati, vattukāmassevassa dvādasa vassāni atikkantāni, ciraṃ kho panassa brahmacariyaṃ carantassa ukkaṇṭhitvā bhoge bhuñjitukāmo rajjaṃ paccāsīsati maññe, rajjassa pana nāmaṃ gahetuṃ asakkonto tuṇhī hoti, ajja dānissāhaṃ rajjaṃ ādiṃ katvā yaṃ icchati, taṃ dassāmī’’ti. So uyyānaṃ gantvā vanditvā nisinno bodhisattena ‘‘raho paccāsīsāmī’’ti vutte parisāya apagatāya taṃ kiñci vattuṃ asakkontaṃ āha ‘‘tumhe dvādasa vassāni ‘raho paccāsīsāmī’ti vatvā raho laddhāpi kiñci vattuṃ na sakkotha, ahaṃ vo rajjaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ pavāremi, nibbhayā hutvā yaṃ vo ruccati, taṃ yācathā’’ti. ‘‘Mahārāja, yamahaṃ yācāmi, taṃ dassasī’’ti? ‘‘Dassāmi, bhante’’ti. ‘‘Mahārāja, mayhaṃ maggaṃ gacchantassa ekapaṭalikā upāhanā ca paṇṇacchattañca laddhuṃ vaṭṭatī’’ti. ‘‘Ettakaṃ, bhante, tumhe dvādasa saṃvaccharāni yācituṃ na sakkothā’’ti. ‘‘Āma, mahārājā’’ti. ‘‘Kiṃkāraṇā, bhante, evamakatthā’’ti. ‘‘Mahārāja, ‘imaṃ nāma me dehī’ti yācanto rodati nāma, ‘natthī’ti vadanto paṭirodati nāma. ‘Sace tvaṃ mayā yācito na dadeyyāsi, taṃ no roditapaṭiroditaṃ nāma mahājano mā passatū’ti etadatthaṃ raho paccāsīsāmī’’ti vatvā ādito tisso gāthā abhāsi –

89. ‘‘Dvayaṃ yācanako rāja, brahmadatta nigacchati;
Alābhaṃ dhanalābhaṃ vā, evaṃdhammā hi yācanā.

90. ‘‘Yācanaṃ rodanaṃ āhu, pañcālānaṃ rathesabha;

Yo yācanaṃ paccakkhāti, tamāhu paṭirodanaṃ.

91. ‘‘Mā maddasaṃsu rodantaṃ, pañcālā susamāgatā;
Tuvaṃ vā paṭirodantaṃ, tasmā icchāmahaṃ raho’’ti.

Tattha **rāja brahmadattā**ti dvīhipi rājānaṃ ālapati. **Nigacchatī**ti labhati vindati. **Evaṃdhammā**ti evaṃsabhāvā. **Āhū**ti paṇḍitā kathenti. **Pañcālānaṃ rathesabhā**ti pañcālaraṭṭhassa issara rathapavara. **Yo yācanaṃ paccakkhātī**ti yo pana yaṃ yācanakaṃ ‘‘natthī’’ti paṭikkhipati. **Tamāhū**ti taṃ paṭikkhipanaṃ ‘‘paṭirodana’’nti vadanti. **Mā maddasaṃsū**ti tava raṭṭhavāsino pañcālā susamāgatā maṃ rodantaṃ mā addasaṃsūti.

Rājā bodhisattassa gāravalakkhaṇe pasīditvā varaṃ dadamāno catutthaṃ gāthamāha –

92. ‘‘Dadāmi te brāhmaṇa rohiṇīnaṃ, gavaṃ sahassaṃ saha puṅgavena;
Ariyo hi ariyassa kathaṃ na dajjā, sutvāna gāthā tava dhammayuttā’’ti.

Tattha **rohiṇīna**nti rattavaṇṇānaṃ. **Ariyo**ti ācārasampanno. **Ariyassā**ti ācārasampannassa. **Kathaṃ na dajjā**ti kena kāraṇena na dadeyya. **Dhammayuttā**ti kāraṇayuttā.

Bodhisatto pana ‘‘nāhaṃ, mahārāja, vatthukāmehi atthiko, yaṃ ahaṃ yācāmi, tadeva me dehī’’ti ekapaṭalikā upāhanā ca paṇṇacchattañca gahetvā ‘‘mahārāja, appamatto hohi, dānaṃ dehi, sīlaṃ rakkhāhi, uposathakammaṃ karohī’’ti rājānaṃ ovaditvā tassa yācantasseva himavantameva gato. Tattha abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā rājā ānando ahosi, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Brahmadattajātakavaṇṇanā tatiyā.

[324] 4. Cammasāṭakajātakavaṇṇanā

Kalyāṇarūpo vatayanti idaṃ satthā jetavane viharanto cammasāṭakaṃ nāma paribbājakaṃ ārabbha kathesi. Tassa kira cammameva nivāsanañca pārupanañca hoti. So ekadivasaṃ paribbājakārāmā nikkhamitvā sāvatthiyaṃ bhikkhāya caranto eḷakānaṃ yujjhanaṭṭhānaṃ sampāpuṇi. Eḷako taṃ disvā paharitukāmo osakki. Paribbājako ‘‘esa mayhaṃ apacitiṃ dassetī’’ti na paṭikkami. Eḷako vegenāgantvā taṃ ūrumhi paharitvā pātesi. Tassa taṃ asantapaggahaṇakāraṇaṃ bhikkhusaṅghe pākaṭaṃ ahosi. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, cammasāṭakaparibbājako asantapaggahaṃ katvā vināsaṃ patto’’ti satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa asantapaggahaṃ katvā vināsaṃ pattoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto ekasmiṃ vāṇijakule nibbattitvā vayappatto vaṇijjaṃ karoti. Tadā eko cammasāṭakaparibbājako bārāṇasiyaṃ bhikkhāya caranto eḷakānaṃ yujjhanaṭṭhānaṃ patvā eḷakaṃ osakkantaṃ disvā ‘‘apacitiṃ me karotī’’ti saññāya apaṭikkamitvā ‘‘imesaṃ ettakānaṃ manussānaṃ antare ayaṃ eko eḷako amhākaṃ guṇaṃ jānātī’’ti tassa añjaliṃ paggahetvā ṭhitova paṭhamaṃ gāthamāha –

93. ‘‘Kalyāṇarūpo vatayaṃ catuppado, subhaddako ceva supesalo ca;
Yo brāhmaṇaṃ jātimantūpapannaṃ, apacāyati meṇḍavaro yasassī’’ti.

Tattha **kalyāṇarūpo**ti kalyāṇajātiko. **Supesalo**ti suṭṭhu piyasīlo. **Jātimantūpapanna**nti jātiyā ca mantehi ca sampannaṃ. **Yasassī**ti vaṇṇabhaṇanametaṃ.

Tasmiṃ khaṇe āpaṇe nisinno paṇḍitavāṇijo taṃ paribbājakaṃ nisedhento dutiyaṃ gāthamāha –

94. ‘‘Mā brāhmaṇa ittaradassanena, vissāsamāpajji catuppadassa;
Daḷhappahāraṃ abhikaṅkhamāno, avasakkatī dassati suppahāra’’nti.

Tattha **ittaradassanenā**ti khaṇikadassanena.

Tassa paṇḍitavāṇijassa kathentasseva so meṇḍako vegenāgantvā ūrumhi paharitvā taṃ tattheva vedanāppattaṃ katvā pātesi. So paridevamāno nipajji. Satthā taṃ kāraṇaṃ pakāsento tatiyaṃ gāthamāha –

95. ‘‘Ūruṭṭhi bhaggaṃ vaṭṭito khāribhāro, sabbañca bhaṇḍaṃ brāhmaṇassa bhinnaṃ;
Ubhopi bāhā paggayha kandati, atidhāvatha haññate brahmacārī’’ti.

Tassattho – bhikkhave, tassa paribbājakassa ūruṭṭhikaṃ bhaggaṃ, khāribhāro vaṭṭito pavaṭṭito, tasmiṃ pavaṭṭamāne yaṃ tattha tassa brāhmaṇassa upakaraṇabhaṇḍaṃ, tampi sabbaṃ bhinnaṃ, sopi ubho bāhā ukkhipitvā parivāretvā ṭhitaparisaṃ sandhāya ‘‘abhidhāvatha, haññate brahmacārī’’ti vadanto kandati rodati paridevatīti.

Paribbājako catutthaṃ gāthaṃ āha –

96. ‘‘Evaṃ so nihato seti, yo apūjaṃ pasaṃsati;
Yathāhamajja pahato, hato meṇḍena dummatī’’ti.

Tattha **apūja**nti apūjanīyaṃ. **Yathāhamajjā**ti yathā ahaṃ ajja asantapaggahaṃ katvā ṭhito meṇḍena daḷhappahārena pahato ettheva mārito. **Dummatī**ti duppañño. Evaṃ yo aññopi asantapaggahaṃ karissati, sopi ahaṃ viya dukkhaṃ anubhavissatīti so paridevanto tattheva jīvitakkhayaṃ pattoti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā cammasāṭako etarahi cammasāṭako ahosi, paṇḍitavāṇijo pana ahameva ahosi’’nti.

Cammasāṭakajātakavaṇṇanā catutthā.

[325] 5. Godharājajātakavaṇṇanā

Samaṇaṃ taṃ maññamānoti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ kuhakaṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā vitthāritameva. Idhāpi bhikkhū taṃ bhikkhuṃ ānetvā ‘‘ayaṃ, bhante, bhikkhu kuhako’’ti satthu dassesuṃ. Satthā ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa kuhakoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto godhayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto kāyabalena sampanno araññe vasati. Eko dusīlatāpasopi tassa avidūre paṇṇasālaṃ māpetvā vāsaṃ kappesi. Bodhisatto gocarāya caranto taṃ disvā ‘‘sīlavantatāpasassa paṇṇasālā bhavissatī’’ti tattha gantvā taṃ vanditvā attano vasanaṭṭhānameva gacchati. Athekadivasaṃ so kūṭatāpaso upaṭṭhākakule sampāditaṃ madhuramaṃsaṃ labhitvā ‘‘kiṃ maṃsaṃ nāmeta’’nti pucchitvā ‘‘godhamaṃsa’’nti sutvā rasataṇhāya abhibhūto ‘‘mayhaṃ assamapadaṃ nibaddhaṃ āgacchamānaṃ godhaṃ māretvā yathāruci pacitvā khādissāmī’’ti sappidadhikaṭukabhaṇḍādīni gahetvā tattha gantvā muggaraṃ gahetvā kāsāvena paṭicchādetvā bodhisattassa āgamanaṃ olokento paṇṇasāladvāre upasantūpasanto viya nisīdi.

So āgantvā taṃ paduṭṭhindriyaṃ disvā ‘‘iminā amhākaṃ sajātikamaṃsaṃ khāditaṃ bhavissati, pariggaṇhissāmi na’’nti adhovāte ṭhatvā sarīragandhaṃ ghāyitvā sajātimaṃsassa khāditabhāvaṃ ñatvā

tāpasaṃ anupagamma paṭikkamitvā cari. Tāpasopi tassa anāgamanabhāvaṃ ñatvā muggaraṃ khipi, muggaro sarīre apatitvā naṅguṭṭhakoṭiṃ pāpuṇi. Tāpaso ''gaccha viraddhosmī''ti āha. Bodhisatto ''maṃ tāva viraddhosi, cattāro pana apāye na viraddhosī''ti vatvā palāyitvā caṅkamanakoṭiyaṃ ṭhitaṃ vammikaṃ pavisitvā aññena chiddena sīsaṃ nīharitvā tena saddhiṃ sallapanto dve gāthā abhāsi –

97. ''Samaṇaṃ taṃ maññamāno, upagacchimasaññataṃ;
So maṃ daṇḍena pāhāsi, yathā assamaṇo tathā.

98. ''Kiṃ te jaṭāhi dummedha, kiṃ te ajinasāṭiyā;
Abbhantaraṃ te gahanaṃ, bāhiraṃ parimajjasī''ti.

Tattha **asaññata**nti ahaṃ kāyādīhi asaññataṃ assamaṇameva samānaṃ taṃ ''samaṇo eso''ti samitapāpatāya samaṇaṃ maññamāno upagacchiṃ. **Pāhāsī**ti pahari. **Ajinasāṭiyā**ti ekaṃsaṃ katvā pārutena ajinacammena tuyhaṃ ko attho. **Abbhantaraṃ te gahana**nti tava sarīrabbhantaraṃ visapūrā viya alābu, gūthapūro viya āvāṭo, āsīvisapūro viya vammiko kilesagahanaṃ. **Bāhira**nti kevalaṃ bahisarīraṃ **parimajjasi**, taṃ antopharusatāya bahimaṭṭhatāya hatthilaṇḍaṃ viya assalaṇḍaṃ viya ca hotīti.

Taṃ sutvā tāpaso tatiyaṃ gāthamāha –

99. ''Ehi godha nivattassu, bhuñja sālīnamodanaṃ;
Telaṃ loṇañca me atthi, pahūtaṃ mayha pipphalī''ti.

Tattha **pahūtaṃ mayha pipphalī**ti na kevalaṃ sālīnamodanaṃ telaloṇameva, hiṅgujīrakasiṅgiveralasuṇamaricapipphalippabhedaṃ kaṭukabhaṇḍampi mayhaṃ bahu atthi, tenābhisaṅkhataṃ sālīnamodanaṃ bhuñjāhīti.

Taṃ sutvā bodhisatto catutthaṃ gāthamāha –

100. ''Esa bhiyyo pavekkhāmi, vammikaṃ sataporisaṃ;
Telaṃ loṇañca kittesi, ahitaṃ mayha pipphalī''ti.

Tattha **pavekkhāmī**ti pavisissāmi. **Ahita**nti yaṃ etaṃ tava kaṭukabhaṇḍasaṅkhātaṃ pipphali, etaṃ mayhaṃ ahitaṃ asappāyanti.

Evañca pana vatvā ''are, kūṭajaṭila, sace idha vasissasi, gocaragāme manusseheva taṃ 'ayaṃ coro'ti gāhāpetvā vippakāraṃ pāpessāmi, sīghaṃ palāyassū''ti santajjesi. Kūṭajaṭilo tato palāyi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā kūṭajaṭilo ayaṃ kuhakabhikkhu ahosi, godharājā pana ahameva ahosi''nti.

Godharājajātakavaṇṇanā pañcamā.

[326] 6. Kakkārujātakavaṇṇanā

Kāyena yo nāvahareti idaṃ satthā veḷuvane viharanto devadattaṃ ārabbha kathesi. Tassa hi saṅghaṃ bhinditvā gatassa aggasāvakehi saddhiṃ parisāya pakkantāya uṇhaṃ lohitaṃ mukhato uggañchi. Atha bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ''āvuso, devadatto musāvādaṃ katvā saṅghaṃ bhinditvā idāni gilāno hutvā mahādukkhaṃ anubhotī''ti. Satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa musāvādīyeva, na cesa idāneva musāvādaṃ katvā mahādukkhaṃ anubhoti, pubbepi anubhosiyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tāvatiṃsabhavane aññataro devaputto ahosi. Tena kho pana samayena bārāṇasiyaṃ mahāussavo ahosi. Bahū nāgā ca supaṇṇā ca bhūmaṭṭhakā ca devā āgantvā ussavaṃ olokayiṃsu. Tāvatiṃsabhavanatopi cattāro devaputtā kakkārūni nāma dibbapupphāni tehi katacumbaṭakaṃ piḷandhitvā ussavadassanaṃ āgamiṃsu. Dvādasayojanikaṃ bārāṇasinagaraṃ tesaṃ pupphānaṃ gandhena ekagandhaṃ ahosi. Manussā ‘‘imāni pupphāni kena piḷandhitānī’’ti upadhārentā vicaranti. Te devaputtā ‘‘amhe ete upadhārentī’’ti ñatvā rājaṅgaṇe uppatitvā mahantena devānubhāvena ākāse aṭṭhaṃsu. Mahājano sannipati, rājāpi saddhiṃ uparājādīhi agamāsi. Atha ne ‘‘kataradevalokato, sāmi, āgacchathā’’ti pucchiṃsu. ‘‘Tāvatiṃsadevalokato āgacchāmā’’ti. ‘‘Kena kammena āgatatthā’’ti. ‘‘Ussavadassanatthāyā’’ti. ‘‘Kiṃpupphāni nāmetānī’’ti? ‘‘Dibbakakkārupupphāni nāmā’’ti. ‘‘Sāmi, tumhe devaloke aññāni piḷandheyyātha, imāni amhākaṃ dethā’’ti. Devaputtā ‘‘dibbakakkārupupphāni mahānubhāvāni devānaññeva anucchavikāni, manussaloke lāmakānaṃ duppaññānaṃ hīnādhimuttikānaṃ dussīlānaṃ nānucchavikāni. Ye pana manussā imehi ca imehi ca guṇehi samannāgatā, tesaṃ etāni anucchavikānī’’ti āhaṃsu.

Evañca pana vatvā tesu jeṭṭhakadevaputto paṭhamaṃ gāthamāha –

101. ‘‘Kāyena yo nāvahare, vācāya na musā bhaṇe;
Yaso laddhā na majjeyya, sa ve kakkārumarahatī’’ti.

Tassattho – yo kāyena parassa santakaṃ tiṇasalākampi nāvaharati, vācāya jīvitaṃ pariccajamānopi musāvādaṃ na bhaṇati. Desanāsīsamevetaṃ, kāyadvāravacīdvāramanodvārehi pana yo dasapi akusalakammapathe na karotīti ayamettha adhippāyo. **Yaso laddhā**ti issariyañca labhitvā yo issariyamadamatto satiṃ vissajjetvā pāpakammaṃ na karoti, sa ve evarūpo imehi guṇehi yutto puggalo imaṃ dibbapupphaṃ arahati. Tasmā yo imehi guṇehi samannāgato, so imāni pupphāni yācituṃ arahati, tassa dassāmīti.

Taṃ sutvā purohito cintesi ‘‘mayhaṃ imesu guṇesu ekopi natthi, musāvādaṃ pana vatvā etāni pupphāni gahetvā piḷandhissāmi, evaṃ maṃ mahājano ‘guṇasampanno aya’nti jānissatī’’ti. So ‘‘ahaṃ etehi guṇehi samannāgato’’ti vatvā tāni pupphāni āharāpetvā piḷandhitvā dutiyaṃ devaputtaṃ yāci. So dutiyaṃ gāthamāha –

102. ‘‘Dhammena vittameseyya, na nikatyā dhanaṃ hare;
Bhoge laddhā na majjeyya, sa ve kakkārumarahatī’’ti.

Tassattho – dhammena parisuddhājīvena suvaṇṇarajatādivittaṃ pariyeseyya. **Na nikatyā**ti na vañcanāya dhanaṃ hareyya, vatthābharaṇādike bhoge labhitvā pamādaṃ nāpajjeyya, evarūpo imāni pupphāni arahatīti.

Purohito ‘‘ahaṃ etehi guṇehi samannāgato’’ti vatvā tāni āharāpetvā piḷandhitvā tatiyaṃ devaputtaṃ yāci. So tatiyaṃ gāthamāha –

103. ‘‘Yassa cittaṃ ahāliddaṃ, saddhā ca avirāginī;
Eko sāduṃ na bhuñjeyya, sa ve kakkārumarahatī’’ti.

Tassattho – yassa puggalassa cittaṃ ahāliddaṃ haliddirāgo viya khippaṃ na virajjati, thirameva hoti. **Saddhā ca avirāginī**ti kammaṃ vā vipākaṃ vā okappanīyassa vā puggalassa vacanaṃ saddahitvā appamattakeneva na virajjati na bhijjati. Yo yācake vā aññe vā saṃvibhāgārahe puggale bahi katvā ekakova sādurasabhojanaṃ na bhuñjati, nesaṃ saṃvibhajitvā bhuñjati, so imāni pupphāni arahatīti.

Purohito ‘‘ahaṃ etehi guṇehi samannāgato’’ti vatvā tāni pupphāni āharāpetvā piḷandhitvā catutthaṃ devaputtaṃ yāci. So catutthaṃ gāthamāha –

104. ‘‘Sammukhā vā tirokkhā vā, yo sante na paribhāsati;
Yathāvādī tathākārī, sa ve kakkārumarahatī’’ti.

Tassattho – yo puggalo sammukhā vā parammukhā vā sīlādiguṇayutte sante uttamapaṇḍitapurise na akkosati na paribhāsati, yaṃ vācāya vadati, tadeva kāyena karoti, so imāni pupphāni arahatīti.

Purohito ‘‘ahaṃ etehi guṇehi samannāgato’’ti vatvā tānipi āharāpetvā piḷandhi. Cattāro devaputtā cattāri pupphacumbaṭakāni purohitassa datvā devalokameva gatā. Tesaṃ gatakāle purohitassa sīse mahatī vedanā uppajji, tikhiṇasikharena nimmathitaṃ viya ca ayapaṭṭena pīḷitaṃ viya ca sīsaṃ ahosi. So vedanāppatto aparāparaṃ parivattamāno mahāsaddena viravi, ‘‘kimeta’’nti ca vutte ‘‘ahaṃ mamabbhantare avijjamāneyeva guṇe ‘atthī’ti musāvādaṃ katvā te devaputte imāni pupphāni yāciṃ, harathetāni mama sīsato’’ti āha. Tāni harantāpi harituṃ nāsakkhiṃsu, ayapaṭṭena baddhāni viya ahesuṃ. Atha naṃ ukkhipitvā gehaṃ nayiṃsu. Tattha tassa viravantassa satta divasā vītivattā.

Rājā amacce āmantetvā ‘‘dussīlabrāhmaṇo marissati, kiṃ karomā’’ti āha. ‘‘Deva, puna ussavaṃ kārema, devaputtā puna āgacchissantī’’ti. Rājā puna ussavaṃ kāresi. Devaputtā puna āgantvā sakalanagaraṃ pupphagandhena ekagandhaṃ katvā tatheva rājaṅgaṇe aṭṭhaṃsu, mahājano sannipatitvā dussīlabrāhmaṇaṃ ānetvā tesaṃ purato uttānaṃ nipajjāpesi. So ‘‘jīvitaṃ me detha, sāmī’’ti devaputte yāci. Devaputtā ‘‘tuyhaṃ dussīlassa pāpadhammassa ananucchavikānevetāni pupphāni, tvaṃ pana ‘amhe vañcessāmī’ti saññī ahosi, attano musāvādaphalaṃ laddha’’nti mahājanamajjhe dussīlabrāhmaṇaṃ garahitvā sīsato pupphacumbaṭakaṃ apanetvā mahājanassa ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva agamaṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā brāhmaṇo devadatto ahosi, tesu devaputtesu eko kassapo, eko moggallāno, eko sāriputto, jeṭṭhakadevaputto pana ahameva ahosi’’nti.

Kakkārujātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[327] 7. Kākavatījātakavaṇṇanā

Vāti cāyaṃ tato gandhoti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tadā hi satthā taṃ bhikkhuṃ ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti pucchi. ‘‘Saccaṃ, bhante’’ti. ‘‘Kasmā ukkaṇṭhitosī’’ti? ‘‘Kilesavasena, bhante’’ti. ‘‘Bhikkhu mātugāmo nāma arakkhiyo, na sakkā rakkhituṃ, porāṇakapaṇḍitā pana mātugāmaṃ mahāsamuddamajjhe simbalirukkhavimāne vasāpentāpi rakkhituṃ nāsakkhiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchismiṃ nibbattitvā vayappatto pitu accayena rajjaṃ kāresi. Kākavatī nāmassa aggamahesī ahosi abhirūpā devaccharā viya. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana atītavatthu **kuṇālajātake** (jā. 2.21.kuṇālajātaka) āvi bhavissati. Tadā paneko supaṇṇarājā manussavesena āgantvā raññā saha jūtaṃ kīḷanto kākavatiyā aggamahesiyā paṭibaddhacitto taṃ ādāya supaṇṇabhavanaṃ netvā tāya saddhiṃ abhirami. Rājā deviṃ apassanto naṭakuveraṃ nāma gandhabbaṃ ‘‘tvaṃ vicināhi na’’nti āha. So taṃ supaṇṇarājānaṃ pariggahetvā ekasmiṃ sare erakavane nipajjitvā tato supaṇṇassa gamanakāle pattantare nisīditvā supaṇṇabhavanaṃ patvā pattantarato nikkhamitvā tāya saddhiṃ kilesasaṃsaggaṃ katvā puna tasseva pattantare nisinno āgantvā supaṇṇassa raññā saddhiṃ jūtakīḷanakāle attano vīṇaṃ gahetvā jūtamaṇḍalaṃ gantvā rañño santike ṭhito gītavasena paṭhamaṃ gāthamāha –

105. ‘‘Vāti cāyaṃ tato gandho, yattha me vasatī piyā;
Dūre ito hi kākavatī, yattha me nirato mano’’ti.

Tattha **gandho**ti tassā dibbagandhavilittāya sarīragandho. **Yattha me**ti yattha supaṇṇabhavane

mama piyā vasati, tato iminā saddhiṃ katakāyasaṃsaggāya tassā imassa kāyena saddhiṃ āgato gandho vāyatīti adhippāyo. **Dūre ito**ti imamhā ṭhānā dūre. **Hi-**kāro nipātamatto. **Kākavatī**ti kākavatī devī. **Yattha me**ti yassā upari mama mano nirato.

Taṃ sutvā supaṇṇo dutiyaṃ gāthamāha –

106. ''Kathaṃ samuddamatarī, kathaṃ atari kepukaṃ;
Kathaṃ satta samuddāni, kathaṃ simbalimāruhī''ti.

Tassattho – tvaṃ imaṃ jambudīpasamuddaṃ tassa parato kepukaṃ nāma nadiṃ pabbatantaresu ṭhitāni satta samuddāni ca kathaṃ atari, kenupāyena tiṇṇo satta samuddāni atikkamitvā ṭhitaṃ amhākaṃ bhavanaṃ simbalirukkhañca kathaṃ āruhīti.

Taṃ sutvā naṭakuvero tatiyaṃ gāthamāha –

107. ''Tayā samuddamatariṃ, tayā atari kepukaṃ;
Tayā satta samuddāni, tayā simbalimāruhi''nti.

Tattha **tayā**ti tayā karaṇabhūtena tava pattantare nisinno ahaṃ sabbametaṃ akāsinti attho.

Tato supaṇṇarājā catutthaṃ gāthamāha –

108. ''Dhiratthu maṃ mahākāyaṃ, dhiratthu maṃ acetanaṃ;
Yattha jāyāyahaṃ jāraṃ, āvahāmi vahāmi cā''ti.

Tattha **dhiratthu ma**nti attānaṃ garahanto āha. **Acetana**nti mahāsarīratāya lahubhāvagarubhāvassa ajānanatāya acetanaṃ. **Yatthā**ti yasmā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yasmā ahaṃ attano jāyāya jāraṃ imaṃ gandhabbaṃ pattantare nisinnaṃ ānento āvahāmi nento ca vahāmi, tasmā dhiratthu manti. So taṃ ānetvā bārāṇasirañño datvā puna nagaraṃ nāgamāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā naṭakuvero ukkaṇṭhitabhikkhu ahosi, rājā pana ahameva ahosinti.

Kākavatījātakavaṇṇanā sattamā.

[328] 8. Ananusociyajātakavaṇṇanā

Bahūnaṃ vijjatī bhotīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ matabhariyaṃ kuṭumbikaṃ ārabbha kathesi. So kira bhariyāya matāya na nhāyi na pivi na limpi na bhuñji, na kammante payojesi, aññadatthu sokābhibhūto āḷāhanaṃ gantvā paridevamāno vicari. Abbhantare panassa kuṭe padīpo viya sotāpattimaggassa upanissayo jalati. Satthā paccūsasamaye lokaṃ olokento taṃ disvā ''imassa maṃ ṭhapetvā añño koci sokaṃ nīharitvā sotāpattimaggassa dāyako natthi, bhavissāmissa avassayo''ti pacchābhattaṃ piṇḍapātapaṭikkanto pacchāsamaṇaṃ ādāya tassa gehadvāraṃ gantvā kuṭumbikena sutāgamano katapaccuggamanādisakkāro paññattāsane nisinno kuṭumbikaṃ āgantvā vanditvā ekamantaṃ nisinnaṃ ''kiṃ, upāsaka, cintesī''ti pucchitvā ''āma, bhante, bhariyā me kālakatā, tamahaṃ anusocanto cintemī''ti vutte ''upāsaka, bhijjanadhammaṃ nāma bhijjati, tasmiṃ bhinne na yuttaṃ cintetuṃ, porāṇakapaṇḍitāpi bhariyāya matāya 'bhijjanadhammaṃ bhijjatī'ti na cintayiṃsū''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari. Atītavatthu dasakanipāte **cūḷabodhijātake** (jā. 1.10.49 ādayo) āvi bhavissati, ayaṃ panettha saṅkhepo.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto

takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā mātāpitūnaṃ santikaṃ agamāsi. Imasmiṃ jātake bodhisatto komārabrahmacārī ahosi. Athassa mātāpitaro ‘‘tava dārikapariyesanaṃ karomā’’ti ārocayiṃsu. Bodhisatto ‘‘na mayhaṃ gharāvāsenattho, ahaṃ tumhākaṃ accayena pabbajissāmī’’ti vatvā tehi punappunaṃ yācito ekaṃ kañcanarūpakaṃ kāretvā ‘‘evarūpaṃ kumārikaṃ labhamāno gaṇhissāmī’’ti āha. Tassa mātāpitaro taṃ kañcanarūpakaṃ paṭicchannayāne āropetvā ‘‘gacchatha jambudīpatalaṃ vicarantā yattha evarūpaṃ brāhmaṇakumārikaṃ passatha, tattha imaṃ kañcanarūpakaṃ datvā taṃ ānethā’’ti mahantena parivārena manusse pesesuṃ.

Tasmiṃ pana kāle eko puññavā satto brahmalokato cavitvā kāsiraṭṭheyeva nigamagāme asītikoṭivibhavassa brāhmaṇassa gehe kumārikā hutvā nibbatti, ‘‘sammillahāsinī’’tissā nāmaṃ akaṃsu. Sā soḷasavassakāle abhirūpā ahosi pāsādikā devaccharappaṭibhāgā sabbaṅgasampannā. Tassāpi kilesavasena cittaṃ nāma na uppannapubbaṃ, accantabrahmacārinī ahosi. Kañcanarūpakaṃ ādāya vicarantā manussā taṃ gāmaṃ pāpuṇiṃsu. Tattha manussā taṃ disvā ‘‘asukabrāhmaṇassa dhītā sammillahāsinī kiṃkāraṇā idha ṭhitā’’ti āhaṃsu. Manussā taṃ sutvā brāhmaṇakulaṃ gantvā sammillahāsiniṃ vāresuṃ. Sā ‘‘ahaṃ tumhākaṃ accayena pabbajissāmi, na me gharāvāsenattho’’ti mātāpitūnaṃ sāsanaṃ pesesi. Te ‘‘kiṃ karosi kumārike’’ti vatvā kañcanarūpakaṃ gahetvā taṃ mahantena parivārena pesayiṃsu. Bodhisattassa ca sammillahāsiniyā ca ubhinnampi anicchantānaññeva maṅgalaṃ kariṃsu. Te ekagabbhe vasamānā ekasmiṃ sayane sayantāpi na aññamaññaṃ kilesavasena olokayiṃsu, dve bhikkhū dve brāhmāno viya ca ekasmiṃ ṭhāne vasiṃsu.

Aparabhāge bodhisattassa mātāpitaro kālamakaṃsu. So tesaṃ sarīrakiccaṃ katvā sammillahāsiniṃ pakkosāpetvā ‘‘bhadde, mama kulasantakā asītikoṭiyo, tava kulasantakā asītikoṭiyoti imaṃ ettakaṃ dhanaṃ gahetvā imaṃ kuṭumbaṃ paṭipajjāhi, ahaṃ pabbajissāmī’’ti āha. ‘‘Ayyaputta, tayi pabbajante ahampi pabbajissāmi, na sakkomi taṃ jahitu’’nti. ‘‘Tena hi ehī’’ti sabbaṃ dhanaṃ dānamukhe vissajjetvā kheḷapiṇḍaṃ viya sampattiṃ pahāya himavantaṃ pavisitvā ubhopi tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā vanamūlaphalāhārā tattha ciraṃ vasitvā loṇambilasevanatthāya himavantā otaritvā anupubbena bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasiṃsu.

Tesaṃ tattha vasantānaṃ sukhumālāya paribbājikāya nirojaṃ missakabhattaṃ paribhuñjantiyā lohitapakkhandikābādho uppajji. Sā sappāyabhesajjaṃ alabhamānā dubbalā ahosi. Bodhisatto bhikkhācāravelāya taṃ pariggahetvā nagaradvāraṃ netvā ekissā sālāya phalake nipajjāpetvā sayaṃ bhikkhāya pāvisi. Sā tasmiṃ anikkhanteyeva kālamakāsi. Mahājano paribbājikāya rūpasampattiṃ disvā parivāretvā rodati paridevati. Bodhisatto bhikkhaṃ caritvā āgato tassā matabhāvaṃ ñatvā ‘‘bhijjanadhammaṃ bhijjati, sabbe saṅkhārā aniccā evaṃgatikāyevā’’ti vatvā tāya nipannaphalakeyeva nisīditvā missakabhojanaṃ bhuñjitvā mukhaṃ vikkhālesi. Parivāretvā ṭhitamahājano ‘‘ayaṃ te, bhante, paribbājikā kiṃ hotī’’ti pucchi. ‘‘Gihikāle me pādaparicārikā ahosī’’ti. ‘‘Bhante, mayaṃ tāva na saṇṭhāma rodāma paridevāma, tumhe kasmā na rodathā’’ti? Bodhisatto ‘‘jīvamānā tāva esā mama kiñci hoti, idāni paralokasamaṅgitāya na kiñci hoti, maraṇavasaṃ gatā, ahaṃ kissa rodāmī’’ti mahājanassa dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi –

109. ‘‘Bahūnaṃ vijjatī bhotī, tehi me kiṃ bhavissati;
Tasmā etaṃ na socāmi, piyaṃ sammillahāsiniṃ.

110. ‘‘Taṃ taṃ ce anusoceyya, yaṃ yaṃ tassa na vijjati;
Attānamanusoceyya, sadā maccuvasaṃ pataṃ.

111. ‘‘Na heva ṭhitaṃ nāsīnaṃ, na sayānaṃ na paddhaguṃ;
Yāva byāti nimisati, tatrāpi rasatī vayo.

112. ‘‘Tatthattani vatappaddhe, vinābhāve asaṃsaye;
Bhūtaṃ sesaṃ dayitabbaṃ, vītaṃ ananusociya’’nti.

Tattha **bahūnaṃ vijjatī bhotī**ti ayaṃ bhotī amhe chaḍḍetvā idāni aññesaṃ bahūnaṃ matakasattānaṃ antare vijjati atthi upalabbhati. **Tehi me kiṃ bhavissatī**ti tehi matakasattehi saddhiṃ vattamānā idānevesā mayhaṃ kiṃ bhavissati, tehi vā matakasattehi atirekasambandhavasenesā mayhaṃ kiṃ bhavissati, kā nāma bhavissati, kiṃ bhariyā, udāhu bhaginīti? ‘‘Tehi meka’’ntipi pāṭho, tehi matakehi saddhiṃ idampi me kaḷevaraṃ ekaṃ bhavissatīti attho. **Tasmā**ti yasmā esā matakesu saṅkhaṃ gatā, mayhaṃ sā na kiñci hoti, tasmā etaṃ na socāmi.

Yaṃ yaṃ tassāti yaṃ yaṃ tassa anusocanakassa sattassa na vijjati natthi, mataṃ niruddhaṃ, taṃ taṃ sace anusoceyyāti attho. ‘‘Yassā’’tipi pāṭho, yaṃ yaṃ yassa na vijjati, taṃ taṃ so anusoceyyāti attho. **Maccuvasaṃ pata**nti evaṃ sante niccaṃ maccuvasaṃ patantaṃ gacchantaṃ attānameva anusoceyya, tenassa asocanakāloyeva na bhaveyyāti attho.

Tatiyagāthāya **na heva ṭhitaṃ nāsīnaṃ, na sayānaṃ na paddhagu**nti kañci sattaṃ āyusaṅkhāro anugacchatīti pāṭhaseso. Tattha **paddhagu**nti parivattetvā caramānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – ime sattā catūsupi iriyāpathesu pamattā viharanti, āyusaṅkhārā pana rattiñca divā ca sabbiriyāpathesu appamattā attano khayagamanakammameva karontīti. **Yāva byātī**ti yāva ummisati. Ayañhi tasmiṃ kāle vohāro. Idaṃ vuttaṃ hoti – yāva ummisati ca nimisati ca, tatrāpi evaṃ appamattake kāle imesaṃ sattānaṃ **rasatī vayo,** tīsu vayesu so so vayo hāyateva na vaḍḍhatīti.

Tatthattani vatappaddheti tattha vata attani paddhe. Idaṃ vuttaṃ hoti tasmiṃ vata evaṃ rasamāne vaye ayaṃ ‘‘attā’’ti saṅkhyaṃ gato attabhāvo paddho hoti, vayena aḍḍho upaḍḍho aparipuṇṇova hoti. Evaṃ tattha imasmiṃ attani paddhe yo cesa tattha tattha nibbattānaṃ sattānaṃ vinābhāvo asaṃsayo, tasmiṃ **vinābhāve**pi **asaṃsaye** nissaṃsaye yaṃ **bhūtaṃ sesaṃ** amataṃ jīvamānaṃ, taṃ jīvamānameva **dayitabbaṃ** piyāyitabbaṃ mettāyitabbaṃ, ‘‘ayaṃ satto arogo hotu abyāpajjo’’ti evaṃ tasmiṃ mettābhāvanā kātabbā. Yaṃ panetaṃ **vītaṃ** vigataṃ mataṃ, taṃ **ananusociyaṃ** na anusocitabbanti.

Evaṃ mahāsatto catūhi gāthāhi aniccākāraṃ dīpento dhammaṃ desesi. Mahājano paribbājikāya sarīrakiccaṃ akāsi. Bodhisatto himavantameva pavisitvā jhānābhiññāsamāpattiyo nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne kuṭumbiko sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā sammillahāsinī rāhulamātā ahosi, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Ananusociyajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[329] 9. Kāḷabāhujātakavaṇṇanā

Yaṃ annapānassāti idaṃ satthā veḷuvane viharanto hatalābhasakkāraṃ devadattaṃ ārabbha kathesi. Devadattena hi tathāgate aṭṭhānakopaṃ bandhitvā dhanuggahesu payojitesu nāḷāgirivissajjanena tassa doso pākaṭo jāto. Athassa paṭṭhapitāni dhuvabhattādīni manusssā na kariṃsu, rājāpi naṃ na olokesi. So hatalābhasakkāro kulesu viññāpetvā bhuñjanto vicari. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, devadatto ‘lābhasakkāraṃ uppādessāmī’ti uppannampi thiraṃ kātuṃ nāsakkhī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa hatalābhasakkāro ahosī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ dhanañjaye rajjaṃ kārente bodhisatto rādho nāma suko ahosi mahāsarīro paripuṇṇagatto, kaniṭṭho panassa poṭṭhapādo nāma. Eko luddako te dvepi jane bandhitvā netvā bārāṇasirañño adāsi. Rājā ubhopi te suvaṇṇapañjare pakkhipitvā suvaṇṇataṭṭakena madhulāje khādāpento sakkharodakaṃ pāyento paṭijaggi. Sakkāro ca mahā ahosi, lābhaggayasaggappattā ahesuṃ. Atheko vanacarako kāḷabāhuṃ nāmekaṃ mahākāḷamakkaṭaṃ ānetvā bārāṇasirañño adāsi. Tassa pacchā

āgatattā mahantataro lābhasakkāro ahosi, sukānaṃ parihāyi. Bodhisatto tādilakkhaṇayogato na kiñci āha, kaniṭṭho panasssa tādilakkhaṇābhāvā taṃ makkaṭassa sakkāraṃ asahanto ‘‘bhātika, pubbe imasmiṃ rājakule sādhurasakhādanīyādīni amhākameva denti, idāni pana mayaṃ na labhāma, kāḷabāhumakkaṭasseva denti. Mayaṃ dhanañjayaraññо santikā lābhasakkāraṃ alabhantā imasmiṃ ṭhāne kiṃ karissāma, ehi araññameva gantvā vasissāmā’’ti tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

113. ‘‘Yaṃ annapānassa pure labhāma, taṃ dāni sākhamigameva gacchati;
Gacchāma dāni vanameva rādha, asakkatā casma dhanañjayāyā’’ti.

Tattha **yaṃ annapānassā**ti yaṃ annapānaṃ assa rañño santikā. Upayogatthe vā sāmivacanaṃ. **Dhanañjayāyā**ti karaṇatthe sampadānavacanaṃ, dhanañjayena. **Asakkatā casmā**ti annapānaṃ na labhāma, iminā ca na sakkatamhāti attho.

Taṃ sutvā rādho dutiyaṃ gāthamāha –

114. ‘‘Lābho alābho yaso ayaso ca, nindā pasaṃsā ca sukhañca dukkhaṃ;
Ete aniccā manujesu dhammā, mā soci kiṃ socasi poṭṭhapādā’’ti.

Tattha **yaso**ti issariyaparivāro. **Ayaso**ti tassābhāvo. **Ete**ti ete aṭṭha lokadhammā manujesu aniccā, lābhaggayasaggappattā hutvāpi aparena samayena appalābhā appasakkārā honti, niccalābhino nāma na honti. Yasādīsupi eseva nayo.

Taṃ sutvā poṭṭhapādo makkaṭe usūyaṃ apanetuṃ asakkonto tatiyaṃ gāthamāha –

115. ‘‘Addhā tuvaṃ paṇḍitakosi rādha, jānāsi atthāni anāgatāni;
Kathaṃ nu sākhāmigaṃ dakkhisāma, niddhāvitaṃ rājakulatova jamma’’nti.

Tattha **kathaṃ nū**ti kena nu kho upāyena. **Dakkhisāmā**ti dakkhissāma. **Niddhāvita**nti nivuṭṭhāpitaṃ nikkaḍḍhāpitaṃ. **Jamma**nti lāmakaṃ.

Taṃ sutvā rādho catutthaṃ gāthamāha –

116. ‘‘Cāleti kaṇṇaṃ bhakuṭiṃ karoti, muhuṃ muhuṃ bhāyayate kumāre;
Sayameva taṃ kāhati kāḷabāhu, yenārakā ṭhassati annapānā’’ti.

Tattha **bhāyayate kumāre**ti rājakumāre utrāseti. **Yenārakā ṭhassati annapānā**ti yena kāraṇena imamhā annapānā dūre ṭhassati, sayameva taṃ kāraṇaṃ karissati, mā tvaṃ etassa cintayīti attho.

Kāḷabāhupi katipāheneva rājakumārānaṃ purato ṭhatvā kaṇṇacalanādīni karonto kumāre bhāyāpesi. Te bhītatasitā vissaramakaṃsu. Rājā ‘‘kiṃ eta’’nti pucchitvā tamatthaṃ sutvā ‘‘nikkaḍḍhatha na’’nti makkaṭaṃ nikkaḍḍhāpesi. Sukānaṃ lābhasakkāro puna pākatiko ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kāḷabāhu devadatto ahosi, poṭṭhapādo ānando, rādho pana ahameva ahosi’’nti.

Kāḷabāhujātakavaṇṇanā navamā.

[330] 10. Sīlavīmaṃsajātakavaṇṇanā

Sīlaṃ kireva kalyāṇanti idaṃ satthā jetavane viharanto sīlavīmaṃsakabrāhmaṇaṃ ārabbha kathesi. Dvepi vatthūni heṭṭhā kathitāneva. Idha pana bodhisatto bārāṇasirañño purohito ahosi. So attano sīlaṃ vīmaṃsanto tīṇi divasāni heraññikaphalakato kahāpaṇaṃ gaṇhi. Taṃ ‘‘coro’’ti gahetvā rañño

dassesuṃ. So rañño santike ṭhito –

117. ‘‘Sīlaṃ kireva kalyāṇaṃ, sīlaṃ loke anuttaraṃ;
Passa ghoraviso nāgo, sīlavāti na haññatī’’ti. –

Imāya paṭhamagāthāya sīlaṃ vaṇṇetvā rājānaṃ pabbajjaṃ anujānāpetvā pabbajituṃ gacchati.

Athekasmiṃ divase sūnāpaṇato seno maṃsapesiṃ gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Tamaññe sakuṇā parivāretvā pādanakhatuṇḍakādīhi paharanti. So taṃ dukkhaṃ sahituṃ asakkonto maṃsapesiṃ chaḍḍesi, aparo gaṇhi. Sopi tatheva viheṭhiyamāno chaḍḍesi, athañño gaṇhi. Evaṃ yo yo gaṇhi, taṃ taṃ sakuṇā anubandhiṃsu. Yo yo chaḍḍesi, so so sukhito ahosi. Bodhisatto taṃ disvā ‘‘ime kāmā nāma maṃsapesūpamā, ete gaṇhantānaṃyeva dukkhaṃ, vissajjentānaṃ sukha’’nti cintetvā dutiyaṃ gāthamāha –

118. ‘‘Yāvadevassahū kiñci, tāvadeva akhādisuṃ;
Saṅgamma kulalā loke, na hiṃsanti akiñcana’’nti.

Tassattho – yāvadeva assa senassa ahu kiñci mukhena gahitaṃ maṃsakhaṇḍaṃ, tāvadeva naṃ imasmiṃ loke kulalā samāgantvā akhādiṃsu. Tasmiṃ pana vissaṭṭhe tamenaṃ akiñcanaṃ nippalibodhaṃ pakkhiṃ sesapakkhino na hiṃsantīti.

So nagarā nikkhamitvā antarāmagge ekasmiṃ gāme sāyaṃ ekassa gehe nipajji. Tattha pana piṅgalā nāma dāsī ‘‘asukavelāya āgaccheyyāsī’’ti ekena purisena saddhiṃ saṅketamakāsi. Sā sāmikānaṃ pāde dhovitvā tesu nipannesu tassāgamanaṃ olokentī ummāre nisīditvā ‘‘idāni āgamissati, idāni āgamissatī’’ti paṭhamayāmampi majjhimayāmampi vītināmesi. Paccūsasamaye pana ‘‘na so idāni āgamissatī’’ti chinnāsā hutvā nipajjitvā niddaṃ okkami. Bodhisatto idaṃ kāraṇaṃ disvā ‘‘ayaṃ dāsī ‘so puriso āgamissatī’ti āsāya ettakaṃ kālaṃ nisinnā, idānissa anāgamanabhāvaṃ ñatvā chinnāsā hutvā sukhaṃ supati. Kilesesu hi āsā nāma dukkhaṃ, nirāsabhāvova sukha’’nti cintetvā tatiyaṃ gāthamāha –

119. ‘‘Sukhaṃ nirāsā supati, āsā phalavatī sukhā;
Āsaṃ nirāsaṃ katvāna, sukhaṃ supati piṅgalā’’ti.

Tattha **phalavatī**ti yassā āsāya phalaṃ laddhaṃ hoti, sā tassa phalassa sukhatāya sukhā nāma. **Nirāsaṃ katvānā**ti anāsaṃ katvā chinditvā pajahitvāti attho. **Piṅgalā**ti esā piṅgaladāsī idāni sukhaṃ supatīti.

So punadivase tato gāmā araññaṃ pavisanto araññe ekaṃ tāpasaṃ jhānaṃ appetvā nisinnaṃ disvā ‘‘idhaloke ca paraloke ca jhānasukhato uttaritaraṃ sukhaṃ nāma natthī’’ti cintetvā catutthaṃ gāthamāha –

120. ‘‘Na samādhiparo atthi, asmiṃ loke paramhi ca;
Na paraṃ nāpi attānaṃ, vihiṃsati samāhito’’ti.

Tattha **na samādhiparo**ti samādhito paro añño sukhadhammo nāma natthīti.

So araññaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññā uppādetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā purohito ahameva ahosi’’nti.

Sīlavīmaṃsajātakavaṇṇanā dasamā.

Kuṭidūsakavaggo tatiyo.

4. Kokilavaggo

[331] 1. Kokilajātakavaṇṇanā

Yo ve kāle asampatteti idaṃ satthā jetavane viharanto kokālikaṃ ārabbha kathesi. Vatthu takkāriyajātake vitthāritameva.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa amacco ovādako ahosi, rājā bahubhāṇī ahosi. Bodhisatto ''tassa bahubhāṇitaṃ nisedhessāmī''ti ekaṃ upamaṃ upadhārento vicarati. Athekadivasaṃ rājā uyyānaṃ gato maṅgalasilāpaṭṭe nisīdi, tassupari ambarukkho atthi. Tatrekasmiṃ kākakulāvake kāḷakokilā attano aṇḍakaṃ nikkhipitvā agamāsi. Kākī taṃ kokilaaṇḍakaṃ paṭijaggi, aparabhāge tato kokilapotako nikkhami. Kākī ''putto me''ti saññāya mukhatuṇḍakena gocaraṃ āharitvā taṃ paṭijaggi. So avirūḷhapakkho akāleyeva kokilaravaṃ ravi. Kākī ''ayaṃ idāneva tāva aññaṃ ravaṃ ravati, vaḍḍhanto kiṃ karissatī''ti tuṇḍakena koṭṭetvā māretvā kulāvakā pātesi. So rañño pādamūle pati.

Rājā bodhisattaṃ pucchi ''kimetaṃ sahāyā''ti? Bodhisatto ''ahaṃ rājānaṃ nivāretuṃ ekaṃ upamaṃ pariyesāmi, laddhā dāni me sā''ti cintetvā ''mahārāja, atimukharā akāle bahubhāṇino evarūpaṃ labhanti. Ayaṃ mahārāja, kokilapotako kākiyā puṭṭho avirūḷhapakkho akāleyeva kokilaravaṃ ravi. Atha naṃ kākī 'nāyaṃ mama puttako'ti ñatvā mukhatuṇḍakena koṭṭetvā māretvā kulāvakā pātesi. Manussā vā hontu tiracchānā vā, akāle bahubhāṇino evarūpaṃ dukkhaṃ labhantī''ti vatvā imā gāthā abhāsi –

121. ''Yo ve kāle asampatte, ativelaṃ pabhāsati;
Evaṃ so nihato seti, kokilāyiva atrajo.

122. ''Na hi satthaṃ sunisitaṃ, visaṃ halāhalāmiva;
Evaṃ nikaṭṭhe pāteti, vācā dubbhāsitā yathā.

123. ''Tasmā kāle akāle vā, vācaṃ rakkheyya paṇḍito;
Nātivelaṃ pabhāseyya, api attasamamhi vā.

124. ''Yo ca kāle mitaṃ bhāse, matipubbo vicakkhaṇo;
Sabbe amitte ādeti, supaṇṇo uragāmivā''ti.

Tattha **kāle asampatte**ti attano vacanakāle asampatte. **Ativela**nti velātikkantaṃ katvā atirekappamāṇaṃ bhāsati. **Halāhalāmivā**ti halāhalaṃ iva. **Nikaṭṭhe**ti tasmiṃyeva khaṇe appamattake kāle. **Tasmā**ti yasmā sunisitasatthahalāhalavisatopi khippataraṃ dubbhāsitavacanameva pātesi, tasmā. **Kāle akāle vā**ti vattuṃ yuttakāle ca akāle ca **vācaṃ rakkheyya,** ativelaṃ na bhāseyya api attanā same ninnānākaraṇepi puggaleti attho.

Matipubboti matiṃ purecārikaṃ katvā kathanena matipubbo. **Vicakkhaṇo**ti ñāṇena vicāretvā atthavindanapuggalo vicakkhaṇo nāma. **Uragāmivā**ti uragaṃ iva. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā supaṇṇo samuddaṃ khobhetvā mahābhogaṃ uragaṃ **ādeti** gaṇhāti, ādiyitvā ca taṅkhaṇaññeva naṃ simbaliṃ āropetvā maṃsaṃ khādati, evameva yo matipubbaṅgamo vicakkhaṇo vattuṃ yuttakāle mitaṃ bhāsati, so sabbe amitte ādeti gaṇhāti, attano vase vattetīti.

Rājā bodhisattassa dhammadesanaṃ sutvā tato paṭṭhāya mitabhāṇī ahosi, yasañcassa vaḍḍhetvā mahantataraṃ adāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā kokilapotako kokāliko ahosi, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosi''nti.

Kokilajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[332] 2. Rathalaṭṭhijātakavaṇṇanā

Api hantvā hato brūtīti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarañño purohitaṃ ārabbha kathesi. So kira rathena attano bhogagāmaṃ gacchanto sambādhe magge rathaṃ pājento ekaṃ sakaṭasatthaṃ disvā ‘‘tumhākaṃ sakaṭaṃ apanethā’’ti gacchanto sakaṭe anapanīyamāne kujjhitvā patodalaṭṭhiyā purimasakaṭe sākaṭikassa rathadhure pahari. Sā rathadhure paṭihatā nivattitvā tasseva nalāṭaṃ pahari. Tāvadevassa nalāṭe gaṇḍo uṭṭhahi. So nivattitvā ‘‘sākaṭikehi pahaṭomhī’’ti rañño ārocesi. Sākaṭike pakkosāpetvā vinicchinantā tasseva dosaṃ addasaṃsu. Athekadivasaṃ bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, rañño kira purohito ‘sākaṭikehi pahaṭomhī’ti aḍḍaṃ karonto sayameva parajjī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa evarūpaṃ akāsiyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tasseva vinicchayāmacco ahosi. Atha rañño purohito rathena attano bhogagāmaṃ gacchantoti sabbaṃ purimasadisameva. Idha pana tena rañño ārocite rājā sayaṃ vinicchaye nisīditvā sākaṭike pakkosāpetvā kammaṃ asodhetvāva ‘‘tumhehi mama purohitaṃ koṭṭetvā nalāṭe gaṇḍo uṭṭhāpito’’ti vatvā ‘‘sabbassaharaṇaṃ tesaṃ karothā’’ti āha. Atha naṃ bodhisatto ‘‘tumhe, mahārāja, kammaṃ asodhetvāva etesaṃ sabbassaṃ harāpetha, ekacce pana attanāva attānaṃ paharitvāpi ‘parena pahaṭamhā’ti vadanti, tasmā avicinitvā kātuṃ na yuttaṃ, rajjaṃ kārentena nāma nisāmetvā kammaṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti vatvā imā gāthā abhāsi.

125. ‘‘Api hantvā hato brūti, jetvā jitoti bhāsati;
Pubbamakkhāyino rāja, aññadatthu na saddahe.

126. ‘‘Tasmā paṇḍitajātiyo, suṇeyya itarassapi;
Ubhinnaṃ vacanaṃ sutvā, yathā dhammo tathā kare.

127. ‘‘Alaso gihī kāmabhogī na sādhu, asaññato pabbajito na sādhu;
Rājā na sādhu anisammakārī, yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.

128. ‘‘Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati;
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhatī’’ti.

Tattha **api hantvā**ti api eko attanāva attānaṃ hantvā ‘‘parena pahaṭomhī’’ti **brūti** katheti. **Jetvā jito**ti sayaṃ vā pana paraṃ jitvā ‘‘ahaṃ jitomhī’’ti bhāsati. **Aññadatthū**ti mahārāja, pubbameva rājakulaṃ gantvā akkhāyantassa **pubbamakkhāyino** aññadatthu **na saddahe,** ekaṃsena vacanaṃ na saddaheyya. **Tasmā**ti yasmā paṭhamataraṃ āgantvā kathentassa ekaṃsena vacanaṃ na saddahātabbaṃ, tasmā. **Yathā dhammo**ti yathā vinicchayasabhāvo ṭhito, tathā kareyya.

Asaññatoti kāyādīhi asaññato dussīlo. **Taṃ na sādhū**ti yaṃ tassa paṇḍitassa ñāṇavato puggalassa ādhānaggāhivasena daḷhakopasaṅkhātaṃ kodhanaṃ, taṃ na sādhu. **Nānisammā**ti na anisāmetvā. **Disampatī**ti disānaṃ pati, mahārāja. **Yaso kitti cā**ti issariyaparivāro ceva kittisaddo ca vaḍḍhatīti.

Rājā bodhisattassa vacanaṃ sutvā dhammena vinicchini, dhammena vinicchiyamāne brāhmaṇasseva doso jātoti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā brāhmaṇo etarahi brāhmaṇova ahosi, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosi’’nti.

Rathalaṭṭhijātakavaṇṇanā dutiyā.

[333] 3. Pakkagodhajātakavaṇṇanā

Tadeva me tvanti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ kuṭumbikaṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā vitthāritameva. Idha pana tesaṃ uddhāraṃ sādhetvā āgacchantānaṃ antarāmagge luddako ‘‘ubhopi khādathā’’ti ekaṃ pakkagodhaṃ adāsi. So puriso bhariyaṃ pānīyatthāya pesetvā sabbaṃ godhaṃ khāditvā tassā āgatakāle ‘‘bhadde, godhā palātā’’ti āha. ‘‘Sādhu, sāmi, pakkagodhāya palāyantiyā kiṃ sakkā kātu’’nti? Sā jetavane pānīyaṃ pivitvā satthu santike nisinnā satthārā ‘‘kiṃ upāsike, ayaṃ te hitakāmo sasineho upakārako’’ti pucchitā ‘‘bhante, ahaṃ etassa hitakāmā sasinehā, ayaṃ pana mayi nissineho’’ti āha. Satthā ‘‘hotu mā cintayi, evaṃ nāmesa karoti. Yadā pana te guṇaṃ sarati, tadā tuyhameva sabbissariyaṃ detī’’ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atītampi heṭṭhā vuttasadisameva. Idha pana tesaṃ nivattantānaṃ antarāmagge luddako kilantabhāvaṃ disvā ‘‘dvepi janā khādathā’’ti ekaṃ pakkagodhaṃ adāsi. Rājadhītā taṃ valliyā bandhitvā ādāya maggaṃ paṭipajji. Te ekaṃ saraṃ disvā maggā okkamma assatthamūle nisīdiṃsu. Rājaputto ‘‘gaccha bhadde, sarato paduminipattena udakaṃ āhara, maṃsaṃ khādissāmā’’ti āha. Sā godhaṃ sākhāya laggetvā pānīyatthāya gatā. Itaro sabbaṃ godhaṃ khāditvā agganaṅguṭṭhaṃ gahetvā parammukho nisīdi. So tāya pānīyaṃ gahetvā āgatāya ‘‘bhadde, godhā sākhāya otaritvā vammikaṃ pāvisi, ahaṃ dhāvitvā agganaṅguṭṭhaṃ aggahesiṃ, gahitaṭṭhānaṃ hattheyeva katvā chijjitvā bilaṃ paviṭṭhā’’ti āha. ‘‘Hotu, deva, pakkagodhāya palāyantiyā kiṃ karissāma, ehi gacchāmā’’ti. Te pānīyaṃ pivitvā bārāṇasiṃ agamaṃsu.

Rājaputto rajjaṃ patvā taṃ aggamahesiṭṭhānamatte ṭhapesi, sakkārasammāno panassā natthi. Bodhisatto tassā sakkāraṃ kāretukāmo rañño santike ṭhatvā ‘‘nanu mayaṃ ayye tumhākaṃ santikā kiñci na labhāma, kiṃ no na olokethā’’ti āha. ‘‘Tāta, ahameva rañño santikā kiñci na labhāmi, tuyhaṃ kiṃ dassāmi, rājāpi mayhaṃ idāni kiṃ dassati, so araññato āgamanakāle pakkagodhaṃ ekakova khādī’’ti. ‘‘Ayye, na devo evarūpaṃ karissati, mā evaṃ avacutthā’’ti. Atha naṃ devī ‘‘tuyhaṃ taṃ, tāta, na pākaṭaṃ, raññoyeva mayhañca pākaṭa’’nti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

129. ‘‘Tadeva me tvaṃ vidito, vanamajjhe rathesabha;
Yassa te khaggabaddhassa, sannaddhassa tirīṭino;
Assatthadumasākhāya, pakkagodhā palāyathā’’ti.

Tattha **tadevā**ti tasmiṃyeva kāle ‘‘ayaṃ mayhaṃ adāyako’’ti evaṃ tvaṃ vidito. Aññe pana tava sabhāvaṃ na jānantīti attho. **Khaggabaddhassā**ti baddhakhaggassa. **Tirīṭino**ti tirīṭavatthanivatthassa maggāgamanakāle. **Pakkagodhā**ti aṅgārapakkā godhā palāyathāti.

Evaṃ raññā katadosaṃ parisamajjhe pākaṭaṃ katvā kathesi. Taṃ sutvā bodhisatto ‘‘ayye, devassa appiyakālato pabhuti ubhinnampi aphāsukaṃ katvā kasmā idha vasathā’’ti vatvā dve gāthā abhāsi –

130. ‘‘Name namantassa bhaje bhajantaṃ, kiccānukubbassa kareyya kiccaṃ;
Nānatthakāmassa kareyya atthaṃ, asambhajantampi na sambhajeyya.

131. ‘‘Caje cajantaṃ vanathaṃ na kayirā, apetacittena na sambhajeyya;
Dijo dumaṃ khīṇaphalanti ñatvā, aññaṃ samekkheyya mahā hi loko’’ti.

Tattha **name namantassā**ti yo attani muducittena namati, tasseva paṭinameyya. **Kiccānukubbassā**ti attano uppannaṃ kiccaṃ anukubbantasseva. **Anatthakāmassā**ti avaḍḍhikāmassa. **Vanathaṃ na kayirā**ti tasmiṃ cajante taṇhāsnehaṃ na kareyya. **Apetacittenā**ti apagatacittena virattacittena. **Na sambhajeyyā**ti na samāgaccheyya. **Aññaṃ samekkheyyā**ti aññaṃ **olokeyya, yathā dijo khīṇaphalaṃ dumaṃ** rukkhaṃ ñatvā aññaṃ phalabharitaṃ rukkhaṃ gacchati, tathā khīṇarāgaṃ purisaṃ ñatvā aññaṃ sasinehaṃ upagaccheyyāti adhippāyo.

Rājā bodhisatte kathente eva tassā guṇaṃ saritvā ‘‘bhadde, ettakaṃ kālaṃ tava guṇaṃ na

sallakkhesiṃ, paṇḍitassayeva kathāya sallakkhesiṃ, mama aparādhaṃ sahantiyā idaṃ sakalarajjaṃ tuyhameva dammī''ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

132. ''So te karissāmi yathānubhāvaṃ, kataññutaṃ khattiye pekkhamāno;
Sabbañca te issariyaṃ dadāmi, yassicchasī tassa tuvaṃ dadāmī''ti.

Tattha **so**ti so ahaṃ. **Yathānubhāva**nti yathāsatti yathābalaṃ. **Yassicchasī**ti yassa icchasi, tassa idaṃ rajjaṃ ādiṃ katvā yaṃ tvaṃ icchasi, taṃ dadāmīti.

Evañca pana vatvā rājā deviyā sabbissariyaṃ adāsi, ''imināhaṃ etissā guṇaṃ sarāpito''ti paṇḍitassapi mahantaṃ issariyaṃ adāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ubho jayampatikā sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu.

Tadā jayampatikā etarahi jayampatikāva ahesuṃ, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosinti.

Pakkagodhajātakavaṇṇanā tatiyā.

[334] 4. Rājovādajātakavaṇṇanā

Gavaṃ ce taramānānanti idaṃ satthā jetavane viharanto rājovādaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **tesakuṇajātake** (jā. 2.17.1 ādayo) āvi bhavissati. Idha pana satthā ''mahārāja, porāṇakarājānopi paṇḍitānaṃ kathaṃ sutvā dhammena samena rajjaṃ kārentā saggapuraṃ pūrayamānā gamiṃsū''ti vatvā raññā yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto sikkhitasabbasippo isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā ramaṇīye himavantapadese vanamūlaphalāhāro vihāsi. Atha rājā aguṇapariyesako hutvā ''atthi nu kho me koci aguṇaṃ kathento''ti pariyesanto antojane ca bahijane ca antonagare ca bahinagare ca kañci attano avaṇṇavādiṃ adisvā ''janapade nu kho katha''nti aññātakavesena janapadaṃ cari. Tatrāpi avaṇṇavādiṃ apassanto attano guṇakathameva sutvā ''himavantapadese nu kho katha''nti araññaṃ pavisitvā vicaranto bodhisattassa assamaṃ patvā taṃ abhivādetvā katapaṭisanthāro ekamantaṃ nisīdi.

Tadā bodhisatto araññato paripakkāni nigrodhaphalāni āharitvā paribhuñji, tāni honti madhurāni ojavantāni sakkharacuṇṇasamarasāni. So rājānampi āmantetvā ''imaṃ mahāpuñña, nigrodhapakkaphalaṃ khāditvā pānīyaṃ pivā''ti āha. Rājā tathā katvā bodhisattaṃ pucchi ''kiṃ nu kho, bhante, imaṃ nigrodhapakkaṃ ati viya madhura''nti? ''Mahāpuñña, nūna rājā dhammena samena rajjaṃ kāreti, tenetaṃ madhuranti. Rañño adhammikakāle amadhuraṃ nu kho, bhante, hotī''ti. ''Āma, mahāpuñña, rājūsu adhammikesu telamadhuphāṇitādīnipi vanamūlaphalānipi amadhurāni honti nirojāni, na kevalaṃ etāni, sakalampi raṭṭhaṃ nirojaṃ kasaṭaṃ hoti. Tesu pana dhammikesu sabbāni tāni madhurāni honti ojavantāni, sakalampi raṭṭhaṃ ojavantameva hotī''ti. Rājā ''evaṃ bhavissati, bhante''ti attano rājabhāvaṃ ajānāpetvāva bodhisattaṃ vanditvā bārāṇasiṃ gantvā ''tāpasassa vacanaṃ vīmaṃsissāmī''ti adhammena rajjaṃ kāretvā ''idāni jānissāmī''ti kiñci kālaṃ vītināmetvā puna tattha gantvā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi.

Bodhisattopissa tatheva vatvā nigrodhapakkaṃ adāsi, taṃ tassa tittakarasaṃ ahosi. Rājā ''amadhuraṃ nirasa''nti saha kheḷena chaḍḍetvā ''tittakaṃ, bhante''ti āha. Bodhisatto ''mahāpuñña, nūna rājā adhammiko bhavissati. Rājūnañhi adhammikakāle araññe phalāphalaṃ ādiṃ katvā sabbaṃ amadhuraṃ nirojaṃ jāta''nti vatvā imā gāthā abhāsi –

133. ''Gave ce taramānānaṃ, jimhaṃ gacchati puṅgavo;

Sabbā tā jimhaṃ gacchanti, nette jimhaṃ gate sati.

134. ‘‘Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato;
So ce adhammaṃ carati, pageva itarā pajā;
Sabbaṃ raṭṭhaṃ dukhaṃ seti, rājā ce hoti adhammiko.

135. ‘‘Gavaṃ ce taramānānaṃ, ujuṃ gacchati puṅgavo;
Sabbā gāvī ujuṃ yanti, nette ujuṃ gate sati.

136. ‘‘Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato;
So sace dhammaṃ carati, pageva itarā pajā;
Sabbaṃ raṭṭhaṃ sukhaṃ seti, rājā ce hoti dhammiko’’ti.

Tattha **gava**nti gunnaṃ. **Taramānāna**nti nadiṃ otarantānaṃ. **Jimha**nti kuṭilaṃ vaṅkaṃ. **Nette**ti nāyake gahetvā gacchante gavajeṭṭhake usabhe puṅgave. **Pageva itarā pajā**ti itare sattā puretarameva adhammaṃ carantīti attho. **Dukhaṃ setī**ti na kevalaṃ seti, catūsupi iriyāpathesu dukkhameva vindati. **Adhammiko**ti yadi rājā chandādiagatigamanavasena adhammiko hoti. **Sukhaṃ setī**ti sace rājā agatigamanaṃ pahāya dhammiko hoti, sabbaṃ raṭṭhaṃ catūsu iriyāpathesu sukhappattameva hotīti.

Rājā bodhisattassa dhammaṃ sutvā attano rājabhāvaṃ jānāpetvā ‘‘bhante, pubbe nigrodhapakkaṃ ahameva madhuraṃ katvā tittakaṃ akāsiṃ, idāni puna madhuraṃ karissāmī’’ti bodhisattaṃ vanditvā nagaraṃ gantvā dhammena rajjaṃ kārento sabbaṃ paṭipākatikaṃ akāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā rājā ānando ahosi, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Rājovādajātakavaṇṇanā catutthā.

[335] 5. Jambukajātakavaṇṇanā

Brahā pavaḍḍhakāyo soti idaṃ satthā veḷuvane viharanto devadattassa sugatālayakaraṇaṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā vitthāritameva, ayaṃ panettha saṅkhepo. Satthārā ‘‘sāriputta, devadatto tumhe disvā kiṃ akāsī’’ti vutto thero āha ‘‘bhante, so tumhākaṃ anukaronto mama hatthe bījaniṃ datvā nipajji. Atha naṃ kokāliko ure jaṇṇunā pahari, iti so tumhākaṃ anukaronto dukkhaṃ anubhavī’’ti. Taṃ sutvā satthā ‘‘na kho, sāriputta, devadatto idāneva mama anukaronto dukkhaṃ anubhoti, pubbepesa anubhosiyevā’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sīhayoniyaṃ nibbattitvā himavante guhāyaṃ vasanto ekadivasaṃ mahiṃsaṃ vadhitvā maṃsaṃ khāditvā pānīyaṃ pivitvā guhaṃ āgacchati. Eko siṅgālo taṃ disvā palāyituṃ asakkonto urena nipajji, ‘‘kiṃ jambukā’’ti ca vutte ‘‘upaṭṭhahissāmi taṃ, bhaddante’’ti āha. Sīho ‘‘tena hi ehī’’ti taṃ attano vasanaṭṭhānaṃ netvā divase divase maṃsaṃ āharitvā posesi. Tassa sīhavighāsena thūlasarīrataṃ pattassa ekadivasaṃ māno uppajji. So sīhaṃ upasaṅkamitvā āha ‘‘ahaṃ, sāmi, niccakālaṃ tumhākaṃ palibodho, tumhe niccaṃ maṃsaṃ āharitvā maṃ posetha, ajja tumhe idheva hotha, ahaṃ ekaṃ vāraṇaṃ vadhitvā maṃsaṃ khāditvā tumhākampi āharissāmī’’ti. Sīho ‘‘mā te, jambuka, etaṃ rucci, na tvaṃ vāraṇaṃ vadhitvā maṃsakhādakayoniyaṃ nibbatto, ahaṃ te vāraṇaṃ vadhitvā dassāmi, vāraṇo nāma mahākāyo pavaḍḍhakāyo, mā vāraṇaṃ gaṇhi, mama vacanaṃ karohī’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha.

137. ‘‘Brahā pavaḍḍhakāyo so, dīghadāṭho ca jambuka;
Na tvaṃ tattha kule jāto, yattha gaṇhanti kuñjara’’nti.

Tattha **brahā**ti mahanto. **Pavaḍḍhakāyo**ti uddhaṃ uggatakāyo. **Dīghadāṭho**ti dīghadanto tehi

dantehi tumhādise paharitvā jīvitakkhaye pāpeti. **Yatthā**ti yasmiṃ sīhakule jātā mattavāraṇaṃ gaṇhanti, tvaṃ na tattha jāto, siṅgālakule pana jātosīti attho.

Siṅgālo sīhena vāritoyeva guhā nikkhamitvā tikkhattuṃ ''bukka bukkā''ti siṅgālikaṃ nadaṃ naditvā pabbatakūṭe ṭhito pabbatapādaṃ olokento ekaṃ kāḷavāraṇaṃ pabbatapādena āgacchantaṃ disvā ullaṅghitvā ''tassa kumbhe patissāmī''ti parivattitvā pādamūle pati. Vāraṇo purimapādaṃ ukkhipitvā tassa matthake patiṭṭhāpesi, sīsaṃ bhijjitvā cuṇṇavicuṇṇaṃ jātaṃ. So tattheva anutthunanto sayi, vāraṇo koñcanādaṃ karonto pakkāmi. Bodhisatto gantvā pabbatamatthake ṭhito taṃ vināsappattaṃ disvā ''attano mānaṃ nissāya naṭṭho siṅgālo''ti tisso gāthā abhāsi –

138. ''Asīho sīhamānena, yo attānaṃ vikubbati;
Kotthūva gajamāsajja, seti bhūmyā anutthunaṃ.

139. ''Yasassino uttamapuggalassa, sañjātakhandhassa mahabbalassa;
Asamekkhiya thāmabalūpapattiṃ, sa seti nāgena hatoyaṃ jambuko.

140. ''Yo cīdha kammaṃ kurute pamāya, thāmabbalaṃ attani saṃviditvā;
Jappena mantena subhāsitena, parikkhavā so vipulaṃ jinātī''ti.

Tattha **vikubbatī**ti parivatteti. **Kotthūvā**ti siṅgālo viya. **Anutthuna**nti anutthunanto. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā ayaṃ kotthu mahantaṃ gajaṃ patvā anutthunanto bhūmiyaṃ seti, evaṃ yo añño dubbalo balavatā viggahaṃ karoti, sopi evarūpova hotīti.

Yasassinoti issariyavato. **Uttamapuggalassā**ti kāyabalena ca ñāṇabalena ca uttamapuggalassa. **Sañjātakhandhassā**ti susaṇṭhitamahākhandhassa. **Mahabbalassā**tie mahāthāmassa. **Thāmabalūpapatti**nti evarūpassa sīhassa thāmasaṅkhātaṃ balañceva sīhajātisaṅkhātaṃ upapattiñca ajānitvā, kāyathāmañca ñāṇabalañca sīhaupapattiñca ajānitvāti attho. **Sa setī**ti attānampi sīhena sadisaṃ maññamāno, so ayaṃ jambuko nāgena hato matasayanaṃ seti.

Pamāyāti paminitvā upaparikkhitvā. ''Pamāṇā''tipi pāṭho, attano pamāṇaṃ gahetvā yo attano pamāṇena kammaṃ kuruteti attho. **Thāmabbala**nti thāmasaṅkhātaṃ balaṃ, kāyathāmañca ñāṇabalañcātipi attho. **Jappenā**ti japena, ajjhenenāti attho. **Mantenā**ti aññehi paṇḍitehi saddhiṃ mantetvā karaṇena. **Subhāsitenā**ti saccādiguṇayuttena anavajjavacanena. **Parikkhavā**ti parikkhāsampanno. **So vipulaṃ jinātī**ti yo evarūpo hoti, yaṃ kiñci kammaṃ kurumāno attano thāmañca balañca ñatvā jappamantavasena paricchinditvā subhāsitaṃ bhāsanto karoti, so vipulaṃ mahantaṃ atthaṃ jināti na parihāyatīti.

Evaṃ bodhisatto imāhi tīhi gāthāhi imasmiṃ loke kattabbayuttakaṃ kammaṃ kathesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā siṅgālo devadatto ahosi, sīho pana ahameva ahosi''nti.

Jambukajātakavaṇṇanā pañcamā.

[336] 6. Brahāchattajātakavaṇṇanā

Tiṇaṃ tiṇanti lapasīti idaṃ satthā jetavane viharanto kuhakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu kathitameva.

Atīte pana bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa atthadhammānusāsako amacco ahosi. Bārāṇasirājā mahatiyā senāya kosalarājānaṃ abbhuggantvā sāvatthiṃ patvā yuddhena nagaraṃ pavisitvā rājānaṃ gaṇhi. Kosalarañño pana putto chatto nāma kumāro atthi. So aññātakavesena

nikkhamitvā takkasilaṃ gantvā tayo vede ca aṭṭhārasa sippāni ca uggaṇhitvā takkasilato nikkhamma sabbasamayasippāni sikkhanto ekaṃ paccantagāmamaṃ pāpuṇi. Taṃ nissāya pañcasatatāpasā araññe paṇṇasālāsu vasanti. Kumāro te upasaṅkamitvā ‘‘imesampi santike kiñci sikkhissāmī’’ti pabbajitvā yaṃ te jānanti, taṃ sabbaṃ uggaṇhi. So aparabhāge gaṇasatthā jāto.

Athekadivasaṃ isigaṇaṃ āmantetvā ‘‘mārisā, kasmā majjhimadesaṃ na gacchathā’’ti pucchi. ‘‘Mārisa, majjhimadese manussā nāma paṇḍitā, te pañhaṃ pucchanti, anumodanaṃ kārāpenti, maṅgalaṃ bhaṇāpenti, asakkonte garahanti, mayaṃ tena bhayena na gacchāmā’’ti. ‘‘Mā tumhe bhāyatha, ahametaṃ sabbaṃ karissāmī’’ti. ‘‘Tena hi gacchāmā’’ti sabbe attano attano khārivividhamādāya anupubbena bārāṇasiṃ pattā. Bārāṇasirājāpi kosalarajjaṃ attano hatthagataṃ katvā tattha rājayutte ṭhapetvā sayaṃ tattha vijjamānaṃ dhanaṃ gahetvā bārāṇasiṃ gantvā uyyāne lohacāṭiyo pūrāpetvā nidahitvā tasmiṃ samaye bārāṇasiyameva vasati. Atha te isayo rājuyyāne rattiṃ vasitvā punadivase nagaraṃ bhikkhāya pavisitvā rājadvāraṃ agamaṃsu. Rājā tesaṃ iriyāpathessu pasīditvā pakkosāpetvā mahātale nisīdāpetvā yāgukhajjakaṃ datvā yāva bhattakālā taṃ taṃ pañhaṃ pucchi. Chatto rañño cittaṃ ārādhento sabbapañhe vissajjetvā bhattakiccāvasāne vicitraṃ anumodanaṃ akāsi. Rājā suṭṭhutaraṃ pasanno paṭiññaṃ gahetvā sabbepi te uyyāne vāsāpesi.

Chatto nidhiuddharaṇamantaṃ jānāti. So tattha vasanto ‘‘kahaṃ nu kho iminā mama pitu santakaṃ dhanaṃ nidahita’’nti mantaṃ parivattetvā olokento uyyāne nidahitabhāvaṃ ñatvā ‘‘idaṃ dhanaṃ gahetvā mama rajjaṃ gaṇhissāmī’’ti cintetvā tāpase āmantetvā ‘‘mārisā, ahaṃ kosalarañño putto, bārāṇasiraññā amhākaṃ rajje gahite aññātakavesena nikkhamitvā ettakaṃ kālaṃ attano jīvitaṃ anurakkhiṃ, idāni kulasantakaṃ dhanaṃ laddhaṃ, ahaṃ etaṃ ādāya gantvā attano rajjaṃ gaṇhissāmi, tumhe kiṃ karissathā’’ti āha. ‘‘Mayampi tayāva saddhiṃ gamissāmā’’ti. So ‘‘sādhū’’ti mahante mahante cammapasibbake kāretvā rattibhāge bhūmiṃ khaṇitvā dhanacāṭiyo uddharitvā pasibbakesu dhanaṃ pakkhipitvā cāṭiyo tiṇassa pūrāpetvā pañca ca isisatāni aññe ca manusse dhanaṃ gāhāpetvā palāyitvā sāvatthiṃ gantvā sabbe rājayutte gāhāpetvā rajjaṃ gahetvā pākāraaṭṭālakādipaṭisaṅkharaṇaṃ kārāpetvā puna sapattaraññā yuddhena aggahetabbaṃ katvā nagaraṃ ajjhāvasati. Bārāṇasiraññopi ‘‘tāpasā uyyānato dhanaṃ gahetvā palātā’’ti ārocayiṃsu. So uyyānaṃ gantvā cāṭiyo vivarāpetvā tiṇameva passi, tassa dhanaṃ nissāya mahanto soko uppajji. So nagaraṃ gantvā ‘‘tiṇaṃ tiṇa’’nti vippalapanto carati, nāssa koci sokaṃ nibbāpetuṃ sakkoti.

Bodhisatto cintesi ‘‘rañño mahanto soko, vippalapanto carati, ṭhapetvā kho pana maṃ nāssa añño koci sokaṃ vinodetuṃ samattho, nissokaṃ naṃ karissāmī’’ti. So ekadivasaṃ tena saddhiṃ sukhanisinno tassa vippalapanakāle paṭhamaṃ gāthamāha –

141. ‘‘Tiṇaṃ tiṇanti lapasi, ko nu te tiṇamāhari;
Kiṃ nu te tiṇakiccatthi, tiṇameva pabhāsasī’’ti.

Tattha **kiṃ nu te tiṇakiccatthī**ti kiṃ nu tava tiṇena kiccaṃ kātabbaṃ atthi. **Tiṇameva pabhāsasī**ti tvañhi kevalaṃ ‘‘tiṇaṃ tiṇa’’nti tiṇameva pabhāsasi, ‘‘asukatiṇaṃ nāmā’’ti na kathesi, tiṇanāmaṃ tāvassa kathehi ‘‘asukatiṇaṃ nāmā’’ti, mayaṃ te āharissāma, atha pana te tiṇenattho natthi, nikkāraṇā mā vippalapīti.

Taṃ sutvā rājā dutiyaṃ gāthamāha –

142. ‘‘Idhāgamā brahmacārī, brahā chatto bahussuto;
So me sabbaṃ samādāya, tiṇaṃ nikkhippa gacchatī’’ti.

Tattha **brahā**ti dīgho. **Chatto**ti tassa nāmaṃ. **Sabbaṃ samādāyā**ti sabbaṃ dhanaṃ gahetvā. **Tiṇaṃ nikkhippa gacchatī**ti cāṭīsu tiṇaṃ nikkhipitvā gatoti dassento evamāha.

Taṃ sutvā bodhisatto tatiyaṃ gāthamāha –

143. ‘‘Evetaṃ hoti kattabbaṃ, appena bahumicchatā;
Sabbaṃ sakassa ādānaṃ, anādānaṃ tiṇassa cā’’ti.

Tassattho – appena tiṇena bahudhanaṃ icchatā evaṃ etaṃ kattabbaṃ hoti, yadidaṃ pitu santakattā sakassa dhanassa sabbaṃ ādānaṃ agayhūpagassa tiṇassa ca anādānaṃ. Iti, mahārāja, so brahā chatto gahetabbayuttakaṃ attano pitu santakaṃ dhanaṃ gahetvā aggahetabbayuttakaṃ tiṇaṃ cāṭīsu pakkhipitvā gato, tattha kā paridevanāti.

Taṃ sutvā rājā catutthaṃ gāthamāha –

144. ‘‘Sīlavanto na kubbanti, bālo sīlāni kubbati;
Aniccasīlaṃ dussīlyaṃ, kiṃ paṇḍiccaṃ karissatī’’ti.

Tattha **sīlavanto**ti ye sīlasampannā brahmacārayo, te evarūpaṃ na kubbanti. **Bālo sīlāni kubbatī**ti bālo pana durācāro evarūpāni attano anācārasaṅkhātāni sīlāni karoti. **Aniccasīla**nti addhuvena dīgharattaṃ appavattena sīlena samannāgataṃ. **Dussīlya**nti dussīlaṃ. **Kiṃ paṇḍiccaṃ karissatī**ti evarūpaṃ puggalaṃ bāhusaccaparibhāvitaṃ paṇḍiccaṃ kiṃ karissati kiṃ sampādessati, vipattimevassa karissatīti. Taṃ garahanto vatvā so tāya bodhisattassa kathāya nissoko hutvā dhammena rajjaṃ kāresi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā brahāchatto kuhakabhikkhu ahosi, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosi’’nti.

Brahāchattajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[337] 7. Pīṭhajātakavaṇṇanā

Na te pīṭhamadāyimhāti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira janapadato jetavanaṃ gantvā pattacīvaraṃ paṭisāmetvā satthāraṃ vanditvā sāmaṇeradahare pucchi ‘‘āvuso, sāvatthiyaṃ āgantukabhikkhūnaṃ ke upakārakā’’ti. ‘‘Āvuso, anāthapiṇḍiko nāma mahāseṭṭhi, visākhā nāma mahāupāsikā ete bhikkhusaṅghassa upakārakā mātāpituṭṭhāniyā’’ti. So ‘‘sādhū’’ti punadivase pātova ekabhikkhussapi apaviṭṭhakāle anāthapiṇḍikassa gharadvāraṃ agamāsi. Taṃ avelāya gatattā koci na olokesi. So tato kiñci alabhitvā visākhāya gharadvāraṃ gato. Tatrāpi atipātova gatattā kiñci na labhi. So tattha tattha vicaritvā punāgacchanto yāguyā niṭṭhitāya gato, punapi tattha tattha vicaritvā bhatte niṭṭhite gato. So vihāraṃ gantvā ‘‘dvepi kulāni assaddhāni appasannāni eva, ime bhikkhū pana ‘saddhāni pasannānī’ti kathentī’’ti tāni kulāni paribhavanto carati.

Athekadivasaṃ dhammasabhāyaṃ bhikkhū kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ – ‘‘āvuso, asuko kira jānapado bhikkhu atikālasseva kuladvāraṃ gato bhikkhaṃ alabhitvā kulāni paribhavanto caratī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ kira bhikkhū’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kasmā tvaṃ bhikkhu kujjhasi, pubbe anuppanne buddhe tāpasāpi tāva kuladvāraṃ gantvā bhikkhaṃ alabhitvā na kujjhiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā aparabhāge tāpasapabbajjaṃ pabbajitvā himavante ciraṃ vasitvā loṇambilasevanatthāya bārāṇasiṃ patvā uyyāne vasitvā punadivase nagaraṃ bhikkhāya pāvisi. Tadā bārāṇasiseṭṭhi saddho hoti pasanno. Bodhisatto ‘‘kataraṃ kulagharaṃ saddha’’nti pucchitvā ‘‘seṭṭhighara’’nti sutvā seṭṭhino gharadvāraṃ agamāsi. Tasmiṃ khaṇe seṭṭhi rājupaṭṭhānaṃ gato, manussāpi naṃ na passiṃsu, so nivattitvā gacchati. Atha naṃ seṭṭhi rājakulato nivattanto disvā vanditvā bhikkhābhājanaṃ gahetvā gharaṃ netvā nisīdāpetvā pādadhovanatelamakkhanayāgukhajjakādīhi

santappetvā antarābhatte kiñci kāraṇaṃ apucchitvā katabhattakiccaṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno ‘‘bhante, amhākaṃ gharadvāraṃ āgatā nāma yācakā vā dhammikasamaṇabrāhmaṇā vā sakkārasammānaṃ alabhitvā gatapubbā nāma natthi, tumhe pana ajja amhākaṃ dārakehi adiṭṭhattā āsanaṃ vā pānīyaṃ vā pādadhovanaṃ vā yāgubhattaṃ vā alabhitvāva gatā, ayaṃ amhākaṃ doso, taṃ no khamituṃ vaṭṭatī’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

145. ‘‘Na te pīṭhamadāyimhā, na pānaṃ napi bhojanaṃ;
Brahmacāri khamassu me, etaṃ passāmi accaya’’nti.

Tattha **na te pīṭhamadāyimhā**ti pīṭhampi te na dāpayimha.

Taṃ sutvā bodhisatto dutiyaṃ gāthamāha –

146. ‘‘Nevābhisajjāmi na cāpi kuppe, na cāpi me appiyamāsi kiñci;
Athopi me āsi manovitakko, etādiso nūna kulassa dhammo’’ti.

Tattha **nevābhisajjāmī**ti neva laggāmi. **Etādiso**ti ‘‘imassa kulassa etādiso nūna sabhāvo, adāyakavaṃso esa bhavissatī’’ti evaṃ me manovitakko uppanno.

Taṃ sutvā seṭṭhi itarā dve gāthā abhāsi –

147. ‘‘Esasmākaṃ kule dhammo, pitupitāmaho sadā;
Āsanaṃ udakaṃ pajjaṃ, sabbetaṃ nipadāmase.

148. ‘‘Esasmākaṃ kule dhammo, pitupitāmaho sadā;
Sakkaccaṃ upatiṭṭhāma, uttamaṃ viya ñātaka’’nti.

Tattha **dhammo**ti sabhāvo. **Pitupitāmaho**ti pitūnañca pitāmahānañca santako. **Udaka**nti pādadhovanaudakaṃ. **Pajja**nti pādamakkhanatelaṃ. Sabbetanti sabbaṃ etaṃ. **Nipadāmase**ti **ni**kāra**pa**kārā upasaggā, dāmaseti attho, dadāmāti vuttaṃ hoti. Iminā yāva sattamā kulaparivaṭṭā dāyakavaṃso amhākaṃ vaṃsoti dasseti. **Uttamaṃ viya ñātaka**nti mātaraṃ viya pitaraṃ viya ca mayaṃ dhammikaṃ samaṇaṃ vā brāhmaṇaṃ vā disvā sakkaccaṃ sahatthena upaṭṭhahāmāti attho.

Bodhisatto pana katipāhaṃ bārāṇasiseṭṭhino dhammaṃ desento tattha vasitvā puna himavantameva gantvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā bārāṇasiseṭṭhi ānando ahosi, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Pīṭhajātakavaṇṇanā sattamā.

[338] 8. Thusajātakavaṇṇanā

Viditaṃ thusanti idaṃ satthā veḷuvane viharanto ajātasattuṃ ārabbha kathesi. Tasmiṃ kira mātukucchigate tassa mātu kosalarājadhītāya bimbisārarañño dakkhiṇajāṇulohitapivanadohaḷo uppajjitvā paṇḍu ahosi. Sā paricārikāhi pucchitā tāsaṃ tamatthaṃ ārocesi. Rājāpi sutvā nemittake pakkosāpetvā ‘‘deviyā kira evarūpo dohaḷo uppanno, tassa kā nipphattī’’ti pucchi. Nemittakā ‘‘deviyā kucchimhi nibbattakasatto tumhe māretvā rajjaṃ gaṇhissatī’’ti āhaṃsu. Rājā ‘‘sace mama putto maṃ māretvā rajjaṃ gaṇhissati, ko ettha doso’’ti dakkhiṇajāṇuṃ satthena phālāpetvā lohitaṃ suvaṇṇataṭṭakena gāhāpetvā deviyā pāyesi. Sā cintesi ‘‘sace mama kucchiyaṃ nibbatto putto pitaraṃ māressati, kiṃ me tenā’’ti. Sā gabbhapātanatthaṃ kucchiṃ maddāpesi.

Rājā ñatvā taṃ pakkosāpetvā ‘‘bhadde mayhaṃ kira putto maṃ māretvā rajjaṃ gaṇhissati, na kho panāhaṃ ajaro amaro, puttamukhaṃ passituṃ me dehi, mā ito pabhuti evarūpaṃ kammaṃ akāsī’’ti āha. Sā tato paṭṭhāya uyyānaṃ gantvā kucchiṃ maddāpesi. Rājā ñatvā tato paṭṭhāya uyyānagamanaṃ nivāresi. Sā paripuṇṇagabbhā puttaṃ vijāyi. Nāmaggahaṇadivase cassa ajātasseva pitu sattubhāvato ‘‘ajātasattu’’tveva nāmamakaṃsu. Tasmiṃ kumāraparihārena vaḍḍhante satthā ekadivasaṃ pañcasatabhikkhuparivuto rañño nivesanaṃ gantvā nisīdi. Rājā buddhappamukhaṃ bhikkhusaṅghaṃ paṇītena khādanīyabhojanīyena parivisitvā satthāraṃ vanditvā dhammaṃ suṇanto nisīdi. Tasmiṃ khaṇe kumāraṃ maṇḍetvā rañño adaṃsu. Rājā balavasinehena puttaṃ gahetvā ūrumhi nisīdāpetvā puttagatena pemena puttameva mamāyanto na dhammaṃ suṇāti. Satthā tassa pamādabhāvaṃ ñatvā ‘‘mahārāja, pubbe rājāno putte āsaṅkamānā paṭicchanne kāretvā ‘amhākaṃ accayena nīharitvā rajje patiṭṭhāpeyyāthā’ti āṇāpesu’’nti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto takkasilāyaṃ disāpāmokkhaācariyo hutvā bahū rājakumāre ca brāhmaṇakumāre ca sippaṃ vācesi. Bārāṇasiraññopi putto soḷasavassakāle tassa santikaṃ gantvā tayo vede ca sabbasippāni ca uggaṇhitvā paripuṇṇasippo ācariyaṃ āpucchi. Ācariyo aṅgavijjāvasena taṃ olokento ‘‘imassa puttaṃ nissāya antarāyo paññāyati, tamahaṃ attano ānubhāvena harissāmī’’ti cintetvā catasso gāthā bandhitvā rājakumārassa adāsi, evañca pana taṃ vadesi ‘‘tāta, paṭhamaṃ gāthaṃ rajje patiṭṭhāya tava puttassa soḷasavassakāle bhattaṃ bhuñjanto vadeyyāsi, dutiyaṃ mahāupaṭṭhānakāle, tatiyaṃ pāsādaṃ abhiruhamāno sopānasīse ṭhatvā, catutthaṃ sayanasirigabbhaṃ pavisanto ummāre ṭhatvā’’ti. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā ācariyaṃ vanditvā gato oparajje patiṭṭhāya pitu accayena rajje patiṭṭhāsi. Tassa putto soḷasavassakāle rañño uyyānakīḷādīnaṃ atthāya nikkhamantassa sirivibhavaṃ disvā pitaraṃ māretvā rajjaṃ gahetukāmo hutvā attano upaṭṭhākānaṃ kathesi. Te ‘‘sādhu deva, mahallakakāle laddhena issariyena ko attho, yena kenaci upāyena rājānaṃ māretvā rajjaṃ gaṇhituṃ vaṭṭatī’’ti vadiṃsu. Kumāro ‘‘visaṃ khādāpetvā māressāmī’’ti pitarā saddhiṃ sāyamāsaṃ bhuñjanto visaṃ gahetvā nisīdi. Rājā bhattapātiyaṃ bhatte acchupanteyeva paṭhamaṃ gāthamāha –

149. ‘‘Viditaṃ thusaṃ undurānaṃ, viditaṃ pana taṇḍulaṃ;
Thusaṃ thusaṃ vivajjetvā, taṇḍulaṃ pana khādare’’ti.

Tattha **vidita**nti kāḷavaddalepi andhakāre undurānaṃ thuso thusabhāvena taṇḍulo ca taṇḍulabhāvena vidito pākaṭoyeva. Idha pana liṅgavipallāsavasena ‘‘thusaṃ taṇḍula’’nti vuttaṃ. **Khādare**ti thusaṃ thusaṃ vajjetvā taṇḍulameva khādanti. Idaṃ vuttaṃ hoti – tāta kumāra, yathā undurānaṃ andhakārepi thuso thusabhāvena taṇḍulo ca taṇḍulabhāvena pākaṭo, te thusaṃ vajjetvā taṇḍulameva khādanti, evameva mamapi tava visaṃ gahetvā nisinnabhāvo pākaṭoti.

Kumāro ‘‘ñātomhī’’ti bhīto bhattapātiyaṃ visaṃ pātetuṃ avisahitvā uṭṭhāya rājānaṃ vanditvā gato. So tamatthaṃ attano upaṭṭhākānaṃ ārocetvā ‘‘ajja tāvamhi ñāto, idāni kathaṃ māressāmī’’ti pucchi. Te tato paṭṭhāya uyyāne paṭicchannā hutvā nikaṇṇikavasena mantayamānā ‘‘attheko upāyo, khaggaṃ sannayhitvā mahāupaṭṭhānaṃ gatakāle amaccānaṃ antare ṭhatvā rañño pamattabhāvaṃ ñatvā khaggena paharitvā māretuṃ vaṭṭatī’’ti vavatthapesuṃ. Kumāro ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā mahāupaṭṭhānakāle sannaddhakhaggo hutvā gantvā ito cito ca rañño paharaṇokāsaṃ upadhāreti. Tasmiṃ khaṇe rājā dutiyaṃ gāthamāha –

150. ‘‘Yā mantanā araññasmiṃ, yā ca gāme nikaṇṇikā;
Yañcetaṃ iti cīti ca, etampi viditaṃ mayā’’ti.

Tattha **araññasmi**nti uyyāne. **Nikaṇṇikā**ti kaṇṇamūle mantanā. **Yañcetaṃ iti cīti cā**ti yañca etaṃ idāni mama paharaṇokāsapariyesanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – tāta kumāra, yā esā tava attano upaṭṭhākehi saddhiṃ uyyāne ca gāme ca nikaṇṇikā mantanā, yañcetaṃ idāni mama māraṇatthāya iti cīti ca karaṇaṃ, etampi sabbaṃ mayā ñātanti.

Kumāro ‘‘jānāti me veribhāvaṃ pitā’’ti tato palāyitvā upaṭṭhākānaṃ ārocesi. Te sattaṭṭha divase atikkamitvā ‘‘kumāra, na te pitā, veribhāvaṃ jānāti, takkamattena tvaṃ evaṃsaññī ahosi, mārehi na’’nti vadiṃsu. So ekadivasaṃ khaggaṃ gahetvā sopānamatthake gabbhadvāre aṭṭhāsi. Rājā sopānamatthake ṭhito tatiyaṃ gāthamāha –

151. ‘‘Dhammena kira jātassa, pitā puttasssa makkaṭo;
Daharasseva santassa, dantehi phalamacchidā’’ti.

Tattha **dhammenā**ti sabhāvena. **Pitā puttassa makkaṭo**ti pitā makkaṭo puttassa makkaṭapotakassa. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā araññe jāto makkaṭo attano yūthapariharaṇaṃ āsaṅkanto taruṇassa makkaṭapotakassa dantehi phalaṃ chinditvā purisabhāvaṃ nāseti, tathā tava atirajjakāmassa phalāni uppāṭāpetvā purisabhāvaṃ nāsessāmīti.

Kumāro ‘‘gaṇhāpetukāmo maṃ pitā’’ti bhīto palāyitvā ‘‘pitarāmhi santajjito’’ti upaṭṭhākānaṃ ārocesi. Te aḍḍhamāsamatte vītivatte ‘‘kumāra, sace rājā jāneyya, ettakaṃ kālaṃ nādhivāseyya, takkamattena tayā kathitaṃ, mārehi na’’nti vadiṃsu. So ekadivasaṃ khaggaṃ gahetvā uparipāsāde sirisayanaṃ pavisitvā ‘‘āgacchantameva naṃ māressāmī’’ti heṭṭhāpallaṅke nisīdi. Rājā bhuttasāyamāso parijanaṃ uyyojetvā ‘‘nipajjissāmī’’ti sirigabbhaṃ pavisanto ummāre ṭhatvā catutthaṃ gāthamāha –

152. ‘‘Yametaṃ parisappasi, ajakāṇova sāsape;
Yopāyaṃ heṭṭhato seti, etampi viditaṃ mayā’’ti.

Tattha **parisappasī**ti bhayena ito cito ca sappasi. **Sāsape**ti sāsapakhette. **Yopāya**nti yopi ayaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yampi etaṃ tvaṃ sāsapavanaṃ paviṭṭhakāṇaeḷako viya bhayena ito cito ca saṃsappasi, paṭhamaṃ visaṃ gahetvā āgatosi, dutiyaṃ khaggena paharitukāmo hutvā āgatosi, tatiyaṃ khaggaṃ ādāya sopānamatthake aṭṭhāsi, idāni maṃ ‘‘māressāmī’’ti heṭṭhāsayane nipannosi, sabbametaṃ jānāmi, na taṃ idāni vissajjemi, gahetvā rājāṇaṃ kārāpessāmīti. Evaṃ tassa ajānantasseva sā sā gāthā taṃ taṃ atthaṃ dīpeti.

Kumāro ‘‘ñātomhi pitarā, idāni maṃ nāssessatī’’ti bhayappatto heṭṭhāsayanā nikkhamitvā khaggaṃ rañño pādamūle chaḍḍetvā ‘‘khamāhi me, devā’’ti pādamūle urena nipajji. Rājā ‘‘na mayhaṃ koci kammaṃ jānātīti tvaṃ cintesī’’ti taṃ tajjetvā saṅkhalikabandhanena bandhāpetvā bandhanāgāraṃ pavesāpetvā ārakkhaṃ ṭhapesi. Tadā rājā bodhisattassa guṇaṃ sallakkhesi. So aparabhāge kālamakāsi, tassa sarīrakiccaṃ katvā kumāraṃ bandhanāgārā nīharitvā rajje patiṭṭhāpesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā takkasilāyaṃ disāpāmokkho ācariyo ahameva ahosi’’nti.

Thusajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[339] 9. Bāverujātakavaṇṇanā

Adassanena morassāti idaṃ satthā jetavane viharanto hatalābhasakkāre titthiye ārabbha kathesi. Titthiyā hi anuppanne buddhe lābhino ahesuṃ, uppanne pana buddhe hatalābhasakkārā sūriyuggamane khajjopanakā viya jātā. Tesaṃ taṃ pavattiṃ ārabbha bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepi yāva guṇavantā na uppajjanti, tāva nigguṇā lābhaggayasaggappattā ahesuṃ, guṇavantesu pana uppannesu nigguṇā hatalābhasakkārā jātā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto morayoniyaṃ nibbattitvā vuḍḍhimanvāya sobhaggappatto araññe vicari. Tadā ekacce vāṇijā disākākaṃ gahetvā nāvāya bāveruraṭṭhaṃ agamaṃsu.

Tasmiṃ kira kāle bāveruraṭṭhe sakuṇā nāma natthi. Āgatāgatā raṭṭhavāsino taṃ pañjare nisinnaṃ disvā ‘‘passathimassa chavivaṇṇaṃ galapariyosānaṃ mukhatuṇḍakaṃ maṇiguḷasadisāni akkhīnī’’ti kākameva pasaṃsitvā te vāṇijake āhaṃsu ‘‘imaṃ, ayyā, sakuṇaṃ amhākaṃ detha, amhākaṃ iminā attho, tumhe attano raṭṭhe aññaṃ labhissathā’’ti. ‘‘Tena hi mūlena gaṇhathā’’ti. ‘‘Kahāpaṇena no dethā’’ti. ‘‘Na demā’’ti. Anupubbena vaḍḍhitvā ‘‘satena dethā’’ti vutte ‘‘amhākaṃ esa bahūpakāro, tumhehi saddhiṃ metti hotū’’ti kahāpaṇasataṃ gahetvā adaṃsu. Te taṃ netvā suvaṇṇapañjare pakkhipitvā nānappakārena macchamaṃsena ceva phalāphalena ca paṭijaggiṃsu. Aññesaṃ sakuṇānaṃ avijjamānaṭṭhāne dasahi asaddhammehi samannāgato kāko lābhaggayasaggappatto ahosi.

Punavāre te vāṇijā ekaṃ morarājānaṃ gahetvā yathā accharasaddena vassati, pāṇippaharaṇasaddena naccati, evaṃ sikkhāpetvā bāveruraṭṭhaṃ agamaṃsu. So mahājane sannipatite nāvāya dhure ṭhatvā pakkhe vidhunitvā madhurassaraṃ nicchāretvā nacci. Manussā taṃ disvā somanassajātā ‘‘etaṃ, ayyā, sobhaggappattaṃ susikkhitaṃ sakuṇarājānaṃ amhākaṃ dethā’’ti āhaṃsu. Amhehi paṭhamaṃ kāko ānīto, taṃ gaṇhittha, idāni ekaṃ morarājānaṃ ānayimhā, etampi yācatha, tumhākaṃ raṭṭhe sakuṇaṃ nāma gahetvā āgantuṃ na sakkāti. ‘‘Hotu, ayyā, attano raṭṭhe aññaṃ labhissatha, imaṃ no dethā’’ti mūlaṃ vaḍḍhetvā sahassena gaṇhiṃsu. Atha naṃ sattaratanavicitte pañjare ṭhapetvā macchamaṃsaphalāphalehi ceva madhulājasakkarapānakādīhi ca paṭijaggiṃsu, mayūrarājā lābhaggayasaggappatto jāto, tassāgatakālato paṭṭhāya kākassa lābhasakkāro parihāyi, koci naṃ oloketumpi na icchi. Kāko khādanīyabhojanīyaṃ alabhamāno ‘‘kākā’’ti vassanto gantvā ukkārabhūmiyaṃ otaritvā gocaraṃ gaṇhi.

Satthā dve vatthūni ghaṭetvā sambuddho hutvā imā gāthā abhāsi –

153. ‘‘Adassanena morassa, sikhino mañjubhāṇino;
Kākaṃ tattha apūjesuṃ, maṃsena ca phalena ca.

154. ‘‘Yadā ca sarasampanno, moro bāverumāgamā;
Atha lābho ca sakkāro, vāyasassa ahāyatha.

155. ‘‘Yāva nuppajjatī buddho, dhammarājā pabhaṅkaro;
Tāva aññe apūjesuṃ, puthū samaṇabrāhmaṇe.

156. ‘‘Yadā ca sarasampanno, buddho dhammaṃ adesayi;
Atha lābho ca sakkāro, titthiyānaṃ ahāyathā’’ti.

Tattha **sikhino**ti sikhāya samannāgatassa. **Mañjubhāṇino**ti madhurassarassa. **Apūjesu**nti apūjayiṃsu. **Maṃsena ca phalena cā**ti nānappakārena maṃsena phalāphalena ca. **Bāverumāgamā**ti bāveruraṭṭhaṃ āgato. ‘‘Bhāverū’’tipi pāṭho. **Ahāyathā**ti parihīno. **Dhammarājā**ti navahi lokuttaradhammehi parisaṃ rañjetīti dhammarājā. **Pabhaṅkaro**ti sattalokaokāsalokasaṅkhāralokesu ālokassa katattā pabhaṅkaro. **Sarasampanno**ti brahmassarena samannāgato. **Dhammaṃ adesayī**ti catusaccadhammaṃ pakāsesīti.

Iti imā catasso gāthā bhāsitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kāko nigaṇṭho nāṭaputto ahosi, morarājā pana ahameva ahosi’’nti.

Bāverujātakavaṇṇanā navamā.

[340] 10. Visayhajātakavaṇṇanā

Adāsi dānānīti idaṃ satthā jetavane viharanto anāthapiṇḍikaṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā khadiraṅgārajātake (jā. 1.1.40) vitthāritameva. Idha pana satthā anāthapiṇḍikaṃ. Āmantetvā ‘‘porāṇakapaṇḍitāpi gahapati ‘dānaṃ mā dadāsī’ti ākāse ṭhatvā vārentaṃ sakkaṃ devānamindaṃ

paṭibāhitvā dānaṃ adaṃsuyevā''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto asītikoṭivibhavo visayho nāma seṭṭhi hutvā pañcahi sīlehi samannāgato dānajjhāsayo dānābhirato ahosi. So catūsu nagaradvāresu, nagaramajjhe, attano gharadvāreti chasu ṭhānesu dānasālāyo kāretvā dānaṃ pavattesi, divase divase cha satasahassāni vissajjeti. Bodhisattassa ca vanibbakayācakānañca ekasadisameva bhattaṃ hoti. Tassa jambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā dānaṃ dadato dānānubhāvena sakkassa bhavanaṃ kampi, sakkassa devarañño paṇḍukambalasilāsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. Sakko ''ko nu kho maṃ ṭhānā cāvetukāmo''ti upadhārento mahāseṭṭhiṃ disvā ''ayaṃ visayho ativiya pattharitvā sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ karonto dānaṃ deti, iminā dānena maṃ cāvetvā sayaṃ sakko bhavissati maññe, dhanamassa nāsetvā etaṃ daliddaṃ katvā yathā dānaṃ na deti, tathā karissāmī''ti cintetvā sabbaṃ dhanadhaññaṃ telamadhuphāṇitasakkarādīni antamaso dāsakammakaraporisampi antaradhāpesi.

Tadā dānabyāvaṭā āgantvā ''sāmi dānaggaṃ pacchinnaṃ, ṭhapitaṭhapitaṭṭhāne na kiñci passāmā''ti ārocayiṃsu. ''Ito paribbayaṃ haratha, mā dānaṃ pacchindathā''ti bhariyaṃ pakkosāpetvā ''bhadde, dānaṃ pavattāpehī''ti āha. Sā sakalagehaṃ vicinitvā aḍḍhamāsakamattampi adisvā ''ayya, amhākaṃ nivatthavatthaṃ ṭhapetvā aññaṃ kiñci na passāmi, sakalagehaṃ tuccha''nti āha. Sattaratanagabbhesu dvāraṃ vivarāpetvā na kiñci addasa, seṭṭhiñca bhariyañca ṭhapetvā aññe dāsakammakarāpi na paññāyiṃsu. Puna mahāsatto. Bhariyaṃ āmantetvā ''bhadde, na sakkā dānaṃ pacchindituṃ, sakalanivesanaṃ vicinitvā kiñci upadhārehī''ti āha. Tasmiṃ khaṇe eko tiṇahārako asitañca kājañca tiṇabandhanarajjuñca dvārantare chaḍḍetvā palāyi. Seṭṭhibhariyā taṃ disvā ''sāmi, idaṃ ṭhapetvā aññaṃ na passāmī''ti āharitvā adāsi. Mahāsatto ''bhadde, mayā ettakaṃ kālaṃ tiṇaṃ nāma na lāyitapubbaṃ, ajja pana tiṇaṃ lāyitvā āharitvā vikkiṇitvā yathānucchavikaṃ dānaṃ dassāmī''ti dānupacchedabhayena asitañceva kājañca rajjuñca gahetvā nagarā nikkhamitvā tiṇavatthuṃ gantvā tiṇaṃ lāyitvā ''eko amhākaṃ bhavissati, ekena dānaṃ dassāmī''ti dve tiṇakalāpe bandhitvā kāje laggetvā ādāya gantvā nagaradvāre vikkiṇitvā māsake gahetvā ekaṃ koṭṭhāsaṃ yācakānaṃ adāsi. Yācakā bahū, tesaṃ ''mayhampi dehi, mayhampi dehī''ti vadantānaṃ itarampi koṭṭhāsaṃ datvā taṃ divasaṃ saddhiṃ bhariyāya anāhāro vītināmesi. Iminā niyāmena cha divasā vītivattā.

Athassa sattame divase tiṇaṃ āharamānassa sattāhaṃ nirāhārassa atisukhumālassa nalāṭe sūriyātapena pahaṭamatte akkhīni bhamiṃsu. So satiṃ paccupaṭṭhāpetuṃ asakkonto tiṇaṃ avattharitvā pati. Sakko tassa kiriyaṃ upadhārayamāno vicarati. So taṅkhaṇaññeva āgantvā ākāse ṭhatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

157. ''Adāsi dānāni pure visayha, dadato ca te khayadhammo ahosi;
Ito paraṃ ce na dadeyya dānaṃ, tiṭṭheyyuṃ te saṃyamantassa bhogā''ti.

Tassattho – ambho visayha tvaṃ ito pubbe tava gehe dhane vijjamāne sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ karitvā dānāni adāsi. Tassa ca te evaṃ dadato bhogānaṃ khayadhammo khayasabhāvo ahosi, sabbaṃ sāpateyyaṃ khīṇaṃ, ito paraṃ cepi tvaṃ dānaṃ na dadeyya, kassaci kiñci na dadeyyāsi, tava saṃyamantassa adadantassa bhogā tatheva tiṭṭheyyuṃ, ''ito paṭṭhāya na dassāmī''ti tvaṃ mayhaṃ paṭiññaṃ dehi, ahaṃ te bhoge dassessāmīti.

Mahāsatto tassa vacanaṃ sutvā ''kosi tva''nti āha. ''Sakkohamasmī''ti. Bodhisatto ''sakko nāma sayaṃ dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā satta vattapadāni pūretvā sakkattaṃ patto, tvaṃ pana attano issariyakāraṇaṃ dānaṃ vāresi, anariyaṃ vata karosī''ti vatvā tisso gāthā abhāsi –

158. ''Anariyamariyena sahassanetta, suduggatenāpi akiccamāhu;
Mā vo dhanaṃ taṃ ahu devarāja, yaṃ bhogahetu vijahemu saddhaṃ.

159. ‘‘Yena eko ratho yāti, yāti tenaparo ratho;
Porāṇaṃ nihitaṃ vattaṃ, vattataññeva vāsava.

160. ‘‘Yadi hessati dassāma, asante kiṃ dadāmase;
Evaṃbhūtāpi dassāma, mā dānaṃ pamadamhase’’ti.

Tattha **anariya**nti lāmakaṃ pāpakammaṃ. **Ariyenā**ti parisuddhācārena ariyena. **Suduggatenāpī**ti sudaliddenāpi. **Akiccamāhū**ti akattabbanti buddhādayo ariyā vadanti, tvaṃ pana maṃ anariyaṃ maggaṃ ārocesīti adhippāyo. **Vo**ti nipātamattaṃ. **Yaṃ bhogahetū**ti yassa dhanassa paribhuñjanahetu mayaṃ dānasaddhaṃ vijahemu pariccajeyyāma, taṃ dhanameva mā ahu, na no tena dhanena atthoti dīpeti.

Rathoti yaṃkiñci yānaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yena maggena eko ratho yāti, aññopi ratho ‘‘rathassa gatamaggo eso’’ti teneva maggena yāti. **Porāṇaṃ nihitaṃ vatta**nti yaṃ mayā pubbe nihitaṃ vattaṃ, taṃ mayi dharante vattatuyeva, mā tiṭṭhatūti attho. **Evaṃbhūtā**ti evaṃ tiṇahārakabhūtāpi mayaṃ yāva jīvāma, tāva dassāmayeva. Kiṃkāraṇā? **Mā dānaṃ pamadamhase**ti. Adadanto hi dānaṃ pamajjati nāma na sarati na sallakkheti, ahaṃ pana jīvamāno dānaṃ pamussituṃ na icchāmi, tasmā dānaṃ dassāmiyevāti dīpeti.

Sakko taṃ paṭibāhituṃ asakkonto ‘‘kimatthāya dānaṃ dadāsī’’ti pucchi. Bodhisatto ‘‘neva sakkattaṃ, na brahmattaṃ patthayamāno, sabbaññutaṃ patthento panāhaṃ dadāmī’’ti āha. Sakko tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭho hatthena piṭṭhiṃ parimajji. Bodhisattassa taṅkhaṇaññeva parimajjitamattasseva sakalasarīraṃ paripūri. Sakkānubhāvena cassa sabbo vibhavaparicchedo paṭipākatikova ahosi. Sakko ‘‘mahāseṭṭhi, tvaṃ ito paṭṭhāya divase divase dvādasa satasahassāni vissajjento dānaṃ dadāhī’’ti tassa gehe aparimāṇaṃ dhanaṃ katvā taṃ uyyojetvā sakaṭṭhānameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā seṭṭhibhariyā rāhulamātā ahosi, visayho pana seṭṭhi ahameva ahosi’’nti.

Visayhajātakavaṇṇanā dasamā.

Kokilavaggo catuttho.

5. Cūḷakuṇālavaggo

[341] 1. Kaṇḍarījātakavaṇṇanā

Narānamārāmakarāsūti imassa jātakassa vitthārakathā **kuṇālajātake** (jā. 2.21.kuṇālajātaka) āvi bhavissati.

Kaṇḍarījātakavaṇṇanā paṭhamā.

[342] 2. Vānarajātakavaṇṇanā

Asakkhiṃ vata attānanti idaṃ satthā veḷuvane viharanto devadattassa vadhāya parisakkanaṃ ārabbha kathesi. Vatthu (jā. aṭṭha. 2.2.susumārajātakavaṇṇanā) heṭṭhā vitthāritameva.

Atīte pana bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto himavantapadese kapiyoniyaṃ nibbattitvā vayappatto gaṅgātīre vasi. Athekā antogaṅgāyaṃ saṃsumārī bodhisattassa hadayamaṃse dohaḷaṃ uppādetvā saṃsumārassa kathesi. So ‘‘taṃ kapiṃ udake nimujjāpetvā māretvā hadayamaṃsaṃ gahetvā saṃsumāriyā dassāmī’’ti cintetvā mahāsattaṃ āha – ‘‘ehi, samma, antaradīpake phalāphale khādituṃ gacchāmā’’ti. ‘‘Kathaṃ, samma, ahaṃ gamissāmī’’ti. ‘‘Ahaṃ taṃ mama piṭṭhiyaṃ nisīdāpetvā nessāmī’’ti. So tassa cittaṃ ajānanto laṅghitvā piṭṭhiyaṃ nisīdi. Saṃsumāro thokaṃ gantvā

nimujjituṃ ārabhi. Atha naṃ vānaro ‘‘kiṃkāraṇā, bho, maṃ udake nimujjāpesī’’ti āha. ‘‘Ahaṃ taṃ māretvā tava hadayamaṃsaṃ mama bhariyāya dassāmī’’ti. ‘‘Dandha tvaṃ mama hadayamaṃsaṃ ure atthīti maññasī’’ti? ‘‘Atha kahaṃ te ṭhapita’’nti? ‘‘Etaṃ udumbare olambantaṃ na passasī’’ti? ‘‘Passāmi, dassasi pana me’’ti. ‘‘Āma, dassāmī’’ti. Saṃsumāro dandhatāya taṃ gahetvā nadītīre udumbaramūlaṃ gato. Bodhisatto tassa piṭṭhito laṅghitvā udumbararukkhe nisinno imā gāthā abhāsi –

161. ‘‘Asakkhiṃ vata attānaṃ, uddhātuṃ udakā thalaṃ;
Na dānāhaṃ puna tuyhaṃ, vasaṃ gacchāmi vārija.

162. ‘‘Alametehi ambehi, jambūhi panasehi ca;
Yāni pāraṃ samuddassa, varaṃ mayhaṃ udumbaro.

163. ‘‘Yo ca uppatitaṃ atthaṃ, na khippamanubujjhati;
Amittavasamanveti, pacchā ca anutappati.

164. ‘‘Yo ca uppatitaṃ atthaṃ, khippameva nibodhati;
Muccate sattusambādhā, na ca pacchānutappatī’’ti.

Tattha **asakkhiṃ vatā**ti samattho vata ahosiṃ. **Uddhātu**nti uddharituṃ. **Vārijā**ti saṃsumāraṃ ālapati. **Yāni pāraṃ samuddassā**ti gaṅgaṃ samuddanāmenālapanto ‘‘yāni samuddassa pāraṃ gantvā khāditabbāni, alaṃ tehī’’ti vadati. **Pacchā ca anutappatī**ti uppannaṃ atthaṃ khippaṃ ajānanto amittavasaṃ gacchati, pacchā ca anutappati.

Iti so catūhi gāthāhi lokiyakiccānaṃ nipphattikāraṇaṃ kathetvā vanasaṇḍameva pāvisi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā saṃsumāro devadatto ahosi, vānaro pana ahameva ahosi’’nti.

Vānarajātakavaṇṇanā dutiyā.

[343] 3. Kuntinījātakavaṇṇanā

Avasimha tavāgāreti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarañño gehe nivutthaṃ kuntinīsakuṇikaṃ ārabbha kathesi. Sā kira rañño dūteyyahārikā ahosi. Dve potakāpissā atthi, rājā taṃ sakuṇikaṃ ekassa rañño paṇṇaṃ gāhāpetvā pesesi. Tassā gatakāle rājakule dārakā te sakuṇapotake hatthehi parimaddantā māresuṃ. Sā āgantvā te potake mate passantī ‘‘kena me puttakā māritā’’ti pucchi. ‘‘Asukena ca asukena cā’’ti. Tasmiñca kāle rājakule posāvanikabyaggho atthi kakkhaḷo pharuso, bandhanabalena tiṭṭhati. Atha te dārakā taṃ byagghaṃ dassanāya agamaṃsu. Sāpi sakuṇikā tehi saddhiṃ gantvā ‘‘yathā imehi mama puttakā māritā, tatheva ne karissāmī’’ti te dārake gahetvā byagghassa pādamūle khipi, byaggho murāmurāpetvā khādi. Sā ‘‘idāni me manoratho paripuṇṇo’’ti uppatitvā himavantameva gatā. Taṃ kāraṇaṃ sutvā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, rājakule kira asukā nāma kuntinī sakuṇikā ye hissā potakā māritā, te dārake byagghassa pādamūle khipitvā himavantameva gatā’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesā attano potakaghātake dārake gahetvā byagghassa pādamūle khipitvā himavantameva gatā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ bodhisatto dhammena samena rajjaṃ kāresi. Tassa nivesane ekā kuntinī sakuṇikā dūteyyahārikāti sabbaṃ purimasadisameva. Ayaṃ pana viseso. Ayaṃ kuntinī byagghena dārake mārāpetvā cintesi ‘‘idāni na sakkā mayā idha vasituṃ, gamissāmi, gacchantī ca pana rañño anārocetvā na gamissāmi, ārocetvāva gamissāmī’’ti. Sā rājānaṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ ṭhitā ‘‘sāmi, tumhākaṃ pamādena mama puttake dārakā māresuṃ, ahaṃ kodhavasikā hutvā te dārake paṭimāresiṃ, idāni mayā idha vasituṃ na sakkā’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

165. ‘‘Avasimha tavāgāre, niccaṃ sakkatapūjitā,
Tvameva dānimakari, handa rāja vajāmaha’’nti.

Tattha **tvameva dānimakarī**ti maṃ paṇṇaṃ gāhāpetvā pesetvā attano pamādena mama piyaputtake arakkhanto tvaññeva idāni etaṃ mama domanassakāraṇaṃ akari. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Rājā**ti bodhisattaṃ ālapati. **Vajāmaha**nti ahaṃ himavantaṃ gacchāmīti.

Taṃ sutvā rājā dutiyaṃ gāthamāha –

166. ‘‘Yo ve kate paṭikate, kibbise paṭikibbise;
Evaṃ taṃ sammatī veraṃ, vasa kuntini māgamā’’ti.

Tassattho – yo puggalo parena kate kibbise attano puttamāraṇādike dāruṇe kamme kate puna attano tassa puggalassa paṭikate paṭikibbise ‘‘paṭikataṃ mayā tassā’’ti jānāti. **Evaṃ taṃ sammatī vera**nti ettakena taṃ veraṃ sammati vūpasantaṃ hoti, tasmā vasa kuntini māgamāti.

Taṃ sutvā kuntinī tatiyaṃ gāthamāha –

167. ‘‘Na katassa ca kattā ca, metti sandhīyate puna;
Hadayaṃ nānujānāti, gacchaññeva rathesabhā’’ti.

Tattha **na katassa ca kattā cā**ti katassa ca abhibhūtassa upapīḷitassa puggalassa, idāni vibhattivipariṇāmaṃ katvā yo kattā tassa cāti imesaṃ dvinnaṃ puggalānaṃ puna mittabhāvo nāma na sandhīyati na ghaṭīyatīti attho. **Hadayaṃ nānujānātī**ti tena kāraṇena mama hadayaṃ idha vāsaṃ nānujānāti. **Gacchaññeva rathesabhā**ti tasmā ahaṃ mahārāja gamissāmiyevāti.

Taṃ sutvā rājā catutthaṃ gāthamāha –

168. ‘‘Katassa ceva kattā ca, metti sandhīyate puna;
Dhīrānaṃ no ca bālānaṃ, vasa kuntini māgamā’’ti.

Tassattho – katassa ceva puggalassa, yo ca kattā tassa metti sandhīyate puna, sā pana dhīrānaṃ, no ca bālānaṃ. Dhīrānañhi metti bhinnāpi puna ghaṭīyati, bālānaṃ pana sakiṃ bhinnā bhinnāva hoti, tasmā vasa kuntini māgamāti.

Sakuṇikā ‘‘evaṃ santepi na sakkā mayā idha vasituṃ sāmī’’ti rājānaṃ vanditvā uppatitvā himavantameva gatā.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kuntinīyeva etarahi kuntinī ahosi, bārāṇasirājā pana ahameva ahosi’’nti.

Kuntinījātakavaṇṇanā tatiyā.

[344] 4. Ambajātakavaṇṇanā

Yo nīliyaṃ maṇḍayatīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ ambagopakattheraṃ ārabbha kathesi. So kira mahallakakāle pabbajitvā jetavanapaccante ambavane paṇṇasālaṃ kāretvā ambe rakkhanto patitāni ambapakkāni khādanto vicarati, attano sambandhamanussānampi deti. Tasmiṃ bhikkhācāraṃ paviṭṭhe ambacorakā ambāni pātetvā khāditvā ca gahetvā ca gacchanti. Tasmiṃ khaṇe catasso seṭṭhidhītaro aciravatiyaṃ nhāyitvā vicarantiyo taṃ ambavanaṃ pavisiṃsu. Mahallako āgantvā tā disvā ‘‘tumhehi me ambāni khāditānī’’ti āha. ‘‘Bhante, mayaṃ idāneva āgatā, na tumhākaṃ ambāni khādāmā’’ti. ‘‘Tena hi sapathaṃ karothā’’ti? ‘‘Karoma, bhante’’ti sapathaṃ kariṃsu. Mahallako tā

sapathaṃ kāretvā lajjāpetvā vissajjesi. Tassa taṃ kiriyaṃ sutvā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, asuko kira mahallako attano vasanakaṃ ambavanaṃ paviṭṭhā seṭṭhidhītaro sapathaṃ kāretvā lajjāpetvā vissajjesī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa ambagopako hutvā catasso seṭṭhidhītaro sapathaṃ kāretvā lajjāpetvā vissajjesī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sakkattaṃ kāresi. Tadā eko kūṭajaṭilo bārāṇasiṃ upanissāya nadītīre ambavane paṇṇasālaṃ māpetvā ambe rakkhanto patitāni ambapakkāni khādanto sambandhamanussānampi dento nānappakārena micchājīvena jīvikaṃ kappento vicarati. Tadā sakko devarājā ‘‘ke nu kho loke mātāpitaro upaṭṭhahanti, kule jeṭṭhāpacayanakammaṃ karonti, dānaṃ denti, sīlaṃ rakkhanti, uposathakammaṃ karonti, ke pabbajitā samaṇadhamme yuttapayuttā viharanti, ke anācāraṃ carantī’’ti lokaṃ volokento imaṃ ambagopakaṃ anācāraṃ kūṭajaṭilaṃ disvā ‘‘ayaṃ kūṭajaṭilo kasiṇaparikammādiṃ attano samaṇadhammaṃ pahāya ambavanaṃ rakkhanto vicarati, saṃvejessāmi na’’nti tassa gāmaṃ bhikkhāya paviṭṭhakāle attano ānubhāvena ambe pātetvā corehi vilumbite viya akāsi.

Tadā bārāṇasito catasso seṭṭhidhītaro taṃ ambavanaṃ pavisiṃsu. Kūṭajaṭilo tā disvā ‘‘tumhehi me ambāni khāditānī’’ti palibuddhi. ‘‘Bhante, mayaṃ idāneva āgatā, na te ambāni khādāmā’’ti. ‘‘Tena hi sapathaṃ karothā’’ti? ‘‘Katvā ca pana gantuṃ labhissāmā’’ti? ‘‘Āma, labhissathā’’ti. ‘‘Sādhu, bhante’’ti tāsu jeṭṭhikā sapathaṃ karontī paṭhamaṃ gāthamāha –

169. ‘‘Yo nīliyaṃ maṇḍayati, saṇḍāsena vihaññati;
Tassa sā vasamanvetu, yā te ambe avāharī’’ti.

Tassattho – yo puriso palitānaṃ kāḷavaṇṇakaraṇatthāya nīlaphalādīni yojetvā kataṃ nīliyaṃ maṇḍayati, nīlakesantare ca uṭṭhitaṃ palitaṃ uddharanto saṇḍāsena vihaññati kilamati, tassa evarūpassa mahallakassa sā vasaṃ anvetu, tathārūpaṃ patiṃ labhatu, yā te ambe avāharīti.

Tāpaso ‘‘tvaṃ ekamantaṃ tiṭṭhāhī’’ti vatvā dutiyaṃ seṭṭhidhītaraṃ sapathaṃ kāresi. Sā sapathaṃ karontī dutiyaṃ gāthamāha –

170. ‘‘Vīsaṃ vā pañcavīsaṃ vā, ūnatiṃsaṃva jātiyā;
Tādisā pati mā laddhā, yā te ambe avāharī’’ti.

Tassattho – nāriyo nāma pannarasasoḷasavassikakāle purisānaṃ piyā honti. Yā pana tava ambāni avāhari, sā evarūpe yobbane patiṃ alabhitvā jātiyā vīsaṃ vā pañcavīsaṃ vā ekena dvīhi ūnatāya ūnatiṃsaṃ vā vassāni patvā tādisā paripakkavayā hutvāpi patiṃ mā laddhāti.

Tāyapi sapathaṃ katvā ekamantaṃ ṭhitāya tatiyā tatiyaṃ gāthamāha –

171. ‘‘Dīghaṃ gacchatu addhānaṃ, ekikā abhisārikā;
Saṅkete pati mā adda, yā te ambe avāharī’’ti.

Tassattho – yā te ambe avāhari, sā patiṃ patthayamānā tassa santikaṃ abhisaraṇatāya abhisārikā nāma hutvā ekikā adutiyā gāvutadvigāvutamattaṃ dīghaṃ addhānaṃ gacchatu, gantvāpi ca tasmiṃ asukaṭṭhānaṃ nāma āgaccheyyāsīti kate saṅkete taṃ patiṃ mā addasāti.

Tāyapi sapathaṃ katvā ekamantaṃ ṭhitāya catutthā catutthaṃ gāthamāha –

172. ‘‘Alaṅkatā suvasanā, mālinī candanussadā;
Ekikā sayane setu, yā te ambe avāharī’’ti. – sā uttānatthāyeva;

Tāpaso ‘‘tumhehi atibhāriyā sapathā katā, aññehi ambāni khāditāni bhavissanti, gacchatha dāni tumhe’’ti tā uyyojesi. Sakko bheravarūpārammaṇaṃ dassetvā kūṭatāpasaṃ tato palāpesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kūṭajaṭilo ayaṃ ambagopako mahallako ahosi, catasso seṭṭhidhītaro etāyeva, sakko pana ahameva ahosi’’nti.

Ambajātakavaṇṇanā catutthā.

[345] 5. Rājakumbhajātakavaṇṇanā

Vanaṃ yadaggi dahatīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ alasabhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira sāvatthivāsī kulaputto sāsane uraṃ datvā pabbajitvāpi alaso ahosi uddesaparipucchāyonisomanasikāravattapaṭivattādīhi paribāhiro nīvaraṇābhibhūto. Nisinnaṭṭhānādīsu iriyāpathesu tathā eva hoti. Tassa taṃ ālasiyabhāvaṃ ārabbha bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, asuko nāma bhikkhu evarūpe niyyānikasāsane pabbajitvā ālasiyo kusīto nīvaraṇābhibhūto viharatī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa ālasiyoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa amaccaratanaṃ ahosi, bārāṇasirājā ālasiyajātiko ahosi. Bodhisatto ‘‘rājānaṃ pabodhessāmī’’ti ekaṃ upamaṃ upadhārento vicarati. Athekadivasaṃ rājā uyyānaṃ gantvā amaccagaṇaparivuto tattha vicaranto ekaṃ rājakumbhaṃ nāma ālasiyaṃ passi. Tathārūpā kira ālasiyā sakaladivasaṃ gacchantāpi ekadvaṅgulamattameva gacchanti. Rājā taṃ disvā ‘‘vayassa ko nāma so’’ti bodhisattaṃ pucchi. Mahāsatto ‘‘rājakumbho nāmesa, mahārāja, ālasiyo. Evarūpo hi sakaladivasaṃ gacchantopi ekaṅguladvaṅgulamattameva gacchatī’’ti vatvā tena saddhiṃ sallapanto ‘‘ambho, rājakumbha, tumhākaṃ dandhagamanaṃ imasmiṃ araññe dāvaggimhi uṭṭhite kiṃ karothā’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

173. ‘‘Vanaṃ yadaggi dahati, pāvako kaṇhavattanī;
Kathaṃ karosi pacalaka, evaṃ dandhaparakkamo’’ti.

Tattha **yadaggī**ti yadā aggi. **Pāvako kaṇhavattanī**ti aggino vevacanaṃ. **Pacalakā**ti taṃ ālapati. So hi calanto calanto gacchati, niccaṃ vā pacalāyati, tasmā ‘‘pacalako’’ti vuccati. **Dandhaparakkamo**ti garuvīriyo.

Taṃ sutvā rājakumbho dutiyaṃ gāthamāha –

174. ‘‘Bahūni rukkhachiddāni, pathabyā vivarāni ca;
Tāni ce nābhisambhoma, hoti no kālapariyāyo’’ti.

Tassattho – paṇḍita, amhākaṃ ito uttarigamanaṃ nāma natthi. Imasmiṃ pana araññe rukkhachiddāni pathaviyaṃ vivarāni ca bahūni. Yadi tāni na pāpuṇāma, **hoti no kālapariyāyo**ti maraṇameva no hotīti.

Taṃ sutvā bodhisatto itarā dve gāthā abhāsi –

175. ‘‘Yo dandhakāle tarati, taraṇīye ca dandhati;
Sukkhapaṇṇaṃva akkamma, atthaṃ bhañjati attano.

176. ‘‘Yo dandhakāle dandheti, taraṇīye ca tārayi;
Sasīva rattiṃ vibhajaṃ, tassattho paripūratī’’ti.

Tattha **dandhakāle**ti tesaṃ tesaṃ kammānaṃ saṇikaṃ kattabbakāle. **Taratī**ti turitaturito vegena

tāni kammāni karoti. **Sukkhapaṇṇaṃvā**ti yathā vātātapasukkhaṃ tālapaṇṇaṃ balavā puriso akkamitvā bhañjeyya, tattheva cuṇṇavicuṇṇaṃ kareyya, evaṃ so attano atthaṃ vuddhiṃ bhañjati. **Dandhetī**ti dandhayati dandhakātabbāni kammāni dandhameva karoti. **Tārayī**ti turitakātabbāni kammāni turitova karoti. **Sasīva rattiṃ vibhaja**nti yathā cando juṇhapakkhaṃ rattiṃ jotayamāno kāḷapakkharattito rattiṃ vibhajanto divase divase paripūrati, evaṃ tassa purisassa attho paripūratīti vuttaṃ hoti.

Rājā bodhisattassa vacanaṃ sutvā tato paṭṭhāya analaso jāto.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā rājakumbho ālasiyabhikkhu ahosi, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosi’’nti.

Rājakumbhajātakavaṇṇanā pañcamā.

[346] 6. Kesavajātakavaṇṇanā

Manussindaṃ jahitvānāti idaṃ satthā jetavane viharanto vissāsabhojanaṃ ārabbha kathesi. Anāthapiṇḍikassa kira gehe pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ nibaddhabhattaṃ hoti, gehaṃ niccakālaṃ bhikkhusaṅghassa opānabhūtaṃ kāsāvapajjotaṃ isivātapaṭivātaṃ. Athekadivasaṃ rājā nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto seṭṭhino nivesane bhikkhusaṅghaṃ disvā ‘‘ahampi ariyasaṅghassa nibaddhaṃ bhikkhaṃ dassāmī’’ti vihāraṃ gantvā satthāraṃ vanditvā pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ nibaddhaṃ bhikkhaṃ paṭṭhapesi. Tato paṭṭhāya rājanivesane nibaddhaṃ bhikkhā diyyati, tivassikagandhasālibhojanaṃ paṇītaṃ. Vissāsenapi sinehenapi sahatthā dāyakā natthi, rājayutte dāpesi. Bhikkhū nisīditvā bhuñjituṃ na icchanti, nānaggarasabhattaṃ gahetvā attano attano upaṭṭhākakulaṃ gantvā taṃ bhattaṃ tesaṃ datvā tehi dinnaṃ lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā bhuñjanti.

Athekadivasaṃ rañño bahuṃ phalāphalaṃ āhariṃsu. Rājā ‘‘saṅghassa dethā’’ti āha. Manussā bhattaggaṃ gantvā ekabhikkhumpi adisvā ‘‘eko bhikkhupi natthī’’ti rañño ārocesuṃ. ‘‘Nanu velāyeva tāvā’’ti? ‘‘Āma, velā, bhikkhū pana tumhākaṃ gehe bhattaṃ gahetvā attano attano vissāsikānaṃ upaṭṭhākānaṃ gehaṃ gantvā tesaṃ datvā tehi dinnaṃ lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā bhuñjantī’’ti. Rājā ‘‘amhākaṃ bhattaṃ paṇītaṃ, kena nu kho kāraṇena abhutvā aññaṃ bhuñjanti, satthāraṃ pucchissāmī’’ti cintetvā vihāraṃ gantvā satthāraṃ vanditvā pucchi. Satthā ‘‘mahārāja, bhojanaṃ nāma vissāsaparamaṃ, tumhākaṃ gehe vissāsaṃ paccupaṭṭhāpetvā sinehena dāyakānaṃ abhāvā bhikkhū bhattaṃ gahetvā attano attano vissāsikaṭṭhāne paribhuñjanti. Mahārāja, vissāsasadiso añño raso nāma natthi, avissāsikena dinnaṃ catumadhurampi hi vissāsikena dinnaṃ sāmākabhattaṃ na agghati. Porāṇakapaṇḍitāpi roge uppanne raññā pañca vejjakulāni gahetvā bhesajje kāritepi roge avūpasante vissāsikānaṃ santikaṃ gantvā aloṇakaṃ sāmākanīvārayāguñceva udakamattasittaṃ aloṇakapaṇṇañca paribhuñjitvā nirogā jātā’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kāsiraṭṭhe brāmhaṇakule nibbatti, ‘‘kappakumāro’’tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā aparabhāge isipabbajjaṃ pabbaji. Tadā kesavo nāma tāpaso pañcahi tāpasasatehi parivuto gaṇasatthā hutvā himavante vasati. Bodhisatto tassa santikaṃ gantvā pañcannaṃ antevāsikasatānaṃ jeṭṭhantevāsiko hutvā vihāsi, kesavatāpasassa hitajjhāsayo sasineho ahosi. Te aññamaññaṃ ativiya vissāsikā ahesuṃ. Aparabhāge kesavo te tāpase ādāya loṇambilasevanatthāya manussapathaṃ gantvā bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase nagaraṃ bhikkhāya pavisitvā rājadvāraṃ agamāsi. Rājā isigaṇaṃ disvā pakkosāpetvā antonivesane bhojetvā paṭiññaṃ gahetvā uyyāne vasāpesi. Atha vassāratte atikkante kesavo rājānaṃ āpucchi. Rājā ‘‘bhante, tumhe mahallakā, amhe tāva upanissāya vasatha, daharatāpase himavantaṃ pesethā’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti jeṭṭhantevāsikena saddhiṃ te himavantaṃ pesetvā sayaṃ ekakova ohiyi. Kappo himavantaṃ gantvā tāpasehi saddhiṃ vasi.

Kesavo kappena vinā vasanto ukkaṇṭhitvā taṃ daṭṭhukāmo hutvā niddaṃ na labhati, tassa niddaṃ

alabhantassa sammā āhāro na pariṇāmaṃ gacchati, lohitapakkhandikā ahosi, bāḷhā vedanā vattanti. Rājā pañca vejjakulāni gahetvā tāpasaṃ paṭijaggi, rogo na vūpasammati. Kesavo rājānaṃ āha ‘‘mahārāja, kiṃ mayhaṃ maraṇaṃ icchatha, udāhu arogabhāva’’nti? ‘‘Arogabhāvaṃ, bhante’’ti. ‘‘Tena hi maṃ himavantaṃ pesethā’’ti. ‘‘Sādhu, bhante’’ti rājā nāradaṃ nāma amaccaṃ pakkāsāpetvā ‘‘nārada, amhākaṃ bhadantaṃ gahetvā vanacarakehi saddhiṃ himavantaṃ yāhī’’ti pesesi. Nārado taṃ tattha netvā paccāgamāsi. Kesavassapi kappe diṭṭhamatteyeva cetasikarogo vūpasanto, ukkaṇṭhā paṭippassambhi. Athassa kappo aloṇakena adhūpanena udakamattasittapaṇṇena saddhiṃ sāmākanīvārayāguṃ adāsi, tassa taṅkhaṇaññeva lohitapakkhandikā paṭippassambhi.

Puna rājā nāradaṃ pesesi ‘‘gaccha kesavassa tāpasassa pavattiṃ jānāhī’’ti. So gantvā taṃ arogaṃ disvā ‘‘bhante, bārāṇasirājā pañca vejjakulāni gahetvā paṭijagganto tumhe aroge kātuṃ nāsakkhi, kathaṃ te kappo paṭijaggī’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

177. ‘‘Manussindaṃ jahitvāna, sabbakāmasamiddhinaṃ;
Kathaṃ nu bhagavā kesī, kappassa ramati assame’’ti.

Tattha **manussinda**nti manussānaṃ indaṃ bārāṇasirājānaṃ. **Kathaṃ nu bhagavā kesī**ti kena nu kho upāyena ayaṃ amhākaṃ bhagavā kesavatāpaso kappassa assame ramatīti.

Evaṃ aññehi saddhiṃ sallapanto viya kesavassa abhiratikāraṇaṃ pucchi. Taṃ sutvā kesavo dutiyaṃ gāthamāha –

178. ‘‘Sādūni ramaṇīyāni, santi vakkhā manoramā;
Subhāsitāni kappassa, nārada ramayanti ma’’nti.

Tattha **vakkhā**ti rukkhā. Pāḷiyaṃ pana ‘‘rukkhā’’tveva likhitaṃ. **Subhāsitānī**ti kappena kathitāni subhāsitāni maṃ ramayantīti attho.

Evañca pana vatvā ‘‘evaṃ maṃ abhiramāpento kappo aloṇakaṃ adhūpanaṃ udakasittapaṇṇamissaṃ sāmākanīvārayāguṃ pāyesi, tāya me sarīre byādhi vūpasamito, arogo jātomhī’’ti āha. Taṃ sutvā nārado tatiyaṃ gāthamāha –

179. ‘‘Sālīnaṃ odanaṃ bhuñje, suciṃ maṃsūpasecanaṃ;
Kathaṃ sāmākanīvāraṃ, aloṇaṃ chādayanti ta’’nti.

Tattha **bhuñje**ti bhuñjasi, ayameva vā pāṭho. **Chādayantī**ti chādayati pīṇeti toseti. Gāthābandhasukhatthaṃ pana anunāsiko kato. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo tvaṃ suciṃ maṃsūpasecanaṃ rājakule rājārahaṃ sālibhattaṃ bhuñjasi, taṃ kathamidaṃ sāmākanīvāraṃ aloṇaṃ pīṇeti toseti, kathaṃ te etaṃ ruccatīti.

Taṃ sutvā kesavo catutthaṃ gāthamāha –

180. ‘‘Sāduṃ vā yadi vāsāduṃ, appaṃ vā yadi vā bahuṃ;
Vissattho yattha bhuñjeyya, vissāsaparamā rasā’’ti.

Tattha **yadi vāsādu**nti yadi vā asāduṃ. **Vissattho**ti nirāsaṅko vissāsapatto hutvā. **Yattha bhuñjeyyā**ti yasmiṃ nivesane evaṃ bhuñjeyya, tattha evaṃ bhuttaṃ yaṃkiñci bhojanaṃ sādumeva. Kasmā? Yasmā **vissāsaparamā rasā,** vissāso paramo uttamo etesanti vissāsaparamā rasā. Vissāsasadiso hi añño raso nāma natthi. Avissāsikena hi dinnaṃ catumadhurampi vissāsikena dinnaṃ ambilakañjiyaṃ na agghatīti.

Nārado tassa vacanaṃ sutvā rañño santikaṃ gantvā ‘‘kesavo idaṃ nāma kathesī’’ti ācikkhi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā rājā ānando ahosi, nārado sāriputto, kesavo bakabrahmā, kappo pana ahameva ahosi’’nti.

Kesavajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[347] 7. Ayakūṭajātakavaṇṇanā

Sabbāyasanti idaṃ satthā jetavane viharanto lokatthacariyaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **mahākaṇhajātake** (jā. 1.12.61 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā vayappatto uggahitasabbasippo pitu accayena rajje patiṭṭhāya dhammena rajjaṃ kāresi. Tadā manussā devamaṅgalikā hutvā bahū ajeḷakādayo māretvā devatānaṃ balikammaṃ karonti. Bodhisatto ‘‘pāṇo na hantabbo’’ti bheriṃ carāpesi. Yakkhā balikammaṃ alabhamānā bodhisattassa kujjhitvā himavante yakkhasamāgamaṃ gantvā bodhisattassa māraṇatthāya ekaṃ kakkhaḷaṃ yakkhaṃ pesesuṃ. So kaṇṇikamattaṃ mahantaṃ ādittaṃ ayakūṭaṃ gahetvā ‘‘iminā naṃ paharitvā māressāmī’’ti āgantvā majjhimayāmasamanantare bodhisattassa sayanamatthake aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So āvajjamāno taṃ kāraṇaṃ ñatvā indavajiraṃ ādāya gantvā yakkhassa upari aṭṭhāsi. Bodhisatto yakkhaṃ disvā ‘‘kiṃ nu kho esa maṃ rakkhamāno ṭhito, udāhu māretukāmo’’ti tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

181. ‘‘Sabbāyasaṃ kūṭamatippamāṇaṃ, paggayha yo tiṭṭhasi antalikkhe;
Rakkhāya me tvaṃ vihito nusajja, udāhu me cetayase vadhāyā’’ti.

Tattha **vihito nusajjā**ti vihito nu asi ajja.

Bodhisatto pana yakkhameva passati, na sakkaṃ. Yakkho sakkassa bhayena bodhisattaṃ paharituṃ na sakkoti. So bodhisattassa kathaṃ sutvā ‘‘mahārāja, nāhaṃ tava rakkhaṇatthāya ṭhito, iminā pana jalitena ayakūṭena paharitvā taṃ māressāmīti āgatomhi, sakkassa bhayena taṃ paharituṃ na sakkomī’’ti etamatthaṃ dīpento dutiyaṃ gāthamāha –

182. ‘‘Dūto ahaṃ rājidha rakkhasānaṃ, vadhāya tuyhaṃ pahitohamasmi;
Indo ca taṃ rakkhati devarājā, tenuttamaṅgaṃ na te phālayāmī’’ti.

Taṃ sutvā bodhisatto itarā dve gāthā abhāsi –

183. ‘‘Sace ca maṃ rakkhati devarājā, devānamindo maghavā sujampati;
Kāmaṃ pisācā vinadantu sabbe, na santase rakkhasiyā pajāya.

184. ‘‘Kāmaṃ kandantu kumbhaṇḍā, sabbe paṃsupisācakā;
Nālaṃ pisācā yuddhāya, mahatī sā vibhiṃsikā’’ti.

Tattha **rakkhasiyā pajāyā**ti rakkhasisaṅkhātāya pajāya, rakkhasasattānanti attho. **Kumbhaṇḍā**ti kumbhamattarahassaṅgā mahodarā yakkhā. **Paṃsupisācakā**ti saṅkāraṭṭhāne pisācā. **Nāla**nti pisācā nāma mayā saddhiṃ yuddhāya na samatthā. **Mahatī sā vibhiṃsikā**ti yaṃ panete yakkhā sannipatitvā vibhiṃsikaṃ dassenti, sā mahatī vibhiṃsikā bhayakāraṇadassanamattameva mayhaṃ, na panāhaṃ bhāyāmīti attho.

Sakko yakkhaṃ palāpetvā mahāsattaṃ ovaditvā ‘‘mā bhāyi, mahārāja, ito paṭṭhāya tava rakkhā mamāyattā’’ti vatvā sakaṭṭhānameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā sakko anuruddho ahosi, bārāṇasirājā ahameva ahosi’’nti.

Ayakūṭajātakavaṇṇanā sattamā.

[348] 8. Araññajātakavaṇṇanā

Araññā gāmamāgammāti idaṃ satthā jetavane viharanto thullakumārikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **cūḷanāradakassapajātake** (jā. 1.13.40 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ uggahitasippo bhariyāya kālakatāya puttaṃ gahetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā himavante vasanto puttaṃ assamapade ṭhapetvā phalāphalatthāya gacchati. Tadā coresu paccantagāmaṃ paharitvā karamare gahetvā gacchantesu ekā kumārikā palāyitvā taṃ assamapadaṃ patvā tāpasakumāraṃ palobhetvā sīlavināsaṃ pāpetvā ‘‘ehi gacchāmā’’ti āha. ‘‘Pitā tāva me āgacchatu, taṃ passitvā gamissāmī’’ti. ‘‘Tena hi disvā āgacchā’’ti nikkhamitvā antarāmagge nisīdi. Tāpasakumāro pitari āgate paṭhamaṃ gāthamāha –

185. ‘‘Araññā gāmamāgamma, kiṃsīlaṃ kiṃvataṃ ahaṃ;
Purisaṃ tāta seveyyaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Tattha **araññā gāmamāgammā**ti tāta ahaṃ ito araññato manussapathaṃ vasanatthāya gato vasanagāmaṃ patvā kiṃ karomīti.

Athassa pitā ovādaṃ dadanto tisso gāthā abhāsi –

186. ‘‘Yo taṃ vissāsaye tāta, vissāsañca khameyya te;
Sussūsī ca titikkhī ca, taṃ bhajehi ito gato.

187. ‘‘Yassa kāyena vācāya, manasā natthi dukkaṭaṃ;
Urasīva patiṭṭhāya, taṃ bhajehi ito gato.

188. ‘‘Haliddirāgaṃ kapicittaṃ, purisaṃ rāgavirāginaṃ;
Tādisaṃ tāta mā sevi, nimmanussampi ce siyā’’ti.

Tattha **yo taṃ vissāsaye**ti yo puriso taṃ vissāseyya na parisaṅkeyya. **Vissāsañca khameyya te**ti yo ca attani kayiramānaṃ tava vissāsaṃ patto nirāsaṅko taṃ khameyya. **Sussūsī**ti yo ca tava vissāsavacanaṃ sotumicchati. **Titikkhī**ti yo ca tayā kataṃ aparādhaṃ khamati. **Taṃ bhajehī**ti taṃ purisaṃ bhajeyyāsi payirupāseyyāsi. **Urasīva patiṭṭhāyā**ti yathā tassa urasi patiṭṭhāya vaḍḍhito orasaputto tvampi tādiso urasi patiṭṭhitaputto viya hutvā evarūpaṃ purisaṃ bhajeyyāsīti attho.

Haliddirāganti haliddirāgasadisaṃ athiracittaṃ. **Kapicitta**nti lahuparivattitāya makkaṭacittaṃ. **Rāgavirāgina**nti muhutteneva rajjanavirajjanasabhāvaṃ. **Nimmanussampi ce siyā**ti sacepi sakalaṃ jambudīpatalaṃ kāyaduccaritādivirahitassa manussassa abhāvena nimmanussaṃ siyā, tathāpi, tāta, tādisaṃ lahucittaṃ mā sevi, sabbampi manussapathaṃ vicinitvā heṭṭhā vuttaguṇasampannameva bhajeyyāsīti attho.

Taṃ sutvā tāpasakumāro ‘‘ahaṃ, tāta, imehi guṇehi samannāgataṃ purisaṃ kattha labhissāmi, na gacchāmi, tumhākaññeva santike vasissāmī’’ti vatvā nivatti. Athassa pitā kasiṇaparikammaṃ ācikkhi. Ubhopi aparihīnajjhānā brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā putto ca kumārikā ca eteyeva

ahesuṃ, pitā tāpaso pana ahameva ahosi''nti.

Araññajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[349] 9. Sandhibhedajātakavaṇṇanā

Neva itthīsu sāmaññanti idaṃ satthā jetavane viharanto pesuññasikkhāpadaṃ ārabbha kathesi. Ekasmiṃ kira samaye satthā ''chabbaggiyā bhikkhū pesuññaṃ upasaṃharantī''ti sutvā te pakkosāpetvā ''saccaṃ kira tumhe, bhikkhave, bhikkhūnaṃ bhaṇḍanajātānaṃ kalahajātānaṃ vivādāpannānaṃ pesuññaṃ upasaṃharatha, tena anuppannāni ceva bhaṇḍanāni uppajjanti, uppannāni ca bhiyyobhāvāya saṃvattantī''ti pucchitvā ''sacca''nti vutte te bhikkhū garahitvā ''bhikkhave, pisuṇā vācā nāma tikhiṇasattipahārasadisā, daḷho vissāsopi tāya khippaṃ bhijjati, tañca pana gahetvā attano mettibhindanakajano sīhausabhasadiso hotī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa putto hutvā vayappatto takkasilāyaṃ uggahitasippo pitu accayena dhammena rajjaṃ kāresi. Tadā eko gopālako araññe gokulesu gāvo paṭijaggitvā āgacchanto ekaṃ gabbhiniṃ asallakkhetvā pahāya āgato. Tassā ekāya sīhiyā saddhiṃ vissāso uppajji. Tā ubhopi daḷhamittā hutvā ekato vicaranti. Aparabhāge gāvī vacchakaṃ, sīhī sīhapotakaṃ vijāyi. Te ubhopi janā kulena āgatamettiyā daḷhamittā hutvā ekato vicaranti. Atheko vanacarako araññaṃ pavisitvā tesaṃ vissāsaṃ disvā araññe uppajjanakabhaṇḍaṃ ādāya bārāṇasiṃ gantvā rañño datvā ''api te, samma, kiñci araññe acchariyaṃ diṭṭhapubba''nti raññā puṭṭho ''deva, aññaṃ kiñci na passāmi, ekaṃ pana sīhañca usabhañca aññamaññaṃ vissāsike ekato vicarante addasa''nti āha. ''Etesaṃ tatiye uppanne bhayaṃ bhavissati, yadā tesaṃ tatiyaṃ passati, atha me ācikkheyyāsī''ti. ''Sādhu, devā''ti.

Vanacarake pana bārāṇasiṃ gate eko siṅgālo sīhañca usabhañca upaṭṭhahi. Vanacarako araññaṃ gantvā taṃ disvā ''tatiyassa uppannabhāvaṃ rañño kathessāmī''ti nagaraṃ gato. Siṅgālo cintesi ''mayā ṭhapetvā sīhamaṃsañca usabhamaṃsañca aññaṃ akhāditapubbaṃ nāma natthi, ime bhinditvā imesaṃ maṃsaṃ khādissāmī''ti. So ''ayaṃ taṃ evaṃ vadati, ayaṃ taṃ evaṃ vadatī''ti ubhopi te aññamaññaṃ bhinditvā na cirasseva kalahaṃ kāretvā maraṇākārappatte akāsi. Vanacarakopi gantvā rañño ''tesaṃ, deva, tatiyo uppanno''ti āha. ''Ko so''ti? ''Siṅgālo, devā''ti. Rājā ''so ubho mitte bhinditvā mārāpessati, mayaṃ tesaṃ matakāle sampāpuṇissāmā''ti vatvā rathaṃ abhiruyha vanacarakena maggadesakena gacchanto tesu aññamaññaṃ kalahaṃ katvā jīvitakkhayaṃ pattesu sampāpuṇi. Siṅgālo pana haṭṭhatuṭṭho ekavāraṃ sīhassa maṃsaṃ khādati, ekavāraṃ usabhassa maṃsaṃ khādati. Rājā te ubhopi jīvitakkhayappatte disvā rathe ṭhitova sārathinā saddhiṃ sallapanto imā gāthā abhāsi –

189. ''Neva itthīsu sāmaññaṃ, nāpi bhakkhesu sārathi;
Athassa sandhibhedassa, passa yāva sucintitaṃ.

190. ''Asi tikkhova maṃsamhi, pesuññaṃ parivattati;
Yatthūsabhañca sīhañca, bhakkhayanti migādhamā.

191. ''Imaṃ so sayanaṃ seti, yamimaṃ passasi sārathi;
Yo vācaṃ sandhibhedassa, pisuṇassa nibodhati.

192. ''Te janā sukhamedhanti, narā saggagatāriva;
Ye vācaṃ sandhibhedassa, nāvabodhanti sārathī''ti.

Tattha **neva itthīsū**ti samma sārathi, imesaṃ dvinnaṃ janānaṃ neva itthīsu sāmaññaṃ atthi na, bhakkhesupi. Aññameva hi itthiṃ sīho sevati, aññaṃ usabho, aññaṃ bhakkhaṃ sīho khādati, aññaṃ usabhoti attho. **Athassā**ti evaṃ kalahakāraṇe avijjamānepi atha imassa mittasandhibhedakassa duṭṭhasiṅgālassa ''ubhinnaṃ maṃsaṃ khādissāmī''ti cintetvā ime mārentassa **passa yāva sucintitaṃ,**

sucintitaṃ jātanti adhippāyo. **Yatthā**ti yasmiṃ pesuññe parivattamāne. Usabhañca sīhañca migādhamā siṅgālā khādanti, taṃ pesuññaṃ maṃsamhi tikhiṇo asi viya mittabhāvaṃ chindantameva parivattatīti dīpeti.

Yamimaṃ passasīti samma sārathi, yaṃ imaṃ passasi imesaṃ dvinnaṃ matasayanaṃ, aññopi yo puggalo sandhibhedassa pisuṇassa pisuṇavācaṃ nibodhati gaṇhāti, so imaṃ sayanaṃ seti, evamevaṃ maratīti dasseti. **Sukhamedhantī**ti sukhaṃ vindanti labhanti. **Narā saggagatārivā**ti saggagatā dibbabhogasamaṅgino narā viya te sukhaṃ vindanti. **Nāvabodhantī**ti na sārato paccenti, tādisaṃ pana vacanaṃ sutvā codetvā sāretvā mettiṃ abhinditvā pākatikāva hontīti.

Rājā imā gāthā bhāsitvā sīhassa kesaracammanakhadāṭhā gāhāpetvā nagarameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā bārāṇasirājā ahameva ahosi’’nti.

Sandhibhedajātakavaṇṇanā navamā.

[350] 10. Devatāpañhajātakavaṇṇanā

Hanti hatthehi pādehīti ayaṃ devatāpucchā **umaṅgajātake** (jā. 2.22.590 ādayo) āvi bhavissati.

Devatāpañhajātakavaṇṇanā dasamā.

Cūḷakuṇālavaggo pañcamo.

Jātakuddānaṃ –

Kāliṅgo assāroho ca, ekarājā ca daddaro;
Sīlavīmaṃsasujātā, palāso sakuṇo chavo;
Seyyoti dasa jātakā.

Pucimando kassapo ca, khantivādī lohakumbhī;
Sabbamaṃsalābhī saso, matārodakaṇaverā;
Tittiro succajo dasa.

Kuṭidūso duddabhāyo, brahmadattacammasāṭako;
Godharājā ca kakkāru, kākavatī nanu sociyo;
Kāḷabāhu sīlavīmaṃso dasa.

Kokāliko rathalaṭṭhi, pakkagodharājovādā;
Jambukabrahāchatto ca, pīṭhathusā ca bāveru;
Visayhaseṭṭhi dasadhā.

Kinnarīvānarakuntinī, ambahārī gajakumbho;
Kesavāyakūṭāraññaṃ, sandhibhedo devatāpañhā.

Vagguddānaṃ –

Kāliṅgo pucimando ca, kuṭidūsakakokilā;
Cūḷakuṇālavaggoti, pañcavaggā catukkamhi;
Honti paññāsa jātakā.

Catukkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

5. Pañcakanipāto

1. Maṇikuṇḍalavaggo

[351] 1. Maṇikuṇḍalajātakavaṇṇanā

Jīno rathassaṃ maṇikuṇḍale cāti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarañño antepure sabbatthasādhakaṃ paduṭṭhāmaccaṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā vitthāritameva. Idha pana bodhisatto bārāṇasirājā ahosi. Paduṭṭhāmacco kosalarājānaṃ ānetvā kāsirajjaṃ gāhāpetvā bārāṇasirājānaṃ bandhāpetvā bandhanāgāre pakkhipāpesi. Rājā jhānaṃ uppādetvā ākāse pallaṅkena nisīdi, corarañño sarīre ḍāho uppajji. So bārāṇasirājānaṃ upasaṅkamitvā paṭhamaṃ gāthamāha –

1. ‘‘Jīno rathassaṃ maṇikuṇḍale ca, putte ca dāre ca tatheva jīno;
Sabbesu bhogesu asesakesu, kasmā na santappasi sokakāle’’ti.

Tattha **jīno rathassaṃ maṇikuṇḍale cā**ti mahārāja, tvaṃ rathañca assañca maṇikuṇḍalāni ca jīno, ‘‘jīno rathasse ca maṇikuṇḍale cā’’tipi pāṭho. **Asesakesū**ti nissesakesu.

Taṃ sutvā bodhisatto imā dve gāthā abhāsi –

2. ‘‘Pubbeva maccaṃ vijahanti bhogā, macco vā te pubbataraṃ jahāti;
Asassatā bhogino kāmakāmi, tasmā na socāmahaṃ sokakāle.

3. ‘‘Udeti āpūrati veti cando, atthaṃ tapetvāna paleti sūriyo;
Viditā mayā sattuka lokadhammā, tasmā na socāmahaṃ sokakāle’’ti.

Tattha **pubbeva macca**nti maccaṃ vā bhogā pubbeva paṭhamataraññeva vijahanti, macco vā te bhoge pubbataraṃ jahāti. **Kāmakāmī**ti corarājānaṃ ālapati. Ambho, kāme kāmayamāna kāmakāmi bhogino nāma loke asassatā, bhogesu vā naṭṭhesu jīvamānāva abhogino honti, bhoge vā pahāya sayaṃ nassanti, tasmā ahaṃ mahājanassa sokakālepi na socāmīti attho. **Viditā mayā sattuka lokadhammā**ti corarājānaṃ ālapati. Ambho, sattuka, mayā lābho alābho yaso ayasotiādayo lokadhammā viditā. Yatheva hi cando udeti ca pūrati ca puna ca khīyati, yathā ca sūriyo andhakāraṃ vidhamanto mahantaṃ ālokaṃ tapetvāna puna sāyaṃ atthaṃ paleti atthaṃ gacchati na dissati, evameva bhogā uppajjanti ca nassanti ca, tattha kiṃ sokena, tasmā na socāmīti attho.

Evaṃ mahāsatto corarañño dhammaṃ desetvā idāni tameva coraṃ garahanto āha –

4. ‘‘Alaso gihī kāmabhogī na sādhu, asaññato pabbajito na sādhu;
Rājā na sādhu anisammakārī, yo paṇḍito kodhano taṃ na sādhu.

5. ‘‘Nisamma khattiyo kayirā, nānisamma disampati;
Nisammakārino rāja, yaso kitti ca vaḍḍhatī’’ti.

Imā pana dve gāthā heṭṭhā vitthāritāyeva. Corarājā bodhisattaṃ khamāpetvā rajjaṃ paṭicchāpetvā attano janapadameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kosalarājā ānando ahosi, bārāṇasirājā pana ahameva ahosi’’nti.

Maṇikuṇḍalajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[352] 2. Sujātajātakavaṇṇanā

Kiṃ nu santaramānovāti idaṃ satthā jetavane viharanto matapitikaṃ kuṭumbikaṃ ārabbha kathesi. So kira pitari mate paridevamāno vicarati, sokaṃ vinodetuṃ na sakkoti. Atha satthā tassa sotāpattiphalūpanissayaṃ disvā sāvatthiṃ piṇḍāya caritvā pacchāsamaṇaṃ ādāya tassa gehaṃ gantvā paññattāsane nisinno taṃ vanditvā nisinnaṃ ''kiṃ, upāsaka, socasī''ti vatvā ''āma, bhante''ti vutte ''āvuso, porāṇakapaṇḍitā paṇḍitānaṃ vacanaṃ sutvā pitari kālakate na sociṃsū''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kuṭumbikagehe nibbatti, ''sujātakumāro''tissa nāmaṃ kariṃsu. Tassa vayappattassa pitāmaho kālamakāsi. Athassa pitā pitu kālakiriyato paṭṭhāya sokasamappito āḷāhanaṃ gantvā āḷāhanato aṭṭhīni āharitvā attano ārāme mattikāthūpaṃ katvā tāni tattha nidahitvā gatagatavelāya thūpaṃ pupphehi pūjetvā cetiyaṃ āvijjhanto paridevati, neva nhāyati na limpati na bhuñjati na kammante vicāreti. Taṃ disvā bodhisatto ''pitā me ayyakassa matakālato paṭṭhāya sokābhibhūto carati, ṭhapetvā pana maṃ añño etaṃ saññāpetuṃ na sakkoti, ekena naṃ upāyena nissokaṃ karissāmī''ti bahigāme ekaṃ matagoṇaṃ disvā tiṇañca pānīyañca āharitvā tassa purato ṭhapetvā ''khāda, khāda, piva, pivā''ti āha. Āgatāgatā naṃ disvā ''samma sujāta, kiṃ ummattakosi, matagoṇassa tiṇodakaṃ desī''ti vadanti. So na kiñci paṭivadati. Athassa pitu santikaṃ gantvā ''putto te ummattako jāto, matagoṇasssa tiṇodakaṃ detī''ti āhaṃsu. Taṃ sutvā kuṭumbikassa pitusoko apagato, puttasoko patiṭṭhito. So vegenāgantvā ''nanu tvaṃ, tāta sujāta, paṇḍitosi, kiṃkāraṇā matagoṇassa tiṇodakaṃ desī''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

6. ''Kiṃ nu santaramānova, lāyitvā haritaṃ tiṇaṃ;
Khāda khādāti lapasi, gatasattaṃ jaraggavaṃ.

7. ''Na hi annena pānena, mato goṇo samuṭṭhahe;
Tvañca tucchaṃ vilapasi, yathā taṃ dummatī tathā''ti.

Tattha **santaramānovā**ti turito viya hutvā. **Lāyitvā**ti lunitvā. **Lapasī**ti vilapasi. **Gatasattaṃ jaraggava**nti vigatajīvitaṃ jiṇṇagoṇaṃ. **Yathā ta**nti ettha **ta**nti nipātamattaṃ, yathā dummati appapañño vilapeyya, tathā tvaṃ tucchaṃ vilapasīti.

Tato bodhisatto dve gāthā abhāsi –

8. ''Tatheva tiṭṭhati sīsaṃ, hatthapādā ca vāladhi;
Sotā tatheva tiṭṭhanti, maññe goṇo samuṭṭhahe.

9. ''Nevayyakassa sīsañca, hatthapādā ca dissare;
Rudaṃ mattikathūpasmiṃ, nanu tvaññeva dummatī''ti.

Tattha **tathevā**ti yathā pubbe ṭhitaṃ, tatheva tiṭṭhati. **Maññe**ti etesaṃ sīsādīnaṃ tatheva ṭhitattā ayaṃ goṇo samuṭṭhaheyyāti maññāmi. **Nevayyakassa sīsañcā**ti ayyakassa pana sīsañca hatthapādā ca na dissanti. ''Piṭṭhipādā na dissare''tipi pāṭho. **Nanu tvaññeva dummatī**ti ahaṃ tāva sīsādīni passanto evaṃ karomi, tvaṃ pana na kiñci passasi, jhāpitaṭṭhānato aṭṭhīni āharitvā mattikāthūpaṃ katvā paridevasi. Iti maṃ paṭicca sataguṇena sahassaguṇena satasahassaguṇena nanu tvaññeva dummati. Bhijjanadhammā nāma saṅkhārā bhijjanti, tattha kā paridevanāti.

Taṃ sutvā bodhisattassa pitā ''mama putto paṇḍito idhalokaparalokakiccaṃ jānāti, mama saññāpanatthāya etaṃ kammaṃ akāsī''ti cintetvā ''tāta sujātapaṇḍita, 'sabbe saṅkhārā aniccā'ti me ñātā, ito paṭṭhāya na socissāmi, pitusokaharaṇakaputtena nāma tādisena bhavitabba''nti vatvā puttassa thutiṃ

karonto āha –

10. ‘‘Ādittaṃ vata maṃ santaṃ, ghatasittaṃva pāvakaṃ;
Vārinā viya osiñcaṃ, sabbaṃ nibbāpaye daraṃ.

11. ‘‘Abbahī vata me sallaṃ, yamāsi hadayassitaṃ;
Yo me sokaparetassa, pitusokaṃ apānudi.

12. ‘‘Sohaṃ abbūḷhasallosmi, vītasoko anāvilo;
Na socāmi na rodāmi, tava sutvāna māṇava.

13. ‘‘Evaṃ karonti sappaññā, ye honti anukampakā;
Vinivattenti sokamhā, sujāto pitaraṃ yathā’’ti.

Tattha **nibbāpaye**ti nibbāpayi. **Dara**nti sokadarathaṃ. **Sujāto pitaraṃ yathā**ti yathā mama putto sujāto maṃ pitaraṃ samānaṃ attano sappaññatāya sokamhā vinivattayi, evaṃ aññepi sappaññā sokamhā vinivattayantīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne kuṭumbiko sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā sujāto ahameva ahosinti.

Sujātajātakavaṇṇanā dutiyā.

[353] 3. Venasākhajātakavaṇṇanā

Nayidaṃ niccaṃ bhavitabbanti idaṃ satthā bhaggesu saṃsumāragiraṃ nissāya bhesakaḷāvane viharanto bodhirājakumāraṃ ārabbha kathesi. Bodhirājakumāro nāma udenassa rañño putto tasmiṃ kāle saṃsumāragire vasanto ekaṃ pariyodātasippaṃ vaḍḍhakiṃ pakkosāpetvā aññehi rājūhi asadisaṃ katvā kokanadaṃ nāma pāsādaṃ kārāpesi. Kārāpetvā ca pana ‘‘ayaṃ vaḍḍhakī aññassapi rañño evarūpaṃ pāsādaṃ kareyyā’’ti maccharāyanto tassa akkhīni uppāṭāpesi. Tenassa akkhīnaṃ uppāṭitabhāvo bhikkhusaṅghe pākaṭo jāto. Tasmā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, bodhirājakumāro kira tathārūpassa vaḍḍhakino akkhīni uppāṭāpesi, aho kakkhaḷo pharuso sāhasiko’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa kakkhaḷo pharuso sāhasikova. Na kevalañca idāneva, pubbepesa khattiyasahassānaṃ akkhīni uppāṭāpetvā māretvā tesaṃ maṃsena balikammaṃ kāresī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto takkasilāyaṃ disāpāmokkho ācariyo ahosi. Jambudīpatale khattiyamāṇavā brāhmaṇamāṇavā ca tasseva santike sippaṃ uggaṇhiṃsu. Bārāṇasirañño putto brahmadattakumāro nāma tassa santike tayo vede uggaṇhi. So pana pakatiyāpi kakkhaḷo pharuso sāhasiko ahosi. Bodhisatto aṅgavijjāvasena tassa kakkhaḷapharusasāhasikabhāvaṃ ñatvā ‘‘tāta, tvaṃ kakkhaḷo pharuso sāhasiko, pharusena nāma laddhaṃ issariyaṃ aciraṭṭhitikaṃ hoti, so issariye vinaṭṭhe bhinnanāvo viya samudde patiṭṭhaṃ na labhati, tasmā mā evarūpo ahosī’’ti taṃ ovadanto dve gāthā abhāsi –

14. ‘‘Nayidaṃ niccaṃ bhavitabbaṃ brahmadatta, khemaṃ subhikkhaṃ sukhatā ca kāye;
Atthaccaye mā ahu sampamūḷho, bhinnaplavo sāgarasseva majjhe.

15. ‘‘Yāni karoti puriso, tāni attani passati;
Kalyāṇakārī kalyāṇaṃ, pāpakārī ca pāpakaṃ;
Yādisaṃ vapate bījaṃ, tādisaṃ harate phala’’nti.

Tattha **sukhatā ca kāye**ti tāta brahmadatta, yadetaṃ khemaṃ vā subhikkhaṃ vā yā vā esā sukhatā kāye, idaṃ sabbaṃ imesaṃ sattānaṃ niccaṃ sabbakālameva na bhavati, idaṃ pana aniccaṃ hutvā abhāvadhammaṃ. **Atthaccaye**ti so tvaṃ aniccatāvasena issariye vigate attano atthassa accaye yathā nāma bhinnaplavo bhinnanāvo manusso sāgaramajjhe patiṭṭhaṃ alabhanto sampamūḷho hoti, evaṃ mā ahu sampamūḷho. **Tāni attani passatī**ti tesaṃ kammānaṃ vipākaṃ vindanto tāni attani passati nāma.

So ācariyaṃ vanditvā bārāṇasiṃ gantvā pitu sippaṃ dassetvā oparajje patiṭṭhāya pitu accayena rajjaṃ pāpuṇi. Tassa piṅgiyo nāma purohito ahosi kakkhaḷo pharuso sāhasiko. So yasalobhena cintesi ''yaṃnūnāhaṃ iminā raññā sakalajambudīpe sabbe rājāno gāhāpeyyaṃ, evamesa ekarājā bhavissati, ahampi ekapurohito bhavissāmī''ti. So taṃ rājānaṃ attano kathaṃ gāhāpesi. Rājā mahatiyā senāya nagarā nikkhamitvā ekassa rañño nagaraṃ rundhitvā taṃ rājānaṃ gaṇhi. Etenupāyena sakalajambudīpe rajjaṃ gahetvā rājasahassaparivuto ''takkasilāyaṃ rajjaṃ gaṇhissāmī''ti agamāsi. Bodhisatto nagaraṃ paṭisaṅkharitvā parehi appadhaṃsiyaṃ akāsi.

Bārāṇasirājā gaṅgānadītīre mahato nigrodharukkhasssa mūle sāṇiṃ parikkhipāpetvā upari vitānaṃ kārāpetvā sayanaṃ paññapetvā nivāsaṃ gaṇhi. So jambudīpatale sahassarājāno gahetvā yujjhamānopi takkasilaṃ gahetuṃ asakkonto attano purohitaṃ pucchi ''ācariya, mayaṃ ettakehi rājūhi saddhiṃ āgantvāpi takkasilaṃ gahetuṃ na sakkoma, kiṃ nu kho kātabba''nti. ''Mahārāja, sahassarājūnaṃ akkhīni uppāṭetvā māretvā kucchiṃ phāletvā pañcamadhuramaṃsaṃ ādāya imasmiṃ nigrodhe adhivatthāya devatāya balikammaṃ katvā antavaṭṭīhi rukkhaṃ parikkhipitvā lohitapañcaṅgulikāni karoma, evaṃ no khippameva jayo bhavissatī''ti. Rājā ''sādhū''ti paṭissuṇitvā antosāṇiyaṃ mahābale malle ṭhapetvā ekamekaṃ rājānaṃ pakkosāpetvā nippīḷanena visaññaṃ kāretvā akkhīni uppāṭetvā māretvā maṃsaṃ ādāya kaḷevarāni gaṅgāyaṃ pavāhetvā vuttappakāraṃ balikammaṃ kāretvā balibheriṃ ākoṭāpetvā yuddhāya gato.

Athassa aṭṭālakato eko yakkho āgantvā dakkhiṇakkhiṃ uppāṭetvā agamāsi, athassa mahatī vedanā uppajji. So vedanāppatto āgantvā nigrodharukkhamūle paññattāsane uttānako nipajji. Tasmiṃ khaṇe eko gijjho ekaṃ tikhiṇakoṭikaṃ aṭṭhiṃ gahetvā rukkhagge nisinno maṃsaṃ khāditvā aṭṭhiṃ vissajjesi, aṭṭhikoṭi āgantvā rañño vāmakkhimhi ayasūlaṃ viya patitvā akkhiṃ bhindi. Tasmiṃ khaṇe bodhisattassa vacanaṃ sallakkhesi. So ''amhākaṃ ācariyo 'ime sattā bījānurūpaṃ phalaṃ viya kammānurūpaṃ vipākaṃ anubhontī'ti kathento idaṃ disvā kathesi maññe''ti vatvā vilapanto dve gāthā abhāsi –

16. ''Idaṃ tadācariyavaco, pārāsariyo yadabravi;
'Mā su tvaṃ akari pāpaṃ, yaṃ tvaṃ pacchā kataṃ tape'.

17. ''Ayameva so piṅgiya venasākho, yamhi ghātayiṃ khattiyānaṃ sahasssaṃ;
Alaṅkate candanasārānulitte, tameva dukkhaṃ paccāgataṃ mama''nti.

Tattha **idaṃ tadācariyavaco**ti idaṃ taṃ ācariyassa vacanaṃ. **Pārāsariyo**ti taṃ gottena kitteti. **Pacchā kata**nti yaṃ pāpaṃ tayā kataṃ, pacchā taṃ tapeyya kilameyya, taṃ mā karīti ovādaṃ adāsi, ahaṃ panassa vacanaṃ na karinti. **Ayamevā**ti nigrodharukkhaṃ dassento vilapati. **Venasākho**ti patthaṭasākho. **Yamhi ghātayi**nti yamhi rukkhe khattiyasahassaṃ māresiṃ. **Alaṅkate candanasārānulitte**ti rājālaṅkārehi alaṅkate lohitacandanasārānulitte te khattiye yatthāhaṃ ghātesiṃ, ayameva so rukkho idāni mayhaṃ kiñci parittāṇaṃ kātuṃ na sakkotīti dīpeti. **Tameva dukkha**nti yaṃ mayā paresaṃ akkhiuppāṭanadukkhaṃ kataṃ, idaṃ me tatheva paṭiāgataṃ, idāni no ācariyassa vacanaṃ matthakaṃ pattanti paridevati.

So evaṃ paridevamāno aggamahesiṃ anussaritvā –

18. ''Sāmā ca kho candanalittagattā, laṭṭhīva sobhañjanakassa uggatā;
Adisvā kālaṃ karissāmi ubbariṃ, taṃ me ito dukkhataraṃ bhavissatī''ti. –

Gāthamāha –

Tassattho – mama bhariyā suvaṇṇasāmā ubbarī yathā nāma siggurukkhassa uju uggatā sākhā mandamāluteritā kampamānā sobhati, evaṃ itthivilāsaṃ kurumānā sobhati, tamahaṃ idāni akkhīnaṃ bhinnattā ubbariṃ adisvāva kālaṃ karissāmi, taṃ me tassā adassanaṃ ito maraṇadukkhatopi dukkhataraṃ bhavissatīti.

So evaṃ vilapantova maritvā niraye nibbatti. Na naṃ issariyaluddho purohito parittāṇaṃ kātuṃ sakkhi, na attano issariyaṃ. Tasmiṃ matamatteyeva balakāyo bhijjitvā palāyi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā bārāṇasirājā bodhirājakumāro ahosi, piṅgiyo devadatto, disāpāmokkhācariyo pana ahameva ahosi’’nti.

Venasākhajātakavaṇṇanā tatiyā.

[354] 4. Uragajātakavaṇṇanā

Uragova tacaṃ jiṇṇanti idaṃ satthā jetavane viharanto mataputtakaṃ kuṭumbikaṃ ārabbha kathesi. Vatthu pana matabhariyamatapitikavatthusadisameva. Idhāpi tatheva satthā tassa nivesanaṃ gantvā taṃ āgantvā vanditvā nisinnaṃ ‘‘kiṃ, āvuso, socasī’’ti pucchitvā ‘‘āma, bhante, puttassa me matakālato paṭṭhāya socāmī’’ti vutte ‘‘āvuso, bhijjanadhammaṃ nāma bhijjati, nassanadhammaṃ nāma nassati, tañca kho na ekasmiṃyeva kule, nāpi ekasmiññeva gāme, atha kho aparimāṇesu cakkavāḷesu tīsu bhavesu amaraṇadhammo nāma natthi, tabbhāveneva ṭhātuṃ samattho ekasaṅkhāropi sassato nāma natthi, sabbe sattā maraṇadhammā, sabbe saṅkhārā bhijjanadhammā, porāṇakapaṇḍitāpi putte mate ‘maraṇadhammaṃ mataṃ, nassanadhammaṃ naṭṭha’nti na sociṃsū’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto bārāṇasiyaṃ dvāragāmake brāhmaṇakule nibbattitvā kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā kasikammena jīvikaṃ kappesi. Tassa putto ca dhītā cāti dve dārakā ahesuṃ. So puttassa vayappattassa samānakulato kumārikaṃ āharitvā adāsi, iti te dāsiyā saddhiṃ cha janā ahesuṃ – bodhisatto, bhariyā, putto, dhītā, suṇisā, dāsīti. Te samaggā sammodamānā piyasaṃvāsā ahesuṃ. Bodhisatto sesānaṃ pañcannaṃ evaṃ ovādaṃ deti ‘‘tumhe yathāladdhaniyāmeneva dānaṃ detha, sīlaṃ rakkhatha, uposathakammaṃ karotha, maraṇassatiṃ bhāvetha, tumhākaṃ maraṇabhāvaṃ sallakkhetha, imesañhi sattānaṃ maraṇaṃ dhuvaṃ, jīvitaṃ addhuvaṃ, sabbe saṅkhārā aniccā khayavayadhamminova, rattiñca divā ca appamattā hothā’’ti. Te ‘‘sādhū’’ti ovādaṃ sampaṭicchitvā appamattā maraṇassatiṃ bhāventi.

Athekadivasaṃ bodhisatto puttena saddhiṃ khettaṃ gantvā kasati. Putto kacavaraṃ saṅkaḍḍhitvā jhāpeti. Tassāvidūre ekasmiṃ vammike āsīviso atthi. Dhūmo tassa akkhīni pahari. So kuddho nikkhamitvā ‘‘imaṃ nissāya mayhaṃ bhaya’’nti catasso dāṭhā nimujjāpento taṃ ḍaṃsi, so parivattitvā patito. Bodhisatto parivattitvā taṃ patitaṃ disvā goṇe ṭhapetvā gantvā tassa matabhāvaṃ ñatvā taṃ ukkhipitvā ekasmiṃ rukkhamūle nipajjāpetvā pārupitvā neva rodi na paridevi – ‘‘bhijjanadhammaṃ pana bhinnaṃ, maraṇadhammaṃ mataṃ, sabbe saṅkhārā aniccā maraṇanipphattikā’’ti aniccabhāvameva sallakkhetvā kasi. So khettasamīpena gacchantaṃ ekaṃ paṭivissakaṃ purisaṃ disvā ‘‘tāta, gehaṃ gacchasī’’ti pucchitvā ‘‘āmā’’ti vutte tena hi amhākampi gharaṃ gantvā brāhmaṇiṃ vadeyyāsi ‘‘ajja kira pubbe viya dvinnaṃ bhattaṃ anāharitvā ekassevāhāraṃ āhareyyātha, pubbe ca ekikāva dāsī āhāraṃ āharati, ajja pana cattāropi janā suddhavatthanivatthā gandhapupphahatthā āgaccheyyāthā’’ti. So ‘‘sādhū’’ti gantvā brāhmaṇiyā tatheva kathesi. Kena te, tāta, imaṃ sāsanaṃ dinnanti. Brāhmaṇena, ayyeti. Sā ‘‘putto me mato’’ti aññāsi, kampanamattampissā nāhosi. Evaṃ subhāvitacittā suddhavatthanivatthā gandhapupphahatthā dāsiṃ pana āhāraṃ āharāpetvā sesehi saddhiṃ khettaṃ agamāsi. Ekassapi roditaṃ vā paridevitaṃ vā nāhosi.

Bodhisatto puttassa nipannachāyāyameva nisīditvā bhuñji. Bhuttāvasāne sabbepi dārūni uddharitvā

taṃ citakaṃ āropetvā gandhapupphehi pūjetvā jhāpesuṃ. Ekassa ca ekabindupi assu nāhosi, sabbepi subhāvitamaraṇassatino honti. Tesaṃ sīlatejena sakkassa āsanaṃ uṇhākāraṃ dassesi. So ‘‘ko nu kho maṃ ṭhānā cāvetukāmo’’ti upadhārento tesaṃ guṇatejena uṇhabhāvaṃ ñatvā pasannamānaso hutvā ‘‘mayā etesaṃ santikaṃ gantvā sīhanādaṃ nadāpetvā sīhanādapariyosāne etesaṃ nivesanaṃ sattaratanaparipuṇṇaṃ katvā āgantuṃ vaṭṭatī’’ti vegena tattha gantvā āḷāhanapasse ṭhito ‘‘tāta, kiṃ karothā’’ti āha. ‘‘Ekaṃ manussaṃ jhāpema, sāmī’’ti. ‘‘Na tumhe manussaṃ jhāpessatha, ekaṃ pana migaṃ māretvā pacatha maññe’’ti. ‘‘Natthetaṃ sāmi, manussameva jhāpemā’’ti. ‘‘Tena hi verimanusso vo bhavissatī’’ti. Atha naṃ bodhisatto ‘‘orasaputto no sāmi, na veriko’’ti āha. ‘‘Tena hi vo appiyaputto bhavissatī’’ti? ‘‘Ativiya piyaputto, sāmī’’ti. ‘‘Atha kasmā na rodasī’’ti? So arodanakāraṇaṃ kathento paṭhamaṃ gāthamāha –

19. ‘‘Uragova tacaṃ jiṇṇaṃ, hitvā gacchati saṃ tanuṃ;
Evaṃ sarīre nibbhoge, pete kālakate sati.

20. ‘‘Ḍayhamāno na jānāti, ñātīnaṃ paridevitaṃ;
Tasmā etaṃ na socāmi, gato so tassa yā gatī’’ti.

Tattha **saṃ tanu**nti attano sarīraṃ. **Nibbhoge**ti jīvitindriyassa abhāvena bhogarahite. **Pete**ti paralokaṃ paṭigate. **Kālakate**ti katakāle, mateti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti – sāmi, mama putto yathā nāma urago jiṇṇatacaṃ nicchinditvā anoloketvā anapekkho chaḍḍetvā gaccheyya, evaṃ attano sarīraṃ chaḍḍetvā gacchati, tassa jīvitindriyarahite sarīre evaṃ nibbhoge tasmiñca me putte pete puna paṭigate maraṇakālaṃ katvā ṭhite sati ko kāruññena vā paridevena vā attho. Ayañhi yathā sūlehi vijjhitvā ḍayhamāno sukhadukkhaṃ na jānāti, evaṃ ñātīnaṃ paridevitampi na jānāti, tena kāraṇenāhaṃ etaṃ na socāmi. Yā tassa attano gati, taṃ so gatoti.

Sakko bodhisattassa vacanaṃ sutvā brāhmaṇiṃ pucchi ‘‘amma, tuyhaṃ so kiṃ hotī’’ti? ‘‘Dasa māse kucchinā pariharitvā thaññaṃ pāyetvā hatthapāde saṇṭhapetvā vaḍḍhitaputto me, sāmī’’ti. ‘‘Amma, pitā tāva purisabhāvena mā rodatu, mātu hadayaṃ pana mudukaṃ hoti, tvaṃ kasmā na rodasī’’ti? Sā arodanakāraṇaṃ kathentī –

21. ‘‘Anavhito tato āgā, ananuññāto ito gato;
Yathāgato tathā gato, tattha kā paridevanā.

22. ‘‘Ḍayhamāno na jānāti, ñātīnaṃ paridevitaṃ;
Tasmā etaṃ na socāmi, gato so tassa yā gatī’’ti. – gāthādvayamāha –

Tattha **anavhito**ti ayaṃ tāta mayā paralokato anavhito ayācito. **Āgā**ti amhākaṃ gehaṃ āgato. **Ito**ti ito manussalokato gacchantopi mayā ananuññātova gato. **Yathāgato**ti āgacchantopi yathā attanova ruciyā āgato, gacchantopi tatheva gato. **Tatthā**ti tasmiṃ tassa ito gamane kā paridevanā. **Ḍayhamāno**ti gāthā vuttanayena veditabbā.

Sakko brāhmaṇiyā kathaṃ sutvā tassa bhaginiṃ pucchi ‘‘amma, tuyhaṃ so kiṃ hotī’’ti? ‘‘Bhātā me, sāmī’’ti. ‘‘Amma, bhaginiyo nāma bhātūsu sinehā honti, tvaṃ kasmā na rodasī’’ti? Sā arodanakāraṇaṃ kathentī –

23. ‘‘Sace rode kisā assaṃ, tassā me kiṃ phalaṃ siyā;
Ñātimittasuhajjānaṃ, bhiyyo no aratī siyā.

24. Ḍayhamāno na jānāti, ñātīnaṃ paridevitaṃ;
Tasmā etaṃ na socāmi, gato so tassa yā gatī’’ti. – gāthādvayamāha –

Tattha **sace**ti yadi ahaṃ bhātari mate rodeyyaṃ, kisasarīrā assaṃ. Bhātu pana me tappaccayā vuḍḍhi nāma natthīti dasseti. **Tassā me**ti tassā mayhaṃ rodantiyā kiṃ phalaṃ ko ānisaṃso bhaveyya. Mayhaṃ avuddhi pana paññāyatīti dīpeti. **Ñātimittasuhajjāna**nti ñātimittasuhadānaṃ. Ayameva vā pāṭho. **Bhiyyo no**ti ye amhākaṃ ñātī ca mittā ca suhadayā ca, tesaṃ adhikatarā arati siyā.

Sakko bhaginiyā kathaṃ sutvā bhariyaṃ pucchi ''amma, tuyhaṃ so kiṃ hotī''ti? ''Pati me, sāmī''ti. ''Itthiyo nāma patimhi mate vidhavā honti anāthā, tvaṃ kasmā na rodasī''ti. Sāpissa arodanakāraṇaṃ kathentī –

25. ''Yathāpi dārako candaṃ, gacchantamanurodati;
Evaṃsampadamevetaṃ, yo petamanusocati.

26. ''Ḍayhamāno na jānāti, ñātīnaṃ paridevitaṃ;
Tasmā etaṃ na socāmi, gato so tassa yā gatī''ti. – gāthādvayamāha –

Tassattho – yathā nāma yattha katthaci yuttāyuttaṃ labbhanīyālabbhanīyaṃ ajānanto bāladārako mātu ucchaṅge nisinno puṇṇamāsiyaṃ puṇṇaṃ candaṃ ākāse gacchantaṃ disvā ''amma, candaṃ me dehi, amma, candaṃ me dehī''ti punappunaṃ rodati, evaṃsampadamevetaṃ, evaṃnipphattikameva etaṃ tassa ruṇṇaṃ hoti, yo petaṃ kālakataṃ anusocati. Itopi ca bālataraṃ. Kiṃkāraṇā? So hi vijjamānacandaṃ anurodati, mayhaṃ pana pati mato etarahi avijjamāno sūlehi vijjhitvā ḍayhamānopi na kiñci jānātīti.

Sakko bhariyāya vacanaṃ sutvā dāsiṃ pucchi ''amma, tuyhaṃ so kiṃ hotī''ti? ''Ayyo me, sāmī''ti. ''Nanu tvaṃ iminā pīḷetvā pothetvā paribhuttā bhavissasi, tasmā ''sumuttā aha''nti na rodasī''ti. 'Sāmi, mā evaṃ avaca, na etaṃ etassa anucchavikaṃ, khantimettānuddayasampanno me ayyaputto, ure saṃvaḍḍhitaputto viya ahosī'ti. ''Atha kasmā na rodasī''ti? Sāpissa arodanakāraṇaṃ kathentī –

27. ''Yathāpi udakakumbho, bhinno appaṭisandhiyo;
Evaṃsampadamevetaṃ, yo petamanusocati.

28. ''Ḍayhamāno na jānāti, ñātīnaṃ paridevitaṃ;
Tasmā etaṃ na socāmi, gato so tassa yā gatī''ti. – gāthādvayamāha –

Tassattho – yathā nāma udakakumbho ukkhipiyamāno patitvā sattadhā bhinno puna tāni kapālāni paṭipāṭiyā ṭhapetvā saṃvidahitvā paṭipākatikaṃ kātuṃ na sakkoti, yo petamanusocati, tassapi etamanusocanaṃ evaṃnipphattikameva hoti, matassa puna jīvāpetuṃ asakkuṇeyyattā iddhimato vā iddhānubhāvena bhinnaṃ kumbhaṃ saṃvidahitvā udakassa pūretuṃ sakkā bhaveyya, kālakato pana iddhibalenāpi na sakkā paṭipākatitaṃ kātunti. Itarā gāthā vuttatthāyeva.

Sakko sabbesaṃ dhammakathaṃ sutvā pasīditvā ''tumhehi appamattehi maraṇassati bhāvitā, tumhe ito paṭṭhāya sahatthena kammaṃ mā karittha, ahaṃ, sakko devarājā, ahaṃ vo gehe satta ratanāni aparimāṇāni karissāmi, tumhe dānaṃ detha, sīlaṃ rakkhatha, uposathakammaṃ karotha, appamattā hothā''ti tesaṃ ovādaṃ datvā gehaṃ aparimitadhanaṃ katvā pakkāmi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne kuṭumbiko sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā dāsī khujjuttarā ahosi, dhītā uppalavaṇṇā, putto rāhulo, mātā khemā, brāhmaṇo pana ahameva ahosinti.

Uragajātakavaṇṇanā catutthā.

[355] 5. Ghaṭajātakavaṇṇanā

Aññe socanti rodantīti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarañño ekaṃ amaccaṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā kathitasadisameva. Idha pana rājā attano upakārasssa amaccassa mahantaṃ yasaṃ datvā paribhedakānaṃ kathaṃ gahetvā taṃ bandhāpetvā bandhanāgāre pavesesi. So tattha nisinnova sotāpattimaggaṃ nibbattesi. Rājā tassa guṇaṃ sallakkhetvā mocāpesi. So gandhamālaṃ ādāya satthu santikaṃ gantvā vanditvā nisīdi. Atha naṃ satthā ‘‘anattho kira te uppanno’’ti pucchitvā ‘‘āma, bhante, anatthena pana me attho āgato, sotāpattimaggo nibbatto’’ti vutte ‘‘na kho, upāsaka, tvaññeva anatthena atthaṃ āhari, porāṇakapaṇḍitāpi āhariṃsū’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, ‘‘ghaṭakumāro’’tissa nāmaṃ kariṃsu. So aparena samayena takkasilāyaṃ uggahitasippo dhammena rajjaṃ kāresi. Tassa antepure eko amacco dubbhi. So taṃ paccakkhato ñatvā raṭṭhā pabbājesi. Tadā sāvatthiyaṃ dhaṅkarājā nāma rajjaṃ kāresi. So tassa santikaṃ gantvā taṃ upaṭṭhahitvā heṭṭhā vuttanayena attano vacanaṃ gāhāpetvā bārāṇasirajjaṃ gaṇhāpesi. Sopi rajjaṃ gahetvā bodhisattaṃ saṅkhalikāhi bandhāpetvā bandhanāgāraṃ pavesesi. Bodhisatto jhānaṃ nibbattetvā ākāse pallaṅkena nisīdi, dhaṅkassa sarīre ḍāho uppajji. So gantvā bodhisattassa suvaṇṇādāsaphullapadumasassirikaṃ mukhaṃ disvā bodhisattaṃ pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

29. ‘‘Aññe socanti rodanti, aññe assumukhā janā;
Pasannamukhavaṇṇosi, kasmā ghaṭa na socasī’’ti.

Tattha **aññe**ti taṃ ṭhapetvā sesamanussā.

Athassa bodhisatto asocanakāraṇaṃ kathento catasso gāthā abhāsi –

30. ‘‘Nābbhatītaharo soko, nānāgatasukhāvaho;
Tasmā dhaṅka na socāmi, natthi soke dutīyatā.

31. ‘‘Socaṃ paṇḍu kiso hoti, bhattañcassa na ruccati;
Amittā sumanā honti, sallaviddhassa ruppato.

32. ‘‘Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;
Ṭhitaṃ maṃ nāgamissati, evaṃ diṭṭhapado ahaṃ.

33. ‘‘Yassattā nālamekova, sabbakāmarasāharo;
Sabbāpi pathavī tassa, na sukhaṃ āvahissatī’’ti.

Tattha **nābbhatītaharo**ti nābbhatītāhāro, ayameva vā pāṭho. Soko nāma abbhatītaṃ atikkantaṃ niruddhaṃ atthaṅgataṃ puna nāharati. **Dutīyatā**ti sahāyatā. Atītāharaṇena vā anāgatāharaṇena vā soko nāma kassaci sahāyo na hoti, tenāpi kāraṇenāhaṃ na socāmīti vadati. **Soca**nti socanto. **Sallaviddhassa ruppato**ti sokasallena viddhassa teneva ghaṭṭiyamānasssa ‘‘diṭṭhā vata no paccāmittassa piṭṭhī’’ti amittā sumanā hontīti attho.

Ṭhitaṃ maṃ nāgamissatīti samma dhaṅkarāja, etesu gāmādīsu yattha katthaci ṭhitaṃ maṃ paṇḍukisabhāvādikaṃ sokamūlakaṃ byasanaṃ na āgamissati. **Evaṃ diṭṭhapado**ti yathā taṃ byasanaṃ nāgacchati, evaṃ mayā jhānapadaṃ diṭṭhaṃ. ‘‘Aṭṭhalokadhammapada’’ntipi vadantiyeva. Pāḷiyaṃ pana ‘‘na mattaṃ nāgamissatī’’ti likhitaṃ, taṃ aṭṭhakathāyaṃ natthi. Pariyosānagāthāya icchitapatthitatthena jhānasukhasaṅkhātaṃ sabbakāmarasaṃ āharatīti **sabbakāmarasāharo**. Idaṃ vuttaṃ hoti – yassa rañño pahāya aññasahāye attāva eko sabbakāmarasāharo nālaṃ, sabbaṃ jhānasukhasaṅkhātaṃ kāmarasaṃ āharituṃ asamattho, tassa rañño sabbāpi pathavī na sukhaṃ āvahissati. Kāmāturassa hi sukhaṃ nāma natthi, yo pana kilesadaratharahitaṃ jhānasukhaṃ āharituṃ samattho, so rājā sukhī hotīti. Yo panetāya gāthāya ‘‘yassatthā nālameko’’tipi pāṭho, tassattho na dissati.

Iti dhaṅko imā catasso gāthā sutvā bodhisattaṃ khamāpetvā rajjaṃ paṭicchāpetvā pakkāmi. Bodhisattopi rajjaṃ amaccānaṃ paṭiniyyādetvā himavantapadesaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbajitvā aparihīnajjhāno brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā dhaṅkarājā ānando ahosi, ghaṭarājā pana ahameva ahosi''nti.

Ghaṭajātakavaṇṇanā pañcamā.

[356] 6. Koraṇḍiyajātakavaṇṇanā

Eko araññeti idaṃ satthā jetavane viharanto dhammasenāpatiṃ ārabbha kathesi. Thero kira āgatāgatānaṃ dussīlānaṃ migaluddakamacchabandhādīnaṃ diṭṭhadiṭṭhānaññeva ''sīlaṃ gaṇhatha, sīlaṃ gaṇhathā''ti sīlaṃ deti. Te there garubhāvena tassa kathaṃ bhindituṃ asakkontā sīlaṃ gaṇhanti, gahetvā ca pana na rakkhanti, attano attano kammameva karonti. Thero saddhivihārike āmantetvā ''āvuso, ime manussā mama santike sīlaṃ gaṇhiṃsu, gaṇhitvā ca pana na rakkhantī''ti āha. ''Bhante, tumhe etesaṃ aruciyā sīlaṃ detha, ete tumhākaṃ kathaṃ bhindituṃ asakkontā gaṇhanti, tumhe ito paṭṭhāya evarūpānaṃ sīlaṃ mā adatthā''ti. Thero anattamano ahosi. Taṃ pavattiṃ sutvā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ – ''āvuso, sāriputtatthero kira diṭṭhadiṭṭhānaññeva sīlaṃ detī''ti. Satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa diṭṭhadiṭṭhānaṃ ayācantānaññeva sīlaṃ detī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ disāpāmokkhassa ācariyassa jeṭṭhantevāsiko koraṇḍiyo nāma ahosi. Tadā so ācariyo diṭṭhadiṭṭhānaṃ kevaṭṭādīnaṃ ayācantānaññeva ''sīlaṃ gaṇhatha, sīlaṃ gaṇhathā''ti sīlaṃ deti. Te gahetvāpi na rakkhanti ācariyo tamatthaṃ antevāsikānaṃ ārocesi. Antevāsikā ''bhante, tumhe etesaṃ aruciyā sīlaṃ detha, tasmā bhindanti, ito dāni paṭṭhāya yācantānaññeva dadeyyātha, mā ayācantāna''nti vadiṃsu. So vippaṭisārī ahosi, evaṃ santepi diṭṭhadiṭṭhānaṃ sīlaṃ detiyeva.

Athekadivasaṃ ekasmā gāmā manussā āgantvā brāhmaṇavācanakatthāya ācariyaṃ nimantayiṃsu. So koraṇḍiyamāṇavaṃ pakkositvā ''tāta, ahaṃ na gacchāmi, tvaṃ ime pañcasate māṇave gahetvā tattha gantvā vācanakāni sampaṭicchitvā amhākaṃ dinnakoṭṭhāsaṃ āharā''ti pesesi. So gantvā paṭinivattanto antarāmagge ekaṃ kandaraṃ disvā cintesi ''amhākaṃ ācariyo diṭṭhadiṭṭhānaṃ ayācantānaññeva sīlaṃ deti, ito dāni paṭṭhāya yathā yācantānaññeva deti, tathā naṃ karissāmī''ti. So tesu māṇavesu sukhanisinnesu uṭṭhāya mahantaṃ mahantaṃ selaṃ ukkhipitvā kandarāyaṃ khipi, punappunaṃ khipiyeva. Atha naṃ te māṇavā uṭṭhāya ''ācariya, kiṃ karosī''ti āhaṃsu. So na kiñci kathesi, te vegena gantvā ācariyassa ārocesuṃ. Ācariyo āgantvā tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

34. ''Eko araññe girikandarāyaṃ, paggayha paggayha silaṃ pavecchasi;
Punappunaṃ santaramānarūpo, koraṇḍiya ko nu tava yidhattho''ti.

Tattha **ko nu tava yidhattho**ti ko nu tava idha kandarāyaṃ silākhipanena attho.

So tassa vacanaṃ sutvā ācariyaṃ pabodhetukāmo dutiyaṃ gāthamāha –

35. ''Ahañhimaṃ sāgarasevitantaṃ, samaṃ karissāmi yathāpi pāṇi;
Vikiriya sānūni ca pabbatāni ca, tasmā silaṃ dariyā pakkhipāmī''ti.

Tattha **ahañhiman**ti ahañhi imaṃ mahāpathaviṃ. **Sāgarasevitantan**ti sāgarehi sevitaṃ cāturantaṃ. **Yathāpi pāṇī**ti hatthatalaṃ viya samaṃ karissāmi. **Vikiriyā**ti vikiritvā. **Sānūni ca pabbatāni cā**ti paṃsupabbate ca silāpabbate ca.

Taṃ sutvā brāhmaṇo tatiyaṃ gāthamāha –

36. ‘‘Nayimaṃ mahiṃ arahati pāṇikappaṃ, samaṃ manusso karaṇāya meko;
Maññāmimaññeva dariṃ jigīsaṃ, koraṇḍiya hāhasi jīvaloka’’nti.

Tattha **karaṇāya meko**ti karaṇāya eko kātuṃ na sakkotīti dīpeti. **Maññāmimaññeva dariṃ jigīsa**nti ahaṃ maññāmi tiṭṭhatu pathavī, imaññeva ekaṃ dariṃ jigīsaṃ pūraṇatthāya vāyamanto silā pariyesanto upāyaṃ vicinantova tvaṃ imaṃ jīvalokaṃ hāhasi jahissasi, marissasīti attho.

Taṃ sutvā māṇavo catutthaṃ gāthamāha –

37. ‘‘Sace ayaṃ bhūtadharaṃ na sakkā, samaṃ manusso karaṇāya meko;
Evameva tvaṃ brahme ime manusse, nānādiṭṭhike nānayissasi te’’ti.

Tassattho – sace ayaṃ eko manusso imaṃ bhūtadharaṃ pathaviṃ samaṃ kātuṃ na sakkā na samattho, evameva tvaṃ ime dussīlamanusse nānādiṭṭhike nānayissasi, te evaṃ ‘‘sīlaṃ gaṇhatha, sīlaṃ gaṇhathā’’ti vadanto attano vasaṃ na ānayissasi, paṇḍitapurisāyeva hi pāṇātipātaṃ ‘‘akusala’’nti garahanti. Saṃsāramocakādayo panettha kusalasaññino, te tvaṃ kathaṃ ānayissasi, tasmā diṭṭhadiṭṭhānaṃ sīlaṃ adatvā yācantānaññeva dehīti.

Taṃ sutvā ācariyo ‘‘yuttaṃ vadati koraṇḍiyo, idāni na evarūpaṃ karissāmī’’ti attano viraddhabhāvaṃ ñatvā pañcamaṃ gāthamāha –

38. ‘‘Saṃkhittarūpena bhavaṃ mamatthaṃ, akkhāsi koraṇḍiya evametaṃ;
Yathā na sakkā pathavī samāyaṃ, kattuṃ manussena tathā manussā’’ti.

Tattha **samāya**nti samaṃ ayaṃ. Evaṃ ācariyo māṇavassa thutiṃ akāsi, sopi naṃ bodhetvā sayaṃ gharaṃ nesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā brāhmaṇo sāriputto ahosi, koraṇḍiyamāṇavo pana ahameva ahosi’’nti.

Koraṇḍiyajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[357] 7. Laṭukikajātakavaṇṇanā

Vandāmi taṃ kuñjara saṭṭhihāyananti idaṃ satthā veḷuvane viharanto devadattaṃ ārabbha kathesi. Ekasmiñhi divase bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, devadatto kakkhaḷo pharuso sāhasiko, sattesu karuṇāmattampissa natthī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa nikkaruṇoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto hatthiyoniyaṃ nibbattitvā vayappatto pāsādiko mahākāyo asītisahassavāraṇaparivāro yūthapati hutvā himavantapadese vihāsi. Tadā ekā laṭukikā sakuṇikā hatthīnaṃ vicaraṇaṭṭhāne aṇḍāni nikkhipi, tāni pariṇatāni bhinditvā sakuṇapotakā nikkhamiṃsu. Tesu aviruḷhapakkhesu uppatituṃ asakkontesuyeva mahāsatto asītisahassavāraṇaparivuto gocarāya caranto taṃ padesaṃ patto. Taṃ disvā laṭukikā cintesi ‘‘ayaṃ hatthirājā mama potake madditvā māressati, handa naṃ puttakānaṃ parittāṇatthāya dhammikārakkhaṃ yācāmī’’ti. Sā ubho pakkhe ekato katvā tassa purato ṭhatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

39. ‘‘Vandāmi taṃ kuñjara saṭṭhihāyanaṃ, āraññakaṃ yūthapatiṃ yasassiṃ;
Pakkhehi taṃ pañjalikaṃ karomi, mā me vadhī puttake dubbalāyā’’ti.

Tattha **saṭṭhihāyana**nti saṭṭhivassakāle hāyanabalaṃ. **Yasassi**nti parivārasampannaṃ. **Pakkhehi taṃ pañcalikaṃ karomī**ti ahaṃ pakkhehi taṃ añjalikaṃ karomīti attho.

Mahāsatto ‘‘mā cintayi laṭukike, ahaṃ te puttake rakkhissāmī’’ti sakuṇapotakānaṃ upari ṭhatvā asītiyā hatthisahassesu gatesu laṭukikaṃ āmantetvā ‘‘laṭukike amhākaṃ pacchato eko ekacāriko hatthī āgacchati, so amhākaṃ vacanaṃ na karissati, tasmiṃ āgate tampi yācitvā puttakānaṃ sotthibhāvaṃ kareyyāsī’’ti vatvā pakkāmi. Sāpi tassa paccuggamanaṃ katvā ubhohi pakkhehi añjaliṃ katvā dutiyaṃ gāthamāha –

40. ‘‘Vandāmi taṃ kuñjara ekacāriṃ, āraññakaṃ pabbatasānugocaraṃ;
Pakkhehi taṃ pañjalikaṃ karomi, mā me vadhī puttake dubbalāyā’’ti.

Tattha **pabbatasānugocara**nti ghanaselapabbatesu ca paṃsupabbatesu ca gocaraṃ gaṇhantaṃ.

So tassā vacanaṃ sutvā tatiyaṃ gāthamāha –

41. ‘‘Vadhissāmi te laṭukike puttakāni, kiṃ me tuvaṃ kāhasi dubbalāsi;
Sataṃ sahassānipi tādisīnaṃ, vāmena pādena papothayeyya’’nti.

Tattha **vadhissāmi te**ti tvaṃ kasmā mama vicaraṇamagge puttakāni ṭhapesi, yasmā ṭhapesi, tasmā vadhissāmi te puttakānīti vadati. **Kiṃ me tuvaṃ kāhasī**ti mayhaṃ mahāthāmassa tvaṃ dubbalā kiṃ karissasi. **Papothayeyya**nti ahaṃ tādisānaṃ laṭukikānaṃ satasahassampi vāmena pādena sañcuṇṇeyyaṃ, dakkhiṇapādena pana kathāva natthīti.

Evañca pana vatvā so tassā puttake pādena sañcuṇṇetvā muttena pavāhetvā nadantova pakkāmi. Laṭukikā rukkhasākhāya nilīyitvā ‘‘idāni tāva vāraṇa nadanto gacchasi, katipāheneva me kiriyaṃ passissasi, kāyabalato ñāṇabalassa mahantabhāvaṃ na jānāsi, hotu, jānāpessāmi na’’nti taṃ santajjayamānāva catutthaṃ gāthamāha –

42. ‘‘Na heva sabbattha balena kiccaṃ, balañhi bālassa vadhāya hoti;
Karissāmi te nāgarājā anatthaṃ, yo me vadhī puttake dubbalāyā’’ti.

Tattha **balenā**ti kāyabalena. **Anattha**nti avuḍḍhiṃ. **Yo me**ti yo tvaṃ mama dubbalāya puttake vadhī ghātesi.

Sā evaṃ vatvā katipāhaṃ ekaṃ kākaṃ upaṭṭhahitvā tena tuṭṭhena ‘‘kiṃ te karomī’’ti vuttā ‘‘sāmi, aññaṃ me kātabbaṃ natthi, ekassa pana ekacārikavāraṇassa tuṇḍena paharitvā tumhehi akkhīni bhinnāni paccāsīsāmī’’ti āha. Sā tena ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitā ekaṃ nīlamakkhikaṃ upaṭṭhahi. Tāyapi ‘‘kiṃ te, karomī’’ti vuttā ‘‘iminā kākena ekacārikavāraṇassa akkhīsu bhinnesu tumhehi tattha āsāṭikaṃ pātetuṃ icchāmī’’ti vatvā tāyapi ‘‘sādhū’’ti vutte ekaṃ maṇḍūkaṃ upaṭṭhahitvā tena ‘‘kiṃ te, karomī’’ti vuttā ‘‘yadā ekacārikavāraṇo andho hutvā pānīyaṃ pariyesati, tadā pabbatamatthake ṭhito saddaṃ katvā tasmiṃ pabbatamatthakaṃ abhiruhante otaritvā papāte saddaṃ kareyyātha, ahaṃ tumhākaṃ santikā ettakaṃ paccāsīsāmī’’ti āha. Sopi tassā vacanaṃ ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchi.

Athekadivasaṃ kāko vāraṇassa dvepi akkhīni tuṇḍena bhindi, nīlamakkhikā āsāṭikaṃ pātesi. So puḷavehi khajjanto vedanāppatto pipāsābhibhūto pānīyaṃ pariyesamāno vicari. Tasmiṃ kāle maṇḍūko pabbatamatthake ṭhatvā saddamakāsi. Vāraṇo ‘‘ettha pānīyaṃ bhavissatī’’ti pabbatamatthakaṃ abhiruhi. Atha maṇḍūko otaritvā papāte ṭhatvā saddamakāsi. Vāraṇo ‘‘ettha pānīyaṃ bhavissatī’’ti papātābhimukho gacchanto parigaḷitvā pabbatapāde patitvā jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Laṭukikā tassa matabhāvaṃ ñatvā ‘‘diṭṭhā me paccāmittassa piṭṭhī’’ti haṭṭhatuṭṭhā tassa khandhe caṅkamitvā yathākammaṃ gatā.

Satthā ‘‘na, bhikkhave, kenaci saddhiṃ veraṃ nāma kātabbaṃ, evaṃ balasampannampi vāraṇaṃ ime cattāro janā ekato hutvā vāraṇassa jīvitakkhayaṃ pāpesu’’nti –

43. ‘‘Kākañca passa laṭukikaṃ, maṇḍūkaṃ nīlamakkhikaṃ;
Ete nāgaṃ aghātesuṃ, passa verassa verinaṃ;
Tasmā hi veraṃ na kayirātha, appiyenapi kenacī’’ti. –

Imaṃ abhisambuddhagāthaṃ vatvā jātakaṃ samodhānesi.

Tattha **passā**ti aniyāmitālapanametaṃ, bhikkhū pana sandhāya vuttattā passatha bhikkhaveti vuttaṃ hoti. **Ete**ti ete cattāro ekato hutvā. **Aghātesu**nti taṃ vadhiṃsu. **Passa verassa verina**nti passatha verikānaṃ verassa gatinti attho.

Tadā ekacārikahatthī devadatto ahosi, yūthapati pana ahameva ahosinti.

Laṭukikajātakavaṇṇanā sattamā.

[358] 8. Cūḷadhammapālajātakavaṇṇanā

Ahameva dūsiyā bhūnahatāti idaṃ satthā veḷuvane viharanto devadattassa vadhāya parisakkanaṃ ārabbha kathesi. Aññesu jātakesu devadatto bodhisattassa tāsamattampi kātuṃ nāsakkhi, imasmiṃ pana cūḷadhammapālajātake bodhisattassa sattamāsikakāle hatthapāde ca sīsañca chedāpetvā asimālakaṃ nāma kāresi. **Daddarajātake** (jā. 1.2.43-44) gīvaṃ gahetvā māretvā uddhane maṃsaṃ pacitvā khādi. **Khantīvādījātake** (jā. 1.4.49 ādayo) dvīhipi kasāhi pahārasahassehi tāḷāpetvā hatthapāde ca kaṇṇanāsañca chedāpetvā jaṭāsu gahetvā kaḍḍhāpetvā uttānakaṃ nipajjāpetvā ure pādena paharitvā gato. Bodhisatto taṃ divasaṃyeva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. **Cūḷanandiyajātakepi** (jā. 1.2.143-144) **mahākapijātakepi** (jā. 1.7.83 ādayo) māresiyeva. Evameva so dīgharattaṃ vadhāya parisakkanto buddhakālepi parisakkiyeva. Athekadivasaṃ bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ – ‘‘āvuso, devadatto buddhānaṃ māraṇatthameva upāyaṃ karoti, ‘sammāsambuddhaṃ mārāpessāmī’ti dhanuggahe payojesi, silaṃ pavijjhi, nāḷāgiriṃ vissajjāpesī’’ti. Satthā āgantvā ‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa mayhaṃ vadhāya parisakkiyeva, idāni pana tāsamattampi kātuṃ na sakkoti, pubbe maṃ cūḷadhammapālakumārakāle attano puttaṃ samānaṃ jīvatakkhayaṃ pāpetvā asimālakaṃ kāresī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ mahāpatāpe nāma rajjaṃ kārente bodhisatto tassa aggamahesiyā candādeviyā kucchimhi nibbatti, ‘‘dhammapālo’’tissa nāmaṃ kariṃsu. Tamenaṃ sattamāsikakāle mātā gandhodakena nhāpetvā alaṅkaritvā kīḷāpayamānā nisīdi. Rājā tassā vasanaṭṭhānaṃ agamāsi. Sā puttaṃ kīḷāpayamānā puttasinehena samappitā hutvā rājānaṃ passitvāpi na uṭṭhahi. So cintesi ‘‘ayaṃ idāneva tāva puttaṃ nissāya mānaṃ karoti, maṃ kismiñci na maññati, putte pana vaḍḍhante mayi ‘manusso’tipi saññaṃ na karissati, idāneva naṃ ghātessāmī’’ti. So nivattitvā rājāsane nisīditvā ‘‘attano vidhānena āgacchatū’’ti coraghātakaṃ pakkosāpesi. So kāsāyavatthanivattho rattamālādharo pharasuṃ aṃse ṭhapetvā upadhānaghaṭikaṃ hatthapādaṭhapanadaṇḍakañca ādāya āgantvā rājānaṃ vanditvā ‘‘kiṃ karomi, devā’’ti aṭṭhāsi. Deviyā sirigabbhaṃ gantvā dhammapālaṃ ānehīti. Devīpi rañño kujjhitvā nivattanabhāvaṃ ñatvā bodhisattaṃ ure nipajjāpetvā rodamānā nisīdi. Coraghātako gantvā taṃ piṭṭhiyaṃ hatthena paharitvā hatthato kumāraṃ acchinditvā ādāya rañño santikaṃ āgantvā ‘‘kiṃ karomi, devā’’ti āha. Rājā ekaṃ phalakaṃ āharāpetvā purato nikkhipāpetvā ‘‘idha naṃ nipajjāpehī’’ti āha. So tathā akāsi.

Candādevī puttassa pacchatova paridevamānā āgacchi. Puna coraghātako ‘‘kiṃ karomī, devā’’ti āha. Dhammapālassa hatthe chindāti. Candādevī ‘‘mahārāja, mama putto sattamāsiko bālako na kiñci jānāti, natthetassa doso, doso pana honto mayi bhaveyya, tasmā mayhaṃ hatthe chedāpehī’’ti

imamatthaṃ pakāsentī paṭhamaṃ gāthamāha –

44. ‘‘Ahameva dūsiyā bhūnahatā, rañño mahāpatāpassa;
Etaṃ muñcatu dhammapālaṃ, hatthe me deva chedehī’’ti.

Tattha **dūsiyā**ti dūsikā, tumhe disvā anuṭṭhahamānā dosakārikāti attho. ‘‘Dūsikā’’tipi pāṭho, ayamevattho. **Bhūnahatā**ti hatabhūnā, hatavuḍḍhīti attho. **Rañño**ti idaṃ ‘‘dūsiyā’’ti padena yojetabbaṃ. Ahaṃ rañño mahāpatāpassa aparādhakārikā, nāyaṃ kumāro, tasmā niraparādhaṃ etaṃ bālakaṃ muñcatu dhammapālaṃ, sacepi hatthe chedāpetukāmo, dosakārikāya hatthe me, deva, chedehīti ayamettha attho.

Rājā coraghātakaṃ olokesi. ‘‘Kiṃ karomi, devā’’ti? ‘‘Papañcaṃ akatvā hatthe chedā’’ti. Tasmiṃ khaṇe coraghātako tikhiṇapharasuṃ gahetvā kumārassa taruṇavaṃsakaḷīre viya dve hatthe chindi. So dvīsu hatthesu chijjamānesu neva rodi na paridevi, khantiñca mettañca purecārikaṃ katvā adhivāsesi. Candā pana devī chinnahatthakoṭiṃ gahetvā ucchaṅge katvā lohitalittā paridevamānā vicari. Puna coraghātako ‘‘kiṃ karomi, devā’’ti pucchi. ‘‘Dvepi pāde chindā’’ti. Taṃ sutvā candādevī dutiyaṃ gāthamāha –

45. ‘‘Ahameva dūsiyā bhūnahatā, rañño mahāpatāpassa;
Etaṃ muñcatu dhammapālaṃ, pāde me deva chedehī’’ti.

Tattha adhippāyo vuttanayeneva veditabbo.

Rājāpi puna coraghātakaṃ āṇāpesi. So ubhopi pāde chindi. Candādevī pādakoṭimpi gahetvā ucchaṅge katvā lohitalittā paridevamānā ‘‘sāmi mahāpatāpa, chinnahatthapādā nāma dārakā mātarā posetabbā honti, ahaṃ bhatiṃ katvā mama puttakaṃ posessāmi, dehi me eta’’nti āha. Coraghātako ‘‘kiṃ deva katā rājāṇā, niṭṭhitaṃ mama kicca’’nti pucchi. ‘‘Na tāva niṭṭhita’’nti. ‘‘Atha kiṃ karomi, devā’’ti? ‘‘Sīsamassa chindā’’ti. Taṃ sutvā candādevī tatiyaṃ gāthamāha –

46. ‘‘Ahameva dūsiyā bhūnahatā, rañño mahāpatāpassa;
Etaṃ muñcatu dhammapālaṃ, sīsaṃ me deva chedehī’’ti.

Vatvā ca pana attano sīsaṃ upanesi.

Puna coraghātako ‘‘kiṃ karomi, devā’’ti pucchi. ‘‘Sīsamassa chindā’’ti. So sīsaṃ chinditvā ‘‘katā, deva, rājāṇā’’ti pucchi. ‘‘Na tāva katā’’ti. ‘‘Atha kiṃ karomi, devā’’ti? ‘‘Asituṇḍena naṃ sampaṭicchitvā asimālakaṃ nāma karohī’’ti. So tassa kaḷevaraṃ ākāse khipitvā asituṇḍena sampaṭicchitvā asimālakaṃ nāma katvā mahātale vippakiri. Candādevī bodhisattassa maṃse ucchaṅge katvā mahātale rodamānā paridevamānā imā gāthā abhāsi –

47. ‘‘Na hi nūnimassa rañño, mittāmaccā ca vijjare suhadā;
Ye na vadanti rājānaṃ, mā ghātayi orasaṃ puttaṃ.

48. ‘‘Na hi nūnimassa rañño, ñātī mittā ca vijjare suhadā;
Ye na vadanti rājānaṃ, mā ghātayi atrajaṃ putta’’nti.

Tattha **mittāmaccā ca vijjare suhadā**ti nūna imassa rañño daḷhamittā vā sabbakiccesu sahabhāvino amaccā vā muduhadayatāya suhadā vā keci na vijjanti. **Ye na vadantī**ti ye adhunā āgantvā ‘‘attano piyaputtaṃ mā ghātayī’’ti na vadanti, imaṃ rājānaṃ paṭisedhenti, te natthiyevāti maññe. Dutiyagāthāyaṃ **ñātī**ti ñātakā.

Imā pana dve gāthā vatvā candādevī ubhohi hatthehi hadayamaṃsaṃ dhārayamānā tatiyaṃ gāthamāha –

49. ‘‘Candanasārānulittā, bāhā chijjanti dhammapālassa;
Dāyādassa pathabyā, pāṇā me deva rujjhantī’’ti.

Tattha **dāyādassa pathabyā**ti pitusantakāya cāturantāya pathaviyā dāyādassa lohitacandanasārānulittā hatthā chijjanti, pādā chijjanti, sīsañca chijjati, asimālakopi kato, tava vaṃsaṃ pacchinditvā gatosi dānīti evamādīni vilapanti evamāha. **Pāṇā me deva rujjhantī**ti deva, mayhampi imaṃ sokaṃ sandhāretuṃ asakkontiyā jīvitaṃ rujjhatīti.

Tassā evaṃ paridevamānāya eva ḍayhamāne veḷuvane veḷu viya hadayaṃ phali, sā tattheva jīvitakkhayaṃ pattā. Rājāpi pallaṅke ṭhātuṃ asakkonto mahātale pati, padaratalaṃ dvidhā bhijji, so tatopi bhūmiyaṃ pati. Tato catunahutādhikadviyojanasatasahassabahalāpi ghanapathavī tassa aguṇaṃ dhāretuṃ asakkontī bhijjitvā vivaramadāsi, avīcito jālā uṭṭhāya kuladattikena kambalena parikkhipantī viya taṃ gahetvā avīcimhi khipi. Candāya ca bodhisattassa ca amaccā sarīrakiccaṃ kariṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā rājā devadatto ahosi, candādevī mahāpajāpatigotamī, dhammapālakumāro pana ahameva ahosi’’nti.

Cūḷadhammapālajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[359] 9. Suvaṇṇamigajātakavaṇṇanā

Vikkama re haripādāti idaṃ satthā jetavane viharanto sāvatthiyaṃ ekaṃ kuladhītaraṃ ārabbha kathesi. Sā kira sāvatthiyaṃ dvinnaṃ aggasāvakānaṃ upaṭṭhākakulassa dhītā saddhā pasannā buddhamāmakā dhammamāmakā saṅghamāmakā ācārasampannā paṇḍitā dānādipuññābhiratā. Taṃ aññaṃ sāvatthiyameva samānajātikaṃ micchādiṭṭhikakulaṃ vāresi. Athassā mātāpitaro ‘‘amhākaṃ dhītā saddhā pasannā tīṇi ratanāni mamāyati dānādipuññābhiratā, tumhe micchādiṭṭhikā imissāpi yathāruciyā dānaṃ vā dātuṃ dhammaṃ vā sotuṃ vihāraṃ vā gantuṃ sīlaṃ vā rakkhituṃ uposathakammaṃ vā kātuṃ na dassatha, na mayaṃ tumhākaṃ dema, attanā sadisaṃ micchādiṭṭhikakulāva kumārikaṃ gaṇhathā’’ti āhaṃsu. Te tehi paṭikkhittā ‘‘tumhākaṃ dhītā amhākaṃ gharaṃ gantvā yathādhippāyena sabbametaṃ karotu, mayaṃ na vāressāma, detha no eta’’nti vatvā ‘‘tena hi gaṇhathā’’ti vuttā bhaddakena nakkhattena maṅgalaṃ katvā taṃ attano gharaṃ nayiṃsu. Sā vattācārasampannā patidevatā ahosi, sassusasurasāmikavattāni katāneva honti.

Sā ekadivasaṃ sāmikaṃ āha – ‘‘icchāmahaṃ, ayyaputta, amhākaṃ kulūpakattherānaṃ dānaṃ dātu’’nti. Sādhu, bhadde, yathājjhāsayena dānaṃ dehīti. Sā there nimantāpetvā mahantaṃ sakkāraṃ katvā paṇītabhojanaṃ bhojetvā ekamantaṃ nisīditvā ‘‘bhante, imaṃ kulaṃ micchādiṭṭhikaṃ assaddhaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇaṃ na jānāti, sādhu, ayyā, yāva imaṃ kulaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ guṇaṃ jānāti, tāva idheva bhikkhaṃ gaṇhathā’’ti āha. Therā adhivāsetvā tattha nibaddhaṃ bhuñjanti. Puna sāmikaṃ āha ‘‘ayyaputta, therā idha nibaddhaṃ āgacchanti, kiṃkāraṇā tumhe na passathā’’ti. ‘‘Sādhu, passissāmī’’ti. Sā punadivase therānaṃ bhattakiccapariyosāne tassa ārocesi. So upasaṅkamitvā therehi saddhiṃ paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi. Athassa dhammasenāpati dhammakathaṃ kathesi. So therassa dhammakathāya ca iriyāpathesu ca pasīditvā tato paṭṭhāya therānaṃ āsanaṃ paññapeti, pānīyaṃ parissāveti, antarābhatte dhammakathaṃ suṇāti, tassa aparabhāge micchādiṭṭhi bhijji.

Athekadivasaṃ thero dvinnampi dhammakathaṃ kathento saccāni pakāsesi, saccapariyosāne ubhopi jayampatikā sotāpattiphale patiṭṭhahiṃsu. Tato paṭṭhāya tassa mātāpitaro ādiṃ katvā antamaso dāsakammakarāpi sabbe micchādiṭṭhiṃ bhinditvā buddhadhammasaṅghamāmakāyeva jātā. Athekadivasaṃ dārikā sāmikaṃ āha – ‘‘ayyaputta, kiṃ me gharāvāsena, icchāmahaṃ pabbajitu’’nti. So ‘‘sādhu bhadde, ahampi pabbajissāmī’’ti mahantena parivārena taṃ bhikkhunupassayaṃ netvā

pabbājetvā sayampi satthāraṃ upasaṅkamitvā pabbajjaṃ yāci. Taṃ satthā pabbājesi. Ubhopi vipassanaṃ vaḍḍhetvā na cirasseva arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Athekadivasaṃ bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ''āvuso, asukā nāma daharabhikkhunī attano ceva paccayā jātā sāmikassa ca, attanāpi pabbajitvā arahattaṃ patvā tampi pāpesī''ti. Satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva tāva esā sāmikaṃ rāgapāsā mocesi, pubbepesā porāṇakapaṇḍite pana maraṇapāsā mocesī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto migayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto abhirūpo ahosi pāsādiko dassanīyo suvaṇṇavaṇṇo lākhārasaparikammakatehi viya hatthapādehi rajatadāmasadisehi visāṇehi maṇiguḷikapaṭibhāgehi akkhīhi rattakambalageṇḍusadisena mukhena samannāgato. Bhariyāpissa taruṇamigī abhirūpā ahosi dassanīyā. Te samaggavāsaṃ vasiṃsu, asītisahassacitramigā bodhisattaṃ upaṭṭhahiṃsu. Tadā luddakā migavīthīsu pāse oḍḍesuṃ. Athekadivasaṃ bodhisatto migānaṃ purato gacchanto pāde pāsena bajjhitvā ''chindissāmi na''nti ākaḍḍhi, cammaṃ chijji, puna ākaḍḍhantassa maṃsaṃ chijji, puna nhāru chijji, pāso aṭṭhimāhacca aṭṭhāsi. So pāsaṃ chindituṃ asakkonto maraṇabhayatajjito baddharavaṃ ravi. Taṃ sutvā bhīto migagaṇo palāyi. Bhariyā panassa palāyitvā migānaṃ antare olokentī taṃ adisvā ''idaṃ bhayaṃ mayhaṃ piyasāmikassa uppannaṃ bhavissatī''ti vegena tassa santikaṃ gantvā assumukhī rodamānā ''sāmi, tvaṃ mahabbalo, kiṃ etaṃ pāsaṃ sandhāretuṃ na sakkhissasi, vegaṃ janetvā chindāhi na''nti tassa ussāhaṃ janentī paṭhamaṃ gāthamāha –

50. ''Vikkama re haripāda, vikkama re mahāmiga;
Chinda vārattikaṃ pāsaṃ, nāhaṃ ekā vane rame''ti.

Tattha **vikkamā**ti parakkama, ākaḍḍhāti attho. **Re**ti āmantane nipāto. **Haripādā**ti suvaṇṇapāda. Sakalasarīrampi tassa suvaṇṇavaṇṇaṃ, ayaṃ pana gāravenevamāha. **Nāhaṃ ekā**ti ahaṃ tayā vinā ekikā vane na ramissāmi, tiṇodakaṃ pana aggahetvā sussitvā marissāmīti dasseti.

Taṃ sutvā migo dutiyaṃ gāthamāha –

51. ''Vikkamāmi na pāremi, bhūmiṃ sumbhāmi vegasā;
Daḷho vārattiko pāso, pādaṃ me parikantatī''ti.

Tattha **vikkamāmī**ti bhadde, ahaṃ vīriyaṃ karomi. **Na pāremī**ti pāsaṃ chindituṃ pana na sakkomīti attho. **Bhūmiṃ sumbhāmī**ti api nāma chijjeyyāti pādenāpi bhūmiṃ paharāmi. **Vegasā**ti vegena. **Parikantatī**ti cammādīni chindanto samantā kantatīti.

Atha naṃ migī ''mā bhāyi, sāmi, ahaṃ attano balena luddakaṃ yācitvā tava jīvitaṃ āharissāmi. Sace yācanāya na sakkhissāmi, mama jīvitampi datvā tava jīvitaṃ āharissāmī''ti mahāsattaṃ assāsetvā lohitalittaṃ bodhisattaṃ pariggahetvā aṭṭhāsi. Luddakopi asiñca sattiñca gahetvā kappuṭṭhānaggi viya āgacchati. Sā taṃ disvā ''sāmi, luddako āgacchati, ahaṃ attano balaṃ karissāmi, tvaṃ mā bhāyī''ti migaṃ assāsetvā luddakassa paṭipathaṃ gantvā paṭikkamitvā ekamantaṃ ṭhitā taṃ vanditvā ''sāmi, mama sāmiko suvaṇṇavaṇṇo sīlācārasampanno, asītisahassānaṃ migānaṃ rājā''ti bodhisattassa guṇaṃ kathetvā migarāje ṭhiteyeva attano vadhaṃ yācantī tatiyaṃ gāthamāha –

52. ''Attharassu palāsāni, asiṃ nibbāha luddaka;
Paṭhamaṃ maṃ vadhitvāna, hana pacchā mahāmiga''nti.

Tattha **palāsānī**ti maṃsaṭṭhapanatthaṃ palāsapaṇṇāni attharassu. **Asiṃ nibbāhā**ti asiṃ kosato nīhara.

Taṃ sutvā luddako ''manussabhūtā tāva sāmikassa atthāya attano jīvitaṃ na pariccajanti, ayaṃ

tiracchānagatā jīvitaṃ pariccajati, manussabhāsāya ca madhurena sarena katheti, ajja imissā ca patino cassā jīvitaṃ dassāmī''ti pasannacitto catutthaṃ gāthamāha –

53. ''Na me sutaṃ vā diṭṭhaṃ vā, bhāsantiṃ mānusiṃ migiṃ;
Tvañca bhadde sukhī hohi, eso cāpi mahāmigo''ti.

Tattha **sutaṃ vā diṭṭhaṃ vā**ti mayā ito pubbe evarūpaṃ diṭṭhaṃ vā sutaṃ vā natthi. **Bhāsantiṃ mānusiṃ migi**nti ahañhi ito pubbe mānusiṃ vācaṃ bhāsantiṃ migiṃ neva addasaṃ na assosiṃ. Yesaṃ pana ''na me sutā vā diṭṭhā vā, bhāsantī mānusī migī''ti pāḷi, tesaṃ yathāpāḷimeva attho dissati. **Bhadde**ti bhaddake paṇḍike upāyakusale. Iti taṃ ālapitvā puna ''tvañca eso cāpi mahāmigoti dvepi janā sukhī niddukkhā hothā''ti taṃ samassāsetvā luddako bodhisattassa santikaṃ gantvā vāsiyā cammapāsaṃ chinditvā pāde laggapāsakaṃ saṇikaṃ nīharitvā nhārunā nhāruṃ, maṃsena maṃsaṃ, cammena cammaṃ paṭipāṭetvā pādaṃ hatthena parimajji. Taṅkhaṇaññeva mahāsattassa pūritapāramitānubhāvena luddakassa ca mettacittānubhāvena migiyā ca mettadhammānubhāvena nhārumaṃsacammāni nhārumaṃsacammehi ghaṭayiṃsu. Bodhisatto pana sukhī niddukkho aṭṭhāsi.

Migī bodhisattaṃ sukhitaṃ disvā somanassajātā luddakassa anumodanaṃ karontī pañcamaṃ gāthamāha –

54. ''Evaṃ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi;
Yathāhamajja nandāmi, muttaṃ disvā mahāmiga''nti.

Tattha **luddakā**ti dāruṇakammakiriyāya laddhanāmavasena ālapati.

Bodhisatto ''ayaṃ luddo mayhaṃ avassayo jāto, mayāpissa avassayeneva bhavituṃ vaṭatī''ti gocarabhūmiyaṃ diṭṭhaṃ ekaṃ maṇikkhandhaṃ tassa datvā ''samma, ito paṭṭhāya pāṇātipātādīni mā kari, iminā kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā dārake posento dānasīlādīni puññāni karohī''ti tassovādaṃ datvā araññaṃ pāvisi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā luddako channo ahosi, migī daharabhikkhunī, migarājā pana ahameva ahosi''nti.

Suvaṇṇamigajātakavaṇṇanā navamā.

[360] 10. Suyonandījātakavaṇṇanā

Vāti gandho timirānanti idaṃ satthā jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi satthā ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī''ti pucchitvā ''sacca''nti vutte ''kiṃ disvā''ti vatvā ''alaṅkatamātugāma''nti vutte ''mātugāmo nāmesa bhikkhu na sakkā rakkhituṃ, porāṇakapaṇḍitā supaṇṇabhavane katvā rakkhantāpi rakkhituṃ nāsakkhiṃsū''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ tambarājā nāma rajjaṃ kāresi. Tassa suyonandī nāma aggamahesī ahosi uttamarūpadharā. Tadā bodhisatto supaṇṇayoniyaṃ nibbatti, tasmiṃ kāle nāgadīpo sedumadīpo nāma ahosi. Bodhisatto tasmiṃ dīpe supaṇṇabhavane vasati. So bārāṇasiṃ gantvā tambarājena saddhiṃ māṇavakavesena jūtaṃ kīḷati. Tassa rūpasampattiṃ disvā paricārikā ''amhākaṃ raññā saddhiṃ evarūpo nāma māṇavako jūtaṃ kīḷatī''ti suyonandiyā ārocesuṃ. Sā sutvā taṃ daṭṭhukāmā hutvā ekadivasaṃ alaṅkaritvā jūtamaṇḍalaṃ āgantvā paricārikānaṃ antare ṭhitā naṃ olokesi. Sopi deviṃ olokesi. Dvepi aññamaññaṃ paṭibaddhacittā ahesuṃ. Supaṇṇarājā attano ānubhāvena nagare vātaṃ samuṭṭhāpesi, gehapatanabhayena rājanivesanā manussā nikkhamiṃsu. So attano ānubhāvena andhakāraṃ katvā deviṃ gahetvā ākāsena āgantvā nāgadīpe attano bhavanaṃ pāvisi suyonandiyā gataṭṭhānaṃ jānantā nāma nāhesuṃ. So tāya saddhiṃ abhiramamāno gantvā raññā saddhiṃ jūtaṃ kīḷati.

Rañño pana saggo nāma gandhabbo atthi, so deviyā gataṭṭhānaṃ ajānanto taṃ gandhabbaṃ āmantetvā ‘‘gaccha, tāta, gandhabba sabbaṃ thalajalapathaṃ anuvicaritvā deviyā gataṭṭhānaṃ passā’’ti uyyojesi. So paribbayaṃ gahetvā dvāragāmato paṭṭhāya vicinanto kurukacchaṃ pāpuṇi. Tadā kurukacchavāṇijā nāvāya suvaṇṇabhūmiṃ gacchanti. So te upasaṅkamitvā ‘‘ahaṃ gandhabbo nāvāya vetanaṃ khaṇḍetvā tumhākaṃ gandhabbaṃ karissāmi, mampi nethā’’ti āha. Te ‘‘sādhū’’ti tampi āropetvā nāvaṃ vissajjesuṃ. Te sukhapayātāya nāvāya taṃ pakkositvā ‘‘gandhabbaṃ no karohī’’ti āhaṃsu. ‘‘Ahaṃ ce gandhabbaṃ kareyyaṃ, mayi pana gandhabbaṃ karonte macchā calissanti, atha vo nāvo bhijjissatī’’ti. ‘‘Manussamatte gandhabbaṃ karonte macchānaṃ calanaṃ nāma natthi, karohī’’ti. ‘‘Tena hi mā mayhaṃ kujjhitthā’’ti vīṇaṃ mucchitvā tantissarena gītassaraṃ, gītassarena tantissaraṃ anatikkamitvā gandhabbaṃ akāsi. Tena saddena sammattā hutvā macchā caliṃsu.

Atheko makaro uppatitvā nāvāya patanto nāvaṃ bhindi. Saggo phalake nipajjitvā yathāvātaṃ gacchanto nāgadīpe supaṇṇabhavanassa nigrodharukkhassa santikaṃ pāpuṇi. Suyonandīpi devī supaṇṇarājassa jūtaṃ kīḷituṃ gatakāle vimānā otaritvā velante vicarantī saggaṃ gandhabbaṃ disvā sañjānitvā ‘‘kathaṃ āgatosī’’ti pucchi. So sabbaṃ kathesi. ‘‘Tena hi mā bhāyī’’ti taṃ assāsetvā bāhāhi pariggahetvā vimānaṃ āropetvā sayanapiṭṭhe nipajjāpetvā samassatthakāle dibbabhojanaṃ datvā dibbagandhodakena nhāpetvā dibbavatthehi acchādetvā dibbagandhapupphehi alaṅkaritvā puna dibbasayane nipajjāpesi. Evaṃ divasaṃ pariggahamānā supaṇṇarañño āgamanavelāya paṭicchādetvā gatakāle tena saddhiṃ kilesavasena abhirami. Tato māsaddhamāsaccayena bārāṇasivāsino vāṇijā dārudakagahaṇatthāya tasmiṃ dīpe nigrodharukkhamūlaṃ sampattā. So tehi saddhiṃ nāvaṃ abhiruyha bārāṇasiṃ gantvā rājānaṃ disvāva tassa jūtakīḷanavelāya vīṇaṃ gahetvā rañño gandhabbaṃ karonto paṭhamaṃ gāthamāha –

55. ‘‘Vāti gandho timirānaṃ, kusamuddo ca ghosavā;
Dūre ito suyonandī, tamba kāmā tudanti ma’’nti.

Tattha **timirāna**nti timirarukkhapupphānaṃ. Taṃ kira nigrodhaṃ parivāretvā timirarukkhā atthi, te sandhāyevaṃ vadati. **Kusamuddo**ti khuddakasamuddo. **Ghosavā**ti mahāravo. Tasseva nigrodhassa santike samuddaṃ sandhāyevamāha. **Ito**ti imamhā nagarā. **Tambā**ti rājānaṃ ālapati. Atha vā **tambakāmā**ti tambena kāmitakāmā tambakāmā nāma. Te maṃ hadaye vijjhantīti dīpeti.

Taṃ sutvā supaṇṇo dutiyaṃ gāthamāha –

56. ‘‘Kathaṃ samuddamatari, kathaṃ addakkhi sedumaṃ;
Kathaṃ tassā ca tuyhañca, ahu sagga samāgamo’’ti.

Tattha **seduma**nti sedumadīpaṃ.

Tato saggo tisso gāthā abhāsi –

57. ‘‘Kurukacchā payātānaṃ, vāṇijānaṃ dhanesinaṃ;
Makarehi abhidā nāvā, phalakenāhamaplaviṃ.

58. ‘‘Sā maṃ saṇhena mudunā, niccaṃ candanagandhinī;
Aṅgena uddharī bhaddā, mātā puttaṃva orasaṃ.

59. ‘‘Sā maṃ annena pānena, vatthena sayanena ca;
Attanāpi ca mandakkhī, evaṃ tamba vijānahī’’ti.

Tattha **sā maṃ saṇhena mudunā**ti evaṃ phalakena tīraṃ uttiṇṇaṃ maṃ samuddatīre vicarantī sā disvā ‘‘mā bhāyī’’ti saṇhena mudunā vacanena samassāsetvāti attho. **Aṅgenā**ti bāhuyugaḷaṃ idha

‘‘aṅgenā’’ti vuttaṃ. **Bhaddā**ti dassanīyā pāsādikā. **Sā maṃ annenā**ti sā maṃ etena annādinā santappesīti attho. **Attanāpi cā**ti na kevalaṃ annādīheva, attanāpi maṃ abhiramentī santappesīti dīpeti. **Mandakkhī**ti mandadassanī, mudunā ākārena olokanasīlāti vuttaṃ hoti. ‘‘Mattakkhī’’tipi pāṭho, madamattehi viya akkhīhi samannāgatāti attho. **Evaṃ tambā**ti evaṃ tambarāja jānāhīti.

Supaṇṇo gandhabbassa kathentasseva vippaṭisārī hutvā ‘‘ahaṃ supaṇṇabhavane vasantopi rakkhituṃ nāsakkhiṃ, kiṃ me tāya dussīlāyā’’ti taṃ ānetvā rañño paṭidatvā pakkāmi, tato paṭṭhāya puna nāgacchīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā rājā ānando ahosi, supaṇṇarājā pana ahameva ahosinti.

Suyonandījātakavaṇṇanā dasamā.

Maṇikuṇḍalavaggo paṭhamo.

2. Vaṇṇārohavaggo

[361] 1. Vaṇṇārohajātakavaṇṇanā

Vaṇṇārohenāti idaṃ satthā jetavane viharanto dve aggasāvake ārabbha kathesi. Ekasmiñhi samaye ubhopi mahātherā ‘‘imaṃ antovassaṃ suññāgāraṃ anubrūhessāmā’’ti satthāraṃ āpucchitvā gaṇaṃ pahāya sayameva pattacīvaraṃ ādāya jetavanā nikkhamitvā ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya araññe vihariṃsu. Aññataropi vighāsādapuriso therānaṃ upaṭṭhānaṃ karonto tattheva ekamante vasi. So therānaṃ samaggavāsaṃ disvā ‘‘ime ativiya samaggā vasanti, sakkā nu kho ete aññamaññaṃ bhinditu’’nti cintetvā sāriputtattheraṃ upasaṅkamitvā ‘‘kiṃ nu kho, bhante, ayyena mahāmoggallānattherena saddhiṃ tumhākaṃ kiñci veraṃ atthī’’ti pucchi. ‘‘Kiṃ panāvuso’’ti. Esa, bhante, mama āgatakāle ‘‘sāriputto nāma jātigottakulapadesehi vā sutaganthapaṭivedhaiddhīhi vā mayā saddhiṃ kiṃ pahotī’’ti tumhākaṃ aguṇameva kathesīti. Thero sitaṃ katvā ‘‘gaccha tvaṃ āvuso’’ti āha.

So aparasmimpi divase mahāmoggallānattherampi upasaṅkamitvā tatheva kathesi. Sopi naṃ sitaṃ katvā ‘‘gaccha, tvaṃ, āvuso’’ti vatvā sāriputtattheraṃ upasaṅkamitvā ‘‘āvuso, eso vighāsādo tumhākaṃ santike kiñci kathesī’’ti pucchi. ‘‘Āmāvuso, mayhampi santike kathesi, imaṃ nīharituṃ vaṭṭatī’’ti. ‘‘Sādhu, āvuso, nīharā’’ti vutte thero ‘‘mā idha vasī’’ti accharaṃ paharitvā taṃ nīhari. Te ubhopi samaggavāsaṃ vasitvā satthu santikaṃ gantvā vanditvā nisīdiṃsu. Satthā paṭisanthāraṃ katvā ‘‘sukhena vassaṃ vasitthā’’ti pucchitvā ‘‘bhante, eko vighāsādo amhe bhinditukāmo hutvā bhindituṃ asakkonto palāyī’’ti vutte ‘‘na kho so, sāriputta, idāneva, pubbepesa tumhe ‘bhindissāmī’ti bhindituṃ asakkonto palāyī’’ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto araññe rukkhadevatā ahosi. Tadā sīho ca byaggho ca araññe pabbataguhāyaṃ vasanti. Eko siṅgālo te upaṭṭhahanto tesaṃ vighāsaṃ khāditvā mahākāyo hutvā ekadivasaṃ cintesi ‘‘mayā sīhabyagghānaṃ maṃsaṃ na khāditapubbaṃ, mayā ime dve jane bhindituṃ vaṭṭati, tato nesaṃ kalahaṃ katvā matānaṃ maṃsaṃ khādissāmī’’ti. So sīhaṃ upasaṅkamitvā ‘‘kiṃ, sāmi, tumhākaṃ byagghena saddhiṃ kiñci veraṃ atthī’’ti pucchi. ‘‘Kiṃ pana, sammā’’ti? Esa, bhante, mamāgatakāle ‘‘sīho nāma sarīravaṇṇena vā ārohapariṇāhena vā jātibalavīriyehi vā mama kalabhāgampi na pāpuṇātī’’ti tumhākaṃ aguṇameva kathesīti. Atha naṃ sīho ‘‘gaccha tvaṃ, na so evaṃ kathessatī’’ti āha. Byagghampi upasaṅkamitvā eteneva upāyena kathesi. Taṃ sutvā byagghopi sīhaṃ upasaṅkamitvā ‘‘samma, tvaṃ kira idañcidañca vadesī’’ti pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

60. ‘‘Vaṇṇārohena jātiyā, balanikkamanena ca;
Subāhu na mayā seyyo, sudāṭha iti bhāsasī’’ti.

Tattha **balanikkamanena cā**ti kāyabalena ceva vīriyabalena ca. **Subāhu na mayā seyyo**ti ayaṃ subāhu nāma byaggho etehi kāraṇehi mayā neva sadiso na uttaritaroti saccaṃ kira tvaṃ sobhanāhi dāṭhāhi samannāgata sudāṭha migarāja, evaṃ vadesīti.

Taṃ sutvā sudāṭho sesā catasso gāthā abhāsi –

61. ‘‘Vaṇṇārohena jātiyā, balanikkamanena ca;
Sudāṭho na mayā seyyo, subāhu iti bhāsasi.

62. ‘‘Evaṃ ce maṃ viharantaṃ, subāhu samma dubbhasi;
Na dānāhaṃ tayā saddhiṃ, saṃvāsamabhirocaye.

63. ‘‘Yo paresaṃ vacanāni, saddaheyya yathātathaṃ;
Khippaṃ bhijjetha mittasmiṃ, verañca pasave bahuṃ.

64. ‘‘Na so mitto yo sadā appamatto, bhedāsaṅkī randhamevānupassī;
Yasmiñca setī urasīva putto, sa ve mitto yo abhejjo parehī’’ti.

Tattha **sammā**ti vayassa. **Dubbhasī**ti yadi evaṃ tayā saddhiṃ samaggavāsaṃ vasantaṃ maṃ siṅgālassa kathaṃ gahetvā tvaṃ dubbhasi hanituṃ icchasi, ito dāni paṭṭhāya ahaṃ tayā saddhiṃ saṃvāsaṃ na abhirocaye. **Yathātatha**nti tathato yathātathaṃ yathātacchaṃ avisaṃvādakena ariyena vuttavacanaṃ saddhātabbaṃ. Evaṃ yo yesaṃ kesañci paresaṃ vacanāni saddahethāti attho. **Yo sadā appamatto**ti yo niccaṃ appamatto hutvā mittassa vissāsaṃ na deti, so mitto nāma na hotīti attho. **Bhedāsaṅkī**ti ‘‘ajja bhijjissati, sve bhijjissatī’’ti evaṃ mittassa bhedameva āsaṅkati. **Randhamevānupassī**ti chiddaṃ vivarameva passanto. **Urasīva putto**ti yasmiṃ mitte mātu hadaye putto viya nirāsaṅko nibbhayo seti.

Iti imāhi catūhi gāthāhi sīhena mittaguṇe kathite byaggho ‘‘mayhaṃ doso’’ti sīhaṃ khamāpesi. Te tattheva samaggavāsaṃ vasiṃsu. Siṅgālo pana palāyitvā aññattha gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā siṅgālo vighāsādo ahosi, sīho sāriputto, byaggho moggallāno, taṃ kāraṇaṃ paccakkhato diṭṭhā tasmiṃ vane nivuttharukkhadevatā pana ahameva ahosi’’nti.

Vaṇṇārohajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[362] 2. Sīlavīmaṃsajātakavaṇṇanā

Sīlaṃ seyyoti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ sīlavīmaṃsakabrāhmaṇaṃ ārabbha kathesi. Taṃ kira rājā ‘‘esa sīlasampanno’’ti aññehi brāhmaṇehi atirekaṃ katvā passati. So cintesi ‘‘kiṃ nu kho maṃ rājā ‘sīlasampanno’ti aññehi atirekaṃ katvā passati, udāhu ‘sutadharayutto’ti, vīmaṃsissāmi tāva sīlassa vā sutassa vā mahantabhāva’’nti. So ekadivasaṃ heraññikaphalakato kahāpaṇaṃ gaṇhi. Heraññiko garubhāvena na kiñci āha, dutiyavārepi na kiñci āha. Tatiyavāre pana taṃ ‘‘vilopakhādako’’ti gāhāpetvā rañño dassetvā ‘‘kiṃ iminā kata’’nti vutte ‘‘kuṭumbaṃ vilumpatī’’ti āha. ‘‘Saccaṃ kira, brāhmaṇā’’ti? ‘‘Na, mahārāja, kuṭumbaṃ vilumpāmi, mayhaṃ pana ‘sīlaṃ nu kho mahantaṃ, sutaṃ nu kho’ti kukkuccaṃ ahosi, svāhaṃ ‘etesu kataraṃ nu kho mahanta’nti vīmaṃsanto tayo vāre kahāpaṇaṃ gaṇhiṃ, taṃ maṃ esa bandhāpetvā tumhākaṃ dasseti. Idāni me sutato sīlassa mahantabhāvo ñāto, na me gharāvāsenattho, pabbajissāmaha’’nti pabbajjaṃ anujānāpetvā gharadvāraṃ anoloketvāva jetavanaṃ gantvā satthāraṃ pabbajjaṃ yāci. Tassa satthā pabbajjañca upasampadañca dāpesi. So acirūpasampanno vipassanaṃ vipassitvā aggaphale patiṭṭhahi. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, asukabrāhmaṇo attano sīlaṃ vīmaṃsitvā pabbajito vipassitvā arahattaṃ patto’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na,

bhikkhave, idāni ayameva, pubbe paṇḍitāpi sīlaṃ vīmaṃsitvā pabbajitvā attano patiṭṭhaṃ kariṃsuyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā bārāṇasiṃ āgantvā rājānaṃ passi. Rājā tassa purohitaṭṭhānaṃ adāsi. So pañca sīlāni rakkhati. Rājāpi naṃ ''sīlavā''ti garuṃ katvā passi. So cintesi ''kiṃ nu kho rājā 'sīlavā'ti maṃ garuṃ katvā passati, udāhu 'sutadharayutto'''ti. Sabbaṃ paccuppannavatthusadisameva. Idha pana so brāhmaṇo ''idāni me sutato sīlassa mahantabhāvo ñāto''ti vatvā imā pañca gāthā abhāsi –

65. ''Sīlaṃ seyyo sutaṃ seyyo, iti me saṃsayo ahu;
Sīlameva sutā seyyo, iti me natthi saṃsayo.

66. ''Moghā jāti ca vaṇṇo ca, sīlameva kiruttamaṃ;
Sīlena anupetassa, sutenattho na vijjati.

67. ''Khattiyo ca adhammaṭṭho, vesso cādhammanissito;
Te pariccajjubho loke, upapajjanti duggatiṃ.

68. ''Khattiyā brāhmaṇā vessā, suddā caṇḍālapukkusā;
Idha dhammaṃ caritvāna, bhavanti tidive samā.

69. ''Na vedā samparāyāya, na jāti nāpi bandhavā;
Sakañca sīlaṃ saṃsuddhaṃ, samparāyāya sukhāya cā''ti.

Tattha **sīlameva sutā seyyo**ti sutapariyattito sataguṇena sahassaguṇena sīlameva uttaritaranti. Evañca pana vatvā sīlaṃ nāmetaṃ ekavidhaṃ saṃvaravasena, duvidhaṃ cārittavārittavasena, tividhaṃ kāyikavācasikamānasikavasena, catubbidhaṃ pātimokkhasaṃvaraindriyasaṃvaraājīvapārisuddhipaccayasannissitavasenāti mātikaṃ ṭhapetvā vitthārento sīlassa vaṇṇaṃ abhāsi.

Moghāti aphalā tucchā. **Jātī**ti khattiyakulādīsu nibbatti. **Vaṇṇo**ti sarīravaṇṇo abhirūpabhāvo. Yā hi yasmā sīlarahitassa jātisampadā vā vaṇṇasampadā vā saggasukhaṃ dātuṃ na sakkoti, tasmā ubhayampi taṃ ''mogha''nti āha. **Sīlameva kirā**ti anussavavasena vadati, na pana sayaṃ jānāti. **Anupetassā**ti anupagatassa. **Sutenattho na vijjatī**ti sīlarahitassa sutapariyattimattena idhaloke vā paraloke vā kāci vaḍḍhi nāma natthi.

Tato parā dve gāthā jātiyā moghabhāvadassanatthaṃ vuttā. Tattha **te pariccajjubho loke**ti te dussīlā devalokañca manussalokañcāti ubhopi loke pariccajitvā duggatiṃ upapajjanti. **Caṇḍālapukkusā**ti chavachaḍḍakacaṇḍālā ca pupphachaḍḍakapukkusā ca. **Bhavanti tidive samā**ti ete sabbepi sīlānubhāvena devaloke nibbattā samā honti nibbisesā, devātveva saṅkhyaṃ gacchanti.

Pañcamagāthā sabbesampi sutādīnaṃ moghabhāvadassanatthaṃ vuttā. Tassattho – mahārāja, ete vedādayo ṭhapetvā idhaloke yasamattadānaṃ samparāye dutiye vā tatiye vā bhave yasaṃ vā sukhaṃ vā dātuṃ nāma na sakkonti, parisuddhaṃ pana attano sīlameva taṃ dātuṃ sakkotīti.

Evaṃ mahāsatto sīlaguṇe thometvā rājānaṃ pabbajjaṃ anujānāpetvā taṃ divasameva himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā aparihīnajjhāno brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā sīlaṃ vīmaṃsitvā isipabbajjaṃ pabbajito ahameva ahosi''nti.

Sīlavīmaṃsajātakavaṇṇanā dutiyā.

[363] 3. Hirijātakavaṇṇanā

Hiriṃ tarantanti idaṃ satthā jetavane viharanto anāthapiṇḍikassa sahāyaṃ paccantavāsiseṭṭhiṃ ārabbha kathesi. Dvepi vatthūni ekakanipāte navamavaggassa pariyosānajātake vitthāritāneva. Idha pana ‘‘paccantavāsiseṭṭhino manussā acchinnasabbasāpateyyā attano santakassa assāmino hutvā palātā’’ti bārāṇasiseṭṭhissa ārocite bārāṇasiseṭṭhi ‘‘attano santikaṃ āgatānaṃ kattabbaṃ akarontā nāma paṭikārake na labhantiyevā’’ti vatvā imā gāthā abhāsi –

70. ‘‘Hiriṃ tarantaṃ vijigucchamānaṃ, tavāhamasmī iti bhāsamānaṃ;
Seyyāni kammāni anādiyantaṃ, neso mamanti iti naṃ vijaññā.

71. ‘‘Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade;
Akarontaṃ bhāsamānaṃ, parijānanti paṇḍitā.

72. ‘‘Na so mitto yo sadā appamatto, bhedāsaṅkī randhamevānupassī;
Yasmiñca setī urasīva putto, sa ve mitto yo abhejjo parehi.

73. ‘‘Pāmojjakaraṇaṃ ṭhānaṃ, pasaṃsāvahanaṃ sukhaṃ;
Phalānisaṃso bhāveti, vahanto porisaṃ dhuraṃ.

74. ‘‘Pavivekarasaṃ pitvā, rasaṃ upasamassa ca;
Niddaro hoti nippāpo, dhammappītirasaṃ piva’’nti.

Tattha **hiriṃ taranta**nti lajjaṃ atikkantaṃ. **Vijigucchamāna**nti mittabhāvena jigucchayamānaṃ. **Tavāhamasmī**ti ‘‘tava ahaṃ mitto’’ti kevalaṃ vacanamatteneva bhāsamānaṃ. **Seyyāni kammāni**ti ‘‘dassāmi karissāmī’’ti vacanassa anurūpāni uttamakammāni. **Anādiyanta**nti akarontaṃ. **Neso mama**nti evarūpaṃ puggalaṃ ‘‘na eso mama mitto’’ti vijaññā.

Pāmojjakaraṇaṃ ṭhānanti dānampi sīlampi bhāvanāpi paṇḍitehi kalyāṇamittehi saddhiṃ mittabhāvopi. Idha pana vuttappakāraṃ mittabhāvameva sandhāyevamāha. Paṇḍitena hi kalyāṇamittena saddhiṃ mittabhāvo pāmojjampi karoti, pasaṃsampi vahati. Idhalokaparalokesu kāyikacetasikasukhahetuto ‘‘sukha’’ntipi vuccati, tasmā etaṃ phalañca ānisaṃsañca sampassamāno phalānisaṃso kulaputto purisehi vahitabbaṃ dānasīlabhāvanāmittabhāvasaṅkhātaṃ catubbidhampi porisaṃ dhuraṃ vahanto etaṃ mittabhāvasaṅkhātaṃ pāmojjakaraṇaṃ ṭhānaṃ pasaṃsāvahanaṃ sukhaṃ bhāveti vaḍḍheti, na paṇḍitehi mittabhāvaṃ bhindatīti dīpeti.

Pavivekarasanti kāyacittaupadhivivekānaṃ rasaṃ te viveke nissāya uppannaṃ somanassarasaṃ. **Upasamassa cā**ti kilesūpasamena laddhasomanassassa. **Niddaro hoti nippāpo**ti sabbakilesadarathābhāvena niddaro, kilesābhāvena nippāpo hoti. **Dhammappītirasa**nti dhammapītisaṅkhātaṃ rasaṃ, vimuttipītiṃ pivantoti attho.

Iti mahāsatto pāpamittasaṃsaggato ubbiggo pavivekarasena amatamahānibbānaṃ pāpetvā desanāya kūṭaṃ gaṇhi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā paccantavāsī idāni paccantavāsīyeva, tadā bārāṇasiseṭṭhi ahameva ahosi’’nti.

Hirijātakavaṇṇanā tatiyā.

[364] 4. Khajjopanakajātakavaṇṇanā

75-79. Ko nu santamhi pajjoteti ayaṃ khajjopanakapañho mahāumaṅge vitthārato āvi bhavissati.

Khajjopanakajātakavaṇṇanā catutthā.

[365] 5. Ahituṇḍikajātakavaṇṇanā

Dhuttomhīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mahallakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā **sālūkajātake** (jā. 1.3.106 ādayo) vitthāritaṃ. Idhāpi so mahallako ekaṃ gāmadārakaṃ pabbājetvā akkosati paharati. Dārako palāyitvā vibbhami. Dutiyampi naṃ pabbājetvā tathevākāsi. Dutiyampi vibbhamitvā puna yāciyamāno oloketumpi na icchi. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ''āvuso, asuko nāma mahallako attano sāmaṇerena sahāpi vināpi vattituṃ na sakkoti, itaro tassa dosaṃ disvā puna oloketumpi na icchi, suhadayo kumārako''ti. Satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa sāmaṇero suhadayova, sakiṃ dosaṃ disvā puna oloketumpi na icchī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto dhaññavāṇijakule nibbattitvā vayappatto dhaññavikkayena jīvikaṃ kappesi. Atheko ahituṇḍiko makkaṭaṃ gahetvā sikkhāpetvā ahiṃ kīḷāpento bārāṇasiyaṃ ussave ghuṭṭhe taṃ makkaṭaṃ dhaññavāṇijakassa santike ṭhapetvā ahiṃ kīḷāpento satta divasāni vicari. Sopi vāṇijo makkaṭassa khādanīyaṃ bhojanīyaṃ adāsi. Ahituṇḍiko sattame divase ussavakīḷanato āgantvā taṃ makkaṭaṃ veḷupesikāya tikkhattuṃ paharitvā taṃ ādāya uyyānaṃ gantvā bandhitvā niddaṃ okkami. Makkaṭo bandhanaṃ mocetvā ambarukkhaṃ āruyha ambāni khādanto nisīdi. So pabuddho rukkhe makkaṭaṃ disvā ''etaṃ mayā upalāpetvā gahetuṃ vaṭṭatī''ti tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

80. ''Dhuttomhi samma sumukha, jūte akkhaparājito;
Harehi ambapakkāni, vīriyaṃ te bhakkhayāmase''ti.

Tattha **akkhaparājito**ti akkhehi parājito. **Harehī**ti pātehi. Ayameva vā pāṭho.

Taṃ sutvā makkaṭo sesagāthā abhāsi –

81. ''Alikaṃ vata maṃ samma, abhūtena pasaṃsasi;
Ko te suto vā diṭṭho vā, sumukho nāma makkaṭo.

82. ''Ajjāpi me taṃ manasi, yaṃ maṃ tvaṃ ahituṇḍika;
Dhaññāpaṇaṃ pavisitvā, matto chātaṃ hanāsi maṃ.

83. ''Tāhaṃ saraṃ dukkhaseyyaṃ, api rajjampi kāraye;
Nevāhaṃ yācito dajjaṃ, tathā hi bhayatajjito.

84. ''Yañca jaññā kule jātaṃ, gabbhe tittaṃ amacchariṃ;
Tena sakhiñca mittañca, dhīro sandhātumarahatī''ti.

Tattha **alikaṃ vatā**ti musā vata. **Abhūtenā**ti avijjamānena. **Ko te**ti kva tayā. **Sumukho**ti sundaramukho. **Ahituṇḍikā**ti taṃ ālapati. ''Ahikoṇḍikā''tipi pāṭho. **Chāta**nti jighacchābhibhūtaṃ dubbalaṃ kapaṇaṃ. **Hanāsī**ti veḷupesikāya tikkhattuṃ paharasi. **Tāha**nti taṃ ahaṃ. **Sara**nti saranto. **Dukkhaseyya**nti tasmiṃ āpaṇe dukkhasayanaṃ. **Api rajjampi kāraye**ti sacepi bārāṇasirajjaṃ gahetvā mayhaṃ datvā maṃ rajjaṃ kāreyyāsi, evampi taṃ nevāhaṃ yācito dajjaṃ, taṃ ekampi ambapakkaṃ ahaṃ tayā yācito na dadeyyaṃ. Kiṃkāraṇā? **Tathā hi bhayatajjito**ti, tathā hi ahaṃ tayā bhayena tajjitoti attho.

Gabbhe tittanti subhojanarasena mātukucchiyaṃyeva alaṅkatapaṭiyatte sayanagabbheyeva vā

tittaṃ bhogāsāya akapaṇaṃ. **Sakhiñca mittañcā**ti sakhibhāvañca mittabhāvañca tathārūpena kulajātena tittena akapaṇena amaccharinā saddhiṃ paṇḍito sandhātuṃ puna ghaṭetuṃ arahati, tayā pana kapaṇena ahituṇḍikena saddhiṃ ko mittabhāvaṃ puna ghaṭetunti attho. Evañca pana vatvā vānaro vanaṃ sahasā pāvisi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā ahituṇḍiko mahallako ahosi, makkaṭo sāmaṇero, dhaññavāṇijo pana ahameva ahosi’’nti.

Ahituṇḍikajātakavaṇṇanā pañcamā.

[366] 6. Gumbiyajātakavaṇṇanā

Madhuvaṇṇaṃ madhurasanti idaṃ satthā jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kiṃ disvā’’ti vatvā ‘‘alaṅkatamātugāma’’nti vutte ‘‘bhikkhu ime pañca kāmaguṇā nāma ekena gumbiyena yakkhena halāhalavisaṃ pakkhipitvā magge ṭhapitamadhusadisā’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto satthavāhakule nibbattitvā vayappatto bārāṇasito pañcahi sakaṭasatehi bhaṇḍaṃ ādāya vohāratthāya gacchanto mahāvattaniaṭavidvāraṃ patvā satthake sannipātāpetvā ‘‘ambho, imasmiṃ magge visapaṇṇapupphaphalādīni atthi, tumhe kiñci akhāditapubbaṃ khādantā maṃ apucchitvā mā khādittha, amanussāpi visaṃ pakkhipitvā bhattapuṭamadhukaphalāni magge ṭhapenti, tānipi maṃ anāpucchitvā mā khādittha’’ti ovādaṃ datvā maggaṃ paṭipajji. Atheko gumbiyo nāma yakkho aṭaviyā majjhaṭṭhāne magge paṇṇāni attharitvā halāhalavisasaṃyuttāni madhupiṇḍāni ṭhapetvā sayaṃ maggasāmante madhuṃ gaṇhanto viya rukkhe koṭṭento vicarati. Ajānantā ‘‘puññatthāya ṭhapitāni bhavissantī’’ti khāditvā jīvitakkhayaṃ pāpuṇanti. Amanussā āgantvā te khādanti. Bodhisattassa satthakamanussāpi tāni disvā ekacce lolajātikā adhivāsetuṃ asakkontā khādiṃsu, paṇḍitajātikā ‘‘pucchitvā khādissāmā’’ti gahetvā aṭṭhaṃsu. Bodhisatto te disvā hatthagatāni chaḍḍāpesi, yehi paṭhamataraṃ khāditāni, te mariṃsu. Yehi aḍḍhakhāditāni, tesaṃ vamanavirecanaṃ datvā vantakāle catumadhuraṃ adāsi. Iti te tassa ānubhāvena jīvitaṃ paṭilabhiṃsu. Bodhisatto sotthinā icchitaṭṭhānaṃ gantvā bhaṇḍaṃ vissajjetvā attano gehameva agamāsi. Tamatthaṃ kathento satthā imā abhisambuddhagāthā abhāsi –

85. ‘‘Madhuvaṇṇaṃ madhurasaṃ, madhugandhaṃ visaṃ ahu;
Gumbiyo ghāsamesāno, araññe odahī visaṃ.

86. ‘‘Madhu iti maññamānā, ye taṃ visamakhādisuṃ;
Tesaṃ taṃ kaṭukaṃ āsi, maraṇaṃ tenupāgamuṃ.

87. ‘‘Ye ca kho paṭisaṅkhāya, visaṃ taṃ parivajjayuṃ;
Te āturesu sukhitā, ḍayhamānesu nibbutā.

88. ‘‘Evameva manussesu, visaṃ kāmā samohitā;
Āmisaṃ bandhanañcetaṃ, maccuveso guhāsayo.

89. ‘‘Evameva ime kāme, āturā paricārike;
Ye sadā parivajjenti, saṅgaṃ loke upaccagu’’nti.

Tattha **gumbiyo**ti tasmiṃ vanagumbe vicaraṇena evaṃladdhanāmo yakkho. **Ghāsamesāno**ti ‘‘taṃ visaṃ khāditvā mate khādissāmī’’ti evaṃ attano ghāsaṃ pariyesanto. **Odahī**ti taṃ madhunā samānavaṇṇagandharasaṃ visaṃ nikkhipi. **Kaṭukaṃ āsī**ti tikhiṇaṃ ahosi. **Maraṇaṃ tenupāgamu**nti tena visena te sattā maraṇaṃ upagatā.

Āturesūti visavegena āsannamaraṇesu. **Ḍayhamānesū**ti visatejeneva ḍayhamānesu. **Visaṃ kāmā samohitā**ti yathā tasmiṃ vattanimahāmagge visaṃ samohitaṃ nikkhittaṃ, evaṃ manussesupi ye ete rūpādayo pañca vatthukāmā tattha tattha samohitā nikkhittā, te ‘‘visa’’nti veditabbā. **Āmisaṃ bandhanañceta**nti ete pañca kāmaguṇā nāma evaṃ imassa macchabhūtassa lokassa mārabālisikena pakkhittaṃ āmisañceva, bhavābhavato nikkhamituṃ appadānena anduādippabhedaṃ nānappakāraṃ bandhanañca. **Maccuveso guhāsayo**ti sarīraguhāya vasanako maraṇamaccuveso.

Evameva ime kāmeti yathā vattanimahāmagge visaṃ nikkhittaṃ, evaṃ tattha tattha nikkhitte ime kāme. **Āturā**ti ekantamaraṇadhammatāya āturā āsannamaraṇā paṇḍitamanussā. **Paricārike**ti kilesaparicārike kilesabandhake. **Ye sadā parivajjentī**ti ye vuttappakārā paṇḍitapurisā niccaṃ evarūpe kāme vajjenti. **Saṅgaṃ loke**ti loke saṅganaṭṭhena ‘‘saṅga’’nti laddhanāmaṃ rāgādibhedaṃ kilesajātaṃ. **Upaccagu**nti atītā nāmāti veditabbā, atikkamantīti vā attho.

Satthā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā satthavāho ahameva ahosinti.

Gumbiyajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[367] 7. Sāḷiyajātakavaṇṇanā

Yvāyaṃ sāḷiyachāpotīti idaṃ satthā veḷuvane viharanto ‘‘āvuso, devadatto tāsakārakopi bhavituṃ nāsakkhī’’ti vacanaṃ ārabbha kathesi. Tadā hi satthā ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa mama tāsakārakopi bhavituṃ nāsakkhī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto gāmake kuṭumbikakule nibbattitvā taruṇakāle paṃsukīḷakehi dārakehi saddhiṃ gāmadvāre nigrodharukkhamūle kīḷati. Tadā eko dubbalavejjo gāme kiñci alabhitvā nikkhamanto taṃ ṭhānaṃ patvā ekaṃ sappaṃ viṭapabbhantarena sīsaṃ nīharitvā niddāyantaṃ disvā ‘‘mayā gāme kiñci na laddhaṃ, ime dārake vañcetvā sappena ḍaṃsāpetvā tikicchitvā kiñcideva gaṇhissāmī’’ti cintetvā bodhisattaṃ āha ‘‘sace sāḷiyachāpaṃ passeyyāsi, gaṇheyyāsī’’ti. ‘‘Āma, gaṇheyya’’nti. ‘‘Passeso viṭapabbhantare sayito’’ti. So tassa sappabhāvaṃ ajānanto rukkhaṃ āruyha taṃ gīvāyaṃ gahetvā ‘‘sappo’’ti ñatvā nivattituṃ adento suggahitaṃ gahetvā vegena khipi. So gantvā vejjassa gīvāyaṃ patito gīvaṃ paliveṭhetvā ‘‘kara karā’’ti ḍaṃsitvā tattheva naṃ pātetvā palāyi. Manussā parivārayiṃsu.

Mahāsatto sampattaparisāya dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi –

90. ‘‘Yvāyaṃ sāḷiyachāpoti, kaṇhasappaṃ agāhayi;
Tena sappenayaṃ daṭṭho, hato pāpānusāsako.

91. ‘‘Ahantāramahantāraṃ, yo naro hantumicchati;
Evaṃ so nihato seti, yathāyaṃ puriso hato.

92. ‘‘Ahantāramaghātentaṃ, yo naro hantumicchati;
Evaṃ so nihato seti, yathāyaṃ puriso hato.

93. ‘‘Yathā paṃsumuṭṭhiṃ puriso, paṭivātaṃ paṭikkhipe;
Tameva so rajo hanti, tathāyaṃ puriso hato.

94. ‘‘Yo appaduṭṭhassa narassa dussati, suddhassa posassa anaṅgaṇassa;
Tameva bālaṃ pacceti pāpaṃ, sukhumo rajo paṭivātaṃva khitto’’ti.

Tattha **yvāya**nti yo ayaṃ, ayameva vā pāṭho. **Sappenaya**nti so ayaṃ tena sappena daṭṭho.

Pāpānusāsakoti pāpakaṃ anusāsako.

Ahantāranti apaharantaṃ. **Ahantāra**nti amārentaṃ. **Setī**ti matasayanaṃ sayati. **Aghātenta**nti amārentaṃ. **Suddhassā**ti niraparādhassa. **Posassā**ti sattassa. **Anaṅgaṇassā**ti idampi niraparādhabhāvaññeva sandhāya vuttaṃ. **Paccetī**ti kammasarikkhakaṃ hutvā patieti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā dubbalavejjo devadatto ahosi, paṇḍitadārako pana ahameva ahosi''nti.

Sāḷiyajātakavaṇṇanā sattamā.

[368] 8. Tacasārajātakavaṇṇanā

Amittahatthatthagatāti idaṃ satthā jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabbha kathesi. Tadā hi satthā ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato paññavā upāyakusaloyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto gāmake kuṭumbikakule nibbattitvāti sabbaṃ purimajātakaniyāmeneva kathetabbaṃ. Idha pana vejje mate gāmavāsino manussā ''manussamārakā''ti te dārake kudaṇḍakehi bandhitvā ''rañño dassessāmā''ti bārāṇasiṃ nayiṃsu. Bodhisatto antarāmaggeyeva sesadārakānaṃ ovādaṃ adāsi ''tumhe mā bhāyatha, rājānaṃ disvāpi abhītā tuṭṭhindriyā bhaveyyātha, rājā amhehi saddhiṃ paṭhamataraṃ kathessati, tato paṭṭhāya ahaṃ jānissāmī''ti. Te ''sādhū''ti sampaṭicchitvā tathā kariṃsu. Rājā te abhīte tuṭṭhindriye disvā ''ime 'manussamārakā'ti kudaṇḍakabaddhā ānītā, evarūpaṃ dukkhaṃ pattāpi na bhāyanti, tuṭṭhindriyāyeva, kiṃ nu kho etesaṃ asocanakāraṇaṃ, pucchissāmi ne''ti pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

95. ''Amittahatthatthagatā, tacasārasamappitā;
Pasannamukhavaṇṇāttha, kasmā tumhe na socathā''ti.

Tattha **amittahatthatthagatā**ti kudaṇḍakehi gīvāyaṃ bandhitvā ānentānaṃ amittānaṃ hatthagatā. **Tacasārasamappitā**ti veḷudaṇḍakehi baddhattā evamāha. **Kasmā**ti ''evarūpaṃ byasanaṃ pattāpi tumhe kiṃkāraṇā na socathā''ti pucchati.

Taṃ sutvā bodhisatto sesagāthā abhāsi –

96. ''Na socanāya paridevanāya, atthova labbho api appakopi;
Socantamenaṃ dukhitaṃ viditvā, paccatthikā attamanā bhavanti.

97. ''Yato ca kho paṇḍito āpadāsu, na vedhatī atthavinicchayaññū;
Paccatthikāssa dukhitā bhavanti, disvā mukhaṃ avikāraṃ purāṇaṃ.

98. ''Jappena mantena subhāsitena, anuppadānena paveṇiyā vā;
Yathā yathā yattha labhetha atthaṃ, tathā tathā tattha parakkameyya.

99. ''Yato ca jāneyya alabbhaneyyo, mayāva aññena vā esa attho;
Asocamāno adhivāsayeyya, kammaṃ daḷhaṃ kinti karomi dānī''ti.

Tattha **attho**ti vuḍḍhi. **Paccatthikā attamanā**ti etaṃ purisaṃ socantaṃ dukkhitaṃ viditvā paccāmittā tuṭṭhacittā honti. Tesaṃ tussanakāraṇaṃ nāma paṇḍitena kātuṃ na vaṭṭatīti dīpeti. **Yato**ti yadā. **Na vedhatī**ti cittutrāsabhayena na kampati. **Atthavinicchayaññū**ti tassa tassa atthassa vinicchayakusalo.

Jappenāti mantaparijappanena. **Mantenā**ti paṇḍitehi saddhiṃ mantaggahaṇena. **Subhāsitenā**ti

piyavacanena. **Anuppadānenā**ti lañjadānena. **Paveṇiyā**ti kulavaṃsena. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, paṇḍitena nāma āpadāsu uppannāsu na socitabbaṃ na kilamitabbaṃ, imesu pana pañcasu kāraṇesu aññataravasena paccāmittā jinitabbā. Sace hi sakkoti, mantaṃ parijappitvā mukhabandhanaṃ katvāpi te jinitabbā, tathā asakkontena paṇḍitehi saddhiṃ mantetvā ekaṃ upāyaṃ sallakkhetvā jinitabbā, piyavacanaṃ vattuṃ sakkontena piyaṃ vatvāpi te jinitabbā, tathā asakkontena vinicchayāmaccānaṃ lañjaṃ datvāpi jinitabbā, tathā asakkontena kulavaṃsaṃ kathetvā ''mayaṃ asukapaveṇiyā āgatā, tumhākañca amhākañca ekova pubbapuriso''ti evaṃ vijjamānañātikoṭiṃ ghaṭetvāpi jinitabbā evāti. **Yathā yathā**ti etesu pañcasu kāraṇesu yena yena kāraṇena yattha yattha attano vuḍḍhiṃ labheyya. **Tathā tathā**ti tena tena kāraṇena tattha tattha parakkameyya, parakkamaṃ katvā paccatthike jineyyāti adhippāyo.

Yato ca jāneyyāti yadā pana jāneyya, mayā vā aññena vā esa attho alabbhaneyyo nānappakārena vāyamitvāpi na sakkā laddhuṃ, tadā paṇḍito puriso asocamāno akilamamāno ''mayā pubbe katakammaṃ daḷhaṃ thiraṃ na sakkā paṭibāhituṃ, idāni kiṃ sakkā kātu''nti adhivāsayeyyāti.

Rājā bodhisattassa dhammakathaṃ sutvā kammaṃ sodhetvā niddosabhāvaṃ ñatvā kudaṇḍake harāpetvā mahāsattassa mahantaṃ yasaṃ datvā attano atthadhammaanusāsakaṃ amaccaratanaṃ akāsi, sesadārakānampi yasaṃ datvā ṭhānantarāni adāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi ''tadā bārāṇasirājā ānando ahosi, dārakā therānutherā, paṇḍitadārako pana ahameva ahosi''nti.

Tacasārajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[369] 9. Mittavindakajātakavaṇṇanā

Kyāhaṃ devānamakaranti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ dubbacabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu **mahāmittavindakajātake** (jā. 1.5.100 ādayo) āvi bhavissati. Ayaṃ pana mittavindako samudde khitto atriccho hutvā purato gantvā nerayikasattānaṃ paccanaṭṭhānaṃ ussadanirayaṃ disvā ''ekaṃ nagara''nti saññāya pavisitvā khuracakkaṃ assādesi. Tadā bodhisatto devaputto hutvā ussadanirayacārikaṃ carati. So taṃ disvā pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

100. ''Kyāhaṃ devānamakaraṃ, kiṃ pāpaṃ pakataṃ mayā;
Yaṃ me sirasmiṃ ohacca, cakkaṃ bhamati matthake''ti.

Tattha **kyāhaṃ devānamakara**nti sāmi devaputta, kiṃ nāma ahaṃ devānaṃ akariṃ, kiṃ maṃ devā pothentīti. **Kiṃ pāpaṃ pakataṃ mayā**ti dukkhamahantatāya vedanāppatto attanā kataṃ pāpaṃ asallakkhento evamāha. **Yaṃ me**ti yena pāpena mama sirasmiṃ ohacca ohanitvā idaṃ khuracakkaṃ mama matthake bhamati, taṃ kiṃ nāmāti?

Taṃ sutvā bodhisatto dutiyaṃ gāthamāha –

101. ''Atikkamma ramaṇakaṃ, sadāmattañca dūbhakaṃ;
Brahmattarañca pāsādaṃ, kenatthena idhāgato''ti.

Tattha **ramaṇaka**nti phalikapāsādaṃ. **Sadāmatta**nti rajatapāsādaṃ. **Dūbhaka**nti maṇipāsādaṃ. **Brahmattarañca pāsāda**nti suvaṇṇapāsādañca. **Kenatthenā**ti tvaṃ etesu ramaṇakādīsu catasso aṭṭha soḷasa dvattiṃsāti etā devadhītaro pahāya te pāsāde atikkamitvā kena kāraṇena idha āgatoti.

Tato mittavindako tatiyaṃ gāthamāha –

102. ''Ito bahutarā bhogā, atra maññe bhavissare;

Iti etāya saññāya, passa maṃ byasanaṃ gata''nti.

Tattha **ito bahutarā**ti imesu catūsu pāsādesu bhogehi atirekatarā bhavissanti.

Tato bodhisatto sesagāthā abhāsi –

103. ''Catubbhi aṭṭhajjhagamā, aṭṭhāhipi ca soḷasa;
Soḷasāhi ca bāttiṃsa, atricchaṃ cakkamāsado;
Icchāhatassa posassa, cakkaṃ bhamati matthake.

104. ''Uparivisālā duppūrā, icchā visaṭagāminī;
Ye ca taṃ anugijjhanti, te honti cakkadhārino''ti.

Tattha **uparivisālā**ti mittavindaka taṇhā nāmesā āseviyamānā uparivisālā hoti patthaṭā, mahāsamuddo viya duppūrā, rūpādīsu ārammaṇesu taṃ taṃ ārammaṇaṃ icchamānāya icchāya patthaṭāya visaṭagāminī, tasmā ye purisā taṃ evarūpaṃ taṇhaṃ anugijjhanti, punappunaṃ giddhā hutvā gaṇhanti. **Te honti cakkadhārino**ti te etaṃ khuracakkaṃ dhārentīti vadati.

Mittavindakaṃ pana kathentameva nipisamānaṃ taṃ khuracakkaṃ bhassi, tena so puna kathetuṃ nāsakkhi. Devaputto attano devaṭṭhānameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā mittavindako dubbacabhikkhu ahosi, devaputto pana ahameva ahosi''nti.

Mittavindakajātakavaṇṇanā navamā.

[370] 10. Palāsajātakavaṇṇanā

Haṃso palāsamavacāti idaṃ satthā jetavane viharanto kilesaniggahaṃ ārabbha kathesi. Vatthu paññāsajātake āvi bhavissati. Idha pana satthā bhikkhū āmantetvā ''bhikkhave, kileso nāma āsaṅkitabbova, appamattako samānopi nigrodhagaccho viya vināsaṃ pāpeti, porāṇakapaṇḍitāpi āsaṅkitabbaṃ āsaṅkiṃsuyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto suvaṇṇahaṃsayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto cittakūṭapabbate suvaṇṇaguhāyaṃ vasanto himavantapadese jātassare sayaṃjātasāliṃ khāditvā āgacchati. Tassa gamanāgamanamagge mahāpalāsarukkho ahosi. So gacchantopi tattha vissamitvā gacchati, āgacchantopi tattha vissamitvā āgacchati. Athassa tasmiṃ rukkhe nibbattadevatāya saddhiṃ vissāso ahosi. Aparabhāge ekā sakuṇikā ekasmiṃ nigrodharukkhe nigrodhapakkaṃ khāditvā āgantvā tasmiṃ palāsarukkhe nisīditvā viṭapantare vaccaṃ pātesi. Tattha nigrodhagaccho jāto, so caturaṅgulamattakāle rattaṅkurapalāsatāya sobhati. Haṃsarājā taṃ disvā rukkhadevataṃ āmantetvā ''samma palāsa, nigrodho nāma yamhi rukkhe jāyati, vaḍḍhanto taṃ nāseti, imassa vaḍḍhituṃ mā deti, vimānaṃ te nāsessati, paṭikacceva naṃ uddharitvā chaḍḍehi, āsaṅkitabbayuttakaṃ nāma āsaṅkituṃ vaṭṭatī''ti palāsadevatāya saddhiṃ mantento paṭhamaṃ gāthamāha –

105. ''Haṃso palāsamavaca, nigrodho samma jāyati;
Aṅkasmiṃ te nisinnova, so te mammāni checchatī''ti.

Paṭhamapādo panettha abhisambuddhena hutvā satthārā vutto. **Palāsa**nti palāsadevataṃ. **Sammā**ti vayassa. **Aṅkasmi**nti viṭabhiyaṃ. **So te mammāni checchatī**ti so te aṅke saṃvaḍḍho sapatto viya jīvitaṃ chindissatīti attho. Jīvitasaṅkhārā hi idha ''mammānī''ti vuttā.

Taṃ sutvā tassa vacanaṃ agaṇhantī palāsadevatā dutiyaṃ gāthamāha –

106. ‘‘Vaḍḍhatāmeva nigrodho, patiṭṭhassa bhavāmahaṃ;
Yathā pitā ca mātā ca, evaṃ me so bhavissatī’’ti.

Tassattho – samma, na tvaṃ jānāsi vaḍḍhatameva esa, ahamassa yathā bālakāle puttānaṃ mātāpitaro patiṭṭhā honti, tathā bhavissāmi, yathā pana saṃvaḍḍhā puttā pacchā mahallakakāle mātāpitūnaṃ patiṭṭhā honti, mayhampi pacchā mahallakakāle evameva so patiṭṭho bhavissatīti.

Tato haṃso tatiyaṃ gāthamāha –

107. ‘‘Yaṃ tvaṃ aṅkasmiṃ vaḍḍhesi, khīrarukkhaṃ bhayānakaṃ;
Āmanta kho taṃ gacchāma, vuḍḍhi massa na ruccatī’’ti.

Tattha **yaṃ tva**nti yasmā tvaṃ etañca bhayadāyakattena bhayānakaṃ khīrarukkhaṃ sapattaṃ viya aṅke vaḍḍhesi. **Āmanta kho ta**nti tasmā mayaṃ taṃ āmantetvā jānāpetvā gacchāma. **Vuḍḍhi massā**ti assa vuḍḍhi mayhaṃ na ruccatīti.

Evañca pana vatvā haṃsarājā pakkhe pasāretvā cittakūṭapabbatameva gato. Tato paṭṭhāya puna nāgacchi. Aparabhāge nigrodho vaḍḍhiṃ, tasmiṃ ekā rukkhadevatāpi nibbatti. So vaḍḍhanto palāsaṃ bhañji, sākhāhi saddhiṃyeva devatāya vimānaṃ pati. Sā tasmiṃ kāle haṃsarañño vacanaṃ sallakkhetvā ‘‘idaṃ anāgatabhayaṃ disvā haṃsarājā kathesi, ahaṃ panassa vacanaṃ nākāsi’’nti paridevamānā catutthaṃ gāthamāha –

108. ‘‘Idāni kho maṃ bhāyeti, mahānerunidassanaṃ;
Haṃsassa anabhiññāya, mahā me bhayamāgata’’nti.

Tattha **idāni kho maṃ bhāyetī**ti ayaṃ nigrodho taruṇakāle tosetvā idāni maṃ bhāyāpeti santāseti. **Mahānerunidassana**nti sinerupabbatasadisaṃ mahantaṃ haṃsarājassa vacanaṃ sutvā ajānitvā taruṇakāleyeva etassa anuddhaṭattā. **Mahā me bhayamāgata**nti idāni mayhaṃ mahantaṃ bhayaṃ āgatanti paridevi.

Nigrodhopi vaḍḍhanto sabbaṃ palāsaṃ bhañjitvā khāṇukamattameva akāsi. Devatāya vimānaṃ sabbaṃ antaradhāyi.

109. ‘‘Na tassa vuḍḍhi kusalappasatthā, yo vaḍḍhamāno ghasate patiṭṭhaṃ;
Tassūparodhaṃ parisaṅkamāno, patārayī mūlavadhāya dhīro’’ti. –

Pañcamā abhisambuddhagāthā.

Tattha **kusalappasatthā**ti kusalehi pasatthā. **Ghasate**ti khādati, vināsetīti attho. **Patārayī**ti patarati vāyamati. Idaṃ vuttaṃ hoti – bhikkhave, yo vaḍḍhamāno attano patiṭṭhaṃ nāseti, tassa vuḍḍhi paṇḍitehi na pasatthā, tassa pana abbhantarassa vā bāhirassa vā parissayassa ‘‘ito me uparodho bhavissatī’’ti evaṃ uparodhaṃ vināsaṃ parisaṅkamāno vīro ñāṇasampanno mūlavadhāya parakkamatīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne pañcasatā bhikkhū arahattaṃ pāpuṇiṃsu. Tadā suvaṇṇahaṃso ahameva ahosinti.

Palāsajātakavaṇṇanā dasamā.

Vaṇṇārohavaggo dutiyo.

3. Aḍḍhavaggo

[371] 1. Dīghītikosalajātakavaṇṇanā

Evaṃbhūtassa te rājāti idaṃ satthā jetavane viharanto kosambake bhaṇḍanakārake ārabbha kathesi. Tesañhi jetavanaṃ āgantvā khamāpanakāle satthā te āmantetvā ‘‘bhikkhave, tumhe mayhaṃ orasā mukhato jātā puttā nāma, puttehi ca pitarā dinnaṃ ovādaṃ bhindituṃ na vaṭṭati, tumhe pana mama ovādaṃ na karittha, porāṇakapaṇḍitā attano mātāpitaro ghātetvā rajjaṃ gahetvā ṭhitacorepi araññe hatthapathaṃ āgate mātāpitūhi dinnaṃ ovādaṃ na bhindissāmāti na mārayiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Imasmiṃ pana jātake dvepi vatthūni. **Saṅghabhedakakkhandhake** vitthārato āvi bhavissanti. So pana dīghāvukumāro araññe attano aṅke nipannaṃ bārāṇasirājānaṃ cūḷāya gahetvā ‘‘idāni mayhaṃ mātāpitughātakaṃ coraṃ khaṇḍākhaṇḍaṃ katvā chindissāmī’’ti asiṃ ukkhipanto tasmiṃ khaṇe mātāpitūhi dinnaṃ ovādaṃ saritvā ‘‘jīvitaṃ cajantopi tesaṃ ovādaṃ na bhindissāmi, kevalaṃ imaṃ tajjessāmī’’ti cintetvā paṭhamaṃ gāthamāha –

110. ‘‘Evaṃbhūtassa te rāja, āgatassa vase mama;
Atthi nu koci pariyāyo, yo taṃ dukkhā pamocaye’’ti.

Tattha **vase mamā**ti mama vasaṃ āgatassa. **Pariyāyo**ti kāraṇaṃ.

Tato rājā dutiyaṃ gāthamāha –

111. ‘‘Evaṃbhūtassa me tāta, āgatassa vase tava;
Natthi no koci pariyāyo, yo maṃ dukkhā pamocaye’’ti.

Tattha **no**ti nipātamatthaṃ, natthi koci pariyāyo, yo maṃ etasmā dukkhā pamocayeti attho.

Tato bodhisatto avasesagāthā abhāsi –

112. ‘‘Nāññaṃ sucaritaṃ rāja, nāññaṃ rāja subhāsitaṃ;
Tāyate maraṇakāle, evamevitaraṃ dhanaṃ.

113. ‘‘Akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me;
Ye ca taṃ upanayhanti, veraṃ tesaṃ na sammati.

114. ‘‘Akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me;
Ye ca taṃ nupanayhanti, veraṃ tesūpasammati.

115. ‘‘Na hi verena verāni, sammantīdha kudācanaṃ;
Averena ca sammanti, esa dhammo sanantano’’nti.

Tattha **nāññaṃ sucarita**nti nāññaṃ sucaritā, ayameva vā pāṭho, ṭhapetvā sucaritaṃ aññaṃ na passāmīti attho. Idha ‘‘sucarita’’ntipi ‘‘subhāsita’’ntipi mātāpitūhi dinnaṃ ovādaṃyeva sandhāyāha. **Evamevā**ti niratthakameva. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, aññatra ovādānusiṭṭhisaṅkhātā sucaritasubhāsitā maraṇakāle tāyituṃ rakkhituṃ samattho nāma añño natthi, yaṃ etaṃ itaraṃ dhanaṃ, taṃ evameva niratthakameva hoti, tvañhi idāni mayhaṃ koṭisatasahassamattampi dhanaṃ dadanto jīvitaṃ na labheyyāsi, tasmā veditabbametaṃ ‘‘dhanato sucaritasubhāsitameva uttaritara’’nti.

Sesagāthāsupi ayaṃ saṅkhepattho – mahārāja, ye purisā ‘‘ayaṃ maṃ akkosi, ayaṃ maṃ pahari, ayaṃ maṃ ajini, ayaṃ mama santakaṃ ahāsī’’ti evaṃ veraṃ upanayhanti bandhitvā viya hadaye ṭhapenti, tesaṃ veraṃ na upasammati. Ye ca panetaṃ na upanayhanti hadaye na ṭhapenti, tesaṃ vūpasammati. Verāni hi na kadāci verena sammanti, avereneva pana sammanti. **Esa dhammo**

sanantanoti eso porāṇako dhammo cirakālappavatto sabhāvoti.

Evañca pana vatvā bodhisatto ‘‘ahaṃ, mahārāja, tayi na dubbhāmi, tvaṃ pana maṃ mārehī’’ti tassa hatthe asiṃ ṭhapesi. Rājāpi ‘‘nāhaṃ tayi dubbhāmī’’ti sapathaṃ katvā tena saddhiṃ nagaraṃ gantvā taṃ amaccānaṃ dassetvā ‘‘ayaṃ, bhaṇe, kosalarañño putto dīghāvukumāro nāma, iminā mayhaṃ jīvitaṃ dinnaṃ, na labbhā imaṃ kiñci kātu’’nti vatvā attano dhītaraṃ datvā pitu santake rajje patiṭṭhāpesi. Tato paṭṭhāya ubhopi samaggā sammodamānā rajjaṃ kāresuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, dīghāvukumāro pana ahameva ahosi’’nti.

Dīghītikosalajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[372] 2. Migapotakajātakavaṇṇanā

Agārā paccupetassāti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mahallakaṃ ārabbha kathesi. So kirekaṃ dārakaṃ pabbājesi. Sāmaṇero taṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahitvā aparabhāge aphāsukena kālamakāsi. Tassa kālakiriyāya mahallako sokābhibhūto mahantena saddena paridevanto vicari. Bhikkhū saññāpetuṃ asakkontā dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, asuko nāma mahallako sāmaṇerassa kālakiriyāya paridevanto vicarati, maraṇassatibhāvanāya paribāhiro eso bhavissatī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa etasmiṃ mate paridevanto vicarī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sakkattaṃ kāresi. Tadā eko kāsiraṭṭhavāsī brāhmaṇo himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā phalāphalehi yāpesi. So ekadivasaṃ araññe ekaṃ matamātikaṃ migapotakaṃ disvā assamaṃ ānetvā gocaraṃ datvā posesi. Migapotako vaḍḍhanto abhirūpo ahosi sobhaggappatto. Tāpaso taṃ attano puttakaṃ katvā pariharati. Ekadivasaṃ migapotako bahuṃ tiṇaṃ khāditvā ajīrakena kālamakāsi. Tāpaso ‘‘putto me mato’’ti paridevanto vicarati. Tadā sakko devarājā lokaṃ pariggaṇhanto taṃ tāpasaṃ disvā ‘‘saṃvejessāmi na’’nti āgantvā ākāse ṭhito paṭhamaṃ gāthamāha –

116. ‘‘Agārā paccupetassa, anagārassa te sato;
Samaṇassa na taṃ sādhu, yaṃ petamanusocasī’’ti.

Taṃ sutvā tāpaso dutiyaṃ gāthamāha –

117. ‘‘Saṃvāsena have sakka, manussassa migassa vā;
Hadaye jāyate pemaṃ, na taṃ sakkā asocitu’’nti.

Tattha **na taṃ sakkā**ti taṃ manussaṃ vā tiracchānaṃ vā na sakkā asocituṃ, socāmiyevāhanti.

Tato sakko dve gāthā abhāsi –

118. ‘‘Mataṃ marissaṃ rodanti, ye rudanti lapanti ca;
Tasmā tvaṃ isi mā rodi, roditaṃ moghamāhu santo.

119. ‘‘Roditena have brahme, mato peto samuṭṭhahe;
Sabbe saṅgamma rodāma, aññamaññassa ñātake’’ti.

Tattha **marissa**nti yo idāni marissati, taṃ. **Lapanti cā**ti vilapanti ca. Idaṃ vuttaṃ hoti – ye loke matañca marissantañca rodanti, te rudanti ceva vilapanti ca, tesaṃ assupacchijjanadivaso nāma natthi. Kiṃkāraṇā? Sadāpi matānañca marissantānañca atthitāya. **Tasmā tvaṃ isi mā rodi**. Kiṃkāraṇā?

Roditaṃ moghamāhu santoti, buddhādayo pana paṇḍitā roditaṃ ‘‘mogha’’nti vadanti. **Mato peto**ti yo esa mato petoti vuccati, yadi so roditena samuṭṭhaheyya, evaṃ sante kiṃ nikkammā acchāma, sabbeva samāgamma aññamaññassa ñātake rodāma. Yasmā pana te roditakāraṇā na uṭṭhahanti, tasmā roditassa moghabhāvaṃ sādheti.

Evaṃ sakkassa kathentassa tāpaso ‘‘niratthakaṃ rodita’’nti sallakkhetvā sakkassa thutiṃ karonto tisso gāthā abhāsi –

120. ‘‘Ādittaṃ vata maṃ santaṃ, ghatasittaṃva pāvakaṃ;
Vārinā viya osiñcaṃ, sabbaṃ nibbāpaye daraṃ.

121. ‘‘Abbahi vata me sallaṃ, yamāsi hadayassitaṃ;
Yo me sokaparetassa, puttasokaṃ apānudi.

122. ‘‘Sohaṃ abbūḷhasallosmi, vītasoko anāvilo;
Na socāmi na rodāmi, tava sutvāna vāsavā’’ti.

Tattha **yamāsī**ti yaṃ me āsi. **Hadayassita**nti hadaye nissitaṃ. **Apānudī**ti nīhari. Sakko tāpasassa ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato.

Satthā idhaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā tāpaso mahallako ahosi, migo sāmaṇero, sakko pana ahameva ahosi’’nti.

Migapotakajātakavaṇṇanā dutiyā.

[373] 3. Mūsikajātakavaṇṇanā

Kuhiṃ gatā kattha gatāti idaṃ satthā veḷuvane viharanto ajātasattuṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā **thusajātake** (jā. 1.4.149 ādayo) vitthāritameva. Idhāpi satthā tatheva rājānaṃ sakiṃ puttena saddhiṃ kīḷamānaṃ sakiṃ dhammaṃ suṇantaṃ disvā ‘‘taṃ nissāya rañño bhayaṃ uppajjissatī’’ti ñatvā ‘‘mahārāja, porāṇakarājāno āsaṅkitabbaṃ āsaṅkitvā attano puttaṃ ‘amhākaṃ dhūmakāle rajjaṃ kāretū’ti ekamante akaṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto takkasilāyaṃ brāhmaṇakule nibbattitvā disāpāmokkhācariyo ahosi. Tassa santike bārāṇasirañño putto yavakumāro nāma sabbasippāni uggaṇhitvā anuyogaṃ datvā gantukāmo taṃ āpucchi. Ācariyo ‘‘puttaṃ nissāya tassa antarāyo bhavissatī’’ti aṅgavijjāvasena ñatvā ‘‘etamassa harissāmī’’ti ekaṃ upamaṃ upadhāretuṃ ārabhi. Tadā panassa eko asso ahosi, tassa pāde vaṇo uṭṭhahi, taṃ vaṇānurakkhaṇatthaṃ geheyeva kariṃsu. Tassāvidūre eko udapāno atthi. Athekā mūsikā gehā nikkhamitvā assassa pāde vaṇaṃ khādati, asso vāretuṃ na sakkoti. So ekadivasaṃ vedanaṃ adhivāsetuṃ asakkonto mūsikaṃ khādituṃ āgataṃ pādena paharitvā māretvā udapāne pātesi. Assagopakā mūsikaṃ apassantā ‘‘aññesu divasesu mūsikā āgantvā vaṇaṃ khādati, idāni na paññāyati, kahaṃ nu kho gatā’’ti vadiṃsu.

Bodhisatto taṃ kāraṇaṃ paccakkhaṃ katvā ‘‘aññe ajānantā ‘kahaṃ mūsikā gatā’ti vadanti, mūsikāya pana māretvā udapāne khittabhāvaṃ ahameva jānāmī’’ti idameva kāraṇaṃ upamaṃ katvā paṭhamaṃ gāthaṃ bandhitvā rājakumārassa adāsi. So aparaṃ upamaṃ upadhārento tameva assaṃ paruḷhavaṇaṃ nikkhamitvā ekaṃ yavavatthuṃ gantvā ‘‘yavaṃ khādissāmī’’ti vaticchiddena mukhaṃ pavesentaṃ disvā tameva kāraṇaṃ upamaṃ katvā dutiyaṃ gāthaṃ bandhitvā tassa adāsi. Tatiyagāthaṃ pana attano paññābaleneva bandhitvā tampi tassa datvā ‘‘tāta, tvaṃ rajje patiṭṭhāya sāyaṃ nhānapokkharaṇiṃ gacchanto yāva dhurasopānā paṭhamaṃ gāthaṃ sajjhāyanto gaccheyyāsi, tava nivasanapāsādaṃ pavisanto yāva sopānapādamūlā dutiyaṃ gāthaṃ sajjhāyanto gaccheyyāsi, tato yāva sopānamatthakā tatiyaṃ gāthaṃ sajjhāyanto gaccheyyāsī’’ti vatvā pesesi.

So kumāro gantvā uparājā hutvā pitu accayena rajjaṃ kāresi, tasseko putto jāyi. So soḷasavassakāle rajjalobhena ‘‘pitaraṃ māressāmī’’ti cintetvā upaṭṭhāke āha ‘‘mayhaṃ pitā taruṇo, ahaṃ etassa dhūmakālaṃ olokento mahallako bhavissāmi jarājiṇṇo, tādise kāle laddhenapi rajjena ko attho’’ti. Te āhaṃsu ‘‘deva, na sakkā paccantaṃ gantvā corattaṃ kātuṃ, tava pitaraṃ kenaci upāyena māretvā rajjaṃ gaṇhā’’ti. So ‘‘sādhū’’ti antonivesane rañño sāyaṃ nhānapokkharaṇīsamīpaṃ gantvā ‘‘ettha naṃ māressāmī’’ti khaggaṃ gahetvā aṭṭhāsi. Rājā sāyaṃ mūsikaṃ nāma dāsiṃ ‘‘gantvā pokkharaṇīpiṭṭhiṃ sodhetvā ehi, nhāyissāmī’’ti pesesi. Sā gantvā pokkharaṇīpiṭṭhiṃ sodhentī kumāraṃ passi. Kumāro attano kammassa pākaṭabhāvabhayena taṃ dvidhā chinditvā pokkharaṇiyaṃ pātesi. Rājā nhāyituṃ agamāsi. Sesajano ‘‘ajjāpi mūsikā dāsī na punāgacchati, kuhiṃ gatā kattha gatā’’ti āha. Rājā –

123. ‘‘Kuhiṃ gatā kattha gatā, iti lālappatī jano;
Ahameveko jānāmi, udapāne mūsikā hatā’’ti. –

Paṭhamaṃ gāthaṃ bhaṇanto pokkharaṇītīraṃ agamāsi.

Tattha **kuhiṃ gatā kattha gatā**ti aññamaññavevacanāni. **Iti lālappatī**ti evaṃ vippalapati. Iti ayaṃ gāthā ‘‘ajānanto jano mūsikā dāsī kuhiṃ gatāti vippalapati, rājakumārena dvidhā chinditvā mūsikāya pokkharaṇiyaṃ pātitabhāvaṃ ahameva eko jānāmī’’ti rañño ajānantasseva imamatthaṃ dīpeti.

Kumāro ‘‘mayā katakammaṃ mayhaṃ pitarā ñāta’’nti bhīto palāyitvā tamatthaṃ upaṭṭhākānaṃ ārocesi. Te sattaṭṭhadivasaccayena puna taṃ āhaṃsu ‘‘deva, sace rājā jāneyya, na tuṇhī bhaveyya, takkagāhena pana tena taṃ vuttaṃ bhavissati, mārehi na’’nti. So punekadivasaṃ khaggahattho sopānapādamūle ṭhatvā rañño āgamanakāle ito cito ca paharaṇokāsaṃ olokesi. Rājā –

124. ‘‘Yañcetaṃ iti cīti ca, gadrabhova nivattasi;
Udapāne mūsikaṃ hantvā, yavaṃ bhakkhetumicchasī’’ti. –

Dutiyaṃ gāthaṃ sajjhāyanto agamāsi. Ayampi gāthā ‘‘yasmā tvaṃ iti cīti ca ito cito ca paharaṇokāsaṃ olokento gadrabhova nivattasi, tasmā taṃ jānāmi ‘purimadivase pokkharaṇiyaṃ mūsikaṃ dāsiṃ hantvā ajja maṃ yavarājānaṃ bhakkhetuṃ māretuṃ icchasī’’’ti rañño ajānantasseva imamatthaṃ dīpeti.

Kumāro ‘‘diṭṭhomhi pitarā’’ti utrasto palāyi. So puna aḍḍhamāsamattaṃ atikkamitvā ‘‘rājānaṃ dabbiyā paharitvā māressāmī’’ti ekaṃ dīghadaṇḍakaṃ dabbipaharaṇaṃ gahetvā olumbitvā aṭṭhāsi. Rājā –

125. ‘‘Daharo cāsi dummedha, paṭhamuppattiko susu;
Dīghañcetaṃ samāsajja, na te dassāmi jīvita’’nti. –

Tatiyaṃ gāthaṃ sajjhāyanto sopānapādamatthakaṃ abhiruhi.

Tattha **paṭhamuppattiko**ti paṭhamavayena uppattito upeto, paṭhamavaye ṭhitoti attho. **Susū**ti taruṇo. **Dīgha**nti dīghadaṇḍakaṃ dabbipaharaṇaṃ. **Samāsajjā**ti gahetvā, olumbitvā ṭhitosīti attho. Ayampi gāthā ‘‘dummedha, attano vayaṃ paribhuñjituṃ na labhissasi, na te dāni nillajjassa jīvitaṃ dassāmi, māretvā khaṇḍākhaṇḍaṃ chinditvā sūleyeva āvuṇāpessāmī’’ti rañño ajānantasseva kumāraṃ santajjayamānā imamatthaṃ dīpeti.

So taṃ divasaṃ palāyituṃ asakkonto ‘‘jīvitaṃ me dehi, devā’’ti rañño pādamūle nipajji. Rājā taṃ tajjetvā saṅkhalikāhi bandhāpetvā bandhanāgāre kāretvā setacchattassa heṭṭhā alaṅkatarājāsane nisīditvā ‘‘amhākaṃ ācariyo disāpāmokkho brāhmaṇo imaṃ mayhaṃ antarāyaṃ disvā imā tisso gāthā abhāsī’’ti haṭṭhatuṭṭho udānaṃ udānento sesagāthā abhāsi –

126. ‘‘Nāntalikkhabhavanena, nāṅgaputtapinena vā;
Puttena hi patthayito, silokehi pamocito.

127. ‘‘Sabbaṃ sutamadhīyetha, hīnamukkaṭṭhamajjhimaṃ;
Sabbassa atthaṃ jāneyya, na ca sabbaṃ payojaye;
Hoti tādisako kālo, yattha atthāvahaṃ suta’’nti.

Tattha **nāntalikkhabhavanenā**ti antalikkhabhavanaṃ vuccati dibbavimānaṃ, ahaṃ ajja antalikkhabhavanampi na āruḷho, tasmā antalikkhabhavanenāpi ajja maraṇato na pamocitomhi. **Nāṅgaputtapinena vā**ti aṅgasarikkhakena vā puttapinenapi na pamocito. **Puttena hi patthayito**ti ahaṃ pana attano putteneva ajja māretuṃ patthito. **Silokehi pamocito**ti sohaṃ ācariyena bandhitvā dinnāhi gāthāhi pamocito.

Sutanti pariyattiṃ. **Adhīyethā**ti gaṇheyya sikkheyya. **Hīnamukkaṭṭhamajjhima**nti hīnaṃ vā hotu uttamaṃ vā majjhimaṃ vā, sabbaṃ adhīyitabbamevāti dīpeti. **Na ca sabbaṃ payojaye**ti hīnaṃ mantaṃ vā sippaṃ vā majjhimaṃ vā na payojaye, uttamameva payojayeyyāti attho. **Yattha atthāvahaṃ suta**nti yasmiṃ kāle mahosadhapaṇḍitassa kumbhakārakammakaraṇaṃ viya yaṃkiñci sikkhitasippaṃ atthāvahaṃ hoti, tādisopi kālo hotiyevāti attho. Aparabhāge rañño accayena kumāro rajje patiṭṭhāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā disāpāmokkho ācariyo ahameva ahosi’’nti.

Mūsikajātakavaṇṇanā tatiyā.

[374] 4. Cūḷadhanuggahajātakavaṇṇanā

Sabbaṃ bhaṇḍanti idaṃ satthā jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Tena bhikkhunā ‘‘purāṇadutiyikā maṃ, bhante, ukkaṇṭhāpetī’’ti vutte satthā ‘‘esā bhikkhu, itthī na idāneva tuyhaṃ anatthakārikā, pubbepi te etaṃ nissāya asinā sīsaṃ chinna’’nti vatvā bhikkhūhi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sakkattaṃ kāresi. Tadā eko bārāṇasivāsī brāhmaṇamāṇavo takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā dhanukamme nipphattiṃ patto cūḷadhanuggahapaṇḍito nāma ahosi. Athassa ācariyo ‘‘ayaṃ mayā sadisaṃ sippaṃ uggaṇhī’’ti attano dhītaraṃ adāsi. So taṃ gahetvā ‘‘bārāṇasiṃ gamissāmī’’ti maggaṃ paṭipajji. Antarāmagge eko vāraṇo ekaṃ padesaṃ suññamakāsi, taṃ ṭhānaṃ abhiruhituṃ na koci ussahi. Cūḷadhanuggahapaṇḍito manussānaṃ vārentānaññeva bhariyaṃ gahetvā aṭavimukhaṃ abhiruhi. Athassa aṭavimajjhe vāraṇo uṭṭhahi, so taṃ kumbhe sarena vijjhi. Saro vinivijjhitvā pacchābhāgena nikkhami. Vāraṇo tattheva pati, dhanuggahapaṇḍito taṃ ṭhānaṃ khemaṃ katvā purato aññaṃ aṭaviṃ pāpuṇi. Tatthāpi paññāsa corā maggaṃ hananti. Tampi so manussehi vāriyamāno abhiruyha tesaṃ corānaṃ mige vadhitvā maggasamīpe maṃsaṃ pacitvā khādantānaṃ ṭhitaṭṭhānaṃ pāpuṇi.

Tadā taṃ corā alaṅkatapaṭiyattāya bhariyāya saddhiṃ āgacchantaṃ disvā ‘‘gaṇhissāma na’’nti ussāhaṃ kariṃsu. Corajeṭṭhako purisalakkhaṇakusalo, so taṃ oloketvāva ‘‘uttamapuriso aya’’nti ñatvā ekassapi uṭṭhahituṃ nādāsi. Dhanuggahapaṇḍito ‘‘gaccha ‘amhākampi ekaṃ maṃsasūlaṃ dethā’ti vatvā maṃsaṃ āharā’’ti tesaṃ santikaṃ bhariyaṃ pesesi. Sā gantvā ‘‘ekaṃ kira maṃsasūlaṃ dethā’’ti āha. Corajeṭṭhako ‘‘anaggho puriso’’ti maṃsasūlaṃ dāpesi. Corā ‘‘amhehi kira pakkaṃ khādita’’nti apakkamaṃsasūlaṃ adaṃsu. Dhanuggaho attānaṃ sambhāvetvā ‘‘mayhaṃ apakkamaṃsasūlaṃ dadantī’’ti corānaṃ kujjhi. Corā ‘‘kiṃ ayameveko puriso, mayaṃ itthiyo’’ti kujjhitvā uṭṭhahiṃsu. Dhanuggaho ekūnapaññāsa jane ekūnapaññāsakaṇḍehi vijjhitvā pātesi. Corajeṭṭhakaṃ vijjhituṃ kaṇḍaṃ nāhosi. Tassa kira kaṇḍanāḷiyaṃ samapaṇṇāsayeva kaṇḍāni. Tesu ekena vāraṇaṃ vijjhi, ekūnapaññāsakaṇḍehi core vijjhitvā corajeṭṭhakaṃ pātetvā tassa ure nisinno ‘‘sīsamassa chindissāmī’’ti

bhariyāya hatthato asiṃ āharāpesi. Sā taṅkhaṇaññeva corajeṭṭhake lobhaṃ katvā corassa hatthe tharuṃ, sāmikassa hatthe dhāraṃ ṭhapesi. Coro tharudaṇḍaṃ parāmasitvā asiṃ nīharitvā dhanuggahassa sīsaṃ chindi.

So taṃ ghātetvā itthiṃ ādāya gacchanto jātigottaṃ pucchi. Sā ''takkasilāyaṃ disāpāmokkhācariyassa dhītāmhī''ti āha. ''Kathaṃ tvaṃ iminā laddhā''ti. Mayhaṃ pitā ''ayaṃ mayā sadisaṃ katvā sippaṃ sikkhī''ti tussitvā imassa maṃ adāsi, sāhaṃ tayi sinehaṃ katvā attano kuladattiyaṃ sāmikaṃ mārāpesinti. Corajeṭṭhako ''kuladattiyaṃ tāvesā sāmikaṃ māresi, aññaṃ panekaṃ disvā mampi evamevaṃ karissati, imaṃ chaḍḍetuṃ vaṭṭatī''ti cintetvā gacchanto antarāmagge ekaṃ kunnadiṃ uttānatalaṃ taṅkhaṇodakapūraṃ disvā ''bhadde, imissaṃ nadiyaṃ susumārā kakkhaḷā, kiṃ karomā''ti āha. ''Sāmi, sabbaṃ ābharaṇabhaṇḍaṃ mama uttarāsaṅgena bhaṇḍikaṃ katvā paratīraṃ netvā puna āgantvā maṃ gahetvā gacchā''ti. So ''sādhū''ti sabbaṃ ābharaṇabhaṇḍaṃ ādāya nadiṃ otaritvā taranto viya paratīraṃ patvā taṃ chaḍḍetvā pāyāsi. Sā taṃ disvā ''sāmi, kiṃ maṃ chaḍḍetvā viya gacchasi, kasmā evaṃ karosi, ehi mampi ādāya gacchā''ti tena saddhiṃ sallapantī paṭhamaṃ gāthamāha –

128. ''Sabbaṃ bhaṇḍaṃ samādāya, pāraṃ tiṇṇosi brāhmaṇa;
Paccāgaccha lahuṃ khippaṃ, mampi tārehi dānito''ti.

Tattha **lahuṃ khippa**nti lahuṃ paccāgaccha, khippaṃ mampi tārehi dāni itoti attho.

Coro taṃ sutvā paratīre ṭhitoyeva dutiyaṃ gāthamāha –

129. ''Asanthutaṃ maṃ cirasanthutena, nimīni bhotī adhuvaṃ dhuvena;
Mayāpi bhotī nimineyya aññaṃ, ito ahaṃ dūrataraṃ gamissa''nti.

Sā heṭṭhā vuttatthāyeva –

Coro pana ''ito ahaṃ dūrataraṃ gamissaṃ, tiṭṭha tva''nti vatvā tassā viravantiyāva ābharaṇabhaṇḍikaṃ ādāya palāto. Tato sā bālā atricchatāya evarūpaṃ byasanaṃ pattā anāthā hutvā avidūre ekaṃ eḷagalāgumbaṃ upagantvā rodamānā nisīdi. Tasmiṃ khaṇe sakko devarājā lokaṃ olokento taṃ atricchatāhataṃ sāmikā ca jārā ca parihīnaṃ rodamānaṃ disvā ''etaṃ niggaṇhitvā lajjāpetvā āgamissāmī''ti mātaliñca pañcasikhañca ādāya tattha gantvā nadītīre ṭhatvā ''mātali, tvaṃ maccho bhava, pañcasikha tvaṃ sakuṇo bhava, ahaṃ pana siṅgālo hutvā mukhena maṃsapiṇḍaṃ gahetvā etissā sammukhaṭṭhānaṃ gamissāmi, tvaṃ mayi tattha gate udakato ullaṅghitvā mama purato pata, athāhaṃ mukhena gahitamaṃsapiṇḍaṃ chaḍḍetvā macchaṃ gahetuṃ pakkhandissāmi, tasmiṃ khaṇe tvaṃ, pañcasikha, taṃ maṃsapiṇḍaṃ gahetvā ākāse uppata, tvaṃ mātali, udake patā''ti āṇāpesi. ''Sādhu, devā''ti, mātali, maccho ahosi, pañcasikho sakuṇo ahosi. Sakko siṅgālo hutvā maṃsapiṇḍaṃ mukhenādāya tassā sammukhaṭṭhānaṃ agamāsi. Maccho udakā uppatitvā siṅgālassa purato pati. So mukhena gahitamaṃsapiṇḍaṃ chaḍḍetvā macchassatthāya pakkhandi. Maccho uppatitvā udake pati, sakuṇo maṃsapiṇḍaṃ gahetvā ākāse uppati, siṅgālo ubhopi alabhitvā eḷagalāgumbaṃ olokento dummukho nisīdi. Sā taṃ disvā ''ayaṃ atricchatāhato neva maṃsaṃ, na macchaṃ labhī''ti kuṭaṃ bhindantī viya mahāhasitaṃ hasi. Taṃ sutvā siṅgālo tatiyaṃ gāthamāha –

130. ''Kāyaṃ eḷagalāgumbe, karoti ahuhāsiyaṃ;
Nayīdha naccagītaṃ vā, tāḷaṃ vā susamāhitaṃ;
Anamhikāle susoṇi, kinnu jagghasi sobhane''ti.

Tattha **kāya**nti kā ayaṃ. **Eḷagalāgumbe**ti kambojigumbe. **Ahuhāsiya**nti dantavidaṃsakaṃ mahāhasitaṃ vuccati, taṃ kā esā etasmiṃ gumbe karotīti pucchati. **Nayīdha naccagītaṃ vā**ti imasmiṃ ṭhāne kassaci naccantassa naccaṃ vā gāyantassa gītaṃ vā hatthe susamāhite katvā vādentassa

susamāhitaṃ hatthatāḷaṃ vā natthi, kaṃ disvā tvaṃ haseyyāsīti dīpeti. **Anamhikāle**ti rodanakāle. **Susoṇī**ti sundarasoṇi. **Kiṃ nu jagghasī**ti kena kāraṇena tvaṃ rodituṃ yuttakāle arodamānāva mahāhasitaṃ hasasi. **Sobhane**ti taṃ pasaṃsanto ālapati.

Taṃ sutvā sā catutthaṃ gāthamāha –

131. ''Siṅgāla bāla dummedha, appapaññosi jambuka;
Jīno macchañca pesiñca, kapaṇo viya jhāyasī''ti.

Tattha **jīno**ti jānippatto hutvā. **Pesi**nti maṃsapesiṃ. **Kapaṇo viya jhāyasī**ti sahassabhaṇḍikaṃ parājito kapaṇo viya jhāyasi socasi cintesi.

Tato siṅgālo pañcamaṃ gāthamāha –

132. ''Sudassaṃ vajjamaññesaṃ, attano pana duddasaṃ;
Jīnā patiñca jārañca, maññe tvaññeva jhāyasī''ti.

Tattha **tvaññeva jhāyasī**ti pāpadhamme dussīle ahaṃ tāva mama gocaraṃ na labhissāmi, tvaṃ pana atricchatāya hatā taṃmuhuttadiṭṭhake core paṭibaddhacittā hutvā tañca jāraṃ kuladattiyañca patiṃ jīnā, maṃ upādāya sataguṇena sahassaguṇena kapaṇatarā hutvā jhāyasi rodasi paridevasīti lajjāpetvā vippakāraṃ pāpento mahāsatto evamāha.

Sā tassa vacanaṃ sutvā gāthamāha –

133. ''Evametaṃ migarāja, yathā bhāsasi jambuka;
Sā nūnāhaṃ ito gantvā, bhattu hessaṃ vasānugā''ti.

Tattha **nūnā**ti ekaṃsatthe nipāto. Sā ahaṃ ito gantvā puna aññaṃ bhattāraṃ labhitvā ekaṃseneva tassa bhattu vasānugā vasavattinī bhavissāmīti.

Athassā anācārāya dussīlāya vacanaṃ sutvā sakko devarājā osānagāthamāha –

134. ''Yo hare mattikaṃ thālaṃ, kaṃsathālampi so hare;
Kataṃyeva tayā pāpaṃ, punapevaṃ karissasī''ti.

Tassattho – anācāre kiṃ kathesi, yo mattikaṃ thālaṃ harati, suvaṇṇathālarajatathālādippabhedaṃ kaṃsathālampi so harateva, idañca tayā pāpaṃ katameva, na sakkā tava saddhātuṃ, sā tvaṃ punapi evaṃ karissasiyevāti. Evaṃ so taṃ lajjāpetvā vippakāraṃ pāpetvā sakaṭṭhānameva agamāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā dhanuggaho ukkaṇṭhitabhikkhu ahosi, sā itthī purāṇadutiyikā, sakko devarājā pana ahameva ahosinti.

Cūḷadhanuggahajātakavaṇṇanā catutthā.

[375] 5. Kapotajātakavaṇṇanā

Idāni khomhīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ lolabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Lolavatthu anekaso vitthāritameva. Taṃ pana satthā ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu, lolo''ti pucchitvā ''āma, bhante''ti vutte ''na kho bhikkhu idāneva, pubbepi tvaṃ lolosi, lolatāya pana jīvitakkhayaṃ patto''ti

vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto pārāvatayoniyaṃ nibbattitvā bārāṇasiseṭṭhino mahānase nīḷapacchiyaṃ vasati. Atheko kāko macchamaṃsaluddho tena saddhiṃ mettiṃ katvā tattheva vasi. So ekadivasaṃ bahuṃ macchamaṃsaṃ disvā ‘‘imaṃ khādissāmī’’ti nitthunanto nīḷapacchiyaṃyeva nipajjitvā pārāvatena ‘‘ehi, samma, gocarāya gamissāmā’’ti vuccamānopi ‘‘ajīrakena nipannomhi, gaccha tva’’nti vatvā tasmiṃ gate ‘‘gato me paccāmittakaṇṭako, idāni yathāruci macchamaṃsaṃ khādissāmī’’ti cintento paṭhamaṃ gāthamāha –

135. ‘‘Idāni khomhi sukhito arogo, nikkaṇṭako nippatito kapoto;
Kāhāmi dānī hadayassa tuṭṭhiṃ, tathā hi maṃ maṃsasākaṃ baletī’’ti.

Tattha **nippatito**ti niggato. **Kapoto**ti pārāvato. **Kāhāmi dānī**ti karissāmi dāni. **Tathā hi maṃ maṃsasākaṃ baletī**ti tathā hi maṃsañca avasesaṃ sākañca mayhaṃ balaṃ karoti, uṭṭhehi khādāti vadamānaṃ viya ussāhaṃ mamaṃ karotīti attho.

So bhattakārake macchamaṃsaṃ pacitvā mahānasā nikkhamma sarīrato sedaṃ pavāhente pacchito nikkhamitvā rasakaroṭiyaṃ nilīyitvā ‘‘kiri kirī’’ti saddamakāsi. Bhattakārako vegenāgantvā kākaṃ gahetvā sabbapattāni luñjitvā allasiṅgīverañca siddhatthake ca pisitvā lasuṇaṃ pūtitakkena madditvā sakalasarīraṃ makkhetvā ekaṃ kaṭhalaṃ ghaṃsitvā vijjhitvā suttakena tassa gīvāyaṃ bandhitvā nīḷapacchiyaṃyeva taṃ pakkhipitvā agamāsi. Pārāvato āgantvā taṃ disvā ‘‘kā esā balākā mama sahāyassa pacchiyaṃ nipannā, caṇḍo hi so āgantvā ghāteyyāpi na’’nti parihāsaṃ karonto dutiyaṃ gāthamāha –

136. ‘‘Kāyaṃ balākā sikhinī, corī laṅghipitāmahā;
Oraṃ balāke āgaccha, caṇḍo me vāyaso sakhā’’ti.

Sā heṭṭhā (jā. aṭṭha. 2.3.70) vuttatthāyeva.

Taṃ sutvā kāko tatiyaṃ gāthamāha –

137. ‘‘Alañhi te jagghitāye, mamaṃ disvāna edisaṃ;
Vilūnaṃ sūdaputtena, piṭṭhamaṇḍena makkhita’’nti.

Tattha **ala**nti paṭisedhatthe nipāto. **Jagghitāye**ti hasituṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – idāni maṃ edisaṃ evaṃ dukkhappattaṃ disvā tava alaṃ hasituṃ, mā edise kāle parihāsakeḷiṃ karohīti.

So parihāsakeḷiṃ karontova puna catutthaṃ gāthamāha –

138. ‘‘Sunhāto suvilittosi, annapānena tappito;
Kaṇṭhe ca te veḷuriyo, agamā nu kajaṅgala’’nti.

Tattha **kaṇṭhe ca te veḷuriyo**ti ayaṃ te veḷuriyamaṇipi kaṇṭhe piḷandho, tvaṃ ettakaṃ kālaṃ amhākaṃ etaṃ na dassesīti kapālaṃ sandhāyevamāha. **Kajaṅgala**nti idha bārāṇasīyeva ‘‘kajaṅgalā’’ti adhippetā. Ito nikkhamitvā kacci antonagaraṃ gatosīti pucchati.

Tato kāko pañcamaṃ gāthamāha –

139. ‘‘Mā te mitto amitto vā, agamāsi kajaṅgalaṃ;
Piñchāni tattha lāyitvā, kaṇṭhe bandhanti vaṭṭana’’nti.

Tattha **piñchānī**ti pattāni. **Tattha lāyitvā**ti tasmiṃ bārāṇasinagare luñcitvā. **Vaṭṭana**nti kaṭhalikaṃ.

Taṃ sutvā pārāvato osānagāthamāha –

140. ‘‘Punapāpajjasī samma, sīlañhi tava tādisaṃ;
Na hi mānusakā bhogā, subhuñjā honti pakkhinā’’ti.

Tattha **punapāpajjasī**ti punapi evarūpaṃ āpajjissasi. Evarūpañhi te sīlanti.

Iti naṃ so ovaditvā tattha avasitvā pakkhe pasāretvā aññattha agamāsi. Kākopi tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne lolabhikkhu anāgāmiphale patiṭṭhahi. Tadā kāko lolabhikkhu ahosi, kapoto pana ahameva ahosinti.

Kapotajātakavaṇṇanā pañcamā.

Aḍḍhavaggo tatiyo.

Jātakuddānaṃ –

Maṇikuṇḍala sujātā, venasākhañca oragaṃ;
Ghaṭaṃ koraṇḍi laṭuki, dhammapālaṃ migaṃ tathā.

Suyonandī vaṇṇāroha, sīlaṃ hirī khajjopanaṃ;
Ahi gumbiya sāḷiyaṃ, tacasāraṃ mittavindaṃ.

Palāsañceva dīghiti, migapotaka mūsikaṃ;
Dhanuggaho kapotañca, jātakā pañcavīsati.

Pañcakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

6. Chakkanipāto

1. Avāriyavaggo

[376] 1. Avāriyajātakavaṇṇanā

Māsu kujjha bhūmipatīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ titthanāvikaṃ ārabbha kathesi. So kira bālo ahosi aññāṇo, neva so buddhādīnaṃ ratanānaṃ, na aññesaṃ puggalānaṃ guṇaṃ jānāti, caṇḍo pharuso sāhasiko. Atheko jānapado bhikkhu ‘‘buddhupaṭṭhānaṃ karissāmī’’ti āgacchanto sāyaṃ aciravatītitthaṃ patvā taṃ evamāha ‘‘upāsaka, paratīraṃ gamissāmi, nāvaṃ me dehī’’ti. ‘‘Bhante, idāni akālo, ekasmiṃ ṭhāne vasassū’’ti. ‘‘Upāsaka, idha kuhiṃ vasissāmi, maṃ gaṇhitvā gacchā’’ti. So kujjhitvā ‘‘ehi re samaṇa, vahāmī’’ti theraṃ nāvaṃ āropetvā ujukaṃ agantvā heṭṭhā nāvaṃ netvā ulloḷaṃ katvā tassa pattacīvaraṃ temetvā kilametvā tīraṃ patvā andhakāravelāyaṃ uyyojesi. Atha so vihāraṃ gantvā taṃ divasaṃ buddhupaṭṭhānassa okāsaṃ alabhitvā punadivase satthāraṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā satthārā katapaṭisanthāro ‘‘kadā āgatosī’’ti vutte ‘‘hiyyo, bhante’’ti vatvā ‘‘atha kasmā ajja buddhupaṭṭhānaṃ āgatosī’’ti vutte tamatthaṃ ārocesi. Taṃ sutvā satthā ‘‘na kho bhikkhu idāneva, pubbepesa caṇḍo pharuso sāhasiko, idāni pana tena tvaṃ kilamito, pubbepesa paṇḍite kilamesī’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā dīghamaddhānaṃ himavante phalāphalena yāpetvā loṇambilasevanatthāya bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase nagaraṃ bhikkhāya pāvisi. Atha naṃ rājaṅgaṇappattaṃ rājā disvā tassa iriyāpathe pasīditvā antepuraṃ ānetvā bhojetvā paṭiññaṃ gahetvā rājuyyāne vasāpesi, devasikaṃ upaṭṭhānaṃ agamāsi. Tamenaṃ bodhisatto ‘‘raññā nāma, mahārāja, cattāri agatigamanāni vajjetvā appamattena khantimettānuddayasampannena hutvā dhammena rajjaṃ kāretabba’’nti vatvā devasikaṃ ovadanto –

1. ‘‘Māsu kujjha bhūmipati, māsu kujjha rathesabha;
Kuddhaṃ appaṭikujjhanto, rājā raṭṭhassa pūjito.

2. ‘‘Gāme vā yadi vāraññe, ninne vā yadi vā thale;
Sabbattha anusāsāmi, māsu kujjha rathesabhā’’ti. – dve gāthā abhāsi;

Tattha **raṭṭhassa pūjito**ti evarūpo rājā raṭṭhassa pūjanīyo hotīti attho. **Sabbattha anusāsāmī**ti etesu gāmādīsu yattha katthaci vasantopāhaṃ mahārāja, imāya eva anusiṭṭhiyā tamanusāsāmi, etesu vā gāmādīsu yattha katthaci ekasmimpi ekasattepi anusāsāmi. **Māsu kujjha rathesabhā**ti evamevāhaṃ taṃ anusāsāmi, raññā nāma kujjhatuṃ na vaṭṭati. Kiṃkāraṇā? Rājāno nāma vācāvudhā, tesaṃ kuddhānaṃ vacanamatteneva bahū jīvitakkhayaṃ pāpuṇantīti.

Evaṃ bodhisatto rañño āgatāgatadivase imā dve gāthā abhāsi. Rājā anusiṭṭhiyā pasannacitto mahāsattassa satasahassuṭṭhānakaṃ ekaṃ gāmavaraṃ adāsi, bodhisatto paṭikkhipi. Iti so tattheva dvādasasaṃvaccharaṃ vasitvā ‘‘aticiraṃ nivutthomhi, janapadacārikaṃ tāva caritvā āgamissāmī’’ti rañño akathetvāva uyyānapālaṃ āmantetvā ‘‘tāta, ukkaṇṭhitarūposmi, janapadaṃ caritvā āgamissāmi, tvaṃ rañño katheyyāsī’’ti vatvā pakkanto gaṅgāya nāvātitthaṃ pāpuṇi. Tattha avāriyapitā nāma nāviko ahosi. So bālo neva guṇavantānaṃ guṇaṃ jānāti, na attano āyāpāyaṃ jānāti, so gaṅgaṃ taritukāmaṃ janaṃ paṭhamaṃ tāretvā pacchā vetanaṃ yācati, vetanaṃ adentehi saddhiṃ kalahaṃ karonto akkosappahāreyeva bahū labhati, appaṃ lābhaṃ, evarūpo andhabālo. Taṃ sandhāya satthā abhisambuddho hutvā tatiyaṃ gāthamāha –

3. ‘‘Avāriyapitā nāma, ahu gaṅgāya nāviko;
Pubbe janaṃ tāretvāna, pacchā yācati vetanaṃ;
Tenassa bhaṇḍanaṃ hoti, na ca bhogehi vaḍḍhatī’’ti.

Tattha **avāriyapitā nāmā**ti avāriyā nāma tassa dhītā, tassā vasena avāriyapitā nāma jāto. **Tenassa bhaṇḍana**nti tena kāraṇena, tena vā pacchā yāciyamānena janena saddhiṃ tassa bhaṇḍanaṃ hoti.

Bodhisatto taṃ nāvikaṃ upasaṅkamitvā ‘‘āvuso, paratīraṃ maṃ nehī’’ti āha. Taṃ sutvā so āha ‘‘samaṇa, kiṃ me nāvāvetanaṃ dassasī’’ti? ‘‘Āvuso, ahaṃ bhogavaḍḍhiṃ atthavaḍḍhiṃ dhammavaḍḍhiṃ nāma te kathessāmī’’ti. Taṃ sutvā nāviko ‘‘dhuvaṃ esa mayhaṃ kiñci dassatī’’ti taṃ paratīraṃ netvā ‘‘dehi me nāvāya vetana’’nti āha. So tassa ‘‘sādhu, āvuso’’ti paṭhamaṃ bhogavaḍḍhiṃ kathento –

4. ‘‘Atiṇṇaṃyeva yācassu, apāraṃ tāta nāvika;
Añño hi tiṇṇassa mano, añño hoti pāresino’’ti. – gāthamāha;

Tattha **apāra**nti tāta, nāvika paratīraṃ atiṇṇameva janaṃ orimatīre ṭhitaññeva vetanaṃ yācassu, tato laddhañca gahetvā guttaṭṭhāne ṭhapetvā pacchā manusse paratīraṃ neyyāsi, evaṃ te bhogavaḍḍhi bhavissati. **Añño hi tiṇṇassa mano**ti tāta nāvika, paratīraṃ gatassa añño mano bhavati, adatvāva gantukāmo hoti. Yo panesa pāresī nāma paratīraṃ esati, paratīraṃ gantukāmo hoti, so atirekampi datvā gantukāmo hoti, iti pāresino añño mano hoti, tasmā tvaṃ atiṇṇameva yāceyyāsi, ayaṃ tāva te bhogānaṃ

vaḍḍhi nāmāti.

Taṃ sutvā nāviko cintesi ‘‘ayaṃ tāva me ovādo bhavissati, idāni panesa aññaṃ kiñci mayhaṃ dassatī’’ti. Atha naṃ bodhisatto ‘‘ayaṃ tāva te, āvuso, bhogavaḍḍhi, idāni atthadhammavaḍḍhiṃ suṇāhī’’ti vatvā ovadanto –

5. ‘‘Gāme vā yadi vārañño, ninne vā yadi vā thale;
Sabbattha anusāsāmi, māsu kujjhittha nāvikā’’ti. – gāthamāha;

Itissa imāya gāthāya atthadhammavaḍḍhiṃ kathetvā ‘‘ayaṃ te atthavaḍḍhi ca dhammavaḍḍhi cā’’ti āha. So pana dandhapuriso taṃ ovādaṃ na kiñci maññamāno ‘‘idaṃ, samaṇa, tayā mayhaṃ dinnaṃ nāvāvetana’’nti āha. ‘‘Āmāvuso’’ti. ‘‘Mayhaṃ iminā kammaṃ natthi, aññaṃ me dehī’’ti. ‘‘Āvuso, idaṃ ṭhapetvā mayhaṃ aññaṃ natthī’’ti. ‘‘Atha tvaṃ kasmā mama nāvaṃ āruḷhosī’’ti tāpasaṃ gaṅgātīre pātetvā ure nisīditvā mukhamevassa pothesi.

Satthā ‘‘iti so, bhikkhave, tāpaso yaṃ ovādaṃ datvā rañño santikā gāmavaraṃ labhi, tameva ovādaṃ andhabālassa nāvikassa kathetvā mukhapothanaṃ pāpuṇi, tasmā ovādaṃ dentena yuttajanasseva dātabbo, na ayuttajanassā’’ti vatvā abhisambuddho hutvā tadanantaraṃ gāthamāha –

6. ‘‘Yāyevānusāsaniyā, rājā gāmavaraṃ adā;
Tāyevānusāsaniyā, nāviko paharī mukha’’nti.

Tassa taṃ paharantasseva bhariyā bhattaṃ gahetvā āgatā pāpapurisaṃ disvā ‘‘sāmi, ayaṃ tāpaso nāma rājakulūpako, mā paharī’’ti āha. So kujjhitvā ‘‘tvaṃ me imaṃ kūṭatāpasaṃ paharituṃ na desī’’ti uṭṭhāya taṃ paharitvā pātesi. Atha bhattapāti patitvā bhijji, tassā ca pana garugabbhāya gabbho bhūmiyaṃ pati. Atha naṃ manussā samparivāretvā ‘‘purisaghātakacoro’’ti gahetvā bandhitvā rañño dassesuṃ. Rājā vinicchinitvā tassa rājāṇaṃ kāresi. Satthā abhisambuddho hutvā tamatthaṃ pakāsento osānagāthamāha –

7. ‘‘Bhattaṃ bhinnaṃ hatā bhariyā, gabbho ca patito chamā;
Migova jātarūpena, na tenatthaṃ abandhi sū’’ti.

Tattha **bhattaṃ bhinna**nti bhattapāti bhinnā. **Hatā**ti pahatā. **Chamā**ti bhūmiyaṃ. **Migova jātarūpenā**ti yathā migo suvaṇṇaṃ vā hiraññaṃ vā muttāmaṇiādīni vā madditvā gacchantopi attharitvā nipajjantopi tena jātarūpena attano atthaṃ vaḍḍhetuṃ nibbattetuṃ na sakkoti, evameva so andhabālo paṇḍitehi dinnaṃ ovādaṃ sutvāpi attano atthaṃ vaḍḍhetuṃ nibbattetuṃ nāsakkhīti vuttaṃ hoti. **Abandhi sū**ti ettha abandhi soti evamattho daṭṭhabbo. Sa-oiti imesaṃ padānañhi sūti sandhi hoti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā nāviko idāni nāvikova ahosi, rājā ānando, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Avāriyajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[377] 2. Setaketujātakavaṇṇanā

Mā tāta kujjhi na hi sādhu kodhoti idaṃ satthā jetavane viharanto kuhakabhikkhuṃ ārabbha kathesi, paccuppannavatthu **uddālajātake** (jā. 1.14.62 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto bārāṇasiyaṃ disāpāmokkho ācariyo hutvā pañcasate māṇave mante vācesi. Tesaṃ jeṭṭhako setaketu nāma udiccabrāhmaṇakule nibbattamāṇavo, tassa jātiṃ nissāya mahanto māno ahosi. So ekadivasaṃ aññehi māṇavehi saddhiṃ nagarā nikkhamanto

nagaraṃ pavisantaṃ ekaṃ caṇḍālaṃ disvā ‘‘kosi tva’’nti pucchitvā ‘‘caṇḍālohamasmī’’ti vutte tassa sarīraṃ paharitvā āgatavātassa attano sarīre phusanabhayena ‘‘nassa, caṇḍāla, kāḷakaṇṇī, adhovātaṃ yāhī’’ti vatvā vegena tassa uparivātaṃ agamāsi. Caṇḍālo sīghataraṃ gantvā tassa uparivāte aṭṭhāsi. Atha naṃ so ‘‘nassa kāḷakaṇṇī’’ti suṭṭhutaraṃ akkosi paribhāsi. Taṃ sutvā caṇḍālo ‘‘tvaṃ kosī’’ti pucchi. ‘‘Brāhmaṇamāṇavohamasmī’’ti. ‘‘Brāhmaṇo hotu, mayā pana puṭṭhapañhaṃ kathetuṃ sakkhissasī’’ti. ‘‘Āma, sakkhissāmī’’ti. ‘‘Sace na sakkosi, pādantarena taṃ gamemī’’ti. So attānaṃ takketvā ‘‘gamehī’’ti āha.

Caṇḍālaputto tassa kathaṃ parisaṃ gāhāpetvā ‘‘māṇava, disā nāma katarā’’ti pañhaṃ pucchi. ‘‘Disā nāma puratthimādayo catasso disā’’ti. Caṇḍālo ‘‘nāhaṃ taṃ etaṃ disaṃ pucchāmi, tvaṃ ettakampi ajānanto mama sarīre pahaṭavātaṃ jigucchasī’’ti taṃ khandhaṭṭhike gahetvā onametvā attano pādantarena gamesi. Māṇavā taṃ pavattiṃ ācariyassa ācikkhiṃsu. Taṃ sutvā ācariyo ‘‘saccaṃ kira, tāta, setaketu caṇḍālenāsi pādantarena gamito’’ti? ‘‘Āma, ācariya, so maṃ caṇḍāladāsiputto disāmattampi na jānāsī’’ti attano pādantarena gamesi, idāni disvā kattabbaṃ assa jānissāmīti kuddho caṇḍālaputtaṃ akkosi paribhāsi. Atha naṃ ācariyo ‘tāta, setaketu mā tassa kujjhi, paṇḍito caṇḍāladāsiputto, na so taṃ etaṃ disaṃ pucchati, aññaṃ disaṃ pucchi, tayā pana diṭṭhasutaviññātato adiṭṭhāsutāviññātameva bahutara’’nti ovadanto dve gāthā abhāsi –

8. ‘‘Mā tāta kujjhi na hi sādhu kodho, bahumpi te adiṭṭhamassutañca;
Mātā pitā disatā setaketu, ācariyamāhu disataṃ pasatthā.

9. ‘‘Agārino annadapānavatthadā, avhāyikā tampi disaṃ vadanti;
Esā disā paramā setaketu, yaṃ patvā dukkhī sukhino bhavantī’’ti.

Tattha **na hi sādhu kodho**ti kodho nāma uppajjamāno subhāsitadubbhāsitaṃ atthānatthaṃ hitāhitaṃ jānituṃ na detīti na sādhu na laddhako. **Bahumpi te adiṭṭha**nti tayā cakkhunā adiṭṭhaṃ sotena ca assutameva bahutaraṃ. **Disatā**ti disā. Mātāpitaro puttānaṃ purimataraṃ uppannattā puratthimadisā nāma jātāti vadati. **Ācariyamāhu disataṃ pasatthā**ti ācariyā pana dakkhiṇeyyattā disataṃ pasatthā dakkhiṇā disāti buddhādayo ariyā āhu kathenti dīpenti.

Agārinoti gahaṭṭhā. **Annadapānavatthadā**ti annadā, pānadā, vatthadā ca. **Avhāyikā**ti ‘‘etha deyyadhammaṃ paṭiggaṇhathā’’ti pakkosanakā. **Tampi disaṃ vadantī**ti tampi buddhādayo ariyā ekaṃ disaṃ vadanti. Iminā catupaccayadāyakā gahaṭṭhā paccaye apadisitvā dhammikasamaṇabrāhmaṇehi upagantabbattā ekā disā nāmāti dīpeti. Aparo nayo – ye ete agārino annapānavatthadā, tesaṃ chakāmasaggasampattidāyakaṭṭhena uparūpari avhāyanato ye avhāyikā dhammikasamaṇabrāhmaṇā, tampi disaṃ vadanti, buddhādayo ariyā uparimadisaṃ nāma vadantīti dīpeti. Vuttampi cetaṃ –

‘‘Mātā pitā disā pubbā, ācariyā dakkhiṇā disā;
Puttadārā disā pacchā, mittāmaccā ca uttarā.

‘‘Dāsakammakarā heṭṭhā, uddhaṃ samaṇabrāhmaṇā;
Etā disā namasseyya, alamatto kule gihī’’ti. (dī. ni. 3.273);

Esā disāti idaṃ pana nibbānaṃ sandhāya vuttaṃ. Jātiādinā hi nānappakārena dukkhena dukkhitā sattā yaṃ patvā niddukkhā sukhino bhavanti, esā eva ca sattehi agatapubbā disā nāma. Teneva ca nibbānaṃ ‘‘paramā’’ti āha. Vuttampi cetaṃ –

‘‘Samatittikaṃ anavasesakaṃ, telapattaṃ yathā parihareyya;
Evaṃ sacittamanurakkhe, patthayāno disaṃ agatapubba’’nti. (jā. 1.1.96);

Evaṃ mahāsatto māṇavassa disā kathesi. So pana ‘‘caṇḍālenamhi pādantarena gamito’’ti tasmiṃ

ṭhāne avasitvā takkasilaṃ gantvā disāpāmokkhācariyassa santike sabbasippāni uggaṇhitvā ācariyena anuññāto takkasilato nikkhamitvā sabbasamayasippaṃ sikkhanto vicari. So ekaṃ paccantagāmaṃ patvā taṃ nissāya vasante pañcasate tāpase disvā tesaṃ santike pabbajitvā yaṃ te jānanti sippamantacaraṇaṃ, taṃ uggaṇhitvā gaṇasatthā hutvā tehi parivārito bārāṇasiṃ gantvā punadivase bhikkhaṃ caranto rājaṅgaṇaṃ agamāsi. Rājā tāpasānaṃ iriyāpathe pasīditvā antonivesane bhojetvā te attano uyyāne vasāpesi. So ekadivasaṃ tāpase parivisitvā ‘‘ajja sāyanhe uyyānaṃ gantvā ayye vandissāmī’’ti āha.

Setaketu uyyānaṃ gantvā tāpase sannipātetvā ‘‘mārisā, ajja rājā āgamissati, rājāno ca nāma sakiṃ ārādhetvā yāvatāyukaṃ sukhaṃ jīvituṃ sakkā, ajja ekacce vaggulivataṃ caratha, ekacce kaṇṭakaseyyaṃ kappetha, ekacce pañcātapaṃ tappetha, ekacce ukkuṭikappadhānamanuyuñjatha, ekacce udakorohaṇakammaṃ karotha, ekacce mante sajjhāyathā’’ti vicāretvā sayaṃ pakkasāladvāre apassayapīṭhake nisīditvā pañcavaṇṇaraṅgasamujjalavāsanaṃ ekaṃ potthakaṃ vicitravaṇṇe ādhārake ṭhapetvā susikkhitehi catūhi pañcahi māṇavehi pucchite pucchite pañhe kathesi. Tasmiṃ khaṇe rājā āgantvā te micchātapaṃ karonte disvā tuṭṭho setaketuṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisinno purohitena saddhiṃ sallapanto tatiyaṃ gāthamāha –

10. ‘‘Kharājinā jaṭilā paṅkadantā, dummakkharūpā yeme jappanti mante;
Kacci nu te mānusake payoge, idaṃ vidū parimuttā apāyā’’ti.

Tattha **kharājinā**ti sakhurehi ajinacammehi samannāgatā. **Paṅkadantā**ti dantakaṭṭhassa akhādanena malaggahitadantā. **Dummakkharūpā**ti anañjitāmaṇḍitalūkhanivāsanapārupanā mālāgandhavilepanavajjitā, kiliṭṭharūpāti vuttaṃ hoti. **Yeme jappantī**ti ye ime mante sajjhāyanti. **Mānusake payoge**ti manussehi kattabbapayoge ṭhitā. **Idaṃ vidū parimuttā apāyā**ti imasmiṃ payoge ṭhatvā imaṃ lokaṃ viditvā pākaṭaṃ katvā ‘‘kacci ete isayo catūhi apāyehi muttā’’ti pucchati.

Taṃ sutvā purohito catutthaṃ gāthamāha –

11. ‘‘Pāpāni kammāni karitva rāja, bahussuto ce na careyya dhammaṃ;
Sahassavedopi na taṃ paṭicca, dukkhā pamuñce caraṇaṃ apatvā’’ti.

Tattha **karitvā**ti katvā. **Caraṇa**nti saha sīlena aṭṭha samāpattiyo. Idaṃ vuttaṃ hoti. Mahārāja, ‘‘ahaṃ bahussutomhī’’ti sahassavedopi ce tividhaṃ sucaritadhammaṃ na careyya, pāpāneva kareyya, so tāni pāpāni kammāni katvā taṃ bāhusaccaṃ paṭicca sīlasamāpattisaṅkhātaṃ caraṇaṃ appatvā dukkhā na pamuñce, apāyadukkhato na muccatevāti.

Taṃ sutvā rājā tāpasesu pasādaṃ hari. Tato setaketu cintesi ‘‘imassa rañño tāpasesu pasādo udapādi, taṃ panesa purohito vāsiyā paharitvā viya chindi, mayā etena saddhiṃ kathetuṃ vaṭṭatī’’ti. So tena saddhiṃ kathento pañcamaṃ gāthamāha –

12. ‘‘Sahassavedopi na taṃ paṭicca, dukkhā pamuñce caraṇaṃ apatvā;
Maññāmi vedā aphalā bhavanti, sasaṃyamaṃ caraṇameva sacca’’nti.

Tassattho – sace sahassavedopi taṃ bāhusaccaṃ paṭicca caraṇaṃ appatvā attānaṃ dukkhā na pamuñce, evaṃ sante ahaṃ maññāmi ‘‘tayo vedā aphalā honti, sasīlaṃ samāpatticaraṇameva saccaṃ hotī’’ti.

Taṃ sutvā purohito chaṭṭhaṃ gāthamāha –

13. ‘‘Na heva vedā aphalā bhavanti, sasaṃyamaṃ caraṇameva saccaṃ;
Kittiñhi pappoti adhicca vede, santiṃ puṇeti caraṇena danto’’ti.

Tassattho – tayo vedā aphalā na bhavanti, sasaṃyamaṃ caraṇameva saccaṃ seyyaṃ uttamaṃ pavaraṃ na heva hoti. Kiṃkāraṇā? **Kittiñhi pappoti adhicca vede**ti tayo vede adhicca diṭṭhadhamme kittimattaṃ yasamattaṃ lābhamattaṃ labhati, ito paraṃ aññaṃ natthi, tasmā na te aphalā. **Santiṃ puṇeti caraṇena danto**ti sīle patiṭṭhāya samāpattiyo nibbattetvā samāpattipadaṭṭhānaṃ vipassanaṃ vaḍḍhento accantaṃ santaṃ nibbānaṃ nāma taṃ eti pāpuṇāti.

Iti purohito setaketuno vādaṃ bhinditvā te sabbe gihī kāretvā phalakāvudhāni gāhāpetvā mahantatarake katvā rañño upaṭṭhāke kāresi. Ayaṃ kira mahantatarakānaṃ vaṃso.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā setaketu kuhakabhikkhu ahosi, caṇḍālo sāriputto, rājā ānando, purohito pana ahameva ahosi’’nti.

Setaketujātakavaṇṇanā dutiyā.

[378] 3. Darīmukhajātakavaṇṇanā

Paṅko ca kāmāti idaṃ satthā jetavane viharanto mahābhinikkhamanaṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu heṭṭhā kathitameva.

Atīte rājagahanagare magadharājā nāma rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, brahmadattakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. Tassa jātadivaseyeva purohitassapi putto jāyi, tassa mukhaṃ ativiya sobhati, tenassa darīmukhoti nāmaṃ akaṃsu. Te ubhopi rājakuleyeva saṃvaḍḍhā aññamaññaṃ piyasahāyā hutvā soḷasavassakāle takkasilaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā ‘‘sabbasamayasippañca sikkhissāma, desacārittañca jānissāmā’’ti gāmanigamādīsu carantā bārāṇasiṃ patvā devakule vasitvā punadivase bārāṇasiṃ bhikkhāya pavisiṃsu. Tattha ekasmiṃ kule ‘‘brāhmaṇe bhojetvā vācanakaṃ dassāmā’’ti pāyāsaṃ pacitvā āsanāni paññattāni honti. Manussā te ubhopi bhikkhāya carante disvā ‘‘brāhmaṇā āgatā’’ti gehaṃ pavesetvā mahāsattassa āsane suddhavatthaṃ paññāpesuṃ, darīmukhassa āsane rattakambalaṃ. Darīmukho taṃ nimittaṃ disvā ‘‘ajja mayhaṃ sahāyo bārāṇasirājā bhavissati, ahaṃ senāpatī’’ti aññāsi. Te tattha bhuñjitvā vācanakaṃ gahetvā maṅgalaṃ vatvā nikkhamma taṃ rājuyyānaṃ agamaṃsu. Tattha mahāsatto maṅgalasilāpaṭṭe nipajji, darīmukho panassa pāde parimajjanto nisīdi.

Tadā bārāṇasirañño matassa sattamo divaso hoti. Purohito rañño sarīrakiccaṃ katvā aputtake rajje sattame divase phussarathaṃ vissajjesi. Phussarathavissajjanakiccaṃ **mahājanakajātake** (jā. 2.22.123 ādayo) āvi bhavissati. Phussaratho nagarā nikkhamitvā caturaṅginiyā senāya parivuto anekasatehi tūriyehi vajjamānehi uyyānadvāraṃ pāpuṇi. Darīmukho tūriyasaddaṃ sutvā ‘‘sahāyassa me phussaratho āgacchati, ajjevesa rājā hutvā mayhaṃ senāpatiṭṭhānaṃ dassati, ko me gharāvāsenattho, nikkhamitvā pabbajissāmī’’ti bodhisattaṃ anāmantetvāva ekamantaṃ gantvā paṭicchanne aṭṭhāsi. Purohito uyyānadvāre rathaṃ ṭhapetvā uyyānaṃ paviṭṭho bodhisattaṃ maṅgalasilāpaṭṭe nipannaṃ disvā pādesu lakkhaṇāni oloketvā ‘‘ayaṃ puññavā satto dvisahassadīpaparivārānaṃ catunnampi mahādīpānaṃ rajjaṃ kāretuṃ samattho, dhiti panassa kīdisā’’ti sabbatūriyāni paggaṇhāpesi. Bodhisatto pabujjhitvā mukhato sāṭakaṃ apanetvā mahājanaṃ oloketvā puna sāṭakena mukhaṃ paṭicchādetvā thokaṃ nipajjitvā passaddhadaratho uṭṭhāya silāpaṭṭe pallaṅkena nisīdi. Purohito jāṇukena patiṭṭhāya ‘‘deva, rajjaṃ tumhākaṃ pāpuṇātī’’ti āha. ‘‘Aputtakaṃ bhaṇe rajja’’nti. ‘‘Āma, devā’’ti. ‘‘Tena hi sādhū’’ti sampaṭicchi. Te tassa uyyāneyeva abhisekaṃ akaṃsu. So yasamahantatāya darīmukhaṃ asaritvāva rathaṃ abhiruyha mahājanaparivuto nagaraṃ pavisitvā padakkhiṇaṃ katvā rājadvāre ṭhitova amaccānaṃ ṭhānantarāni vicāretvā pāsādaṃ abhiruhi.

Tasmiṃ khaṇe darīmukho ‘‘suññaṃ dāni uyyāna’’nti āgantvā maṅgalasilāya nisīdi, athassa purato paṇḍupalāsaṃ pati. So tasmiṃyeva paṇḍupalāse khayavayaṃ paṭṭhapetvā tilakkhaṇaṃ sammasitvā pathaviṃ unnādento paccekabodhiṃ nibbattesi. Tassa taṅkhaṇaññeva gihiliṅgaṃ antaradhāyi, iddhimayapattacīvaraṃ ākāsato otaritvā sarīre paṭimuñci. Tāvadeva aṭṭhaparikkhāradharo

iriyāpathasampanno vassasaṭṭhikatthero viya hutvā iddhiyā ākāse uppatitvā himavantapadese nandamūlakapabbhāraṃ agamāsi. Bodhisattopi dhammena rajjaṃ kāresi, yasamahantatāya pana yasena pamatto hutvā cattālīsa vassāni darīmukhaṃ na sari, cattālīse pana saṃvacchare atīte taṃ saritvā ‘‘mayhaṃ sahāyo darīmukho nāma atthi, kahaṃ nu kho so’’ti taṃ daṭṭhukāmo ahosi. So tato paṭṭhāya antepurepi parisamajjhepi ‘‘kahaṃ nu kho mayhaṃ sahāyo darīmukho, yo me tassa vasanaṭṭhānaṃ katheti, mahantamassa yasaṃ dassāmī’’ti vadati. Evaṃ tassa punappunaṃ taṃ sarantasseva aññāni dasa saṃvaccharāni atikkantāni.

Darīmukhapaccekabuddhopi paññāsavassaccayena āvajjento ‘‘maṃ kho sahāyo saratī’’ti ñatvā ‘‘idāni so mahallako puttadhītādīhi vuddhippatto, gantvā dhammaṃ kathetvā pabbājessāmi na’’nti iddhiyā ākāsena āgantvā uyyāne otaritvā suvaṇṇapaṭimā viya silāpaṭṭe nisīdi. Uyyānapālo taṃ disvā upasaṅkamitvā ‘‘bhante, kuto tumhe ethā’’ti pucchi. ‘‘Nandamūlakapabbhārato’’ti. ‘‘Ke nāma tumhe’’ti? ‘‘Darīmukhapaccekabuddho nāmāhaṃ, āvuso’’ti. ‘‘Bhante, amhākaṃ rājānaṃ jānāthā’’ti? ‘‘Āma jānāmi, gihikāle no sahāyo’’ti. ‘‘Bhante, rājā tumhe daṭṭhukāmo, kathessāmi tassa tumhākaṃ āgatabhāva’’nti. ‘‘Gaccha kathehī’’ti. So ‘‘sādhū’’ti vatvā turitaturitova gantvā tassa silāpaṭṭe nisinnabhāvaṃ rañño kathesi. Rājā ‘‘āgato kira me sahāyo, passissāmi na’’nti rathaṃ āruyha mahantena parivārena uyyānaṃ gantvā paccekabuddhaṃ vanditvā paṭisanthāraṃ katvā ekamantaṃ nisīdi. Atha naṃ paccekabuddho ‘‘kiṃ, brahmadatta, dhammena rajjaṃ kāresi, agatigamanaṃ na gacchasi, dhanatthāya lokaṃ na pīḷesi, dānādīni puññāni karosī’’tiādīni vadanto paṭisanthāraṃ katvā ‘‘brahmadatta, mahallakosi, etarahi kāme pahāya pabbajituṃ te samayo’’ti vatvā tassa dhammaṃ desento paṭhamaṃ gāthamāha –

14. ‘‘Paṅko ca kāmā palipo ca kāmā, bhayañca metaṃ timūlaṃ pavuttaṃ;
Rajo ca dhūmo ca mayā pakāsitā, hitvā tuvaṃ pabbaja brahmadattā’’ti.

Tattha **paṅko**ti udake jātāni tiṇasevālakumudagacchādīni adhippetāni. Yathā hi udakaṃ tarantaṃ tāni laggāpenti sajjāpenti, tathā saṃsārasāgaraṃ tarantassa yogāvacarassa pañca kāmaguṇā sabbe vā pana vatthukāmakilesakāmā laggāpanavasena paṅko nāma. Imasmiñhi paṅke āsattā visattā devāpi manussāpi tiracchānāpi kilamanti rodanti paridevanti. **Palipo ca kāmā**ti palipo vuccati mahākaddamo, yamhi laggā sūkaramigādayopi sīhāpi vāraṇāpi attānaṃ uddharitvā gantuṃ na sakkonti, vatthukāmakilesakāmāpi taṃsarikkhatāya ‘‘palipā’’ti vuttā. Paññavantopi hi sattā tesu kāmesu sakiṃ laggakālato paṭṭhāya te kāme padāletvā sīghaṃ uṭṭhāya akiñcanaṃ apalibodhaṃ ramaṇīyaṃ pabbajjaṃ upagantuṃ na sakkonti. **Bhayañca meta**nti bhayañca etaṃ, ma-kāro byañjanasandhivasena vutto. **Timūla**nti tīhi mūlehi patiṭṭhitaṃ viya acalaṃ. Balavabhayassetaṃ nāmaṃ. **Pavutta**nti mahārāja, ete kāmā nāma diṭṭhadhammikasamparāyikassa attānuvādabhayādikassa ceva dvattiṃsakammakaraṇachanavutirogavasappavattassa ca bhayassa paccayaṭṭhena balavabhayanti buddhapaccekabuddhabuddhasāvakehi ceva sabbaññubodhisattehi ca pavuttaṃ kathitaṃ, dīpitanti attho. Atha vā **bhayañca meta**nti bhayañca mayā etaṃ timūlaṃ pavuttanti evañcettha attho daṭṭhabboyeva.

Rajo ca dhūmo cāti rajadhūmasadisattā ‘‘rajo’’ti ca ‘‘dhūmo’’ti ca mayā pakāsitā. Yathā hi sunhātassa suvilittālaṅkatassa purisassa sarīre sukhumarajaṃ patitaṃ, taṃ sarīraṃ dubbaṇṇaṃ sobhārahitaṃ kiliṭṭhaṃ karoti, evameva iddhibalena ākāsena āgantvā cando viya ca sūriyo viya ca loke paññātāpi sakiṃ kāmarajassa anto patitakālato paṭṭhāya guṇavaṇṇaguṇasobhāguṇasuddhīnaṃ upahatattā dubbaṇṇā sobhārahitā kiliṭṭhāyeva honti. Yathā ca dhūmena pahaṭakālato paṭṭhāya suparisuddhāpi bhitti kāḷavaṇṇā hoti, evaṃ atiparisuddhaññāṇāpi kāmadhūmena pahaṭakālato paṭṭhāya guṇavināsappattiyā mahājanamajjhe kāḷakāva hutvā paññāyanti. Iti rajadhūmasarikkhatāya ete kāmā ‘‘rajo ca dhūmo cā’’ti mayā tuyhaṃ pakāsitā, tasmā ime kāme hitvā tuvaṃ pabbaja brahmadattāti rājānaṃ pabbajjāya ussāhaṃ janeti.

Taṃ sutvā rājā kilesehi attano baddhabhāvaṃ kathento dutiyaṃ gāthamāha –

15. ‘‘Gadhito ca ratto ca adhimucchito ca, kāmesvahaṃ brāhmaṇa bhiṃsarūpaṃ;
Taṃ nussahe jīvikattho pahātuṃ, kāhāmi puññāni anappakānī’’ti.

Tattha **gadhito**ti abhijjhākāyaganthena baddho. **Ratto**ti pakatijahāpanena rāgena ratto. **Adhimucchito**ti ativiya mucchito. **Kāmesvaha**nti duvidhesupi kāmesu ahaṃ. **Brāhmaṇā**ti darīmukhapaccekabuddhaṃ ālapati. **Bhiṃsarūpa**nti balavarūpaṃ. **Taṃ nussahe**ti taṃ duvidhampi kāmaṃ na ussahāmi na sakkomi. **Jīvikattho pahātu**nti imāya jīvikāya atthiko ahaṃ taṃ kāmaṃ pahātuṃ na sakkomīti vadati. **Kāhāmi puññānī**ti idāni dānasīlauposathakammasaṅkhātāni puññāni anappakāni bahūni karissāmīti.

Evaṃ kilesakāmo nāmesa sakiṃ allīnakālato paṭṭhāya apanetuṃ na sakkoti, yena saṃkiliṭṭhacitto mahāpuriso paccekabuddhena pabbajjāya guṇe kathitepi ‘‘pabbajituṃ na sakkomī’’ti āha. Yoyaṃ dīpaṅkarapādamūle attani sambhavena ñāṇena buddhakaradhamme vicinanto tatiyaṃ nekkhammapāramiṃ disvā –

‘‘Imaṃ tvaṃ tatiyaṃ tāva, daḷhaṃ katvā samādiya;
Nekkhammapāramitaṃ gaccha, yadi bodhiṃ pattumicchasi.

‘‘Yathā andughare puriso, ciravuttho dukhaṭṭito;
Na tattha rāgaṃ janeti, muttiṃyeva gavesati.

‘‘Tatheva tvaṃ sabbabhave, passa andughare viya;
Nekkhammābhimukho hutvā, sambodhiṃ pāpuṇissasī’’ti. –

Evaṃ nekkhamme guṇaṃ parikittesi, so paccekabuddhena pabbajjāya vaṇṇaṃ vatvā ‘‘kilese chaḍḍetvā samaṇo hohī’’ti vuccamānopi ‘‘nāhaṃ kilese chaḍḍetvā samaṇo bhavituṃ sakkomī’’ti vadati.

Imasmiṃ kira loke aṭṭha ummattakā nāma. Tenāhu porāṇā ‘‘aṭṭha puggalā ummattakasaññaṃ paṭilabhanti, kāmummattako lobhavasaṃ gato, kodhummattako dosavasaṃ gato, diṭṭhummattako vipallāsavasaṃ gato, mohummattako aññāṇavasaṃ gato, yakkhummattako yakkhavasaṃ gato, pittummattako pittavasaṃ gato, surummattako pānavasaṃ gato, byasanummattako sokavasaṃ gato’’ti. Imesu aṭṭhasu ummattakesu mahāsatto imasmiṃ jātake kāmummattako hutvā lobhavasaṃ gato pabbajjāya guṇaṃ na aññāsi.

Evaṃ anatthakārakaṃ pana imaṃ guṇaparidhaṃsakaṃ lobhajātaṃ kasmā sattā parimuñcituṃ na sakkontīti? Anamatagge saṃsāre anekāni kappakoṭisatasahassāni ekato bandhitabhāvena. Evaṃ santepi taṃ paṇḍitā ‘‘appassādā kāmā’’tiādīnaṃ anekesaṃ paccavekkhaṇānaṃ vasena pajahanti. Teneva darīmukhapaccekabuddho mahāsattena ‘‘pabbajituṃ na sakkomī’’ti vuttepi dhuranikkhepaṃ akatvā uttarimpi ovadanto dve gāthā āha.

16. ‘‘Yo atthakāmassa hitānukampino, ovajjamāno na karoti sāsanaṃ;
Idameva seyyo iti maññamāno, punappunaṃ gabbhamupeti mando.

17. ‘‘So ghorarūpaṃ nirayaṃ upeti, subhāsubhaṃ muttakarīsapūraṃ;
Sattā sakāye na jahanti giddhā, ye honti kāmesu avītarāgā’’ti.

Tattha **atthakāmassā**ti vuḍḍhikāmassa. **Hitānukampino**ti hitena muducittena anukampantassa. **Ovajjamāno**ti ovadiyamāno. **Idameva seyyo**ti yaṃ attanā gahitaṃ aseyyaṃ anuttamampi samānaṃ, taṃ idameva seyyo iti maññamāno. **Mando**ti so aññāṇapuggalo mātukucchiyaṃ vāsaṃ nātikkamati, punappunaṃ gabbhaṃ upetiyevāti attho.

So ghorarūpanti mahārāja, so mando taṃ mātukucchiṃ upento ghorarūpaṃ dāruṇajātikaṃ nirayaṃ upeti nāma. Mātukucchi hi nirassādaṭṭhena idha ‘‘nirayo’’ti vutto, ‘‘catukuṭṭikanirayo’’ti vuccati. ‘‘Catukuṭṭikanirayo nāma kataro’’ti vutte mātukucchimeva vattuṃ vaṭṭati. Avīcimahāniraye nibbattasattassa hi aparāparaṃ ādhāvanaparidhāvanaṃ hotiyeva, tasmā taṃ ‘‘catukuṭṭikanirayo’’ti vattuṃ na labbhati, mātukucchiyaṃ pana nava vā dasa vā māse catūhipi passehi ito cito ca dhāvituṃ nāma na sakkā, atisambādhe okāse catukoṭena catusaṅkuṭiteneva hutvā acchitabbaṃ, tasmā esa ‘‘catukuṭṭikanirayo’’ti vuccati.

Subhāsubhanti subhānaṃ asubhaṃ. Subhānañhi saṃsārabhīrukānaṃ yogāvacarakulaputtānaṃ mātukucchi ekantaṃ asubhasammato. Tena vuttaṃ –

‘‘Ajaññaṃ jaññasaṅkhātaṃ, asuciṃ sucisammataṃ;
Nānākuṇapaparipūraṃ, jaññarūpaṃ apassato.

‘‘Dhiratthumaṃ āturaṃ pūtikāyaṃ, jegucchiyaṃ assuciṃ byādhidhammaṃ;
Yatthappamattā adhimucchitā pajā, hāpenti maggaṃ sugatūpapattiyā’’ti. (jā. 1.3.128-129);

Sattāti āsattā visattā laggā laggitā **sakāye na jahantī**ti taṃ mātukucchiṃ na pariccajanti. **Giddhā**ti gadhitā. **Ye hontī**ti ye kāmesu avītarāgā honti, te etaṃ gabbhavāsaṃ na jahantīti.

Evaṃ darīmukhapaccekabuddho gabbhaokkantimūlakañca, parihāramūlakañca dukkhaṃ dassetvā idāni gabbhavuṭṭhānamūlakaṃ dassetuṃ diyaḍḍhagāthamāha.

18. ‘‘Mīḷhena littā ruhirena makkhitā, semhena littā upanikkhamanti;
Yaṃ yañhi kāyena phusanti tāvade, sabbaṃ asātaṃ dukhameva kevalaṃ.

19. ‘‘Disvā vadāmi na hi aññato savaṃ, pubbenivāsaṃ bahukaṃ sarāmī’’ti.

Tattha **mīḷhena littā**ti mahārāja, ime sattā mātukucchito nikkhamantā na catujjātigandhehi vilimpitvā surabhimālaṃ piḷandhitvā nikkhamanti, purāṇagūthena pana makkhitā palibuddhā hutvā nikkhamanti. **Ruhirena makkhitā**ti rattalohitacandanānulittāpi ca hutvā na nikkhamanti, rattalohitamakkhitā pana hutvā nikkhamanti. **Semhena littā**ti na cāpi setacandanavilittā nikkhamanti, bahalapicchilasemhalittā pana hutvā nikkhamanti. Itthīnañhi gabbhavuṭṭhānakāle etā asuciyo nikkhamanti. **Tāvade**ti tasmiṃ samaye. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, ime sattā tasmiṃ mātukucchito nikkhamanasamaye evaṃ mīḷhādilittā nikkhamantā yaṃ yaṃ nikkhamanamaggapadesaṃ vā hatthaṃ vā pādaṃ vā phusanti, taṃ sabbaṃ asātaṃ amadhuraṃ kevalaṃ asammissaṃ dukkhameva phusanti, sukhaṃ nāma tesaṃ tasmiṃ samaye natthīti.

Disvā vadāmi na hi aññato savanti mahārāja, ahaṃ imaṃ ettakaṃ vadanto na aññato savaṃ, aññassa samaṇassa vā brāhmaṇassa vā taṃ sutvā na vadāmi, attano pana paccekabodhiñāṇena disvā paṭivijjhitvā paccakkhaṃ katvā vadāmīti attho. **Pubbenivāsaṃ bahuka**nti idaṃ attano ānubhāvaṃ dassento āha. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, ahañhi pubbe nivutthakkhandhapaṭipāṭisaṅkhātaṃ pubbenivāsaṃ bahukaṃ sarāmi, satasahassakappādhikāni dve asaṅkhyeyyāni sarāmīti.

Idāni satthā abhisambuddho hutvā ‘‘evaṃ so paccekabuddho rājānaṃ subhāsitakathāya saṅgaṇhī’’ti vatvā osāne upaḍḍhagāthamāha –

‘‘Citrāhi gāthāhi subhāsitāhi, darīmukho nijjhāpayi sumedha’’nti.

Tattha **citrāhī**ti anekatthasannissitāhi. **Subhāsitāhī**ti sukathitāhi. **Darīmukho nijjhāpayi sumedha**nti bhikkhave, so darīmukhapaccekabuddho taṃ sumedhaṃ sundarapaññaṃ kāraṇākāraṇajānanasamatthaṃ rājānaṃ nijjhāpesi saññāpesi, attano vacanaṃ gaṇhāpesīti attho.

Evaṃ paccekabuddho kāmesu dosaṃ dassetvā attano vacanaṃ gāhāpetvā ‘‘mahārāja, idāni pabbaja vā mā vā, mayā pana tuyhaṃ kāmesu ādīnavo pabbajjāya ca ānisaṃso kathito, tvaṃ appamatto hohī’’ti vatvā suvaṇṇarājahaṃso viya ākāse uppatitvā valāhakagabbhaṃ maddanto nandamūlakapabbhārameva gato. Mahāsatto dasanakhasamodhānasamujjalaṃ añjaliṃ sirasmiṃ ṭhapetvā namassamāno tasmiṃ dassanavisaye atīte jeṭṭhaputtaṃ pakkosāpetvā rajjaṃ paṭicchāpetvā mahājanassa rodantassa paridevantassa kāme pahāya himavantaṃ pavisitvā paṇṇasālaṃ māpetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā na cirasseva abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā āyupariyosāne brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne bahū sotāpannādayo ahesuṃ. Tadā rājā ahameva ahosinti.

Darīmukhajātakavaṇṇanā tatiyā.

[379] 4. Nerujātakavaṇṇanā

Kākolā kākasaṅghā cāti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā ekaṃ paccantagāmaṃ agamāsi. Manussā tassa iriyāpathe pasīditvā taṃ bhojetvā paṭiññaṃ gahetvā araññe paṇṇasālaṃ katvā tattha vasāpesuṃ, ativiya cassa sakkāraṃ kariṃsu. Atheke sassatavādā āgamaṃsu. Te tesaṃ vacanaṃ sutvā therassa vādaṃ vissajjetvā sassatavādaṃ gahetvā tesaññeva sakkāraṃ kariṃsu. Tato ucchedavādā āgamaṃsu te sassatavādaṃ vissajjetvā ucchedavādameva gaṇhiṃsu. Athaññe acelakā āgamiṃsu. Te ucchedavādaṃ vissajjetvā acelakavādaṃ gaṇhiṃsu. So tesaṃ guṇāguṇaṃ ajānantānaṃ manussānaṃ santike dukkhena vasitvā vutthavasso pavāretvā satthu santikaṃ gantvā katapaṭisanthāro ‘‘kahaṃ vassaṃvutthosī’’ti vutte ‘‘paccantaṃ nissāya, bhante’’ti vatvā ‘‘sukhaṃ vutthosī’’ti puṭṭho ‘‘bhante, guṇāguṇaṃ ajānantānaṃ santike dukkhaṃ vutthosmī’’ti āha. Satthā ‘‘bhikkhu porāṇakapaṇḍitā tiracchānayoniyaṃ nibbattāpi guṇāguṇaṃ ajānantehi saddhiṃ ekadivasampi na vasiṃsu, tvaṃ attano guṇāguṇaṃ ajānanaṭṭhāne kasmā vasī’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto suvaṇṇahaṃsayoniyaṃ nibbatti, kaniṭṭhabhātāpissa atthi. Te cittakūṭapabbate vasantā himavantapadese sayaṃjātasāliṃ khādanti. Te ekadivasaṃ tattha caritvā cittakūṭaṃ āgacchantā antarāmagge ekaṃ neruṃ nāma kañcanapabbataṃ disvā tassa matthake nisīdiṃsu. Taṃ pana pabbataṃ nissāya vasantā sakuṇasaṅghā catuppadā ca gocarabhūmiyaṃ nānāvaṇṇā honti, pabbataṃ paviṭṭhakālato paṭṭhāya te sabbe tassobhāsena suvaṇṇavaṇṇā honti. Taṃ disvā bodhisattassa kaniṭṭho taṃ kāraṇaṃ ajānitvā ‘‘kiṃ nu kho ettha kāraṇa’’nti bhātarā saddhiṃ sallapanto dve gāthā abhāsi –

20. ‘‘Kākolā kākasaṅghā ca, mayañca patataṃ varā;
Sabbeva sadisā homa, imaṃ āgamma pabbataṃ.

21. ‘‘Idha sīhā ca byagghā ca, siṅgālā ca migādhamā;
Sabbeva sadisā honti, ayaṃ ko nāma pabbato’’ti.

Tattha **kākolā**ti vanakākā. **Kākasaṅghā**ti pakatikākasaṅghā ca. **Patataṃ varā**ti pakkhīnaṃ seṭṭhā. **Sadisā homā**ti sadisavaṇṇā homa.

Tassa vacanaṃ sutvā bodhisatto tatiyaṃ gāthamāha –

22. ‘‘Imaṃ nerūti jānanti, manussā pabbatuttamaṃ;
Idha vaṇṇena sampannā, vasanti sabbapāṇino’’ti.

Tattha **idha vaṇṇenā**ti imasmiṃ nerupabbate obhāsena vaṇṇasampannā hutvā.

Taṃ sutvā kaniṭṭho sesagāthā abhāsi –

23. ‘‘Amānanā yattha siyā, antānaṃ vā vimānanā;
Hīnasammānanā vāpi, na tattha visatiṃvase.

24. ‘‘Yatthālaso ca dakkho ca, sūro bhīru ca pūjiyā;
Na tattha santo vasanti, avisesakare nare.

25. ‘‘Nāyaṃ neru vibhajati, hīnaukkaṭṭhamajjhime;
Avisesakaro neru, handa neruṃ jahāmase’’ti.

Tattha paṭhamagāthāya ayamattho – yattha **santānaṃ** paṇḍitānaṃ sīlasampannānaṃ mānanassa abhāvena **amānanā** avamaññanā ca avamānavasena **vimānanā vā** hīnānaṃ vā dussīlānaṃ sammānanā siyā, tattha nivāse na vaseyya. **Pūjiyā**ti ete ettha ekasadisāya pūjāya pūjanīyā honti, samakaṃ sakkāraṃ labhanti. **Hīnaukkaṭṭhamajjhime**ti jātigottakulappadesasīlācārañāṇādīhi hīne ca majjhime ca ukkaṭṭhe ca ayaṃ na vibhajati. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Jahāmase**ti pariccajāma. Evañca pana vatvā ubhopi te haṃsā uppatitvā cittakūṭameva gatā.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā kaniṭṭhahaṃso ānando ahosi, jeṭṭhakahaṃso pana ahameva ahosinti.

Nerujātakavaṇṇanā catutthā.

[380] 5. Āsaṅkajātakavaṇṇanā

Āsāvatī nāma latāti idaṃ satthā jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **indriyajātake** (jā. 1.8.60 ādayo) āvi bhavissati. Idha pana satthā taṃ bhikkhuṃ ‘‘saccaṃ kira tvaṃ ukkaṇṭhitosī’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kena ukkaṇṭhāpitosī’’ti vatvā ‘‘purāṇadutiyikāya, bhante’’ti vutte ‘‘bhikkhu esā itthī tuyhaṃ anatthakārikā, pubbepi tvaṃ etaṃ nissāya caturaṅginisenaṃ jahitvā himavantapadese mahantaṃ dukkhaṃ anubhavanto tīṇi saṃvaccharāni vasī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kāsigāme brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ uggahitasippo isipabbajjaṃ pabbajitvā vanamūlaphalāhāro abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā himavantapadese vasi. Tasmiṃ kāle eko puññasampanno satto tāvatiṃsabhavanato cavitvā tasmiṃ ṭhāne padumasare ekasmiṃ padumagabbhe dārikā hutvā nibbatti, sesapadumesu purāṇabhāvaṃ patvā patantesupi taṃ mahākucchikaṃ hutvā tiṭṭhateva. Tāpaso nahāyituṃ padumasaraṃ gato taṃ disvā ‘‘aññesu padumesu patantesupi idaṃ mahākucchikaṃ hutvā tiṭṭhati, kiṃ nu kho kāraṇa’’nti cintetvā udakasāṭakaṃ nivāsetvā otaranto gantvā taṃ padumaṃ vivaritvā taṃ dārikaṃ disvā dhītusaññaṃ uppādetvā paṇṇasālaṃ ānetvā paṭijaggi. Sā aparabhāge soḷasavassikā hutvā abhirūpā ahosi uttamarūpadharā atikkantā mānusakavaṇṇaṃ, apattā devavaṇṇaṃ. Tadā sakko bodhisattassa upaṭṭhānaṃ āgacchati, so taṃ dārikaṃ disvā ‘‘kuto esā’’ti pucchitvā laddhaniyāmaṃ sutvā ‘‘imissā kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī’’ti pucchi. ‘‘Nivāsaṭṭhānaṃ vatthālaṅkārabhojanavidhānaṃ, mārisā’’ti. So ‘‘sādhu, bhante’’ti tassā vasanaṭṭhānassa āsanne phalikapāsādaṃ māpetvā dibbasayanadibbavatthālaṅkāradibbannapānāni māpesi.

So pāsādo tassā abhiruhanakāle otaritvā bhūmiyaṃ patiṭṭhāti, abhiruḷhakāle laṅghitvā ākāse tiṭṭhati. Sā bodhisattassa vattapaṭivattaṃ kurumānā pāsāde vasati. Tameko vanacarako disvā ‘‘ayaṃ, vo bhante, kiṃ hotī’’ti pucchitvā ‘‘dhītā me’’ti sutvā bārāṇasiṃ gantvā ‘‘deva, mayā himavantapadese evarūpā nāma ekassa tāpasassa dhītā diṭṭhā’’ti rañño ārocesi. Taṃ sutvā so savanasaṃsaggena bajjhitvā vanacarakaṃ maggadesakaṃ katvā caturaṅginiyā senāya taṃ ṭhānaṃ gantvā khandhāvāraṃ nivāsāpetvā

vanacarakaṃ ādāya amaccagaṇaparivuto assamapadaṃ pavisitvā mahāsattaṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno ‘‘bhante, itthiyo nāma brahmacariyassa malaṃ, tumhākaṃ dhītaraṃ ahaṃ paṭijaggissāmī’’ti āha. Bodhisatto pana ‘‘kiṃ nu kho etasmiṃ padume’’ti āsaṅkaṃ katvā udakaṃ otaritvā ānītabhāvena tassā kumārikāya āsaṅkāti nāmaṃ akāsi. So taṃ rājānaṃ ‘‘imaṃ gahetvā gacchā’’ti ujukaṃ avatvā ‘‘mahārāja, imāya kumārikāya nāmaṃ jānanto gaṇhitvā gacchā’’ti āha. ‘‘Tumhehi kathite ñassāmi, bhante’’ti. ‘‘Ahaṃ te na kathemi, tvaṃ attano paññābalena nāmaṃ jānantova gahetvā yāhī’’ti. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya amaccehi saddhiṃ ‘‘kinnāmā nu kho esā’’ti nāmaṃ upadhāreti. So yāni dujjānāni nāmāni, tāni kittetvā ‘‘asukā nāma bhavissatī’’ti bodhisattena saddhiṃ katheti. Bodhisatto ‘‘na evaṃnāmā’’ti paṭikkhipati.

Rañño ca nāmaṃ upadhārentassa saṃvaccharo atīto. Tadā hatthiassamanusse sīhādayo vāḷā gaṇhanti, dīghajātikaparipantho hoti, makkhikaparipantho hoti, sītena kilamitvā bahū manussā maranti. Atha rājā kujjhitvā ‘‘kiṃ me etāyā’’ti bodhisattassa kathetvā pāyāsi. Āsaṅkā kumārikā taṃ divasaṃ phalikavātapānaṃ vivaritvā attānaṃ dassentī aṭṭhāsi. Rājā taṃ disvā ‘‘mayaṃ tava nāmaṃ jānituṃ na sakkoma, tvaṃ himavanteyeva vasa, mayaṃ gamissāmā’’ti āha. ‘‘Kahaṃ, mahārāja, gacchanto mādisaṃ itthiṃ labhissasi, mama vacanaṃ suṇāhi, tāvatiṃsadevaloke cittalatāvane āsāvatī nāma latā atthi, tassā phalassa abbhantare dibbapānaṃ nibbattaṃ, taṃ ekavāraṃ pivitvā cattāro māse mattā hutvā dibbasayane sayanti, sā pana vassasahassena phalati, surāsoṇḍā devaputtā ‘ito phalaṃ labhissāmā’ti dibbapānapipāsaṃ adhivāsetvā vassasahassaṃ nibaddhaṃ gantvā taṃ lataṃ ‘arogā nu kho’ti olokenti, tvaṃ pana ekasaṃvacchareneva ukkaṇṭhito, āsāphalavatī nāma sukhā, mā ukkaṇṭhī’’ti vatvā tisso gāthā abhāsi –

26. ‘‘Āsāvatī nāma latā, jātā cittalatāvane;
Tassā vassasahassena, ekaṃ nibbattate phalaṃ.

27. ‘‘Taṃ devā payirupāsanti, tāva dūraphalaṃ satiṃ;
Āsīseva tuvaṃ rāja, āsā phalavatī sukhā.

28. ‘‘Āsīsateva so pakkhī, āsīsateva so dijo;
Tassa cāsā samijjhati, tāva dūragatā satī;
Āsīseva tuvaṃ rāja, āsā phalavatī sukhā’’ti.

Tattha **āsāvatī**ti evaṃnāmikā. Sā hi yasmā tassā phale āsā uppajjati, tasmā etaṃ nāmaṃ labhati. **Cittalatāvane**ti evaṃnāmake uyyāne. Tasmiṃ kira uyyāne tiṇarukkhalatādīnaṃ pabhā tattha paviṭṭhapaviṭṭhānaṃ devatānaṃ sarīravaṇṇaṃ cittaṃ karoti, tenassa ‘‘cittalatāvana’’nti nāmaṃ jātaṃ. **Payirupāsantī**ti punappunaṃ upenti. **Āsīsevā**ti āsīsāhiyeva patthehiyeva, mā āsacchedaṃ karohīti.

Rājā tassā kathāya bajjhitvā puna amacce sannipātāpetvā dasanāmakaṃ kāretvā nāmaṃ gavesanto aparampi saṃvaccharaṃ vasi. Tassā dasanāmakampi nāmaṃ nāhosi, ‘‘asukā nāmā’’ti vutte bodhisatto paṭikkhipateva. Puna rājā ‘‘kiṃ me imāyā’’ti turaṅgaṃ āruyha pāyāsi. Sāpi puna vātapāne ṭhatvā attānaṃ dassesi. Rājā ‘‘tiṭṭha tvaṃ, mayaṃ gamissāmā’’ti āha. ‘‘Kasmā yāsi, mahārājā’’ti? ‘‘Tava nāmaṃ jānituṃ na sakkomī’’ti. ‘‘Mahārāja, kasmā nāmaṃ na jānissasi, āsā nāma asamijjhanakā nāma natthi, eko kira bako pabbatamuddhani ṭhito attanā patthitaṃ labhi, tvaṃ kasmā na labhissasi, adhivāsehi, mahārājā’’ti. Eko kira bako ekasmiṃ padumasare gocaraṃ gahetvā uppatitvā pabbatamatthake nilīyi. So taṃ divasaṃ tattheva vasitvā punadivase cintesi ‘‘ahaṃ imasmiṃ pabbatamatthake sukhaṃ nisinno, sace ito anotaritvā ettheva nisinno gocaraṃ gahetvā pānīyaṃ pivitvā imaṃ divasaṃ vaseyyaṃ, bhadrakaṃ vata assā’’ti. Atha taṃ divasameva sakko devarājā asuranimmathanaṃ katvā tāvatiṃsabhavane devissariyaṃ laddhā cintesi ‘mama tāva manoratho matthakaṃ patto, atthi nu kho añño koci aparipuṇṇamanoratho’ti upadhārento taṃ disvā ‘imassa manorathaṃ matthakaṃ pāpessāmī’ti bakassa nisinnaṭṭhānato avidūre ekā nadī atthi, taṃ nadiṃ oghapuṇṇaṃ katvā pabbatamatthakena pesesi. Sopi bako tattheva nisinno macche khāditvā pānīyaṃ

pivitvā taṃ divasaṃ tattheva vasi, udakampi bhassitvā gataṃ. ‘‘Evaṃ, mahārāja, bakopi tāva attano āsāphalaṃ labhi, kiṃ tvaṃ na labhissasī’’ti vatvā **‘‘āsīsatevā’’**tiādimāha.

Tattha **āsīsatevā**ti āsīsatiyeva patthetiyeva. **Pakkhī**ti pakkhehi yuttatāya pakkhī. Dvikkhattuṃ jātatāya **dijo. Tāva dūragatā satī**ti pabbatamatthakato macchānañca udakassa ca dūrabhāvaṃ passa, evaṃ dūragatā samānā sakkassa ānubhāvena bakassa āsā pūriyevāti.

Atha rājā tassā kathaṃ sutvā rūpe bajjhitvā kathāya allīno gantuṃ asakkonto amacce sannipātetvā satanāmaṃ kāresi, satanāmavasena nāmaṃ gavesatopissa aññaṃ saṃvaccharaṃ atītaṃ. So tiṇṇaṃ saṃvaccharānaṃ accayena bodhisattaṃ upasaṅkamitvā satanāmavasena ‘‘asukā nāma bhavissatī’’ti pucchi. ‘‘Na jānāsi, mahārājā’’ti. So ‘‘gamissāma dāni maya’’nti bodhisattaṃ vanditvā pāyāsi. Āsaṅkā kumārikā ca puna phalikavātapānaṃ nissāya ṭhitāva. Rājā taṃ disvā ‘‘tvaṃ accha, mayaṃ gamissāmā’’ti āha. ‘‘Kasmā, mahārājā’’ti. ‘‘Tvaṃ maṃ vacaneneva santappesi, na ca kāmaratiyā, tava madhuravacanena bajjhitvā vasantassa mama tīṇi saṃvaccharāni atikkantāni, idāni gamissāmī’’ti imā gāthā āha –

29. ‘‘Sampesi kho maṃ vācāya, na ca sampesi kammunā;
Mālā sereyyakasseva, vaṇṇavantā agandhikā.

30. ‘‘Aphalaṃ madhuraṃ vācaṃ, yo mittesu pakubbati;
Adadaṃ avissajaṃ bhogaṃ, sandhi tenassa jīrati.

31. ‘‘Yañhi kayirā tañhi vade, yaṃ na kayirā na taṃ vade;
Akarontaṃ bhāsamānaṃ, parijānanti paṇḍitā.

32. ‘‘Balañca vata me khīṇaṃ, pātheyyañca na vijjati;
Saṅke pāṇūparodhāya, handa dāni vajāmaha’’nti.

Tattha **sampesī**ti santappesi pīṇesi. **Sereyyakassā**ti suvaṇṇakuraṇḍakassa. Desanāsīsamevetaṃ, yaṃkiñci pana suvaṇṇakuraṇḍakajayasumanādikaṃ aññampi pupphaṃ vaṇṇasampannaṃ agandhakaṃ, sabbaṃ taṃ sandhāyevamāha. **Vaṇṇavantā agandhikā**ti yathā sereyyakādīnaṃ mālā vaṇṇavantatāya dassanena tappeti, agandhatāya gandhena na tappeti, evaṃ tvampi dassanena piyavacanena ca santappesi, na kammunāti dīpeti. **Adada**nti bhadde, yo ‘‘imaṃ nāma vo bhogaṃ dassāmī’’ti madhuravacanena vatvā taṃ bhogaṃ adadanto avissajjento kevalaṃ madhuravacanameva karoti, tena saddhiṃ assa mittassa sandhi jīrati, mittasanthavo na ghaṭīyati. **Pātheyyañcā**ti bhadde, mayhaṃ tava madhuravacanena bajjhitvā tīṇi saṃvaccharāni vasantasseva hatthiassarathapattisaṅkhātaṃ balañca khīṇaṃ, manussānaṃ bhattavetanasaṅkhātaṃ pātheyyañca natthi. **Saṅke pāṇūparodhāyā**ti svāhaṃ idheva attano jīvitavināsaṃ āsaṅkāmi, handa dānāhaṃ gacchāmīti.

Āsaṅkā kumārikā rañño vacanaṃ sutvā ‘‘mahārāja, tvaṃ mayhaṃ nāmaṃ jānāsi, tayā vuttameva mama nāmaṃ, idaṃ me pitu kathetvā maṃ gaṇhitvā yāhī’’ti raññā saddhiṃ sallapantī āha –

33. ‘‘Etadeva hi me nāmaṃ, yaṃnāmasmi rathesabha;
Āgamehi mahārāja, pitaraṃ āmantayāmaha’’nti.

Tassattho – yaṃnāmā ahaṃ asmi, taṃ etaṃ āsaṅkātveva mama nāmanti.

Taṃ sutvā rājā bodhisattassa santikaṃ gantvā ‘‘bhante, tumhākaṃ dhītā āsaṅkā nāmā’’ti āha. ‘‘Nāmaṃ ñātakālato paṭṭhāya taṃ gahetvā gaccha, mahārājā’’ti. So mahāsattaṃ vanditvā phalikavimānadvāraṃ āgantvā āha – ‘‘bhadde, pitarāpi te mayhaṃ dinnā, ehi dāni gamissāmā’’ti. ‘‘Āgamehi, mahārāja, pitaraṃ āmantayāmaha’’nti pāsādā otaritvā mahāsattaṃ vanditvā roditvā

khamāpetvā rañño santikaṃ āgatā. Rājā taṃ gahetvā bārāṇasiṃ gantvā puttadhītāhi vaḍḍhanto piyasaṃvāsaṃ vasi. Bodhisatto aparihīnajjhāno brahmaloke uppajji.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā āsaṅkā kumārikā purāṇadutiyikā ahosi, rājā ukkaṇṭhitabhikkhu, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Āsaṅkajātakavaṇṇanā pañcamā.

[381] 6. Migālopajātakavaṇṇanā

Na me ruccīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ dubbacabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Satthā taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu dubbaco’’ti pucchitvā ‘‘āma, bhante’’ti vutte ‘‘na kho bhikkhu idāneva, pubbepi tvaṃ dubbacoyeva, dubbacabhāvañca pana nissāya paṇḍitānaṃ vacanaṃ akaronto verambhavātamukhe byasanaṃ gatosī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto gijjhayoniyaṃ nibbattitvā apanandagijjho nāma ahosi. So gijjhagaṇaparivuto gijjhakūṭapabbate vasi. Putto panassa migālopo nāma thāmabalasampanno ahosi, so aññesaṃ gijjhānaṃ sīmaṃ atikkamitvā atiuccaṃ uppati. Gijjhā ‘‘putto te atidūraṃ uppatatī’’ti gijjharañño ācikkhiṃsu. So taṃ pakkosetvā ‘‘tvaṃ kira, tāta, atiuccaṃ gacchasi, atiuccaṃ gacchanto jīvitakkhayaṃ pāpuṇissasī’’ti vatvā tisso gāthā abhāsi –

34. ‘‘Na me rucci migālopa, yassa te tādisī gatī;
Atuccaṃ tāta patasi, abhūmiṃ tāta sevasi.

35. ‘‘Catukkaṇṇaṃva kedāraṃ, yadā te pathavī siyā;
Tato tāta nivattassu, māssu etto paraṃ gami.

36. ‘‘Santi aññepi sakuṇā, pattayānā vihaṅgamā;
Akkhittā vātavegena, naṭṭhā te sassatīsamā’’ti.

Tattha **migālopā**ti puttaṃ nāmena ālapati. **Atuccaṃ tāta patasī**ti tāta, tvaṃ aññesaṃ gijjhānaṃ sīmaṃ atikkamitvā atiuccaṃ gacchasi. **Catukkaṇṇaṃva kedāra**nti imināssa sīmaṃ ācikkhati. Idaṃ vuttaṃ hoti – tāta, yadā te ayaṃ mahāpathavī catukkaṇṇaṃ kedāraṃ viya siyā, evaṃ khuddikā viya hutvā paññāyetha, atha tvaṃ ettakā ṭhānā nivatteyyāsi, etto paraṃ mā gamīti. **Santi aññepī**ti na kevalaṃ tvameva, aññepi gijjhā evaṃ kariṃsūti dīpeti. **Akkhittā**ti tepi gijjhā amhākaṃ sīmaṃ atikkamitvā gatā vātavegena ākaḍḍhitā nassiṃsu. **Sassatīsamā**ti sassatīhi pathavīpabbatādīhi samaṃ attānaṃ maññamānā attano vassasahassaparimāṇaṃ āyuṃ apūretvāpi antarā naṭṭhāti attho.

Migālopo anovādakattā pitu vacanaṃ akatvā laṅghanto pitarā akkhātaṃ sīmaṃ disvā taṃ atikkamma kālavāte patvā tepi chinditvā uppatito verambhavātamukhaṃ pakkhandi, atha naṃ verambhavātā pahariṃsu. So tehi pahaṭamattova khaṇḍākhaṇḍaṃ hutvā ākāseyeva antaradhāyi.

37. ‘‘Akatvā apanandassa, pitu vuddhassa sāsanaṃ;
Kālavāte atikkamma, verambhānaṃ vasaṃ agā.

38. ‘‘Tassa puttā ca dārā ca, ye caññe anujīvino;
Sabbe byasanamāpāduṃ, anovādakare dije.

39. ‘‘Evampi idha vuddhānaṃ, yo vākyaṃ nāvabujjhati;
Atisīmacaro ditto, gijjhovātītasāsano;
Sabbe byasanaṃ papponti, akatvā vuddhasāsana’’nti. –

Imā tisso abhisambuddhagāthā.

Tattha **anujīvino**ti taṃ nissāya jīvanakā. **Anovādakare dije**ti tasmiṃ migālope gijjhe ovādaṃ agaṇhante sabbepi te tena saddhiṃ atisīmaṃ gantvā vināsaṃ pāpuṇiṃsu. **Evampī**ti, bhikkhave, yathā so gijjho, evaṃ yo aññopi gahaṭṭho vā pabbajito vā hitānukampakānaṃ vuddhānaṃ vacanaṃ na gaṇhāti, sopi ayaṃ sīmaṃ atikkamitvā caranto ditto gabbito gijjhova byasanaṃ pāpuṇātīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā migālopo dubbacabhikkhu ahosi, apanando pana ahameva ahosi’’nti.

Migālopajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[382] 7. Sirikāḷakaṇṇijātakavaṇṇanā

Kā nu kāḷena vaṇṇenāti idaṃ satthā jetavane viharanto anāthapiṇḍikaṃ ārabbha kathesi. So hi sotāpattiphale patiṭṭhitakālato paṭṭhāya akhaṇḍāni pañca sīlāni rakkhi, bhariyāpissa puttadhītaropi dāsāpi bhatiṃ gahetvā kammaṃ karontā kammakarāpi sabbe rakkhiṃsuyeva. Athekadivasaṃ bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, anāthapiṇḍiko suciyeva suciparivāro hutvā caratī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbe porāṇakapaṇḍitāpi sucīyeva suciparivārā ahesu’’nti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto seṭṭhi hutvā dānaṃ adāsi, sīlaṃ rakkhi, uposathakammaṃ kari, bhariyāpissa pañca sīlāni rakkhi, puttadhītaropi dāsakammakaraporisāpi pañca sīlāni rakkhiṃsu. So suciparivārasetthitveva paññāyittha. Athekadivasaṃ so cintesi ‘‘sace mayā suciparivārasīlo koci āgamissati, tassa mama nisīdanapallaṅkaṃ vā nipajjanasayanaṃ vā dātuṃ na yuttaṃ, anucchiṭṭhaṃ aparibhuttaṃ dātuṃ vaṭṭatī’’ti attano vasanaṭṭhāneyeva ekapasse aparibhuttapallaṅkañca senāsanañca paññāpesi. Tasmiṃ samaye cātumahārājikadevalokato virūpakkhamahārājassa dhītā kāḷakaṇṇī ca nāma dhataraṭṭhamahārājassa dhītā sirī ca nāmāti imā dve bahuṃ gandhamālaṃ ādāya ‘‘anotatte kīḷissāmā’’ti anotattatitthaṃ āgacchiṃsu. Tasmiṃ pana dahe bahūni titthāni, tesu buddhānaṃ titthe buddhāyeva nhāyanti, paccekabuddhānaṃ titthe paccekabuddhāva nhāyanti, bhikkhūnaṃ titthe bhikkhūva nhāyanti, tāpasānaṃ titthe tāpasāva nhāyanti, cātumahārājikādīsu chasu kāmasaggesu devaputtānaṃ titthe devaputtāva nhāyanti, devadhītānaṃ titthe devadhītāva nhāyanti.

Tatrimā dve āgantvā ‘‘ahaṃ paṭhamaṃ nhāyissāmi, ahaṃ paṭhama’’nti titthāya kalahaṃ kariṃsu. Kāḷakaṇṇī ‘‘ahaṃ lokaṃ pālemi vicāremi, tasmā paṭhamaṃ nāyituṃ yuttāmhī’’ti vadati. Sirī ‘‘ahaṃ mahājanassa issariyadāyikāya paṭipadāya ṭhitā, tasmā paṭhamaṃ nhāyituṃ yuttāmhī’’ti vadati. Tā ‘‘amhesu paṭhamaṃ nhāyituṃ yuttarūpaṃ vā ayuttarūpaṃ vā cattāro mahārājāno jānissantī’’ti tesaṃ santikaṃ gantvā ‘‘amhesu kā paṭhamaṃ anotattadahe nhāyituṃ yuttarūpā’’ti pucchiṃsu. Dhataraṭṭhavirūpakkhā ‘‘na sakkā amhehi vinicchinitu’’nti virūḷhakavessavaṇānaṃ bhāramakaṃsu. Te ‘‘amhepi na sakkhissāma, sakkassa pādamūle pesessāmā’’ti tā sakkassa santikaṃ pesesuṃ. Sakko tāsaṃ vacanaṃ sutvā cintesi ‘‘imā dvepi mama purisānaññeva dhītaro, na sakkā mayā imaṃ aḍḍaṃ vinicchinitu’’nti. Atha tā sakko āha ‘‘bārāṇasiyaṃ suciparivāro nāma seṭṭhi atthi, tassa ghare anucchiṭṭhasayanañca paññattaṃ, yā tattha nisīdituṃ vā sayituṃ vā labhati, sā paṭhamaṃ nhāyituṃ yuttarūpā’’ti. Taṃ sutvā kāḷakaṇṇī tasmiṃ khaṇeyeva nīlavatthaṃ nivāsetvā nīlavilepanaṃ vilimpitvā nīlamaṇipiḷandhanaṃ piḷandhitvā yantapāsāṇo viya devalokato otaritvā majjhimayāmasamanantare seṭṭhino pāsādassa upaṭṭhānadvāre sayanassa avidūre ṭhāne nīlarasmiṃ vissajjetvā ākāse aṭṭhāsi. Seṭṭhi oloketvā taṃ addasa, sahadassanenevassa sā appiyā ahosi amanāpā. So tāya saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

40. ‘‘Kā nu kāḷena vaṇṇena, na cāpi piyadassanā;

Kā vā tvaṃ kassa vā dhītā, kathaṃ jānemu taṃ maya''nti.

Tattha **kāḷenā**ti nīlena. **Vaṇṇenā**ti sarīravatthābharaṇavaṇṇena. **Na cāpi piyadassanā**ti dhātuso, bhikkhave, sattā saṃsandantīti vuttaṃ, ayañca devadhītā anācārā dussīlā, tasmā sā sahadassanenevassa appiyā jātā, tenevamāha. **Kā vā tva**nti ''kā ca tvaṃ, ayameva vā pāṭho.

Taṃ sutvā kāḷakaṇṇī dutiyaṃ gāthamāha –

41. ''Mahārājassahaṃ dhītā, virūpakkhassa caṇḍiyā;
Ahaṃ kāḷī alakkhikā, kāḷakaṇṇīti maṃ vidū;
Okāsaṃ yācito dehi, vasemu tava santike''ti.

Tattha **caṇḍiyā**ti kodhanā. Kodhabhāvena hi mayhaṃ caṇḍīti nāmaṃ kariṃsu. **Alakkhikā**ti nippaññā. **Maṃ vidū**ti evaṃ maṃ cātumahārājikadevaloke jānanti. **Vasemū**ti mayaṃ ajja ekarattaṃ tava santike vaseyyāma, etasmiṃ me anucchiṭṭhāsanasayane okāsaṃ dehīti.

Tato bodhisatto tatiyaṃ gāthamāha –

42. ''Kiṃsīle kiṃsamācāre, purise nivisase tuvaṃ;
Puṭṭhā me kāḷi akkhāhi, kathaṃ jānemu taṃ maya''nti.

Tattha **nivisase**ti tava cittena nivisasi patiṭṭhahasīti.

Tato sā attano guṇaṃ kathentī catutthaṃ gāthamāha –

43. ''Makkhī paḷāsī sārambhī, issukī maccharī saṭho;
So mayhaṃ puriso kanto, laddhaṃ yassa vinassatī''ti.

Tassattho – yo puriso attano kataguṇaṃ na jānāti, guṇamakkhī hoti, attano kismiñci kāraṇe kathite ''kiṃ ahaṃ etaṃ na jānāmī''ti yugaggāhaṃ gaṇhāti, aññehi kiñci kataṃ disvā sārambhavasena karaṇuttarikaṃ karoti, pare lābhaṃ labhante na tussati, ''mayhaṃ issariyaṃ paresaṃ mā hotu, mayhameva hotū''ti sakasampattiṃ gopetvā parassa tiṇaggena telabindumpi na deti, kerāṭikalakkhaṇena samannāgato hutvā attano santakaṃ parassa adatvā tehi tehi upāyehi parasantakameva khādati, yassa laddhaṃ dhaññaṃ vā dhanaṃ vā vinassati na tiṭṭhati, surādhutto akkhadhutto itthidhutto vā hutvā laddhaṃ laddhaṃ vināsetiyeva, ayaṃ etehi guṇehi samannāgato puriso mayhaṃ kanto piyo manāpo, evarūpe ahaṃ cittena patiṭṭhahāmīti.

Sāyeva pañcamachaṭṭhasattamagāthā abhāsi –

44. ''Kodhano upanāhī ca, pisuṇo ca vibhedako;
Kaṇḍakavāco pharuso, so me kantataro tato.

45. ''Ajja suveti puriso, sadatthaṃ nāvabujjhati;
Ovajjamāno kuppati, seyyaṃ so atimaññati.

46. ''Davappaluddho puriso, sabbamittehi dhaṃsati;
So mayhaṃ puriso kanto, tasmiṃ homi anāmayā''ti.

Tāpi imināva nayena vitthāretabbā. Saṅkhepattho panettha – **kodhano**ti appamattakenāpi kujjhanako. **Upanāhī**ti parassa aparādhaṃ hadaye ṭhapetvā sucirenapi tassa anatthakārako. **Pisuṇo**ti pisuṇavāco. **Vibhedako**ti appamattakenapi mittabhindanako. **Kaṇḍakavāco**ti sadosavāco. **Pharuso**ti

thaddhavāco. **Kantataro**ti so puriso mayhaṃ purimāpi kantataro piyataro. **Ajja suve**ti ‘‘idaṃ kammaṃ ajja kātabbaṃ, idaṃ sve, idaṃ tatiyadivasādīsū’’ti evaṃ so sadatthaṃ attano kiccaṃ nāvabujjhati na jānāti. **Ovajjamāno**ti ovadiyamāno. **Seyyaṃ so atimaññatī**ti jātigottakulappadesasīlācāraguṇehi uttaritaraṃ uttamapuggalaṃ ‘‘tvaṃ mayhaṃ kiṃ pahosī’’ti atikkamitvā maññati. **Davappaluddho**ti rūpādīsu kāmaguṇesu nirantaradavena paluddho abhibhūto vasaṃ gato. **Dhaṃsatī**ti ‘‘tayā mayhaṃ kiṃ kata’’ntiādīni vatvā sabbeheva mittehi dhaṃsati parihāyati. **Anāmayā**ti ayaṃ etehi guṇehi samannāgate puggale niddukkhā nissokā homi, taṃ labhitvā aññattha anālayā hutvā vasāmī’’ti.

Atha naṃ garahanto mahāsatto aṭṭhamaṃ gāthamāha –

47. ‘‘Apehi etto tvaṃ kāḷi, netaṃ amhesu vijjati;
Aññaṃ janapadaṃ gaccha, nigame rājadhāniyo’’ti.

Tattha **apehī**ti apagaccha. **Netaṃ amhesū**ti etaṃ makkhādikaṃ tava piyabhāvakaraṇaṃ amhesupi na vijjati natthi. **Nigame rājadhāniyo**ti aññe nigamepi aññā rājadhāniyopi gaccha, yattha mayaṃ taṃ na passāma, tattha gacchāti dīpeti.

Taṃ sutvā kāḷakaṇṇī additā hutvā anantaragāthamāha –

48. ‘‘Ahampi kho taṃ jānāmi, netaṃ tumhesu vijjati;
Santi loke alakkhikā, saṅgharanti bahuṃ dhanaṃ;
Ahaṃ devo ca me bhātā, ubho naṃ vidhamāmase’’ti.

Tattha **netaṃ tumhesū**ti yaṃ mama piyabhāvakaraṇaṃ makkhādikaṃ yena ahaṃ attanāpi samannāgatā, taṃ tumhesu natthīti ahampi etaṃ jānāmi. **Santi loke alakkhikā**ti aññe pana loke nissīlā nippaññā santi. **Saṅgharantī**ti te nissīlā nippaññāpi samānā etehi makkhādīhi bahuṃ dhanaṃ saṅgharanti piṇḍaṃ karonti. **Ubho na**nti taṃ pana etehi saṅgharitvā ṭhapitaṃ dhanaṃ ahañca mayhameva bhātā devo ca nāma devaputtoti ubho ekato hutvā vidhamāmase nāsema, amhākaṃ pana devaloke bahū dibbaparibhogā atthi dibbāni sayanāni, tvaṃ dadeyyāsi vā no vā, ko me tayā atthoti vatvā pakkāmi.

Tassā pakkantakāle sirī devadhītā suvaṇṇavaṇṇehi vatthavilepanehi suvaṇṇālaṅkārena āgantvā upaṭṭhānadvāre pītarasmiṃ vissajjetvā samehi pādehi samaṃ pathaviyaṃ patiṭṭhāya sagāravā aṭṭhāsi. Taṃ disvā mahāsatto paṭhamaṃ gāthamāha –

49. ‘‘Kā nu dibbena vaṇṇena, pathabyā supatiṭṭhitā;
Kā vā tvaṃ kassa vā dhītā, kathaṃ jānemu taṃ maya’’nti.

Tattha **dibbenā**ti visiṭṭhena uttamena.

Taṃ sutvā sirī dutiyaṃ gāthamāha –

50. ‘‘Mahārājassahaṃ dhītā, dhataraṭṭhassa sirīmato;
Ahaṃ sirī ca lakkhī ca, bhūripaññāti maṃ vidū;
Okāsaṃ yācito dehi, vasemu tava santike’’ti.

Tattha **sirī ca lakkhī cā**ti sirīti ca lakkhīti ca ahamevaṃnāmā, na aññā. **Bhūripaññāti maṃ vidū**ti maṃ cātumahārājikadevaloke pathavīsamāya vipulāya paññāya samannāgatāti jānanti. **Vasemu tava santike**ti tava anucchiṭṭhāsane ceva anucchiṭṭhasayane ca ekarattiṃ vaseyyāma, okāsaṃ me dehīti.

Tato paraṃ bodhisatto āha –

51. ‘‘Kiṃsīle kiṃsamācāre, purise nivisase tuvaṃ;
Puṭṭhā me lakkhi akkhāhi, kathaṃ jānemu taṃ mayaṃ.

52. ‘‘Yo cāpi sīte atha vāpi uṇhe, vātātape ḍaṃsasarīsape ca;
Khudhaṃ pipāsaṃ abhibhuyya sabbaṃ, rattindivaṃ yo satataṃ niyutto.

53. ‘‘Kālāgatañca na hāpeti atthaṃ, so me manāpo nivise ca tamhi;
Akkodhano mittavā cāgavā ca, sīlūpapanno asaṭhojubhūto.

54. ‘‘Saṅgāhako sakhilo saṇhavāco, mahattapattopi nivātavutti;
Tasmiṃhaṃ pose vipulā bhavāmi, ūmi samuddassa yathāpi vaṇṇaṃ.

55. ‘‘Yo cāpi mitte atha vā amitte, seṭṭhe sarikkhe atha vāpi hīne;
Atthaṃ carantaṃ atha vā anatthaṃ, āvī raho saṅgahameva vatte.

56. ‘‘Vācaṃ na vajjā pharusaṃ kadāci, matassa jīvassa ca tassa homi;
Etesaṃ yo aññataraṃ labhitvā, kantā sirī majjati appapañño;
Taṃ dittarūpaṃ visamaṃ carantaṃ, karīsaṭhānaṃva vivajjayāmi.

57. ‘‘Attanā kurute lakkhiṃ, alakkhiṃ kurutattanā;
Na hi lakkhiṃ alakkhiṃ vā, añño aññassa kārako’’ti.

Seṭṭhissa pucchā hoti, siriyā vissajjanā.

Tattha **ḍaṃsasarīsape cā**ti ḍaṃsā vuccanti piṅgalamakkhikā, sabbāpi vā makkhikājātikā idha ‘‘ḍaṃsā’’ti adhippetā. **Sarīsapā**ti dīghajātikā. Ḍaṃsā ca sarīsapā ca ḍaṃsasarīsapā, tasmiṃ ḍaṃsasarīsape sati. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo mahāseṭṭhi sīte vā uṇhe vā vātātape vā ḍaṃsasarīsape vā sati etehi sītādīhi pīḷiyamānopi etāni ceva sītādīni khudhañca pipāsañcāti sabbampetaṃ parissayaṃ abhibhuyya abhibhavitvā tiṇaṃ viya agaṇetvā rattindivaṃ kasivaṇijjādīsu ceva dānasīlādīsu ca satataṃ attano kammesu niyutto attānaṃ yojetvā vattati.

Kālāgatañcāti kasikālādīsu kasiādīni dhanapariccāgasīlarakkhaṇadhammassavanādikālesu ca dhanapariccajanādippabhedaṃ diṭṭhadhammasamparāye sukhāvahaṃ atthaṃ na hāpeti, yuttappayuttakāle karotiyeva, so mayhaṃ manāpo tasmiñca purise ahaṃ nivisāmīti. **Akkodhano**ti adhivāsanakhantiyā samannāgato. **Mittavā**ti kalyāṇamittena samannāgato. **Cāgavā**ti dhanapariccāgayutto.

Saṅgāhakoti mittasaṅgahaāmisasaṅgahadhammasaṅgahānaṃ kārako. **Sakhilo**ti muduvāco. **Saṇhavāco**ti madhuravacano. **Mahattapattopi nivātavuttī**ti mahantaṃ ṭhānaṃ vipulaṃ issariyaṃ pattopi yasena anuddhato nīcavutti paṇḍitānaṃ ovādakaro hoti. **Tasmiṃhaṃ pose**ti tasmiṃ ahaṃ purise. **Vipulā bhavāmī**ti akhuddakā homi. So hi mahatiyā siriyā padaṭṭhānaṃ. **Ūmi samuddassa yathāpi vaṇṇa**nti yathā nāma samuddassa vaṇṇaṃ olokentānaṃ uparūpari āgacchamānā ūmi vipulā viya khāyati, evamahaṃ tasmiṃ puggale vipulā homīti dīpeti.

Āvī rahoti sammukhā ca parammukhā ca. **Saṅgahameva vatte**ti etasmiṃ mittādibhede puggale catubbidhaṃ saṅgahameva vatteti pavatteti.

Na vajjāti yo kadāci kismiñci kāle pharusavacanaṃ na vadeyya, madhuravacanova hoti. **Matassa jīvassa cā**ti tassāhaṃ puggalassa matassapi jīvantassapi bhattikā homi, idhalokepi paralokepi

tādisameva bhajāmīti dasseti. **Etesaṃ yo**ti etesaṃ sītābhibhavanādīnaṃ heṭṭhā vuttaguṇānaṃ yo puggalo ekampi guṇaṃ labhitvā pamajjati pamussati, puna nānuyuñjatīti attho. **Kantā sirī, kantasiriṃ, kantaṃ siri**nti tayopi pāṭhā, tesaṃ vasena ayaṃ atthayojanā – yo puggalo siriṃ labhitvā ''kantā me siri yathāṭhāne ṭhitā''ti etesaṃ aññataraṃ guṇaṃ pamajjati, yo vā puggalo kantasiriṃ piyasiriṃ icchanto etesaṃ guṇānaṃ aññataraṃ labhitvā pamajjati, yo vā puggalo siriṃ labhitvā kantaṃ manāpaṃ siriṃ etesaṃ guṇānaṃ aññataraṃ pamajjati. **Appapañño**ti nippañño. **Taṃ dittarūpaṃ visamaṃ caranta**nti taṃ ahaṃ dittasabhāvaṃ gabbitasabhāvaṃ kāyaduccaritādibhedaṃ visamaṃ carantaṃ sucijātiko manusso gūthakūpaṃ viya dūrato vivajjayāmīti.

Añño aññassa kārakoti evaṃ sante lakkhiṃ vā alakkhiṃ vā añño puriso aññassa kārako nāma natthi, yo koci attanā attano lakkhiṃ vā alakkhiṃ vā karotīti.

Evaṃ mahāsatto deviyā vacanaṃ abhinanditvā ''idaṃ anucchiṭṭhaṃ āsanañca sayanañca tuyhaṃyeva anucchavikaṃ, pallaṅke ca sayane ca nisīda ceva nipajja cā''ti āha. Sā tattha vasitvā paccūsakāle nikkhamitvā cātumahārājikadevalokaṃ gantvā anotattadahe paṭhamaṃ nahāyi. Tampi sayanaṃ siridevatāya paribhuttabhāvā sirisayanaṃ nāma jātaṃ. Sirisayanassa ayaṃ vaṃso, iminā kāraṇena yāvajjatanā ''sirisayana''nti vuccati.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā siridevī uppalavaṇṇā ahosi, suciparivāraseṭṭhi pana ahameva ahosi''nti.

Sirikāḷakaṇṇijātakavaṇṇanā sattamā.

[383] 8. Kukkuṭajātakavaṇṇanā

Sucittapattachadanāti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi bhikkhuṃ satthā ''kasmā ukkaṇṭhitosī''ti pucchitvā ''ekaṃ alaṅkatapaṭiyattaṃ itthiṃ disvā kilesavasena, bhante''ti vutte ''bhikkhu itthiyo nāma vañcetvā upalāpetvā attano vasaṃ gatakāle vināsaṃ pāpenti, lolabiḷārī viya hontī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto araññe kukkuṭayoniyaṃ nibbattitvā anekasatakukkuṭaparivāro araññe vasati. Tassa avidūre ekā biḷārikāpi vasati. Sā ṭhapetvā bodhisattaṃ avasese kukkuṭe upāyena vañcetvā khādi. Bodhisatto tassā gahaṇaṃ na gacchati. Sā cintesi ''ayaṃ kukkuṭo ativiya saṭho amhākañca saṭhabhāvaṃ upāyakusalabhāvañca na jānāti, imaṃ mayā 'ahaṃ bhariyā te bhavissāmī'ti upalāpetvā attano vasaṃ āgatakāle khādituṃ vaṭṭatī''ti. Sā tena nisinnarukkhassa mūlaṃ gantvā vaṇṇasambhāsanapubbaṅgamāya vācāya taṃ yācamānā paṭhamaṃ gāthamāha –

58. ''Sucittapattachadana, tambacūḷa vihaṅgama;
Oroha dumasākhāya, mudhā bhariyā bhavāmi te''ti.

Tattha **sucittapattachadanā**ti sucittehi pattehi katacchadana. **Mudhā**ti vinā mūlena na kiñci gahetvā ahaṃ bhariyā te bhavāmi.

Taṃ sutvā bodhisatto ''imāya mama sabbe ñātakā khāditā, idāni maṃ upalāpetvā khāditukāmā ahosi, uyyojessāmi na''nti cintetvā dutiyaṃ gāthamāha –

59. ''Catuppadī tvaṃ kalyāṇi, dvipadāhaṃ manorame;
Migī pakkhī asaññuttā, aññaṃ pariyesa sāmika''nti.

Tattha **migī**ti biḷāriṃ sandhāyāha. **Asaññuttā**ti jayampatikā bhavituṃ ayuttā asambandhā, natthi tesaṃ īdiso sambandhoti dīpeti.

Taṃ sutvā tato sā ‘‘ayaṃ ativiya saṭho, yena kenaci upāyena vañcetvā naṃ khādissāmī’’ti cintetvā tatiyaṃ gāthamāha –

60. ‘‘Komārikā te hessāmi, mañjukā piyabhāṇinī;
Vinda maṃ ariyena vedena, sāvaya maṃ yadicchasī’’ti.

Tattha **komārikā**ti ahaṃ ettakaṃ kālaṃ aññaṃ purisaṃ na jānāmi, tava komārikā bhariyā bhavissāmīti vadati. **Mañjukā piyabhāṇinī**ti tava madhurakathā piyabhāṇinīyeva bhavissāmi. **Vinda ma**nti paṭilabha maṃ. **Ariyena vedenā**ti sundarena paṭilābhena. Ahampi hi ito pubbe purisasamphassaṃ na jānāmi, tvampi itthisamphassaṃ na jānāsi, iti pakatiyā brahmacārī brahmacāriniṃ maṃ niddosena lābhena labha. Yadi maṃ icchasi, atha me vacanaṃ na saddahasi, dvādasayojanāya bārāṇasiyā bheriṃ carāpetvā ‘‘ayaṃ me dāsī’’ti sāvaya, maṃ attano dāsaṃ katvā gaṇhāhīti vadati.

Tato bodhisatto ‘‘imaṃ tajjetvā palāpetuṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā catutthaṃ gāthamāha –

61. ‘‘Kuṇapādini lohitape, cori kukkuṭapothini;
Na tvaṃ ariyena vedena, mamaṃ bhattāramicchasī’’ti.

Tattha **na tvaṃ ariyenā**ti tvaṃ ariyena brahmacariyavāsalābhena maṃ bhattāraṃ na icchasi, vañcetvā pana maṃ khāditukāmāsi, nassa pāpeti taṃ palāpesi. Sā pana palāyitvāva gatā, na puna oloketumpi visahi.

62. ‘‘Evampi caturā nārī, disvāna sadhanaṃ naraṃ;
Nenti saṇhāhi vācāhi, biḷārī viya kukkuṭaṃ.

63. ‘‘Yo ca uppatitaṃ atthaṃ, na khippamanubujjhati;
Amittavasamanveti, pacchā ca anutappati.

64. ‘‘Yo ca uppatitaṃ atthaṃ, khippameva nibodhati;
Muccate sattusambādhā, kukkuṭova biḷāriyā’’ti. – imā abhisambuddhagāthā;

Tattha **caturā**ti cāturiyena samannāgatā. **Nārī**ti itthiyo. **Nentī**ti attano vasaṃ upanenti. **Biḷārī viyā**ti yathā sā biḷārī taṃ kukkuṭaṃ netuṃ vāyamati, evaṃ aññāpi nāriyo nentiyeva. **Uppatitaṃ attha**nti uppannaṃ kiñcideva atthaṃ. **Na anubujjhatī**ti yathāsabhāvena na jānāti, pacchā ca anutappati. **Kukkuṭovā**ti yathā so ñāṇasampanno kukkuṭo biḷārito mutto, evaṃ sattusambādhato muccatīti attho.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā kukkuṭarājā ahameva ahosinti.

Kukkuṭajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[384] 9. Dhammadhajajātakavaṇṇanā

Dhammaṃ caratha ñātayoti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ kuhakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tadā hi satthā ‘‘na, bhikkhave, ayaṃ idāneva kuhako, pubbepi kuhakoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sakuṇayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto sakuṇasaṅghaparivuto samuddamajjhe dīpake vasi. Athekacce kāsiraṭṭhavāsino vāṇijā disākākaṃ gahetvā nāvāya samuddaṃ pakkhandiṃsu, samuddamajjhe nāvā bhijji. So disākāko taṃ dīpakaṃ gantvā cintesi ‘‘ayaṃ mahāsakuṇasaṅgho, mayā kuhakakammaṃ katvā etesaṃ aṇḍakāni ceva chāpake ca varaṃ varaṃ khādituṃ vaṭṭatī’’ti. So otaritvā sakuṇasaṅghassa majjhe mukhaṃ vivaritvā ekena pādena

pathaviyaṃ aṭṭhāsi. ‘‘Ko nāma tvaṃ, sāmī’’ti sakuṇehi puṭṭho ‘‘ahaṃ dhammiko nāmā’’ti āha. ‘‘Kasmā pana ekena pādena ṭhitosī’’ti? ‘‘Mayā dutiye pāde nikkhitte pathavī dhāretuṃ na sakkotī’’ti. ‘‘Atha kasmā mukhaṃ vivaritvā tiṭṭhasī’’ti? ‘‘Ahaṃ aññaṃ āhāraṃ na khādāmi, vātameva khādāmī’’ti. Evañca pana vatvā te sakuṇe āmantetvā ‘‘ovādaṃ vo dassāmi, taṃ suṇāthā’’ti tesaṃ ovādavasena paṭhamaṃ gāthamāha –

65. ‘‘Dhammaṃ caratha ñātayo, dhammaṃ caratha bhaddaṃ vo;
Dhammacārī sukhaṃ seti, asmiṃ loke paramhi cā’’ti.

Tattha dhammaṃ carathāti kāyasucaritādibhedaṃ dhammaṃ karotha. **Ñātayo**ti te ālapati. **Dhammaṃ caratha bhaddaṃ vo**ti ekavāraṃ caritvā mā osakkatha, punappunaṃ caratha, evaṃ bhaddaṃ vo bhavissati. **Sukhaṃ setī**ti desanāsīsametaṃ, dhammacārī pana sukhaṃ tiṭṭhati gacchati nisīdati seti, sabbiriyāpathesu sukhito hotīti dīpeti.

Sakuṇā ‘‘ayaṃ kāko kohaññena aṇḍakāni khādituṃ evaṃ vadatī’’ti ajānitvā taṃ dussīlaṃ vaṇṇentā dutiyaṃ gāthamāhaṃsu –

66. ‘‘Bhaddako vatayaṃ pakkhī, dijo paramadhammiko;
Ekapādena tiṭṭhanto, dhammamevānusāsatī’’ti.

Tattha **dhammamevā**ti sabhāvameva. **Anusāsatī**ti kathesi.

Sakuṇā tassa dussīlassa saddahitvā ‘‘tvaṃ kira sāmi aññaṃ gocaraṃ na gaṇhasi, vātameva bhakkhasi, tena hi amhākaṃ aṇḍakāni ca chāpake ca olokeyyāsī’’ti vatvā gocarāya gacchanti. So pāpo tesaṃ gatakāle aṇḍakāni ca chāpake ca kucchipūraṃ khāditvā tesaṃ āgamanakāle upasantūpasanto hutvā mukhaṃ vivaritvā ekena pādena tiṭṭhati. Sakuṇā āgantvā puttake apassantā ‘‘ko nu kho khādatī’’ti mahāsaddena viravanti, ‘‘ayaṃ kāko dhammiko’’ti tasmiṃ āsaṅkāmattampi na karonti. Athekadivasaṃ mahāsatto cintesi ‘‘idha pubbe koci paripantho natthi, imassa āgatakālato paṭṭhāya jāto, imaṃ pariggaṇhituṃ vaṭṭatī’’ti. So sakuṇehi saddhiṃ gocarāya gacchanto viya hutvā nivattitvā paṭicchannaṭṭhāne aṭṭhāsi. Kākopi ‘‘gatā sakuṇā’’ti nirāsaṅko hutvā uṭṭhāya gantvā aṇḍakāni ca chāpake ca khāditvā punāgantvā mukhaṃ vivaritvā ekena pādena aṭṭhāsi.

Sakuṇarājā sakuṇesu āgatesu sabbe sannipātāpetvā ‘‘ahaṃ vo ajja puttakānaṃ paripanthaṃ pariggaṇhanto imaṃ pāpakākaṃ khādantaṃ addasaṃ, etha naṃ gaṇhāmā’’ti sakuṇasaṅghaṃ āmantetvā parivāretvā ‘‘sace palāyati, gaṇheyyātha na’’nti vatvā sesagāthā abhāsi –

67. ‘‘Nāssa sīlaṃ vijānātha, anaññāya pasaṃsatha;
Bhutvā aṇḍañca potañca, dhammo dhammoti bhāsati.

68. ‘‘Aññaṃ bhaṇati vācāya, aññaṃ kāyena kubbati;
Vācāya no ca kāyena, na taṃ dhammaṃ adhiṭṭhito.

69. ‘‘Vācāya sakhilo manoviduggo, channo kūpasayova kaṇhasappo;
Dhammadhajo gāmanigamāsu sādhu, dujjāno purisena bālisena.

70. ‘‘Imaṃ tuṇḍehi pakkhehi, pādā cimaṃ viheṭhatha;
Chavañhimaṃ vināsetha, nāyaṃ saṃvāsanāraho’’ti.

Tattha **nāssa sīla**nti na assa sīlaṃ. **Anaññāyā**ti ajānitvā. **Bhutvā**ti khāditvā. **Vācāya no ca kāyenā**ti ayañhi vacaneneva dhammaṃ carati, kāyena pana na karoti. **Na taṃ dhammaṃ adhiṭṭhito**ti tasmā jānitabbo yathāyaṃ dhammaṃ bhaṇati, na taṃ adhiṭṭhito, tasmiṃ dhamme na adhiṭṭhito. **Vācāya**

sakhiloti vacanena mudu. **Manoviduggo**ti manasā viduggo duppaveso visamo. **Channo**ti yasmiṃ bile sayati, tena channo. **Kūpasayo**ti bilāsayo. **Dhammadhajo**ti sucaritadhammaṃ dhajaṃ katvā vicaraṇena dhammaddhajo. **Gāmanigamāsu sādhū**ti gāmesu ca nigamesu ca sādhu bhaddako sambhāvito. **Dujjāno**ti ayaṃ evarūpo dussīlo paṭicchannakammanto bālisena aññāṇena purisena na sakkā jānituṃ. **Pādā cima**nti attano attano pādena ca imaṃ. **Viheṭhathā**ti paharatha hanatha. **Chava**nti lāmakaṃ. **Nāya**nti ayaṃ amhehi saddhiṃ ekasmiṃ ṭhāne saṃvāsaṃ na arahatīti.

Evañca pana vatvā sakuṇajeṭṭhako sayameva laṅghitvā tassa sīsaṃ tuṇḍena pahari, avasesā sakuṇā tuṇḍanakhapādapakkhehi pahariṃsu. So tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kuhakakāko idāni kuhakabhikkhu ahosi, sakuṇarājā pana ahameva ahosi’’nti.

Dhammadhajajātakavaṇṇanā navamā.

[385] 10. Nandiyamigarājajātakavaṇṇanā

Sace brāhmaṇa gacchesīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu gihī posesī’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kiṃ te hontī’’ti vutte ‘‘mātāpitaro me, bhante’’ti vutte ‘‘sādhu sādhu bhikkhu porāṇakapaṇḍitānaṃ vaṃsaṃ pālesi, porāṇakapaṇḍitā hi tiracchānayoniyaṃ nibbattitvāpi mātāpitūnaṃ jīvitaṃ adaṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte kosalaraṭṭhe sākete kosalarāje rajjaṃ kārente bodhisatto migayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto nandiyamigo nāma hutvā sīlācārasampanno mātāpitaro posesi. Tadā kosalarājā migavittakova ahosi. So pana manussānaṃ kasikammādīni kātuṃ adatvā mahāparivāro devasikaṃ migavaṃ gacchati. Manussā sannipatitvā ‘‘ayyā, ayaṃ rājā amhākaṃ kammacchedaṃ karoti, gharāvāsopi nassati, yaṃnūna mayaṃ ajjunavanaṃ uyyānaṃ parikkhipitvā dvāraṃ yojetvā porakkhaṇiṃ khaṇitvā tiṇāni āropetvā daṇḍamuggarādihatthā araññaṃ pavisitvā gumbe paharantā mige nīharitvā parivāretvā gorūpāni viya vajaṃ uyyānaṃ pavesetvā dvāraṃ pidahitvā rañño ārocetvā attano kammaṃ kareyyāmā’’ti mantayiṃsu. ‘‘Attheso upāyo’’ti sabbe ekacchandā hutvā uyyānaṃ sajjetvā araññaṃ pavisitvā yojanamattaṭṭhānaṃ parikkhipiṃsu.

Tasmiṃ khaṇe nandiyo ekasmiṃ khuddakagumbe mātāpitaro gahetvā bhūmiyaṃ nipanno hoti. Manussā nānāphalakāvudhahatthā bāhunā bāhuṃ pīḷetvā taṃ gumbaṃ parikkhipiṃsu. Athekacce mige olokentā taṃ gumbaṃ pavisiṃsu. Nandiyo te disvā ‘‘ajja mayā jīvitaṃ pariccajitvā mātāpitūnaṃ jīvitaṃ dātuṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā uṭṭhāya mātāpitaro vanditvā ‘‘ammatāta, ime manussā imaṃ gumbaṃ pavisitvā amhe tayopi passissanti, tumhe ekena upāyena jīveyyātha, jīvitaṃ vo seyyo, ahaṃ tumhākaṃ jīvitadānaṃ datvā manussehi gumbapariyante ṭhatvā gumbe pahaṭamatteyeva nikkhamissāmi, atha te ‘imasmiṃ khuddakagumbe ekoyeva migo bhavissatī’ti maññamānā gumbaṃ na pavisissanti, tumhe appamattā hothā’’ti mātāpitaro khamāpetvā gamanasajjo aṭṭhāsi. So manussehi gumbapariyante ṭhatvā unnādetvā gumbe pahaṭamatteyeva tato nikkhami. Te ‘‘ekovettha migo bhavissatī’’ti gumbaṃ na pavisiṃsu. Atha nandiyo gantvā migānaṃ antaraṃ pāvisi. Manussā parivāretvā sabbe mige uyyānaṃ pavesetvā dvāraṃ thaketvā rañño ārocetvā sakasakaṭṭhānāni agamaṃsu.

Tato paṭṭhāya rājā sayameva gantvā ekaṃ migaṃ vijjhitvā taṃ gahetvā ehīti ekaṃ pesetvā āharāpesi. Migā vāraṃ ṭhapayiṃsu, pattavāro migo ekamante tiṭṭhati, taṃ vijjhitvā gaṇhanti. Nandiyo pokkharaṇiyaṃ pānīyaṃ pivati, tiṇāni khādati, vāro panassa na tāva pāpuṇāti. Atha bahūnaṃ divasānaṃ accayena tassa mātāpitaro taṃ daṭṭhukāmā hutvā ‘‘amhākaṃ putto nandiyamigarājā nāgabalo thāmasampanno, sace jīvati, avassaṃ vatiṃ laṅghitvā amhākaṃ dassanatthāya āgamissati, sāsanamassa pesessāmā’’ti cintetvā maggasamīpe ṭhatvā ekaṃ brāhmaṇaṃ disvā ‘‘ayya, kahaṃ gacchasī’’ti mānusikāya vācāya pucchitvā ‘‘sāketa’’nti vutte puttassa sāsanaṃ pahiṇantā paṭhamaṃ gāthamāhaṃsu –

71. ‘‘Sace brāhmaṇa gacchesi, sākete ajjunaṃ vanaṃ;
Vajjāsi nandiyaṃ nāma, puttaṃ asmākamorasaṃ;
Mātā pitā ca te vuddhā, te taṃ icchanti passitu’’nti.

Tassattho – sace, tvaṃ brāhmaṇa, sāketaṃ gacchasi, sākete ajjunavanaṃ nāma uyyānaṃ atthi, tattha amhākaṃ putto nandiyo nāma migo atthi, taṃ vadeyyāsi ‘‘mātāpitaro te vuḍḍhā yāva na maranti, tāva taṃ passituṃ icchantī’’ti.

So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā sāketaṃ gantvā punadivase uyyānaṃ pavisitvā ‘‘nandiyamigo nāma kataro’’ti pucchi. Migo āgantvā tassa samīpe ṭhatvā ‘‘aha’’nti āha. Brāhmaṇo tamatthaṃ ārocesi. Nandiyo taṃ sutvā ‘‘gaccheyyāmahaṃ, brāhmaṇa, vatiṃ laṅghitvā no na gaccheyyaṃ, mayā pana rañño santakaṃ nivāpapānabhojanaṃ bhuttaṃ, taṃ me iṇaṭṭhāne ṭhitaṃ, imesañca migānaṃ majjhe ciravutthosmi, tassa me rañño ceva etesañca sotthibhāvaṃ akatvā attano balaṃ adassetvā gamanaṃ nāma na yuttaṃ, attano vāre pana sampatte ahaṃ etesaṃ sotthibhāvaṃ katvā sukhito āgacchissāmī’’ti tamatthaṃ pakāsento dve gāthā abhāsi –

72. ‘‘Bhuttā mayā nivāpāni, rājino pānabhojanaṃ;
Taṃ rājapiṇḍaṃ avabhottuṃ, nāhaṃ brāhmaṇa mussahe.

73. ‘‘Odahissāmahaṃ passaṃ, khurappānissa rājino;
Tadāhaṃ sukhito mutto, api passeyya mātara’’nti.

Tattha **nivāpānī**ti tesu tesu ṭhānesu nivutāni nivāpāni. **Pānabhojana**nti pānīyañca avasesatiṇañca. **Taṃ rājapiṇḍa**nti taṃ rañño santakaṃ saṅkaḍḍhitvā samodhānakaṭṭhena piṇḍaṃ. **Avabhottu**nti dubbhuttaṃ bhuñjituṃ. Rañño hi kiccaṃ anipphādento taṃ avabhuttaṃ bhuñjati nāma, svāhaṃ evaṃ avabhottuṃ na ussahāmīti vadati. **Brāhmaṇa mussahe**ti cettha **brāhmaṇā**ti ālapanaṃ, ma-kāro padasandhivasena vutto.

Odahissāmahaṃ passaṃ, khurappānissa rājinoti ahaṃ, brāhmaṇa, attano vāre sampatte khurappaṃ sannayhitvā āgatassa rañño migayūthato nikkhamitvā ekamante ṭhatvā ‘‘maṃ vijjha, mahārājā’’ti vatvā attano mahāphāsukapassaṃ odahissāmi oḍḍessāmi. **Sukhito mutto**ti tadā ahaṃ maraṇabhayā mutto sukhito niddukkho raññā anuññāto api nāma mātaraṃ passeyyanti.

Taṃ sutvā brāhmaṇo pakkāmi. Aparabhāge tassa vāradivase rājā mahantena parivārena uyyānaṃ āgacchi. Mahāsatto ekamante aṭṭhāsi. Rājā ‘‘migaṃ vijjhissāmī’’ti khurappaṃ sannayhi. Mahāsatto yathā aññe maraṇabhayatajjitā palāyanti, evaṃ apalāyitvā nibbhayo hutvā mettaṃ purecārikaṃ katvā mahāphāsukapassaṃ odahitvā niccalova aṭṭhāsi. Rājā tassa mettānubhāvena saraṃ vissajjetuṃ nāsakkhi. Mahāsatto ‘‘kiṃ, mahārāja, saraṃ na muccesi, muñcāhī’’ti āha. ‘‘Na sakkomi, migarājā’’ti. ‘‘Tena hi guṇavantānaṃ guṇaṃ jāna, mahārājā’’ti. Tadā rājā bodhisatte pasīditvā dhanuṃ chaḍḍetvā ‘‘imaṃ acittakaṃ kaliṅgarakaṇḍampi tāva tava guṇaṃ jānāti, ahaṃ sacittako manussabhūtopi tava guṇaṃ na jānāmi, migarāja, mayhaṃ khama, abhayaṃ te dammī’’ti āha. ‘‘Mahārāja, mayhaṃ tāva abhayaṃ desi, ayaṃ pana uyyāne migagaṇo kiṃ karissatī’’ti? ‘‘Etassapi abhayaṃ dammī’’ti. Evaṃ mahāsatto **nigrodhajātake** (jā. 1.1.12) vuttanayeneva sabbesaṃ araññe migānaṃ ākāsagatasakuṇānaṃ jalacaramacchānañca abhayaṃ dāpetvā rājānaṃ pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā ‘‘mahārāja, raññā nāma agatigamanaṃ pahāya dasa rājadhamme akopentena dhammena samena rajjaṃ kāretuṃ vaṭṭatī’’ti.

‘‘Dānaṃ sīlaṃ pariccāgaṃ, ajjavaṃ maddavaṃ tapaṃ;
Akkodhaṃ avihiṃsañca, khantiñca avirodhanaṃ.

‘‘Iccete kusale dhamme, ṭhite passāmi attani;
Tato me jāyate pīti, somanassañcanappaka’’nti. (jā. 2.21.176-177) –

Evaṃ vutte rājadhamme gāthābandheneva desetvā katipāhaṃ rañño santike vasitvā nagare sabbasattānaṃ abhayadānapakāsanatthaṃ suvaṇṇabheriṃ carāpetvā ‘‘appamatto hohi, mahārājā’’ti vatvā mātāpitūnaṃ dassanatthāya gato.

74. ‘‘Migarājā pure āsiṃ, kosalassa niketane;
Nandiyo nāma nāmena, abhirūpo catuppado.

75. ‘‘Taṃ maṃ vadhitumāgacchi, dāyasmiṃ ajjune vane;
Dhanuṃ ārajjaṃ katvāna, usuṃ sannayha kosalo.

76. ‘‘Tassāhaṃ odahiṃ passaṃ, khurappānissa rājino;
Tadāhaṃ sukhito mutto, mātaraṃ daṭṭhumāgato’’ti. –

Imā tisso abhisambuddhagāthā honti.

Tattha **kosalassa niketane**ti kosalassa rañño niketane vasanaṭṭhāne, tassa santike araññasminti attho. **Dāyasmi**nti migānaṃ vasanatthāya dinnauyyāne. **Ārajjaṃ katvānā**ti jiyāya saddhiṃ ekato katvā, āropetvāti attho. **Sannayhā**ti sannayhitvā yojetvā. **Odahi**nti oḍḍesiṃ. **Mātaraṃ daṭṭhumāgato**ti desanāsīsametaṃ, rañño dhammaṃ desetvā sabbasattānaṃ abhayatthāya suvaṇṇabheriṃ carāpetvā mātāpitaro daṭṭhuṃ āgatosmīti attho.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātāpitaro mahārājakulāni ahesuṃ, brāhmaṇo sāriputto, rājā ānando, nandiyamigarājā pana ahameva ahosinti.

Nandiyamigarājajātakavaṇṇanā dasamā.

Avāriyavaggo paṭhamo.

2. Kharaputtavaggo

[386] 1. Kharaputtajātakavaṇṇanā

Saccaṃ kirevamāhaṃsūti idaṃ satthā jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Tañhi bhikkhuṃ satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti pucchitvā ‘‘āma, bhante’’ti vutte ‘‘kena ukkaṇṭhāpitosī’’ti vatvā ‘‘purāṇadutiyikāyā’’ti vutte ‘‘bhikkhu ayaṃ te itthī anatthakārikā, pubbepi tvaṃ imaṃ nissāya aggiṃ pavisitvā maranto paṇḍite nissāya jīvitaṃ labhī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ senake nāma raññe rajjaṃ kārente bodhisatto sakkattaṃ kāresi. Tadā senakassa rañño ekena nāgarājena saddhiṃ mittabhāvo hoti. So kira nāgarājā nāgabhavanā nikkhamitvā thale gocaraṃ gaṇhanto carati. Atha naṃ gāmadārakā disvā ‘‘sappo aya’’nti leḍḍudaṇḍādīhi pahariṃsu. Atha rājā uyyānaṃ kīḷituṃ gacchanto disvā ‘‘kiṃ ete dārakā karontī’’ti pucchitvā ‘‘ekaṃ sappaṃ paharantī’’ti sutvā ‘‘paharituṃ mā detha, palāpetha ne’’ti palāpesi. Nāgarājā jīvitaṃ labhitvā nāgabhavanaṃ gantvā bahūni ratanāni ādāya aḍḍharattasamaye rañño sayanagharaṃ pavisitvā tāni ratanāni datvā ‘‘mahārāja, mayā tumhe nissāya jīvitaṃ laddha’’nti raññā saddhiṃ mittabhāvaṃ katvā punappunaṃ gantvā rājānaṃ passati. So attano nāgamāṇavikāsu ekaṃ kāmesu atittaṃ nāgamāṇavikaṃ rakkhaṇatthāya rañño santike ṭhapetvā ‘‘yadā etaṃ na passasi, tadā imaṃ mantaṃ parivatteyyāsī’’ti tassa ekaṃ mantaṃ adāsi.

So ekadivasaṃ uyyānaṃ gantvā nāgamāṇavikāya saddhiṃ pokkharaṇiyaṃ udakakīḷaṃ kīḷi. Nāgamāṇavikā ekaṃ udakasappaṃ disvā attabhāvaṃ vijahitvā tena saddhiṃ asaddhammaṃ paṭisevi. Rājā taṃ apassanto ‘‘kahaṃ nu kho gatā’’ti mantaṃ parivattetvā anācāraṃ karontiṃ disvā veḷupesikāya

pahari. Sā kujjhitvā tato nāgabhavanaṃ gantvā ‘‘kasmā āgatāsī’’ti puṭṭhā ‘‘tumhākaṃ sahāyo maṃ attano vacanaṃ agaṇhantiṃ piṭṭhiyaṃ paharī’’ti pahāraṃ dassesi. Nāgarājā tathato ajānitvāva cattāro nāgamāṇavake āmantetvā ‘‘gacchatha, senakassa sayanagharaṃ pavisitvā nāsavātena taṃ bhusaṃ viya viddhaṃsethā’’ti pesesi. Te gantvā rañño sirisayane nipannakāle gabbhaṃ pavisiṃsu. Tesaṃ pavisanavelāyameva rājā deviṃ āha – ‘‘jānāsi nu kho bhadde, nāgamāṇavikāya gataṭṭhāna’’nti? ‘‘Na jānāmi, devā’’ti. ‘‘Ajja sā amhākaṃ pokkharaṇiyaṃ kīḷanakāle attabhāvaṃ vijahitvā ekena udakasappena saddhiṃ anācāraṃ akāsi, atha naṃ ahaṃ ‘evaṃ mā karī’ti sikkhāpanatthāya veḷupesikāya pahariṃ, sā ‘nāgabhavanaṃ gantvā sahāyassa me aññaṃ kiñci kathetvā mettiṃ bhindeyyā’ti me bhayaṃ uppajjatī’’ti. Taṃ sutvā nāgamāṇavakā tatova nivattitvā nāgabhavanaṃ gantvā nāgarājassa tamatthaṃ ārocesuṃ. So saṃvegappatto hutvā taṅkhaṇaññeva rañño sayanagharaṃ āgantvā tamatthaṃ ācikkhitvā khamāpetvā ‘‘idaṃ me daṇḍakamma’’nti sabbarutajānanaṃ nāma mantaṃ datvā ‘‘ayaṃ, mahārāja, anaggho manto, sace imaṃ mantaṃ aññassa dadeyyāsi, datvāva aggiṃ pavisitvā mareyyāsī’’ti āha. Rājā ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchi. So tato paṭṭhāya kipillikānampi saddaṃ jānāti.

Tassekadivasaṃ mahātale nisīditvā madhuphāṇitehi khādanīyaṃ khādantassa ekaṃ madhubindu ca phāṇitabindu ca pūvakhaṇḍañca bhūmiyaṃ pati. Ekā kipillikā taṃ disvā ‘‘rañño mahātale madhucāṭi bhinnā, phāṇitasakaṭaṃ pūvasakaṭaṃ nikkujjitaṃ, madhuphāṇitañca pūvañca khādathā’’ti viravantī vicarati. Atha rājā tassā ravaṃ sutvā hasi. Rañño samīpe ṭhitā devī ‘‘kiṃ nu kho disvā rājā hasī’’ti cintesi. Tasmiṃ khādanīyaṃ khāditvā nhatvā pallaṅke nisinne ekaṃ makkhikaṃ sāmiko ‘‘ehi bhadde, kilesaratiyā ramissāmā’’ti āha. Atha naṃ sā ‘‘adhivāsehi tāva sāmi, idāni rañño gandhe āharissanti, tassa vilimpantassa pādamūle gandhacuṇṇaṃ patissati, ahaṃ tattha vaṭṭetvā sugandhā bhavissāmi, tato rañño piṭṭhiyaṃ nipajjitvā ramissāmā’’ti āha. Rājā tampi saddaṃ sutvā hasi. Devīpi ‘‘kiṃ nu kho disvā hasī’’ti puna cintesi. Puna rañño sāyamāsaṃ bhuñjantassa ekaṃ bhattasitthaṃ bhūmiyaṃ pati. Kipillikā ‘‘rājakule bhattasakaṭaṃ bhaggaṃ, bhattaṃ bhuñjathā’’ti viravi. Taṃ sutvā rājā punapi hasi. Devī suvaṇṇakaṭacchuṃ gahetvā rājānaṃ parivisantī ‘‘maṃ nu kho disvā rājā hasatī’’ti vitakkesi.

Sā raññā saddhiṃ sayanaṃ āruyha nipajjanakāle ‘‘kiṃkāraṇā deva, hasī’’ti pucchi. So ‘‘kiṃ te mama hasitakāraṇenā’’ti vatvā punappunaṃ nibaddho kathesi. Atha naṃ sā ‘‘tumhākaṃ jānanamantaṃ mayhaṃ dethā’’ti vatvā ‘‘na sakkā dātu’’nti paṭikkhittāpi punappunaṃ nibandhi. Rājā ‘‘sacāhaṃ imaṃ mantaṃ tuyhaṃ dassāmi, marissāmī’’ti āha. ‘‘Marantopi mayhaṃ dehi, devā’’ti. Rājā mātugāmavasiko hutvā ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā ‘‘imissā mantaṃ datvā aggiṃ pavisissāmī’’ti rathena uyyānaṃ pāyāsi.

Tasmiṃ khaṇe sakko lokaṃ olokento imaṃ kāraṇaṃ disvā ‘‘ayaṃ bālarājā mātugāmaṃ nissāya ‘aggiṃ pavisissāmī’ti gacchati, jīvitamassa dassāmī’’ti sujaṃ asurakaññaṃ ādāya bārāṇasiṃ āgantvā taṃ ajikaṃ katvā attanā ajo hutvā ‘‘mahājano mā passatū’’ti adhiṭṭhāya rañño rathassa purato ahosi. Taṃ rājā ceva rathe yuttasindhavā ca passanti, añño koci na passati. Ajo kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ rathapurato ajikāya saddhiṃ methunaṃ dhammaṃ paṭisevanto viya ahosi. Tameko rathe yuttasindhavo disvā ‘‘samma ajarāja, mayaṃ pubbe ‘ajā kira bālā ahirikā’ti assumha, na ca taṃ passimha, tvaṃ pana raho paṭicchannaṭṭhāne kattabbaṃ anācāraṃ amhākaṃ ettakānaṃ passantānaññeva karosi, na lajjasi, taṃ no pubbe sutaṃ iminā diṭṭhena sametī’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

77. ‘‘Saccaṃ kirevamāhaṃsu, vastaṃ bāloti paṇḍitā;
Passa bālo rahokammaṃ, āvikubbaṃ na bujjhatī’’ti.

Tattha **vasta**nti ajaṃ. **Paṇḍitā**ti ñāṇasampannā taṃ bāloti vadanti, saccaṃ kira vadanti. **Passā**ti ālapanaṃ, passathāhi attho. **Na bujjhatī**ti evaṃ kātuṃ ayuttanti na jānāti.

Taṃ sutvā ajo dve gāthā abhāsi –

78. ‘‘Tvaṃ khopi samma bālosi, kharaputta vijānahi;
Rajjuyā hi parikkhitto, vaṅkoṭṭho ohitomukho.

79. ‘‘Aparampi samma te bālyaṃ, yo mutto na palāyasi;
So ca bālataro samma, yaṃ tvaṃ vahati senaka’’nti.

Tattha **tvaṃ khopi sammā**ti samma sindhava mayāpi kho tvaṃ bālataro. **Kharaputtā**ti so kira gadrabhassa jātako, tena taṃ evamāha. **Vijānahī**ti ahameva bāloti evaṃ jānāhi. **Parikkhitto**ti yugena saddhiṃ gīvāya parikkhitto. **Vaṅkoṭṭho**ti vaṅkaoṭṭho. **Ohitomukho**ti mukhabandhanena pihitamukho. **Yo mutto na palāyasī**ti yo tvaṃ rathato mutto samāno muttakāle palāyitvā araññaṃ na pavisasi, taṃ te apalāyanaṃ aparampi bālyaṃ, **so ca bālataro**ti yaṃ tvaṃ senakaṃ vahasi, so senako tayāpi bālataro.

Rājā tesaṃ ubhinnampi kathaṃ jānāti, tasmā taṃ suṇanto saṇikaṃ rathaṃ pesesi. Sindhavopi tassa kathaṃ sutvā puna catutthaṃ gāthamāha –

80. ‘‘Yaṃ nu samma ahaṃ bālo, ajarāja vijānahi;
Atha kena senako bālo, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Tattha **ya**nti karaṇatthe paccattavacanaṃ. **Nū**ti anussavatthe nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti – samma ajarāja, yena tāva tiracchānagatattena kāraṇena ahaṃ bālo, taṃ tvaṃ kāraṇaṃ jānāhi, sakkā etaṃ tayā ñātuṃ, ahañhi tiracchānagatattāva bālo, tasmā maṃ kharaputtātiādīni vadanto suṭṭhu vadasi, ayaṃ pana senako rājā kena kāraṇena bālo, taṃ me kāraṇaṃ pucchito akkhāhīti.

Taṃ sutvā ajo ācikkhanto pañcamaṃ gāthamāha –

81. ‘‘Uttamatthaṃ labhitvāna, bhariyāya yo padassati;
Tena jahissatattānaṃ, sā cevassa na hessatī’’ti.

Tattha **uttamattha**nti sabbarutajānanamantaṃ. **Tenā**ti tassā mantappadānasaṅkhātena kāraṇena taṃ datvā aggiṃ pavisanto attānañca jahissati, sā cassa bhariyā na bhavissati, tasmā esa tayāpi bālataro, yo laddhaṃ yasaṃ rakkhituṃ na sakkotīti.

Rājā tassa vacanaṃ sutvā ‘‘ajarāja, amhākaṃ sotthiṃ karontopi tvaññeva karissasi, kathehi tāva no kattabbayuttaka’’nti āha. Atha naṃ ajarājā ‘‘mahārāja, imesaṃ sattānaṃ attanā añño piyataro nāma natthi, ekaṃ piyabhaṇḍaṃ nissāya attānaṃ nāsetuṃ laddhayasaṃ pahātuṃ na vaṭṭatī’’ti vatvā chaṭṭhaṃ gāthamāha –

82. ‘‘Na ve piyammeti janinda tādiso, attaṃ niraṃkatvā piyāni sevati;
Attāva seyyo paramā ca seyyo, labbhā piyā ocitatthena pacchā’’ti.

Tattha **piyamme**ti piyaṃ me, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti – janinda, tādiso tumhādiso yasamahatte ṭhito puggalo ekaṃ piyabhaṇḍaṃ nissāya ‘‘idaṃ piyaṃ me’’ti attaṃ niraṃkatvā attānaṃ chaḍḍetvā tāni piyāni na sevateva. Kiṃkāraṇā? **Attāva seyyo paramā ca seyyo**ti, yasmā sataguṇena sahassaguṇena attāva seyyo varo uttamo, paramā ca seyyo, paramā uttamāpi aññasmā piyabhaṇḍāti attho. Ettha hi ca-kāro pi-kāratthe nipātoti daṭṭhabbo. **Labbhā piyā ocitatthena pacchā**ti ocitatthena vaḍḍhitatthena yasasampannena purisena pacchā piyā nāma sakkā laddhuṃ, na tassā kāraṇā attā nāsetabboti.

Evaṃ mahāsatto rañño ovādaṃ adāsi. Rājā tussitvā ‘‘ajarāja, kuto āgatosī’’ti pucchi. Sakko ahaṃ, mahārāja, tava anukampāya taṃ maraṇā mocetuṃ āgatomhīti. Devarāja, ahaṃ etissā ‘‘mantaṃ dassāmī’’ti avacaṃ, idāni ‘‘kiṃ karomī’’ti? ‘‘Mahārāja, tumhākaṃ ubhinnampi vināsena kiccaṃ natthi, ‘sippassa upacāro’ti vatvā etaṃ katipaye pahāre paharāpehi, iminā upāyena na gaṇhissatī’’ti. Rājā ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchi. Mahāsatto rañño ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato. Rājā uyyānaṃ gantvā deviṃ pakkosāpetvā āha ‘‘gaṇhissasi bhadde, manta’’nti? ‘‘Āma, devā’’ti. ‘‘Tena hi upacāraṃ

karomī''ti. ''Ko upacāro''ti? ''Piṭṭhiyaṃ pahārasate pavattamāne saddaṃ kātuṃ na vaṭṭatī''ti. Sā mantalobhena ''sādhū''ti sampaṭicchi. Rājā coraghātake pakkosāpetvā kasā gāhāpetvā ubhosu passesu paharāpesi. Sā dve tayo pahāre adhivāsetvā tato paraṃ ''na me mantena attho''ti ravi. Atha naṃ rājā ''tvaṃ maṃ māretvā mantaṃ gaṇhitukāmāsī''ti piṭṭhiyaṃ niccammaṃ kāretvā vissajjāpesi. Sā tato paṭṭhāya puna kathetuṃ nāsakkhi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā rājā ukkaṇṭhitabhikkhu ahosi, devī purāṇadutiyikā, asso sāriputto, sakko pana ahameva ahosinti.

Kharaputtajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[387] 2. Sūcijātakavaṇṇanā

Akakkasaṃ apharusanti idaṃ satthā jetavane viharanto paññāpāramiṃ ārabbha kathesi. Vatthu **mahāumaṅgajātake** (jā. 2.22.590 ādayo) āvi bhavissati. Tadā pana satthā bhikkhū āmantetvā ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato paññavā upāyakusaloyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kāsiraṭṭhe kammārakule nibbattitvā vayappatto pariyodātasippo ahosi. Mātāpitaro panassa daliddā, tesaṃ gāmato avidūre añño sahassakuṭiko kammāragāmo. Tattha kammārasahassajeṭṭhako kammāro rājavallabho aḍḍho mahaddhano, tassekā dhītā ahosi uttamarūpadharā devaccharāpaṭibhāgā janapadakalyāṇilakkhaṇehi samannāgatā. Sāmantagāmesu manussā vāsipharasuphālapācanādikārāpanatthāya taṃ gāmaṃ gantvā yebhuyyena taṃ kumārikaṃ passanti, te attano attano gāmaṃ gantvā nisinnaṭṭhānādīsu tassā rūpaṃ vaṇṇenti. Bodhisatto taṃ sutvā savanasaṃsaggena bajjhitvā ''pādaparicārikaṃ naṃ karissāmī''ti uttamajātikaṃ ayaṃ gahetvā ekaṃ sukhumaṃ ghanaṃ sūciṃ katvā pāse vijjhitvā udake uppilāpetvā aparampi tathārūpameva tassā kosakaṃ katvā pāse vijjhi. Iminā niyāmena tassā satta kosake akāsi, ''kathaṃ akāsī''ti na vattabbaṃ. Bodhisattānañhi ñāṇamahantatāya karaṇaṃ samijjhatiyeva. So taṃ sūciṃ nāḷikāya pakkhipitvā ovaṭṭikāya katvā taṃ gāmaṃ gantvā kammārajeṭṭhakassa vasanavīthiṃ pucchitvā tattha gantvā dvāre ṭhatvā ''ko mama hatthato evarūpaṃ nāma sūciṃ mūlena kiṇituṃ icchatī''ti sūciṃ vaṇṇento jeṭṭhakakammārassa gharadvārasamīpe ṭhatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

83. ''Akakkasaṃ apharusaṃ, kharadhotaṃ supāsiyaṃ;
Sukhumaṃ tikhiṇaggañca, ko sūciṃ ketumicchatī''ti.

Tassattho – mama paṭalassa vā tilakassa vā odhino vā abhāvena **akakkasaṃ,** sumaṭṭhatāya **apharusaṃ,** kharena pāsāṇena dhotattā **kharadhotaṃ,** sundarena suviddhena pāsena samannāgatattā **supāsiyaṃ**, saṇhatāya **sukhumaṃ,** aggassa tikhiṇatāya **tikhiṇaggaṃ** sūciṃ mama hatthato mūlaṃ datvā ko kiṇituṃ icchatīti.

Evañca pana vatvā punapi taṃ vaṇṇento dutiyaṃ gāthamāha –

84. ''Sumajjañca supāsañca, anupubbaṃ suvaṭṭitaṃ;
Ghanaghātimaṃ paṭithaddhaṃ, ko sūciṃ ketumicchatī''ti.

Tattha **sumajjañcā**ti kuruvindakacuṇṇena suṭṭhu majjitaṃ. **Supāsañcā**ti saṇhena pāsavedhakena viddhattā sundarapāsaṃ. **Ghanaghātima**nti yā ghātiyamānā adhikaraṇiṃ anupavisati, ayaṃ ''ghanaghātimā''ti vuccati, tādisinti attho. **Paṭithaddha**nti thaddhaṃ amudukaṃ.

Tasmiṃ khaṇe sā kumārikā bhuttapātarāsaṃ pitaraṃ darathapaṭippassambhanatthaṃ cūḷasayane nipannaṃ tālavaṇṭena bījayamānā bodhisattassa madhurasaddaṃ sutvā allamaṃsapiṇḍena hadaye pahaṭā viya ghaṭasahassena nibbāpitadarathā viya hutvā ''ko nu kho esa atimadhurena saddena kammārānaṃ

vasanagāme sūciṃ vikkiṇāti, kena nu kho kammena āgato, jānissāmi na''nti tālavaṇṭaṃ ṭhapetvā gehā nikkhamma bahiāḷindake ṭhatvā tena saddhiṃ kathesi. Bodhisattānañhi patthitaṃ nāma samijjhati, so hi tassāyevatthāya taṃ gāmaṃ āgato. Sā ca tena saddhiṃ kathentī ''māṇava, sakalaraṭṭhavāsino sūciādīnaṃ atthāya imaṃ gāmaṃ āgacchanti, tvaṃ bālatāya kammāragāme sūciṃ vikkiṇituṃ icchasi, sacepi divasaṃ sūciyā vaṇṇaṃ bhāsissasi, na te koci hatthato sūciṃ gaṇhissati, sace tvaṃ mūlaṃ laddhuṃ icchasi, aññaṃ gāmaṃ yāhī''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

84. ''Itodāni patāyanti, sūciyo baḷisāni ca;
Koyaṃ kammāragāmasmiṃ, sūciṃ vikketumicchati.

85. ''Ito satthāni gacchanti, kammantā vividhā puthū;
Koyaṃ kammāragāmasmiṃ, sūciṃ vikketumicchatī''ti.

Tattha **itodānī**ti imasmiṃ raṭṭhe idāni sūciyo ca baḷisāni ca aññāni ca upakaraṇāni imamhā kammāragāmā patāyanti nikkhamanti, taṃ taṃ disaṃ pattharantā niggacchanti. **Koya**nti evaṃ sante ko ayaṃ imasmiṃ kammāragāme sūciṃ vikkiṇituṃ icchati. **Satthānī**ti bārāṇasiṃ gacchantāni nānappakārāni satthāni itova gacchanti. **Vividhā puthū**ti nānappakārā bahū kammantāpi sakalaraṭṭhavāsīnaṃ ito gahitaupakaraṇeheva pavattanti.

Bodhisatto tassā vacanaṃ sutvā ''bhadde, tvaṃ ajānantī aññāṇena evaṃ vadesī''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

86. ''Sūciṃ kammāragāmasmiṃ, vikketabbā pajānatā;
Ācariyāva jānanti, kammaṃ sukatadukkaṭaṃ.

87. ''Imañce te pitā bhadde, sūciṃ jaññā mayā kataṃ;
Tayā ca maṃ nimanteyya, yañcatthaññaṃ ghare dhana''nti.

Tattha **sūci**nti vibhattivipallāso kato. Idaṃ vuttaṃ hoti – sūci nāma pajānatā paṇḍitena purisena kammāragāmasmiṃyeva vikketabbā. Kiṃkāraṇā? **Ācariyāva jānanti, kammaṃ sukatadukkaṭa**nti, tassa tassa sippassa ācariyāva tasmiṃ tasmiṃ sippe sukatadukkaṭakammaṃ jānanti, svāhaṃ kammārakammaṃ ajānantānaṃ gahapatikānaṃ gāmaṃ gantvā mama sūciyā sukatadukkaṭabhāvaṃ kathaṃ jānāpessāmi, imasmiṃ pana gāme mama balaṃ jānāpessāmīti. Evaṃ bodhisatto imāya gāthāya attano balaṃ vaṇṇesi.

Tayā ca maṃ nimanteyyāti bhadde sace tava pitā imaṃ mayā kataṃ sūciṃ ''īdisā vā esā, evaṃ vā katā''ti jāneyya, ''imaṃ me dhītaraṃ tava pādaparicārikaṃ dammi, gaṇhāhi na''nti evaṃ tayā ca maṃ nimanteyya. **Yañcatthaññaṃ ghare dhana**nti yañca aññaṃ saviññāṇakaṃ vā aviññāṇakaṃ vā ghare dhanaṃ atthi, tena maṃ nimanteyya. ''Yañcassañña''ntipi pāṭho, yañca assa ghare aññaṃ dhanaṃ atthīti attho.

Kammārajeṭṭhako sabbaṃ tesaṃ kathaṃ sutvā ''ammā''ti dhītaraṃ pakkositvā ''kena saddhiṃ sallapasī''ti pucchi. Tāta, eko puriso sūciṃ vikkiṇāti, tena saddhiṃ sallapemīti. ''Tena hi pakkosāhi na''nti. Sā gantvā pakkosi. Bodhisatto gehaṃ pavisitvā kammārajeṭṭhakaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ so ''kataragāmavāsikosī''ti pucchi. ''Ahaṃ asukagāmavāsikomhi asukakammārassa putto''ti. ''Kasmā idhāgatosī''ti. ''Sūcivikkayatthāyā''ti. ''Āhara, sūciṃ te passāmā''ti. Bodhisatto attano guṇaṃ sabbesaṃ majjhe pakāsetukāmo ''nanu ekakānaṃ olokitato sabbesaṃ majjhe oloketuṃ varatara''nti āha. So ''sādhu, tātā''ti sabbe kammāre sannipātāpetvā tehi parivuto ''āhara, tāta, mayaṃ passāma te sūci''nti āha. ''Ācariya, ekaṃ adhikaraṇiñca udakapūrañca kaṃsathālaṃ āharāpethā''ti. So āharāpesi. Bodhisatto ovaṭṭikato sūcināḷikaṃ nīharitvā adāsi. Kammārajeṭṭhako tato sūciṃ nīharitvā ''tāta, ayaṃ sūcī''ti pucchi. ''Nāyaṃ sūci, kosako eso''ti. So upadhārento neva antaṃ, na koṭiṃ addasa. Bodhisatto

āharāpetvā nakhena kosakaṃ apanetvā ‘‘ayaṃ sūci, ayaṃ kosako’’ti mahājanassa dassetvā sūciṃ ācariyassa hatthe, kosakaṃ pādamūle ṭhapesi. Puna tena ‘‘ayaṃ maññe sūcī’’ti vutto ‘‘ayampi sūcikosakoyevā’’ti vatvā nakhena paharanto paṭipāṭiyā cha sūcikosake kammārajeṭṭhakassa pādamūle ṭhapetvā ‘‘ayaṃ sūcī’’ti tassa hatthe ṭhapesi. Kammārasahassāni aṅguliyo phoṭesuṃ, celukkhepā pavattiṃsu.

Atha naṃ kammārajeṭṭhako ‘‘tāta, imāya sūciyā kiṃ bala’’nti pucchi. ‘‘Ācariya balavatā purisena adhikaraṇiṃ ukkhipāpetvā adhikaraṇiyā heṭṭhā udakapātiṃ ṭhapāpetvā adhikaraṇiyā majjhe imaṃ sūciṃ paharathā’’ti. So tathā kāretvā adhikaraṇiyā majjhe sūciṃ aggena pahari. Sā adhikaraṇiṃ vinivijjhitvā udakapiṭṭhe kesaggamattampi uddhaṃ vā adho vā ahutvā tiriyaṃ patiṭṭhāsi. Sabbe kammārā ‘‘amhehi ettakaṃ kālaṃ ‘kammārā nāma edisā hontī’ti sutivasenapi na sutapubba’’nti aṅguliyo phoṭetvā celukkhepasahassaṃ pavattayiṃsu. Kammārajeṭṭhako dhītaraṃ pakkositvā tasmiññeva parisamajjhe ‘‘ayaṃ kumārikā tuyhameva anucchavikā’’ti udakaṃ pātetvā adāsi. So aparabhāge kammārajeṭṭhakassa accayena tasmiṃ gāme kammārajeṭṭhako ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kammārajeṭṭhakassa dhītā rāhulamātā ahosi, paṇḍitakammāraputto pana ahameva ahosi’’nti.

Sūcijātakavaṇṇanā dutiyā.

[388] 3. Tuṇḍilajātakavaṇṇanā

Navachannaketi idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ maraṇabhīrukaṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira sāvatthivāsī kulaputto buddhasāsane pabbajitvā maraṇabhīruko ahosi, appamattakampi sākhācalanaṃ daṇḍakapatanaṃ sakuṇacatuppadasaddaṃ vā aññaṃ vā tathārūpaṃ sutvā maraṇabhayatajjito hutvā kucchiyaṃ viddhasaso viya kampanto vicari. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, asuko kira bhikkhu maraṇabhīruko appamattakampi saddaṃ sutvā vikampamāno palāyati, imesañca sattānaṃ maraṇameva dhuvaṃ, jīvitaṃ addhuvaṃ, nanu tadeva yoniso manasi kātabba’’nti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu maraṇabhīruko’’ti vatvā ‘‘āma, bhante’’ti tena paṭiññāto ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa maraṇabhīrukoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sūkariyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sūkarī pariṇatagabbhā dve putte vijāyi. Sā ekadivasaṃ te gahetvā ekasmiṃ āvāṭe nipajji. Athekā bārāṇasidvāragāmavāsinī mahallikā kappāsakhettato pacchipuṇṇaṃ kappāsaṃ ādāya yaṭṭhiyā bhūmiṃ ākoṭentī āgacchi. Sūkarī taṃ saddaṃ sutvā maraṇabhayena puttake chaḍḍetvā palāyi. Mahallikā sūkarapotake disvā puttasaññaṃ paṭilabhitvā pacchiyaṃ pakkhipitvā gharaṃ netvā jeṭṭhakassa mahātuṇḍilo, kaniṭṭhassa cūḷatuṇḍiloti nāmaṃ karitvā te puttake viya posesi. Te aparabhāge vaḍḍhitvā thūlasarīrā ahesuṃ. Mahallikā ‘‘ime no mūlena dehī’’ti vuccamānāpi ‘‘puttā me’’ti vatvā kassaci na deti. Athekasmiṃ chaṇakāle dhuttā suraṃ pivantā maṃse khīṇe ‘‘kuto nu kho maṃsaṃ labhissāmā’’ti vīmaṃsantā mahallikāya gehe sūkarānaṃ atthibhāvaṃ ñatvā mūlaṃ gahetvā tattha gantvā ‘‘amma, mūlaṃ gahetvā ekaṃ no sūkaraṃ dehī’’ti āhaṃsu. Sā ‘‘alaṃ, tātā, puttā me ete, puttaṃ nāma maṃsaṃ khādanatthāya kiṇantānaṃ dadantā nāma natthī’’ti paṭikkhipi. Dhuttā ‘‘amma, manussānaṃ sūkarā nāma puttā na honti, dehi no’’ti punappunaṃ yācantāpi alabhitvā mahallikaṃ suraṃ pāyetvā mattakāle ‘‘amma, sūkarehi kiṃ karissasi, mūlaṃ gahetvā paribbayaṃ karohī’’ti tassā hatthe kahāpaṇe ṭhapayiṃsu.

Sā kahāpaṇe gahetvā ‘‘tātā, mahātuṇḍilaṃ dātuṃ na sakkomi. Cūḷatuṇḍilaṃ pana gaṇhathā’’ti āha. ‘‘Kahaṃ so’’ti? ‘‘Ayaṃ etasmiṃ gaccheti, saddamassa dehī’’ti. ‘‘Āhāraṃ na passāmī’’ti. Dhuttā mūlena ekaṃ bhattapātiṃ āharāpesuṃ. Mahallikā taṃ gahetvā dvāre ṭhapitaṃ sūkaradoṇiṃ pūretvā doṇisamīpe aṭṭhāsi. Tiṃsamattāpi dhuttā pāsahatthā tattheva aṭṭhaṃsu. Mahallikā ‘‘tāta, cūḷatuṇḍila,

ehī''ti tassa saddamakāsi. Taṃ sutvā mahātuṇḍilo ''ettakaṃ kālaṃ mama mātarā cūḷatuṇḍilassa saddo na dinnapubbo, maṃyeva paṭhamaṃ saddāyati, avassaṃ ajja amhākaṃ bhayaṃ uppannaṃ bhavissatī''ti aññāsi. So kaniṭṭhaṃ āmantesi ''tāta, mama mātā taṃ pakkosati, gaccha tāva jānāhī''ti. So gacchā nikkhamitvā bhattadoṇisamīpe tesaṃ ṭhitabhāvaṃ disvā ''ajja me maraṇaṃ uppanna''nti maraṇabhayatajjito nivattitvā kampamāno bhātu santikaṃ āgantvā thambhituṃ nāsakkhi, kampamāno paribbhami. Mahātuṇḍilo taṃ disvā ''tāta, tvaṃ ajja pana pavedhasi paribbhamasi, pavisanaṭṭhānaṃ olokesi, kiṃ nāmetaṃ karosī''ti pucchi. So attanā diṭṭhakāraṇaṃ kathento paṭhamaṃ gāthamāha –

88. ''Navachannakedāni diyyati, puṇṇāyaṃ doṇi suvāminī ṭhitā;
Bahuke jane pāsapāṇike, no ca kho me paṭibhāti bhuñjitu''nti.

Tattha **navachannakedāni diyyatī**ti bhātika, pubbe amhākaṃ kuṇḍakayāgu vā jhāmabhattaṃ vā diyyati, ajja pana navachannakaṃ navākāraṃ dānaṃ diyyati. **Puṇṇāyaṃ doṇī**ti ayaṃ amhākaṃ bhattadoṇi suddhabhattassa puṇṇā. **Suvāminī ṭhitā**ti ayyāpi no tassā santike ṭhitā. **Bahuke jane**ti na kevalañca ayyāva, aññopi bahuko jano pāsapāṇiko ṭhito. **No ca kho me paṭibhātī**ti ayaṃ evaṃ etesaṃ ṭhitabhāvopi idaṃ bhattaṃ bhuñjitumpi mayhaṃ na paṭibhāti, na ruccatīti attho.

Taṃ sutvā mahāsatto ''tāta cūḷatuṇḍila, mama kira mātā ettheva sūkare posentī nāma yadatthaṃ poseti, svāssā attho ajja matthakaṃ patto, tvaṃ mā cintayī''ti vatvā madhurena sarena buddhalīḷāya dhammaṃ desento dve gāthā abhāsi –

89. ''Tasasi bhamasi leṇamicchasi, attāṇosi kuhiṃ gamissasi;
Appossukko bhuñja tuṇḍila, maṃsatthāya hi positāmhase.

90. ''Ogaha rahadaṃ akaddamaṃ, sabbaṃ sedamalaṃ pavāhaya;
Gaṇhāhi navaṃ vilepanaṃ, yassa gandho na kadāci chijjatī''ti.

Tattha **tasasi bhamasī**ti maraṇabhayena uttasasi, teneva kilamanto bhamasi. **Leṇamicchasī**ti patiṭṭhaṃ olokesi. **Attāṇosī**ti tāta, pubbe amhākaṃ mātā paṭisaraṇaṃ ahosi, sā ajja pana nirapekkhā amhe chaḍḍesi, idāni kuhiṃ gamissasi. **Ogahā**ti ogāha, ayameva vā pāṭho. **Pavāhayā**ti pavāhehi, hārehīti attho. **Na chijjatī**ti na nassati. Idaṃ vuttaṃ hoti – tāta, sace maraṇato tasasi, akaddamaṃ pokkharaṇiṃ otaritvā tava sarīre sabbaṃ sedañca malañca pavāhetvā surabhigandhavilepanaṃ vilimpāti.

Tassa dasa pāramiyo āvajjetvā mettāpāramiṃ purecārikaṃ katvā paṭhamaṃ padaṃ udāharantasseva saddo sakalaṃ dvādasayojanikaṃ bārāṇasiṃ ajjhottharitvā gato. Sutasutakkhaṇeyeva rājauparājādayo ādiṃ katvā bārāṇasivāsino āgamaṃsu. Anāgatāpi gehe ṭhitāva suṇiṃsu. Rājapurisā gacche chinditvā bhūmiṃ samaṃ katvā vālukaṃ okiriṃsu. Dhuttānaṃ surāmado chijji. Pāse chaḍḍetvā dhammaṃ suṇamānā aṭṭhaṃsu. Mahallikāyapi surāmado chijji. Mahāsatto mahājanamajjhe cūḷatuṇḍilassa dhammadesanaṃ ārabhi. Taṃ sutvā cūḷatuṇḍilo ''mayhaṃ bhātā evaṃ vadeti, amhākañca vaṃse pokkharaṇiṃ otaritvā nahānaṃ, sarīrato sedamalapavāhanaṃ, purāṇavilepanaṃ hāretvā navavilepanagahaṇañca kismiñci kāle natthi, kiṃ nu kho sandhāya bhātā maṃ eva māhā''ti pucchanto catutthaṃ gāthamāha –

91. ''Katamo rahado akaddamo, kiṃsu sedamalanti vuccati;
Katamañca navaṃ vilepanaṃ, yassa gandho na kadāci chijjatī''ti.

Taṃ sutvā mahāsatto ''tena hi kaniṭṭha ohitasoto suṇāhī''ti buddhalīḷāya dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi –

92. ''Dhammo rahado akaddamo, pāpaṃ sedamalanti vuccati;
Sīlañca navaṃ vilepanaṃ, tassa gandho na kadāci chijjati.

93. ‘‘Nandanti sarīraghātino, na ca nandanti sarīradhārino;
Puṇṇāya ca puṇṇamāsiyā, ramamānāva jahanti jīvita’’nti.

Tattha **dhammo**ti pañcasīlaaṭṭhasīladasasīlāni tīṇi sucaritāni sattatiṃsabodhipakkhiyadhammā amatamahānibbānanti sabbopesa dhammo nāma. **Akaddamo**ti rāgadosamohamānadiṭṭhikilesakaddamānaṃ abhāvena akaddamo. Iminā sesadhammato vinivattetvā nibbānameva dasseti. ‘‘Yāvatā, bhikkhave, dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṃ dhammānaṃ aggamakkhāyati, yadidaṃ madanimmadano pipāsavinayo ālayasamugghāto vaṭṭupacchedo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna’’nti (a. ni. 4.34; itivu. 90) hi vuttaṃ, tadeva dassento, tāta cūḷatuṇḍila, ahaṃ nibbānataḷākaṃ ‘‘rahado’’ti kathemi. Jātijarābyādhimaraṇādīni hi tattha natthi, sace maraṇato muñcitukāmo, nibbānagāminiṃ paṭipadaṃ gaṇhāti. Upanissayapaccayavasena kira bodhisatto evaṃ kathesi.

Pāpaṃ sedamalanti tāta cūḷatuṇḍila, pāpaṃ sedamalasadisattā ‘‘sedamala’’nti porāṇakapaṇḍitehi kathitaṃ. Taṃ panetaṃ ekavidhena pāpaṃ yadidaṃ manopadoso, duvidhena pāpaṃ pāpakañca sīlaṃ, pāpikā ca diṭṭhi, tividhena pāpaṃ tīṇi duccaritāni, catubbidhena pāpaṃ cattāri agatigamanāni, pañcavidhena pāpaṃ pañca cetokhilā, chabbidhena pāpaṃ cha agāravā, sattavidhena pāpaṃ satta asaddhammā, aṭṭhavidhena pāpaṃ aṭṭha micchattā, navavidhena pāpaṃ nava āghātavatthūni, dasavidhena pāpaṃ dasa akusalakammapathā, bahuvidhena pāpaṃ rāgo doso mohoti ekakadukatikādivasena vibhattā akusalā dhammā, iti sabbampetaṃ pāpaṃ ‘‘sarīranissitasedamalasadisa’’nti paṇḍitehi kathitaṃ.

Sīlanti pañcasīlaṃ dasasīlaṃ catupārisuddhisīlaṃ. ‘‘Idaṃ, tāta, sīlaṃ catujjātigandhavilepanasadisa’’nti vadati. **Tassā**ti tassa silassa gandho tīsu vayesu kadāci na chijjati, sakalalokaṃ pattharitvā gacchati.

‘‘Na pupphagandho paṭivātameti, na candanaṃ taggaramallikā vā;
Satañca gandho paṭivātameti, sabbā disā sappuriso pavāyati.

‘‘Candanaṃ tagaraṃ vāpi, uppalaṃ atha vassikī;
Etesaṃ gandhajātānaṃ, sīlagandho anuttaro.

‘‘Appamatto ayaṃ gandho, yvāyaṃ tagaracandanaṃ;
Yo ca sīlavataṃ gandho, vāti devesu uttamo’’ti. (dha. pa. 54-56);

Nandanti sarīraghātinoti tāta cūḷatuṇḍila, ime aññāṇamanussā ‘‘madhuramaṃsaṃ khādissāma, puttadārampi khādāpessāmā’’ti pāṇātipātaṃ karontā nandanti tussanti, pāṇātipāto āsevito bhāvito bahulīkato nirayasaṃvattaniko hoti, tiracchānayoni…pe… pettivisayasaṃvattaniko hoti, yo sabbalahuko pāṇātipātassa vipāko, so manussabhūtassa appāyukasaṃvattaniko hotīti imaṃ pāṇātipāte ādīnavaṃ na jānanti. Ajānantā –

‘‘Madhuvā maññati bālo, yāva pāpaṃ na paccati;
Yadā ca paccati pāpaṃ, bālo dukkhaṃ nigacchatī’’ti. (dha. pa. 69) –

Madhurasaññino hutvā –

‘‘Caranti bālā dummedhā, amitteneva attanā;
Karontā pāpakaṃ kammaṃ, yaṃ hoti kaṭukapphala’’nti. (dha. pa. 66) –

Ettakampi na jānanti.

‘‘Na taṃ kammaṃ kataṃ sādhu, yaṃ katvā anutappati;
Yassa assumukho rodaṃ, vipākaṃ paṭisevatī’’ti. (dha. pa. 67);

Na ca nandanti sarīradhārinoti tāta cūḷatuṇḍila, ye panete sarīradhārino sattā, te attano maraṇe āgacchante ṭhapetvā sīhamigarājahatthājānīyaassājānīyakhīṇāsave avasesā bodhisattaṃ ādiṃ katvā abhāyantā nāma natthi.

‘‘Sabbe tasanti daṇḍassa, sabbe bhāyanti maccuno;
Attānaṃ upamaṃ katvā, na haneyya na ghātaye’’ti. (dha. pa. 129);

Puṇṇāyāti guṇapuṇṇāya. **Puṇṇamāsiyā**ti puṇṇacandayuttāya, māsaṃ vā pūretvā ṭhitāya. Tadā kira puṇṇamāsī uposathadivaso hoti. **Ramamānāva jahanti jīvita**nti tāta cūḷatuṇḍila, mā soci mā paridevi, maraṇassa nāma te bhāyanti, yesaṃ abbhantare sīlādiguṇā natthi. Mayaṃ pana sīlācārasampannā puññavanto, tasmā amhādisā sattā ramamānāva jahanti jīvitanti.

Evaṃ mahāsatto madhurena sarena buddhalīḷāya dhammaṃ desesi. Mahājanakāyā aṅguliyo phoṭesuṃ, celukkhepā ca pavattiṃsu, sādhukārasaddapuṇṇaṃ antalikkhaṃ ahosi. Bārāṇasirājā bodhisattaṃ rajjena pūjetvā mahallikāya yasaṃ datvā ubhopi te gandhodakena nhāpetvā gandhādīhi vilimpāpetvā gīvāsu maṇiratanāni piḷandhāpetvā gharaṃ netvā puttaṭṭhāne ṭhapetvā mahantena parivārena paṭijaggi. Bodhisatto rañño pañca sīlāni adāsi. Sabbe bārāṇasivāsino ca kāsiraṭṭhavāsino ca pañca sīlāni rakkhiṃsu. Mahāsatto nesaṃ pakkhadivasesu dhammaṃ desesi, vinicchaye nisīditvā aḍḍe tīresi. Tasmiṃ dharamāne kūṭaḍḍakārakā nāma nāhesuṃ. Aparabhāge rājā kālamakāsi. Mahāsatto tassa sarīraparihāraṃ kāretvā vinicchaye potthake likhāpetvā ‘‘imaṃ potthakaṃ oloketvā aḍḍaṃ tīreyyāthā’’ti vatvā mahājanassa dhammaṃ desetvā appamādena ovādaṃ datvā sabbesaṃ rodantānaṃ paridevantānaññeva saddhiṃ cūḷatuṇḍilena araññaṃ pāvisi. Tadā bodhisattassa ovādo saṭṭhi vassasahassāni pavatti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne so maraṇabhīruko bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā rājā ānando ahosi, cūḷatuṇḍilo maraṇabhīruko bhikkhu, parisā buddhaparisā, mahātuṇḍilo pana ahameva ahosinti.

Tuṇḍilajātakavaṇṇanā tatiyā.

[389] 4. Suvaṇṇakakkaṭakajātakavaṇṇanā

Siṅgīmigoti idaṃ satthā veḷuvane viharanto ānandattherassa attano atthāya jīvitapariccāgaṃ ārabbha kathesi. Vatthu yāva dhanuggahapayojanā **khaṇḍahālajātake** (jā. 2.22.982 ādayo) dhanapālavissajjanaṃ **cūḷahaṃsamahāhaṃsajātake** (jā. 1.15.133 ādayo) kathitaṃ. Tadā hi bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, dhammabhaṇḍāgārikaānandatthero sekkhapaṭisambhidāppatto hutvā dhanapālake āgacchante sammāsambuddhassa jīvitaṃ pariccajī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepi ānando mayhaṃ jīvitaṃ pariccajiyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte rājagahassa pubbapasse sālindiyo nāma brāhmaṇagāmo hoti. Tadā bodhisatto tasmiṃ gāme kassakabrāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā tassa gāmassa pubbuttarāya disāya ekasmiṃ gāmakhette karīsasahassamattaṃ kasiṃ kāresi. So ekadivasaṃ manussehi saddhiṃ khettaṃ gantvā kammakāre ‘‘kasathā’’ti āṇāpetvā mukhadhovanatthāya khettakoṭiyaṃ mahantaṃ sobbhaṃ upasaṅkami. Tasmiṃ kho pana sobbhe eko suvaṇṇavaṇṇo kakkaṭako paṭivasati abhirūpo pāsādiko. Bodhisatto dantakaṭṭhaṃ khāditvā taṃ sobbhaṃ otari. Tassa mukhadhovanakāle kakkaṭako santikaṃ āgamāsi. Atha naṃ so ukkhipitvā attano uttarisāṭakantare nipajjāpetvā gahetvā khette kattabbakiccaṃ

katvā gacchanto tattheva naṃ sobbhe pakkhipitvā gehaṃ agamāsi. Tato paṭṭhāya khettaṃ āgacchanto paṭhamaṃ taṃ sobbhaṃ gantvā kakkaṭakaṃ ukkhipitvā uttarisāṭakantare nipajjāpetvā pacchā kammantaṃ vicāresi. Iti tesaṃ aññamaññaṃ vissāso daḷho ahosi.

Bodhisatto nibaddhaṃ khettaṃ āgacchati, akkhīsu ca panassa pañca pasādā tīṇi maṇḍalāni visuddhāni hutvā paññāyanti. Athassa khettakoṭiyaṃ ekasmiṃ tāle kākakulāvake kākī akkhīni disvā khāditukāmā hutvā kākaṃ āha – ‘‘sāmi, dohaḷo me uppanno’’ti. ‘‘Kiṃ dohaḷo nāmā’’ti? ‘‘Etassa brāhmaṇassa akkhīni khāditukāmāmhī’’ti. ‘‘Duddohaḷo te uppanno, ko etāni āharituṃ sakkhissatī’’ti. ‘‘Tvaṃ na sakkosī’’ti ahampetaṃ jānāmi, yo panesa tālassa avidūre vammiko, ettha kaṇhasappo vasati. ‘‘Taṃ upaṭṭhaha, so etaṃ ḍaṃsitvā māressati, athassa akkhīni uppāṭetvā tvaṃ āharissasī’’ti. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā tato paṭṭhāya kaṇhasappaṃ upaṭṭhahi. Bodhisattenapi vāpitasassānaṃ gabbhaggahaṇakāle kakkaṭako mahā ahosi. Athekadivasaṃ sappo kākamāha ‘‘samma, tvaṃ nibaddhaṃ maṃ upaṭṭhahasi, kiṃ te karomī’’ti. ‘‘Sāmi, tumhākaṃ dāsiyā etassa khettasāmikassa akkhīsu dohaḷo uppajji, svāhaṃ tumhākaṃ ānubhāvena tassa akkhīni labhissāmīti tumhe upaṭṭhahāmī’’ti. Sappo ‘‘hotu, nayidaṃ garukaṃ, labhissasī’’ti taṃ assāsetvā puna divase brāhmaṇassa āgamanamagge kedāramariyādaṃ nissāya tiṇehi paṭicchanno hutvā tassāgamanaṃ olokento nipajji.

Bodhisatto āgacchanto paṭhamaṃ sobbhaṃ otaritvā mukhaṃ dhovitvā sinehaṃ paccupaṭṭhāpetvā suvaṇṇakakkaṭakaṃ āliṅgetvā uttarisāṭakantare nipajjāpetvā khettaṃ pāvisi. Sappo taṃ āgacchantaṃ disvāva vegena pakkhanditvā piṇḍikamaṃse ḍaṃsitvā tattheva pātetvā vammikaṃ sandhāya palāyi. Bodhisattassa patanañca kakkaṭakassa sāṭakantarato laṅghanañca kākassa āgantvā bodhisattassa ure nilīyanañca apacchāapurimaṃ ahosi. Kāko nilīyitvā akkhīni tuṇḍena pahari. Kakkaṭako ‘‘imaṃ kākaṃ nissāya mama sahāyassa bhayaṃ uppannaṃ, etasmiṃ gahite sappo āgacchissatī’’ti saṇḍāsena gaṇhanto viya kākaṃ gīvāyaṃ aḷena daḷhaṃ gahetvā kilametvā thokaṃ sithilamakāsi. Kāko ‘‘kissa maṃ samma, chaḍḍetvā palāyasi, esa maṃ kakkaṭako bhiyyo viheṭheti, yāva na marāmi, tāva ehī’’ti sappaṃ pakkosanto paṭhamaṃ gāthamāha –

94. ‘‘Siṅgīmigo āyatacakkhunetto, aṭṭhittaco vārisayo alomo;
Tenābhibhūto kapaṇaṃ rudāmi, hare sakhā kissa nu maṃ jahāsī’’ti.

Tattha **siṅgīmigo**ti siṅgīsuvaṇṇavaṇṇatāya vā aḷasaṅkhātānaṃ vā siṅgānaṃ atthitāya kakkaṭako vutto. **Āyatacakkhunetto**ti dīghehi cakkhusaṅkhātehi nettehi samannāgato. Aṭṭhimeva taco assāti **aṭṭhittaco. Hare sakhā**ti ālapanametaṃ, ambho sahāyāti attho.

Sappo taṃ sutvā mahantaṃ phaṇaṃ katvā kākaṃ assāsento agamāsi. Satthā imamatthaṃ dīpento abhisambuddho hutvā dutiyaṃ gāthamāha –

95. ‘‘So passasanto mahatā phaṇena, bhujaṅgamo kakkaṭamajjhapatto;
Sakhā sakhāraṃ paritāyamāno, bhujaṅgamaṃ kakkaṭako gahesī’’ti.

Tattha **kakkaṭamajjhapatto**ti kakkaṭakaṃ sampatto. **Sakhā sakhāra**nti sahāyo sahāyaṃ. ‘‘Sakaṃ sakhāra’’ntipi pāṭho, attano sahāyanti attho. **Paritāyamāno**ti rakkhamāno. **Gahesī**ti dutiyena aḷena gīvāyaṃ daḷhaṃ gahesi.

Atha naṃ kilametvā thokaṃ sithilamakāsi. Atha sappo ‘‘kakkaṭakā nāma neva kākamaṃsaṃ khādanti, na sappamaṃsaṃ, atha kena nu kho kāraṇena ayaṃ amhe gaṇhī’’ti cintetvā taṃ pucchanto tatiyaṃ gāthamāha –

96. ‘‘Na vāyasaṃ no pana kaṇhasappaṃ, ghāsatthiko kakkaṭako adeyya;
Pucchāmi taṃ āyatacakkhunetta, atha kissa hetumha ubho gahītā’’ti.

Tattha **ghāsatthiko**ti āhāratthiko hutvā. **Adeyyā**tiādiyeyya, na-kārena yojetvā na gaṇhīti attho.

Taṃ sutvā kakkaṭako gahaṇakāraṇaṃ kathento dve gāthā abhāsi –

97. ‘‘Ayaṃ puriso mama atthakāmo, yo maṃ gahetvāna dakāya neti;
Tasmiṃ mate dukkhamanappakaṃ me, ahañca eso ca ubho na homa.

98. ‘‘Mamañca disvāna pavaddhakāyaṃ, sabbo jano hiṃsitumeva micche;
Sāduñca thūlañca muduñca maṃsaṃ, kākāpi maṃ disva viheṭhayeyyu’’nti.

Tattha **ayan**ti bodhisattaṃ niddisati. **Atthakāmo**ti hitakāmo. **Dakāya netī**ti yo maṃ sampiyāyamāno uttarisāṭakena gahetvāna udakāya neti, attano vasanakasobbhaṃ pāpeti. **Tasmiṃ mate**ti sace so imasmiṃ ṭhāne marissati, etasmiṃ mate mama kāyikaṃ cetasikaṃ mahantaṃ dukkhaṃ bhavissatīti dīpeti. **Ubho na homā**ti dvepi janā na bhavissāma. **Mamañca disvānā**ti gāthāya ayamattho – idañca aparaṃ kāraṇaṃ, imasmiṃ mate anāthaṃ nippaccayaṃ maṃ pavaḍḍhitakāyaṃ disvā sabbo jano ‘‘imassa kakkaṭakassa sāduñca thūlañca muduñca maṃsa’’nti maṃ māretuṃ iccheyya, na kevalañca jano manusso, tiracchānabhūtā kākāpi maṃ disvā viheṭhayeyyuṃ viheseyyuṃ māreyyuṃ.

Taṃ sutvā sappo cintesi ‘‘ekenupāyena imaṃ vañcetvā kākañca attānañca mocessāmī’’ti. Atha naṃ vañcetukāmo chaṭṭhaṃ gāthamāha –

99. ‘‘Sacetassa hetumha ubho gahītā, uṭṭhātu pose visamāvamāmi;
Mamañca kākañca pamuñca khippaṃ, pure visaṃ gāḷhamupeti macca’’nti.

Tattha **sacetassa hetū**ti sace etassa kāraṇā. **Uṭṭhātū**ti nibbiso hotu. **Visamāvamāmī**ti ahamassa visaṃ ākaḍḍhāmi, nibbisaṃ naṃ karomi. **Pure visaṃ gāḷhamupeti macca**nti imañhi maccaṃ mayā anāvamiyamānaṃ visaṃ gāḷhaṃ balavaṃ hutvā upagaccheyya, taṃ yāva na upagacchati, tāvadeva amhe dvepi jane khippaṃ muñcāti.

Taṃ sutvā kakkaṭako cintesi ‘‘ayaṃ ekenupāyena maṃ dvepi jane vissajjāpetvā palāyitukāmo, mayhaṃ upāyakosallaṃ na jānāti, ahaṃ dāni yathā sappo sañcarituṃ sakkoti, evaṃ aḷaṃ sithilaṃ karissāmi, kākaṃ pana neva vissajjessāmī’’ti evaṃ cintetvā sattamaṃ gāthamāha –

100. ‘‘Sappaṃ pamokkhāmi na tāva kākaṃ, paṭibandhako hohiti tāva kāko;
Purisañca disvāna sukhiṃ arogaṃ, kākaṃ pamokkhāmi yatheva sappa’’nti.

Tattha **paṭibandhako**ti pāṭibhogo. **Yatheva sappa**nti yathā bhavantaṃ sappaṃ muñcāmi, tathā kākaṃ pamokkhāmi, kevalaṃ tvaṃ imassa brāhmaṇassa sarīrato sīghaṃ visaṃ āvamāhīti.

Evañca pana vatvā tassa sukhasañcāraṇatthaṃ aḷaṃ sithilamakāsi. Sappo visaṃ āvamitvā mahāsattassa sarīraṃ nibbisaṃ akāsi. So niddukkho uṭṭhāya pakativaṇṇeneva aṭṭhāsi. Kakkaṭako ‘‘sace ime dvepi janā arogā bhavissanti, mayhaṃ sahāyassa vaḍḍhi nāma na bhavissati, vināsessāmi ne’’ti cintetvā kattarikāya uppalamakuḷaṃ viya aḷehi ubhinnampi sīsaṃ kappetvā jīvitakkhayaṃ pāpesi. Kākīpi tamhā ṭhānā palāyi. Bodhisatto sappassa sarīraṃ daṇḍake veṭhetvā gumbapiṭṭhe khipi. Suvaṇṇakakkaṭakaṃ sobbhe vissajjetvā nhatvā sālindiyagāmameva gato. Tato paṭṭhāya kakkaṭakena saddhiṃ adhikataro vissāso ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānento osānagāthamāha –

101. ‘‘Kāko tadā devadatto ahosi, māro pana kaṇhasappo ahosi;

Ānandabhaddo kakkaṭako ahosi, ahaṃ tadā brāhmaṇo homi satthā''ti.

Saccapariyosāne bahū sotāpannādayo ahesuṃ. Kākī pana gāthāya na vuttā, sā ciñcamāṇavikā ahosīti.

Suvaṇṇakakkaṭakajātakavaṇṇanā catutthā.

[390] 5. Mayhakajātakavaṇṇanā

Sakuṇo mayhako nāmāti idaṃ satthā jetavane viharanto āgantukaseṭṭhiṃ ārabbha kathesi. Sāvatthiyañhi āgantukaseṭṭhi nāma aḍḍho ahosi mahaddhano. So neva attanā bhoge bhuñji, na paresaṃ adāsi, nānaggarase paṇīte bhojane upanīte taṃ na bhuñjati, bilaṅgadutiyaṃ kaṇājakaṃ eva bhuñjati, dhūpitavāsitesu kāsikavatthesu upanītesu tāni hāretvā thūlathūlasāṭake nivāseti, ājānīyayutte maṇikanakavicitte rathe upanīte tampi harāpetvā kattararathakena gacchati, suvaṇṇacchatte dhāriyamāne taṃ apanetvā paṇṇacchattena dhāriyamānena. So yāvajīvaṃ dānādīsu puññesu ekampi akatvā kālaṃ katvā roruvaniraye nibbatti. Tassa aputtakaṃ sāpateyyaṃ rājabalaṃ sattahi rattidivasehi rājakulaṃ pavesesi. Tasmiṃ pavesite rājā bhuttapātarāso jetavanaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā nisinno ''kiṃ, mahārāja, buddhupaṭṭhānaṃ na karosī''ti vutte ''bhante, sāvatthiyaṃ āgantukaseṭṭhino nāma kālakatassa assāmikadhane amhākaṃ ghare āhariyamāneyeva satta rattidivasā gatā, so pana etaṃ dhanaṃ labhitvāpi neva attanā paribhuñji, na paresaṃ adāsi, rakkhasapariggahitapokkharaṇī viyassa dhanaṃ ahosi, so ekadivasampi paṇītabhojanādīnaṃ rasaṃ ananubhavitvāva maraṇamukhaṃ paviṭṭho, evaṃ maccharī apuññasatto kiṃ katvā ettakaṃ dhanaṃ labhi, kena cassa bhogesu cittaṃ na ramī''ti satthāraṃ pucchi. Satthā ''mahārāja, dhanalābho ca, dhanaṃ laddhā aparibhuñjanakāraṇañca teneva kata''nti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bārāṇasiseṭṭhi assaddho ahosi maccharī, na kassaci kiñci deti, na kañci saṅgaṇhāti. So ekadivasaṃ rājupaṭṭhānaṃ gacchanto tagarasikhiṃ nāma paccekabuddhaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā vanditvā ''laddhā, bhante, bhikkhā''ti pucchitvā ''nanu carāma mahāseṭṭhī''ti vutte purisaṃ āṇāpesi ''gaccha, imaṃ amhākaṃ gharaṃ ānetvā mama pallaṅke nisīdāpetvā amhākaṃ paṭiyattabhattassa pattaṃ pūretvā dāpehī''ti. So paccekabuddhaṃ gharaṃ netvā nisīdāpetvā seṭṭhibhariyāya ācikkhi. Sā nānaggarasabhattassa pattaṃ pūretvā tassa adāsi. So bhattaṃ gahetvā seṭṭhinivesanā nikkhamitvā antaravīthiyaṃ paṭipajji. Seṭṭhi rājakulato paccāgacchanto taṃ disvā vanditvā ''laddhaṃ, bhante, bhatta''nti pucchi. ''Laddhaṃ mahāseṭṭhī''ti. So pattaṃ oloketvā cittaṃ pasādetuṃ nāsakkhi, ''imaṃ me bhattaṃ dāsā vā kammakarā vā bhuñjitvā dukkarampi kammaṃ kareyyuṃ, aho vata me jānī''ti aparacetanaṃ paripuṇṇaṃ kātuṃ nāsakkhi. Dānañhi nāma tisso cetanā paripuṇṇaṃ kātuṃ sakkontasseva mahapphalaṃ hoti.

''Pubbeva dānā sumanā bhavāma, dadampi ve attamanā bhavāma;
Datvāpi ve nānutappāma pacchā, tasmā hi amhaṃ daharā namiyyare. (jā. 1.10.95);

''Pubbeva dānā sumano, dadaṃ cittaṃ pasādaye;
Datvā attamano hoti, esā yaññassa sampadā''. (a. ni. 6.37; pe. va. 305);

Iti, mahārāja, āgantukaseṭṭhi tagarasikhipaccekabuddhassa dinnapaccayena bahuṃ dhanaṃ labhi, datvā aparacetanaṃ paṇītaṃ kātuṃ asamatthatāya bhoge bhuñjituṃ nāsakkhīti. ''Puttaṃ pana kasmā na labhi, bhante''ti? Satthā ''puttassa alabhanakāraṇampi teneva kataṃ, mahārājā''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto asītikoṭivibhave seṭṭhikule nibbattitvā vayappatto mātāpitūnaṃ accayena kaniṭṭhaṃ saṅgaṇhitvā kuṭumbaṃ vicārento gharadvāre dānasālaṃ kāretvā mahādānaṃ pavattento agāraṃ ajjhāvasi. Athassa eko putto jāyi. So tassa padasā gamanakāle kāmesu ādīnavaṃ nekkhamme cānisaṃsaṃ disvā saddhiṃ puttadārena sabbaṃ gharavibhavaṃ

kaniṭṭhassa niyyātetvā ‘‘appamatto dānaṃ pavattehī’’ti ovādaṃ datvā isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā himavantapadese vihāsi. Kaniṭṭhopissa ekaṃ puttaṃ paṭilabhi. So taṃ vaḍḍhantaṃ disvā cintesi ‘‘mama bhātu putte jīvante kuṭumbaṃ bhinditvā dvidhā bhavissati, bhātu puttaṃ māressāmī’’ti. Atha naṃ ekadivasaṃ nadiyaṃ opilāpetvā māresi. Tamenaṃ nhatvā āgataṃ bhātu jāyā ‘‘kuhiṃ mama putto’’ti pucchi. ‘‘Nadiyaṃ udakaṃ kīḷi, atha naṃ udake vicinanto nāddasa’’nti. Sā roditvā kanditvā tuṇhī ahosi.

Bodhisatto taṃ pavattiṃ ñatvā ‘‘idaṃ kiccaṃ pākaṭaṃ karissāmī’’ti ākāsenāgantvā bārāṇasiyaṃ otaritvā sunivattho supāruto tassa gharadvāre ṭhatvā dānasālaṃ adisvā ‘‘dānasālāpi iminā asappurisena nāsitā’’ti cintesi. Kaniṭṭho tassa āgatabhāvaṃ ñatvā āgantvā mahāsattaṃ vanditvā pāsādaṃ āropetvā subhojanaṃ bhojesi. So bhattakiccāvasāne sukhakathāya nisinno ‘‘dārako na paññāyati, kahaṃ nu kho’’ti pucchi. ‘‘Mato, bhante’’ti. ‘‘Kena kāraṇenā’’ti? ‘‘Udakakīḷanaṭṭhāne asukakāraṇenāti na jānāmī’’ti. ‘‘Kiṃ tvaṃ asappurisa na jānissasi, tayā katakiccaṃ mayhaṃ pākaṭaṃ, nanu tvaṃ iminā nāma kāraṇena taṃ māresi, kiṃ nu tvaṃ rājādīnaṃ vasena nassamānaṃ dhanaṃ rakkhituṃ sakkuṇeyyāsi, mayhakasakuṇassa ca tuyhañca kiṃ nānākaraṇa’’nti? Athassa mahāsatto buddhalīḷāya dhammaṃ desento imā gāthā abhāsi –

102. ‘‘Sakuṇo mayhako nāma, girisānudarīcaro;
Pakkaṃ pipphalimāruyha, ‘mayhaṃ mayha’nti kandati.

103. ‘‘Tassevaṃ vilapantassa, dijasaṅghā samāgatā;
Bhutvāna pipphaliṃ yanti, vilapatveva so dijo.

104. ‘‘Evameva idhekacco, saṅgharitvā bahuṃ dhanaṃ;
Nevattano na ñātīnaṃ, yathodhiṃ paṭipajjati.

105. ‘‘Na so acchādanaṃ bhattaṃ, na mālaṃ na vilepanaṃ;
Anubhoti sakiṃ kiñci, na saṅgaṇhāti ñātake.

106. ‘‘Tassevaṃ vilapantassa, mayhaṃ mayhanti rakkhato;
Rājāno atha vā corā, dāyādā yeva appiyā;
Dhanamādāya gacchanti, vilapatveva so naro.

107. ‘‘Dhīro bhoge adhigamma, saṅgaṇhāti ca ñātake;
Tena so kittiṃ pappoti, pecca sagge pamodatī’’ti.

Tattha **mayhako**ti ‘‘mayhaṃ mayha’’nti viravanavasena evaṃladdhanāmo. Girisānudarīsu caratīti **girisānudarīcaro. Pakkaṃ pipphali**nti himavantapadese ekaṃ phalabharitaṃ pipphalirukkhaṃ. **Kandatī**ti dijagaṇe taṃ rukkhaṃ parivāretvā pakkāni khādante vāretuṃ ‘‘mayhaṃ mayha’’nti paridevanto vicarati. **Tassevaṃ vilapantassā**ti tassa vilapantasseva. **Bhutvāna vipphaliṃ yantī**ti taṃ pipphalirukkhaṃ paribhuñjitvā aññaṃ phalasampannaṃ rukkhaṃ gacchanti. **Vilapatvevā**ti so pana dijo vilapatiyeva. **Yathodhi**nti yathākoṭṭhāsaṃ, mātāpitābhātubhaginīputtadhītādīnaṃ upabhogaparibhogavasena yo yo koṭṭhāso dātabbo, taṃ taṃ na detīti attho.

Sakinti ekavārampi nānubhoti. ‘‘Saka’’ntipi pāṭho, attano santakampīti attho. **Na saṅgaṇhātī**ti bhattacchādanabījanaṅgalādidānavasena na saṅgaṇhāti. **Vilapatveva so naro**ti etesu rājādīsu dhanaṃ gahetvā gacchantesu kevalaṃ so puriso vilapatiyeva. **Dhīro**ti paṇḍito. **Saṅgaṇhātī**ti attano santikaṃ āgate dubbalañātake bhattacchādanabījanaṅgalādidānena saṅgaṇhāti. **Tenā**ti so puriso tena ñātisaṅgahena catuparisamajjhe kittiñca attano vaṇṇabhaṇanañca pāpuṇāti, pecca sagge devanagare pamodati.

Evaṃ mahāsatto tassa dhammaṃ desetvā dānaṃ pākatikaṃ kāretvā himavantameva gantvā aparihīnajjhāno brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ''iti kho, mahārāja, āgantukaseṭṭhi bhātu puttassa māritattā ettakaṃ kālaṃ neva puttaṃ, na dhītaraṃ alabhī''ti vatvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā kaniṭṭho āgantukaseṭṭhi ahosi, jeṭṭhako pana ahameva ahosi''nti.

Mayhakajātakavaṇṇanā pañcamā.

[391] 6. Vijjādharajātakavaṇṇanā

Dubbaṇṇarūpanti idaṃ satthā jetavane viharanto lokatthacariyaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **mahākaṇhajātake** (jā. 1.12.61 ādayo) āvi bhavissati. Tadā pana satthā ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato lokatthacariyaṃ cariyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sakko ahosi. Tadā eko vijjādharo vijjaṃ parivattetvā aḍḍharattasamaye āgantvā bārāṇasirañño aggamahesiyā saddhiṃ aticarati, tassā paricārikāyo sañjāniṃsu. Sā sayameva rājānaṃ upasaṅkamitvā ''deva, eko puriso aḍḍharattasamaye sirigabbhaṃ pavisitvā maṃ dūsetī''ti āha. ''Sakkhissasi pana kiñci saññāṇaṃ kātu''nti? ''Sakkomi, devā''ti sā jātihiṅgulikapātiṃ āharāpetvā tassa purisassa rattiṃ āgantvā abhiramitvā gacchantassa piṭṭhiyaṃ pañcaṅgulikaṃ datvā pātova rañño ārocesi. Rājā manusse āṇāpesi ''gacchatha, sabbadisāsu oloketvā piṭṭhiyaṃ katajātihiṅgulapañcaṅgulikapurisaṃ gaṇhathā''ti. Vijjādharopi rattiṃ anācāraṃ katvā divā susāne sūriyaṃ namassanto ekapādena tiṭṭhati. Rājapurisā taṃ disvā parivārayiṃsu. So ''pākaṭaṃ me kammaṃ jāta''nti vijjaṃ parivattetvā ākāsena uppatitvā gato.

Rājā taṃ disvā āgatapurise ''addasathā''ti pucchi. ''Āma, addasāmā''ti. ''Ko nāmeso''ti? ''Pabbajito, devā''ti. ''So hi rattiṃ anācāraṃ katvā divā pabbajitavesena vasati''. Rājā ''ime divā samaṇavesena caritvā rattiṃ anācāraṃ karontī''ti pabbajitānaṃ kujjhitvā micchāgahaṇaṃ gahetvā ''mayhaṃ vijitā ime sabbe pabbajitā palāyantu, diṭṭhadiṭṭhaṭṭhāne rājāṇaṃ karissantū''ti bheriṃ carāpesi. Tiyojanasatikā kāsiraṭṭhā palāyitvā sabbe pabbajitā aññarājadhāniyo agamiṃsu. Sakalakāsiraṭṭhe manussānaṃ ovādadāyako ekopi dhammikasamaṇabrāhmaṇo nāhosi. Anovādakā manussā pharusā ahesuṃ, dānasīlavimukhā matamatā yebhuyyena apāye nibbattiṃsu, sagge nibbattanakā nāma nāhesuṃ.

Sakko nave devaputte apassanto ''kiṃ nu kho kāraṇa''nti āvajjetvā vijjādharaṃ nissāya bārāṇasiraññā kuddhena micchāgahaṇaṃ gahetvā pabbajitānaṃ raṭṭhā pabbājitabhāvaṃ ñatvā ''ṭhapetvā maṃ añño imassa rañño micchāgahaṇaṃ bhindituṃ samattho nāma natthi, rañño ca raṭṭhavāsīnañca avassayo bhavissāmī''ti cintetvā nandamūlapabbhāre paccekabuddhānaṃ santikaṃ gantvā vanditvā ''bhante, mayhaṃ ekaṃ mahallakaṃ paccekabuddhaṃ detha, kāsiraṭṭhaṃ pasādessāmī''ti āha. So saṅghattherameva labhi, athassa pattacīvaraṃ gahetvā taṃ purato katvā sayaṃ pacchato hutvā sirasmiṃ añjaliṃ ṭhapetvā paccekabuddhaṃ namassanto uttamarūpadharo māṇavako hutvā sakalanagarassa matthakena tikkhattuṃ vicaritvā rājadvāraṃ āgantvā ākāse aṭṭhāsi. Amaccā rañño ārocesuṃ ''deva, abhirūpo māṇavako ekaṃ samaṇaṃ ānetvā rājadvāre ākāse ṭhito''ti. Rājā āsanā uṭṭhāya sīhapañjare ṭhatvā ''māṇavaka, kasmā tvaṃ abhirūpo samāno etassa virūpassa samaṇassa pattacīvaraṃ gahetvā namassamāno ṭhito''ti tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

108. ''Dubbaṇṇarūpaṃ tuvamariyavaṇṇī, purakkhatvā pañjaliko namassasi;
Seyyo nu teso udavā sarikkho, nāmaṃ parassattano cāpi brūhī''ti.

Tattha **ariyavaṇṇī**ti sundararūpo. **Seyyo nu teso**ti eso virūpo pabbajito kiṃ nu tayā uttaritaro, udāhu sarikkho. **Nāmaṃ parassattano cāpī**ti etassa parassa ca attano ca nāmaṃ brūhīti pucchati.

Atha naṃ sakko ''mahārāja, samaṇā nāma garuṭṭhāniyā, tena me nāmaṃ lapituṃ na labbhati, mayhaṃ pana te nāmaṃ kathessāmī''ti vatvā dutiyaṃ gāthamāha –

109. ''Na nāmagottaṃ gaṇhanti rāja, sammaggatānujjugatāna devā;
Ahañca te nāmadheyyaṃ vadāmi, sakkohamasmī tidasānamindo''ti.

Tattha **sammaggatānujjugatāna devā**ti mahārāja, sabbasaṅkhāre yathā sabhāvasarasavasena sammasitvā aggaphalaṃ arahattaṃ pattattā sammaggatānaṃ, ujunā ca aṭṭhaṅgikena maggena nibbānaṃ gatattā ujugatānaṃ mahākhīṇāsavānaṃ upapattidevehi uttaritarānaṃ visuddhidevānaṃ upapattidevā nāmagottaṃ na gaṇhanti. **Ahañca te nāmadheyya**nti apica ahaṃ attano nāmadheyyaṃ tuyhaṃ kathemi.

Taṃ sutvā rājā tatiyagāthāya bhikkhunamassane ānisaṃsaṃ pucchi –

110. ''Yo disvā bhikkhuṃ caraṇūpapannaṃ, purakkhatvā pañjaliko namassati;
Pucchāmi taṃ devarājetamatthaṃ, ito cuto kiṃ labhate sukhaṃ so''ti.

Sakko catutthagāthāya kathesi –

111. ''Yo disvā bhikkhuṃ caraṇūpapannaṃ, purakkhatvā pañjaliko namassati;
Diṭṭheva dhamme labhate pasaṃsaṃ, saggañca so yāti sarīrabhedā''ti.

Tattha **bhikkhu**nti bhinnakilesaṃ parisuddhapuggalaṃ. **Caraṇūpapanna**nti sīlacaraṇena upetaṃ. **Diṭṭheva dhamme**ti na kevalaṃ ito cutoyeva, imasmiṃ pana attabhāve so pasaṃsaṃ labhati, pasaṃsāsukhaṃ vindatīti.

Rājā sakkassa kathaṃ sutvā attano micchāgahaṇaṃ bhinditvā tuṭṭhamānaso pañcamaṃ gāthamāha –

112. ''Lakkhī vata me udapādi ajja, yaṃ vāsavaṃ bhūtapatiddasāma;
Bhikkhuñca disvāna tuvañca sakka, kāhāmi puññāni anappakānī''ti.

Tattha **lakkhī**ti sirī, paññātipi vadanti. Idaṃ vuttaṃ hoti – ajja mama tava vacanaṃ suṇantasseva kusalākusalavipākajānanapaññā udapādīti. **Ya**nti nipātamattaṃ. **Bhūtapatiddasāmā**ti bhūtapatiṃ addasāma.

Taṃ sutvā sakko paṇḍitassa thutiṃ karonto chaṭṭhaṃ gāthamāha –

113. ''Addhā have sevitabbā sapaññā, bahussutā ye bahuṭhānacintino;
Bhikkhuñca disvāna mamañca rāja, karohi puññāni anappakānī''ti.

Tattha **bahuṭhānacintino**ti bahūni kāraṇāni cintanasamatthā.

Taṃ sutvā rājā osānagāthamāha –

114. ''Akkodhano niccapasannacitto, sabbātithīyācayogo bhavitvā;
Nihacca mānaṃ abhivādayissaṃ, sutvāna devinda subhāsitānī''ti.

Tattha **sabbātithīyācayogo bhavitvā**ti sabbesaṃ atithīnaṃ āgatānaṃ āgantukānaṃ yaṃ yaṃ te yācanti, tassa tassa yutto anucchaviko bhavitvā, sabbaṃ tehi yācitayācitaṃ dadamānoti attho. **Sutvāna devinda subhāsitānī**ti tava subhāsitāni sutvā ahaṃ evarūpo bhavissāmīti vadati.

Evañca pana vatvā pāsādā oruyha paccekabuddhaṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Paccekabuddho ākāse pallaṅkena nisīditvā ‘‘mahārāja, vijjādharo na samaṇo, tvaṃ ito paṭṭhāya ‘atuccho loko, atthi dhammikasamaṇabrāhmaṇā’ti ñatvā dānaṃ dehi, sīlaṃ rakkha, uposathakammaṃ karohī’’ti rājānaṃ ovadi. Sakkopi sakkānubhāvena ākāse ṭhatvā ‘‘ito paṭṭhāya appamattā hothā’’ti nāgarānaṃ ovādaṃ datvā ‘‘palātā samaṇabrāhmaṇā āgacchantū’’ti bheriṃ carāpesi. Atha te ubhopi sakaṭṭhānameva agamaṃsu. Rājā tassa ovāde ṭhatvā dānādīni puññāni akāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā paccekabuddho parinibbuto, rājā ānando ahosi, sakko pana ahameva ahosi’’nti.

Vijjādharajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[392] 7. Siṅghapupphajātakavaṇṇanā

Yametanti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira jetavanā nikkhamitvā kosalaraṭṭhe aññataraṃ araññaṃ nissāya viharanto ekadivasaṃ padumasaraṃ otaritvā supupphitapadumaṃ disvā adhovāte ṭhatvā upasiṅghi. Atha naṃ tasmiṃ vane adhivatthā devatā ‘‘mārisa, tvaṃ gandhatheno nāma, idaṃ te ekaṃ theyyaṅga’’nti saṃvejesi. So tāya saṃvejito puna jetavanaṃ āgantvā satthāraṃ vanditvā nisinno ‘‘kahaṃ bhikkhu nivutthosī’’ti puṭṭho ‘‘asukavanasaṇḍe nāma, tattha ca maṃ devatā evaṃ nāma saṃvejesī’’ti āha. Atha naṃ satthā ‘‘na kho bhikkhu pupphaṃ upasiṅghanto tvameva devatāya saṃvejito, porāṇakapaṇḍitāpi saṃvejitapubbā’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto ekasmiṃ kāsikagāme brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ uggahitasippo aparabhāge isipabbajjaṃ pabbajitvā ekaṃ padumasaraṃ nissāya upavasanto ekadivasaṃ saraṃ otaritvā supupphitapadumaṃ upasiṅghamāno aṭṭhāsi. Atha naṃ ekā devadhītā rukkhakkhandhavivare ṭhatvā saṃvejayamānā paṭhamaṃ gāthamāha –

115. ‘‘Yametaṃ vārijaṃ pupphaṃ, adinnaṃ upasiṅghasi;
Ekaṅgametaṃ theyyānaṃ, gandhathenosi mārisā’’ti.

Tattha **ekaṅgameta**nti ekakoṭṭhāso esa.

Tato bodhisatto dutiyaṃ gāthamāha –

116. ‘‘Na harāmi na bhañjāmi, ārā siṅghāmi vārijaṃ;
Atha kena nu vaṇṇena, gandhathenoti vuccatī’’ti.

Tattha **ārā siṅghāmī**ti dūre ṭhito ghāyāmi. **Vaṇṇenā**ti kāraṇena.

Tasmiṃ khaṇe eko puriso tasmiṃ sare bhisāni ceva khaṇati, puṇḍarīkāni ca bhañjati. Bodhisatto taṃ disvā ‘‘maṃ ārā ṭhatvā upasiṅghantaṃ ‘coro’ti vadasi, etaṃ purisaṃ kasmā na bhaṇasī’’ti tāya saddhiṃ sallapanto tatiyaṃ gāthamāha –

117. ‘‘Yoyaṃ bhisāni khaṇati, puṇḍarīkāni bhañjati;
Evaṃ ākiṇṇakammanto, kasmā eso na vuccatī’’ti.

Tattha **ākiṇṇakammanto**ti kakkhaḷakammanto dāruṇakammanto.

Athassa avacanakāraṇaṃ ācikkhantī devatā catutthapañcamagāthā abhāsi –

118. ‘‘Ākiṇṇaluddo puriso, dhāticelaṃva makkhito;

Tasmiṃ me vacanaṃ natthi, tañcārahāmi vattave.

119. ‘‘Anaṅgaṇassa posassa, niccaṃ sucigavesino;
Vālaggamattaṃ pāpassa, abbhāmattaṃva khāyatī’’ti.

Tattha **dhāticelaṃvā**ti kheḷasiṅghāṇikamuttagūthamakkhitaṃ dhātidāsiyā nivatthacelaṃ viya ayaṃ pāpamakkhitoyeva, tena kāraṇena tasmiṃ mama vacanaṃ natthi. **Tañcārahāmī**ti samaṇā pana ovādakkhamā honti piyasīlā, tasmā taṃ appamattakampi ayuttaṃ karontaṃ vattuṃ arahāmi samaṇāti. **Anaṅgaṇassā**ti niddosassa tumhādisassa. **Abbhāmattaṃva khāyatī**ti mahāmeghappamāṇaṃ hutvā upaṭṭhāti, idāni kasmā evarūpaṃ dosaṃ abbohārikaṃ karosīti.

Tāya pana saṃvejito bodhisatto saṃvegappatto chaṭṭhaṃ gāthamāha –

120. ‘‘Addhā maṃ yakkha jānāsi, atho maṃ anukampasi;
Punapi yakkha vajjāsi, yadā passasi edisa’’nti.

Tattha **yakkhā**ti devataṃ ālapati. **Vajjāsī**ti vadeyyāsi. **Yadā passasi edisa**nti yadā mama evarūpaṃ dosaṃ passasi, tadā evaṃ mama vadeyyāsīti vadati.

Athassa sā devadhītā sattamaṃ gāthamāha –

121. ‘‘Neva taṃ upajīvāmi, napi te bhatakāmhase;
Tvameva bhikkhu jāneyya, yena gaccheyya suggati’’nti.

Tattha **bhatakāmhase**ti tava bhatihatā kammakarāpi na homa. Kiṃkāraṇā taṃ sabbakālaṃ rakkhamānā vicarissāmāti dīpeti. **Yena gaccheyyā**ti bhikkhu yena kammena tvaṃ sugatiṃ gaccheyyāsi, tvameva taṃ jāneyyāsīti.

Evaṃ sā tassa ovādaṃ datvā attano vimānameva paviṭṭhā. Bodhisattopi jhānaṃ nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne so bhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā devadhītā uppalavaṇṇā ahosi, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Siṅghapupphajātakavaṇṇanā sattamā.

[393] 8. Vighāsādajātakavaṇṇanā

Susukhaṃ vata jīvantīti idaṃ satthā pubbārāme viharanto keḷisīlake bhikkhū ārabbha kathesi. Tesu hi mahāmoggallānattherena pāsādaṃ kampetvā saṃvejitesu dhammasabhāyaṃ bhikkhū tesaṃ aguṇaṃ kathentā nisīdiṃsu. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepete keḷisīlakāyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sakko ahosi. Atha aññatarasmiṃ kāsikagāme satta bhātaro kāmesu dosaṃ disvā nikkhamitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā majjhāraññe vasantā yoge yogaṃ akatvā kāyadaḷhībahulā hutvā nānappakāraṃ kīḷaṃ kīḷantā cariṃsu. Sakko devarājā ‘‘ime saṃvejessāmī’’ti suko hutvā tesaṃ vasanaṭṭhānaṃ āgantvā ekasmiṃ rukkhe nilīyitvā te saṃvejento paṭhamaṃ gāthamāha –

122. ‘‘Susukhaṃ vata jīvanti, ye janā vighāsādino;
Diṭṭheva dhamme pāsaṃsā, samparāye ca suggatī’’ti.

Tattha **vighāsādino**ti bhuttātirekaṃ bhuñjante sandhāyāha. **Diṭṭheva dhamme**ti ye evarūpā, te diṭṭheva dhamme pāsaṃsā, samparāye ca tesaṃ sugati hoti, sagge uppajjantīti adhippāyena vadati.

Atha tesu eko tassa vacanaṃ sutvā avasese āmantetvā dutiyaṃ gāthamāha –

123. ‘‘Sukassa bhāsamānassa, na nisāmetha paṇḍitā;
Idaṃ suṇātha sodariyā, amhevāyaṃ pasaṃsatī’’ti.

Tattha **bhāsamānassā**ti mānusikāya vācāya bhaṇantassa. **Na nisāmethā**ti na suṇātha. **Idaṃ suṇāthā**ti idamassa vacanaṃ suṇātha. **Sodariyā**ti samāne udare vutthabhāvena te ālapanto āha.

Atha ne paṭikkhipanto suko tatiyaṃ gāthamāha –

124. ‘‘Nāhaṃ tumhe pasaṃsāmi, kuṇapādā suṇātha me;
Ucchiṭṭhabhojino tumhe, na tumhe vighāsādino’’ti.

Tattha **kuṇapādā**ti kuṇapakhādakāti te ālapati.

Te tassa vacanaṃ sutvā sabbepi catutthaṃ gāthamāhaṃsu –

125. ‘‘Sattavassā pabbajitā, majjhāraññe sikhaṇḍino;
Vighāseneva yāpentā, mayañce bhoto gārayhā;
Ke nu bhoto pasaṃsiyā’’ti.

Tattha **sikhaṇḍino**ti cūḷāya samannāgatā. **Vighāsenevā**ti ettakaṃ kālaṃ satta vassāni sīhabyagghavighāseneva yāpentā yadi bhoto gārayhā, atha ke nu te pasaṃsiyāti.

Te lajjāpento mahāsatto pañcamaṃ gāthamāha –

126. ‘‘Tumhe sīhānaṃ byagghānaṃ, vāḷānañcāvasiṭṭhakaṃ;
Ucchiṭṭheneva yāpentā, maññivho vighāsādino’’ti.

Tattha **vāḷānañcāvasiṭṭhaka**nti sesavāḷamigānañca avasiṭṭhakaṃ ucchiṭṭhabhojanaṃ.

Taṃ sutvā tāpasā ‘‘sace mayaṃ na vighāsādā, atha ke carahi te vighāsādā’’ti? Atha tesaṃ so tamatthaṃ ācikkhanto chaṭṭhaṃ gāthamāha –

127. ‘‘Ye brāhmaṇassa samaṇassa, aññassa vā vanibbino;
Datvāva sesaṃ bhuñjanti, te janā vighāsādino’’ti.

Tattha **vanibbino**ti taṃ taṃ bhaṇḍaṃ yācanakassa. Evaṃ te lajjāpetvā mahāsatto sakaṭṭhānameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā satta bhātaro ime keḷisīlakā bhikkhū ahesuṃ, sakko pana ahameva ahosi’’nti.

Vighāsādajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[394] 9. Vaṭṭakajātakavaṇṇanā

Paṇītanti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ lolabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu lolo’’ti pucchitvā ‘‘āma, bhante’’ti vutte ‘‘na kho bhikkhu idāneva lolo, pubbepi tvaṃ loloyeva, lolatāya pana bārāṇasiyaṃ hatthigavāssapurisakuṇapehi atitto ‘ito uttaritaraṃ labhissāmī’ti araññaṃ paviṭṭhosī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto vaṭṭakayoniyaṃ nibbattitvā araññe lūkhatiṇabījāhāro vasi. Tadā bārāṇasiyaṃ eko lolakāko hatthikuṇapādīhi atitto ‘‘ito uttaritaraṃ labhissāmī’’ti araññaṃ pavisitvā phalāphalaṃ khādanto bodhisattaṃ disvā ‘‘ayaṃ vaṭṭako ativiya thūlasarīro, madhuraṃ gocaraṃ khādati maññe, etassa gocaraṃ pucchitvā taṃ khāditvā ahampi thūlo bhavissāmī’’ti cintetvā bodhisattassa uparibhāge sākhāya nilīyitvā bodhisattaṃ pucchi ‘‘bho vaṭṭaka, kiṃ nāma paṇītāhāraṃ bhuñjasi, thūlasarīro ahosī’’ti? Bodhisatto tena pucchito tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto paṭhamaṃ gāthamāha –

128. ‘‘Paṇītaṃ bhuñjase bhattaṃ, sappitelañca mātula;
Atha kena nu vaṇṇena, kiso tvamasi vāyasā’’ti.

Tattha **bhatta**nti manussānaṃ bhojananiyāmena paṭiyāditabhattaṃ. **Mātulā**ti taṃ piyasamudācārena ālapati. **Kiso**ti appamaṃsalohito.

Tassa vacanaṃ sutvā kāko tisso gāthā abhāsi –

129. ‘‘Amittamajjhe vasato, tesu āmisamesato;
Niccaṃ ubbiggahadayassa, kuto kākassa daḷhiyaṃ.

130. ‘‘Niccaṃ ubbegino kākā, dhaṅkā pāpena kammunā;
Laddho piṇḍo na pīṇeti, kiso tenasmi vaṭṭaka.

131. ‘‘Lūkhāni tiṇabījāni, appasnehāni bhuñjasi;
Atha kena nu vaṇṇena, thūlo tvamasi vaṭṭakā’’ti.

Tattha **daḷhiya**nti evarūpassa mayhaṃ kākassa kuto daḷhībhāvo, kuto thūlanti attho. **Ubbegino**ti ubbegavanto. **Dhaṅkā**ti kākānameva nāmaṃ. **Pāpena kammunā laddho**ti kākena manussasantakavilumpanasaṅkhātena pāpena kammena laddho piṇḍo. **Na pīṇetī**ti na tappeti. **Tenasmī**ti tena kāraṇenāhaṃ kiso asmi. **Appasnehānī**ti mandojāni. Idaṃ kāko bodhisattaṃ ‘‘paṇītabhojanaṃ khādatī’’ti saññī hutvāpi vaṭṭakānaṃ gahitagocaraṃ pucchanto āha.

Taṃ sutvā bodhisatto attano thūlabhāvakāraṇaṃ kathento imā gāthā abhāsi –

132. ‘‘Appicchā appacintāya, adūragamanena ca;
Laddhāladdhena yāpento, thūlo tenasmi vāyasa.

133. ‘‘Appicchassa hi posassa, appacintasukhassa ca;
Susaṅgahitamānassa, vuttī susamudānayā’’ti.

Tattha **appicchā**ti āhāresu appicchatāya nittaṇhatāya, kevalaṃ sarīrayāpanavaseneva āhārāharaṇatāyāti attho. **Appacintāyā**ti ‘‘ajja kahaṃ āhāraṃ labhissāmi, sve kaha’’nti evaṃ āhāracintāya abhāvena. **Adūragamanena cā**ti ‘‘asukasmiṃ nāma ṭhāne madhuraṃ labhissāmī’’ti cintetvā avidūragamanena ca. **Laddhāladdhenā**ti lūkhaṃ vā hotu paṇītaṃ vā, yaṃ laddhaṃ, teneva. **Thūlo tenasmī**ti tena catubbidhena kāraṇena thūlo asmi. **Vāyasā**ti kākaṃ ālapati. **Appacintasukhassā**ti āhāracintārahitānaṃ appacintānamariyānaṃ sukhaṃ assatthīti appacintasukho, tassa tādisena sukhena samannāgatassa. **Susaṅgahitamānassā**ti ‘‘ettakaṃ bhuñjitvā jīrāpetuṃ sakkhissāmī’’ti evaṃ suṭṭhu

saṅgahitāhāramānassa. **Vuttī susamudānayā**ti evarūpassa puggalassa jīvitavutti sukhena sakkā samudānetuṃ susamudānayā sunibbattiyā.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne lolabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā kāko lolabhikkhu ahosi, vaṭṭako pana ahameva ahosinti.

Vaṭṭakajātakavaṇṇanā navamā.

[395] 10. Pārāvatajātakavaṇṇanā

Cirassaṃ vata passāmīti idaṃ satthā jetavane viharanto lolabhikkhuṃyeva ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu heṭṭhā vuttanayameva.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto pārāvato hutvā bārāṇasiseṭṭhino mahānase nīḷapacchiyaṃ vasati. Kākopi tena saddhiṃ vissāsaṃ katvā tattheva vasatīti sabbaṃ vitthāretabbaṃ. Bhattakārako kākapattāni luñcitvā piṭṭhena taṃ makkhetvā ekaṃ kapālakhaṇḍaṃ vijjhitvā kaṇṭhe piḷandhitvā pacchiyaṃ pakkhipi. Bodhisatto araññato āgantvā taṃ disvā parihāsaṃ karonto paṭhamaṃ gāthamāha –

134. ‘‘Cirassaṃ vata passāmi, sahāyaṃ maṇidhārinaṃ;
Sukatā massukuttiyā, sobhate vata me sakhā’’ti.

Tattha **massukuttiyā**ti imāya massukiriyāya.

Taṃ sutvā kāko dutiyaṃ gāthamāha –

135. ‘‘Parūḷhakacchanakhalomo, ahaṃ kammesu byāvaṭo;
Cirassaṃ nhāpitaṃ laddhā, lomaṃ taṃ ajja hārayi’’nti.

Tattha **ahaṃ kammesu byāvaṭo**ti ahaṃ samma pārāvata, rājakammesu byāvaṭo okāsaṃ alabhanto parūḷhakacchanakhalomo ahosinti vadati. **Ajja hārayi**nti ajja hāresiṃ.

Tato bodhisatto tatiyaṃ gāthamāha –

136. ‘‘Yaṃ nu lomaṃ ahāresi, dullabhaṃ laddha kappakaṃ;
Atha kiñcarahi te samma, kaṇṭhe kiṇikiṇāyatī’’ti.

Tassattho – yaṃ tāva dullabhaṃ kappakaṃ labhitvā lomaṃ harāpesi, taṃ harāpaya, atha kiñcarahi te vayassa idaṃ kaṇṭhe kiṇikiṇāyatīti.

Tato kāko dve gāthā abhāsi –

137. ‘‘Manussasukhumālānaṃ, maṇi kaṇṭhesu lambati;
Tesāhaṃ anusikkhāmi, mā tvaṃ maññi davā kataṃ.

138. ‘‘Sacepimaṃ pihayasi, massukuttiṃ sukāritaṃ;
Kārayissāmi te samma, maṇiñcāpi dadāmi te’’ti.

Tattha **maṇī**ti evarūpānaṃ manussānaṃ ekaṃ maṇiratanaṃ kaṇṭhesu lambati. **Tesāha**nti tesaṃ ahaṃ. **Mā tvaṃ maññī**ti tvaṃ pana ‘‘etaṃ mayā davā kata’’nti mā maññi. **Sacepimaṃ pihayasī**ti sace

imaṃ mama kataṃ massukuttiṃ tvaṃ icchasi.

Taṃ sutvā bodhisatto chaṭṭhaṃ gāthamāha –

139. ‘‘Tvaññeva maṇinā channo, sukatāya ca massuyā;
Āmanta kho taṃ gacchāmi, piyaṃ me tavadassana’’nti.

Tattha **maṇinā**ti maṇino, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti – samma vāyasa, tvaññeva imassa maṇino anucchaviko imissā ca sukatāya massuyā, mama pana tava adassanameva piyaṃ, tasmā taṃ āmantayitvā gacchāmīti.

Evañca pana vatvā bodhisatto uppatitvā aññattha gato. Kāko tattheva jīvitakkhayaṃ patto.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne lolabhikkhu anāgāmiphale patiṭṭhahi. Tadā kāko lolabhikkhu ahosi, pārāvato pana ahameva ahosinti.

Pārāvatajātakavaṇṇanā dasamā.

Kharaputtavaggo dutiyo niṭṭhito.

Jātakuddānaṃ –

Avāriyaṃ setaketu, darīmukhañca neru ca;
Āsaṅkamigālopañca, kāḷakaṇṇī ca kukkuṭaṃ.

Dhammadhajañca nandiyaṃ, kharaputtaṃ sūci ceva;
Tuṇḍilaṃ soṇṇakakkaṭaṃ, mayhakaṃ vijjādharañceva.

Siṅghapupphaṃ vighāsādaṃ, vaṭṭakañca pārāvataṃ;
Saṅgāyiṃsu mahātherā, chakke vīsati jātake.

Chakkanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

7. Sattakanipāto

1. Kukkuvaggo

[396] 1. Kukkujātakavaṇṇanā

Diyaḍḍhakukkūti idaṃ satthā jetavane viharanto rājovādaṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu **tesakuṇajātake** (jā. 2.17.1 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa atthadhammānusāsako amacco ahosi. Rājā agatigamane patiṭṭhāya adhammena rajjaṃ kāresi, janapadaṃ pīḷetvā dhanameva saṃhari. Bodhisatto rājānaṃ ovaditukāmo ekaṃ upamaṃ upadhārento vicarati, rañño uyyāne vāsāgāraṃ vippakataṃ hoti aniṭṭhitacchadanaṃ, dārukaṇṇikaṃ āropetvā gopānasiyo pavesitamattā honti. Rājā kīḷanatthāya uyyānaṃ gantvā tattha vicaritvā taṃ gehaṃ pavisitvā ullokento kaṇṇikamaṇḍalaṃ disvā attano uparipatanabhayena nikkhamitvā bahi ṭhito puna oloketvā ‘‘kiṃ nu kho nissāya kaṇṇikā ṭhitā, kiṃ nissāya gopānasiyo’’ti cintetvā bodhisattaṃ pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

1. ‘‘Diyaḍḍhakukkū udayena kaṇṇikā, vidatthiyo aṭṭha parikkhipanti naṃ;

Sā siṃsapā, sāramayā apheggukā, kuhiṃ ṭhitā upparito na dhaṃsatī''ti.

Tattha **diyaḍḍhakukkū**ti diyaḍḍharatanā. **Udayenā**ti uccattena. **Parikkhipanti na**nti taṃ panetaṃ aṭṭha vidatthiyo parikkhipanti, parikkhepato aṭṭhavidatthipamāṇāti vuttaṃ hoti. **Kuhiṃ ṭhitā**ti kattha patiṭṭhitā hutvā. **Na dhaṃsatī**ti na patati.

Taṃ sutvā bodhisatto ''laddhā dāni me rañño ovādatthāya upamā''ti cintetvā imā gāthā āha –

2. ''Yā tiṃsati sāramayā anujjukā, parikiriya gopānasiyo samaṃ ṭhitā;
Tāhi susaṅgahitā balasā pīḷitā, samaṃ ṭhitā upparito na dhaṃsati.

3. ''Evampi mittehi daḷhehi paṇḍito, abhejjarūpehi sucīhi mantibhi;
Susaṅgahīto siriyā na dhaṃsati, gopānasībhāravahāva kaṇṇikā''ti.

Tattha **yā tiṃsati sāramayā**ti yā etā sārarukkhamayā tiṃsati gopānasiyo. **Parikiriyā**ti parivāretvā. **Samaṃ ṭhitā**ti samabhāgena ṭhitā. **Balasā pīḷitā**ti tāhi tāhi gopānasīhi balena pīḷitā suṭṭhu saṅgahitā ekābaddhā hutvā. **Paṇḍito**ti ñāṇasampanno rājā. **Sucīhī**ti sucisamācārehi kalyāṇamittehi. **Mantibhī**ti mantakusalehi. **Gopānasībhāravahāva kaṇṇikā**ti yathā gopānasīnaṃ bhāraṃ vahamānā kaṇṇikā na dhaṃsati na patati, evaṃ rājāpi vuttappakārehi mantīhi abhijjahadayehi susaṅgahito sirito na dhaṃsati na patati na parihāyati.

Rājā bodhisatte kathenteyeva attano kiriyaṃ sallakkhetvā kaṇṇikāya asati gopānasiyo na tiṭṭhanti, gopānasīhi asaṅgahitā kaṇṇikā na tiṭṭhati, gopānasīsu bhijjantīsu kaṇṇikā patati, evameva adhammiko rājā attano mittāmacce ca balakāye ca brāhmaṇagahapatike ca asaṅgaṇhanto tesu bhijjantesu tehi asaṅgahito issariyā dhaṃsati, raññā nāma dhammikena bhavitabbanti. Athassa tasmiṃ khaṇe paṇṇākāratthāya mātuluṅgaṃ āhariṃsu. Rājā ''sahāya, imaṃ mātuluṅgaṃ khādā''ti bodhisattaṃ āha. Bodhisatto taṃ gahetvā ''mahārāja, imaṃ khādituṃ ajānantā tittakaṃ vā karonti ambilaṃ vā, jānantā pana paṇḍitā tittakaṃ hāretvā ambilaṃ anīharitvā mātuluṅgarasaṃ anāsetvāva khādantī''ti rañño imāya upamāya dhanasaṅgharaṇūpāyaṃ dassento dve gāthā abhāsi –

4. ''Kharattacaṃ bellaṃ yathāpi satthavā, anāmasantopi karoti tittakaṃ;
Samāharaṃ sāduṃ karoti patthiva, asāduṃ kayirā tanubandhamuddharaṃ.

5. ''Evampi gāmanigamesu paṇḍito, asāhasaṃ rājadhanāni saṅgharaṃ;
Dhammānuvattī paṭipajjamāno, sa phāti kayirā aviheṭhayaṃ para''nti.

Tattha **kharattaca**nti thaddhatacaṃ. **Bella**nti mātuluṅgaṃ. 'Bela''ntipi pāṭho, ayamevattho. **Satthavā**ti satthakahattho. **Anāmasanto**ti bahitacaṃ tanukampi atacchanto idaṃ phalaṃ tittakaṃ karoti. **Samāhara**nti samāharanto bahitacaṃ tacchanto anto ca ambilaṃ anīharanto taṃ sāduṃ karoti. **Patthivā**ti rājānaṃ ālapati. **Tanubandhamuddhara**nti tanukaṃ pana tacaṃ uddharanto sabbaso tittakassa anapanītattā taṃ asādumeva kayirā. **Eva**nti evaṃ paṇḍito rājāpi asāhasaṃ sāhasiyā taṇhāya vasaṃ agacchanto agatigamanaṃ pahāya raṭṭhaṃ apīḷetvā upacikānaṃ vammikavaḍḍhananiyāmena madhukarānaṃ reṇuṃ gahetvā madhukaraṇaniyāmena ca dhanaṃ saṅgharanto –

''Dānaṃ sīlaṃ pariccāgaṃ, ajjavaṃ maddavaṃ tapaṃ;
Akkodhaṃ avihiṃsañca, khantiñca avirodhana''nti. –

Iti imesaṃ dasannaṃ rājadhammānaṃ anuvattanena dhammānuvattī hutvā paṭipajjamāno so attano ca paresañca phātiṃ vaḍḍhiṃ kareyya paraṃ aviheṭhentoyevāti.

Rājā bodhisattena saddhiṃ mantento pokkharaṇītīraṃ gantvā supupphitaṃ bālasūriyavaṇṇaṃ

udakena anupalittaṃ padumaṃ disvā āha – ‘‘sahāya, imaṃ padumaṃ udake sañjātameva udakena alimpamānaṃ ṭhita’’nti. Atha naṃ bodhisatto ‘‘mahārāja, raññā nāma evarūpena bhavitabba’’nti ovadanto imā gāthā āha –

6. ‘‘Odātamūlaṃ sucivārisambhavaṃ, jātaṃ yathā pokkharaṇīsu ambujaṃ;
Padumaṃ yathā agginikāsiphālimaṃ, na kaddamo na rajo na vāri limpati.

7. ‘‘Evampi vohārasuciṃ asāhasaṃ, visuddhakammantamapetapāpakaṃ;
Na limpati kammakilesa tādiso, jātaṃ yathā pokkharaṇīsu ambuja’’nti.

Tattha **odātamūla**nti paṇḍaramūlaṃ. **Ambuja**nti padumasseva vevacanaṃ. **Agginikāsiphālima**nti agginikāsinā sūriyena phālitaṃ vikasitanti attho. **Na kaddamo na rajo na vāri limpatī**ti neva kaddamo na rajo na udakaṃ limpati, na makkhetīti attho. ‘‘Lippati’’cceva vā pāṭho, bhummatthe vā etāni paccattavacanāni, etesu kaddamādīsu na lippati, na allīyatīti attho. **Vohārasuci**nti porāṇakehi dhammikarājūhi likhāpetvā ṭhapitavinicchayavohāre suciṃ, agatigamanaṃ pahāya dhammena vinicchayakārakanti attho. **Asāhasa**nti dhammikavinicchaye ṭhitattāyeva sāhasikakiriyāya virahitaṃ. **Visuddhakammanta**nti teneva asāhasikaṭṭhena visuddhakammantaṃ saccavādiṃ nikkodhaṃ majjhattaṃ tulābhūtaṃ lokassa. **Apetapāpaka**nti apagatapāpakammaṃ. **Na limpati kammakilesa tādiso**ti taṃ rājānaṃ pāṇātipāto adinnādānaṃ kāmesumicchācāro musāvādoti ayaṃ kammakileso na allīyati. Kiṃkāraṇā? **Tādiso jātaṃ yathā pokkharaṇīsu ambujaṃ**. Tādiso hi rājā yathā pokkharaṇīsu jātaṃ padumaṃ anupalittaṃ, evaṃ anupalitto nāma hoti.

Rājā bodhisattassa ovādaṃ sutvā tato paṭṭhāya dhammena rajjaṃ kārento dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā rājā ānando ahosi, paṇḍitāmacco pana ahameva ahosi’’nti.

Kukkujātakavaṇṇanā paṭhamā.

[397] 2. Manojajātakavaṇṇanā

Yathā cāpo ninnamatīti idaṃ satthā veḷuvane viharanto vipakkhasevakaṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu pana heṭṭhā **mahiḷāmukhajātake** (jā. 1.1.26) vitthāritameva. Tadā pana satthā ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa vipakkhasevakoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto sīho hutvā sīhiyā saddhiṃ saṃvasanto dve potake labhi – puttañca dhītarañca. Puttassa manojoti nāmaṃ ahosi, so vayappatto ekaṃ sīhapotikaṃ gaṇhi. Iti te pañca janā ahesuṃ. Manojo vanamahiṃsādayo vadhitvā maṃsaṃ āharitvā mātāpitaro ca bhaginiñca pajāpatiñca poseti. So ekadivasaṃ gocarabhūmiyaṃ giriyaṃ nāma siṅgālaṃ palāyituṃ appahontaṃ urena nipannaṃ disvā ‘‘kiṃ, sammā’’ti pucchitvā ‘‘upaṭṭhātukāmomhi, sāmī’’ti vutte ‘‘sādhu, upaṭṭhahassū’’ti taṃ gahetvā attano vasanaguhaṃ ānesi. Bodhisatto taṃ disvā ‘‘tāta manoja, siṅgālā nāma dussīlā pāpadhammā akicce niyojenti, mā etaṃ attano santike karī’’ti vāretuṃ nāsakkhi.

Athekadivasaṃ siṅgālo assamaṃsaṃ khāditukāmo manojaṃ āha – ‘‘sāmi, amhehi ṭhapetvā assamaṃsaṃ aññaṃ akhāditapubbaṃ nāma natthi, assaṃ gaṇhissāmā’’ti. ‘‘Kahaṃ pana, samma, assā hontī’’ti? ‘‘Bārāṇasiyaṃ nadītīre’’ti. So tassa vacanaṃ gahetvā tena saddhiṃ assānaṃ nadiyā nhānavelāyaṃ gantvā ekaṃ assaṃ gahetvā piṭṭhiyaṃ āropetvā vegena attano guhādvārameva āgato. Athassa pitā assamaṃsaṃ khāditvā ‘‘tāta, assā nāma rājabhogā, rājāno ca nāma anekamāyā kusalehi dhanuggahehi vijjhāpenti, assamaṃsakhādanasīhā nāma dīghāyukā na honti, ito paṭṭhāya mā assaṃ gaṇhī’’ti āha. So pitu vacanaṃ akatvā gaṇhateva. ‘‘Sīho asse gaṇhātī’’ti sutvā rājā antonagareyeva

assānaṃ pokkharaṇiṃ kārāpesi. Tatopi āgantvā gaṇhiyeva. Rājā assasālaṃ kāretvā antosālāyameva tiṇodakaṃ dāpesi. Sīho pākāramatthakena gantvā antosālātopi gaṇhiyeva.

Rājā ekaṃ akkhaṇavedhiṃ dhanuggahaṃ pakkosāpetvā ''sakkhissasi tāta, sīhaṃ vijjhitu''nti āha. So ''sakkomī''ti vatvā pākāraṃ nissāya sīhassa āgamanamagge aṭṭakaṃ kāretvā aṭṭhāsi. Sīho āgantvā bahisusāne siṅgālaṃ ṭhapetvā assagahaṇatthāya nagaraṃ pakkhandi. Dhanuggaho āgamanakāle ''atitikhiṇo vego''ti sīhaṃ avijjhitvā assaṃ gahetvā gamanakāle garubhāratāya olīnavegaṃ sīhaṃ tikhiṇena nārācena pacchābhāge vijjhi. Nārāco purimakāyena nikkhamitvā ākāsaṃ pakkhandi. Sīho ''viddhosmī''ti viravi. Dhanuggaho taṃ vijjhitvā asani viya jiyaṃ pothesi. Siṅgālo sīhassa ca jiyāya ca saddaṃ sutvā ''sahāyo me dhanuggahena vijjhitvā mārito bhavissati, matakena hi saddhiṃ vissāso nāma natthi, idāni mama pakatiyā vasanavanameva gamissāmī''ti attanāva saddhiṃ sallapanto dve gāthā abhāsi –

8. ''Yathā cāpo ninnamati, jiyā cāpi nikūjati;
Haññate nūna manojo, migarājā sakhā mama.

9. ''Handa dāni vanantāni, pakkamāmi yathāsukhaṃ;
Netādisā sakhā honti, labbhā me jīvato sakhā''ti.

Tattha **yathā**ti yenākāreneva cāpo ninnamati. **Haññate nūnā**ti nūna haññati. **Netādisā**ti evarūpā matakā sahāyā nāma na honti. **Labbhā me**ti jīvato mama sahāyo nāma sakkā laddhuṃ.

Sīhopi ekavegena gantvā assaṃ guhādvāre pātetvā sayampi maritvā pati. Athassa ñātakā nikkhamitvā taṃ lohitamakkhitaṃ pahāramukhehi paggharitalohitaṃ pāpajanasevitāya jīvitakkhayaṃ pattaṃ addasaṃsu, disvā cassa mātā pitā bhaginī pajāpatīti paṭipāṭiyā catasso gāthā bhāsiṃsu –

10. ''Na pāpajanasaṃsevī, accantaṃ sukhamedhati;
Manojaṃ passa semānaṃ, giriyassānusāsanī.

11. ''Na pāpasampavaṅkena, mātā puttena nandati;
Manojaṃ passa semānaṃ, acchannaṃ samhi lohite.

12. ''Evamāpajjate poso, pāpiyo ca nigacchati;
Yo ve hitānaṃ vacanaṃ, na karoti atthadassinaṃ.

13. ''Evañca so hoti tato ca pāpiyo, yo uttamo adhamajanūpasevī;
Passuttamaṃ adhamajanūpasevitaṃ, migādhipaṃ saravaraveganiddhuta''nti.

Tattha **accantaṃ sukhamedhatī**ti na ciraṃ sukhaṃ labhati. **Giriyassānusāsanī**ti ayaṃ evarūpā giriyassānusāsanīti garahanto āha. **Pāpasampavaṅkenā**ti pāpesu sampavaṅkena pāpasahāyena. **Acchanna**nti nimuggaṃ. **Pāpiyo ca nigacchatī**ti pāpañca vindati. **Hitāna**nti atthakāmānaṃ. **Atthadassina**nti anāgataatthaṃ passantānaṃ. **Pāpiyo**ti pāpataro. **Adhamajanūpasevī**ti adhamajanaṃ upasevī. **Uttama**nti sarīrabalena jeṭṭhakaṃ.

Pacchimā abhisambuddhagāthā –

14. ''Nihīyati puriso nihīnasevī, na ca hāyetha kadāci tulyasevī;
Seṭṭhamupagamaṃ udeti khippaṃ, tasmāttanā uttaritaraṃ bhajethā''ti.

Tattha **nihīyatī**ti bhikkhave, nihīnasevī nāma manojo sīho viya nihīyati parihāyati vināsaṃ pāpuṇāti. **Tulyasevī**ti sīlādīhi attanā sadisaṃ sevamāno na hāyati, vaḍḍhiyeva panassa hoti.

Seṭṭhamupagamanti sīlādīhi uttaritaraṃyeva upagacchanto. **Udeti khippa**nti sīghameva sīlādīhi guṇehi udeti, vuddhiṃ upagacchatīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne vipakkhasevako sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā siṅgālo devadatto ahosi, manojo vipakkhasevako, bhaginī uppalavaṇṇā, bhariyā khemā bhikkhunī, mātā rāhulamātā, pitā sīharājā pana ahameva ahosinti.

Manojajātakavaṇṇanā dutiyā.

[398] 3. Sutanujātakavaṇṇanā

Rājā te bhattanti idaṃ satthā jetavane viharanto mātuposakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu **sāmajātake** (jā. 2.22.296 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto duggatagahapatikule nibbatti, sutanūtissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto bhatiṃ katvā mātāpitaro posetvā pitari kālakate mātaraṃ poseti. Tasmiṃ pana kāle bārāṇasirājā migavittako ahosi. So ekadivasaṃ mahantena parivārena yojanadviyojanamattaṃ araññaṃ pavisitvā ‘‘yassa ṭhitaṭṭhānena migo palāyati, so imaṃ nāma jito’’ti sabbesaṃ ārocāpesi. Amaccā rañño dhuvamaggaṭṭhāne koṭṭhakaṃ chādetvā adaṃsu. Manussehi migānaṃ vasanaṭṭhānāni parivāretvā unnādentehi uṭṭhāpitesu migesu eko eṇimigo rañño ṭhitaṭṭhānaṃ paṭipajji. Rājā ‘‘taṃ vijjhissāmī’’ti saraṃ khipi. Uggahitamāyo migo saraṃ mahāphāsukābhimukhaṃ āgacchantaṃ ñatvā parivattitvā sarena viddho viya hutvā pati. Rājā ‘‘migo me viddho’’ti gahaṇatthāya dhāvi. Migo uṭṭhāya vātavegena palāyi, amaccādayo rājānaṃ avahasiṃsu. So migaṃ anubandhitvā kilantakāle khaggena dvidhā chinditvā ekasmiṃ daṇḍake laggitvā kājaṃ vahanto viya āgacchanto ‘‘thokaṃ vissamissāmī’’ti maggasamīpe ṭhitaṃ vaṭarukkhaṃ upagantvā nipajjitvā niddaṃ okkami.

Tasmiṃ pana vaṭarukkhe nibbatto maghadevo nāma yakkho tattha paviṭṭhe vessavaṇassa santikā khādituṃ labhi. So rājānaṃ uṭṭhāya gacchantaṃ ‘‘tiṭṭha bhakkhosi me’’ti hatthe gaṇhi. ‘‘Tvaṃ konāmosī’’ti? ‘‘Ahaṃ idha nibbattayakkho, imaṃ ṭhānaṃ paviṭṭhake khādituṃ labhāmī’’ti. Rājā satiṃ upaṭṭhapetvā ‘‘kiṃ ajjeva maṃ khādissasi, udāhu nibaddhaṃ khādissasī’’ti pucchi. ‘‘Labhanto nibaddhaṃ khādissāmī’’ti. Rājā ‘‘imaṃ ajja migaṃ khāditvā maṃ vissajjehi, ahaṃ te sve paṭṭhāya ekāya bhattapātiyā saddhiṃ ekaṃ manussaṃ pesessāmī’’ti. ‘‘Tena hi appamatto hohi, apesitadivase taññeva khādissāmī’’ti. ‘‘Ahaṃ bārāṇasirājā, mayhaṃ avijjamānaṃ nāma natthī’’ti. Yakkho paṭiññaṃ gahetvā taṃ vissajjesi. So nagaraṃ pavisitvā tamatthaṃ ekassa atthacarakassa amaccassa kathetvā ‘‘idāni kiṃ kātabba’’nti pucchi. ‘‘Divasaparicchedo kato, devā’’ti? ‘‘Na kato’’ti. ‘‘Ayuttaṃ vo kataṃ, evaṃ santepi mā cintayittha, bahū bandhanāgāre manussā’’ti. ‘‘Tena hi tvaṃ etaṃ kammaṃ kara, mayhaṃ jīvitaṃ dehī’’ti.

Amacco ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā devasikaṃ bandhanāgārato manussaṃ nīharitvā bhattapātiṃ gahetvā kañci ajānāpetvāva yakkhassa pesesi. Yakkho bhattaṃ bhuñjitvā manussaṃ khādati. Aparabhāge bandhanāgārāni nimmanussāni jātāni. Rājā bhattahārakaṃ alabhanto maraṇabhayena kampi. Atha naṃ amacco assāsetvā ‘‘deva, jīvitāsāto dhanāsāva balavatarā, hatthikkhandhe sahassabhaṇḍikaṃ ṭhapetvā ‘ko imaṃ dhanaṃ gahetvā yakkhassa bhattaṃ ādāya gamissatī’ti bheriṃ carāpemā’’ti vatvā tathā kāresi. Atha taṃ sutvā bodhisatto cintesi ‘‘ahaṃ bhatiyā māsakaḍḍhamāsakaṃ saṅgharitvā kicchena mātaraṃ posemi, imaṃ dhanaṃ gahetvā mātu datvā yakkhassa santikaṃ gamissāmi, sace yakkhaṃ dametuṃ sakkhissāmi, iccetaṃ kusalaṃ, no ce sakkhissāmi, mātā me sukhaṃ jīvissatī’’ti. So tamatthaṃ mātu ārocetvā ‘‘alaṃ tāta, na mama attho dhanenā’’ti dve vāre paṭikkhipitvā tatiyavāre taṃ anāpucchitvāva ‘‘āharatha, ayya, sahassaṃ, ahaṃ bhattaṃ harissāmī’’ti sahassaṃ gahetvā mātu datvā ‘‘amma, mā cintayi, ahaṃ yakkhaṃ dametvā mahājanassa sotthiṃ karissāmi, ajjeva tava assukilinnamukhaṃ hāsāpentova āgacchissāmī’’ti mātaraṃ vanditvā rājapurisehi saddhiṃ rañño

santikaṃ gantvā vanditvā aṭṭhāsi.

Tato raññā ‘‘tāta, tvaṃ bhattaṃ harissasī’’ti vutte ‘‘āma, devā’’ti āha. ‘‘Kiṃ te laddhuṃ vaṭṭatī’’ti? ‘‘Tumhākaṃ suvaṇṇapādukā, devā’’ti. ‘‘Kiṃkāraṇā’’ti? ‘‘Deva, so yakkho attano rukkhamūle bhūmiyaṃ ṭhitake khādituṃ labhati, ahaṃ etassa santakabhūmiyaṃ aṭṭhatvā pādukāsu ṭhassāmī’’ti. ‘‘Aññaṃ kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī’’ti? ‘‘Tumhākaṃ chattaṃ, devā’’ti. ‘‘Idaṃ kimatthāyā’’ti? ‘‘Deva, yakkho attano rukkhacchāyāya ṭhitake khādituṃ labhati, ahaṃ tassa rukkhacchāyāya aṭṭhatvā chattacchāyāya ṭhassāmī’’ti. ‘‘Aññaṃ kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī’’ti. ‘‘Tumhākaṃ khaggaṃ, devā’’ti. ‘‘Iminā ko attho’’ti? ‘‘Deva, amanussāpi āvudhahatthānaṃ bhāyantiyevā’’ti. ‘‘Aññaṃ kiṃ laddhuṃ vaṭṭatī’’ti? ‘‘Suvaṇṇapātiṃ pūretvā tumhākaṃ bhuñjanakabhattaṃ detha, devā’’ti. ‘‘Kiṃkāraṇā, tātā’’ti? ‘‘Deva, mādisassa nāma paṇḍitassa purisassa mattikapātiyā lūkhabhojanaṃ harituṃ ananucchavika’’nti. ‘‘Sādhu, tātā’’ti rājā sabbaṃ dāpetvā tassa veyyāvaccakare paṭipādesi.

Bodhisatto ‘‘mahārāja, mā bhāyittha, ajjāhaṃ yakkhaṃ dametvā tumhākaṃ sotthiṃ katvā āgamissāmī’’ti rājānaṃ vanditvā upakaraṇāni gāhāpetvā tattha gantvā manusse rukkhassāvidūre ṭhapetvā suvaṇṇapādukaṃ āruyha khaggaṃ sannayhitvā setacchattaṃ matthake katvā kañcanapātiyā bhattaṃ gahetvā yakkhassa santikaṃ pāyāsi. Yakkho maggaṃ olokento taṃ disvā ‘‘ayaṃ puriso na aññesu divasesu āgamananiyāmena eti, kiṃ nu kho kāraṇa’’nti cintesi. Bodhisattopi rukkhasamīpaṃ gantvā asituṇḍena bhattapātiṃ antochāyāya karitvā chāyāya pariyante ṭhito paṭhamaṃ gāthamāha.

15. ‘‘Rājā te bhattaṃ pāhesi, suciṃ maṃsūpasecanaṃ;
Maghadevasmiṃ adhivatthe, ehi nikkhamma bhuñjasū’’ti.

Tattha **pāhesī**ti pahiṇi. **Maghadevasmiṃ adhivatthe**ti maghadevoti vaṭarukkho vuccati, tasmiṃ adhivattheti devataṃ ālapati.

Taṃ sutvā yakkho ‘‘imaṃ purisaṃ vañcetvā antochāyāya paviṭṭhaṃ khādissāmī’’ti cintetvā dutiyaṃ gāthamāha –

16. ‘‘Ehi māṇava orena, bhikkhamādāya sūpitaṃ;
Tvañca māṇava bhikkhā ca, ubho bhakkhā bhavissathā’’ti.

Tattha **bhikkha**nti mama nibaddhabhikkhaṃ. **Sūpita**nti sūpasampannaṃ.

Tato bodhisatto dve gāthā abhāsi –

17. ‘‘Appakena tuvaṃ yakkha, thullamatthaṃ jahissasi;
Bhikkhaṃ te nāharissanti, janā maraṇasaññino.

18. ‘‘Laddhāya yakkhā tava niccabhikkhaṃ, suciṃ paṇītaṃ rasasā upetaṃ;
Bhikkhañca te āhariyo naro idha, sudullabho hehiti bhakkhite mayī’’ti.

Tattha **thullamattha**nti appakena kāraṇena mahantaṃ atthaṃ jahissasīti dasseti. **Nāharissantī**ti ito paṭṭhāya maraṇasaññino hutvā na āharissanti, atha tvaṃ milātasākho viya rukkho nirāhāro dubbalo bhavissasīti. **Laddhāya**nti laddhaayaṃ laddhāgamanaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – samma yakkha, yaṃ ahaṃ ajja āhariṃ, idaṃ tava niccabhikkhaṃ suciṃ paṇītaṃ uttamaṃ rasena upetaṃ laddhāgamanaṃ devasikaṃ te āgacchissati. **Āhariyo**ti āharaṇako. Idaṃ vuttaṃ hoti – ‘‘sace tvaṃ imaṃ bhikkhaṃ gahetvā āgataṃ maṃ bhakkhasi, athevaṃ mayi bhakkhite bhikkhañca te āharaṇako añño naro idha sudullabho bhavissati. Kiṃkāraṇā? Mādiso hi bārāṇasiyaṃ añño paṇḍitamanusso nāma natthi, mayi pana khādite sutanupi nāma yakkhena khādito, aññassa kassa so lajjissatī’’ti bhattāharaṇakaṃ na labhissasi, atha te ito paṭṭhāya bhojanaṃ dullabhaṃ bhavissati, amhākampi rājānaṃ gaṇhituṃ na

labhissasi. Kasmā? Rukkhato bahibhāvena. Sace panidaṃ bhattaṃ bhuñjitvā maṃ pahiṇissasi, ahaṃ te rañño kathetvā nibaddhaṃ bhattaṃ pesessāmi, attānampi ca te khādituṃ na dassāmi, ahampi tava santike ṭhāne na ṭhassāmi, pādukāsu ṭhassāmi, rukkhacchāyāyampi te na ṭhassāmi, attano chattacchāyāyameva ṭhassāmi, sace pana mayā saddhiṃ virujjhissasi, khaggena taṃ dvidhā bhindissāmi, ahañhi ajja etadatthameva sajjo hutvā āgatoti. Evaṃ kira naṃ mahāsatto tajjesi.

Yakkho ''yuttarūpaṃ māṇavo vadatī''ti sallakkhetvā pasannacitto dve gāthā abhāsi –

19. ''Mameva sutano attho, yathā bhāsasi māṇava;
Mayā tvaṃ samanuññāto, sotthiṃ passāhi mātaraṃ.

20. ''Khaggaṃ chattañca pātiñca, gacchamādāya māṇava;
Sotthiṃ passatu te mātā, tvañca passāhi mātara''nti.

Tattha **sutano**ti bodhisattaṃ ālapati. **Yathā bhāsasī**ti yathā tvaṃ bhāsasi, tathā yo esa tayā bhāsito attho, eso mamevattho, mayhameva vaḍḍhīti.

Yakkhassa kathaṃ sutvā bodhisatto ''mama kammaṃ nipphannaṃ, damito me yakkho, bahuñca dhanaṃ laddhaṃ, rañño ca vacanaṃ kata''nti tuṭṭhacitto yakkhassa anumodanaṃ karonto osānagāthamāha –

21. ''Evaṃ yakkha sukhī hohi, saha sabbehi ñātibhi;
Dhanañca me adhigataṃ, rañño ca vacanaṃ kata''nti. –

Vatvā ca pana yakkhaṃ āmantetvā ''samma, tvaṃ pubbe akusalakammaṃ katvā kakkhaḷo pharuso paresaṃ lohitamaṃsabhakkho yakkho hutvā nibbatto, ito paṭṭhāya pāṇātipātādīni mā karī''ti sīle ca ānisaṃsaṃ, dussīlye ca ādīnavaṃ kathetvā yakkhaṃ pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā ''kiṃ te araññavāsena, ehi nagaradvāre taṃ nisīdāpetvā aggabhattalābhiṃ karomī''ti yakkhena saddhiṃ nikkhamitvā khaggādīni yakkhaṃ gāhāpetvā bārāṇasiṃ agamāsi. ''Sutanu māṇavo yakkhaṃ gahetvā etī''ti rañño ārocesuṃ. Rājā amaccaparivuto bodhisattassa paccuggamanaṃ katvā yakkhaṃ nagaradvāre nisīdāpetvā aggabhattalābhinaṃ katvā nagaraṃ pavisitvā bheriṃ carāpetvā nāgare sannipātāpetvā bodhisattassa guṇaṃ kathetvā senāpatiṭṭhānaṃ adāsi. Ayañca bodhisattassa ovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā yakkho aṅgulimālo ahosi, rājā ānando, māṇavo pana ahameva ahosinti.

Sutanujātakavaṇṇanā tatiyā.

[399] 4. Mātuposakagijjhajātakavaṇṇanā

Te kathaṃ nu karissantīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ mātuposakabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Vatthu **sāmajātake** (jā. 2.22.296 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto gijjhayoniyaṃ nibbattitvā vayappatto vuddhe parihīnacakkhuke mātāpitaro gijjhaguhāyaṃ ṭhapetvā gomaṃsādīni āharitvā posesi. Tasmiṃ kāle bārāṇasiyaṃ susāne eko nesādo aniyametvā gijjhānaṃ pāse oḍḍesi. Athekadivasaṃ bodhisatto gomaṃsādiṃ pariyesanto susānaṃ paviṭṭho pādena pāse bajjhitvā attano na cintesi, vuddhe parihīnacakkhuke mātāpitaro anussaritvā ''kathaṃ nu kho me mātāpitaro yāpessanti, mama baddhabhāvampi ajānantā anāthā nippaccayā pabbataguhāyameva sussitvā marissanti maññe''ti vilapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

22. ‘‘Te kathaṃ nu karissanti, vuddhā giridarīsayā;
Ahaṃ baddhosmi pāsena, nilīyassa vasaṃ gato’’ti.

Tattha **nilīyassā**ti evaṃnāmakassa nesādaputtassa.

Atha nesādaputto gijjharājassa paridevitasaddaṃ sutvā dutiyaṃ gāthamāha –

23. ‘‘Kiṃ gijjha paridevasi, kā nu te paridevanā;
Na me suto vā diṭṭho vā, bhāsanto mānusiṃ dijo’’ti.

Gijjho āha –

24. ‘‘Bharāmi mātāpitaro, vuddhe giridarīsaye;
Te kathaṃ nu karissanti, ahaṃ vasaṃ gato tavā’’ti.

Nesādo āha –

25. ‘‘Yaṃ nu gijjho yojanasataṃ, kuṇapāni avekkhati;
Kasmā jālañca pāsañca, āsajjāpi na bujjhasī’’ti.

Gijjharājā āha –

26. ‘‘Yadā parābhavo hoti, poso jīvitasaṅkhaye;
Atha jālañca pāsañca, āsajjāpi na bujjhatī’’ti.

27. ‘‘Bharassu mātāpitaro, vuddhe giridarīsaye;
Mayā tvaṃ samanuññāto, sotthiṃ passāhi ñātake.

28. ‘‘Evaṃ luddaka nandassu, saha sabbehi ñātibhi;
Bharissaṃ mātāpitaro, vuddhe giridarīsaye’’ti. –

Nesādaputtena dutiyā, gijjhena tatiyāti imā gāthā paṭipāṭiyā vuttā.

Tattha **yaṃ nū**ti yaṃ nu etaṃ loke kathīyati. **Gijjho yojanasataṃ, kuṇapāni avekkhatī**ti yojanasataṃ atikkamma ṭhitānipi kuṇapāni passati, taṃ yadi tathaṃ, atha kasmā tvaṃ imaṃ jālañca pāsañca āsajjāpi na bujjhasi, santikaṃ āgantvāpi na jānāsīti.

Parābhavoti vināso. **Bharassū**ti idaṃ so bodhisattassa dhammakathaṃ sutvā ‘‘paṇḍito gijjharājā paridevanto na attano paridevati, mātāpitūnaṃ paridevati, nāyaṃ māretuṃ yutto’’ti tussitvā āha, vatvā ca pana piyacittena muducittena pāsaṃ mocesi.

Athassa bodhisatto maraṇamukhā pamutto sukhito anumodanaṃ karonto osānagāthaṃ vatvā mukhapūraṃ maṃsaṃ ādāya mātāpitūnaṃ adāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne mātuposakabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā nesādaputto channo ahosi, mātāpitaro mahārājakulāni, gijjharājā pana ahameva ahosinti.

Mātuposakagijjhajātakavaṇṇanā catutthā.

[400] 5. Dabbhapupphajātakavaṇṇanā

Anutīracārī bhaddanteti idaṃ satthā jetavane viharanto upanandaṃ sakyaputtaṃ ārabbha kathesi. So hi sāsane pabbajitvā appicchatādiguṇe pahāya mahātaṇho ahosi. Vassūpanāyikāya dve tayo vihāre pariggahetvā ekasmiṃ chattaṃ vā upāhanaṃ vā ekasmiṃ kattarayaṭṭhiṃ vā udakatumbaṃ vā ṭhapetvā ekasmiṃ sayaṃ vasati. So ekasmiṃ janapadavihāre vassaṃ upagantvā ''bhikkhūhi nāma appicchehi bhavitabba''nti ākāse candaṃ uṭṭhāpento viya bhikkhūnaṃ paccayasantosadīpakaṃ ariyavaṃsapaṭipadaṃ kathesi. Taṃ sutvā bhikkhū manāpāni pattacīvarāni chaḍḍetvā mattikāpattāni ceva paṃsukūlacīvarāni ca gaṇhiṃsu. So tāni attano vasanaṭṭhāne ṭhapetvā vutthavasso pavāretvā yānakaṃ pūretvā jetavanaṃ gacchanto antarāmagge ekassa araññavihārassa piṭṭhibhāge pāde valliyā palibuddho ''addhā ettha kiñci laddhabbaṃ bhavissatī''ti taṃ vihāraṃ pāvisi. Tattha pana dve mahallakā bhikkhū vassaṃ upagacchiṃsu. Te dve ca thūlasāṭake ekañca sukhumakambalaṃ labhitvā bhājetuṃ asakkontā taṃ disvā ''thero no bhājetvā dassatī''ti tuṭṭhacittā ''mayaṃ, bhante, imaṃ vassāvāsikaṃ bhājetuṃ na sakkoma, imaṃ no nissāya vivādo hoti, idaṃ amhākaṃ bhājetvā dethā''ti āhaṃsu. So ''sādhu bhājessāmī''ti dve thūlasāṭake dvinnampi bhājetvā ''ayaṃ amhākaṃ vinayadharānaṃ pāpuṇātī''ti kambalaṃ gahetvā pakkāmi.

Tepi therā kambale sālayā teneva saddhiṃ jetavanaṃ gantvā vinayadharānaṃ bhikkhūnaṃ tamatthaṃ ārocetvā ''labbhati nu kho, bhante, vinayadharānaṃ evaṃ vilopaṃ khāditu''nti āhaṃsu. Bhikkhū upanandattherena ābhataṃ pattacīvararāsiṃ disvā ''mahāpuññosi tvaṃ āvuso, bahuṃ te pattacīvaraṃ laddha''nti vadiṃsu. So ''kuto me āvuso, puññaṃ, iminā me upāyena idaṃ laddha''nti sabbaṃ kathesi. Bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ''āvuso, upanando sakyaputto mahātaṇho mahālobho''ti. Satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, upanandena paṭipadāya anucchavikaṃ kataṃ, parassa paṭipadaṃ kathentena nāma bhikkhunā paṭhamaṃ attano anucchavikaṃ katvā pacchā paro ovaditabbo''ti.

> ''Attānameva paṭhamaṃ, patirūpe nivesaye;
> Athaññamanusāseyya, na kilisseyya paṇḍito''ti. (dha. pa. 158) –

Imāya dhammapade gāthāya dhammaṃ desetvā ''na, bhikkhave, upanando idāneva, pubbepesa mahātaṇho mahālobhova, na ca pana idāneva, pubbepesa imesaṃ santakaṃ vilumpiyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto nadītīre rukkhadevatā ahosi. Tadā eko siṅgālo māyāviṃ nāma bhariyaṃ gahetvā nadītīre ekasmiṃ ṭhāne vasi. Athekadivasaṃ siṅgālī siṅgālaṃ āha ''dohaḷo me sāmi, uppanno, allarohitamacchaṃ khādituṃ icchāmī''ti. Siṅgālo ''appossukkā hohi, āharissāmi te''ti nadītīre caranto valliyā pāde palibujjhitvā anutīrameva agamāsi. Tasmiṃ khaṇe gambhīracārī ca anutīracārī cāti dve uddā macche pariyesantā tīre aṭṭhaṃsu. Tesu gambhīracārī mahantaṃ rohitamacchaṃ disvā vegena udake pavisitvā taṃ naṅguṭṭhe gaṇhi. Balavā maccho parikaḍḍhanto yāsi. So gambhīracārī uddo ''mahāmaccho ubhinnampi no pahossati, ehi me sahāyo hohī''ti itarena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

29. ''Anutīracārī bhaddante, sahāyamanudhāva maṃ;
Mahā me gahito maccho, so maṃ harati vegasā''ti.

Tattha **sahāyamanudhāva ma**nti sahāya anudhāva maṃ, sandhivasena ma-kāro vutto. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathāhaṃ iminā macchena na saṃhīrāmi, evaṃ maṃ naṅguṭṭhakhaṇḍe gahetvā tvaṃ anudhāvāti.

Taṃ sutvā itaro dutiyaṃ gāthamāha –

30. ''Gambhīracārī bhaddante, daḷhaṃ gaṇhāhi thāmasā;

Ahaṃ taṃ uddharissāmi, supaṇṇo uragāmivā''ti.

Tattha **thāmasā**ti thāmena. **Uddharissāmī**ti nīharissāmi. **Supaṇṇo uragāmivā**ti garuḷo sappaṃ viya.

Atha dvepi te ekato hutvā rohitamacchaṃ nīharitvā thale ṭhapetvā māretvā ''tvaṃ bhājehi, tvaṃ bhājehī''ti kalahaṃ katvā bhājetuṃ asakkontā ṭhapetvā nisīdiṃsu. Tasmiṃ kāle siṅgālo taṃ ṭhānaṃ anuppatto. Te taṃ disvā ubhopi paccuggamanaṃ katvā ''ayaṃ, samma, dabbhapupphamaccho amhehi ekato hutvā gahito, taṃ no bhājetuṃ asakkontānaṃ vivādo uppanno, samabhāgaṃ no bhājetvā dehī''ti tatiyaṃ gāthamāhaṃsu –

31. ''Vivādo no samuppanno, dabbhapuppha suṇohi me;
Samehi medhagaṃ sammā, vivādo vūpasammata''nti.

Tattha **dabbhapupphā**ti dabbhapupphasamānavaṇṇatāya taṃ ālapanti. **Medhaga**nti kalahaṃ.

Tesaṃ vacanaṃ sutvā siṅgālo attano balaṃ dīpento –

32. ''Dhammaṭṭhohaṃ pure āsiṃ, bahū aḍḍā me tīritā;
Samemi medhagaṃ sammā, vivādo vūpasammata''nti. –

Idaṃ gāthaṃ vatvā bhājento –

33. ''Anutīracāri naṅguṭṭhaṃ, sīsaṃ gambhīracārino;
Accāyaṃ majjhimo khaṇḍo, dhammaṭṭhassa bhavissatī''ti. –

Imaṃ gāthamāha –

Tattha paṭhamagāthāya ayamattho – ahaṃ pubbe rājūnaṃ vinicchayāmacco āsiṃ, tena mayā vinicchaye nisīditvā bahū aḍḍā tīritā, tesaṃ tesaṃ brāhmaṇagahapatikādīnaṃ bahū aḍḍā tīritā vinicchitā, svāhaṃ tumhādisānaṃ samajātikānaṃ catuppadānaṃ aḍḍaṃ tīretuṃ kiṃ na sakkhissāmi, ahaṃ vo samemi medhagaṃ, sammā maṃ nissāya tumhākaṃ vivādo vūpasammatūti.

Evañca pana vatvā macchaṃ tayo koṭṭhāse katvā anutīracāri tvaṃ naṅguṭṭhaṃ gaṇha, sīsaṃ gambhīracārino hotu. **Accāyaṃ majjhimo khaṇḍo**ti apica ayaṃ majjhimo koṭṭhāso. Atha vā **accā**ti aticca, ime dve koṭṭhāse atikkamitvā ṭhito ayaṃ majjhimo khaṇḍo dhammaṭṭhassa vinicchayasāmikassa mayhaṃ bhavissatīti.

Evaṃ taṃ macchaṃ vibhajitvā ''tumhe kalahaṃ akatvā naṅguṭṭhañca sīsañca khādathā''ti vatvā majjhimakhaṇḍaṃ mukhena ḍaṃsitvā tesaṃ passantānaṃyeva palāyi. Te sahassaṃ parājitā viya dummukhā nisīditvā gāthamāhaṃsu –

34. ''Cirampi bhakkho abhavissa, sace na vivademase;
Asīsakaṃ anaṅguṭṭhaṃ, siṅgālo harati rohita''nti.

Tattha **cirampī**ti dve tayo divase sandhāya vuttaṃ.

Siṅgālopi ''ajja bhariyaṃ rohitamacchaṃ khādāpessāmī''ti tuṭṭhacitto tassā santikaṃ agamāsi. Sā taṃ āgacchantaṃ disvā abhinandamānā –

35. ''Yathāpi rājā nandeyya, rajjaṃ laddhāna khattiyo;

Evāhamajja nandāmi, disvā puṇṇamukhaṃ pati''nti. –

Imaṃ gāthaṃ vatvā adhigamūpāyaṃ pucchantī –

36. ''Kathaṃ nu thalajo santo, udake macchaṃ parāmasi;
Puṭṭho me samma akkhāhi, kathaṃ adhigataṃ tayā''ti. –

Imaṃ gāthamāha –

Tattha **kathaṃ nū**ti ''khāda, bhadde''ti macchakhaṇḍe purato ṭhapite ''kathaṃ nu tvaṃ thalajo samāno udake macchaṃ gaṇhī''ti pucchi.

Siṅgālo tassā adhigamūpāyaṃ ācikkhanto anantaragāthamāha –

37. ''Vivādena kisā honti, vivādena dhanakkhayā;
Jīnā uddā vivādena, bhuñja māyāvi rohita''nti.

Tattha **vivādena kisā hontī**ti bhadde, ime sattā vivādaṃ karontā vivādaṃ nissāya kisā appamaṃsalohitā honti. **Vivādena dhanakkhayā**ti hiraññasuvaṇṇādīnaṃ dhanānaṃ khayā vivādeneva honti. Dvīsupi vivadantesu eko parājito parājitattā dhanakkhayaṃ pāpuṇāti, itaro jayabhāgadānena. **Jīnā uddā**ti dve uddāpi vivādeneva imaṃ macchaṃ jīnā, tasmā tvaṃ mayā ābhatassa uppattiṃ mā puccha, kevalaṃ imaṃ bhuñja māyāvi rohitanti.

Itarā abhisambuddhagāthā –

38. ''Evameva manussesu, vivādo yattha jāyati;
Dhammaṭṭhaṃ paṭidhāvati, so hi nesaṃ vināyako;
Dhanāpi tattha jīyanti, rājakoso pavaḍḍhatī''ti.

Tattha **evamevā**ti bhikkhave, yathā ete uddā jīnā, evameva manussesupi yasmiṃ ṭhāne vivādo jāyati, tattha te manussā dhammaṭṭhaṃ patidhāvanti, vinicchayasāmikaṃ upasaṅkamanti. Kiṃkāraṇā? **So hi nesaṃ vināyako,** so tesaṃ vivādāpannānaṃ vivādavūpasamakoti attho. **Dhanāpi tatthā**ti tattha te vivādāpannā dhanatopi jīyanti, attano santakā parihāyanti, daṇḍena ceva jayabhāgaggahaṇena ca rājakoso pavaḍḍhatīti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā siṅgālo upanando ahosi, uddā dve mahallakā, tassa kāraṇassa paccakkhakārikā rukkhadevatā pana ahameva ahosi''nti.

Dabbhapupphajātakavaṇṇanā pañcamā.

[401] 6. Paṇṇakajātakavaṇṇanā

Paṇṇakaṃ tikhiṇadhāranti idaṃ satthā jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Tañhi bhikkhuṃ satthā ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhito''ti pucchitvā ''saccaṃ, bhante''ti vutte ''kena ukkaṇṭhāpito''ti vatvā ''purāṇadutiyikāyā''ti vutte ''bhikkhu ayaṃ itthī tuyhaṃ anatthakārikā, pubbepi tvaṃ imaṃ nissāya cetasikarogena maranto paṇḍite nissāya jīvitaṃ alatthā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ maddavamahārāje rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbatti, senakakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā bārāṇasiṃ paccāgantvā maddavarañño atthadhammānusāsako amacco ahosi, ''senakapaṇḍito''ti vutte sakalanagare cando viya sūriyo viya ca paññāyi. Tadā rañño purohitaputto rājupaṭṭhānaṃ āgato

sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitaṃ uttamarūpadharaṃ rañño aggamahesiṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā gehaṃ gantvā nirāhāro nipajjitvā sahāyakehi puṭṭho tamatthaṃ ārocesi. Rājāpi ‘‘purohitaputto na dissati, kahaṃ nu kho’’ti pucchitvā tamatthaṃ sutvā taṃ pakkosāpetvā ‘‘ahaṃ te imaṃ satta divasāni dammi, sattāhaṃ ghare katvā aṭṭhame divase āneyyāsī’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā taṃ gehaṃ netvā tāya saddhiṃ abhirami. Te aññamaññaṃ paṭibaddhacittā hutvā kañci ajānāpetvā aggadvārena palāyitvā aññassa rañño vijitaṃ agamasuṃ, koci gataṭṭhānaṃ na jāni, nāvāya gatamaggo viya ahosi. Rājā nagare bheriṃ carāpetvā nānappakārena vicinantopi tassa gataṭṭhānaṃ na aññāsi. Athassa taṃ nissāya balavasoko uppajji, hadayaṃ uṇhaṃ hutvā lohitaṃ paggharі. Tato paṭṭhāya cassa kucchito lohitaṃ nikkhami, byādhi mahanto ahosi. Mahantāpi rājavejjā tikicchituṃ nāsakkhiṃsu.

Bodhisatto ‘‘imassa rañño byādhi natthi, bhariyaṃ pana apassanto cetasikarogena phuṭṭho, upāyena taṃ tikicchissāmī’’ti āyurañca pukkusañcāti dve rañño paṇḍitāmacce āmantetvā ‘‘rañño deviyā adassanena cetasikaṃ rogaṃ ṭhapetvā añño rogo natthi, bahūpakāro ca kho pana amhākaṃ rājā, tasmā upāyena naṃ tikicchāma, rājaṅgaṇe samajjaṃ kāretvā asiṃ gilituṃ jānantena asiṃ gilāpetvā rājānaṃ sīhapañjare katvā samajjaṃ olokāpessāma, rājā asiṃ gilantaṃ disvā ‘atthi nu kho ito aññaṃ dukkaratara’nti pañhaṃ pucchissati. Taṃ samma āyura, tvaṃ ‘asukaṃ nāma dadāmīti vacanaṃ ito dukkaratara’nti byākareyyāsi, tato samma pukkusa, taṃ pucchissati, athassa tvaṃ ‘mahārāja, dadāmīti vatvā adadato sā vācā aphalā hoti, tathārūpaṃ vācaṃ na keci upajīvanti na khādanti na pivanti, ye pana tassa vacanassānucchavikaṃ karonti, yathāpaṭiññātamatthaṃ dentiyeva, idaṃ tato dukkaratara’nti evaṃ byākareyyāsi, ito paraṃ kattabbaṃ ahaṃ jānissāmī’’ti vatvā samajjaṃ kāresi.

Atha te tayopi paṇḍitā rañño santikaṃ gantvā ‘‘mahārāja, rājaṅgaṇe samajjo vattati, taṃ olokentānaṃ dukkhampi na dukkhaṃ hoti, ehi gacchāmā’’ti rājānaṃ netvā sīhapañjaraṃ vivaritvā samajjaṃ olokāpesuṃ. Bahū janā attano attano jānanakasippaṃ dassesuṃ. Eko pana puriso tettiṃsaṅgulaṃ tikhiṇadhāraṃ asiratanaṃ gilati. Rājā taṃ disvā ‘‘ayaṃ puriso etaṃ asiṃ gilati, ‘atthi nu kho ito aññaṃ dukkaratara’nti ime paṇḍite pucchissāmī’’ti cintetvā āyuraṃ pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

39. ‘‘Paṇṇakaṃ tikhiṇadhāraṃ, asiṃ sampannapāyinaṃ;
Parisāyaṃ puriso gilati, kiṃ dukkarataraṃ tato;
Yadaññaṃ dukkaraṃ ṭhānaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Tattha **paṇṇaka**nti paṇṇakaraṭṭhe uppannaṃ. **Sampannapāyina**nti sampannaṃ paralohitapāyinaṃ. **Parisāya**nti parisamajjhe dhanalobhena ayaṃ puriso gilati. **Yadañña**nti ito asigilanato yaṃ aññaṃ dukkarataraṃ kāraṇaṃ, taṃ mayā pucchito kathehīti.

Athassa so taṃ kathento dutiyaṃ gāthamāha –

40. ‘‘Gileyya puriso lobhā, asiṃ sampannapāyinaṃ;
Yo ca vajjā dadāmīti, taṃ dukkarataraṃ tato;
Sabbaññaṃ sukaraṃ ṭhānaṃ, evaṃ jānāhi maddavā’’ti.

Tattha **vajjā**ti vadeyya. **Taṃ dukkaratara**nti ‘‘dadāmī’’ti vacanaṃ tato asigilanato dukkarataraṃ. **Sabbañña**nti ‘‘asukaṃ nāma tava dassāmī’’ti vacanaṃ ṭhapetvā aññaṃ sabbampi kāraṇaṃ sukaraṃ. **Maddavā**ti rājānaṃ gottena ālapati.

Rañño āyurapaṇḍitassa vacanaṃ sutvā ‘‘asigilanato kira ‘idaṃ nāma dammī’ti vacanaṃ dukkaraṃ, ahañca ‘purohitaputtassa deviṃ dammī’ti avacaṃ, atidukkaraṃ vata me kata’’nti vīmaṃsantasseva hadayasoko thokaṃ tanuttaṃ gato. So tato ‘‘parassa imaṃ dammīti vacanato pana aññaṃ dukkarataraṃ atthi nu kho’’ti cintetvā pukkusapaṇḍitena saddhiṃ sallapanto tatiyaṃ gāthamāha –

41. ‘‘Byākāsi āyuro pañhaṃ, atthaṃ dhammassa kovido;
Pukkusaṃ dāni pucchāmi, kiṃ dukkarataraṃ tato;
Yadaññaṃ dukkaraṃ ṭhānaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Tattha **pañhaṃ attha**nti pañhassa atthaṃ byākāsīti vuttaṃ hoti. **Dhammassa kovido**ti tadatthajotake ganthe kusalo. **Tato**ti tato vacanato kiṃ dukkarataranti.

Athassa byākaronto pukkusapaṇḍito catutthaṃ gāthamāha –

42. ‘‘Na vācamupajīvanti, aphalaṃ giramudīritaṃ;
Yo ca datvā avākayirā, taṃ dukkarataraṃ tato;
Sabbaññaṃ sukaraṃ ṭhānaṃ, evaṃ jānāhi maddavā’’ti.

Tattha **datvā**ti ‘‘asukaṃ nāma dammī’’ti paṭiññaṃ datvā. **Avākayirā**ti taṃ paṭiññātamatthaṃ dadanto tasmiṃ lobhaṃ avākareyya chindeyya, taṃ bhaṇḍaṃ dadeyyāti vuttaṃ hoti. **Tato**ti tato asigilanato ‘‘asukaṃ nāma te dammī’’ti vacanato ca tadeva dukkarataraṃ.

Rañño taṃ vacanaṃ sutvā ‘‘ahaṃ ‘purohitaputtassa deviṃ dammī’ti paṭhamaṃ vatvā vācāya anucchavikaṃ katvā taṃ adāsiṃ, dukkaraṃ vata me kata’’nti parivitakkentassa soko tanukataro jāto. Athassa etadahosi ‘‘senakapaṇḍitato añño paṇḍitataro nāma natthi, imaṃ pañhaṃ etaṃ pucchissāmī’’ti. Tato taṃ pucchanto pañcamaṃ gāthamāha –

43. ‘‘Byākāsi pukkuso pañhaṃ, atthaṃ dhammassa kovido;
Senakaṃ dāni pucchāmi, kiṃ dukkarataraṃ tato;
Yadaññaṃ dukkaraṃ ṭhānaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Athassa byākaronto senako chaṭṭhaṃ gāthamāha –

44. ‘‘Dadeyya puriso dānaṃ, appaṃ vā yadi vā bahuṃ;
Yo ca datvā nānutappe, taṃ dukkarataraṃ tato;
Sabbaññaṃ sukaraṃ ṭhānaṃ, evaṃ jānāhi maddavā’’ti.

Tattha **nānutappe**ti attano atikantaṃ atimanāpaṃ piyabhaṇḍaṃ parassa datvā ‘‘kimatthaṃ mayā idaṃ dinna’’nti evaṃ taṃ piyabhaṇḍaṃ ārabbha yo pacchā na tappati na socati, taṃ asigilanato ca ‘‘asukaṃ nāma te dammī’’ti vacanato ca tassa dānato ca dukkarataraṃ.

Iti mahāsatto rājānaṃ saññāpentā kathesi. Dānañhi datvā aparacetanāva dussandhāriyā, tassā sandhāraṇadukkaratā vessantarajātakena dīpitā. Vuttañhetaṃ –

‘‘Adu cāpaṃ gahetvāna, khaggaṃ bandhiya vāmato;
Ānessāmi sake putte, puttānañhi vadho dukho.

‘‘Aṭṭhānametaṃ dukkharūpaṃ, yaṃ kumārā vihaññare;
Satañca dhammamaññāya, ko datvā anutappatī’’ti. (jā. 2.22.2158-2159);

Rājāpi bodhisattassa vacanaṃ sutvā sallakkhesi ‘‘ahaṃ attano maneneva purohitaputtassa deviṃ datvā sakamanaṃ sandhāretuṃ na sakkomi, socāmi kilamāmi, na me idaṃ anucchavikaṃ, sace sā mayi sasinehā bhaveyya, imaṃ issariyaṃ chaḍḍetvā na palāyeyya, mayi pana sinehaṃ akatvā palātāya kiṃ tāya mayha’’nti. Tassevaṃ cintentassa padumapatte udakabindu viya sabbasoko nivattitvā gato, taṅkhaṇaññevassa kucchi parisaṇṭhāsi. So nirogo sukhito hutvā bodhisattassa thutiṃ karonto osānagāthamāha –

45. ‘‘Byākāsi āyuro pañhaṃ, atho pukkusaporiso;
Sabbe pañhe atibhoti, yathā bhāsati senako’’ti.

Tattha **yathā bhāsatī**ti yathā paṇḍito bhāsati, tathevetaṃ dānaṃ nāma datvā neva anutappitabbanti. Imaṃ panassa thutiṃ katvā tuṭṭho bahuṃ dhanamadāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā rājamahesī purāṇadutiyikā ahosi, rājā ukkaṇṭhitabhikkhu, āyurapaṇḍito moggallāno, pukkusapaṇḍito sāriputto, senakapaṇḍito ahameva ahosinti.

Paṇṇakajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[402] 7. Sattubhastajātakavaṇṇanā

Vibbhantacittoti idaṃ satthā jetavane viharanto attano paññāpāramiṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu **umaṅgajātake** (jā. 2.22.590 ādayo) āvi bhavissati.

Atīte bārāṇasiyaṃ janako nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto brāhmaṇakule nibbatti, senakakumārotissa nāmaṃ kariṃsu. So vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā bārāṇasiṃ paccāgantvā rājānaṃ passi, rājā taṃ amaccaṭṭhāne ṭhapesi, mahantañcassa yasaṃ anuppadāsi. So rañño atthañca dhammañca anusāsi, madhurakatho dhammakathiko hutvā rājānaṃ pañcasu sīlesu patiṭṭhāpetvā dāne uposathakamme dasasu kusalakammapathesūti imāya kalyāṇapaṭipadāya patiṭṭhāpesi, sakalaraṭṭhe buddhānaṃ uppannakālo viya ahosi. Pakkhadivasesu rājā ca uparājādayo ca sabbe sannipatitvā dhammasabhaṃ sajjenti. Mahāsatto sajjitadhammasabhāyaṃ ratanapallaṅkavaragato buddhalīḷāya dhammaṃ deseti, buddhānaṃ dhammakathāsadisāvassa kathā hoti.

Atha aññataro mahallakabrāhmaṇo dhanabhikkhaṃ caritvā kahāpaṇasahassaṃ labhitvā ekasmiṃ brāhmaṇakule nikkhipitvā puna ‘‘bhikkhaṃ carissāmī’’ti gato. Tassa gatakāle taṃ kulaṃ kahāpaṇe vaḷañjesi. So āgantvā kahāpaṇe āharāpesi. Brāhmaṇo kahāpaṇe dātuṃ asakkonto attano dhītaraṃ tassa pādaparicārikaṃ katvā adāsi. Brāhmaṇo taṃ gahetvā bārāṇasito avidūre ekasmiṃ brāhmaṇagāme vāsaṃ kappesi. Athassa bhariyā daharatāya kāmesu atittā aññena taruṇabrāhmaṇena saddhiṃ micchācāraṃ cari. **Soḷasa** hi **atappanīyavatthūni** nāma. Katamāni soḷasa? Sāgaro sabbasavantīhi na tappati, aggi upādānena na tappati, rājā raṭṭhena na tappati, bālo pāpehi na tappati, itthī methunadhammena alaṅkārena vijāyanenāti imehi tīhi na tappati, brāhmaṇo mantehi na tappati, jhāyī vihārasamāpattiyā na tappati, sekkho apacayena na tappati, appiccho dhutaṅgaguṇena na tappati, āraddhavīriyo vīriyārambhena na tappati, dhammakathiko sākacchāya na tappati, visārado parisāya na tappati, saddho saṅghupaṭṭhānena na tappati, dāyako pariccāgena na tappati, paṇḍito dhammassavanena na tappati, catasso parisā tathāgatadassanena na tappantīti.

Sāpi brāhmaṇī methunadhammena, atittā taṃ brāhmaṇaṃ nīharitvā vissatthā pāpakammaṃ kātukāmā hutvā ekadivasaṃ dummanā nipajjitvā ‘‘kiṃ bhotī’’ti vuttā ‘‘brāhmaṇa, ahaṃ tava gehe kammaṃ kātuṃ na sakkomi, dāsidāsaṃ ānehī’’ti āha. ‘‘Bhoti dhanaṃ me natthi, kiṃ datvā ānemī’’ti. ‘‘Bhikkhaṃ caritvā dhanaṃ pariyesitvā ānehī’’ti. ‘‘Tena hi bhoti pātheyyaṃ me sajjehī’’ti. ‘‘Sā tassa baddhasattūnañca abaddhasattūnañca cammapasibbakaṃ pūretvā adāsi’’. Brāhmaṇo gāmanigamarājadhānīsu caranto satta kahāpaṇasatāni labhitvā ‘‘alaṃ me ettakaṃ dhanaṃ dāsidāsamūlāyā’’ti nivattitvā attano gāmaṃ āgacchanto ekasmiṃ udakaphāsukaṭṭhāne pasibbakaṃ muñcitvā sattuṃ khāditvā pasibbakamukhaṃ abandhitvāva pānīyaṃ pivituṃ otiṇṇo. Athekasmiṃ rukkhasusire eko kaṇhasappo sattugandhaṃ ghāyitvā pasibbakaṃ pavisitvā bhogaṃ ābhujitvā sattuṃ khādanto nipajji. Brāhmaṇo āgantvā pasibbakassa abbhantaraṃ anoloketvā pasibbakaṃ bandhitvā aṃse katvā pāyāsi. Antarāmagge ekasmiṃ rukkhe nibbattadevatā khandhaviṭape ṭhatvā ‘‘brāhmaṇa, sace antarāmagge vasissasi, sayaṃ marissasi, sace ajja gharaṃ gamissasi, bhariyā te marissatī’’ti vatvā

antaradhāyi. So olokento devataṃ adisvā bhīto maraṇabhayatajjito rodanto paridevanto bārāṇasinagaradvāraṃ sampāpuṇi.

Tadā ca pannarasuposatho hoti alaṅkatadhammāsane nisīditvā bodhisattassa dhammakathanadivaso. Mahājano nānāgandhapupphādihattho vaggavaggo hutvā dhammiṃ kathaṃ sotuṃ gacchati. Brāhmaṇo taṃ disvā ''kahaṃ gacchathā''ti pucchitvā ''brāhmaṇa, ajja senakapaṇḍito madhurassarena buddhalīḷāya dhammaṃ deseti, kiṃ tvampi na jānāsī''ti vutte cintesi ''paṇḍito kira dhammakathiko, ahañcamhi maraṇabhayatajjito, paṇḍitā kho pana mahantampi sokaṃ harituṃ sakkonti, mayāpi tattha gantvā dhammaṃ sotuṃ vaṭṭatī''ti. So tehi saddhiṃ tattha gantvā mahāsattaṃ parivāretvā nisinnāya sarājikāya parisāya pariyante sattupasibbakena khandhagatena dhammāsanato avidūre maraṇabhayatajjito rodamāno aṭṭhāsi. Mahāsatto ākāsagaṅgaṃ otaranto viya amatavassaṃ vassento viya ca dhammaṃ desesi. Mahājano sañjātasomanasso sādhukāraṃ datvā dhammaṃ assosi.

Paṇḍitā ca nāma disācakkhukā honti. Tasmiṃ khaṇe mahāsatto pasannapañcapasādāni akkhīni ummīletvā samantato parisaṃ olokento taṃ brāhmaṇaṃ disvā cintesi ''ettakā parisā somanassajātā sādhukāraṃ datvā dhammaṃ suṇanti, ayaṃ paneko brāhmaṇo domanassappatto rodati, etassa abbhantare assujananasamatthena sokena bhavitabbaṃ, tamassa ambilena paharitvā tambamalaṃ viya padumapalāsato udakabinduṃ viya vinivattetvā ettheva naṃ nissokaṃ tuṭṭhamānasaṃ katvā dhammaṃ desessāmī''ti. So taṃ āmantetvā ''brāhmaṇa, senakapaṇḍito nāmāhaṃ, idāneva taṃ nissokaṃ karissāmi, vissattho kathehī''ti tena saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

46. ''Vibbhantacitto kupitindriyosi, nettehi te vārigaṇā savanti;
Kiṃ te naṭṭhaṃ kiṃ pana patthayāno, idhāgamā brahme tadiṅgha brūhī''ti.

Tattha **kupitindriyosī**ti cakkhundriyameva sandhāya ''kupitindriyosī''ti āha. **Vārigaṇā**ti assubindūni. **Iṅghā**ti codanatthe nipāto. Tañhi mahāsatto codento evamāha ''brāhmaṇa, sattā nāma dvīhi kāraṇehi socanti paridevanti sattasaṅkhāresu kismiñcideva piyajātike naṭṭhe vā, kiñcideva piyajātikaṃ patthetvā alabhantā vā. Tattha kiṃ te naṭṭhaṃ, kiṃ vā pana patthayanto tvaṃ idha āgato, idaṃ me khippaṃ brūhī''ti.

Athassa attano sokakāraṇaṃ kathento brāhmaṇo dutiyaṃ gāthamāha –

47. ''Miyyetha bhariyā vajato mamajja, agacchato maraṇamāha yakkho;
Etena dukkhena pavedhitosmi, akkhāhi me senaka etamattha''nti.

Tattha **vajato**ti gehaṃ gacchantassa. **Agacchato**ti agacchantassa. **Yakkho**ti antarāmagge ekā rukkhadevatā evamāhāti vadati. Sā kira devatā ''pasibbake te brāhmaṇa, kaṇhasappo''ti anācikkhantī bodhisattassa ñāṇānubhāvappakāsanatthaṃ nācikkhi. **Etena dukkhenā**ti gacchato bhariyāya maraṇadukkhena, agacchato attano maraṇadukkhena, tenasmi pavedhito ghaṭṭito kampito. **Etamattha**nti etaṃ kāraṇaṃ. Yena me kāraṇena gacchato bhariyāya maraṇaṃ, agacchato attano maraṇaṃ hoti, etaṃ me kāraṇaṃ ācikkhāhīti attho.

Mahāsatto brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā samuddamatthake jālaṃ khipanto viya ñāṇajālaṃ pattharitvā ''imesaṃ sattānaṃ bahūni maraṇakāraṇāni. Samudde nimuggāpi maranti, tattha vāḷamacchehi gahitāpi, gaṅgāya patitāpi, tattha susumārehi gahitāpi, rukkhato patitāpi, kaṇṭakena viddhāpi, nānappakārehi āvudhehi pahaṭāpi, visaṃ khāditvāpi, ubbandhitvāpi, papāte patitāpi, atisītādīhi vā nānappakārehi vā rogehi upaddutāpi marantiyeva, evaṃ bahūsu maraṇakāraṇesu katarena nu kho kāraṇena ajjesa brāhmaṇo antarāmagge vasanto sayaṃ marissati, gehamassa vajato bhariyā marissatī''ti cintesi. Cintento eva brāhmaṇassa khandhe pasibbakaṃ disvā ''imasmiṃ pasibbake ekena sappena paviṭṭhena bhavitabbaṃ, pavisanto ca paneso imasmiṃ brāhmaṇe pātarāsasamaye sattuṃ khāditvā pasibbakamukhaṃ abandhitvā pānīyaṃ pātuṃ gate sattugandhena sappo paviṭṭho bhavissati.

Brāhmaṇopi pānīyaṃ pivitvā āgato sappassa paviṭṭhabhāvaṃ ajānitvā pasibbakaṃ bandhitvā ādāya pakkanto bhavissati, sacāyaṃ antarāmagge vasanto sāyaṃ vasanaṭṭhāne ''sattuṃ khādissāmī''ti pasibbakaṃ muñcitvā hatthaṃ pavesessati, atha naṃ sappo hatthe ḍaṃsitvā jīvitakkhayaṃ pāpessati, idamassa antarāmagge vasantassa maraṇakāraṇaṃ. Sace pana gehaṃ gaccheyya, pasibbako bhariyāya hatthagato bhavissati, sā 'antobhaṇḍaṃ olokessāmī''ti pasibbakaṃ muñcitvā hatthaṃ pavesessati, atha naṃ sappo ḍaṃsitvā jīvitakkhayaṃ pāpessati, idamassa ajja gehaṃ gatassa bhariyāya maraṇakāraṇa''nti upāyakosallañāṇeneva aññāsi.

Athassa etadahosi ''iminā kaṇhasappena sūrena nibbhayena bhavitabbaṃ. Ayañhi brāhmaṇassa mahāphāsukaṃ paharantopi pasibbake attano calanaṃ vā phandanaṃ vā na dasseti, evarūpāya parisāya majjhepi attano atthibhāvaṃ na dasseti, tasmā iminā kaṇhasappena sūrena nibbhayena bhavitabba''nti. Idampi so upāyakosallañāṇeneva dibbacakkhunā passanto viya aññāsi. Evaṃ sarājikāya parisāya majjhe sappaṃ pasibbakaṃ pavisantaṃ disvā ṭhitapuriso viya mahāsatto upāyakosallañāṇeneva paricchinditvā brāhmaṇassa pañhaṃ kathento tatiyaṃ gāthamāha –

48. ''Bahūni ṭhānāni vicintayitvā, yamettha vakkhāmi tadeva saccaṃ;
Maññāmi te brāhmaṇa sattubhastaṃ, ajānato kaṇhasappo paviṭṭho''ti.

Tattha **bahūni ṭhānānī**ti bahūni kāraṇāni. **Vicintayitvā**ti paṭivijjhitvā cintāvasena pavattapaṭivedho hutvā. **Yamettha vakkhāmī**ti yaṃ te ahaṃ etesu kāraṇesu etaṃ kāraṇaṃ vakkhāmi. **Tadeva sacca**nti tadeva tathaṃ dibbacakkhunā disvā kathitasadisaṃ bhavissatīti dīpeti. **Maññāmī**ti sallakkhemi. **Sattubhasta**nti sattupasibbakaṃ. **Ajānato**ti ajānantasseva eko kaṇhasappo paviṭṭhoti maññāmīti.

Evañca pana vatvā ''atthi te brāhmaṇa, etasmiṃ pasibbake sattū''ti pucchi. ''Atthi, paṇḍitā''ti. ''Ajja pātarāsavelāya sattuṃ khādī''ti? ''Āma, paṇḍitā''ti. ''Kattha nisīditvā''ti? ''Araññe rukkhamūlasmiṃ, paṇḍitā''ti. ''Sattuṃ khāditvā pānīyaṃ pātuṃ gacchanto pasibbakamukhaṃ bandhi, na bandhī''ti? ''Na bandhiṃ, paṇḍitā''ti. ''Pānīyaṃ pivitvā āgato pasibbakaṃ oloketvā bandhī''ti. ''Anoloketvāva bandhiṃ, paṇḍitā''ti. ''Brāhmaṇa, tava pānīyaṃ pātuṃ gatakāle ajānantasseva te sattugandhena pasibbakaṃ sappo paviṭṭhoti maññāmi, evamettha āgato tvaṃ, tasmā pasibbakaṃ otāretvā parisamajjhe ṭhapetvā pasibbakamukhaṃ mocetvā paṭikkamma ṭhito ekaṃ daṇḍakaṃ gahetvā pasibbakaṃ tāva pahara, tato patthaṭaphaṇaṃ susūtisaddaṃ katvā nikkhamantaṃ kaṇhasappaṃ disvā nikkaṅkho bhavissatī''ti catutthaṃ gāthamāha –

49. ''Ādāya daṇḍaṃ parisumbha bhastaṃ, passeḷamūgaṃ uragaṃ dujivhaṃ;
Chindajja kaṅkhaṃ vicikicchitāni, bhujaṅgamaṃ passa pamuñca bhasta''nti.

Tattha **parisumbhā**ti pahara. **Passeḷamūga**nti eḷaṃ paggharantena mukhena eḷamūgaṃ pasibbakato nikkhamantaṃ dujivhaṃ uragaṃ passa. **Chandajja kaṅkhaṃ vicikicchitānī**ti ''atthi nu kho me pasibbake sappo, udāhu natthī''ti kaṅkhameva punappunaṃ uppajjamānāni vicikicchitāni ca ajja chinda, mayhaṃ saddaha, avitathañhi me veyyākaraṇaṃ, idāneva nikkhamantaṃ bhujaṅgamaṃ passa pamuñca bhastanti.

Brāhmaṇo mahāsattassa kathaṃ sutvā saṃviggo bhayappatto tathā akāsi. Sappopi sattubhaste daṇḍena pahaṭe pasibbakamukhā nikkhamitvā mahājanaṃ olokento aṭṭhāsi. Tamatthaṃ pakāsento satthā pañcamaṃ gāthamāha –

50. ''Saṃviggarūpo parisāya majjhe, so brāhmaṇo sattubhastaṃ pamuñci;
Atha nikkhami urago uggatejo, āsīviso sappo phaṇaṃ karitvā''ti.

Sappassa phaṇaṃ katvā nikkhantakāle ''mahāsattassa sabbaññubuddhasseva byākaraṇaṃ ahosī''ti mahājano celukkhepasahassāni pavattesi, aṅguliphoṭanasahassāni paribbhamiṃsu, ghanameghavassaṃ

viya sattaratanavassaṃ vassi, sādhukārasahassāni pavattiṃsu, mahāpathavībhijjanasaddo viya ahosi. Idaṃ pana buddhalīḷāya evarūpassa pañhassa kathanaṃ nāma neva jātiyā balaṃ, na gottakulappadesānaṃ balaṃ, kassa panetaṃ balanti? Paññāya balaṃ. Paññavā hi puggalo vipassanaṃ vaḍḍhetvā ariyamaggadvāraṃ vivaritvā amatamahānibbānaṃ pavisati, sāvakapāramimpi paccekabodhimpi sammāsambodhimpi paṭivijjhati. Amatamahānibbānasampāpakesu hi dhammesu paññāva seṭṭhā, avasesā tassā parivārā honti. Tenetaṃ vuttaṃ –

‘‘Paññā hi seṭṭhā kusalā vadanti, nakkhattarājāriva tārakānaṃ;
Sīlaṃ sirī cāpi satañca dhammo, anvāyikā paññavato bhavantī’’ti. (jā. 2.17.81);

Evaṃ kathite ca pana mahāsattena pañhe eko ahituṇḍiko sappassa mukhabandhanaṃ katvā sappaṃ gahetvā araññe vissajjesi. Brāhmaṇo rājānaṃ upasaṅkamitvā jayāpetvā añjaliṃ paggayha rañño thutiṃ karonto upaḍḍhagāthamāha –

51. ‘‘Suladdhalābhā janakassa rañño;
Yo passatī senakaṃ sādhupañña’’nti.

Tassattho – yo sādhupaññaṃ uttamapaññaṃ senakapaṇḍitaṃ akkhīni ummīletvā icchiticchitakkhaṇe piyacakkhūhi passituṃ labhati, tassa rañño janakassa ete icchiticchitakkhaṇe dassanalābhā suladdhalābhā vata, etena laddhesu sabbalābhesu eteva lābhā suladdhalābhā nāmāti.

Brāhmaṇopi rañño thutiṃ katvā puna pasibbakato satta kahāpaṇasatāni gahetvā mahāsattassa thutiṃ katvā tuṭṭhidāyaṃ dātukāmo diyaḍḍhagāthamāha –

‘‘Vivaṭṭachaddo nusi sabbadassī, ñāṇaṃ nu te brāhmaṇa bhiṃsarūpaṃ.

52. ‘‘Imāni me sattasatāni atthi, gaṇhāhi sabbāni dadāmi tuyhaṃ;
Tayā hi me jīvitamajja laddhaṃ, athopi bhariyāya makāsi sotthi’’nti.

Tattha **vivaṭṭachaddo nusi sabbadassī**ti kiṃ nu kho tvaṃ sabbesu dhammākāresu vivaṭṭachadano vivaṭṭaneyyadhammo sabbaññubuddhoti thutivasena pucchati. **Ñāṇaṃ nu te brāhmaṇa bhiṃsarūpa**nti udāhu asabbaññussapi sato tava ñāṇaṃ ativiya bhiṃsarūpaṃ sabbaññutaññāṇaṃ viya balavanti. **Tayā hi me**ti tayā hi dinnattā ajja mayā jīvitaṃ laddhaṃ. **Athopi bhariyāya makāsi sotthi**nti athopi me bhariyāya tvameva sotthiṃ akāsi.

Iti so vatvā ‘‘sacepi satasahassaṃ bhaveyya, dadeyyamevāhaṃ, ettakameva me dhanaṃ, imāni me satta satāni gaṇhā’’ti punappunaṃ bodhisattaṃ yāci. Taṃ sutvā bodhisatto aṭṭhamaṃ gāthamāha –

53. ‘‘Na paṇḍitā vetanamādiyanti, citrāhi gāthāhi subhāsitāhi;
Itopi te brahme dadantu vittaṃ, ādāya tvaṃ gaccha sakaṃ niketa’’nti.

Tattha **vetana**nti vettanaṃ, ayameva vā pāṭho. **Itopi te brahme**ti brāhmaṇa, ito mama pādamūlatopi tuyhaṃ dhanaṃ dadantu. **Vittaṃ ādāya tvaṃ gacchā**ti ito aññāni tīṇi satāni gahetvā sahassabhaṇḍikaṃ ādāya sakanivesanaṃ gaccha.

Evañca pana vatvā mahāsatto brāhmaṇassa sahassaṃ pūrāpento kahāpaṇe dāpetvā ‘‘brāhmaṇa, kena tvaṃ dhanabhikkhāya pesito’’ti pucchi. ‘‘Bhariyāya me paṇḍitā’’ti. ‘‘Bhariyā pana te mahallikā, daharā’’ti. ‘‘Daharā, paṇḍitā’’ti. ‘‘Tena hi sā aññena saddhiṃ anācāraṃ karontī ‘nibbhayā hutvā karissāmī’ti taṃ pesesi, sace ime kahāpaṇe gharaṃ nessasi, sā te dukkhena laddhakahāpaṇe attano jārassa dassati, tasmā tvaṃ ujukameva gehaṃ agantvā bahigāme rukkhamūle vā yattha katthaci vā kahāpaṇe ṭhapetvā paviseyyāsī’’ti vatvā taṃ uyyojesi. So gāmasamīpaṃ gantvā ekasmiṃ rukkhamūle

kahāpaṇe ṭhapetvā sāyaṃ gehaṃ agamāsi. Bhariyāpissa tasmiṃ khaṇe jārena saddhiṃ nisinnā ahosi. Brāhmaṇo dvāre ṭhatvā ‘‘bhotī’’ti āha. Sā tassa saddaṃ sallakkhetvā dīpaṃ nibbāpetvā dvāraṃ vivaritvā brāhmaṇe anto paviṭṭhe itaraṃ nīharitvā dvāramūle ṭhapetvā gehaṃ pavisitvā pasibbake kiñci adisvā ‘‘brāhmaṇa, kiṃ te bhikkhaṃ caritvā laddha’’nti pucchi. ‘‘Sahassaṃ me laddha’’nti. ‘‘Kahaṃ pana ta’’nti. ‘‘Asukaṭṭhāne nāma ṭhapitaṃ, pātova āharissāmi, mā cintayī’’ti. Sā gantvā jārassa ācikkhi. So nikkhamitvā attanā ṭhapitaṃ viya gaṇhi.

Brāhmaṇo punadivase gantvā kahāpaṇe apassanto bodhisattassa santikaṃ gantvā ‘‘kiṃ, brāhmaṇā’’ti vutte ‘‘kahāpaṇe na passāmi, paṇḍitā’’ti āha. ‘‘Bhariyāya te ācikkhī’’ti? ‘‘Āma, paṇḍitā’’ti. Mahāsatto tāya jārassa ācikkhitabhāvaṃ ñatvā ‘‘atthi pana te brāhmaṇa, bhariyāya kulūpakabrāhmaṇo’’ti pucchi. ‘‘Atthi, paṇḍitā’’ti. ‘‘Tuyhampi atthī’’ti? ‘‘Āma, paṇḍitā’’ti. Athassa mahāsatto sattannaṃ divasānaṃ paribbayaṃ dāpetvā ‘‘gaccha paṭhamadivase tava satta, bhariyāya te sattāti cuddasa brāhmaṇe nimantetvā bhojetha, punadivasato paṭṭhāya ekekaṃ hāpetvā sattame divase tava ekaṃ, bhariyāya te ekanti dve brāhmaṇe nimantetvā bhariyāya te satta divase nimantitabrāhmaṇassa nibaddhaṃ āgamanabhāvaṃ ñatvā mayhaṃ ārocehī’’ti āha. Brāhmaṇo tathā katvā ‘‘sallakkhito me paṇḍita, nibaddhaṃ bhuñjanakabrāhmaṇo’’ti mahāsattassa ārocesi.

Bodhisatto tena saddhiṃ purise pesetvā taṃ brāhmaṇaṃ āharāpetvā ‘‘asukarukkhamūlato te imassa brāhmaṇassa santakaṃ kahāpaṇasahassaṃ gahita’’nti pucchi. ‘‘Na gaṇhāmi, paṇḍitā’’ti. ‘‘Tvaṃ mama senakapaṇḍitabhāvaṃ na jānāsi, āharāpessāmi te kahāpaṇe’’ti. So bhīto ‘‘gahitā me’’ti sampaṭicchi. ‘‘Kuhiṃ te ṭhapitā’’ti? ‘‘Tattheva, paṇḍita, ṭhapitā’’ti. Bodhisatto brāhmaṇaṃ pucchi ‘‘brāhmaṇa, kiṃ te sāyeva bhariyā hotu, udāhu aññaṃ gaṇhissasī’’ti. ‘‘Sāyeva me hotu, paṇḍitā’’ti. Bodhisatto manusse pesetvā brāhmaṇassa kahāpaṇe ca brāhmaṇiñca āharāpetvā corabrāhmaṇassa hatthato kahāpaṇe brāhmaṇassa dāpetvā itarassa rājāṇaṃ kāretvā nagarā nīharāpetvā brāhmaṇiyāpi rājāṇaṃ kāretvā brāhmaṇassa mahantaṃ yasaṃ datvā attanoyeva santike vasāpesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne bahū sotāpattiphalādīni sacchikariṃsu. Tadā brāhmaṇo ānando ahosi, rukkhadevatā sāriputto, parisā buddhaparisā, senakapaṇḍito pana ahameva ahosinti.

Sattubhastajātakavaṇṇanā sattamā.

[403] 8. Aṭṭhisenajātakavaṇṇanā

Yeme ahaṃ na jānāmīti idaṃ satthā āḷaviṃ nissāya aggāḷave cetiye viharanto kuṭikārasikkhāpadaṃ ārabbha kathesi. Paccuppannavatthu heṭṭhā **maṇikaṇṭhajātake** (jā. 1.3.7 ādayo) kathitameva. Satthā pana te bhikkhū āmantetvā ‘‘bhikkhave, porāṇakapaṇḍitā pubbe anuppanne buddhe bāhirakapabbajjāya pabbajitvā rājūhi pavāritāpi ‘yācanā nāma paresaṃ appiyā amanāpā’ti na yāciṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto ekasmiṃ nigame brāhmaṇakule nibbatti, aṭṭhisenakumārotissa nāmaṃ kariṃsu. So vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā aparabhāge kāmesu ādīnavaṃ disvā gharāvāsato nikkhamitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāsamāpattiyo nibbattetvā himavantapadese ciraṃ vasitvā loṇambilasevanatthāya manussapathaṃ otaritvā anupubbena bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bhikkhāya caranto rājaṅgaṇaṃ agamāsi. Rājā tassācāravihāre pasīditvā taṃ nimantāpetvā pāsādatale pallaṅke nisīdāpetvā subhojanaṃ bhojetvā bhojanāvasāne anumodanaṃ sutvā pasanno paṭiññaṃ gahetvā mahāsattaṃ rājuyyāne vasāpesi, divasassa ca dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ agamāsi. So ekadivasaṃ dhammakathāya pasanno rajjaṃ ādiṃ katvā ‘‘yena vo attho, taṃ vadeyyāthā’’ti pavāresi. Bodhisatto ‘‘idaṃ nāma me dehī’’ti na vadati. Aññe yācakā ‘‘idaṃ dehi, idaṃ dehī’’ti icchiticchitaṃ yācanti, rājā asajjamāno detiyeva. So ekadivasaṃ cintesi ‘‘aññe yācanakavanibbakā ‘idañcidañca amhākaṃ dehī’ti maṃ yācanti, ayyo pana aṭṭhiseno pavāritakālato paṭṭhāya na kiñci yācati, paññavā kho panesa upāyakusalo, pucchissāmi na’’nti. So

ekadivasaṃ bhuttapātarāso gantvā vanditvā ekamantaṃ nisinno aññesaṃ yācanakāraṇaṃ tassa ca ayācanakāraṇaṃ pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

54. ''Yeme ahaṃ na jānāmi, aṭṭhisena vanibbake;
Te maṃ saṅgamma yācanti, kasmā maṃ tvaṃ na yācasī''ti.

Tattha **vanibbake**ti yācanake. **Saṅgammā**ti samāgantvā. Idaṃ vuttaṃ hoti – ayya, aṭṭhisena, yeme vanibbake ahaṃ nāmagottajātikulappadesena ''ime nāmete''tipi na jānāmi, te maṃ samāgantvā icchiticchitaṃ yācanti, tvaṃ pana kasmā maṃ kiñci na yācasīti.

Taṃ sutvā bodhisatto dutiyaṃ gāthamāha –

55. ''Yācako appiyo hoti, yācaṃ adadamappiyo;
Tasmāhaṃ taṃ na yācāmi, mā me videssanā ahū''ti.

Tattha **yācako appiyo hotī**ti yo hi, mahārāja, puggalo ''idaṃ me dehī''ti yācako, so mātāpitūnampi mittāmaccādīnampi appiyo hoti amanāpo. Tassa appiyabhāvo maṇikaṇṭhajātakena dīpetabbo. **Yāca**nti yācitabhaṇḍaṃ. **Adada**nti adadamāno. Idaṃ vuttaṃ hoti – yopi yācitaṃ na deti, so mātāpitaro ādiṃ katvā adadamāno puggalo yācakassa appiyo hotīti. **Tasmā**ti yasmā yācakopi dāyakassa, yācitaṃ bhaṇḍaṃ adadantopi yācakassa appiyo hoti, tasmā ahaṃ taṃ na yācāmi. **Mā me videssanā ahū**ti sace hi ahaṃ yāceyyameva, tava videsso bhaveyya, sā me tava santikā uppannā videssanā, sace pana tvaṃ na dadeyyāsi, mama videsso bhaveyyāsi, sā ca mama tayi videssanā, evaṃ sabbathāpi mā me videssanā ahu, mā no ubhinnampi mettā bhijjīti etamatthaṃ sampassanto ahaṃ taṃ na kiñci yācāmīti.

Athassa vacanaṃ sutvā rājā tisso gāthā abhāsi –

56. ''Yo ve yācanajīvāno, kāle yācaṃ na yācati;
Parañca puññā dhaṃseti, attanāpi na jīvati.

57. ''Yo ca yācanajīvāno, kāle yācañhi yācati;
Parañca puññaṃ labbheti, attanāpi ca jīvati.

58. ''Na vedessanti sappaññā, disvā yācakamāgate;
Brahmacāri piyo mesi, vada tvaṃ bhaññamicchasī''ti.

Tattha **yācanajīvāno**ti yācanajīvamāno, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti – ayya, aṭṭhisena yo yācanena jīvamāno dhammiko samaṇo vā brāhmaṇo vā yācitabbayuttapattakāle kiñcideva yācitabbaṃ na yācati, so parañca dāyakaṃ puññā dhaṃseti parihāpeti, attanāpi ca sukhaṃ na jīvati. **Puññaṃ labbhetī**ti kāle pana yācitabbaṃ yācanto parañca puññaṃ adhigameti, attanāpi ca sukhaṃ jīvati. **Na vedessantī**ti yaṃ tvaṃ vadesi ''mā me videssanā ahū''ti, taṃ kasmā vadasi. Sappaññā hi dānañca dānaphalañca jānantā paṇḍitā yācake āgate disvā na dessanti na kujjhanti, aññadatthu pana pamuditāva hontīti dīpeti. **Yācakamāgate**ti ma-kāro byañjanasandhivasena vutto, yācake āgateti attho. **Brahmacāri piyo mesī**ti ayya aṭṭhisena, parisuddhacāri mahāpuñña, tvaṃ mayhaṃ ativiya piyo, tasmā varaṃ tvaṃ maṃ vadehi yācāhiyeva. **Bhaññamicchasī**ti yaṃkiñci vattabbaṃ icchasi, sabbaṃ vada, rajjampi te dassāmiyevāti.

Evaṃ bodhisatto raññā rajjenāpi pavārito neva kiñci yāci. Rañño pana evaṃ attano ajjhāsaye kathite mahāsattopi pabbajitapaṭipattiṃ dassetuṃ ''mahārāja, yācanā hi nāmesā kāmabhogīnaṃ gihīnaṃ āciṇṇā, na pabbajitānaṃ, pabbajitena pana pabbajitakālato paṭṭhāya gihīhi asamānaparisuddhājīvena bhavitabba''nti pabbajitapaṭipadaṃ dassento chaṭṭhaṃ gāthamāha –

59. ‘‘Na ve yācanti sappaññā, dhīro ca veditumarahati;
Uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā’’ti.

Tattha **sappaññā**ti buddhā ca buddasāvakā ca bodhiyā paṭipannā isipabbajjaṃ pabbajitā bodhisattā ca sabbepi sappaññā ca susīlā ca, ete evarūpā sappaññā ‘‘amhākaṃ idañcidañca dethā’’ti na yācanti. **Dhīro ca veditumarahatī**ti upaṭṭhāko pana dhīro paṇḍito gilānakāle ca agilānakāle ca yena yenattho, taṃ sabbaṃ sayameva vedituṃ jānituṃ arahati. **Uddissa ariyā tiṭṭhantī**ti ariyā pana vācaṃ abhinditvā yenatthikā honti, taṃ uddissa kevalaṃ bhikkhācāravattena tiṭṭhanti, neva kāyaṅgaṃ vā vācaṅgaṃ vā kopenti. Kāyavikāraṃ dassetvā nimittaṃ karonto hi kāyaṅgaṃ kopeti nāma, vacībhedaṃ karonto vācaṅgaṃ kopeti nāma, tadubhayaṃ akatvā buddhādayo ariyā tiṭṭhanti. **Esā ariyāna yācanā**ti esā kāyaṅgavācaṅgaṃ akopetvā bhikkhāya tiṭṭhamānā ariyānaṃ yācanā nāma.

Rājā bodhisattassa vacanaṃ sutvā ‘‘bhante, yadi sappañño upaṭṭhāko attanāva ñatvā kulūpakassa dātabbaṃ deti, ahampi tumhākaṃ idañcidañca dammī’’ti vadanto sattamaṃ gāthamāha –

60. ‘‘Dadāmi te brāhmaṇa rohiṇīnaṃ, gavaṃ sahassaṃ saha puṅgavena;
Ariyo hi ariyassa kathaṃ na dajjā, sutvāna gāthā tava dhammayuttā’’ti.

Tattha **rohiṇīna**nti rattavaṇṇānaṃ. **Gavaṃ sahassa**nti khīradadhiādimadhurarasaparibhogatthāya evarūpānaṃ gunnaṃ sahassaṃ tuyhaṃ dammi, taṃ me paṭiggaṇha. **Ariyo**ti ācāraariyo. **Ariyassā**ti ācāraariyassa. **Kathaṃ na dajjā**ti kena kāraṇena na dadeyya.

Evaṃ vutte bodhisatto ‘‘ahaṃ mahārāja, akiñcano pabbajito, na me gāvīhi attho’’ti paṭikkhipi. Rājā tassovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi. Sopi aparihīnajjhāno brahmaloke uppajji.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne bahū sotāpattiphalādīsu patiṭṭhitā. Tadā rājā ānando ahosi, aṭṭhiseno pana ahameva ahosinti.

Aṭṭhisenajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[404] 9. Kapijātakavaṇṇanā

Yattha verī nivasatīti idaṃ satthā jetavane viharanto devadattassa pathavipavesanaṃ ārabbha kathesi. Tasmiñhi pathaviṃ paviṭṭhe dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, devadatto saha parisāya naṭṭho’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva devadatto saha parisāya naṭṭho, pubbepi nassiyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kapiyoniyaṃ nibbattitvā pañcasatakapiparivāro rājuyyāne vasi. Devadattopi kapiyoniyaṃ nibbattitvā pañcasatakapiparivāro tattheva vasi. Athekadivasaṃ purohite uyyānaṃ gantvā nhatvā alaṅkaritvā nikkhamante eko lolakapi puretaraṃ gantvā rājuyyānadvāre toraṇamatthake nisīditvā tassa matthake vaccapiṇḍaṃ pātetvā puna uddhaṃ olokentassa mukhe pātesi. So nivattitvā ‘‘hotu, jānissāmi tumhākaṃ kattabba’’nti makkaṭe santajjetvā puna nhatvā pakkāmi. Tena veraṃ gahetvā makkaṭānaṃ santajjitabhāvaṃ bodhisattassa ārocesuṃ. So ‘‘verīnaṃ nivasanaṭṭhāne nāma vasituṃ na vaṭṭati, sabbopi kapigaṇo palāyitvā aññattha gacchatū’’ti kapisahassassapi ārocāpesi. Dubbacakapi attano parivāramakkaṭe gahetvā ‘‘pacchā jānissāmī’’ti tattheva nisīdi. Bodhisatto attano parivāraṃ gahetvā araññaṃ pāvisi. Athekadivasaṃ ekissā vīhikoṭṭikāya dāsiyā ātape pasāritavīhiṃ khādanto eko eḷako ummukkena pahāraṃ labhitvā ādittasarīro palāyanto ekissā hatthisālaṃ nissāya tiṇakuṭiyā kuṭṭe sarīraṃ ghaṃsi. So aggi tiṇakuṭikaṃ gaṇhi, tato uṭṭhāya hatthisālaṃ gaṇhi, hatthisālāya hatthīnaṃ piṭṭhi jhāyi, hatthivejjā hatthīnaṃ paṭijagganti.

Purohitopi makkaṭānaṃ gahaṇūpāyaṃ upadhārento vicarati. Atha naṃ rājupaṭṭhānaṃ āgantvā

nisinnaṃ rājā āha ‘‘ācariya, bahū no hatthī vaṇitā jātā, hatthivejjā paṭijaggituṃ na jānanti, jānāsi nu kho kiñci bhesajja’’nti? ‘‘Jānāmi, mahārājā’’ti. ‘‘Kiṃ nāmā’’ti? ‘‘Makkaṭavasā, mahārājā’’ti. ‘‘Kahaṃ labhissāmā’’ti? ‘‘Nanu uyyāne bahū makkaṭā’’ti? Rājā ‘‘uyyāne makkaṭe māretvā vasaṃ ānethā’’ti āha. Dhanuggahā gantvā pañcasatepi makkaṭe vijjhitvā māresuṃ. Eko pana jeṭṭhakamakkaṭo palāyanto sarapahāraṃ labhitvāpi tattheva apatitvā bodhisattassa vasanaṭṭhānaṃ patvā pati. Vānarā ‘‘amhākaṃ vasanaṭṭhānaṃ patvā mato’’ti tassa pahāraṃ laddhā matabhāvaṃ bodhisattassa ārocesuṃ. So gantvā kapigaṇamajjhe nisinno ‘‘paṇḍitānaṃ ovādaṃ akatvā veriṭṭhāne vasantā nāma evaṃ vinassantī’’ti kapigaṇassa ovādavasena imā gāthā abhāsi –

61. ‘‘Yattha verī nivasati, na vase tattha paṇḍito;
Ekarattaṃ dvirattaṃ vā, dukkhaṃ vasati verisu.

62. ‘‘Diso ve lahucittassa, posassānuvidhīyato;
Ekassa kapino hetu, yūthassa anayo kato.

63. ‘‘Bālova paṇḍitamānī, yūthassa parihārako;
Sacittassa vasaṃ gantvā, sayethāyaṃ yathā kapi.

64. ‘‘Na sādhu balavā bālo, yūthassa parihārako;
Ahito bhavati ñātīnaṃ, sakuṇānaṃva cetako.

65. ‘‘Dhīrova balavā sādhu, yūthassa parihārako;
Hito bhavati ñātīnaṃ, tidasānaṃva vāsavo.

66. ‘‘Yo ca sīlañca paññañca, sutañcattani passati;
Ubhinnamatthaṃ carati, attano ca parassa ca.

67. ‘‘Tasmā tuleyya mattānaṃ, sīlapaññāsutāmiva;
Gaṇaṃ vā parihare dhīro, eko vāpi paribbaje’’ti.

Tattha **lahucittassā**ti lahucitto assa. Idaṃ vuttaṃ hoti – yo poso lahucittassa mittassa vā ñātino vā anuvidhīyati anuvattati, tassa posassa anuvidhīyato so lahucitto diso hoti, verikiccaṃ karoti. **Ekassa kapino**ti passatha ekassa lahucittassa andhabālassa kapino hetu ayaṃ sakalassa yūthassa anayo avuḍḍhi mahāvināso katoti. **Paṇḍitamānī**ti yo sayaṃ bālo hutvā ‘‘ahaṃ paṇḍito’’ti attānaṃ maññamāno paṇḍitānaṃ ovādaṃ akatvā sakassa cittassa vasaṃ gacchati, so sacittassa vasaṃ gantvā yathāyaṃ dubbacakapi matasayanaṃ sayito, evaṃ sayethāti attho.

Na sādhūti bālo nāma balasampanno yūthassa parihārako na sādhu na laddhako. Kiṃkāraṇā? So hi **ahito bhavati ñātīnaṃ,** vināsameva vahati. **Sakuṇānaṃva cetako**ti yathā hi tittirasakuṇānaṃ dīpakatittiro divasampi vassanto aññe sakuṇe na māreti, ñātakeva māreti, tesaññeva ahito hoti, evanti attho. **Hito bhavatī**ti kāyenapi vācāyapi manasāpi hitakārakoyeva. **Ubhinnamatthaṃ caratī**ti yo idha puggalo ete sīlādayo guṇe attani passati, so ‘‘mayhaṃ ācārasīlampi atthi, paññāpi sutapariyattipi atthī’’ti tathato jānitvā gaṇaṃ pariharanto attano ca paresañca attānaṃ parivāretvā carantānanti ubhinnampi atthameva carati.

Tuleyya mattānanti tuleyya attānaṃ. **Tuleyyā**ti tuletvā. **Sīlapaññāsutāmivā**ti etāni sīlādīni viya. Idaṃ vuttaṃ hoti – yasmā sīlādīni attani samanupassanto ubhinnamatthaṃ carati, tasmā paṇḍito etāni sīlādīni viya attānampi tesu tuletvā ‘‘patiṭṭhito nu khomhi sīle paññāya sute’’ti tīretvā patiṭṭhitabhāvaṃ paccakkhaṃ katvā dhīro gaṇaṃ vā parihareyya, catūsu iriyāpathesu eko vā hutvā paribbajeyya vatteyya, parisupaṭṭhākenapi vivekacārināpi imehi tīhi dhammehi samannāgateneva bhavitabbanti. Evaṃ mahāsatto kapirājā hutvāpi vinayapariyattikiccaṃ kathesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā dubbacakapi devadatto ahosi, parisāpissa devadattaparisā, paṇḍitakapirājā pana ahameva ahosi’’nti.

Kapijātakavaṇṇanā navamā.

[405] 10. Bakajātakavaṇṇanā

Dvāsattatīti idaṃ satthā jetavane viharanto bakabrahmānaṃ ārabbha kathesi. Tassa hi ‘‘idaṃ niccaṃ dhuvaṃ sassataṃ acavanadhammaṃ, ito aññaṃ lokanissaraṇaṃ nibbānaṃ nāma natthī’’ti evaṃ diṭṭhi uppajji. Heṭṭhūpapattiko kiresa brahmā pubbe jhānaṃ bhāvetvā vehapphalesu nibbatto, tattha pañcakappasataparimāṇaṃ āyuṃ khepetvā subhakiṇhesu nibbattitvā catusaṭṭhikappaṃ khepetvā tato cuto aṭṭhakappāyukesu ābhassaresu nibbatti, tatrassa esā diṭṭhi uppajji. So hi neva uparibrahmalokato cutiṃ, na tattha upapattiṃ anussari, tadubhayampi apassanto evaṃ diṭṭhiṃ gaṇhi. Bhagavā tassa cetasā cetoparivitakkamaññāya seyyathāpi nāma balavā puriso samiñjitaṃ vā bāhaṃ pasāreyya, pasāritaṃ vā bāhaṃ samiñjeyya, evameva jetavane antarahito tasmiṃ brahmaloke pāturahosi. Atha brahmā bhagavantaṃ disvā ‘‘ehi kho, mārisa, svāgataṃ mārisa, cirassaṃ kho, mārisa, imaṃ pariyāyamakāsi, yadidaṃ idhāgamanāya. Idañhi mārisa, niccaṃ idaṃ dhuvaṃ idaṃ sassataṃ idaṃ kevalaṃ idaṃ acavanadhammaṃ, idañhi na ca jāyati na jīyati na mīyati na cavati na upapajjati, ito ca panaññaṃ uttari nissaraṇaṃ natthī’’ti āha.

Evaṃ vutte bhagavā bakaṃ brahmānaṃ etadavoca ‘‘avijjāgato vata bho bako brahmā, avijjāgato vata bho bako brahmā, yatra hi nāma aniccaññeva samānaṃ niccanti vakkhati…pe… santañca panaññaṃ uttari nissaraṇaṃ, natthaññaṃ uttari nissaraṇanti vakkhatī’’ti (saṃ. ni. 1.175). Taṃ sutvā brahmā ‘‘tvaṃ evaṃ kathesi, tvaṃ evaṃ kathesi, iti maṃ esa anuyuñjanto anubandhatī’’ti cintetvā yathā nāma dubbalo coro katipaye pahāre labhitvā ‘‘kiṃ ahameva coro, asukopi coro asukopi coro’’ti sabbepi sahāyake ācikkhati, tatheva bhagavato anuyogabhayena bhīto aññepi attano sahāyake ācikkhanto paṭhamaṃ gāthamāha –

68. ‘‘Dvāsattati gotama puññakammā, vasavattino jātijaraṃ atītā;
Ayamantimā vedagū brahmapatti, asmābhijappanti janā anekā’’ti. (saṃ. ni. 1.175);

Tattha **dvāsattatī**ti na kevalaṃ bho gotama, ahameva, atha kho imasmiṃ brahmaloke mayaṃ dvāsattati janā puññakammā aññesaṃ upari atthano vasaṃ vattanena **vasavattino** jātiñca jarañca atītā, ayaṃ no vedehi gatattā **vedagū,** ayaṃ bho gotama **antimā brahmapatti,** pacchimakoṭippatti seṭṭhabhāvappatti. **Asmābhijappanti janā anekā**ti amhe aññe bahū janā pañjalikā hutvā – ‘‘ayaṃ kho bhavaṃ brahmā mahābrahmā’’tiādīni vadantā namassanti patthenti pihayanti, ‘‘aho vata mayampi evarūpā bhaveyyāmā’’ti icchantīti attho.

Tassa vacanaṃ sutvā satthā dutiyaṃ gāthamāha –

69. ‘‘Appaṃ hi etaṃ na hi dīghamāyu, yaṃ tvaṃ baka maññasi dīghamāyuṃ;
Sataṃ sahassāni nirabbudānaṃ, āyuṃ pajānāmi tavāha brahme’’ti. (saṃ. ni. 1.175);

Tattha **sataṃ sahassāni nirabbudāna**nti nirabbudasaṅkhātānaṃ gaṇanānaṃ satasahassāni. Vassānañhi dasadasakaṃ sataṃ, dasa satānaṃ sahassaṃ, sataṃ sahassānaṃ satasahassaṃ, sataṃ satasahassānaṃ koṭi nāma, sataṃ koṭisatasahassānaṃ pakoṭi nāma, sataṃ pakoṭisatasahassānaṃ koṭipakoṭi nāma, sataṃ koṭipakoṭisatasahassānaṃ ekaṃ nahutaṃ nāma, sataṃ nahutasatasahassānaṃ ekaṃ ninnahutaṃ nāma. Cheko gaṇako ettakaṃ gaṇetuṃ sakkoti, tato paraṃ gaṇanā nāma buddhānameva visayo. Tattha sataṃ ninnahutasatasahassānaṃ ekaṃ abbudaṃ, vīsati abbudāni ekaṃ nirabbudaṃ, tesaṃ nirabbudasatasahassānaṃ ekaṃ ahahaṃ nāma, ettakaṃ bakassa brahmuno tasmiṃ bhave avasiṭṭhaṃ āyu, taṃ sandhāya bhagavā evamāha.

Taṃ sutvā bako tatiyaṃ gāthamāha –

70. ‘‘Anantadassī bhagavāhamasmi, jātijjaraṃ sokamupātivatto;
Kiṃ me purāṇaṃ vatasīlavattaṃ, ācikkha me taṃ yamahaṃ vijañña’’nti. (saṃ. ni. 1.175);

Tattha **bhagavā**ti bhagavā tumhe ‘‘āyuṃ pajānāmi tavāha’’nti vadantā ‘‘ahaṃ anantadassī jātijarañca sokañca upātivattosmī’’ti vadatha. **Vatasīlavatta**nti vatasamādānañca sīlavattañca. Idaṃ vuttaṃ hoti – yadi tumhe sabbaññubuddhā, evaṃ sante kiṃ mayhaṃ purāṇaṃ vatañca sīlavattañca, ācikkha me taṃ, yamahaṃ tayā ācikkhitaṃ yāthāvasarasato vijāneyyanti.

Athassa bhagavā atītāni vatthūni āharitvā ācikkhanto catasso gāthā abhāsi –

71. ‘‘Yaṃ tvaṃ apāyesi bahū manusse, pipāsite ghammani samparete;
Taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ, suttappabuddhova anussarāmi.

72. ‘‘Yaṃ eṇikūlasmi janaṃ gahītaṃ, amocayī gayhaka nīyamānaṃ;
Taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ, suttappabuddhova anussarāmi.

73. ‘‘Gaṅgāya sotasmiṃ gahītanāvaṃ, luddena nāgena manussakappā;
Amocayi tvaṃ balasā pasayha, taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ;
Suttappabuddhova anussarāmi.

74. ‘‘Kappo ca te baddhacaro ahosiṃ, sambuddhimantaṃ vatinaṃ amaññaṃ;
Taṃ te purāṇaṃ vatasīlavattaṃ, suttappabuddhova anussarāmī’’ti. (saṃ. ni. 1.175);

Tattha **apāyesī**ti pāyesi. **Ghammani samparete**ti ghammena samparete ativiya phuṭṭhe ghammakilante. **Suttappabuddhovā**ti paccūsakāle supanto supinaṃ passitvā taṃ supinakaṃ viya anussarāmi. So kira bakabrahmā ekasmiṃ kappe tāpaso hutvā marukantāre vasanto bahūnaṃ kantārapaṭipannānaṃ pānīyaṃ āharitvā adāsi. Athekadivasaṃ eko satthavāho pañcahi sakaṭasatehi marukantāraṃ paṭipajji. Manussā disā vavatthapetuṃ asakkontā satta divasāni āhiṇḍitvā khīṇadārudakā nirāhārā uṇhābhibhūtā ‘‘idāni no jīvitaṃ natthī’’ti sakaṭe parivattetvā goṇe mocetvā heṭṭhāsakaṭesu nipajjiṃsu. Tadā tāpaso āvajjento te disvā ‘‘mayi passante mā nassiṃsū’’ti cintetvā attano iddhānubhāvena gaṅgāsotaṃ ubbattetvā satthavāhābhimukhaṃ akāsi, avidūre ca ekaṃ vanasaṇḍaṃ māpesi. Manussā pānīyaṃ pivitvā nhatvā goṇe santappetvā vanasaṇḍato tiṇaṃ lāyitvā dārūni gahetvā disaṃ sallakkhetvā arogā kantāraṃ atikkamiṃsu, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Eṇikūlasminti eṇiyā nāma nadiyā kūle. **Gayhaka nīyamāna**nti karamaragāhaṃ gahetvā nīyamānaṃ. So kira tāpaso aparasmiṃ kāle ekaṃ paccantagāmaṃ nissāya nadītīre vanasaṇḍe vihāsi. Athekasmiṃ divase pabbatato corā otaritvā taṃ gāmaṃ paharitvā mahājanaṃ gahetvā pabbataṃ āropetvā antarāmagge cārakamanusse ṭhapetvā pabbatabilaṃ pavisitvā āhāraṃ pacāpentā nisīdiṃsu. Tāpaso gomahiṃsādīnañceva dārakadārikādīnañca mahantaṃ aṭṭassaraṃ sutvā ‘‘mayi passante mā nassiṃsū’’ti iddhānubhāvena attabhāvaṃ jahitvā caturaṅginiyā senāya parivuto rājā hutvā yuddhabheriṃ ākoṭāpento taṃ ṭhānaṃ agamāsi. Cārakamanussā taṃ disvā corānaṃ ārocesuṃ. Corā ‘‘raññā saddhiṃ viggaho nāma na yutto’’ti sabbaṃ gahitagahitaṃ bhaṇḍakaṃ chaḍḍetvā bhattaṃ abhuñjitvāva palāyiṃsu. Tāpaso te sabbe ānetvā sakagāmeyeva patiṭṭhāpesi, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Gahītanāvanti niggahitanāvaṃ. **Luddenā**ti kakkhaḷena. **Manussakappā**ti manusse vināsetukāmatāya. **Balasā**ti balena. **Pasayhā**ti abhibhavitvā. Aparasmiṃ kāle so tāpaso gaṅgātīre vihāsi. Tadā manussā dve tayo nāvāsaṅghāṭe bandhitvā saṅghāṭamatthake pupphamaṇḍapaṃ kāretvā saṅghāṭe nisīditvā khādantā pivantā sambandhakulaṃ gacchanti. Te pītāvasesaṃ suraṃ bhuttakhāditāvasesāni bhattamacchamaṃsatambulādīni gaṅgāyameva pātenti. Gaṅgeyyo nāgarājā ‘‘ime ucchiṭṭhakaṃ mama

upari khipantī''ti kujjhitvā ''sabbe te jane gahetvā gaṅgāya osīdāpessāmī''ti mahantaṃ ekadoṇikanāvappamāṇaṃ attabhāvaṃ māpetvā udakaṃ bhinditvā phaṇaṃ dhārayamāno tesaṃ abhimukho pāyāsi. Te nāgarājānaṃ disvā maraṇabhayatajjitā ekappahāreneva mahāsaddaṃ kariṃsu. Tāpaso tesaṃ paridevitasaddaṃ sutvā nāgarājassa ca kuddhabhāvaṃ ñatvā ''mayi passante mā nassiṃsū''ti khippanisantiyā attano ānubhāvena khippaṃ supaṇṇavaṇṇaṃ attānaṃ māpetvā agamāsi. Nāgarājā taṃ disvā maraṇabhayatajjito udake nimujji. Manussā sotthibhāvaṃ patvā agamaṃsu, taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Baddhacaroti antevāsiko. **Sambuddhimantaṃ vatinaṃ amañña**nti buddhisampanno ceva vatasampanno ca tāpasoti taṃ maññamāno. Iminā kiṃ dasseti? Mahābrahme ahaṃ atīte tava kesavatāpasakāle kappo nāma antevāsiko veyyāvaccakaro hutvā tuyhaṃ nāradena nāma amaccena bārāṇasito himavantaṃ ānītassa rogaṃ vūpasamesiṃ. Atha naṃ nārado dutiyavāre āgantvā nirogaṃ disvā imaṃ gāthaṃ abhāsi –

''Manussindaṃ jahitvāna, sabbakāmasamiddhinaṃ;
Kathaṃ nu bhagavā kesi, kappassa ramati assame''ti. (jā. 1.4.181);

Tamenaṃ tvaṃ etadavoca –

''Sādūni ramaṇīyāni, santi vakkhā manoramā;
Subhāsitāni kappassa, nārada ramayanti ma''nti. (jā. 1.4.182);

Itissa bhagavā imaṃ attanā antevāsikena hutvā rogassa vūpasamitabhāvaṃ dīpento evamāha. Tañca pana brahmunā manussaloke katakammaṃ sabbaṃ mahābrahmānaṃ sallakkhāpentova kathesi.

So satthu vacanena attanā katakammaṃ saritvā tathāgatassa thutiṃ karonto osānagāthamāha –

75. ''Addhā pajānāsi mametamāyuṃ, aññampi jānāsi tathā hi buddho;
Tathā hi tāyaṃ jalitānubhāvo, obhāsayaṃ tiṭṭhati brahmaloka''nti.

Tattha **tathā hi buddho**ti tathā hi tvaṃ buddho. Buddhānañhi aññātaṃ nāma natthi, sabbadhammānaṃ buddhattāyeva hi te buddhā nāmāti dasseti. **Tathā hi tāya**nti buddhattāyeva ca pana tava ayaṃ jalito sarīrappabhānubhāvo. **Obhāsayaṃ tiṭṭhatī**ti imaṃ sakalampi brahmalokaṃ obhāsento tiṭṭhati.

Evaṃ satthā attano buddhaguṇaṃ jānāpento dhammaṃ desetvā saccāni pakāsesi, saccapariyosāne sampattānaṃ dasamattānaṃ brahmasahassānaṃ anupādāya āsavehi cittāni vimucciṃsu. Iti bhagavā bahūnaṃ brahmānaṃ avassayo hutvā brahmalokā jetavanaṃ āgantvā tattha kathitaniyāmeneva taṃ dhammadesanaṃ bhikkhūnaṃ kathetvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā kesavatāpaso bakabrahmā ahosi, kappamāṇavo pana ahameva ahosi''nti.

Bakajātakavaṇṇanā dasamā.

Kukkuvaggo paṭhamo.

2. Gandhāravaggo

[406] 1. Gandhārajātakavaṇṇanā

Hitvā gāmasahassānīti idaṃ satthā jetavane viharanto bhesajjasannidhikārasikkhāpadaṃ ārabbha kathesi. Vatthu pana rājagahe samuṭṭhitaṃ. Āyasmatā hi pilindavacchena ārāmikakulaṃ mocetuṃ rājanivesanaṃ gantvā rañño pāsāde iddhibalena sovaṇṇamaye kate manussā pasīditvā therassa pañca

bhesajjāni pahiṇiṃsu. So tāni parisāya vissajjesi. Parisā panassa bāhullikā ahosi, laddhaṃ laddhaṃ koḷambepi ghaṭepi pattatthavikāyopi pūretvā paṭisāmesi. Manussā disvā ‘‘mahicchā ime samaṇā antokoṭṭhāgārikā’’ti ujjhāyiṃsu. Satthā taṃ pavattiṃ sutvā ‘‘yāni kho pana tāni gilānānaṃ bhikkhūna’’nti (pārā. 622-623) sikkhāpadaṃ paññapetvā ‘‘bhikkhave, porāṇakapaṇḍitā anuppanne buddhe bāhirakapabbajjaṃ pabbajitvā pañcasīlamattakaṃ rakkhantāpi loṇasakkharamattakaṃ punadivasatthāya nidahante garahiṃsu, tumhe pana evarūpe niyyānikasāsane pabbajitvā dutiyatatiyadivasatthāya sannidhiṃ karontā ayuttaṃ karothā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte gandhāraraṭṭhe bodhisatto gandhārarañño putto hutvā pitu accayena rajje patiṭṭhāya dhammena rajjaṃ kāresi. Majjhimapadesepi videharaṭṭhe videho nāma rājā rajjaṃ kāresi. Te dvepi rājāno adiṭṭhasahāyā hutvā aññamaññaṃ thiravissāsā ahesuṃ. Tadā manussā dīghāyukā honti, tiṃsa vassasahassāni jīvanti. Athekadā gandhārarājā puṇṇamuposathadivase samādinnasīlo mahātale paññattavarapallaṅkamajjhagato vivaṭena sīhapañjarena pācīnalokadhātuṃ olokento amaccānaṃ dhammatthayuttakathaṃ kathento nisīdi. Tasmiṃ khaṇe gaganatalaṃ atilaṅghantamiva paripuṇṇaṃ candamaṇḍalaṃ rāhu avatthari, candappabhā antaradhāyi. Amaccā candālokaṃ apassantā candassa rāhunā gahitabhāvaṃ rañño ārocesuṃ. Rājā candaṃ oloketvā ‘‘ayaṃ cando āgantukaupakkilesena upakkiliṭṭho nippabho jāto, mayhampesa rājaparivāro upakkileso, na kho pana metaṃ patirūpaṃ, yāhaṃ rāhunā gahitacando viya nippabho bhaveyyaṃ, visuddhe gaganatare virocantaṃ candamaṇḍalaṃ viya rajjaṃ pahāya pabbajissāmi, kiṃ me parena ovaditena, kule ca gaṇe ca alaggo hutvā attānameva ovadanto vicarissāmi, idaṃ me patirūpa’’nti cintetvā ‘‘yaṃ icchatha, taṃ rājānaṃ karothā’’ti rajjaṃ amaccānaṃ niyyādesi. So rajjaṃ chaḍḍetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā jhānaratisamappito himavantapadese vāsaṃ kappesi.

Videharājāpi ‘‘sukhaṃ me sahāyassā’’ti vāṇije pucchitvā tassa pabbajitabhāvaṃ sutvā ‘‘mama sahāye pabbajite ahaṃ rajjena kiṃ karissāmī’’ti sattayojanike mithilanagare tiyojanasatike videharaṭṭhe soḷasasu gāmasahassesu pūritāni koṭṭhāgārāni, soḷasasahassā ca nāṭakitthiyo chaḍḍetvā puttadhītaro amanasikatvā himavantapadesaṃ pavisitvā pabbajitvā pavattaphalabhojano hutvā samappavattavāsaṃ vasanto vicari. Te ubhopi samavattacāraṃ carantā aparabhāge samāgacchiṃsu, na pana aññamaññaṃ sañjāniṃsu, sammodamānā ekatova samappavattavāsaṃ vasiṃsu. Tadā videhatāpaso gandhāratāpasassa upaṭṭhānaṃ karoti. Tesaṃ ekasmiṃ puṇṇamadivase aññatarasmiṃ rukkhamūle nisīditvā dhammatthayuttakathaṃ kathentānaṃ gaganatale virocamānaṃ candamaṇḍalaṃ rāhu avatthari. Videhatāpaso ‘‘kiṃ nu kho candassa pabhā naṭṭhā’’ti oloketvā rāhunā gahitaṃ candaṃ disvā ‘‘ko nu kho esa ācariya, candaṃ avattharitvā nippabhamakāsī’’ti pucchi. Antevāsika ayaṃ rāhu nāma candasseko upakkileso, virocituṃ na deti, ahampi rāhugahitaṃ candamaṇḍalaṃ disvā ‘‘idaṃ parisuddhassa candamaṇḍalassa āgantukena upakkilesena nippabhaṃ jātaṃ, mayhampi idaṃ rajjaṃ upakkileso, yāva candamaṇḍalaṃ rāhu viya idaṃ nippabhaṃ na karoti, tāva pabbajissāmī’’ti cintetvā tadeva rāhugahitaṃ candamaṇḍalaṃ ārammaṇaṃ katvā mahārajjaṃ chaḍḍetvā pabbajitoti. ‘‘Ācariya, tvaṃ gandhārarājā’’ti? ‘‘Āma, aha’’nti. ‘‘Ācariya, ahampi videharaṭṭhe mithilanagare videharājā nāma, nanu mayaṃ aññamaññaṃ adiṭṭhasahāyā’’ti. ‘‘Kiṃ pana te ārammaṇaṃ ahosī’’ti? Ahaṃ ‘‘tumhe pabbajitā’’ti sutvā ‘‘addhā pabbajjāya mahantaṃ guṇaṃ addasā’’ti tumheyeva ārammaṇaṃ katvā rajjaṃ pahāya pabbajitoti. Te tato paṭṭhāya ativiya samaggā sammodamānā pavattaphalabhojanā hutvā vihariṃsu. Tattha dīgharattaṃ vasitvā ca pana loṇambilasevanatthāya himavantato otaritvā ekaṃ paccantagāmaṃ sampāpuṇiṃsu.

Manussā tesaṃ iriyāpathe pasīditvā bhikkhaṃ datvā paṭiññaṃ gahetvā araññe rattidivaṭṭhānādīni māpetvā vasāpesuṃ. Antarāmaggepi nesaṃ bhattakiccakaraṇatthāya udakaphāsukaṭṭhāne paṇṇasālaṃ kāresuṃ. Te paccantagāme bhikkhaṃ caritvā tāya paṇṇasālāya nisīditvā paribhuñjitvā attano vasanaṭṭhānaṃ gacchanti. Tepi manussā tesaṃ āhāraṃ dadamānā ekadā loṇaṃ patte pakkhipitvā denti, ekadā paṇṇapuṭe bandhitvā denti, ekadā aloṇakāhārameva denti. Te ekadivasaṃ paṇṇapuṭe bahutaraṃ loṇaṃ adaṃsu. Videhatāpaso loṇaṃ ādāya gantvā bodhisattassa bhattakiccakāle pahonakaṃ datvā attanopi pamāṇayuttaṃ gahetvā atirekaṃ paṇṇapuṭe bandhitvā ‘‘aloṇakadivase bhavissatī’’ti

tiṇavaṭṭikaantare ṭhapesi. Athekadivasaṃ aloṇake āhāre laddhe videho gandhārassa bhikkhābhājanaṃ datvā tiṇavaṭṭikaantarato loṇaṃ āharitvā ''ācariya, loṇaṃ gaṇhathā''ti āha. ''Ajja manussehi loṇaṃ na dinnaṃ, tvaṃ kuto labhasī''ti? ''Ācariya, purimadivase manussā bahuṃ loṇamadaṃsu, athāhaṃ 'aloṇakadivase bhavissatī'ti atirekaṃ loṇaṃ ṭhapesi''nti. Atha naṃ bodhisatto ''moghapurisa, tiyojanasatikaṃ videharaṭṭhaṃ pahāya pabbajitvā akiñcanabhāvaṃ patvā idāni loṇasakkharāya taṇhaṃ janesī''ti tajjetvā ovadanto paṭhamaṃ gāthamāha –

76. ''Hitvā gāmasahassāni, paripuṇṇāni soḷasa;
Koṭṭhāgārāni phītāni, sannidhiṃ dāni kubbasī''ti.

Tattha **koṭṭhāgārānī**ti suvaṇṇarajatamaṇimuttādiratanakoṭṭhāgārāni ceva dussakoṭṭhāgārāni ca dhaññakoṭṭhāgārāni ca. **Phītānī**ti pūrāni. **Sannidhiṃ dāni kubbasī**ti idāni ''sve bhavissati, tatiyadivase bhavissatī''ti loṇamattaṃ sannidhiṃ karosīti.

Videho evaṃ garahiyamāno garahaṃ asahanto paṭipakkho hutvā ''ācariya, tumhe attano dosaṃ adisvā mayhameva dosaṃ passatha, nanu tumhe 'kiṃ me parena ovaditena, attānameva ovadissāmī'ti rajjaṃ chaḍḍetvā pabbajitā, tumhe idāni maṃ kasmā ovadathā''ti codento dutiyaṃ gāthamāha –

77. ''Hitvā gandhāravisayaṃ, pahūtadhanadhāriyaṃ;
Pasāsanato nikkhanto, idha dāni pasāsasī''ti.

Tattha **pasāsanato**ti ovādānusāsanīdānato. **Idha dānī**ti idāni idha araññe kasmā maṃ ovadathāti.

Taṃ sutvā bodhisatto tatiyaṃ gāthamāha –

78. ''Dhammaṃ bhaṇāmi vedeha, adhammo me na ruccati;
Dhammaṃ me bhaṇamānassa, na pāpamupalimpatī''ti.

Tattha **dhamma**nti sabhāvaṃ, buddhādīhi vaṇṇitaṃ pasatthaṃ kāraṇameva. **Adhammo me na ruccatī**ti adhammo nāma asabhāvo mayhaṃ kadācipi na ruccati. **Na pāpamupalimpatī**ti mama sabhāvameva kāraṇameva bhaṇantassa pāpaṃ nāma hadaye na limpati na allīyati. Ovādadānaṃ nāmetaṃ buddhapaccekabuddhasāvakabodhisattānaṃ paveṇī. Tehi dinnovādaṃ bālā na gaṇhanti, ovādadāyakassa pana pāpaṃ nāma natthi.

''Nidhīnaṃva pavattāraṃ, yaṃ passe vajjadassinaṃ;
Niggayhavādiṃ medhāviṃ, tādisaṃ paṇḍitaṃ bhaje;
Tādisaṃ bhajamānassa, seyyo hoti na pāpiyo.

''Ovadeyyānusāseyya, asabbhā ca nivāraye;
Satañhi so piyo hoti, asataṃ hoti appiyo''ti. (dha. pa. 76-77);

Videhatāpaso bodhisattassa kathaṃ sutvā ''ācariya, atthanissitaṃ kathentenapi paraṃ ghaṭṭetvā rosetvā kathetuṃ na vaṭṭati, tvaṃ maṃ kuṇṭhasatthakena muṇḍento viya atipharusaṃ kathesī''ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

79. ''Yena kenaci vaṇṇena, paro labhati ruppanaṃ;
Mahatthiyampi ce vācaṃ, na taṃ bhāseyya paṇḍito''ti.

Tattha **yena kenacī**ti dhammayuttenāpi kāraṇena. **Labhati ruppana**nti ghaṭṭanaṃ dussanaṃ kuppanaṃ labhatiyeva. **Na taṃ bhāseyyā**ti tasmā taṃ parapuggalaṃ yāya so vācāya dussati, taṃ mahatthiyaṃ mahantaṃ atthanissitampi vācaṃ na bhāseyyāti attho.

Athassa bodhisatto pañcamaṃ gāthamāha –

80. ‘‘Kāmaṃ ruppatu vā mā vā, bhusaṃva vikirīyatu;
Dhammaṃ me bhaṇamānassa, na pāpamupalimpatī’’ti.

Tattha **kāma**nti ekaṃsena. Idaṃ vuttaṃ hoti – ayuttakārako puggalo ‘‘ayuttaṃ te kata’’nti ovadiyamāno ekaṃseneva kujjhatu vā mā vā kujjhatu, atha vā bhusamuṭṭhi viya vikirīyatu, mayhaṃ pana dhammaṃ bhaṇantassa pāpaṃ nāma natthīti.

Evañca pana vatvā ‘‘na vo ahaṃ, ānanda, tathā parakkamissāmi, yathā kumbhakāro āmake āmakamatte. Niggayha niggayhāhaṃ ānanda, vakkhāmi, yo sāro so ṭhassatī’’ti (ma. ni. 3.196) imassa sugatovādassa anurūpāya paṭipattiyā ṭhatvā ‘‘yathā kumbhakāro bhājanesu punappunaṃ ākoṭetvā ākoṭetvā āmakaṃ aggahetvā supakkameva bhājanaṃ gaṇhāti, evaṃ punappunaṃ ovaditvā niggaṇhitvā pakkabhājanasadiso puggalo gahetabbo’’ti dassetuṃ puna taṃ ovadanto –

81. ‘‘No ce assa sakā buddhi, vinayo vā susikkhito;
Vane andhamahiṃsova, careyya bahuko jano.

82. ‘‘Yasmā ca panidhekacce, ācaramhi susikkhitā;
Tasmā vinītavinayā, caranti susamāhitā’’ti. – idaṃ gāthādvayamāha;

Tassattho – samma vedeha, imesañhi sattānaṃ sace attano buddhi vā paṇḍite ovādadāyake nissāya ācārapaṇṇattivinayo vā susikkhito na bhaveyya, evaṃ sante yathā tiṇalatādigahane vane andhamahiṃso gocarāgocaraṃ sāsaṅkanirāsaṅkañca ṭhānaṃ ajānanto carati, tathā tumhādiso bahuko jano careyya. Yasmā pana idha ekacce sakāya buddhiyā rahitā sattā ācariyasantike ācārapaṇṇattisusikkhitā, tasmā ācariyehi attano attano anurūpena vinayena vinītattā vinītavinayā susamāhitā ekaggacittā hutvā carantīti.

Iminā idaṃ dasseti – iminā hi sattena gihinā hutvā attano kulānurūpā, pabbajitena pabbajitānurūpā sikkhā sikkhitabbā. Gihinopi hi attano kulānurūpesu kasigorakkhādīsu sikkhitāva sampannājīvā hutvā susamāhitā caranti, pabbajitāpi pabbajitānurūpesu pāsādikesu abhikkantapaṭikkantādīsu adhisīlaadhicittaadhipaññāsikkhāsu sikkhitāva vigatavikkhepā susamāhitā caranti. Lokasmiñhi –

‘‘Bāhusaccañca sippañca, vinayo ca susikkhito;
Subhāsitā ca yā vācā, etaṃ maṅgalamuttama’’nti. (khu. pā. 5.5; su. ni. 264);

Taṃ sutvā vedehatāpaso ‘‘ācariya, ito paṭṭhāya maṃ ovadatha anusāsatha, ahaṃ anadhivāsanajātikatāya tumhehi saddhiṃ kathesiṃ, taṃ me khamathā’’ti vanditvā mahāsattaṃ khamāpesi. Te samaggavāsaṃ vasitvā puna himavantameva agamaṃsu. Tatra bodhisatto vedehatāpasassa kasiṇaparikammaṃ kathesi. So taṃ katvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattesi. Iti te ubhopi aparihīnajjhānā brahmalokaparāyaṇā ahesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā vedeho ānando ahosi, gandhārarājā pana ahameva ahosī’’nti.

Gandhārajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[407] 2. Mahākapijātakavaṇṇanā

Attānaṃ saṅkamaṃ katvāti idaṃ satthā jetavane viharanto ñātatthacariyaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **bhaddasālajātake** (jā. 1.12.13 ādayo) āvi bhavissati. Tadā pana dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, sammāsambuddho ñātakānaṃ atthaṃ caratī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva,

pubbepi tathāgato ñātīnaṃ atthaṃ cariyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kapiyoniyaṃ nibbattitvā vayappatto ārohapariṇāhasampanno thāmabalūpeto pañcahatthibalaparimāṇo asītisahassakapigaṇaparivuto himavantapadese vasati. Tattha gaṅgātīraṃ nissāya sākhāviṭapasampanno sandacchāyo bahalapatto pabbatakūṭaṃ viya samuggato ambarukkho ahosi ''nigrodharukkho''tipi vadanti. Tassa madhurāni phalāni dibbagandharasāni mahantāni mahantakumbhappamāṇāni. Tassa ekissā sākhāya phalāni thale patanti, ekissā sākhāya gaṅgājale, dvinnaṃ sākhānaṃ phalāni majjhe rukkhamūle patanti. Bodhisatto kapigaṇaṃ ādāya tattha phalāni khādanto ''ekasmiṃ kāle imassa rukkhassa udake patitaṃ phalaṃ nissāya amhākaṃ bhayaṃ uppajjissatī''ti udakamatthake sākhāya ekaphalampi anavasesetvā pupphakāle kaḷāyamattakālato paṭṭhāya khādāpeti ceva pātāpeti ca. Evaṃ santepi asītivānarasahassehi adiṭṭhaṃ kipillikapuṭapaṭicchannaṃ ekaṃ pakkaphalaṃ nadiyaṃ patitvā uddhañca adho ca jālaṃ bandhāpetvā udakakīḷaṃ kīḷantassa bārāṇasirañño uddhaṃjāle laggi. Rañño divasaṃ kīḷitvā sāyaṃ gamanasamaye kevaṭṭā jālaṃ ukkhipantā taṃ disvā ''asukaphalaṃ nāmā''ti ajānantā rañño dassesuṃ.

Rājā ''kiṃphalaṃ nāmeta''nti pucchi. ''Na jānāma, devā''ti. ''Ke jānissantī''ti? ''Vanacarakā, devā''ti. So vanacarake pakkosāpetvā tesaṃ santikā ''ambapakka''nti sutvā churikāya chinditvā paṭhamaṃ vanacarake khādāpetvā pacchā attanāpi khādi, itthāgārassāpi amaccānampi dāpesi. Rañño ambapakkaraso sakalasarīraṃ pharitvā aṭṭhāsi. So rasataṇhāya bajjhitvā tassa rukkhassa ṭhitaṭṭhānaṃ vanacarake pucchitvā tehi ''himavantapadese nadītīre''ti vutte bahū nāvāsaṅghāṭe bandhāpetvā vanacarakehi desitamaggena uddhaṃsotaṃ agamāsi. ''Ettakāni divasānī''ti paricchedo na kathito, anupubbena pana taṃ ṭhānaṃ patvā ''eso deva, rukkho''ti vanacarakā rañño ācikkhiṃsu. Rājā nāvaṃ ṭhapetvā mahājanaparivuto padasā tattha gantvā rukkhamūle sayanaṃ paññapāpetvā ambapakkāni khāditvā nānaggarasabhojanaṃ bhuñjitvā nipajji, sabbadisāsu ārakkhaṃ ṭhapetvā aggiṃ kariṃsu.

Mahāsatto manussesu niddaṃ okkantesu aḍḍharattasamaye parisāya saddhiṃ agamāsi. Asītisahassavānarā sākhāya sākhaṃ carantā ambāni khādanti. Rājā pabujjhitvā kapigaṇaṃ disvā manusse uṭṭhāpetvā dhanuggahe pakkosāpetvā ''yathā ete phalakhādakā vānarā na palāyanti, tathā te parikkhipitvā vijjhatha, sve ambāni ceva vānaramaṃsañca khādissāmī''ti āha. Dhanuggahā ''sādhū''ti sampaṭicchitvā rukkhaṃ parivāretvā sare sannayhitvā aṭṭhaṃsu. Te disvā vānarā maraṇabhayabhītā palāyituṃ asakkontā mahāsattaṃ upasaṅkamitvā ''deva, 'palāyanamakkaṭe vijjhissāmā'ti rukkhaṃ parivāretvā dhanuggahā ṭhitā, kiṃ karomā''ti pucchitvā kampamānā aṭṭhaṃsu. Bodhisatto ''mā bhāyittha, ahaṃ vo jīvitaṃ dassāmī''ti vānaragaṇaṃ samassāsetvā ujukaṃ uggatasākhaṃ āruyha gaṅgābhimukhaṃ gatasākhaṃ gantvā tassā pariyantato pakkhanditvā dhanusatamattaṃ ṭhānaṃ atikkamma gaṅgātīre ekasmiṃ gumbamatthake patitvā tato oruyha ''mamāgataṭṭhānaṃ ettakaṃ bhavissatī''ti ākāsaṃ paricchinditvā ekaṃ vettalataṃ mūle chinditvā sodhetvā ''ettakaṃ ṭhānaṃ rukkhe bajjhissati, ettakaṃ ākāsaṭṭhaṃ bhavissatī''ti imāni dve ṭhānāni vavatthapetvā attano kaṭiyaṃ bandhanaṭṭhānaṃ na sallakkhesi.

So taṃ lataṃ ādāya ekaṃ koṭiṃ gaṅgātīre patiṭṭhitarukkhe bandhitvā ekaṃ attano kaṭiyaṃ bandhitvā vātacchinnavalāhako viya vegena dhanusatamattaṃ ṭhānaṃ laṅghitvā kaṭiyaṃ bandhanaṭṭhānassa asallakkhitattā rukkhaṃ pāpuṇituṃ asakkonto ubhohi hatthehi ambasākhaṃ daḷhaṃ gaṇhitvā vānaragaṇassa saññamadāsi ''sīghaṃ mama piṭṭhiṃ maddamānā vettalatāya sotthigamanaṃ gacchathā''ti. Asītisahassavānarā mahāsattaṃ vanditvā khamāpetvā tathā agamaṃsu. Tadā devadattopi makkaṭo hutvā tesaṃ abbhantare hoti. So ''ayaṃ me paccāmittassa piṭṭhiṃ passituṃ kālo''ti uccaṃ sākhaṃ āruyha vegaṃ janetvā tassa piṭṭhiyaṃ pati. Mahāsattassa hadayaṃ bhijji, balavavedanā uppajji. Sopi taṃ vedanāppattaṃ katvā pakkāmi. Mahāsatto ekakova ahosi. Rājā aniddāyanto vānarehi ca mahāsattena ca katakiriyaṃ sabbaṃ disvā ''ayaṃ tiracchāno hutvā attano jīvitaṃ agaṇetvā parisāya sotthibhāvameva akāsī''ti cintento nipajji.

So pabhātāya rattiyā mahāsattassa tussitvā ''na yuttaṃ imaṃ kapirājānaṃ nāsetuṃ, upāyena naṃ

otāretvā paṭijaggissāmī''ti antogaṅgāya nāvāsaṅghāṭaṃ ṭhapetvā tattha aṭṭakaṃ bandhāpetvā saṇikaṃ mahāsattaṃ otārāpetvā piṭṭhiyaṃ kāsāvavatthaṃ pattharāpetvā gaṅgodakena nhāpetvā phāṇitodakaṃ pāyetvā parisuddhasarīraṃ sahassapākatelena abbhañjāpetvā sayanapiṭṭhe eḷakacammaṃ santharāpetvā saṇikaṃ tattha nipajjāpetvā attanā nīce āsane nisīditvā paṭhamaṃ gāthamāha –

83. ''Attānaṃ saṅkamaṃ katvā, yo sotthiṃ samatārayi;
Kiṃ tvaṃ tesaṃ kime tuyhaṃ, honti ete mahākapī''ti.

Tassattho – ambho mahākapi, yo tvaṃ attānaṃ saṅkamaṃ katvā tulaṃ āropetvā jīvitaṃ pariccajitvā ime vānare sotthiṃ samatārayi, khemena santāresi; kiṃ tvaṃ tesaṃ hosi, kime tuyhaṃ vā kiṃsu ete hontīti?

Taṃ sutvā bodhisatto rājānaṃ ovadanto sesagāthā abhāsi –

84. ''Rājāhaṃ issaro tesaṃ, yūthassa parihārako;
Tesaṃ sokaparetānaṃ, bhītānaṃ te arindama.

85. ''Ullaṅghayitvā attānaṃ, vissaṭṭhadhanuno sataṃ;
Tato aparapādesu, daḷhaṃ bandhaṃ latāguṇaṃ.

86. ''Chinnabbhamiva vātena, nuṇṇo rukkhaṃ upāgamiṃ;
Sohaṃ appabhavaṃ tattha, sākhaṃ hatthehi aggahiṃ.

87. ''Taṃ maṃ viyāyataṃ santaṃ, sākhāya ca latāya ca;
Samanukkamantā pādehi, sotthiṃ sākhāmigā gatā.

88. ''Taṃ maṃ na tapate bandho, mato me na tapessati;
Sukhamāharitaṃ tesaṃ, yesaṃ rajjamakārayiṃ.

89. ''Esā te upamā rāja, taṃ suṇohi arindama;
Raññā raṭṭhassa yoggassa, balassa nigamassa ca;
Sabbesaṃ sukhameṭṭhabbaṃ, khattiyena pajānatā''ti.

Tattha **tesa**nti tesaṃ asītisahassānaṃ vānarānaṃ. **Bhītānaṃ te**ti tava vijjhanatthāya āṇāpetvā ṭhitassa bhītānaṃ. **Arindamā**ti rājānaṃ ālapati. Rājā hi corādīnaṃ arīnaṃ damanato ''arindamo''ti vuccati. **Vissaṭṭhadhanuno sata**nti anāropitadhanusatappamāṇaṃ ṭhānaṃ attānaṃ ākāse ullaṅghayitvā vissajjetvā tato imamhā rukkhā laṅghayitvā gataṭṭhānato. **Aparapādesū**ti pacchāpādesu. Idaṃ kaṭibhāgaṃ sandhāya vuttaṃ. Bodhisatto hi kaṭibhāge taṃ latāguṇaṃ daḷhaṃ bandhitvā pacchimapādehi bhūmiyaṃ akkamitvā vissajjetvā vātavegena ākāsaṃ pakkhandi. **Nuṇṇo rukkhaṃ upāgami**nti vātacchinnaṃ abbhamiva attano vegajanitena vātena nuṇṇo. Yathā vātacchinnabbhaṃ vātena, evaṃ attano vegena nuṇṇo hutvā imaṃ ambarukkhaṃ upāgamiṃ. **Appabhava**nti so ahaṃ tattha ākāsappadese rukkhaṃ pāpuṇituṃ appahonto tassa rukkhassa sākhaṃ hatthehi aggahesinti attho.

Viyāyatanti rukkhasākhāya ca vettalatāya ca vīṇāya bhamaratanti viya vitataṃ ākaḍḍhitasarīraṃ. **Samanukkamantā**ti mayā anuññātā maṃ vanditvā pādehi anukkamantā nirantarameva akkamantā sotthiṃ gatā. **Taṃ maṃ na tapate bandho**ti taṃ maṃ nāpi so valliyā bandho tapati, nāpi idāni maraṇaṃ tapessati. Kiṃkāraṇā? **Sukhamāharitaṃ tesa**nti yasmā yesaṃ ahaṃ rajjamakārayiṃ, tesaṃ mayā sukhamāharitaṃ. Ete hi ''mahārāja, ayaṃ no uppannaṃ dukkhaṃ haritvā sukhaṃ āharissatī''ti maṃ rājānaṃ akaṃsu. Ahampi ''tumhākaṃ uppannaṃ dukkhaṃ harissāmi''cceva etesaṃ rājā jāto. Taṃ ajja mayā etesaṃ maraṇadukkhaṃ haritvā jīvitasukhaṃ āhaṭaṃ, tena maṃ nāpi bandho tapati, na maraṇavadho tapessati.

Esā te upamāti esā te mahārāja, mayā katakiriyāya upamā. **Taṃ suṇohī**ti tasmā imāya upamāya saṃsandetvā attano diyyamānaṃ ovādaṃ suṇāhi. **Raññā raṭṭhassā**ti mahārāja, raññā nāma ucchuyante ucchuṃ viya raṭṭhaṃ apīḷetvā catubbidhaṃ agatigamanaṃ pahāya catūhi saṅgahavatthūhi saṅgaṇhantena dasasu rājadhammesu patiṭṭhāya mayā viya attano jīvitaṃ pariccajitvā ''kintime raṭṭhavāsino vigatabhayā gimhakāle vivaṭadvāre ñātīhi ca parivārakehi ca parivāritā ure putte naccentā sītena vātena bījiyamānā yathāruci attano attano santakaṃ paribhuñjantā kāyikacetasikasukhasamaṅgino bhaveyyu''nti sakalaraṭṭhassa ca rathasakaṭādiyuttavāhanassa **yoggassa** ca pattisaṅkhātassa **balassa** ca nigamajanapadasaṅkhātassa **nigamassa** ca sabbesaṃ sukhameva esitabbaṃ gavesitabbanti attho. **Khattiyena pajānatā**ti khettānaṃ adhipatibhāvena ''khattiyo''ti laddhanāmena pana etena avasesasatte atikkamma pajānatā ñāṇasampannena bhavitabbanti.

Evaṃ mahāsatto rājānaṃ ovadanto anusāsantova kālamakāsi. Rājā amacce pakkosāpetvā ''imassa kapirājassa rājūnaṃ viya sarīrakiccaṃ karothā''ti vatvā itthāgārampi āṇāpesi ''tumhe rattavatthanivatthā vikiṇṇakesā daṇḍadīpikahatthā kapirājānaṃ parivāretvā āḷāhanaṃ gacchathā''ti. Amaccā dārūnaṃ sakaṭasatamattena citakaṃ karitvā rājūnaṃ karaṇaniyāmeneva mahāsattassa sarīrakiccaṃ katvā sīsakapālaṃ gahetvā rañño santikaṃ agamaṃsu. Rājā mahāsattassa āḷāhane cetiyaṃ kāretvā dīpe jālāpetvā gandhamālādīhi pūjetvā sīsakapālaṃ suvaṇṇakhacitaṃ kāretvā kuntagge ṭhapetvā purato katvā gandhamālādīhi pūjento bārāṇasiṃ gantvā antorājadvāre ṭhapetvā sakalanagaraṃ sajjāpetvā sattāhaṃ dhātupūjaṃ kāresi. Atha naṃ dhātuṃ gahetvā cetiyaṃ kāretvā yāvajīvaṃ gandhamālādīhi pūjetvā bodhisattassa ovāde patiṭṭhāya dānādīni puññāni karonto dhammena rajjaṃ kāretvā saggaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā rājā ānando ahosi, duṭṭhakapi devadatto, parisā buddhaparisā, kapirājā pana ahameva ahosi''nti.

Mahākapijātakavaṇṇanā dutiyā.

[408] 3. Kumbhakārajātakavaṇṇanā

Ambāhamaddaṃ vanamantarasminti idaṃ satthā jetavane viharanto kilesaniggahaṃ ārabbha kathesi. Vatthu **pānīyajātake** (jā. 1.11.59 ādayo) āvi bhavissati. Tadā pana sāvatthiyaṃ pañcasatā sahāyakā pabbajitvā antokoṭisanthāre vasamānā aḍḍharattasamaye kāmavitakkaṃ vitakkayiṃsu. Satthā attano sāvake rattiyā tayo vāre, divasassa tayo vāreti rattindivaṃ cha vāre olokento kikī aṇḍaṃ viya, camarī vāladhiṃ viya, mātā piyaputtaṃ viya, ekacakkhuko puriso cakkhuṃ viya rakkhati, tasmiṃ tasmiṃyeva khaṇe uppannakilesaṃ niggaṇhāti. So taṃ divasaṃ aḍḍharattasamaye jetavanaṃ pariggaṇhanto tesaṃ bhikkhūnaṃ vitakkasamudācāraṃ ñatvā ''imesaṃ bhikkhūnaṃ abbhantare ayaṃ kileso vaḍḍhanto arahattassa hetuṃ bhindissati, idāneva nesaṃ kilesaṃ niggaṇhitvā arahattaṃ dassāmī''ti gandhakuṭito nikkhamitvā ānandattheraṃ pakkosāpetvā ''ānanda, antokoṭisanthāre vasanakabhikkhū sabbe sannipātehī''ti sannipātāpetvā paññattavarabuddhāsane nisīditvā ''na, bhikkhave, antopavattakilesānaṃ vase vattituṃ vaṭṭati, kileso hi vaḍḍhamāno paccāmitto viya mahāvināsaṃ pāpeti, bhikkhunā nāma appamattakampi kilesaṃ niggaṇhituṃ vaṭṭati, porāṇakapaṇḍitā appamattakaṃ ārammaṇaṃ disvā abbhantare pavattakilesaṃ niggaṇhitvā paccekabodhiñāṇaṃ nibbattesu''nti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto bārāṇasinagarassa dvāragāme kumbhakārakule nibbattitvā vayappatto kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā ekaṃ puttañca dhītarañca labhitvā kumbhakārakammaṃ nissāya puttadāraṃ posesi. Tadā kaliṅgaraṭṭhe dantapuranagare karaṇḍako nāma rājā mahantena parivārena uyyānaṃ gacchanto uyyānadvāre phalabhārabharitaṃ madhuraphalaṃ ambarukkhaṃ disvā hatthikkhandhavaragatoyeva hatthaṃ pasāretvā ekaṃ ambapiṇḍaṃ gahetvā uyyānaṃ pavisitvā maṅgalasilāya nisinno dātabbayuttakānaṃ datvā ambaṃ paribhuñji. ''Raññā gahitakālato paṭṭhāya sesehi nāma gahetabbamevā''ti amaccāpi brāhmaṇagahapatikādayopi ambāni pātetvā khādiṃsu. Pacchā āgatā rukkhaṃ āruyha muggarehi pothetvā obhaggavibhaggasākhaṃ katvā

āmakaphalampi asesetvā khādiṃsu.

Rājā divasaṃ uyyāne kīḷitvā sāyanhasamaye alaṅkatahatthikkhandhavare nisīditvā gacchanto taṃ rukkhaṃ disvā hatthito otaritvā rukkhamūlaṃ gantvā rukkhaṃ oloketvā ''ayaṃ pātova passantānaṃ atittikaro phalabhārabharito sobhamāno aṭṭhāsi, idāni gahitaphalo obhaggavibhaggo asobhamāno ṭhito''ti cintetvā puna aññato olokento aparaṃ nipphalaṃ ambarukkhaṃ disvā ''esa rukkho attano nipphalabhāvena muṇḍamaṇipabbato viya sobhamāno ṭhito, ayaṃ pana saphalabhāvena imaṃ byasanaṃ patto, idaṃ agāramajjhampi phalitarukkhasadisaṃ, pabbajjā nipphalarukkhasadisā, sadhanasseva bhayaṃ atthi, niddhanassa bhayaṃ natthi, mayāpi nipphalarukkhena viya bhavitabba''nti phalarukkhaṃ ārammaṇaṃ katvā rukkhamūle ṭhitakova tīṇi lakkhaṇāni sallakkhetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā paccekabodhiñāṇaṃ nibbattetvā ''viddhaṃsitā dāni me mātukucchikuṭikā, chinnā tīsu bhavesu paṭisandhi, sodhitā saṃsāraukkārabhūmi, sosito mayā assusamuddo, bhinno aṭṭhipākāro, natthi me puna paṭisandhī''ti āvajjento sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitova aṭṭhāsi.

Atha naṃ amaccā āhaṃsu ''atibahuṃ ṭhitattha, mahārājā''ti. ''Na mayaṃ mahārājāno, paccekabuddhā nāma maya''nti. ''Paccekabuddhā nāma tumhādisā na honti, devā''ti. ''Atha kīdisā hontī''ti? ''Oropitakesamassukāsāvavatthapaṭicchannā kule vā gaṇe vā alaggā vātacchinnavalāhakarāhumuttacandamaṇḍalapaṭibhāgā himavante nandamūlakapabbhāre vasanti, evarūpā deva, paccekabuddhā''ti. Tasmiṃ khaṇe rājā hatthaṃ ukkhipitvā sīsaṃ parāmasi, tāvadevassa gihiliṅgaṃ antaradhāyi, samaṇaliṅgaṃ pāturahosi.

''Ticīvarañca patto ca, vāsi sūci ca bandhanaṃ;
Parissāvanena aṭṭhete, yuttayogassa bhikkhuno''ti. –

Evaṃ vuttā samaṇaparikkhārā kāyapaṭibaddhāva ahesuṃ. So ākāse ṭhatvā mahājanassa ovādaṃ datvā anilapathena uttarahimavante nandamūlakapabbhārameva agamāsi.

Gandhāraraṭṭhepi takkasilanagare naggaji nāma rājā uparipāsāde pallaṅkamajjhagato ekaṃ itthiṃ ekekahatthe ekekaṃ maṇivalayaṃ piḷandhitvā avidūre nisīditvā gandhaṃ pisamānaṃ disvā ''etāni valayāni ekekabhāvena na ghaṭṭenti na viravantī''ti olokento nisīdi. Atha sā dakkhiṇahatthato valayaṃ vāmahattheyeva piḷandhitvā dakkhiṇahatthena gandhaṃ saṅkaḍḍhitvā pisituṃ ārabhi, vāmahatthe valayaṃ dutiyaṃ āgamma ghaṭṭiyamānaṃ saddamakāsi. Rājā tāni dve valayāni aññamaññaṃ ghaṭṭentāni viravantāni disvā cintesi ''idaṃ valayaṃ ekekakāle na ghaṭṭesi, dutiyaṃ āgamma ghaṭṭeti, saddaṃ karoti, evameva ime sattāpi ekekā na ghaṭṭenti na vivadanti, dve tayo hutvā aññamaññaṃ ghaṭṭenti, kalahaṃ karonti. Ahaṃ pana kasmīragandhāresu dvīsu rajjesu raṭṭhavāsino vicāremi, mayāpi ekavalayasadisena hutvā paraṃ avicāretvā attānameva vicārentena vasituṃ vaṭṭatī''ti saṅghaṭṭanavalayaṃ ārammaṇaṃ katvā yathānisinnova tīṇi lakkhaṇāni sallakkhetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā paccekabodhiñāṇaṃ nibbattesi. Sesaṃ purimasadisameva.

Videharaṭṭhe mithilanagare nimi nāma rājā bhuttapātarāso amaccagaṇaparivuto vivaṭasīhapañjarena antaravīthiṃ pekkhamāno aṭṭhāsi. Atheko seno sūnāpaṇato maṃsapesiṃ gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Tamenaṃ ito cito ca gijjhādayo sakuṇā samparivāretvā āhārahetu tuṇḍena vijjhantā pakkhehi paharantā pādehi maddantā agamaṃsu. So attano vadhaṃ asahamāno taṃ maṃsaṃ chaḍḍesi. Añño gaṇhi, sakuṇā imaṃ muñcitvā taṃ anubandhiṃsu. Tenapi vissaṭṭhaṃ añño aggahesi, tampi tatheva viheṭhesuṃ. Rājā te sakuṇe disvā cintesi ''yo yo maṃsapesiṃ gaṇhi, tassa tasseva dukkhaṃ, yo yo taṃ vissajjesi, tassa tasseva sukhaṃ, imepi pañca kāmaguṇe yo yo gaṇhāti, tassa tasseva dukkhaṃ, itarassa sukhaṃ, ime hi bahūnaṃ sādhāraṇā, mayhaṃ kho pana soḷasa itthisahassāni, mayā vissaṭṭhamaṃsapiṇḍena viya senena pañca kāmaguṇe pahāya sukhitena bhavituṃ vaṭṭatī''ti. So yoniso manasi karonto yathāṭhitova tīṇi lakkhaṇāni sallakkhetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā paccekabodhiñāṇaṃ nibbattesi. Sesaṃ purimasadisameva.

Uttarapañcālaraṭṭhe kapilanagare dummukho nāma rājā bhuttapātarāso sabbālaṅkārapaṭimaṇḍito amaccagaṇaparivuto vivaṭasīhapañjare rājaṅgaṇaṃ olokento aṭṭhāsi. Tasmiṃ khaṇe gopālakā vajadvāraṃ vivariṃsu, usabhā vajato nikkhamitvā kilesavasena ekaṃ gāviṃ anubandhiṃsu. Tattheko tikhiṇasiṅgo mahāusabho aññaṃ usabhaṃ āgacchantaṃ disvā kilesamaccherābhibhūto tikhiṇena siṅgena antarasatthimhi pahari. Tassa pahāramukhena antāni nikkhamiṃsu, so tattheva jīvitakkhayaṃ pāpuṇi. Rājā taṃ disvā cintesi ''ime sattā tiracchānagate ādiṃ katvā kilesavasena dukkhaṃ pāpuṇanti, ayaṃ usabho kilesaṃ nissāya jīvitakkhayaṃ patto, aññepi sattā kileseheva kampanti, mayā imesaṃ sattānaṃ kampanakilese pahātuṃ vaṭṭatī''ti. So ṭhitakova tīṇi lakkhaṇāni sallakkhetvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā paccekabodhiñāṇaṃ nibbattesi. Sesaṃ purimasadisameva.

Athekadivasaṃ cattāro paccekabuddhā bhikkhācāravelaṃ sallakkhetvā nandamūlakapabbhārā nikkhamma anotattadahe nāgalatādantakaṭṭhaṃ khāditvā katasarīrapaṭijagganā manosilātale ṭhatvā nivāsetvā pattacīvaramādāya iddhiyā ākāse uppatitvā pañcavaṇṇavalāhake maddamānā gantvā bārāṇasinagaradvāragāmakassa avidūre otaritvā ekasmiṃ phāsukaṭṭhāne cīvaraṃ pārupitvā pattaṃ gahetvā dvāragāmaṃ pavisitvā piṇḍāya carantā bodhisattassa gehadvāraṃ sampāpuṇiṃsu. Bodhisatto te disvā tuṭṭhacitto hutvā gehaṃ pavesetvā paññattāsane nisīdāpetvā dakkhiṇodakaṃ datvā paṇītena khādanīyena bhojanīyena parivisitvā ekamantaṃ nisīditvā saṅghattheraṃ vanditvā ''bhante, tumhākaṃ pabbajjā ativiya sobhati, vippasannāni vo indriyāni, parisuddho chavivaṇṇo, kiṃ nu kho ārammaṇaṃ disvā tumhe imaṃ bhikkhācariyapabbajjaṃ upagatā''ti pucchi. Yathā ca saṅghattheraṃ, evaṃ sesepi upasaṅkamitvā pucchi. Athassa te cattāropi janā ''ahaṃ asukanagare asukaraṭṭhe asukarājā nāma hutvā''tiādinā nayena attano attano abhinikkhamanavatthūni kathetvā paṭipāṭiyā ekekaṃ gāthamāhaṃsu –

90. ''Ambāhamaddaṃ vanamantarasmiṃ, nilobhāsaṃ phalitaṃ saṃvirūḷhaṃ;
Tamaddasaṃ phalahetu vibhaggaṃ, taṃ disvā bhikkhācariyaṃ carāmi.

91. ''Selaṃ sumaṭṭhaṃ naravīraniṭṭhitaṃ, nārī yugaṃ dhārayi appasaddaṃ;
Dutiyañca āgamma ahosi saddo, taṃ disvā bhikkhācariyaṃ carāmi.

92. ''Dijā dijaṃ kuṇapamāharantaṃ, ekaṃ samānaṃ bahukā samecca;
Āhārahetū paripātayiṃsu, taṃ disvā bhikkhācariyaṃ carāmi.

93. ''Usabhāhamaddaṃ yūthassa majjhe, calakkakuṃ vaṇṇabalūpapannaṃ;
Tamaddasaṃ kāmahetu vitunnaṃ, taṃ disvā bhikkhācariyaṃ carāmī''ti.

Tattha **ambāhamadda**nti ambarukkhaṃ ahaṃ addasaṃ. **Vanamantarasmi**nti vanaantare, ambavanamajjheti attho. **Saṃvirūḷha**nti suvaḍḍhitaṃ. **Tamaddasa**nti taṃ uyyānato nikkhanto phalahetu vibhaggaṃ puna addasaṃ. **Taṃ disvā**ti taṃ phalahetu vibhaggaṃ disvā paṭiladdhasaṃvego paccekabodhiñāṇaṃ nibbattetvā imaṃ bhikkhācariyapabbajjaṃ upagatosmi, tasmā bhikkhācariyaṃ carāmīti. Idaṃ so phalahetu vibhaggaṃ ambarukkhaṃ dassanato paṭṭhāya sabbaṃ cittācāraṃ kathesi. Sesānaṃ vissajjanesupi eseva nayo. Ayaṃ panettha anuttānapadavaṇṇanā – **sela**nti maṇivalayaṃ. **Naravīraniṭṭhita**nti vīranarehi niṭṭhitaṃ, paṇḍitapurisehi katanti attho. **Yuga**nti ekekasmiṃ ekekaṃ katvā ekaṃ valayayugaḷaṃ. **Dijā dija**nti gahitamaṃsapiṇḍaṃ dijaṃ avasesadijā. **Kuṇapamāharanta**nti maṃsapiṇḍaṃ ādāya āharantaṃ. **Sameccā**ti samāgantvā sannipatitvā. **Paripātayiṃsū**ti koṭṭentā anubandhiṃsu. **Usabhāhamadda**nti usabhaṃ ahaṃ addasaṃ. **Calakkaku**nti calakkakudhaṃ.

Bodhisatto ekekaṃ gāthaṃ sutvā ''sādhu, bhante, tumhākameva taṃ ārammaṇaṃ anurūpa''nti ekekassa paccekabuddhassa thutiṃ akāsi. Tañca pana catūhi janehi desitaṃ dhammakathaṃ sutvā gharāvāse anapekkho hutvā pakkantesu paccekabuddhesu bhuttapātarāso sukhanisinno bhariyaṃ āmantetvā ''bhadde, ete cattāro paccekabuddhā rajjaṃ pahāya pabbajitvā akiñcanā apalibodhā pabbajjāsukhena vītināmenti, ahaṃ pana bhatiyā jīvikaṃ kappemi, kiṃ me gharāvāsena, tvaṃ puttake

saṅgaṇhantī gehe vasā''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

94. ''Karaṇḍako kaliṅgānaṃ, gandhārānañca naggaji;
Nimirājā videhānaṃ, pañcālānañca dummukho;
Ete raṭṭhāni hitvāna, pabbajiṃsu akiñcanā.

95. ''Sabbepime devasamā samāgatā, aggī yathā pajjalito tathevime;
Ahampi eko carissāmi bhaggavi, hitvāna kāmāni yathodhikānī''ti.

Tāsaṃ attho – bhadde, esa saṅghatthero paccekabuddho dantapure nāma nagare karaṇḍako nāma kaliṅgānaṃ janapadassa rājā, dutiyo takkasilanagare naggaji nāma gandhārānaṃ janapadassa rājā, tatiyo mithilanagare nimi nāma videhānaṃ janapadassa rājā, catuttho kapilanagare dummukho nāma uttarapañcālānaṃ janapadassa rājā, ete evarūpāni raṭṭhāni hitvā akiñcanā hutvā pabbajiṃsu. **Sabbepime**ti ime pana sabbepi visuddhidevehi purimapaccekabuddhehi samānā ekato samāgatā. **Aggī yathā**ti yathā hi aggi pajjalito obhāsati. **Tathevime**ti imepi tatheva sīlādīhi pañcahi guṇehi obhāsanti. Yathā ete, tathā ahampi pabbajitvā eko carissāmīti attho. **Bhaggavī**ti bhariyaṃ ālapati. **Hitvāna kāmānī**ti rūpādayo vatthukāme hitvā. **Yathodhikānī**ti attano odhivasena ṭhitāni. Idaṃ vuttaṃ hoti – rūpādiodhivasena yathāṭhite kāme pahāya ahampi pabbajitvā eko carissāmīti. ''Yatodhikānī''tipi pāṭho, tassattho – yato uparato odhi etesanti yatodhikāni, uparatakoṭṭhāsāni. Pabbajissāmīti cintitakālato paṭṭhāya hi kilesakāmānaṃ eko koṭṭhāso uparato nāma hoti niruddho, tassa vatthubhūto kāmakoṭṭhāsopi uparatova hotīti.

Sā tassa kathaṃ sutvā ''mayhampi kho sāmi, paccekabuddhānaṃ dhammakathaṃ sutakālato paṭṭhāya agāre cittaṃ na saṇṭhātī''ti vatvā imaṃ gāthamāha –

96. ''Ayameva kālo na hi añño atthi, anusāsitā me na bhaveyya pacchā;
Ahampi ekā carissāmi bhaggava, sakuṇīva muttā purisassa hatthā''ti.

Tattha **anusāsitā me na bhaveyya pacchā**ti anusāsako ovādako na bhaveyya dullabhattā ovādakānaṃ, tasmā ayameva pabbajituṃ kālo, na hi añño atthīti dasseti. **Sakuṇīva muttā**ti yathā sākuṇikena gahetvā sakuṇapacchiyaṃ khittāsu sakuṇīsu tassa hatthato muttā ekā sakuṇī anilapathaṃ laṅghayitvā yathārucitaṭṭhānaṃ gantvā ekikāva careyya, tathā ahampi tava hatthato muttā ekikā carissāmīti sayampi pabbajitukāmā hutvā evamāha.

Bodhisatto tassā kathaṃ sutvā tuṇhī ahosi. Sā pana bodhisattaṃ vañcetvā puretaraṃ pabbajitukāmā ''sāmi, pānīyatitthaṃ gamissāmi, dārake olokehī''ti ghaṭaṃ ādāya gacchantī viya palāyitvā nagarasāmante tāpasānaṃ santike gantvā pabbaji. Bodhisatto tassā anāgamanaṃ ñatvā sayaṃ dārake posesi. Aparabhāge tesu thokaṃ vaḍḍhitvā attano ayānayajānanasamatthataṃ sampattesu tesaṃ vīmaṃsanatthaṃ ekadivasaṃ bhattaṃ pacanto thokaṃ uttaṇḍulaṃ paci, ekadivasaṃ thokaṃ kilinnaṃ, ekadivasaṃ supakkaṃ, ekadivasaṃ atikilinnaṃ, ekadivasaṃ aloṇakaṃ, ekadivasaṃ atiloṇakaṃ. Dārakā ''tāta, ajja bhattaṃ uttaṇḍulaṃ, ajja kilinnaṃ, ajja supakkaṃ, ajja atikilinnaṃ, ajja aloṇakaṃ, ajja atiloṇaka''nti āhaṃsu. Taṃ sutvā bodhisatto ''āma, tātā''ti vatvā cintesi ''ime dārakā idāni āmapakkaloṇikaatiloṇikāni jānanti, attano dhammatāya jīvituṃ sakkhissanti, mayā pabbajituṃ vaṭṭatī''ti. Atha te dārake ñātakānaṃ datvā paṭicchāpetvā ''ammatātā, ime dārake sādhukaṃ posethā''ti vatvā so ñātakānaṃ paridevantānaññeva nagarā nikkhamitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā nagarassa sāmanteyeva vasi.

Atha naṃ ekadivasaṃ bārāṇasiyaṃ bhikkhāya carantaṃ paribbājikā disvā vanditvā ''ayya, dārakā te nāsitā maññe''ti āha. Mahāsatto ''nāhaṃ dārake nāsemi, tesaṃ attano ayānayajānanakāle pabbajitomhi, tvaṃ tesaṃ acintetvā pabbajjāya abhiramā''ti vatvā osānagāthamāha –

97. ‘‘Āmaṃ pakkañca jānanti, atho loṇaṃ aloṇakaṃ;
Tamahaṃ disvāna pabbajiṃ, careva tvaṃ carāmaha’’nti.

Tattha **tamaha**nti taṃ ahaṃ dārakānaṃ kiriyaṃ disvā pabbajito. **Careva tvaṃ carāmaha**nti tvampi bhikkhācariyameva cara, ahampi bhikkhācariyameva carissāmīti.

Iti so paribbājikaṃ ovaditvā uyyojesi. Sāpi ovādaṃ gahetvā mahāsattaṃ vanditvā yathārucitaṃ ṭhānaṃ gatā. Ṭhapetvā kira taṃ divasaṃ na te puna aññamaññaṃ addasaṃsu. Bodhisatto ca jhānābhiññaṃ nibbattetvā brahmalokūpago ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne te pañcasatā bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṃsu. Tadā dhītā uppalavaṇṇā ahosi, putto rāhulakumāro, paribbājikā rāhulamātā, paribbājako pana ahameva ahosinti.

Kumbhakārajātakavaṇṇanā tatiyā.

[409] 4. Daḷhadhammajātakavaṇṇanā

Ahaṃ ce daḷhadhammassāti idaṃ satthā kosambiṃ nissāya ghositārāme viharanto udenassa rañño bhaddavatikaṃ hatthiniṃ ārabbha kathesi. Tassā pana hatthiniyā laddhavidhānañca udenassa rājavaṃso ca **mātaṅgajātake** (jā. 1.15.1 ādayo) āvi bhavissati. Ekadivasaṃ pana sā hatthinī nagarā nikkhamantī bhagavantaṃ pātova ariyagaṇaparivutaṃ anomāya buddhasiriyā nagaraṃ piṇḍāya pavisantaṃ disvā tathāgatassa pādamūle nipajjitvā ‘‘bhagavā sabbaññu sabbalokanittharaṇa udeno vaṃsarājā maṃ taruṇakāle kammaṃ nittharituṃ samatthakāle ‘imaṃ nissāya mayā jīvitañca rajjañca devī ca laddhā’ti piyāyitvā mahantaṃ parihāraṃ adāsi, sabbālaṅkārehi alaṅkaritvā ṭhitaṭṭhānaṃ gandhena paribhaṇḍaṃ kāretvā matthake suvaṇṇatārakakhacitavitānaṃ bandhāpetvā samantā citrasāṇiṃ parikkhipāpetvā gandhatelena dīpaṃ jālāpetvā dhūmataṭṭakaṃ ṭhapāpetvā karīsachaḍḍanaṭṭhāne suvaṇṇakaṭāhaṃ patiṭṭhapāpetvā maṃ cittattharaṇapiṭṭhe ṭhapesi, rājārahañca me nānaggarasabhojanaṃ dāpesi. Idāni pana me mahallakakāle kammaṃ nittharituṃ asamatthakāle sabbaṃ taṃ parihāraṃ acchindi, anāthā nippaccayā hutvā araññe ketakāni khādantī jīvāmi, aññaṃ mayhaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, udenaṃ mama guṇaṃ sallakkhāpetvā porāṇakaparihāraṃ me paṭipākatikaṃ kāretha bhagavā’’ti paridevamānā tathāgataṃ yāci.

Satthā ‘‘gaccha tvaṃ, ahaṃ te rañño kathetvā yasaṃ paṭipākatikaṃ kāressāmī’’ti vatvā rañño nivesanadvāraṃ agamāsi. Rājā tathāgataṃ antonivesanaṃ pavesetvā buddhappamukhassa saṅghassa mahādānaṃ pavattesi. Satthā bhattakiccapariyosāne anumodanaṃ karonto ‘‘mahārāja, bhaddavatikā kaha’’nti pucchi. ‘‘Na jānāmi, bhante’’ti. ‘‘Mahārāja, upakārakānaṃ yasaṃ datvā mahallakakāle gahetuṃ nāma na vaṭṭati, kataññunā katavedinā bhavituṃ vaṭṭati. Bhaddavatikā idāni mahallikā jarājiṇṇā anāthā hutvā araññe ketakāni khādantī jīvati, taṃ jiṇṇakāle anāthaṃ kātuṃ tumhākaṃ ayutta’’nti bhaddavatikāya guṇaṃ kathetvā ‘‘sabbaṃ porāṇakaparihāraṃ paṭipākatikaṃ karohī’’ti vatvā pakkāmi. Rājā tathā akāsi. ‘‘Tathāgatena kira bhaddavatikāya guṇaṃ kathetvā porāṇakayaso paṭipākatiko kārito’’ti sakalanagaraṃ patthari, bhikkhusaṅghepi sā pavatti pākaṭā jātā. Atha bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, satthārā kira bhaddavatikāya guṇaṃ kathetvā porāṇakayaso paṭipākatiko kārito’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepi tathāgato etissā guṇaṃ kathetvā naṭṭhayasaṃ paṭipākatikaṃ kāresiyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ daḷhadhammo nāma rājā rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto amaccakule nibbattitvā vayappatto taṃ rājānaṃ upaṭṭhahi. So tassa santikā mahantaṃ yasaṃ labhitvā amaccaratanaṭṭhāne aṭṭhāsi. Tadā tassa rañño ekā oṭṭhibyādhi hatthinī thāmabalasampannā mahabbalā ahosi. Sā ekadivasaṃ yojanasataṃ gacchati, rañño dūteyyaharaṇakiccaṃ karoti, saṅgāme yuddhaṃ katvā sattu maddanaṃ karoti. Rājā ‘‘ayaṃ me bahūpakārā’’ti tassā sabbālaṅkāraṃ datvā udenena bhaddavatikāya dinnasadisaṃ

sabbaṃ parihāraṃ dāpesi. Athassā jiṇṇadubbalakāle rājā sabbaṃ yasaṃ gaṇhi. Sā tato paṭṭhāya anāthā hutvā araññe tiṇapaṇṇāni khādantī jīvati. Athekadivasaṃ rājakule bhājanesu appahontesu rājā kumbhakāraṃ pakkosāpetvā ''bhājanāni kira nappahontī''ti āha. ''Gomayāharaṇayānake yojetuṃ goṇe na labhāmi, devā''ti. Rājā tassa kathaṃ sutvā ''amhākaṃ oṭṭhibyādhi kaha''nti pucchi. ''Attano dhammatāya carati, devā''ti. Rājā ''ito paṭṭhāya taṃ yojetvā gomayaṃ āharā''ti taṃ kumbhakārassa adāsi. Kumbhakāro ''sādhu, devā''ti tathā akāsi.

Athekadivasaṃ sā nagarā nikkhamamānā nagaraṃ pavisantaṃ bodhisattaṃ disvā vanditvā tassa pādamūle nipajjitvā paridevamānā ''sāmi, rājā maṃ 'taruṇakāle bahūpakārā'ti sallakkhetvā mahantaṃ yasaṃ datvā idāni mahallakakāle sabbaṃ acchinditvā mayi cittampi na karoti, ahaṃ pana anāthā araññe tiṇapaṇṇāni khādantī jīvāmi, evaṃ dukkhappattaṃ maṃ idāni yānake yojetuṃ kumbhakārassa adāsi, ṭhapetvā tumhe aññaṃ mayhaṃ paṭisaraṇaṃ natthi, mayā rañño katūpakāraṃ tumhe jānātha, sādhu idāni me naṭṭhaṃ yasaṃ paṭipākatikaṃ karothā''ti vatvā tisso gāthā abhāsi –

98. ''Ahaṃ ce daḷhadhammassa, vahantī nābhirādhayiṃ;
Dharantī urasi sallaṃ, yuddhe vikkantacārinī.

99. ''Nūna rājā na jānāti, mama vikkamaporisaṃ;
Saṅgāme sukatantāni, dūtavippahitāni ca.

100. ''Sā nūnāhaṃ marissāmi, abandhu aparāyinī;
Tadā hi kumbhakārassa, dinnā chakaṇahārikā''ti.

Tattha **vahantī**ti dūteyyaharaṇaṃ saṅgāme balakoṭṭhakabhindanaṃ taṃ taṃ kiccaṃ vahantī nittharantī. **Dharantī urasi salla**nti urasmiṃ baddhaṃ kaṇḍaṃ vā asiṃ vā sattiṃ vā yuddhakāle sattūnaṃ upari abhiharantī. **Vikkantacārinī**ti vikkamaṃ parakkamaṃ katvā parabalavijayena yuddhe vikkantagāminī. Idaṃ vuttaṃ hoti – sace sāmi, ahaṃ imāni kiccāni karontī rañño daḷhadhammassa cittaṃ nārādhayiṃ na paritosesiṃ, ko dāni añño tassa cittaṃ ārādhayissatīti.

Mama vikkamaporisanti mayā kataṃ purisaparakkamaṃ. **Sukatantānī**ti sukatāni. Yathā hi kammāneva kammantāni, vanāneva vanantāni, evamidha sukatāneva ''sukatantānī''ti vuttāni. **Dūtavippahitāni cā**ti gale paṇṇaṃ bandhitvā ''asukarañño nāma dehī''ti pahitāya mayā ekadivaseneva yojanasataṃ gantvā katāni dūtapesanāni ca. **Nūna rājā na jānātī**ti nūna tumhākaṃ esa rājā etāni mayā katāni kiccāni na jānāti. **Aparāyinī**ti appatiṭṭhā appaṭisaraṇā. **Tadā hī**ti tathā hi, ayameva vā pāṭho. **Dinnā**ti ahaṃ raññā chakaṇahārikā katvā kumbhakārassa dinnāti.

Bodhisatto tassā kathaṃ sutvā ''tvaṃ mā soci, ahaṃ rañño kathetvā tava yasaṃ paṭipākatikaṃ karissāmī''ti taṃ samassāsetvā nagaraṃ pavisitvā bhuttapātarāso rañño santikaṃ gantvā kathaṃ samuṭṭhāpetvā ''mahārāja, nanu tumhākaṃ asukā nāma oṭṭhibyādhi asukaṭṭhāne ca asukaṭṭhāne ca ure sallaṃ bandhitvā saṅgāmaṃ nitthari, asukadivasaṃ nāma gīvāya paṇṇaṃ bandhitvā pesitā yojanasataṃ agamāsi, tumhepissā mahantaṃ yasaṃ adattha, sā idāni kaha''nti pucchi. ''Tamahaṃ kumbhakārassa gomayaharaṇatthāya adāsi''nti. Atha naṃ bodhisatto ''ayuttaṃ kho, mahārāja, tumhākaṃ taṃ kumbhakārassa yānake yojanatthāya dātu''nti vatvā rañño ovādavasena catasso gāthā abhāsi –

101. ''Yāvatāsīsatī poso, tāvadeva pavīṇati;
Atthāpāye jahanti naṃ, oṭṭhibyādhiṃva khattiyo.

102. ''Yo pubbe katakalyāṇo, katattho nāvabujjhati;
Atthā tassa palujjanti, ye honti abhipatthitā.

103. ''Yo pubbe katakalyāṇo, katattho manubujjhati;

Atthā tassa pavaḍḍhanti, ye honti abhipatthikā.

104. ‘‘Taṃ vo vadāmi bhaddante, yāvantettha samāgatā;
Sabbe kataññuno hotha, ciraṃ saggamhi ṭhassathā’’ti.

Tattha paṭhamagāthāya tāva attho – idhekacco aññāṇajātiko poso **yāvatāsīsatī,** yāva ‘‘idaṃ nāma me ayaṃ kātuṃ sakkhissatī’’ti paccāsīsati, **tāvadeva** taṃ purisaṃ **pavīṇati** bhajati sevati, tassa pana **atthāpāye** vaḍḍhiyā apagamane parihīnakāle taṃ nānākiccesu patthitaṃ posaṃ ekacce bālā imaṃ oṭṭhibyādhiṃ ayaṃ khattiyo viya jahanti.

Katakalyāṇoti parena attano katakalyāṇakammo. **Katattho**ti nipphāditakicco. **Nāvabujjhatī**ti pacchāpi taṃ parena kataṃ upakāraṃ tassa jarājiṇṇakāle asamatthakāle na sarati, attanā dinnampi yasaṃ puna gaṇhāti. **Palujjantī**ti bhijjanti nassanti. **Ye honti abhipatthitā**ti ye keci atthā icchitā nāma honti, sabbe nassantīti dīpeti. Mittadubbhipuggalassa hi patthitapatthitaṃ aggimhi pakkhittabījaṃ viya nassati. **Katattho manubujjhatī**ti katattho anubujjhati, ma-kāro byañjanasandhivasena gahito. **Taṃ vo vadāmī**ti tena kāraṇena tumhe vadāmi. **Ṭhassathā**ti kataññuno hutvā cirakālaṃ saggamhi dibbasampattiṃ anubhavantā patiṭṭhahissatha.

Evaṃ mahāsatto rājānaṃ ādiṃ katvā sannipatitānaṃ sabbesaṃ ovādaṃ adāsi. Taṃ sutvā rājā oṭṭhibyādhiyā yasaṃ paṭipākatikaṃ akāsi. Bodhisattassa ca ovāde ṭhatvā dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā oṭṭhibyādhi bhaddavatikā ahosi, rājā ānando, amacco pana ahameva ahosi’’nti.

Daḷhadhammajātakavaṇṇanā catutthā.

[410] 5. Somadattajātakavaṇṇanā

Yo maṃ pure paccuḍḍetīti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ mahallakaṃ ārabbha kathesi. So kirekaṃ sāmaṇeraṃ pabbājesi, sāmaṇero tassa upakārako hutvā tathārūpena rogena kālamakāsi. Mahallako tasmiṃ kālakate rodanto paridevanto vicarati. Taṃ disvā bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, asukamahallako sāmaṇerassa kālakiriyāya rodanto paridevanto vicarati, maraṇassatikammaṭṭhānarahito maññe’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa imasmiṃ mate rodiyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tāvatiṃsabhavane sakkattaṃ kāresi. Atheko kāsigāmavāsī brāhmaṇamahāsālo kāme pahāya himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā uñchācariyāya vanamūlaphalāphalehi yāpento vāsaṃ kappesi. Ekadivasaṃ phalāphalatthāya gato ekaṃ hatthichāpaṃ disvā attano assamaṃ ānetvā puttaṭṭhāne ṭhapetvā somadattotissa nāmaṃ katvā tiṇapaṇṇāni khādāpento paṭijaggi. So vayappatto mahāsarīro hutvā ekadivasaṃ bahuṃ bhojanaṃ gahetvā ajīrakena dubbalo ahosi. Tāpaso taṃ assamapade katvā phalāphalatthāya gato, tasmiṃ anāgateyeva hatthipotako kālamakāsi. Tāpaso phalāphalaṃ gahetvā āgacchanto ‘‘aññesu divasesu me putto paccuggamanaṃ karoti, ajja na dissati, kahaṃ nu kho gato’’ti paridevanto paṭhamaṃ gāthamāha –

105. ‘‘Yo maṃ pure paccuḍḍeti, araññe dūramāyato;
So na dissati mātaṅgo, somadatto kuhiṃ gato’’ti.

Tattha **pure**ti ito pure. **Paccuḍḍetī**ti paccuggacchati. **Araññe dūra**nti imasmiṃ nimmanusse araññe maṃ dūraṃ paccuḍḍeti. **Āyato**ti āyāmasampanno.

Evaṃ paridevamāno āgantvā taṃ caṅkamanakoṭiyaṃ patitaṃ disvā gale gahetvā paridevamāno dutiyaṃ gāthamāha –

106. ‘‘Ayaṃ vā so mato seti, allasiṅgaṃva vacchito;
Bhūmyā nipatito seti, amarā vata kuñjaro’’ti.

Tattha **ayaṃ vā**ti vibhāvanatthe vā-saddo. Ayameva so, na aññoti taṃ vibhāvento evamāha. **Allasiṅga**nti māluvalatāya aggapavālaṃ. **Vacchito**ti chinno, gimhakāle majjhanhikasamaye tattavālikāpuline nakhena chinditvā pātito māluvalatāya aṅkuro viyāti vuttaṃ hoti. **Bhūmyā**ti bhūmiyaṃ. **Amarā vatā**ti mato vata, ‘‘amarī’’tipi pāṭho.

Tasmiṃ khaṇe sakko lokaṃ olokento taṃ disvā ‘‘ayaṃ tāpaso puttadāraṃ pahāya pabbajito, idāni hatthipotake puttasaññaṃ katvā paridevati, saṃvejetvā naṃ satiṃ paṭilabhāpessāmī’’ti tassa assamapadaṃ āgantvā ākāse ṭhitova tatiyaṃ gāthamāha –

107. ‘‘Anagāriyupetassa, vippamuttassa te sato;
Samaṇassa na taṃ sādhu, yaṃ petamanusocasī’’ti.

Athassa vacanaṃ sutvā tāpaso catutthaṃ gāthamāha –

108. ‘‘Saṃvāsena have sakka, manussassa migassa vā;
Hadaye jāyate pemaṃ, taṃ na sakkā asocitu’’nti.

Tattha **migassa vā**ti imasmiṃ ṭhāne sabbepi tiracchānā ‘‘migā’’ti vuttā. **Ta**nti piyāyitaṃ sattaṃ.

Atha naṃ ovadanto sakko dve gāthā abhāsi –

109. ‘‘Mataṃ marissaṃ rodanti, ye rudanti lapanti ca;
Tasmā tvaṃ isi mā rodi, roditaṃ moghamāhu santo.

110. ‘‘Kanditena have brahme, mato peto samuṭṭhahe;
Sabbe saṅgamma rodāma, aññamaññassa ñātake’’ti.

Tattha **ye rudanti lapanti cā**ti brahme ye sattā rodanti paridevanti ca, sabbe te mataṃ, yo ca marissati, taṃ rodanti, tesaṃyeva evaṃ rodantānaṃ assusukkhanakālo natthi, tasmā tvaṃ isi mā rodi. Kiṃkāraṇā? **Roditaṃ moghamāhu santo,** paṇḍitā hi ‘‘roditaṃ nipphala’’nti vadanti. **Mato peto**ti yadi esa petoti saṅkhyaṃ gato mato roditena samuṭṭhaheyya, evaṃ sante sabbepi mayaṃ samāgantvā aññamaññassa ñātake rodāma, kiṃ nikkammā acchāmāti.

Tāpaso sakkassa vacanaṃ sutvā satiṃ paṭilabhitvā vigatasoko assūni puñchitvā sakkassa thutivasena sesagāthā āha –

111. ‘‘Ādittaṃ vata maṃ santaṃ, ghatasittaṃva pāvakaṃ;
Vārinā viya osiñcaṃ, sabbaṃ nibbāpaye daraṃ.

112. ‘‘Abbahī vata me sallaṃ, yamāsi hadayassitaṃ;
Yo me sokaparetassa, puttasokaṃ apānudi.

113. ‘‘Sohaṃ abbūḷhasallosmi, vītasoko anāvilo;
Na socāmi na rodāmi, tava sutvāna vāsavā’’ti.

Tā heṭṭhā vuttatthāyeva. Evaṃ sakko tāpasassa ovādaṃ datvā sakaṭṭhānameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā hatthipotako sāmaṇero ahosi, tāpaso mahallako, sakko pana ahameva ahosi’’nti.

Somadattajātakavaṇṇanā pañcamā.

[411] 6. Susīmajātakavaṇṇanā

Kāḷāni kesāni pure ahesunti idaṃ satthā jetavane viharanto mahābhinikkhamanaṃ ārabbha kathesi. Tasmiñhi samaye bhikkhū dhammasabhāyaṃ nisīditvā dasabalassa nikkhamanaṃ vaṇṇayiṃsu. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘anacchariyaṃ, bhikkhave, mayā dāni anekāni kappakoṭisatasahassāni pūritapāraminā mahābhinikkhamanaṃ, pubbepāhaṃ tiyojanasatike kāsiraṭṭhe rajjaṃ chaḍḍetvā nikkhantoyevā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa purohitassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, tassa jātadivaseyeva bārāṇasiraññopi putto jāyi. Tesaṃ nāmaggahaṇadivase mahāsattassa susīmakumāroti nāmaṃ akaṃsu, rājaputtassa brahmadattakumāroti. Bārāṇasirājā ‘‘puttena me saddhiṃ ekadivase jāto’’ti bodhisattaṃ āṇāpetvā dhātiyo datvā tena saddhiṃ ekato vaḍḍhesi. Te ubhopi vayappattā abhirūpā devakumāravaṇṇino hutvā takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgamiṃsu. Rājaputto uparājā hutvā bodhisattena saddhiṃ ekato khādanto pivanto nisīdanto sayanto pitu accayena rajjaṃ patvā mahāsattassa mahantaṃ yasaṃ datvā purohitaṭṭhāne taṃ ṭhapetvā ekadivasaṃ nagaraṃ sajjāpetvā sakko devarājā viya alaṅkato alaṅkataerāvaṇapaṭibhāgassa mattavaravāraṇassa khandhe nisīditvā bodhisattaṃ pacchāsane hatthipiṭṭhe nisīdāpetvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ akāsi. Mātāpissa ‘‘puttaṃ olokessāmī’’ti sīhapañjare ṭhatvā tassa nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā āgacchantassa pacchato nisinnaṃ purohitaṃ disvā paṭibaddhacittā hutvā sayanagabbhaṃ pavisitvā ‘‘imaṃ alabhantī ettheva marissāmī’’ti āhāraṃ pacchinditvā nipajji.

Rājā mātaraṃ apassanto ‘‘kuhiṃ me mātā’’ti pucchitvā ‘‘gilānā’’ti sutvā tassā santikaṃ gantvā vanditvā ‘‘kiṃ amma, aphāsuka’’nti pucchi. Sā lajjāya na kathesi. So gantvā rājapallaṅke nisīditvā attano aggamahesiṃ pakkositvā ‘‘gaccha ammāya aphāsukaṃ jānāhī’’ti pesesi. Sā gantvā piṭṭhiṃ parimajjantī pucchi, itthiyo nāma itthīnaṃ rahassaṃ na niguhanti, sā tassā tamatthaṃ ārocesi. Itarāpi taṃ sutvā gantvā rañño ārocesi. Rājā ‘‘hotu, gaccha naṃ samassāsehi, purohitaṃ rājānaṃ katvā tassa taṃ aggamahesiṃ karissāmī’’ti āha. Sā āgantvā taṃ samassāsesi. Rājāpi purohitaṃ pakkosāpetvā etamatthaṃ ārocetvā ‘‘samma, mātu me jīvitaṃ dehi, tvaṃ rājā bhavissasi, sā aggamahesī, ahaṃ uparājā’’ti āha. So ‘‘na sakkā evaṃ kātu’’nti paṭikkhipitvā tena punappunaṃ yāciyamāno sampaṭicchi. Rājā purohitaṃ rājānaṃ, mātaraṃ aggamahesiṃ kāretvā sayaṃ uparājā ahosi.

Tesaṃ samaggavāsaṃ vasantānaṃ aparabhāge bodhisatto agāramajjhe ukkaṇṭhito kāme pahāya pabbajjāya ninnacitto kilesaratiṃ anallīyanto ekakova tiṭṭhati, ekakova nisīdati, ekakova sayati, bandhanāgāre baddho viya pañjare pakkhittakukkuṭo viya ca ahosi. Athassa aggamahesī ‘‘ayaṃ rājā mayā saddhiṃ nābhiramati, ekakova tiṭṭhati nisīdati seyyaṃ kappeti, ayaṃ kho pana daharo taruṇo, ahaṃ mahallikā, sīse me palitāni paññāyanti, yaṃnūnāhaṃ ‘sīse te deva, ekaṃ palitaṃ paññāyatī’ti musāvādaṃ katvā ekenupāyena rājānaṃ pattiyāpetvā mayā saddhiṃ abhiramāpeyya’’nti cintetvā ekadivasaṃ rañño sīse ūkā vicinantī viya hutvā ‘‘deva, mahallakosi jāto, sīse te ekaṃ palitaṃ paññāyatī’’ti āha. ‘‘Tena hi bhadde, etaṃ palitaṃ luñjitvā mayhaṃ hatthe ṭhapehī’’ti. Sā tassa sīsato ekaṃ kesaṃ luñjitvā attano sīse palitaṃ gahetvā ‘‘idaṃ te, deva, palita’’nti tassa hatthe ṭhapesi. Bodhisattassa taṃ disvāva bhītatasitassa kañcanapaṭṭasadisā nalāṭā sedā mucciṃsu.

So attānaṃ ovadanto ‘‘susīma, tvaṃ daharo hutvā mahallako jāto, ettakaṃ kālaṃ gūthakalale nimuggo gāmasūkaro viya kāmakalale nimujjitvā taṃ kalalaṃ jahituṃ na sakkosi, nanu kāme pahāya

himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā brahmacariyavāsassa te kālo''ti cintetvā paṭhamaṃ gāthamāha –

114. ''Kāḷāni kesāni pure ahesuṃ, jātāni sīsamhi yathāpadese;
Tānajja setāni susīma disvā, dhammaṃ cara brahmacariyassa kālo''ti.

Tattha **yathāpadese**ti tava sīse tasmiṃ tasmiṃ kesānaṃ anurūpe padese ito pubbe kāḷāni bhamarapattavaṇṇāni kesāni jātāni ahesunti vadati. **Dhammaṃ carā**ti dasakusalakammapathadhammaṃ carāti attānameva āṇāpeti. **Brahmacariyassā**ti methunaviratiyā te kāloti attho.

Evaṃ bodhisattena brahmacariyavāsassa guṇe vaṇṇite itarā ''ahaṃ 'imassa lagganaṃ karissāmī'ti vissajjanameva kari''nti bhītatasitā ''idānissa apabbajjanatthāya sarīravaṇṇaṃ vaṇṇayissāmī''ti cintetvā dve gāthā abhāsi –

115. ''Mameva deva palitaṃ na tuyhaṃ, mameva sīsaṃ mama uttamaṅgaṃ;
'Atthaṃ karissa'nti musā abhāṇiṃ, ekāparādhaṃ khama rājaseṭṭha.

116. ''Daharo tuvaṃ dassaniyosi rāja, paṭhamuggato hoti yathā kaḷīro;
Rajjañca kārehi mamañca passa, mā kālikaṃ anudhāvī janindā''ti.

Tattha **mameva sīsa**nti mameva sīse sañjātaṃ palitanti dīpeti. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Attha**nti attano vuḍḍhiṃ karissāmīti musā kathesiṃ. **Ekāparādha**nti. Imaṃ mayhaṃ ekaṃ aparādhaṃ. **Paṭhamuggato**ti paṭhamavayena uggato. **Hohī**ti hosi, paṭhamavaye patiṭṭhitosīti attho. ''Hosī''tiyeva vā pāṭho. **Yathā kaḷīro**ti yathā siniddhachavitaruṇakaḷīro mandavāterito ativiya sobhati, evarūposi tvanti dasseti. ''Paṭhamuggato hotī''tipi pāṭho, tassattho – yathā paṭhamuggato taruṇakaḷīro dassanīyo hoti, evaṃ tvampi dassanīyoti. **Mamañca passā**ti mamañca olokehi, mā maṃ anāthaṃ vidhavaṃ karohīti attho. **Kālika**nti brahmacariyacaraṇaṃ nāma dutiye vā tatiye vā attabhāve vipākadānato kālikaṃ nāma, rajjaṃ pana imasmiṃyeva attabhāve kāmaguṇasukhuppādanato akālikaṃ, so tvaṃ imaṃ akālikaṃ pahāya mā kālikaṃ anudhāvīti vadati.

Bodhisatto tassā vacanaṃ sutvā ''bhadde, tvaṃ bhavitabbamevetaṃ kathaṃ kathesi, pariṇamante hi mama vaye imehi kāḷakesehi parivattetvā sāṇavākasadisehi paṇḍarehi bhavitabbaṃ. Ahañhi nīluppalādikusumadāmasadisakumārānaṃ kañcanarūpapaṭibhāgānaṃ uttamayobbanavilāsasampattānaṃ khattiyakaññādīnaṃ vaye pariṇamante jaraṃ pattānaṃ vevaṇṇiyañceva sarīrabhaṅgañca passāmi. Evaṃ vipattipariyosānovesa bhadde, jīvaloko''ti vatvā upari buddhalīḷāya dhammaṃ desento gāthādvayamāha –

117. ''Passāmi vohaṃ dahariṃ kumāriṃ, sāmaṭṭhapassaṃ sutanuṃ sumajjhaṃ;
Kāḷappavāḷāva pavellamānā, palobhayantīva naresu gacchati.

118. ''Tamena passāmiparena nāriṃ, āsītikaṃ nāvutikaṃva jaccā;
Daṇḍaṃ gahetvāna pavedhamānaṃ, gopānasībhoggasamaṃ caranti''nti.

Tattha **vo**ti nipātamattaṃ. **Sāmaṭṭhapassa**nti sammaṭṭhapassaṃ. Ayameva vā pāṭho, sabbapassesu maṭṭhachavivaṇṇanti attho. **Sutanu**nti sundarasarīraṃ. **Sumajjha**nti susaṇṭhitamajjhaṃ. **Kāḷappavāḷāva pavellamānā**ti yathā nāma taruṇakāle susamuggatā kāḷavallī pavāḷā vā hutvā mandavāteritā ito cito ca pavellati, evaṃ pavellamānā itthivilāsaṃ dassayamānā kumārikā **palobhayantīva naresu gacchati**. Samīpatthe bhummavacanaṃ, purisānaṃ santike te purise kilesavasena palobhayantī viya gacchati.

Tamena passāmiparena nārinti tamenaṃ nāriṃ aparena samayena jaraṃ pattaṃ antarahitarūpasobhaggappattaṃ passāmi. Bodhisatto hi paṭhamagāthāya rūpe assādaṃ kathetvā idāni ādīnavaṃ dassento evamāha. **Āsītikaṃ nāvutikaṃva jaccā**ti asītisaṃvaccharaṃ vā

navutisaṃvaccharaṃ vā jātiyā. **Gopānasībhoggasama**nti gopānasīsamaṃ bhoggaṃ, gopānasīākārena bhaggasarīraṃ onamitvā naṭṭhakākaṇikaṃ pariyesantiṃ viya caramānanti attho. Kāmañca bodhisattena daharakāle disvā puna nāvutikakāle diṭṭhapubbā nāma natthi, ñāṇena diṭṭhabhāvaṃ sandhāya panetaṃ vuttaṃ.

Iti mahāsatto imāya gāthāya rūpassa ādīnavaṃ dassetvā idāni agāramajjhe attano anabhiratiṃ pakāsento gāthādvayamāha –

119. ''Sohaṃ tamevānuvicintayanto, eko sayāmi sayanassa majjhe;
'Ahampi evaṃ' iti pekkhamāno, na gahe rame brahmacariyassa kālo.

120. ''Rajjuvālambanī cesā, yā gehe vasato rati;
Etampi chetvāna vajanti dhīrā, anapekkhino kāmasukhaṃ pahāyā''ti.

Tattha **soha**nti so ahaṃ. **Tamevānuvicintayanto**ti tameva rūpānaṃ assādañca ādīnavañca cintento. **Evaṃ iti pekkhamāno**ti ''yathā esā pariṇatā, ahampi jaraṃ patto bhaggasarīro bhavissāmī''ti pekkhamāno. **Na gahe rame**ti gehe na ramāmi. **Brahmacariyassa kālo**ti bhadde, brahmacariyassa me kālo, tasmā pabbajissāmīti dīpeti.

Rajjuvālambanī cesāti ca-kāro nipātamatto, ālambanarajju viya esāti attho. Katarā? **Yā gehe vasato rati,** yā gehe vasantassa rūpādīsu ārammaṇesu kāmaratīti attho. Iminā kāmānaṃ appassādataṃ dasseti. Ayaṃ etthādhippāyo – yathā gilānassa manussassa attano balena parivattituṃ asakkontassa ''imaṃ ālambitvā parivatteyyāsī''ti ālambanarajjuṃ bandheyyuṃ, tassa taṃ ālambitvā parivattantassa appamattakaṃ kāyikacetasikasukhaṃ bhaveyya, evaṃ kilesāturānaṃ sattānaṃ vivekasukhavasena parivattituṃ asakkontānaṃ agāramajjhe ṭhapitāni kāmaratidāyakāni rūpādīni ārammaṇāni tesaṃ kilesapariḷāhakāle methunadhammapaṭisevanavasena tāni ārabbha parivattamānānaṃ kāyikacetasikasukhasaṅkhātā kāmarati nāma taṃ muhuttaṃ uppajjamānā appamattikā hoti, evaṃ appassādā kāmāti. **Etampi chetvānā**ti yasmā pana bahudukkhā kāmā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo, tasmā taṃ ādīnavaṃ sampassamānā paṇḍitā etampi rajjuṃ chetvā gūthakūpe nimuggapuriso taṃ pajahanto viya anapekkhino etaṃ appamattakaṃ bahudukkhaṃ kāmasukhaṃ **pahāya vajanti,** nikkhamitvā manoramaṃ pabbajjaṃ pabbajantīti.

Evaṃ mahāsatto kāmesu assādañca ādīnavañca dassento buddhalīḷāya dhammaṃ desetvā sahāyaṃ pakkosāpetvā rajjaṃ paṭicchāpetvā ñātimittasuhajjānaṃ rodantānaṃ paridevantānameva sirivibhavaṃ chaḍḍetvā himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññaṃ nibbattetvā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā bahū jane amatapānaṃ pāyetvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā aggamahesī rāhulamātā ahosi, sahāyarājā ānando, susīmarājā pana ahameva ahosi''nti.

Susīmajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[412] 7. Koṭasimbalijātakavaṇṇanā

Ahaṃ dasasataṃbyāmanti idaṃ satthā jetavane viharanto kilesaniggahaṃ ārabbha kathesi. Vatthu pana **pānīyajātake** (jā. 1.11.59 ādayo) āvi bhavissati. Idhāpi satthā antokoṭisanthāre kāmavitakkābhibhūte pañcasate bhikkhū disvā bhikkhusaṅghaṃ sannipātāpetvā ''bhikkhave, āsaṅkitabbayuttakaṃ nāma āsaṅkituṃ vaṭṭati, kilesā nāma vaḍḍhantā vane nigrodhādayo viya rukkhaṃ, purisaṃ bhañjanti, teneva pubbepi koṭasimbaliyaṃ nibbattadevatā ekaṃ sakuṇaṃ nigrodhabījāni khāditvā attano rukkhassa sākhantare vaccaṃ pātentaṃ disvā 'ito me vimānassa vināso bhavissatī'ti bhayappattā ahosī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto koṭasimbaliyaṃ rukkhadevatā hutvā nibbatti. Atheko supaṇṇarājā diyaḍḍhayojanasatikaṃ attabhāvaṃ māpetvā pakkhavātehi mahāsamudde udakaṃ dvidhā katvā ekaṃ byāmasahassāyāmaṃ nāgarājānaṃ naṅguṭṭhe gahetvā mukhenassa gahitagocaraṃ chaḍḍāpetvā koṭasimbaliṃ sandhāya vanamatthakena pāyāsi. Nāgarājā ''olambento attānaṃ mocessāmī''ti nigrodharukkhe bhogaṃ pavesetvā nigrodhaṃ veṭhetvā gaṇhi. Supaṇṇarañño mahābalatāya nāgarājassa ca mahāsarīratāya nigrodharukkho samugghāṭaṃ agamāsi. Nāgarājā neva rukkhaṃ vissajjesi, supaṇṇarājā saddhiṃ nigrodharukkhena nāgarājānaṃ gahetvā koṭasimbaliṃ patvā nāgarājānaṃ khandhapiṭṭhe nipajjāpetvā udaramassa phāletvā nāgamedaṃ khāditvā sesakaḷevaraṃ samudde vissajjesi. Tasmiṃ pana nigrodhe ekā sakuṇikā atthi, sā nigrodharukkhe vissaṭṭhe uppatitvā koṭasimbaliyā sākhantare nisīdi. Rukkhadevatā taṃ disvā ''ayaṃ sakuṇikā mama rukkhakkhandhe vaccaṃ pātessati, tato nigrodhagaccho vā pilakkhagaccho vā uṭṭhahitvā sakalarukkhaṃ ottharitvā gacchissati, atha me vimānaṃ nassissatī''ti bhītatasitā pavedhi. Tassā pavedhantiyā koṭasimbalīpi yāva mūlā pavedhi. Supaṇṇarājā taṃ pavedhamānaṃ disvā kāraṇaṃ pucchanto dve gāthā abhāsi –

121. ''Ahaṃ dasasataṃbyāmaṃ, uragamādāya āgato;
Tañca mañca mahākāyaṃ, dhārayaṃ nappavedhasi.

122. ''Athimaṃ khuddakaṃ pakkhiṃ, appamaṃsataraṃ mayā;
Dhārayaṃ byathasi bhītā, kamatthaṃ koṭasimbalī''ti.

Tattha **dasasataṃbyāma**nti sahassabyāmamattāyāmaṃ. **Uragamādāya āgato**ti evaṃ mahantaṃ uragaṃ ādāya idha āgato. **Tañca mañcā**ti tañca uragaṃ mañca. **Dhārayanti** dhārayamānā. **Byathasī**ti kampasi. **Kamattha**nti kiṃ atthaṃ, kena kāraṇenāti pucchati, kaṃ vā atthaṃ sampassamānātipi attho. **Koṭasimbalī**ti rukkhanāmena devaputtaṃ ālapati. So hi simbalirukkho khandhasākhamahantatāya koṭasimbalināmaṃ labhati, tasmiṃ adhivatthadevaputtassapi tadeva nāmaṃ.

Athassa kāraṇaṃ kathento devaputto catasso gāthā abhāsi –

123. ''Maṃsabhakkho tuvaṃ rāja, phalabhakkho ayaṃ dijo;
Ayaṃ nigrodhabījāni, pilakkhudumbarāni ca;
Assatthāni ca bhakkhitvā, khandhe me ohadissati.

124. ''Te rukkhā saṃvirūhanti, mama passe nivātajā;
Te maṃ pariyonandhissanti, arukkhaṃ maṃ karissare.

125. ''Santi aññepi rukkhā se, mūlino khandhino dumā;
Iminā sakuṇajātena, bījamāharitā hatā.

126. ''Ajjhārūhābhivaḍḍhanti, brahantampi vanappatiṃ;
Tasmā rāja pavedhāmi, sampassaṃnāgataṃ bhaya''nti.

Tattha **ohadissatī**ti vaccaṃ pātessati. **Te rukkhā**ti tehi bījehi jātā nigrodhādayo rukkhā. **Saṃvirūhantī**ti saṃviruhissanti vaḍḍhissanti. **Mama passe**ti mama sākhantarādīsu. **Nivātajā**ti mama sākhāhi vātassa nivāritattā nivāte jātā. **Te maṃ pariyonandhissantī**ti ete evaṃ vaḍḍhitā maṃ pariyonandhissantīti ayametthādhippāyo. **Karissare**ti athevaṃ pariyonandhitvā maṃ arukkhameva karissanti sabbaso bhañjissanti. **Rukkhā se**ti rukkhā. **Mūlino khandhino**ti mūlasampannā ceva khandhasampannā ca. **Dumā**ti rukkhavevacanameva. **Bījamāharitā**ti bījaṃ āharitvā. **Hatā**ti aññepi imasmiṃ vane rukkhā vināsitā santi. **Ajjhārūhābhivaḍḍhantī**ti nigrodhādayo rukkhā ajjhārūhā hutvā mahantampi aññaṃ vanappatiṃ atikkamma vaḍḍhantīti dasseti. Ettha pana vane pati, vanassa pati, vanappatīti tayopi pāṭhāyeva. **Rājā**ti supaṇṇaṃ ālapati.

Rukkhadevatāya vacanaṃ sutvā supaṇṇo osānagāthamāha –

127. ‘‘Saṅkeyya saṅkitabbāni, rakkheyyānāgataṃ bhayaṃ;
Anāgatabhayā dhīro, ubho loke avekkhatī’’ti.

Tattha **anāgataṃ bhaya**nti pāṇātipātādīhi viramanto diṭṭhadhammikampi samparāyikampi anāgataṃ bhayaṃ rakkhati nāma, pāpamitte veripuggale ca anupasaṅkamanto anāgatabhayaṃ rakkhati nāma. Evaṃ anāgataṃ bhayaṃ rakkheyya. **Anāgatabhayā**ti anāgatabhayakāraṇā taṃ bhayaṃ passanto dhīro idhalokañca paralokañca avekkhati oloketi nāma.

Evañca pana vatvā supaṇṇo attano ānubhāvena taṃ pakkhiṃ tamhā rukkhā palāpesi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ‘‘āsaṅkitabbayuttakaṃ āsaṅkituṃ vaṭṭatī’’ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne pañcasatā bhikkhū arahattaphale patiṭṭhahiṃsu.

Tadā supaṇṇarājā sāriputto ahosi, rukkhadevatā pana ahameva ahosinti.

Koṭasimbalijātakavaṇṇanā sattamā.

[413] 8. Dhūmakārijātakavaṇṇanā

Rājā apucchi vidhuranti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarañño āgantukasaṅgahaṃ ārabbha kathesi. So kira ekasmiṃ samaye paveṇiāgatānaṃ porāṇakayodhānaṃ saṅgahaṃ akatvā abhinavāgatānaṃ āgantukānaññeva sakkārasammānaṃ akāsi. Athassa paccante kupite yujjhanatthāya gatassa ‘‘āgantukā laddhasakkārā yujjhissantī’’ti porāṇakayodhā na yujjhiṃsu, ‘‘porāṇakayodhā yujjhissantī’’ti āgantukāpi na yujjhiṃsu. Corā rājānaṃ jiniṃsu. Rājā parājito āgantukasaṅgahadosena attano parājitabhāvaṃ ñatvā sāvatthiṃ paccāgantvā ‘‘kiṃ nu kho ahameva evaṃ karonto parājito, udāhu aññepi rājāno parājitapubbāti dasabalaṃ pucchissāmī’’ti bhuttapātarāso jetavanaṃ gantvā sakkāraṃ katvā satthāraṃ vanditvā tamatthaṃ pucchi. Satthā ‘‘na kho, mahārāja, tvameveko, porāṇakarājānopi āgantukasaṅgahaṃ katvā parājitā’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte kururaṭṭhe indapatthanagare yudhiṭṭhilagotto dhanañcayo nāma korabyarājā rajjaṃ kāresi. Tadā bodhisatto tassa purohitakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā indapatthaṃ paccāgantvā pitu accayena purohitaṭṭhānaṃ labhitvā rañño atthadhammānusāsako ahosi, vidhurapaṇḍitotissa nāmaṃ kariṃsu. Tadā dhanañcayarājā porāṇakayodhe agaṇetvā āgantukānaññeva saṅgahaṃ akāsi. Tassa paccante kupite yujjhanatthāya gatassa ‘‘āgantukā jānissantī’’ti neva porāṇakā yujjhiṃsu, ‘‘porāṇakā yujjhissantī’’ti na āgantukā yujjhiṃsu. Rājā parājito indapatthameva paccāgantvā ‘‘āgantukasaṅgahassa katabhāvena parājitomhī’’ti cintesi. So ekadivasaṃ ‘‘kiṃ nu kho ahameva āgantukasaṅgahaṃ katvā parājito, udāhu aññepi rājāno parājitapubbā atthīti vidhurapaṇḍitaṃ pucchissāmī’’ti cintetvā taṃ rājupaṭṭhānaṃ āgantvā nisinnaṃ tamatthaṃ pucchi. Athassa taṃ pucchanākāraṃ āvikaronto satthā upaḍḍhaṃ gāthamāha –

128. ‘‘Rājā apucchi vidhuraṃ, dhammakāmo yudhiṭṭhilo’’ti.

Tattha **dhammakāmo**ti sucaritadhammappiyo.

‘‘Api brāhmaṇa jānāsi, ko eko bahu socatī’’ti –
Sesaupaḍḍhagāthāya pana ayamattho – api nāma, brāhmaṇa, tvaṃ jānāsi ‘‘ko imasmiṃ loke

Eko bahu socati, nānākāraṇena socatī’’ti.

Taṃ sutvā bodhisatto ‘‘mahārāja, kiṃ soko nāma tumhākaṃ soko, pubbe dhūmakārī nāmeko

ajapālabrāhmaṇo mahantaṃ ajayūthaṃ gahetvā araññe vajaṃ katvā tattha ajā ṭhapetvā aggiñca dhūmañca katvā ajayūthaṃ paṭijagganto khīrādīni paribhuñjanto vasi. So tattha āgate suvaṇṇavaṇṇe sarabhe disvā tesu sinehaṃ katvā ajā agaṇetvā ajānaṃ sakkāraṃ sarabhānaṃ katvā saradakāle sarabhesu palāyitvā himavantaṃ gatesu ajāsupi naṭṭhāsu sarabhe apassanto sokena paṇḍurogī hutvā jīvitakkhayaṃ patto, ayaṃ āgantukasaṅgahaṃ katvā tumhehi sataguṇena sahassaguṇena socitvā kilamitvā vināsaṃ patto''ti idaṃ udāharaṇaṃ ānetvā dassento imā gāthā āha –

129. ''Brāhmaṇo ajayūthena, pahūtejo vane vasaṃ;
Dhūmaṃ akāsi vāseṭṭho, rattindivamatandito.

130. ''Tassa taṃdhūmagandhena, sarabhā makasaḍḍitā;
Vassāvāsaṃ upagacchuṃ, dhūmakārissa santike.

131. ''Sarabhesu manaṃ katvā, ajā so nāvabujjhatha;
Āgacchantī vajantī vā, tassa tā vinasuṃ ajā.

132. ''Sarabhā sarade kāle, pahīnamakase vane;
Pāvisuṃ giriduggāni, nadīnaṃ pabhavāni ca.

133. ''Sarabhe ca gate disvā, ajā ca vibhavaṃ gatā;
Kiso ca vivaṇṇo cāsi, paṇḍurogī ca brāhmaṇo.

134. ''Evaṃ yo saṃ niraṃkatvā, āgantuṃ kurute piyaṃ;
So eko bahu socati, dhūmakārīva brāhmaṇo''ti.

Tattha **pahūtejo**ti pahūtaindhano. **Dhūmaṃ akāsī**ti makkhikaparipanthaharaṇatthāya aggiñca dhūmañca akāsi. **Vāseṭṭho**ti tassa gottaṃ. **Atandito**ti analaso hutvā. **Taṃdhūmagandhenā**ti tena dhūmagandhena. **Sarabhā**ti sarabhamigā. **Makasaḍḍitā**ti makasehi upaddutā pīḷitā. Sesamakkhikāpi makasaggahaṇeneva gahitā. **Vassāvāsa**nti vassārattavāsaṃ vasiṃsu. **Manaṃ katvā**ti sinehaṃ uppādetvā. **Nāvabujjhathā**ti araññato caritvā vajaṃ āgacchantī ceva vajato araññaṃ gacchantī ca ''ettakā āgatā, ettakā anāgatā''ti na jānāti. **Tassa tā vinasu**nti tassa tā evaṃ apaccavekkhantassa sīhaparipanthādito arakkhiyamānā ajā sīhaparipanthādīhi vinassiṃsu, sabbāva vinaṭṭhā.

Nadīnaṃ pabhavāni cāti pabbateyyānaṃ nadīnaṃ pabhavaṭṭhānāni ca paviṭṭhā. **Vibhava**nti abhāvaṃ. Ajā ca vināsaṃ pattā disvā jānitvā. **Kiso ca vivaṇṇo**ti khīrādidāyikā ajā pahāya sarabhe saṅgaṇhitvā tepi apassanto ubhato parihīno sokābhibhūto kiso ceva dubbaṇṇo ca ahosi. **Evaṃ yo saṃ niraṃkatvā**ti evaṃ mahārāja, yo sakaṃ porāṇaṃ ajjhattikaṃ janaṃ nīharitvā pahāya kismiñci agaṇetvā āgantukaṃ piyaṃ karoti, **so** tumhādiso **eko bahu socati,** ayaṃ te mayā dassito dhūmakārī brāhmaṇo viya bahu socatīti.

Evaṃ mahāsatto rājānaṃ saññāpento kathesi. Sopi saññattaṃ gantvā tassa pasīditvā bahuṃ dhanaṃ adāsi. Tato paṭṭhāya ca ajjhattikasaṅgahameva karonto dānādīni puññāni katvā saggaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā korabyarājā ānando ahosi, dhūmakārī pasenadikosalo, vidhurapaṇḍito pana ahameva ahosi''nti.

Dhūmakārijātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[414] 9. Jāgarajātakavaṇṇanā

Kodha jāgarataṃ suttoti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ upāsakaṃ ārabbha kathesi. So hi sotāpanno ariyasāvako sāvatthito sakaṭasatthena saddhiṃ kantāramaggaṃ paṭipajji. Satthavāho tattha

ekasmiṃ udakaphāsukaṭṭhāne pañca sakaṭasatāni mocetvā khādanīyabhojanīyaṃ saṃvidahitvā vāsaṃ upagacchi. Te manussā tattha tattha nipajjitvā supiṃsu, upāsako pana satthavāhassa santike ekasmiṃ rukkhamūle caṅkamaṃ adhiṭṭhāsi. Atha naṃ satthaṃ vilumpitukāmā pañcasatā corā nānāvudhāni gahetvā satthaṃ parivāretvā aṭṭhaṃsu. Te taṃ upāsakaṃ caṅkamantaṃ disvā ''imassa niddāyanakāle vilumpissāmā''ti tattha tattha aṭṭhaṃsu, sopi tiyāmarattiṃ caṅkamiyeva. Corā paccūsasamaye gahitagahitā pāsāṇamuggarādayo chaḍḍetvā ''bho satthavāha, imaṃ appamādena jaggantaṃ purisaṃ nissāya jīvitaṃ labhitvā tava santakassa sāmiko jāto, etassa sakkāraṃ kareyyāsī''ti vatvā pakkamiṃsu. Manussā kālasseva vuṭṭhāya tehi chaḍḍitapāsāṇamuggarādayo disvā ''imaṃ nissāya amhehi jīvitaṃ laddha''nti upāsakassa sakkāraṃ akaṃsu. Upāsakopi icchitaṭṭhānaṃ gantvā katakicco puna sāvatthiṃ āgantvā jetavanaṃ gantvā tathāgataṃ pūjetvā vanditvā nisinno ''kiṃ, upāsaka, na paññāyasī''ti vutte tamatthaṃ ārocesi. Satthā ''na kho, upāsaka, tvaṃyeva aniddāyitvā jagganto visesaṃ labhi, porāṇakapaṇḍitāpi jaggantā visesaṃ guṇaṃ labhiṃsū''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgantvā agāramajjhe vasanto aparabhāge nikkhamitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā na cirasseva jhānābhiññaṃ nibbattetvā himavantapadese ṭhānacaṅkamiriyāpatho hutvā vasanto niddaṃ anupagantvā sabbarattiṃ caṅkamati. Athassa caṅkamanakoṭiyaṃ nibbattarukkhadevatā tussitvā rukkhaviṭape ṭhatvā pañhaṃ pucchantī paṭhamaṃ gāthamāha –

135. ''Kodha jāgarataṃ sutto, kodha suttesu jāgaro;
Ko mametaṃ vijānāti, ko taṃ paṭibhaṇāti me''ti.

Tattha **kodhā**ti ko idha. **Ko mameta**nti ko mama etaṃ pañhaṃ vijānāti. **Ko taṃ paṭibhaṇāti me**ti etaṃ mayā puṭṭhaṃ pañhaṃ mayhaṃ ko paṭibhaṇāti, ko byākarituṃ sakkhissatīti pucchati.

Bodhisatto tassā vacanaṃ sutvā –

136. ''Ahaṃ jāgarataṃ sutto, ahaṃ suttesu jāgaro;
Ahametaṃ vijānāmi, ahaṃ paṭibhaṇāmi te''ti. –

Imaṃ gāthaṃ vatvā puna tāya –

137. ''Kathaṃ jāgarataṃ sutto, kathaṃ suttesu jāgaro;
Kathaṃ etaṃ vijānāsi, kathaṃ paṭibhaṇāsi me''ti. –

Imaṃ gāthaṃ puṭṭho tamatthaṃ byākaronto –

138. ''Ye dhammaṃ nappajānanti, saṃyamoti damoti ca;
Tesu suppamānesu, ahaṃ jaggāmi devate.

139. ''Yesaṃ rāgo ca doso ca, avijjā ca virājitā;
Tesu jāgaramānesu, ahaṃ suttosmi devate.

140. ''Evaṃ jāgarataṃ sutto, evaṃ suttesu jāgaro;
Evametaṃ vijānāmi, evaṃ paṭibhaṇāmi te''ti. – imā gāthā āha;

Tattha **kathaṃ jāgarataṃ sutto**ti kathaṃ tvaṃ jāgarataṃ sattānaṃ antare sutto nāma hosi. Esa nayo sabbattha. **Ye dhamma**nti ye sattā navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ na pajānanti. **Saṃyamoti damoti cā**ti ''ayaṃ saṃyamo, ayaṃ damo''ti evañca ye maggena āgataṃ sīlañceva indriyasaṃvarañca na jānanti. Indriyasaṃvaro hi manacchaṭṭhānaṃ indriyānaṃ damanato ''damo''ti vuccati. **Tesu suppamānesū**ti tesu kilesaniddāvasena supantesu sattesu ahaṃ appamādavasena jaggāmi.

‘‘Yesaṃ rāgo cā’’ti gāthāya yesaṃ mahākhīṇāsavānaṃ padasatena niddiṭṭhadiyaḍḍhasahassataṇhālobhasaṅkhāto rāgo ca navaāghātavatthusamuṭṭhāno doso ca dukkhādīsu aṭṭhasu vatthūsu aññāṇabhūtā avijjā cāti ime kilesā virājitā pahīnā, tesu ariyesu sabbākārena jāgaramānesu te upādāya ahaṃ sutto nāma devateti attho. **Evaṃ jāgarata**nti evaṃ devate ahaṃ iminā kāraṇena jāgarataṃ sutto nāmāti. Esa nayo sabbapadesu.

Evaṃ mahāsattena pañhe kathite tuṭṭhā devatā tassa thutiṃ karontī osānagāthamāha –

141. ‘‘Sādhu jāgarataṃ sutto, sādhu suttesu jāgaro;
Sādhu metaṃ vijānāsi, sādhu paṭibhaṇāsi me’’ti.

Tattha **sādhū**ti bhaddakaṃ katvā tvaṃ imaṃ pañhaṃ kathesi, mayampi naṃ evameva kathemāti. Evaṃ sā bodhisattassa thutiṃ katvā attano vimānameva pāvisi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā devadhītā uppalavaṇṇā ahosi, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Jāgarajātakavaṇṇanā navamā.

[415] 10. Kummāsapiṇḍijātakavaṇṇanā

Na kiratthīti idaṃ satthā jetavane viharanto mallikaṃ deviṃ ārabbha kathesi. Sā hi sāvatthiyaṃ ekassa mālākārajeṭṭhakassa dhītā uttamarūpadharā mahāpuññā soḷasavassikakāle ekadivasaṃ kumārikāhi saddhiṃ pupphārāmaṃ gacchantī tayo kummāsapiṇḍe gahetvā pupphapacchiyaṃ ṭhapetvā gacchati. Sā nagarato nikkhamanakāle bhagavantaṃ sarīrappabhaṃ vissajjetvā bhikkhusaṅghaparivutaṃ nagaraṃ pavisantaṃ disvā tayo kummāsapiṇḍe upanāmesi. Satthā catumahārājadattiyaṃ pattaṃ upanetvā paṭiggahesi. Sāpi tathāgatassa pāde sirasā vanditvā buddhārammaṇaṃ pītiṃ gahetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Satthā taṃ oloketvā sitaṃ pātvākāsi. Āyasmā ānando ‘‘ko nu kho, bhante, hetu ko paccayo tathāgatassa sitakaraṇe’’ti bhagavantaṃ pucchi. Athassa satthā ‘‘ānanda, ayaṃ kumārikā imesaṃ kummāsapiṇḍānaṃ phalena ajjeva kosalarañño aggamahesī bhavissatī’’ti sitakāraṇaṃ kathesi.

Kumārikāpi pupphārāmaṃ gatā. Taṃ divasameva kosalarājā ajātasattunā saddhiṃ yujjhanto yuddhaparājito palāyitvā assaṃ abhiruyha āgacchanto tassā gītasaddaṃ sutvā paṭibaddhacitto assaṃ taṃ ārāmābhimukhaṃ pesesi. Puññasampannā kumārikā rājānaṃ disvā apalāyitvāva āgantvā assassa nāsarajjuyā gaṇhi, rājā assapiṭṭhiyaṃ nisinnova ‘‘sasāmikāsi, asāmikāsī’’ti pucchitvā asāmikabhāvaṃ ñatvā assā oruyha vātātapakilanto tassā aṅke nipanno muhuttaṃ vissamitvā taṃ assapiṭṭhiyaṃ nisīdāpetvā balakāyaparivuto nagaraṃ pavisitvā attano kulagharaṃ pesetvā sāyanhasamaye yānaṃ pahiṇitvā mahantena sakkārasammānena kulagharato āharāpetvā ratanarāsimhi ṭhapetvā abhisekaṃ datvā aggamahesiṃ akāsi. Tato paṭṭhāya ca sā rañño piyā ahosi manāpā, pubbuṭṭhāyikādīhi pañcahi kalyāṇadhammehi samannāgatā patidevatā, buddhānampi vallabhā ahosi. Tassā satthu tayo kummāsapiṇḍe datvā taṃ sampattiṃ adhigatabhāvo sakalanagaraṃ pattharitvā gato.

Athekadivasaṃ dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, mallikā devī buddhānaṃ tayo kummāsapiṇḍe datvā tesaṃ phalena taṃ divasaññeva abhisekaṃ pattā, aho buddhānaṃ mahāguṇatā’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘anacchariyaṃ, bhikkhave, mallikāya ekassa sabbaññubuddhassa tayo kummāsapiṇḍe datvā kosalarañño aggamahesibhāvādhigamo. Kasmā? Buddhānaṃ guṇamahantatāya. Porāṇakapaṇḍitā pana paccekabuddhānaṃ aloṇakaṃ asnehaṃ aphāṇitaṃ kummāsaṃ datvā tassa phalena dutiye attabhāve tiyojanasatike kāsiraṭṭhe rajjasiriṃ pāpuṇiṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto ekasmiṃ daliddakule nibbattitvā vayappatto ekaṃ seṭṭhiṃ nissāya bhatiyā kammaṃ karonto jīvikaṃ kappesi. So ekadivasaṃ

‘‘pātarāsatthāya me bhavissatī’’ti antarāpaṇato cattāro kummāsapiṇḍe gahetvā kammantaṃ gacchanto cattāro paccekabuddhe bhikkhācāratthāya bārāṇasinagarābhimukhe āgacchante disvā ‘‘ime bhikkhaṃ sandhāya bārāṇasiṃ gacchanti, mayhampime cattāro kummāsapiṇḍā atthi, yaṃnūnāhaṃ ime imesaṃ dadeyya’’nti cintetvā te upasaṃkamitvā vanditvā ‘‘bhante, ime me hatthe cattāro kummāsapiṇḍā, ahaṃ ime tumhākaṃ dadāmi, sādhu me, bhante, paṭiggaṇhatha, evamidaṃ puññaṃ mayhaṃ bhavissati dīgharattaṃ hitāya sukhāyā’’ti vatvā tesaṃ adhivāsanaṃ viditvā vālikaṃ ussāpetvā cattāri āsanāni paññapetvā tesaṃ upari sākhābhaṅgaṃ attharitvā paccekabuddhe paṭipāṭiyā nisīdāpetvā paṇṇapuṭena udakaṃ āharitvā dakkhiṇodakaṃ pātetvā catūsu pattesu cattāro kummāsapiṇḍe patiṭṭhāpetvā vanditvā ‘‘bhante, etesaṃ nissandena daliddagehe nibbatti nāma mā hotu, sabbaññutaññāṇappaṭivedhassa paccayo hotū’’ti āha. Paccekabuddhā paribhuñjiṃsu, paribhogāvasāne anumodanaṃ katvā uppatitvā nandamūlakapabbhārameva agamaṃsu.

Bodhisatto añjaliṃ paggayha paccekabuddhagataṃ pītiṃ gahetvā tesu cakkhupathaṃ atītesu attano kammantaṃ gantvā yāvatāyukaṃ dānaṃ anussaritvā kālaṃ katvā tassa phalena bārāṇasirañño aggamahesiyā kucchimhi nibbatti, brahmadattakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. So attano padasā gamanakālato paṭṭhāya ‘‘ahaṃ imasmiṃyeva nagare bhatako hutvā kammantaṃ gacchanto paccekabuddhānaṃ cattāro kummāsapiṇḍe datvā tassa dānassa phalena idha nibbatto’’ti pasannādāse mukhanimittaṃ viya sabbaṃ purimajātikiriyaṃ jātissarañāṇena pākaṭaṃ katvā passi. So vayappatto takkasilāyaṃ gantvā sabbasippāni uggaṇhitvā paccāgantvā sikkhitasippaṃ pitu dassetvā tuṭṭhena pitarā oparajje patiṭṭhāpito, aparabhāge pitu accayena rajje patiṭṭhāsi. Athassa uttamarūpadharaṃ kosalarañño dhītaraṃ ānetvā aggamahesiṃ akaṃsu, chattamaṅgaladivase panassa sakalanagaraṃ devanagaraṃ viya alaṅkariṃsu.

So nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā alaṅkatapāsādaṃ abhiruhitvā mahātalamajjhe samussitasetacchattaṃ pallaṅkaṃ abhiruyha nisinno parivāretvā ṭhite ekato amacce, ekato brāhmaṇagahapatiādayo nānāvibhave sirivilāsasamujjale, ekato nānāvidhapaṇṇākārahatthe nāgaramanusse, ekato alaṅkatadevaccharasaṅghaṃ viya soḷasasahassasaṅkhaṃ nāṭakitthigaṇanti imaṃ atimanoramaṃ sirivibhavaṃ olokento attano pubbakammaṃ anussaritvā ‘‘idaṃ suvaṇṇapiṇḍikaṃ kañcanamālaṃ setacchattaṃ, imāni ca anekasahassāni hatthivāhanaassavāhanarathavāhanāni, maṇimuttādipūritā sāragabbhā, nānāvidhadhaññapūritā mahāpathavī, devaccharapaṭibhāgā nāriyo cāti sabbopesa mayhaṃ sirivibhavo na aññassa santako, catunnaṃ paccekabuddhānaṃ dinnassa catukummāsapiṇḍadānasseva santako, te nissāya mayā esa laddho’’ti paccekabuddhānaṃ guṇaṃ anussaritvā attano kammaṃ pākaṭaṃ akāsi. Tassa taṃ anussarantassa sakalasarīraṃ pītiyā pūri. So pītiyā temitahadayo mahājanassa majjhe udānagītaṃ gāyanto dve gāthā abhāsi –

142. ‘‘Na kiratthi anomadassisu, pāricariyā buddhesu appikā;
Sukkhāya aloṇikāya ca, passa phalaṃ kummāsapiṇḍiyā.

143. ‘‘Hatthigavāssā cime bahū, dhanadhaññaṃ pathavī ca kevalā;
Nāriyo cimā accharūpamā, passa phalaṃ kummāsapiṇḍiyā’’ti.

Tattha **anomadassisū**ti anomassa alāmakassa paccekabodhiñāṇassa diṭṭhattā paccekabuddhā anomadassino nāma. **Pāricariyā**ti abhivādanapaccuṭṭhānañjalikammādibhedā sāmīcikiriyāpi, sampatte disvā attano santakaṃ appaṃ vā bahuṃ vā lūkhaṃ vā paṇītaṃ vā deyyadhammaṃ cittaṃ pasādetvā guṇaṃ sallakkhetvā tisso cetanā visodhetvā phalaṃ saddahitvā pariccajanakiriyāpi. **Buddhesū**ti paccekabuddhesu. **Appikā**ti mandā parittā nāma natthi kira. **Sukkhāyā**ti nisnehāya. **Aloṇikāyā**ti phāṇitavirahitāya. Nipphāṇitattā hi sā ‘‘aloṇikā’’ti vuttā. **Kummāsapiṇḍiyā**ti cattāro kummāsapiṇḍe ekato katvā gahitaṃ kummāsaṃ sandhāya evamāha. Guṇavantānaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ guṇaṃ sallakkhetvā cittaṃ pasādetvā phaluppattiṃ pāṭikaṅkhamānānaṃ tisso cetanā visodhetvā dinnapadakkhiṇā appikā nāma natthi, nibbattanibbattaṭṭhāne mahāsampattimeva detīti vuttaṃ hoti. Hoti cettha –

‘‘Natthi citte pasannamhi, appikā nāma dakkhiṇā;
Tathāgate vā sambuddhe, atha vā tassa sāvake.

‘‘Tiṭṭhante nibbute cāpi, same citte samaṃ phalaṃ;
Cetopaṇidhihetu hi, sattā gacchanti suggati’’nti. (vi. va. 804, 806);

Imassa panatthassa dīpanatthāya –

‘‘Khīrodanaṃ ahamadāsiṃ, bhikkhuno piṇḍāya carantassa; (Vi. va. 413);
Tassā me passa vimānaṃ, accharā kāmavaṇṇinīhamasmi. (vi. va. 334);

‘‘Accharāsahassassāhaṃ, pavarā passa puññānaṃ vipākaṃ;
Tena metādiso vaṇṇo, tena me idha mijjhati.

‘‘Uppajjanti ca me bhogā, ye keci manaso piyā;
Tenamhi evaṃ jalitānubhāvā, vaṇṇo ca me sabbadisā pabhāsatī’’ti. (vi. va. 334-336) –

Evamādīni vimānavatthūni āharitabbāni.

Dhanadhaññanti muttādidhanañca satta dhaññāni ca. **Pathavī ca kevalā**ti sakalā cesā mahāpathavīti sakalapathaviṃ hatthagataṃ maññamāno vadati. **Passa phalaṃ kummāsapiṇḍiyā**ti attano dānaphalaṃ attanāva dassento evamāha. Dānaphalaṃ kira bodhisattā ca sabbaññubuddhāyeva ca jānanti. Teneva satthā itivuttake suttantaṃ kathento –

> ‘‘Evañce, bhikkhave, sattā jāneyyuṃ dānasaṃvibhāgassa vipākaṃ, yathāhaṃ jānāmi, na adatvā bhuñjeyyuṃ, na ca nesaṃ maccheramalaṃ cittaṃ pariyādāya tiṭṭheyya. Yopi nesaṃ assa carimo ālopo carimaṃ kabaḷaṃ, tatopi na asaṃvibhajitvā bhuñjeyyuṃ, sace nesaṃ paṭiggāhakā assu. Yasmā ca kho, bhikkhave, sattā na evaṃ jānanti dānasaṃvibhāgassa vipākaṃ, yathāhaṃ jānāmi, tasmā adatvā bhuñjanti, maccheramalañca nesaṃ cittaṃ pariyādāya tiṭṭhatī’’ti (itivu. 26).

Bodhisattopi attano chattamaṅgaladivase sañjātapītipāmojjo imāhi dvīhi gāthāhi udānagītaṃ gāyi. Tato paṭṭhāya ‘‘rañño piyagīta’’nti bodhisattassa nāṭakitthiyo ca sesanāṭakagandhabbādayopi ca antepurajanopi antonagaravāsinopi bahinagaravāsinopi pānāgāresupi amaccamaṇḍalesupi ‘‘amhākaṃ rañño piyagīta’’nti tadeva gītaṃ gāyanti. Evaṃ addhāne gate aggamahesī tassa gītassa atthaṃ jānitukāmā ahosi, mahāsattaṃ pana pucchituṃ na visahati. Athassā ekasmiṃ guṇe pasīditvā ekadivasaṃ rājā ‘‘bhadde, varaṃ te dassāmi, varaṃ gaṇhāhī’’ti āha. ‘‘Sādhu, deva, gaṇhāmī’’ti. ‘‘Hatthiassādīsu te kiṃ dammī’’ti? ‘‘Deva, tumhe nissāya mayhaṃ na kiñci natthi, na me etehi attho, sace pana dātukāmāttha, tumhākaṃ gītassa atthaṃ kathetvā dethā’’ti. ‘‘Bhadde, ko te iminā varena attho, aññaṃ gaṇhāhī’’ti. ‘‘Deva, aññena me attho natthi, etadeva gaṇhāmī’’ti. ‘‘Sādhu bhadde, kathessāmi, tuyhaṃ pana ekikāya raho na kathessāmi, dvādasayojanikāya bārāṇasiyā bheriṃ carāpetvā rājadvāre ratanamaṇḍapaṃ kāretvā ratanapallaṅkaṃ paññāpetvā amaccabrāhmaṇādīhi ca nāgarehi ceva soḷasahi itthisahassehi ca parivuto tesaṃ majjhe ratanapallaṅke nisīditvā kathessāmī’’ti. Sā ‘‘sādhu, devā’’ti sampaṭicchi.

Rājā tathā kāretvā amaragaṇaparivuto sakko devarājā viya mahājanakāyaparivuto ratanapallaṅke nisīdi. Devīpi sabbālaṅkārapaṭimaṇḍitā kañcanabhaddapīṭhaṃ attharitvā ekamante akkhikoṭiyā oloketvā tathārūpe ṭhāne nisīditvā ‘‘deva, tumhākaṃ tussitvā gāyanamaṅgalagītassa tāva me atthaṃ gaganatale puṇṇacandaṃ uṭṭhāpento viya pākaṭaṃ katvā kathethā’’ti vatvā tatiyaṃ gāthamāha –

144. ‘‘Abhikkhaṇaṃ rājakuñjara, gāthā bhāsasi kosalādhipa;
Pucchāmi taṃ raṭṭhavaḍḍhana, bāḷhaṃ pītimano pabhāsasī’’ti.

Tattha **kosalādhipā**ti na so kosalaraṭṭhādhipo, kusale pana dhamme adhipatiṃ katvā viharati, tena naṃ ālapantī evamāha, kusalādhipa kusalajjhāsayāti attho. **Bāḷhaṃ pītimano pabhāsasī**ti ativiya pītiyuttacitto hutvā bhāsasi, tasmā kathetha tāva me etāsaṃ gāthānaṃ atthanti.

Athassa gāthānamatthaṃ āvi karonto mahāsatto catasso gāthā abhāsi –

145. ''Imasmiṃyeva nagare, kule aññatare ahuṃ;
Parakammakaro āsiṃ, bhatako sīlasaṃvuto.

146. ''Kammāya nikkhamantohaṃ, caturo samaṇeddasaṃ;
Ācārasīlasampanne, sītibhūte anāsave.

147. ''Tesu cittaṃ pasādetvā, nisīdetvā paṇṇasanthate;
Adaṃ buddhānaṃ kummāsaṃ, pasanno sehi pāṇibhi.

148. ''Tassa kammassa kusalassa, idaṃ me edisaṃ phalaṃ;
Anubhomi idaṃ rajjaṃ, phītaṃ dharaṇimuttama''nti.

Tattha **kule aññatare**ti nāmena vā gottena vā apākaṭe ekasmiṃyeva kule. **Ahu**nti nibbattiṃ. **Parakammakaro āsi**nti tasmiṃ kule jātovāhaṃ daliddatāya parassa kammaṃ katvā jīvikaṃ kappento parakammakaro āsiṃ. **Bhatako**ti paravetanabhato. **Sīlasaṃvuto**ti pañcasīlasaṃvare ṭhito, bhatiyā jīvantopi dussīlyaṃ pahāya sīlasampannova ahosinti dīpeti. **Kammāya nikkhamantoha**nti taṃ divasaṃ kattabbakiccassa karaṇatthāya nikkhanto ahaṃ. **Caturo samaṇeddasa**nti bhadde, ahaṃ nagarā nikkhamma mahāmaggaṃ āruyha attano kammabhūmiṃ gacchanto bhikkhāya bārāṇasinagaraṃ pavisante samitapāpe cattāro pabbajite addasaṃ. **Ācārasīlasampanne**ti ekavīsatiyā anesanāhi jīvikakappanaṃ anācāro nāma, tassa paṭipakkhena ācārena ceva maggaphalehi āgatena sīlena ca samannāgate. **Sītibhūte**ti rāgādipariḷāhavūpasamena ceva ekādasaagginibbāpanena ca sītibhāvappatte. **Anāsave**ti kāmāsavādivirahite. **Nisīdetvā**ti vālikāsanānaṃ upari santhate paṇṇasanthare nisīdāpetvā. Santharo hi idha santhatoti vutto. **Ada**nti nesaṃ udakaṃ datvā sakkaccaṃ sakehi hatthehi kummāsaṃ adāsiṃ. **Kusalassā**ti ārogyānavajjaṭṭhena kusalassa. **Phala**nti tassa nissandaphalaṃ. **Phīta**nti sabbasampattiphullitaṃ.

Evañca mahāsattassa attano kammaphalaṃ vitthāretvā kathentassa sutvā devī pasannamanā ''sace, mahārāja, evaṃ paccakkhato dānaphalaṃ jānātha, ito dāni paṭṭhāya ekaṃ bhattapiṇḍaṃ labhitvā dhammikasamaṇabrāhmaṇānaṃ datvāva paribhuñjeyyāthā''ti bodhisattassa thutiṃ karontī –

149. ''Dadaṃ bhuñja mā ca pamādo, cakkaṃ vattaya kosalādhipa;
Mā rāja adhammiko ahu, dhammaṃ pālaya kosalādhipā''ti. – imaṃ gāthamāha;

Tattha **dadaṃ bhuñjā**ti aññesaṃ datvāva attanā bhuñja. **Mā ca pamādo**ti dānādīsu puññesu mā pamajji. **Cakkaṃ vattaya kosalādhipā**ti kusalajjhāsaya, mahārāja, patirūpadesavāsādikaṃ catubbidhaṃ dhammacakkaṃ pavattehi. Pakatiratho hi dvīhi cakkehi gacchati, ayaṃ pana kāyo imehi catūhi cakkehi devalokaṃ gacchati, tena te ''dhammacakka''nti saṅkhyaṃ gatā, taṃ tvaṃ cakkaṃ pavattehi. **Adhammiko**ti yathā aññe chandāgatiṃ gacchantā lokaṃ ucchuyante pīḷetvā viya dhanameva saṃkaḍḍhantā adhammikā honti, tathā tvaṃ mā adhammiko ahu. **Dhammaṃ pālayā**ti –

''Dānaṃ sīlaṃ pariccāgaṃ, ajjavaṃ maddavaṃ tapaṃ;
Akkodhaṃ avihiṃsañca, khantiñca avirodhana''nti. (jā. 2.21.176) –

Imaṃ pana dasavidhaṃ rājadhammameva pālaya rakkha, mā pariccaji.

Mahāsatto tassā vacanaṃ sampaṭicchanto –

150. ‘‘Sohaṃ tadeva punappunaṃ, vaṭumaṃ ācarissāmi sobhane;
Ariyācaritaṃ sukosale, arahanto me manāpāva passitu’’nti. – gāthamāha;

Tattha **vaṭuma**nti maggaṃ. **Ariyācarita**nti ariyehi buddhādīhi āciṇṇaṃ. **Sukosale**ti sobhane kosalarañño dhīteti attho. **Arahanto**ti kilesehi ārakattā, arānañca arīnañca hatattā, paccayānaṃ arahattā evaṃladdhanāmā paccekabuddhā. Idaṃ vuttaṃ hoti – bhadde, kosalarājadhīte so ahaṃ ‘‘dānaṃ me dinna’’nti tittiṃ akatvā punappunaṃ tadeva ariyācaritaṃ dānamaggaṃ ācarissāmi. Mayhañhi aggadakkhiṇeyyattā arahanto manāpadassanā, cīvarādīni dātukāmatāya teyeva passituṃ icchāmīti.

Evañca pana vatvā rājā deviyā sampattiṃ oloketvā ‘‘bhadde, mayā tāva purimabhave attano kusalakammaṃ vitthāretvā kathitaṃ, imāsaṃ pana nārīnaṃ majjhe rūpena vā līḷāvilāsena vā tayā sadisī ekāpi natthi, sā tvaṃ kiṃ kammaṃ katvā imaṃ sampattiṃ paṭilabhī’’ti pucchanto puna gāthamāha –

151. ‘‘Devī viya accharūpamā, majjhe nārigaṇassa sobhasi;
Kiṃ kammamakāsi bhaddakaṃ, kenāsi vaṇṇavatī sukosale’’ti.

Tassattho – bhadde **sukosale** kosalarañño sudhīte tvaṃ rūpasampattiyā **accharūpamā** tidasapure sakkassa devarañño aññatarā devadhītā viya imassa nārīgaṇassa majjhe sobhasi, pubbe kiṃ nāma **bhaddakaṃ** kalyāṇakammaṃ akāsi, kenāsi kāraṇena evaṃ vaṇṇavatī jātāti.

Athassa sā purimabhave kalyāṇakammaṃ kathentī sesagāthādvayamāha –

152. ‘‘Ambaṭṭhakulassa khattiya, dāsyāhaṃ parapesiyā ahuṃ;
Saññatā ca dhammajīvinī, sīlavatī ca apāpadassanā.

153. ‘‘Uddhaṭabhattaṃ ahaṃ tadā, caramānassa adāsiṃ bhikkhuno;
Vittā sumanā sayaṃ ahaṃ, tassa kammassa phalaṃ mamedisa’’nti.

Sāpi kira jātissarāva ahosi, tasmā attano jātissarañāṇena paricchinditvāva kathesi.

Tattha **ambaṭṭhakulassā**ti kuṭumbiyakulassa. **Dāsyāha**nti dāsī ahaṃ, ‘‘dāsāha’’ntipi pāṭho. **Parapesiyā**ti parehi tassa tassa kiccassa karaṇatthāya pesitabbā pesanakārikā. **Saññatā**ti dāsiyo nāma dussīlā honti, ahaṃ pana tīhi dvārehi saññatā sīlasampannā. **Dhammajīvinī**ti paravañcanādīni akatvā dhammena samena pavattitajīvikā. **Sīlavatī**ti ācārasampannā guṇavatī. **Apāpadassanā**ti kalyāṇadassanā piyadhammā.

Uddhaṭabhattanti attano pattakoṭṭhāsavasena uddharitvā laddhabhāgabhattaṃ. **Bhikkhuno**ti bhinnakilesassa paccekabuddhassa. **Vittā sumanā**ti tuṭṭhā somanassajātā kammaphalaṃ saddahantī. **Tassa kammassā**ti tassa ekabhikkhādānakammassa. Idaṃ vuttaṃ hoti – ahaṃ, mahārāja, pubbe sāvatthiyaṃ aññatarassa kuṭumbiyakulassa dāsī hutvā attano laddhabhāgabhattaṃ ādāya nikkhamantī ekaṃ paccekabuddhaṃ piṇḍāya carantaṃ disvā attano taṇhaṃ milāpetvā saññatādiguṇasampannā kammaphalaṃ saddahantī tassa taṃ bhattaṃ adāsiṃ, sāhaṃ yāvatāyukaṃ ṭhatvā kālaṃ katvā tattha sāvatthiyaṃ kosalarañño aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā idāni tava pāde paricaramānā evarūpaṃ sampattiṃ anubhavāmi, tassa mama kammassa idamīdisaṃ phalanti. Tattha guṇasampannānaṃ dinnadānassa mahapphalabhāvadassanatthaṃ –

‘‘Aggato ve pasannāna’’nti (itivu. 90) ca.
‘‘Esa devamanussānaṃ, sabbakāmadado nidhī’’ti (khu. pā. 8.10) ca. –

Ādigāthā vitthāretabbā.

Iti te ubhopi attano purimakammaṃ vitthārato kathetvā tato paṭṭhāya catūsu nagaradvāresu nagaramajjhe nivesanadvāreti cha dānasālāyo kāretvā sakalajambudīpaṃ unnaṅgalaṃ katvā mahādānaṃ pavattetvā sīlaṃ rakkhitvā uposathakammaṃ katvā jīvitapariyosāne saggaparāyaṇā ahesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā devī rāhulamātā ahosi, rājā pana ahameva ahosi’’nti.

Kummāsapiṇḍijātakavaṇṇanā dasamā.

[416] 11. Parantapajātakavaṇṇanā

Āgamissati me pāpanti idaṃ satthā veḷuvane viharanto devadattassa vadhāya parisakkanaṃ ārabbha kathesi. Tadā hi dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, devadatto tathāgatassa māraṇatthameva parisakkati, dhanuggahe payojesi, silaṃ pavijjhi, nāḷāgiriṃ vissajjāpesi, tathāgatassa vināsatthameva upāyaṃ karotī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepesa mama vadhāya parisakki, tāsamattampi pana kātuṃ asakkonto attanāva dukkhaṃ anubhosī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni sikkhi, sabbarutajānanamantaṃ uggaṇhi. So ācariyassa anuyogaṃ datvā bārāṇasiṃ paccāgacchi, pitā taṃ oparajje ṭhapesi. Kiñcāpi oparajje ṭhapeti, mārāpetukāmo pana naṃ hutvā daṭṭhumpi na icchi. Athekā siṅgālī dve potake gahetvā rattiṃ manussesu paṭisallīnesu niddhamanena nagaraṃ pāvisi. Bodhisattassa ca pāsāde sayanagabbhassa avidūre ekā sālā atthi, tattheko addhikamanusso upāhanā omuñcitvā pādamūle bhūmiyaṃ ṭhapetvā ekasmiṃ phalake nipajji, na tāva niddāyati. Tadā siṅgāliyā potakā chātā viraviṃsu. Atha tesaṃ mātā ‘‘tātā, mā saddaṃ karittha, etissā sālāya eko manusso upāhanā omuñcitvā bhūmiyaṃ ṭhapetvā phalake nipanno na tāva niddāyati, etassa niddāyanakāle etā upāhanā āharitvā tumhe khādāpessāmī’’ti attano bhāsāya āha. Bodhisatto mantānubhāvena tassā bhāsaṃ jānitvā sayanagabbhā nikkhamma vātapānaṃ vivaritvā ‘‘ko etthā’’ti āha. ‘‘Ahaṃ, deva, addhikamanusso’’ti. ‘‘Upāhanā te kuhi’’nti? ‘‘Bhūmiyaṃ, devā’’ti. ‘‘Ukkhitvā olambetvā ṭhapehī’’ti. Taṃ sutvā siṅgālī bodhisattassa kujjhi.

Puna ekadivasaṃ sā tatheva nagaraṃ pāvisi. Tadā ceko mattamanusso ‘‘pānīyaṃ pivissāmī’’ti pokkharaṇiṃ otaranto patitvā nimuggo nirassāso mari. Nivatthā panassa dve sāṭakā nivāsanantare kahāpaṇasahassaṃ aṅguliyā ca muddikā atthi. Tadāpi sā puttake ‘‘chātamhā, ammā’’ti viravante ‘‘tātā, mā saddaṃ karittha, etissā pokkharaṇiyā manusso mato, tassa idañcidañca atthi, so pana maritvā sopāneyeva nipanno, tumhe etaṃ manussaṃ khādāpessāmī’’ti āha. Bodhisatto taṃ sutvā vātapānaṃ vivaritvā ‘‘sālāya ko atthī’’ti vatvā ekenuṭṭhāya ‘‘ahaṃ, devā’’ti vutte ‘‘gaccha etissā pokkharaṇiyā matamanussassa sāṭake ca kahāpaṇasahassañca aṅgulimuddikañca gahetvā sarīramassa yathā na uṭṭhahati, evaṃ udake osīdāpehī’’ti āha. So tathā akāsi. Sā punapi kujjhitvā ‘‘purimadivase tāva me puttakānaṃ upāhanā khādituṃ na adāsi, ajja matamanussaṃ khādituṃ na deti, hotu, ito dāni tatiyadivase eko sapattarājā āgantvā nagaraṃ parikkhipissati. Atha naṃ pitā yuddhatthāya pesessati, tatra te sīsaṃ chindissanti, atha te galalohitaṃ pivitvā veraṃ muñcissāmi. Tvaṃ mayā saddhiṃ veraṃ bandhasi, jānissāmī’’ti viravitvā bodhisattaṃ tajjetvā puttake gahetvā nikkhamati.

Tatiyadivase eko sapattarājā āgantvā nagaraṃ parivāresi. Rājā bodhisattaṃ ‘‘gaccha, tāta, tena saddhiṃ yujjhā’’ti āha. ‘‘Mayā, deva, ekaṃ diṭṭhaṃ atthi, gantuṃ na visahāmi, jīvitantarāyaṃ bhāyāmī’’ti. ‘‘Mayhaṃ tayi mate vā amate vā kiṃ, gacchāheva tva’’nti? So ‘‘sādhu, devā’’ti mahāsatto parisaṃ gahetvā sapattarañño ṭhitadvārena anikkhamitvā aññaṃ dvāraṃ vivaritvā nikkhami. Tasmiṃ gacchante sakalanagaraṃ tucchaṃ viya ahosi. Sabbe teneva saddhiṃ nikkhamiṃsu. So ekasmiṃ sabhāgaṭṭhāne khandhāvāraṃ nivāsetvā acchi. Rājā cintesi ‘‘uparājā nagaraṃ tucchaṃ katvā balaṃ

gahetvā palāyi, sapattarājāpi nagaraṃ parivāretvā ṭhito, idāni mayhaṃ jīvitaṃ natthī''ti. So ''jīvitaṃ rakkhissāmī''ti deviñca purohitañca parantapaṃ nāmekaṃ pādamūlikañca dāsaṃ gahetvā rattibhāge aññātakavesena palāyitvā araññaṃ pāvisi. Bodhisatto tassa palātabhāvaṃ ñatvā nagaraṃ pavisitvā yuddhaṃ katvā sapattaṃ palāpetvā rajjaṃ gaṇhi. Pitāpissa ekasmiṃ nadītīre paṇṇasālaṃ kāretvā phalāphalena yāpento vasi. Rājā ca purohito ca phalāphalatthāya gacchanti. Parantapadāso deviyā saddhiṃ paṇṇasālāyameva hoti. Tatrāpi rājānaṃ paṭicca deviyā kucchismiṃ gabbho patiṭṭhāsi. Sā abhiṇhasaṃsaggavasena parantapena saddhiṃ aticari. Sā ekadivasaṃ parantapaṃ āha ''raññā ñāte neva tava, na mayhaṃ jīvitaṃ atthi, tasmā mārehi na''nti. ''Kathaṃ māremī''ti? Esa taṃ khaggañca nhānasāṭakañca gāhāpetvā nhāyituṃ gacchati, tatrassa nhānaṭṭhāne pamādaṃ ñatvā khaggena sīsaṃ chinditvā sarīraṃ khaṇḍākhaṇḍikaṃ katvā bhūmiyaṃ nikhaṇāhīti. So ''sādhū''ti sampaṭicchi.

Athekadivasaṃ purohitoyeva phalāphalatthāya gantvā avidūre rañño nhānatitthasāmante ekaṃ rukkhaṃ āruyha phalāphalaṃ gaṇhāti. Rājā ''nhāyissāmī''ti parantapaṃ khaggañca nhānasāṭakañca gāhāpetvā nadītīraṃ agamāsi. Tattha naṃ nhānakāle pamādamāpannaṃ ''māressāmī''ti parantapo gīvāya gahetvā khaggaṃ ukkhipi. So maraṇabhayena viravi. Purohito taṃ saddaṃ sutvā olokento parantapaṃ rājānaṃ mārentaṃ disvā bhītatasito sākhaṃ vissajjetvā rukkhato oruyha ekaṃ gumbaṃ pavisitvā nilīyi. Parantapo tassa sākhāvissajjanasaddaṃ sutvā rājānaṃ māretvā bhūmiyaṃ khaṇitvā ''imasmiṃ ṭhāne sākhāvissajjanasaddo ahosi, ko nu kho etthā''ti vicinanto kañci adisvā nhatvā gato. Tassa gatakāle purohito nisinnaṭṭhānā nikkhamitvā rañño sarīraṃ khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā āvāṭe nikhātabhāvaṃ ñatvā nhatvā attano vadhabhayena andhavesaṃ gahetvā paṇṇasālaṃ agamāsi. Taṃ disvā parantapo ''kiṃ te, brāhmaṇa, kata''nti āha. So ajānanto viya ''deva, akkhīni me nāsetvā āgatomhi, ussannāsīvise araññe ekasmiṃ vammikapasse aṭṭhāsiṃ, tatrekena āsīvisena nāsavāto vissaṭṭho me bhavissatī''ti āha. Parantapo ''na maṃ sañjānāti, 'devā'ti vadati, samassāsessāmi na''nti cintetvā ''brāhmaṇa, mā cintayi, ahaṃ taṃ paṭijaggissāmī''ti assāsetvā phalāphalaṃ datvā santappesi. Tato paṭṭhāya parantapadāso phalāphalaṃ āhari, devīpi puttaṃ vijāyi. Sā putte vaḍḍhante ekadivasaṃ paccūsasamaye sukhanisinnā saṇikaṃ parantapadāsaṃ etadavoca ''tvaṃ rājānaṃ mārento kenaci diṭṭho''ti. ''Na maṃ koci addasa, sākhāvissajjanasaddaṃ pana assosiṃ, tassā sākhāya manussena vā tiracchānena vā vissaṭṭhabhāvaṃ na jānāmi, yadā kadāci pana me bhayaṃ āgacchantaṃ sākhāvissaṭṭhaṭṭhānato āgamissatī''ti tāya saddhiṃ sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

154. ''Āgamissati me pāpaṃ, āgamissati me bhayaṃ;
Tadā hi calitā sākhā, manussena migena vā''ti.

Tattha **pāpa**nti lāmakaṃ aniṭṭhaṃ akantaṃ. **Bhaya**nti cittutrāsabhayampi me āgamissati, na sakkā nāgantuṃ. Kiṃkāraṇā? **Tadā hi calitā sākhā manussena migena vā**ti na paññāyati, tasmā tato maṃ bhayaṃ āgamissati.

Te ''purohito niddāyatī''ti maññiṃsu. So pana aniddāyamānova tesaṃ kathaṃ assosi. Athekadivasaṃ purohito parantapadāse phalāphalatthāya gate attano brāhmaṇiṃ saritvā vilapanto dutiyaṃ gāthamāha –

155. ''Bhīruyā nūna me kāmo, avidūre vasantiyā;
Karissati kisaṃ paṇḍuṃ, sāva sākhā parantapa''nti.

Tattha **bhīruyā**ti itthī ca nāma appamattakenāpi bhāyati, tasmā ''bhīrū''ti vuccati. **Avidūre**ti nātidūre ito katipayayojanamatthake vasantiyā bhīruyā mayhaṃ brāhmaṇiyā yo mama kāmo uppanno, so nūna maṃ kisañca paṇḍuñca karissatīti dasseti. **''Sāva sākhā''**ti iminā pana opammaṃ dasseti, yathā sākhā parantapaṃ kisaṃ paṇḍuṃ karoti, evanti attho.

Iti brāhmaṇo gāthameva vadati, atthaṃ pana na katheti, tasmā imāya gāthāya kiccaṃ deviyā apākaṭaṃ. Atha naṃ ''kiṃ kathesi brāhmaṇā''ti āha. Sopi ''sallakkhitaṃ me''ti vatvā puna ekadivasaṃ

tatiyaṃ gāthamāha –

156. ‘‘Socayissati maṃ kantā, gāme vasamaninditā;
Karissati kisaṃ paṇḍuṃ, sāva sākhā parantapa’’nti.

Tattha **socayissatī**ti sokuppādanena sukkhāpessati. **Kantā**ti iṭṭhabhariyā. **Gāme vasa**nti bārāṇasiyaṃ vasantīti adhippāyo. **Aninditā**ti agarahitā uttamarūpadharā.

Punekadivasaṃ catutthaṃ gāthamāha –

157. ‘‘Tayā maṃ asitāpaṅgi, sitāni bhaṇitāni ca;
Kisaṃ paṇḍuṃ karissanti, sāva sākhā parantapa’’nti.

Tattha **tayā maṃ asitāpaṅgī**ti tayā maṃ asitā apaṅgi. Idaṃ vuttaṃ hoti – bhadde, akkhikoṭito añjanasalākāya nīharitvā abhisaṅkhataasitāpaṅgi tayā pavattitāni mandahasitāni ca madhurabhāsitāni ca maṃ sā vissaṭṭhasākhā viravamānā parantapaṃ viya kisaṃ paṇḍuṃ karissatīti. Pa-kārassa va-kāraṃ katvā ‘‘vaṅgī’’tipi pāṭhoyeva.

Aparabhāge kumāro vayappatto ahosi soḷasavassuddesiko. Atha naṃ brāhmaṇo yaṭṭhikoṭiṃ gāhāpetvā nhānatitthaṃ gantvā akkhīni ummīletvā olokesi. Kumāro ‘‘nanu tvaṃ brāhmaṇa, andho’’ti āha. So ‘‘nāhaṃ andho, iminā me upāyena jīvitaṃ rakkhāmī’’ti vatvā ‘‘tava pitaraṃ jānāsī’’ti āha. ‘‘Ayaṃ me pitā’’ti vutte ‘‘nāyaṃ tava pitā, pitā pana te bārāṇasirājā, ayaṃ tumhākaṃ dāso, so mātari te vippaṭipajjitvā imasmiṃ ṭhāne tava pitaraṃ māretvā nikhaṇī’’ti aṭṭhīni nīharitvā dassesi. Kumārassa balavakodho uppajji. Atha naṃ ‘‘idāni kiṃ karomī’’ti pucchi. ‘‘Yaṃ te ismiṃyeva titthe pitu tena kataṃ, taṃ karohī’’ti sabbaṃ pavattiṃ ācikkhitvā kumāraṃ katipāhaṃ tharugaṇhanaṃ sikkhāpesi. Athekadivasaṃ kumāro khaggañca nhānasāṭakañca gahetvā ‘‘nhāyituṃ gacchāma, tātā’’ti āha. Parantapo ‘‘sādhū’’ti tena saddhiṃ gato. Athassa nhāyituṃ otiṇṇakāle dakkhiṇahatthena asiṃ, vāmahatthena cūḷaṃ gahetvā ‘‘tvaṃ kira imasmiṃyeva titthe mama pitaraṃ cūḷāya gahetvā viravantaṃ māresi, ahampi taṃ tatheva karissāmī’’ti āha. So maraṇabhayabhīto paridevamāno dve gāthā abhāsi –

158. ‘‘Āgamā nūna so saddo, asaṃsi nūna so tava;
Akkhātaṃ nūna taṃ tena, yo taṃ sākhamakampayi.

159. ‘‘Idaṃ kho taṃ samāgamma, mama bālassa cintitaṃ;
Tadā hi calitā sākhā, manussena migena vā’’ti.

Tattha **āgamā**ti so sākhasaddo nūna taṃ āgato sampatto. **Asaṃsi nūna so tavā**ti so saddo tava ārocesi maññe. **Akkhātaṃ nūna taṃ tenā**ti yo satto tadā taṃ sākhaṃ akampayi, tena ‘‘evaṃ te pitā mārito’’ti nūna taṃ kāraṇaṃ akkhātaṃ. **Samāgammā**ti saṅgamma, samāgatanti attho. Yaṃ mama bālassa ‘‘tadā calitā sākhā manussena migena vā, tato me bhayaṃ uppajjissatī’’ti cintitaṃ parivitakkitaṃ ahosi, idaṃ tayā saddhiṃ samāgatanti vuttaṃ hoti.

Tato kumāro osānagāthamāha –

160. ‘‘Tatheva tvaṃ avedesi, avañci pitaraṃ mama;
Hantvā sākhāhi chādento, āgamissati me bhaya’’nti.

Tattha **tatheva tvaṃ avedesī**ti tatheva tvaṃ aññāsi. **Avañci pitaraṃ mamā**ti tvaṃ mama pitaraṃ ‘‘nhāyituṃ gacchāmā’’ti vissāsetvā nhāyantaṃ māretvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chinditvā nikhaṇitvā ‘‘sace koci jānissati, mayhampi evarūpaṃ bhayaṃ āgacchissatī’’ti vañcesi, idaṃ kho pana maraṇabhayaṃ idāni tavāgatanti.

Iti taṃ vatvā tattheva jīvitakkhayaṃ pāpetvā nikhaṇitvā sākhāhi paṭicchādetvā khaggaṃ dhovitvā nhatvā paṇṇasālaṃ gantvā tassa māritabhāvaṃ purohitassa kathetvā mātaraṃ paribhāsitvā ‘‘idha kiṃ karissāmā’’ti tayo janā bārāṇasimeva agamaṃsu. Bodhisatto kaniṭṭhassa oparajjaṃ datvā dānādīni puññāni katvā saggapadaṃ pūresi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā piturājā devadatto ahosi, purohito ānando, puttarājā pana ahameva ahosi’’nti.

Parantapajātakavaṇṇanā ekādasamā.

Gandhāravaggo dutiyo.

Jātakuddānaṃ –

Kukku manoja sutano, gijjha dabbhapuppha paṇṇako;
Sattubhasta aṭṭhiseno, kapi bakabrahmā dasa.

Gandhāro mahākapi ca, kumbhakāro daḷhadhammo;
Somadatto susīmo ca, koṭasimbali dhūmakārī;
Jāgaro kummāsapiṇḍo, parantapā ekādasa.

Sattakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

8. Aṭṭhakanipāto

[417] 1. Kaccānijātakavaṇṇanā

Odātavatthā suci allakesāti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ mātuposakaṃ upāsakaṃ ārabbha kathesi. So kira sāvatthiyaṃ kuladārako ācārasampanno pitari kālakate mātudevato hutvā mukhadhovanadantakaṭṭhadānanhāpanapādadhovanādiveyyāvaccakammena ceva yāgubhattādīhi ca mātaraṃ paṭijaggi. Atha naṃ mātā ‘‘tāta, tava aññānipi gharāvāsakiccāni atthi, ekaṃ samajātikaṃ kulakumārikaṃ gaṇhāhi, sā maṃ posessati, tvampi attano kammaṃ karissasī’’ti āha. ‘‘Amma, ahaṃ attano hitasukhaṃ apaccāsīsamāno tumhe upaṭṭhahāmi, ko añño evaṃ upaṭṭhahissatī’’ti? ‘‘Kulavaḍḍhanakammaṃ nāma tāta, kātuṃ vaṭṭatī’’ti. ‘‘Na mayhaṃ gharāvāsena attho, ahaṃ tumhe upaṭṭhahitvā tumhākaṃ dhūmakāle pabbajissāmī’’ti. Athassa mātā punappunaṃ yācitvāpi manaṃ alabhamānā tassa chandaṃ aggahetvā samajātikaṃ kulakumārikaṃ ānesi. So mātaraṃ appaṭikkhipitvā tāya saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesi. Sāpi ‘‘mayhaṃ sāmiko mahantena ussāhena mātaraṃ upaṭṭhahati, ahampi naṃ upaṭṭhahissāmi, evamassa piyā bhavissāmī’’ti cintetvā taṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahi. So ‘‘ayaṃ me mātaraṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahī’’ti tato paṭṭhāya laddhaladdhāni madhurakhādanīyādīni tassāyeva deti. Sā aparabhāge cintesi ‘‘ayaṃ laddhaladdhāni madhurakhādanīyādīni mayhaññeva deti, addhā mātaraṃ nīharitukāmo bhavissati, nīharaṇūpāyamassā karissāmī’’ti evaṃ ayoniso ummujjitvā ekaṃ divasaṃ āha – ‘‘sāmi, tayi bahi nikkhamante tava mātā maṃ akkosatī’’ti. So tuṇhī ahosi.

Sā cintesi – ‘‘imaṃ mahallikaṃ ujjhāpetvā puttassa paṭikūlaṃ kāressāmī’’ti. Tato paṭṭhāya yāguṃ dadamānā accuṇhaṃ vā atisītalaṃ vā atiloṇaṃ vā aloṇaṃ vā deti. ‘‘Amma, accuṇhā’’ti vā ‘‘atiloṇā’’ti vā vutte pūretvā sītodakaṃ pakkhipati. Puna ‘‘atisītalā, aloṇāyevā’’ti vutte ‘‘idāneva ‘accuṇhā, atiloṇā’ti vatvā puna ‘atisītalā, aloṇā’ti vadasi, kā taṃ tosetuṃ sakkhissatī’’ti mahāsaddaṃ karoti. Nhānodakampi accuṇhaṃ katvā piṭṭhiyaṃ āsiñcati. ‘‘Amma, piṭṭhi me dahatī’’ti ca vutte puna pūretvā sītodakaṃ pakkhipati. ‘‘Atisītaṃ, ammā’’ti vutte ‘‘idāneva ‘accuṇha’nti vatvā puna ‘atisīta’nti vadati, kā etissā avamānaṃ sahituṃ sakkhissatī’’ti paṭivissakānaṃ kathesi. ‘‘Amma, mañcake me bahū maṅgulā’’ti ca vuttā mañcakaṃ nīharitvā tassa upari attano mañcakaṃ pothetvā ‘‘pothito me’’ti atiharitvā paññapeti.

Mahāupāsikā diguṇehi maṅgulehi khajjamānā sabbarattiṃ nisinnāva vītināmetvā ‘‘amma, sabbarattiṃ maṅgulehi khāditāmhī’’ti vadati. Itarā ‘‘hiyyo te mañcako pothito, kā imissā kiccaṃ nittharituṃ sakkotī’’ti paṭivatvā ‘‘idāni naṃ puttena ujjhāpessāmī’’ti tattha tattha kheḷasiṅghāṇikādīni vippakiritvā ‘‘kā imaṃ sakalagehaṃ asuciṃ karotī’’ti vutte ‘‘mātā te evarūpaṃ karoti, ‘mā karī’ti vuccamānā kalahaṃ karoti, ahaṃ evarūpāya kāḷakaṇṇiyā saddhiṃ ekagehe vasituṃ na sakkomi, etaṃ vā ghare vasāpehi, maṃ vā’’ti āha.

So tassā vacanaṃ sutvā ‘‘bhadde, tvaṃ taruṇā yattha katthaci gantvā jīvituṃ sakkā, mātā pana me jarādubbalā, ahamevassā paṭisaraṇaṃ, tvaṃ nikkhamitvā attano kulagehaṃ gacchāhī’’ti āha. Sā tassa vacanaṃ sutvā bhītā cintesi ‘‘na sakkā imaṃ mātu antare bhindituṃ, ekaṃsenassa mātā piyā, sace panāhaṃ kulagharaṃ gamissaṃ, vidhavavāsaṃ vasantī dukkhitā bhavissāmi, purimanayeneva sassuṃ ārādhetvā paṭijaggissāmī’’ti. Sā tato paṭṭhāya purimasadisameva taṃ paṭijaggi. Athekadivasaṃ so uposako dhammassavanatthāya jetavanaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi. ‘‘Kiṃ, upāsaka, tvaṃ puññakammesu na pamajjasi, mātuupaṭṭhānakammaṃ pūresī’’ti ca vutto ‘‘āma, bhante, sā pana mama mātā mayhaṃ aruciyāyeva ekaṃ kuladārikaṃ ānesi, sā idañcidañca anācārakammaṃ akāsī’’ti sabbaṃ satthu ācikkhitvā ‘‘iti bhagavā sā itthī neva maṃ mātu antare bhindituṃ sakkhi, idāni naṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahatī’’ti āha. Satthā tassa kathaṃ sutvā ‘‘idāni tāva tvaṃ upāsaka, tassā vacanaṃ na akāsi, pubbe panetissā vacanena tava mātaraṃ nikkaḍḍhitvā maṃ nissāya puna gehaṃ ānetvā paṭijaggī’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente aññatarassa kulassa putto pitari kālakate mātudevato hutvā vuttaniyāmeneva mātaraṃ paṭijaggīti sabbaṃ heṭṭhā kathitanayeneva vitthāretabbaṃ. ‘‘Ahaṃ evarūpāya kāḷakaṇṇiyā saddhiṃ vasituṃ na sakkomi, etaṃ vā ghare vasāpehi, maṃ vā’’ti vutte tassā kathaṃ gahetvā ‘‘mātuyeva me doso’’ti mātaraṃ āha ‘‘amma, tvaṃ niccaṃ imasmiṃ ghare kalahaṃ karosi, ito nikkhamitvā aññasmiṃ yathārucite ṭhāne vasāhī’’ti. Sā ‘‘sādhū’’ti rodamānā nikkhamitvā ekaṃ samiddhakulaṃ nissāya bhatiṃ katvā dukkhena jīvikaṃ kappesi. Sassuyā gharā nikkhantakāle suṇisāya gabbho patiṭṭhahi. Sā ‘‘tāya kāḷakaṇṇiyā gehe vasamānāya gabbhampi na paṭilabhiṃ, idāni me gabbho laddho’’ti patino ca paṭivissakānañca kathentī vicarati.

Aparabhāge puttaṃ vijāyitvā sāmikaṃ āha ‘‘tava mātari gehe vasamānāya puttaṃ na labhiṃ, idāni me laddho, imināpi kāraṇena tassā kāḷakaṇṇibhāvaṃ jānāhī’’ti. Itarā ‘‘mama kira nikkaḍḍhitakāle puttaṃ labhī’’ti sutvā cintesi ‘‘addhā imasmiṃ loke dhammo mato bhavissati, sace hi dhammo mato na bhaveyya, mātaraṃ pothetvā nikkaḍḍhantā puttaṃ na labheyyuṃ, sukhaṃ na jīveyyuṃ, dhammassa matakabhattaṃ dassāmī’’ti. Sā ekadivasaṃ tilapiṭṭhañca taṇḍulañca pacanathāliñca dabbiñca ādāya āmakasusānaṃ gantvā tīhi manussasīsehi uddhanaṃ katvā aggiṃ jāletvā udakaṃ oruyha sasīsaṃ nhatvā sāṭakaṃ nivāsetvā mukhaṃ vikkhāletvā uddhanaṭṭhānaṃ gantvā kese mocetvā taṇḍule dhovituṃ ārabhi. Tadā bodhisatto sakko devarājā ahosi. Bodhisattā ca nāma appamattā honti, so tasmiṃ khaṇe lokaṃ olokento taṃ dukkhappattaṃ ‘‘dhammo mato’’ti saññāya dhammassa matakabhattaṃ dātukāmaṃ disvā ‘‘ajja mayhaṃ balaṃ dassessāmī’’ti brāhmaṇavesena mahāmaggaṃ paṭipanno viya hutvā taṃ disvā maggā okkamma tassā santike ṭhatvā ‘‘amma, susāne āhāraṃ pacantā nāma natthi, tvaṃ iminā idha pakkena tilodanena kiṃ karissasī’’ti kathaṃ samuṭṭhāpento paṭhamaṃ gāthamāha –

1. ‘‘Odātavatthā suci allakesā, kaccāni kiṃ kumbhimadhissayitvā;
Piṭṭhā tilā dhovasi taṇḍulāni, tilodano hehiti kissahetū’’ti.

Tattha **kaccānī**ti taṃ gottena ālapati. **Kumbhimadhissayitvā**ti pacanathālikaṃ manussasīsuddhanaṃ āropetvā. **Hehitī**ti ayaṃ tilodano kissa hetu bhavissati, kiṃ attanā bhuñjissasi, udāhu aññaṃ kāraṇamatthīti.

Athassa sā ācikkhantī dutiyaṃ gāthamāha –

2. ‘‘Na kho ayaṃ brāhmaṇa bhojanatthā, tilodano hehiti sādhupakko;
Dhammo mato tassa pahuttamajja, ahaṃ karissāmi susānamajjhe’’ti.

Tattha **dhammo**ti jeṭṭhāpacāyanadhammo ceva tividhasucaritadhammo ca. **Tassa pahuttamajjā**ti tassāhaṃ dhammassa idaṃ matakabhattaṃ karissāmīti attho.

Tato sakko tatiyaṃ gāthamāha –

3. ‘‘Anuvicca kaccāni karohi kiccaṃ, dhammo mato ko nu taveva saṃsi;
Sahassanetto atulānubhāvo, na miyyatī dhammavaro kadācī’’ti.

Tattha **anuviccā**ti upaparikkhitvā jānitvā. **Ko nu taveva saṃsī**ti ko nu tava evaṃ ācikkhi. **Sahassanetto**ti attānaṃ dhammavaraṃ uttamadhammaṃ katvā dassento evamāha.

Taṃ vacanaṃ sutvā itarā dve gāthā abhāsi –

4. ‘‘Daḷhappamāṇaṃ mama ettha brahme, dhammo mato natthi mamettha kaṅkhā;
Ye yeva dāni pāpā bhavanti, te teva dāni sukhitā bhavanti.

5. ‘‘Suṇisā hi mayhaṃ vañjhā ahosi, sā maṃ vadhitvāna vijāyi puttaṃ;
Sā dāni sabbassa kulassa issarā, ahaṃ panamhi apaviddhā ekikā’’ti.

Tattha **daḷhappamāṇa**nti daḷhaṃ thiraṃ nissaṃsayaṃ brāhmaṇa ettha mama pamāṇanti vadati. **Ye ye**ti tassa matabhāve kāraṇaṃ dassentī evamāha. **Vadhitvānā**ti pothetvā nikkaḍḍhitvā. **Apaviddhā**ti chaḍḍitā anāthā hutvā ekikā vasāmi.

Tato sakko chaṭṭhaṃ gāthamāha –

6. ‘‘Jīvāmi vohaṃ na matohamasmi, taveva atthāya idhāgatosmi;
Yā taṃ vadhitvāna vijāyi puttaṃ, sahāva puttena karomi bhasma’’nti.

Tattha **vo**ti nipātamattaṃ.

Itarā taṃ sutvā ‘‘dhī ahaṃ kiṃ kathesiṃ, mama nattu amaraṇakāraṇaṃ karissāmī’’ti sattamaṃ gāthamāha –

7. ‘‘Evañca te ruccati devarāja, mameva atthāya idhāgatosi;
Ahañca putto suṇisā ca nattā, sammodamānā gharamāvasemā’’ti.

Athassā sakko aṭṭhamaṃ gāthamāha –

8. ‘‘Evañca te ruccati kātiyāni, hatāpi santā na jahāsi dhammaṃ;
Tuvañca putto suṇisā ca nattā, sammodamānā gharamāvasethā’’ti.

Tattha **hatāpi santā**ti yadi tvaṃ pothitāpi nikkaḍḍhitāpi samānā tava dārakesu mettadhammaṃ na jahāsi, evaṃ sante yathā tvaṃ icchasi, tathā hotu, ahaṃ te imasmiṃ guṇe pasannoti.

Evañca pana vatvā alaṅkatapaṭiyatto sakko attano ānubhāvena ākāse ṭhatvā ‘‘kaccāni tvaṃ mā bhāyi, putto ca te suṇisā ca mamānubhāvena āgantvā antarāmagge taṃ khamāpetvā ādāya gamissanti, appamattā hohī’’ti vatvā attano ṭhānameva gato. Tepi sakkānubhāvena tassā guṇaṃ anussaritvā ‘‘kahaṃ no mātā’’ti antogāme manusse pucchitvā ‘‘susānābhimukhaṃ gatā’’ti sutvā ‘‘amma, ammā’’ti

susānamaggaṃ paṭipajjitvā taṃ disvāva pādesu patitvā ‘‘amma, amhākaṃ dosaṃ khamāhī’’ti taṃ khamāpesuṃ. Sāpi nattāraṃ gaṇhi. Iti te sammodamānā gehaṃ gantvā tato paṭṭhāya samaggavāsaṃ vasiṃsu.

9. ‘‘Sā kātiyānī suṇisāya saddhiṃ, sammodamānā gharamāvasittha;
Putto ca nattā ca upaṭṭhahiṃsu, devānamindena adhiggahītā’’ti. –

Ayaṃ abhisambuddhagāthā.

Tattha **sā kātiyānī**ti bhikkhave, sā kaccānagottā. **Devānamindena adhiggahītā**ti devindena sakkena anuggahitā hutvā tassānubhāvena samaggavāsaṃ vasiṃsūti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne so upāsako sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā mātuposako etarahi mātuposako ahosi, bhariyāpissa tadā bhariyāyeva, sakko pana ahameva ahosinti.

Kaccānijātakavaṇṇanā paṭhamā.

[418] 2. Aṭṭhasaddajātakavaṇṇanā

Idaṃ pure ninnamāhūti idaṃ satthā jetavane viharanto kosalarañño aḍḍharattasamaye sutaṃ bhiṃsanakaṃ avinibbhogasaddaṃ ārabbha kathesi. Vatthu heṭṭhā **lohakumbhijātake** (jā. 1.4.53 ādayo) kathitasadisameva. Idha pana satthā ‘‘mayhaṃ, bhante, imesaṃ saddānaṃ sutattā kinti bhavissatī’’ti vutte ‘‘mā bhāyi, mahārāja, na te etesaṃ sutapaccayā koci antarāyo bhavissati, na hi, mahārāja, evarūpaṃ bhayānakaṃ avinibbhogasaddaṃ tvameveko suṇi, pubbepi rājāno evarūpaṃ saddaṃ sutvā brāhmaṇānaṃ kathaṃ gahetvā sabbacatukkayaññaṃ yajitukāmā paṇḍitānaṃ vacanaṃ sutvā yaññaharaṇatthāya gahitasatte vissajjetvā nagare māghātabheriṃ carāpesu’’nti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto asītikoṭivibhave brāhmaṇakule nibbattitvā vayappatto takkasilāyaṃ uggahitasippo mātāpitūnaṃ accayena ratanavilokanaṃ katvā sabbaṃ vibhavajātaṃ dānamukhe vissajjetvā kāme pahāya himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā aparabhāge loṇambilasevanatthāya manussapathaṃ caranto bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasi. Tadā bārāṇasirājā sirisayane nisinno aḍḍharattasamaye aṭṭha sadde assosi – paṭhamaṃ rājanivesanasāmantā uyyāne eko bako saddamakāsi, dutiyaṃ tasmiṃ sadde anupacchinneyeva hatthisālāya toraṇanivāsinī kākī saddamakāsi, tatiyaṃ rājagehe kaṇṇikāyaṃ nivutthaghuṇapāṇako saddamakāsi, catutthaṃ rājagehe posāvaniyakokilo saddamakāsi, pañcamaṃ tattheva posāvaniyamigo saddamakāsi, chaṭṭhaṃ tattheva posāvaniyavānaro saddamakāsi, sattamaṃ tattheva posāvaniyakinnaro saddamakāsi, aṭṭhamaṃ tasmiṃ sadde anupacchinneyeva rājanivesanamatthakena uyyānaṃ gacchanto paccekabuddho ekaṃ udānaṃ udānento saddamakāsi.

Bārāṇasirājā ime aṭṭha sadde sutvā bhītatasito punadivase brāhmaṇe pucchi. Brāhmaṇā ‘‘antarāyo te, mahārāja, bhavissati, sabbacatukkayaññaṃ yajissāmā’’ti vatvā raññā ‘‘yathārucitaṃ karothā’’ti anuññātā haṭṭhapahaṭṭhā rājakulato nikkhamitvā yaññakammaṃ ārabhiṃsu. Atha nesaṃ jeṭṭhakassa yaññakārabrāhmaṇassa antevāsī māṇavo paṇḍito byatto ācariyaṃ āha – ‘‘ācariya, evarūpaṃ kakkhaḷaṃ pharusaṃ asātaṃ bahūnaṃ sattānaṃ vināsakammaṃ mā karī’’ti. ‘‘Tāta, tvaṃ kiṃ jānāsi, sacepi aññaṃ kiñci na bhavissati, macchamaṃsaṃ tāva bahuṃ khādituṃ labhissāmā’’ti. ‘‘Ācariya, kucchiṃ nissāya niraye nibbattanakammaṃ mā karothā’’ti. Taṃ sutvā sesabrāhmaṇā ‘‘ayaṃ amhākaṃ lābhantarāyaṃ karotī’’ti tassa kujjhiṃsu. Māṇavo tesaṃ bhayena ‘‘tena hi tumheva macchamaṃsakhādanūpāyaṃ karothā’’ti vatvā nikkhamitvā bahinagare rājānaṃ nivāretuṃ samatthaṃ dhammikasamaṇabrāhmaṇaṃ upadhārento rājuyyānaṃ gantvā bodhisattaṃ disvā vanditvā ‘‘bhante, kiṃ tumhākaṃ sattesu anukampā natthi, rājā bahū satte māretvā yaññaṃ yajāpeti, kiṃ vo mahājanassa bandhanamokkhaṃ kātuṃ na

vaṭṭatī''ti āha. ''Māṇava, ettha neva rājā amhe jānāti, na mayaṃ rājānaṃ jānāmā''ti. ''Jānātha pana, bhante, raññā sutasaddānaṃ nipphatti''nti? ''Āma, jānāmī''ti. ''Jānantā rañño kasmā na kathethā''ti? ''Māṇava kiṃ sakkā 'ahaṃ jānāmī'ti nalāṭe siṅgaṃ bandhitvā carituṃ, sace idhāgantvā pucchissati, kathessāmī''ti.

Māṇavo vegena rājakulaṃ gantvā ''kiṃ, tātā''ti vutte ''mahārāja, tumhehi sutasaddānaṃ nipphattiṃ jānanako eko tāpaso tumhākaṃ uyyāne maṅgalasilāyaṃ nisinno 'sace maṃ pucchissati, kathessāmī'ti vadati, gantvā taṃ pucchituṃ vaṭṭatī''ti āha. Rājā vegena tattha gantvā tāpasaṃ vanditvā katapaṭisanthāro nisīditvā ''saccaṃ kira, bhante, tumhe mayā sutasaddānaṃ nipphattiṃ jānāthā''ti pucchi. ''Āma, mahārājā''ti. ''Tena hi kathetha taṃ me''ti. ''Mahārāja, tesaṃ sutapaccayā tava koci antarāyo natthi, porāṇuyyāne pana te eko bako atthi, so gocaraṃ alabhanto jighacchāya pareto paṭhamaṃ saddamakāsī''ti tassa kiriyaṃ attano ñāṇena paricchinditvā paṭhamaṃ gāthamāha –

10. ''Idaṃ pure ninnamāhu, bahumacchaṃ mahodakaṃ;
Āvāso bakarājassa, pettikaṃ bhavanaṃ mama;
Tyajja bhekena yāpema, okaṃ na vijahāmase''ti.

Tattha **ida**nti maṅgalapokkharaṇiṃ sandhāya vadati. Sā hi pubbe udakatumbena udake pavisante mahodakā bahumacchā, idāni pana udakassa pacchinnattā na mahodakā jātā. **Tyajja bhekenā**ti te mayaṃ ajja macche alabhantā maṇḍūkamattena yāpema. **Oka**nti evaṃ jighacchāya pīḷitāpi vasanaṭṭhānaṃ na vijahāma.

Iti, mahārāja, so bako jighacchāpīḷito saddamakāsi. Sacepi taṃ jighacchāto mocetukāmo, taṃ uyyānaṃ sodhāpetvā pokkharaṇiṃ udakassa pūrehīti. Rājā tathā kāretuṃ ekaṃ amaccaṃ āṇāpesi.

''Hatthisālatoraṇe pana te, mahārāja, ekā kākī vasamānā attano puttasokena dutiyaṃ saddamakāsi, tatopi te bhayaṃ natthī''ti vatvā dutiyaṃ gāthamāha –

11. ''Ko dutiyaṃ asīlissa, bandharassakkhi bhecchati;
Ko me putte kulāvakaṃ, mañca sotthiṃ karissatī''ti.

Vatvā ca pana ''ko nāma te, mahārāja, hatthisālāya hatthimeṇḍo''ti pucchi. ''Bandharo nāma, bhante''ti. ''Ekakkhikāṇo so, mahārājā''ti? ''Āma, bhante''ti. Mahārāja, hatthisālāya te dvāratoraṇe ekā kākī kulāvakaṃ katvā aṇḍakāni nikkhipi. Tāni pariṇatāni kākapotakā nikkhantā, hatthimeṇḍo hatthiṃ āruyha sālato nikkhamanto ca pavisanto ca aṅkusakena kākimpi puttakepissā paharati, kulāvakampi viddhaṃseti. Sā tena dukkhena pīḷitā tassa akkhibhedanaṃ āyācantī evamāha, sace te kākiyā mettacittaṃ atthi, etaṃ bandharaṃ pakkosāpetvā kulāvakaviddhaṃsanato vārehīti. Rājā taṃ pakkosāpetvā paribhāsitvā hāretvā aññassa taṃ hatthiṃ adāsi.

''Pāsādakaṇṇikāya pana te, mahārāja, eko ghuṇapāṇako vasati. So tattha phegguṃ khāditvā tasmiṃ khīṇe sāraṃ khādituṃ nāsakkhi, so bhakkhaṃ alabhitvā nikkhamitumpi asakkonto paridevamāno tatiyaṃ saddamakāsi, tatopi te bhayaṃ natthī''ti vatvā tassa kiriyaṃ attano ñāṇena paricchinditvā tatiyaṃ gāthamāha –

12. ''Sabbā parikkhatā pheggu, yāva tassā gatī ahu;
Khīṇabhakkho mahārāja, sāre na ramatī ghuṇo''ti.

Tattha **yāva tassā gatī ahū**ti yāva tassā phegguyā nipphatti ahosi, sā sabbā khāditā. **Na ramatī**ti ''mahārāja, so pāṇako tato nikkhamitvā gamanaṭṭhānampi apassanto paridevati, nīharāpehi na''nti āha. Rājā ekaṃ purisaṃ āṇāpetvā upāyena naṃ nīharāpesi.

‘‘Nivesane pana te, mahārāja, ekā posāvaniyā kokilā atthī’’ti? ‘‘Atthi, bhante’’ti. ‘‘Mahārāja, sā attanā nivutthapubbaṃ vanasaṇḍaṃ saritvā ukkaṇṭhitvā ‘kadā nu kho imamhā pañjarā muccitvā ramaṇīyaṃ vanasaṇḍaṃ gacchissāmī’ti catutthaṃ saddamakāsi, tatopi te bhayaṃ natthī’’ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

13. ‘‘Sā nūnāhaṃ ito gantvā, rañño muttā nivesanā;
Attānaṃ ramayissāmi, dumasākhaniketinī’’ti.

Tattha **dumasākhaniketinī**ti supupphitāsu rukkhasākhāsu sakaniketā hutvā. Evañca pana vatvā ‘‘ukkaṇṭhitā, mahārāja, sā kokilā, vissajjehi na’’nti āha. Rājā tathā kāresi.

‘‘Nivesane pana te, mahārāja, eko posāvaniyo migo atthī’’ti? ‘‘Atthi, bhante’’ti. ‘‘Mahārāja, so eko yūthapati attano migiṃ anussaritvā kilesavasena ukkaṇṭhito pañcamaṃ saddamakāsi, tatopi te bhayaṃ natthī’’ti vatvā pañcamaṃ gāthamāha –

14. ‘‘So nūnāhaṃ ito gantvā, rañño mutto nivesanā;
Aggodakāni pissāmi, yūthassa purato vaja’’nti.

Tattha **aggodakānī**ti aggaudakāni, aññehi migehi paṭhamataraṃ apītāni anucchiṭṭhodakāni yūthassa purato gacchanto kadā nu kho pivissāmīti.

Mahāsatto tampi migaṃ vissajjāpetvā ‘‘nivesane pana te, mahārāja, posāvaniyo makkaṭo atthī’’ti pucchi. ‘‘Atthi, bhante’’ti vutte ‘‘sopi, mahārāja, himavantapadese yūthapati makkaṭīhi saddhiṃ kāmagiddho hutvā vicaranto bharatena nāma luddena idha ānīto, idāni ukkaṇṭhitvā tattheva gantukāmo chaṭṭhaṃ saddamakāsi, tatopi te bhayaṃ natthī’’ti vatvā chaṭṭhaṃ gāthamāha –

15. ‘‘Taṃ maṃ kāmehi sammattaṃ, rattaṃ kāmesu mucchitaṃ;
Ānayī bharato luddo, bāhiko bhaddamatthu te’’ti.

Tattha **bāhiko**ti bāhikaraṭṭhavāsī. **Bhaddamatthu te**ti imamatthaṃ so vānaro āha, tuyhaṃ pana bhaddamatthu, vissajjehi nanti.

Mahāsatto taṃ vānaraṃ vissajjāpetvā ‘‘nivesane pana te, mahārāja, posāvaniyo kinnaro atthī’’ti pucchitvā ‘‘atthī’’ti vutte ‘‘so, mahārāja, attano kinnariyā kataguṇaṃ anussaritvā kilesāturo saddamakāsi. So hi tāya saddhiṃ ekadivasaṃ tuṅgapabbatasikharaṃ āruhi. Te tattha vaṇṇagandharasasampannāni nānāpupphāni ocinantā piḷandhantā sūriyaṃ atthaṅgataṃ na sallakkhesuṃ, atthaṅgate sūriye otarantānaṃ andhakāro ahosi. Tatra naṃ kinnarī ‘sāmi, andhakāro vattati, apakkhalanto appamādena otarāhī’ti vatvā hatthe gahetvā otāresi, so tāya taṃ vacanaṃ anussaritvā saddamakāsi, tatopi te bhayaṃ natthī’’ti taṃ kāraṇaṃ attano ñāṇabalena paricchinditvā pākaṭaṃ karonto sattamaṃ gāthamāha –

16. ‘‘Andhakāratimisāyaṃ, tuṅge uparipabbate;
Sā maṃ saṇhena mudunā, mā pādaṃ khali yasmanī’’ti.

Tattha **andhakāratimisāya**nti andhabhāvakārake tame. **Tuṅge**ti tikhiṇe. **Saṇhena mudunā**ti maṭṭhena mudukena vacanena. **Mā pādaṃ khali yasmanī**ti ya-kāro byañjanasandhivasena gahito. Idaṃ vuttaṃ hoti – sā maṃ kinnarī saṇhena mudakena vacanena ‘‘sāmi, appamatto hohi, mā pādaṃ khali asmani, yathā te upakkhalitvā pādo pāsāṇasmiṃ na khalati, tathā otarā’’ti vatvā hatthena gahetvā otāresīti.

Iti mahāsatto kinnarena katasaddakāraṇaṃ kathetvā taṃ vissajjāpetvā ‘‘mahārāja, aṭṭhamo

udānasaddo ahosi. Nandamūlakapabbhārasmiṃ kira eko paccekabuddho attano āyusaṅkhāraparikkhayaṃ ñatvā 'manussapathaṃ gantvā bārāṇasirañño uyyāne parinibbāyissāmi, tassa me manussā sarīranikkhepaṃ kāretvā sādhukīḷaṃ kīḷitvā dhātupūjaṃ katvā saggapathaṃ pūressantī'ti iddhānubhāvena āgacchanto tava pāsādassa matthakaṃ pattakāle khandhabhāraṃ otāretvā nibbānapurapavesanadīpanaṃ udānaṃ udānesī''ti paccekabuddhena vuttaṃ gāthamāha –

17. ''Asaṃsayaṃ jātikhayantadassī, na gabbhaseyyaṃ punarāvajissaṃ;
Ayamantimā pacchimā gabbhaseyyā, khīṇo me saṃsāro punabbhavāyā''ti.

Tassattho – jātiyā khayantasaṅkhātassa nibbānassa diṭṭhattā **jātikhayantadassī** ahaṃ **asaṃsayaṃ** puna gabbhaseyyaṃ na āvajissaṃ, ayaṃ me antimā jāti, pacchimā gabbhaseyyā, khīṇo me punabbhavāya khandhapaṭipāṭisaṅkhāto saṃsāroti.

''Idañca pana so udānaṃ vatvā imaṃ uyyānavanaṃ āgamma ekassa supupphitassa sālassa mūle parinibbuto, ehi, mahārāja, sarīrakiccamassa karissāmā''ti mahāsatto rājānaṃ gahetvā paccekabuddhassa parinibbutaṭṭhānaṃ gantvā sarīraṃ dassesi. Rājā tassa sarīraṃ disvā saddhiṃ balakāyena gandhamālādīhi pūjetvā bodhisattassa vacanaṃ nissāya yaññaṃ hāretvā sabbasattānaṃ jīvitadānaṃ datvā nagare māghātabheriṃ carāpetvā sattāhaṃ sādhukīḷaṃ kīḷitvā sabbagandhacitake mahantena sakkārena paccekabuddhassa sarīraṃ jhāpetvā dhātuyo catumahāpathe thūpaṃ kāresi. Bodhisattopi rañño dhammaṃ desetvā ''appamatto hohī''ti ovaditvā himavantameva pavisitvā brahmavihāresu parikammaṃ katvā aparihīnajjhāno brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ''mahārāja, tassa saddassa sutakāraṇā tava koci antarāyo natthī''ti yaññaṃ harāpetvā ''mahājanassa jīvitaṃ dehī''ti jīvitadānaṃ dāpetvā nagare dhammabheriṃ carāpetvā dhammaṃ desetvā jātakaṃ samodhānesi ''tadā rājā ānando ahosi, māṇavo sāriputto, tāpaso pana ahameva ahosi''nti.

Aṭṭhasaddajātakavaṇṇanā dutiyā.

[419] 3. Sulasājātakavaṇṇanā

Idaṃ suvaṇṇakāyūranti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ anāthapiṇḍikassa dāsiṃ ārabbha kathesi. Sā kira ekasmiṃ ussavadivase dāsigaṇena saddhiṃ uyyānaṃ gacchantī attano sāminiṃ puññalakkhaṇadeviṃ ābharaṇaṃ yāci. Sā tassā satasahassamūlaṃ attano ābharaṇaṃ adāsi. Sā taṃ piḷandhitvā dāsigaṇena saddhiṃ uyyānaṃ pāvisi. Atheko coro tassā ābharaṇe lobhaṃ uppādetvā ''imaṃ māretvā ābharaṇaṃ harissāmī''ti tāya saddhiṃ sallapanto uyyānaṃ gantvā tassā macchamaṃsasurādīni adāsi. Sā ''kilesavasena deti maññe''ti gahetvā uyyānakīḷaṃ kīḷitvā vīmaṃsanatthāya sāyanhasamaye nipanne dāsigaṇe uṭṭhāya tassa santikaṃ agamāsi. So ''bhadde, imaṃ ṭhānaṃ appaṭicchannaṃ, thokaṃ purato gacchāmā''ti āha. Taṃ sutvā itarā ''imasmiṃ ṭhāne sakkā rahassakammaṃ kātuṃ, ayaṃ pana nissaṃsayaṃ maṃ māretvā piḷandhanabhaṇḍaṃ haritukāmo bhavissati, hotu, sikkhāpessāmi na''nti cintetvā ''sāmi, surāmadena me sukkhaṃ sarīraṃ, pānīyaṃ tāva maṃ pāyehī''ti ekaṃ kūpaṃ netvā ''ito me pānīyaṃ osiñcā''ti rajjuñca ghaṭañca dassesi. Coro rajjuṃ kūpe otāresi, atha naṃ onamitvā udakaṃ osiñcantaṃ mahabbaladāsī ubhohi hatthehi āṇisadaṃ paharitvā kūpe khipitvā ''na tvaṃ ettakena marissasī''ti ekaṃ mahantaṃ iṭṭhakaṃ matthake āsumbhi. So tattheva jīvitakkhayaṃ patto. Sāpi nagaraṃ pavisitvā sāminiyā ābharaṇaṃ dadamānā ''manamhi ajja imaṃ ābharaṇaṃ nissāya matā''ti sabbaṃ taṃ pavattiṃ ārocesi, sāpi anāthapiṇḍikassa ārocesi, anāthapiṇḍiko tathāgatassa ārocesi. Satthā ''na kho, gahapati, idāneva sā dāsī ṭhānuppattikāya paññāya samannāgatā, pubbepi samannāgatāva, na ca idāneva tāya so mārito, pubbepi naṃ māresiyevā''ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente sulasā nāma nagarasobhinī pañcasatavaṇṇadāsiparivārā ahosi, sahassena rattiṃ gacchati. Tasmiṃyeva nagare sattuko nāma coro ahosi nāgabalo, rattibhāge issaragharāni pavisitvā yathāruciṃ vilumpati. Nāgarā sannipatitvā rañño

upakkosiṃsu. Rājā nagaraguttikaṃ āṇāpetvā tattha tattha gumbaṃ ṭhapāpetvā coraṃ gaṇhāpetvā ‘‘sīsamassa chindathā’’ti āha. Taṃ pacchābāhaṃ bandhitvā catukke catukke kasāhi tāḷetvā āghātanaṃ nenti. ‘‘Coro kira gahito’’ti sakalanagaraṃ saṅkhubhi. Tadā sulasā vātapāne ṭhatvā antaravīthiṃ olokentī taṃ disvā paṭibaddhacittā hutvā ‘‘sace imaṃ coroti gahitapurisaṃ mocetuṃ sakkhissāmi, idaṃ kiliṭṭhakammaṃ akatvā imināva saddhiṃ samaggavāsaṃ kappessāmī’’ti cintetvā heṭṭhā **kaṇaverajātake** (jā. 1.4.69 ādayo) vuttanayeneva nagaraguttikassa sahassaṃ pesetvā taṃ mocetvā tena saddhiṃ sammodamānā samaggavāsaṃ vasi. Coro tiṇṇaṃ catunnaṃ māsānaṃ accayena cintesi ‘‘ahaṃ imasmiṃyeva ṭhāne vasituṃ na sakkhissāmi, tucchahatthena palāyitumpi na sakkā, sulasāya piḷandhanabhaṇḍaṃ satasahassaṃ agghati, sulasaṃ māretvā idaṃ gaṇhissāmī’’ti. Atha naṃ ekadivasaṃ āha – ‘‘bhadde, ahaṃ tadā rājapurisehi nīyamāno asukapabbatamatthake rukkhadevatāya balikammaṃ paṭissuṇiṃ, sā maṃ balikammaṃ alabhamānā bhāyāpeti, balikammamassā karomā’’ti. ‘‘Sādhu, sāmi, sajjetvā pesehī’’ti. ‘‘Bhadde, pesetuṃ na vaṭṭati, mayaṃ ubhopi sabbābharaṇapaṭimaṇḍitā mahantena parivārena gantvā dassāmā’’ti. ‘‘Sādhu, sāmi, tathā karomā’’ti.

Atha naṃ tathā kāretvā pabbatapādaṃ gatakāle āha – ‘‘bhadde, mahājanaṃ disvā devatā balikammaṃ na sampaṭicchissati, mayaṃ ubhova abhiruhitvā demā’’ti. So tāya ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchito taṃ balipātiṃ ukkhipāpetvā sayaṃ sannaddhapañcāvudho hutvā pabbatamatthakaṃ abhiruhitvā ekaṃ sataporisapapātaṃ nissāya jātarukkhamūle balibhājanaṃ ṭhapāpetvā ‘‘bhadde, nāhaṃ balikammatthāya āgato, taṃ pana māretvā piḷandhanaṃ te gahetvā gamissāmīti āgatomhi, tava piḷandhanaṃ omuñcitvā uttarasāṭakena bhaṇḍikaṃ karohī’’ti āha. ‘‘Sāmi, maṃ kasmā māresī’’ti? ‘‘Dhanakāraṇā’’ti. ‘‘Sāmi, mayā kataguṇaṃ anussara, ahaṃ taṃ bandhitvā nīyamānaṃ seṭṭhiputtena parivattetvā bahuṃ dhanaṃ datvā jīvitaṃ labhāpesiṃ, devasikaṃ sahassaṃ labhamānāpi aññaṃ purisaṃ na olokemi, evañhi tava upakārikaṃ mā maṃ mārehi, bahuñca te dhanaṃ dassāmi, tava dāsī ca bhavissāmī’’ti yācantī paṭhamaṃ gāthamāha –

18. ‘‘Idaṃ suvaṇṇakāyūraṃ, muttā veḷuriyā bahū;
Sabbaṃ harassu bhaddante, mañca dāsīti sāvayā’’ti.

Tattha **kāyūra**nti gīvāyaṃ piḷandhanapasādhanaṃ kāyūraṃ. **Sāvayā**ti mahājanamajjhe sāvetvā dāsiṃ katvā gaṇhāti.

Tato sattukena –

19. ‘‘Oropayassu kalyāṇi, mā bāḷhaṃ paridevasi;
Na cāhaṃ abhijānāmi, ahantvā dhanamābhata’’nti. –

Attano ajjhāsayānurūpaṃ dutiyagāthāya vuttāya sulasā ṭhānuppattikāraṇaṃ paṭilabhitvā ‘‘ayaṃ coro mayhaṃ jīvitaṃ na dassati, upāyena naṃ paṭhamataraṃ papāte pātetvā jīvitakkhayaṃ pāpessāmī’’ti cintetvā gāthādvayamāha –

20. ‘‘Yato sarāmi attānaṃ, yato pattāsmi viññutaṃ;
Na cāhaṃ abhijānāmi, aññaṃ piyataraṃ tayā.

21. ‘‘Ehi taṃ upagūhissaṃ, karissañca padakkhiṇaṃ;
Na hi dāni puna atthi, mama tuyhañca saṅgamo’’ti.

Sattuko tassādhippāyaṃ ajānanto ‘‘sādhu, bhadde, ehi upagūhassu ma’’nti āha. Sulasā taṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā upagūhitvā ‘‘idāni taṃ, sāmi, catūsu passesu vandissāmī’’ti vatvā pādapiṭṭhiyaṃ sīsaṃ ṭhapetvā bāhupasse vanditvā pacchimapassaṃ gantvā vandamānā viya hutvā nāgabalā gaṇikā coraṃ dvīsu pacchāpādesu gahetvā heṭṭhā sīsaṃ katvā sataporise narake khipi. So tattheva cuṇṇavicuṇṇaṃ patvā mari. Taṃ kiriyaṃ disvā pabbatamatthake nibbattadevatā imā gāthā

abhāsi –

22. ‘‘Na hi sabbesu ṭhānesu, puriso hoti paṇḍito;
Itthīpi paṇḍitā hoti, tattha tattha vicakkhaṇā.

23. ‘‘Na hi sabbesu ṭhānesu, puriso hoti paṇḍito;
Itthīpi paṇḍitā hoti, lahuṃ atthaṃ vicintikā.

24. ‘‘Lahuñca vata khippañca, nikaṭṭhe samacetayi;
Migaṃ puṇṇāyateneva, sulasā sattukaṃ vadhi.

25. ‘‘Yodha uppatitaṃ atthaṃ, na khippamanubujjhati;
So haññati mandamati, corova girigabbhare.

26. ‘‘Yo ca uppatitaṃ atthaṃ, khippameva nibodhati;
Muccate sattusambādhā, sulasā sattukāmivā’’ti.

Tattha **paṇḍitā hotī**ti itthīpi paṇḍitā tattha tattha vicakkhaṇā hoti, atha vā itthī paṇḍitā ceva tattha tattha vicakkhaṇā ca hoti. **Lahuṃ atthaṃ vicintikā**ti lahuṃ khippaṃ atthaṃ vicintikā. **Lahuñca vatā**ti adandhañca vata. **Khippañcā**ti acireneva. **Nikaṭṭhe samacetayī**ti santike ṭhitāva tassa maraṇūpāyaṃ cintesi. **Puṇṇāyatenevā**ti pūritadhanusmiṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – yathā cheko migaluddako sakaṇḍapuṇṇadhanusmiṃ khippaṃ migaṃ vadhati, evaṃ sulasā sattukaṃ vadhīti. **Yodhā**ti yo imasmiṃ sattaloke. **Nibodhatī**ti jānāti. **Sattukāmivā**ti sattukā iva, yathā sulasā muttā, evaṃ muccatīti attho.

Iti sulasā coraṃ vadhitvā pabbatā oruyha attano parijanassa santikaṃ gantvā ‘‘ayyaputto kaha’’nti puṭṭhā ‘‘mā taṃ pucchathā’’ti vatvā rathaṃ abhiruhitvā nagarameva pāvisi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi ‘‘tadā te ubhopi imeyeva ahesuṃ, devatā pana ahameva ahosi’’nti.

Sulasājātakavaṇṇanā tatiyā.

[420] 4. Sumaṅgalajātakavaṇṇanā

Bhusamhi kuddhoti idaṃ satthā jetavane viharanto rājovādasuttaṃ ārabbha kathesi. Tadā pana satthā raññā yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa aggamahesiyā kucchimhi nibbatto vayappatto pitu accayena rajjaṃ kāresi, mahādānaṃ pavattesi. Tassa sumaṅgalo nāma uyyānapālo ahosi. Atheko paccekabuddho nandamūlakapabbhārā nikkhamitvā cārikaṃ caramāno bārāṇasiṃ patvā uyyāne vasitvā punadivase nagaraṃ piṇḍāya pāvisi. Tamenaṃ rājā disvā pasannacitto vanditvā pāsādaṃ āropetvā rājāsane nisīdāpetvā nānaggarasehi khādanīyabhojanīyehi parivisitvā anumodanaṃ sutvā pasanno attano uyyāne vasanatthāya paṭiññaṃ gāhāpetvā uyyānaṃ pavesetvā sayampi bhuttapātarāso tattha gantvā rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīni saṃvidahitvā sumaṅgalaṃ nāma uyyānapālaṃ veyyāvaccakaraṃ katvā nagaraṃ pāvisi. Paccekabuddho tato paṭṭhāya nibaddhaṃ rājagehe bhuñjanto tattha ciraṃ vasi, sumaṅgalopi naṃ sakkaccaṃ upaṭṭhahi.

Athekadivasaṃ paccekabuddho sumaṅgalaṃ āmantetvā ‘‘ahaṃ katipāhaṃ asukagāmaṃ nissāya vasitvā āgacchissāmi, rañño ārocehī’’ti vatvā pakkāmi. Sumaṅgalopi rañño ārocesi. Paccekabuddho katipāhaṃ tattha vasitvā sāyaṃ sūriye atthaṅgate taṃ uyyānaṃ paccāgami. Sumaṅgalo tassa āgatabhāvaṃ ajānanto attano gehaṃ agamāsi. Paccekabuddhopi pattacīvaraṃ paṭisāmetvā thokaṃ caṅkamitvā pāsāṇaphalake nisīdi. Taṃ divasaṃ pana uyyānapālassa gharaṃ pāhunakā āgamiṃsu. So

tesaṃ sūpabyañjanatthāya ‘‘uyyāne abhayaladdhaṃ migaṃ māressāmī’’ti dhanuṃ ādāya uyyānaṃ gantvā migaṃ upadhārento paccekabuddhaṃ disvā ‘‘mahāmigo bhavissatī’’ti saññāya saraṃ sannayhitvā vijjhi. Paccekabuddho sīsaṃ vivaritvā ‘‘sumaṅgalā’’ti āha. So saṃvegappatto vanditvā ‘‘bhante, ahaṃ tumhākaṃ āgatabhāvaṃ ajānanto ‘migo’ti saññāya vijjhiṃ, khamatha me’’ti vatvā ‘‘hotu dāni kiṃ karissasi, ehi saraṃ luñcitvā gaṇhāhī’’ti vutte vanditvā saraṃ luñci, mahatī vedanā uppajji. Paccekabuddho tattheva parinibbāyi. Uyyānapālo ‘‘sace rājā jānissati, nāsessatī’’ti puttadāraṃ gahetvā tatova palāyi. Tāvadeva ‘‘paccekabuddho parinibbuto’’ti devatānubhāvena sakalanagaraṃ ekakolāhalaṃ jātaṃ.

Punadivase manussā uyyānaṃ gantvā paccekabuddhaṃ disvā ‘‘uyyānapālo paccekabuddhaṃ māretvā palāto’’ti rañño kathayiṃsu. Rājā mahantena parivārena uyyānaṃ gantvā sattāhaṃ sarīrapūjaṃ katvā mahantena sakkārena jhāpetvā dhātuyo ādāya cetiyaṃ katvā taṃ pūjento dhammena rajjaṃ kāresi. Sumaṅgalopi ekasaṃvaccharaṃ vītināmetvā ‘‘rañño cittaṃ jānissāmī’’ti āgantvā ekaṃ amaccaṃ passitvā ‘‘mayi rañño cittaṃ jānāhī’’ti āha. Amaccopi rañño santikaṃ gantvā tassa guṇaṃ kathesi. Rājā asuṇanto viya ahosi. Puna kiñci avatvā rañño anattamanabhāvaṃ sumaṅgalassa kathesi. So dutiyasaṃvaccharepi āgantvā tatheva rājā tuṇhī ahosi. Tatiyasaṃvacchare āgantvā puttadāraṃ gahetvāva āgami. Amacco rañño cittamudubhāvaṃ ñatvā taṃ rājadvāre ṭhapetvā tassāgatabhāvaṃ rañño kathesi. Rājā taṃ pakkosāpetvā paṭisanthāraṃ katvā ‘‘sumaṅgala, kasmā tayā mama puññakkhettaṃ paccekabuddho mārito’’ti pucchi. So ‘‘nāhaṃ, deva, ‘paccekabuddhaṃ māremī’ti māresiṃ, apica kho iminā nāma kāraṇena idaṃ nāma akāsi’’nti taṃ pavattiṃ ācikkhi. Atha naṃ rājā ‘‘tena hi mā bhāyī’’ti samassāsetvā puna uyyānapālameva akāsi.

Atha naṃ so amacco pucchi ‘‘deva, kasmā tumhe dve vāre sumaṅgalassa guṇaṃ sutvāpi kiñci na kathayittha, kasmā pana tatiyavāre sutvā taṃ pakkositvā anukampitthā’’ti? Rājā ‘‘tāta, raññā nāma kuddhena sahasā kiñci kātuṃ na vaṭṭati, tenāhaṃ pubbe tuṇhī hutvā tatiyavāre sumaṅgale mama cittassa mudubhāvaṃ ñatvā taṃ pakkosāpesi’’nti rājavattaṃ kathento imā gāthā āha –

27. ‘‘Bhusamhi kuddhoti avekkhiyāna, na tāva daṇḍaṃ paṇayeyya issaro;
Aṭṭhānaso appatirūpamattano, parassa dukkhāni bhusaṃ udīraye.

28. ‘‘Yato ca jāneyya pasādamattano, atthaṃ niyuñjeyya parassa dukkaṭaṃ;
Tadāyamatthoti sayaṃ avekkhiya, athassa daṇḍaṃ sadisaṃ nivesaye.

29. ‘‘Na cāpi jhāpeti paraṃ na attanaṃ, amucchito yo nayate nayānayaṃ;
Yo daṇḍadhāro bhavatīdha issaro, sa vaṇṇagutto siriyā na dhaṃsati.

30. ‘‘Ye khattiyā se anisammakārino, paṇenti daṇḍaṃ sahasā pamucchitā;
Avaṇṇasaṃyutā jahanti jīvitaṃ, ito vimuttāpi ca yanti duggatiṃ.

31. ‘‘Dhamme ca ye ariyappavedite ratā, anuttarā te vacasā manasā kammunā ca;
Te santisoraccasamādhisaṇṭhitā, vajanti lokaṃ dubhayaṃ tathāvidhā.

32. ‘‘Rājāhamasmi narapamadānamissaro, sacepi kujjhāmi ṭhapemi attanaṃ;
Nisedhayanto janataṃ tathāvidhaṃ, paṇemi daṇḍaṃ anukampa yoniso’’ti.

Tattha **avekkhiyānā**ti avekkhitvā jānitvā. Idaṃ vuttaṃ hoti – tāta, pathavissaro rājā nāma ‘‘ahaṃ bhusaṃ kuddho balavakodhābhibhūto’’ti ñatvā aṭṭhavatthukādibhedaṃ daṇḍaṃ parassa na paṇayeyya na vatteyya. Kiṃkāraṇā? Kuddho hi aṭṭhavatthukaṃ soḷasavatthukaṃ katvā aṭṭhānena akāraṇena attano rājabhāvassa ananurūpaṃ ‘‘imaṃ ettakaṃ nāma āharatha, idañca tassa karothā’’ti parassa bhusaṃ dukkhāni balavadukkhāni udīraye.

Yatoti yadā. Idaṃ vuttaṃ hoti – yadā pana rājā parasmiṃ uppannaṃ attano pasādaṃ jāneyya, atha parassa dukkaṭaṃ atthaṃ niyuñjeyya upaparikkheyya, tadā evaṃ niyuñjanto ''ayaṃ nāmettha attho, ayaṃ etassa doso''ti sayaṃ attapaccakkhaṃ katvā athassa aparādhakārakassa aṭṭhavatthukahetu aṭṭheva, soḷasavatthukahetu soḷaseva kahāpaṇe gaṇhamāno daṇḍaṃ sadisaṃ katadosānurūpaṃ nivesaye ṭhapeyya pavatteyyāti.

Amucchitoti chandādīhi agatikilesehi amucchito anabhibhūto hutvā yo nayānayaṃ nayate upaparikkhati, so neva paraṃ jhāpeti, na attānaṃ. Chandādivasena hi ahetukaṃ daṇḍaṃ pavattento parampi tena daṇḍena jhāpeti dahati pīḷeti, attānampi tatonidānena pāpena. Ayaṃ pana na paraṃ jhāpeti, na attānaṃ. **Yo daṇḍadhāro bhavatīdha issaro**ti yo idha pathavissaro rājā idha sattaloke dosānucchavikaṃ daṇḍaṃ pavattento daṇḍadhāro hoti. **Sa vaṇṇagutto**ti guṇavaṇṇena ceva yasavaṇṇena ca gutto rakkhito siriyā na dhaṃsati na parihāyati. **Avaṇṇasaṃyutā jahantī**ti adhammikā lolarājāno avaṇṇena yuttā hutvā jīvitaṃ jahanti.

Dhamme ca ye ariyappavediteti ye rājāno ācāraariyehi dhammikarājūhi pavedite dasavidhe rājadhamme ratā. **Anuttarā te**ti te vacasā manasā kammunā ca tīhipi etehi anuttarā jeṭṭhakā. **Te santisoraccasamādhisaṇṭhitā**ti te agatipahānena kilesasantiyañca susīlyasaṅkhāte soracce ca ekaggatāsamādhimhi ca saṇṭhitā patiṭṭhitā dhammikarājāno. **Vajanti lokaṃ dubhaya**nti dhammena rajjaṃ kāretvā manussalokato devalokaṃ, devalokato manussalokanti ubhayalokameva vajanti, nirayādīsu na nibbattanti. **Narapamadāna**nti narānañca nārīnañca. **Ṭhapemi attana**nti kuddhopi kodhavasena agantvā attānaṃ porāṇakarājūhi ṭhapitanayasmiṃyeva dhamme ṭhapemi, vinicchayadhammaṃ na bhindāmīti.

Evaṃ chahi gāthāhi raññā attano guṇe kathite sabbāpi rājaparisā tuṭṭhā ''ayaṃ sīlācāraguṇasampatti tumhākaññeva anurūpā''ti rañño guṇe kathesuṃ. Sumaṅgalo pana parisāya kathitāvasāne uṭṭhāya rājānaṃ vanditvā añjaliṃ paggayha rañño thutiṃ karonto tisso gāthā abhāsi –

33. ''Sirī ca lakkhī ca taveva khattiya, janādhipa mā vijahi kudācanaṃ;
Akkodhano niccapasannacitto, anīgho tuvaṃ vassasatāni pālaya.

34. ''Guṇehi etehi upeta khattiya, ṭhitamariyavattī suvaco akodhano;
Sukhī anuppīḷa pasāsa mediniṃ, ito vimuttopi ca yāhi suggatiṃ.

35. ''Evaṃ sunītena subhāsitena, dhammena ñāyena upāyaso nayaṃ;
Nibbāpaye saṅkhubhitaṃ mahājanaṃ, mahāva megho salilena medini''nti.

Tattha **sirī ca lakkhī cā**ti parivārasampatti ca paññā ca. **Anīgho**ti niddukkho hutvā. **Upeta khattiyā**ti upeto khattiya, ayameva vā pāṭho. **Ṭhitamariyavattī**ti ṭhitaariyavatti, ariyavatti nāma dasarājadhammasaṅkhātaṃ porāṇarājavattaṃ, tattha patiṭṭhitattā ṭhitarājadhammo hutvāti attho. **Anuppīḷa pasāsa medini**nti anuppīḷaṃ pasāsa mediniñca, ayameva vā pāṭho. **Sunītenā**ti sunayena suṭṭhu kāraṇena. **Dhammenā**ti dasakusalakammapathadhammena. **Ñāyenā**ti purimapadasseva vevacanaṃ. **Upāyaso**ti upāyakosallena. **Naya**nti nayanto rajjaṃ anusāsanto dhammikarājā. **Nibbāpaye**ti imāya paṭipattiyā kāyikacetasikadukkhaṃ darathaṃ apanento kāyikacetasikadukkhasaṅkhubhitampi mahājanaṃ mahāmegho salilena mediniṃ viya nibbāpeyya, tvampi tatheva nibbāpehīti dassento evamāha.

Satthā kosalarañño ovādavasena imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā paccekabuddho parinibbuto, sumaṅgalo ānando ahosi, rājā pana ahameva ahosi''nti.

Sumaṅgalajātakavaṇṇanā catutthā.

[421] 5. Gaṅgamālajātakavaṇṇanā

Aṅgārajātāti idaṃ satthā jetavane viharanto uposathakammaṃ ārabbha kathesi. Ekadivasañhi satthā uposathike upāsake āmantetvā ‘‘upāsakā sādhurūpaṃ vo kataṃ uposathaṃ upavasantehi, dānaṃ dātabbaṃ, sīlaṃ rakkhitabbaṃ, kodho na kātabbo, mettā bhāvetabbā, uposathavāso vasitabbo, porāṇakapaṇḍitā hi ekaṃ upaḍḍhuposathakammaṃ nissāya mahāyasaṃ labhiṃsū’’ti vatvā tehi yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente tasmiṃ nagare suciparivāro nāma seṭṭhi ahosi asītikoṭidhanavibhavo dānādipuññābhirato. Tassa puttadārāpi parijanopi antamaso tasmiṃ ghare vacchapālakāpi sabbe māsassa cha divase uposathaṃ upavasanti. Tadā bodhisatto ekasmiṃ daliddakule nibbattitvā bhatiṃ katvā kicchena jīvati. So ‘‘bhatiṃ karissāmī’’ti tassa gehaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ ṭhito ‘‘kiṃ āgatosī’’ti vutte ‘‘tumhākaṃ gehe bhatiyā kammakaraṇattha’’nti āha. Seṭṭhi aññesaṃ bhatikānaṃ āgatadivaseyeva ‘‘imasmiṃ gehe kammaṃ karontā sīlaṃ rakkhanti, sīlaṃ rakkhituṃ sakkontā kammaṃ karothā’’ti vadati, bodhisattassa pana sīlarakkhaṇaācikkhaṇe saññaṃ akatvā ‘‘sādhu, tāta, attano bhatiṃ jānitvā kammaṃ karohī’’ti āha. So tato paṭṭhāya suvaco hutvā uraṃ datvā attano kilamathaṃ agaṇetvā tassa sabbakiccāni karoti, pātova kammantaṃ gantvā sāyaṃ āgacchati.

Athekadivasaṃ nagare chaṇaṃ ghosesuṃ. Mahāseṭṭhi dāsiṃ āmantetvā ‘‘ajjuposathadivaso, gehe kammakarānaṃ pātova bhattaṃ pacitvā dehi, kālasseva bhuñjitvā uposathikā bhavissantī’’ti āha. Bodhisatto kālasseva uṭṭhāya kammantaṃ agamāsi, ‘‘ajjuposathiko bhaveyyāsī’’ti tassa koci nārocesi. Sesakammakarā pātova bhuñjitvā uposathikāva ahesuṃ. Seṭṭhipi saputtadāro saparijano uposathaṃ adhiṭṭhahi, sabbepi uposathikā attano attano vasanaṭṭhānaṃ gantvā sīlaṃ āvajjentā nisīdiṃsu. Bodhisatto sakaladivasaṃ kammaṃ katvā sūriyatthaṅgamanavelāya āgato. Athassa bhattakārikā hatthadhovanaṃ datvā pātiyaṃ bhattaṃ vaḍḍhetvā upanāmesi. Bodhisatto ‘‘aññesu divasesu imāya velāya mahāsaddo hoti, ajja kahaṃ gatā’’ti pucchi. ‘‘Sabbe uposathaṃ samādiyitvā attano attano vasanaṭṭhānāni gatā’’ti. Taṃ sutvā bodhisatto cintesi ‘‘ettakānaṃ sīlavantānaṃ antare ahaṃ eko dussīlo hutvā na vasissāmi, idāni uposathaṅgesu adhiṭṭhitesu hoti nu kho uposathakammaṃ, no’’ti. So gantvā seṭṭhiṃ pucchi. Atha naṃ seṭṭhi ‘‘tāta pātova anadhiṭṭhitattā sakalaṃ uposathakammaṃ na hoti, upaḍḍhuposathakammaṃ pana hotī’’ti āha.

So ‘‘ettakampi hotū’’ti seṭṭhissa santike samādinnasīlo hutvā uposathakammaṃ adhiṭṭhāya attano vasanokāsaṃ pavisitvā sīlaṃ āvajjento nipajji. Athassa sakaladivasaṃ nirāhāratāya pacchimayāmasamanantare satthakavātā samuṭṭhahiṃsu. Seṭṭhinā nānāvidhāni bhesajjāni āharitvā ‘‘bhuñjā’’ti vuccamānopi ‘‘uposathaṃ na bhindissāmi, jīvitapariyantikaṃ katvā samādiyi’’nti āha. Balavavedanā uppajji, aruṇuggamanavelāya satiṃ paccupaṭṭhāpetuṃ nāsakkhi. Atha naṃ ‘‘idāni marissatī’’ti nīharitvā ‘‘osārake nipajjāpesuṃ. Tasmiṃ khaṇe bārāṇasirājā rathavaragato mahantena parivārena nagaraṃ padakkhiṇaṃ karonto taṃ ṭhānaṃ sampāpuṇi. Bodhisatto tassa siriṃ oloketvā tasmiṃ lobhaṃ uppādetvā rajjaṃ patthesi. So cavitvā upaḍḍhuposathakammanissandena tassa aggamahesiyā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā laddhagabbhaparihārā dasamāsaccayena puttaṃ vijāyi, ‘‘udayakumāro’’tissa nāmaṃ akaṃsu. So vayappatto sabbasippesu nipphattiṃ pāpuṇi, jātissarañāṇena attano pubbakammaṃ saritvā ‘‘appakassa kammassa phalaṃ mama ida’’nti abhikkhaṇaṃ udānaṃ udānesi. So pitu accayena rajjaṃ patvāpi attano mahantaṃ sirivibhavaṃ oloketvā tadeva udānaṃ udānesi.

Athekadivasaṃ nagare chaṇaṃ sajjayiṃsu, mahājano kīḷāpasuto ahosi. Tadā bārāṇasiyā uttaradvāravāsī eko bhatiko udakabhatiṃ katvā laddhaṃ aḍḍhamāsakaṃ pākāriṭṭhakāya antare ṭhapetvā bhatiṃ karonto dakkhiṇadvāraṃ patvā tattha udakabhatimeva katvā jīvamānāya ekāya kapaṇitthiyā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesi. Sā taṃ āha – ‘‘sāmi, nagare chaṇo vattati, sace te kiñci atthi, mayampi kīḷeyyāmā’’ti? ‘‘Āma, atthī’’ti. ‘‘Kittakaṃ, sāmī’’ti? ‘‘Aḍḍhamāsako’’ti. ‘‘Kahaṃ so’’ti? ‘‘Uttaradvāre iṭṭhakabbhantare ṭhapitoti ito me dvādasayojanantare nidhānaṃ, tava pana hatthe kiñci atthī’’ti? ‘‘Āma, atthī’’ti. ‘‘Kittaka’’nti? ‘‘Aḍḍhamāsakovā’’ti. ‘‘Iti tava aḍḍhamāsako, mama aḍḍhamāsakoti māsakova

hoti, tato ekena koṭṭhāsena mālaṃ, ekena koṭṭhāsena gandhaṃ, ekena koṭṭhāsena suraṃ gahetvā kīḷissāma, gaccha tayā ṭhapitaṃ aḍḍhamāsakaṃ āharā''ti. So ''bhariyāya me santikā kathā laddhā''ti haṭṭhatuṭṭho ''bhadde, mā cintayi, āharissāmi na''nti vatvā pakkāmi. Nāgabalo bhatiko cha yojanāni atikkamma majjhanhikasamaye vītaccikaṅgārasanthataṃ viya uṇhaṃ vālukaṃ maddanto dhanalobhena haṭṭhapahaṭṭho kasāvarattanivāsano kaṇṇe tālapaṇṇaṃ piḷandhitvā ekena āyogavattena gītaṃ gāyanto rājaṅgaṇena pāyāsi.

Udayarājā sīhapañjaraṃ vivaritvā ṭhito taṃ tathā gacchantaṃ disvā ''kiṃ nu kho esa evarūpaṃ vātātapaṃ agaṇetvā haṭṭhatuṭṭho gāyanto gacchati, pucchissāmi na''nti cintetvā pakkosanatthāya ekaṃ purisaṃ pahiṇi. Tena gantvā ''rājā taṃ pakkosatī''ti vutte ''rājā mayhaṃ kiṃ hoti, nāhaṃ rājānaṃ jānāmī''ti vatvā balakkārena nīto ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha naṃ rājā pucchanto dve gāthā abhāsi –

36. ''Aṅgārajātā pathavī, kukkuḷānugatā mahī;
Atha gāyasi vattāni, na taṃ tapati ātapo.

37. ''Uddhaṃ tapati ādicco, adho tapati vālukā;
Atha gāyasi vattāni, na taṃ tapati ātapo''ti.

Tattha **aṅgārajātā**ti bho purisa, ayaṃ pathavī vītaccikaṅgārā viya uṇhajātā. **Kukkuḷānugatā**ti ādittachārikasaṅkhātena kukkuḷena viya uṇhavālukāya anugatā. **Vattānī**ti āyogavattāni āropetvā gītaṃ gāyasīti.

So rañño kathaṃ sutvā tatiyaṃ gāthamāha –

38. ''Na maṃ tapati ātapo, ātapā tapayanti maṃ;
Atthā hi vividhā rāja, te tapanti na ātapo''ti.

Tattha **ātapā**ti vatthukāmakilesakāmā. Purisañhi te abhitapanti, tasmā ''ātapā''ti vuttā. **Atthā hi vividhā**ti, mahārāja, mayhaṃ vatthukāmakilesakāme nissāya kattabbā nānākiccasaṅkhātā vividhā atthā atthi, te maṃ tapanti, na ātapoti.

Atha naṃ rājā ''ko nāma te attho''ti pucchi. So āha ''ahaṃ, deva, dakkhiṇadvāre kapaṇitthiyā saddhiṃ saṃvāsaṃ kappesiṃ, sā maṃ 'chaṇaṃ kīḷissāma, atthi te kiñci hatthe'ti pucchi, atha naṃ ahaṃ 'mama nidhānaṃ uttaradvāre pākārantare ṭhapita'nti avacaṃ, sā 'gaccha taṃ āhara, ubhopi kīḷissāmā'ti maṃ pahiṇi, sā me tassā kathā hadayaṃ na vijahati, taṃ maṃ anussarantaṃ kāmatapo tapati, ayaṃ me, deva, attho''ti. Atha ''evarūpaṃ vātātapaṃ agaṇetvā kiṃ te tussanakāraṇaṃ, yena gāyanto gacchasī''ti? ''Deva, taṃ nidhānaṃ āharitvā 'tāya saddhiṃ abhiramissāmī'ti iminā kāraṇena tuṭṭho gāyāmī''ti. ''Kiṃ pana te, bho purisa, uttaradvāre ṭhapitanidhānaṃ satasahassamattaṃ atthī''ti? ''Natthi, devā''ti. Rājā ''tena hi paññāsa sahassāni, cattālīsa, tiṃsa, vīsa, dasa, sahassaṃ, pañca satāni, cattāri, tīṇi, dve, ekaṃ, sataṃ, paññāsaṃ, cattālīsaṃ, tiṃsaṃ, vīsaṃ, dasa, pañca, cattāri, tayo, dve, eko kahāpaṇo, aḍḍho, pādo, cattāro māsakā, tayo, dve, eko māsako''ti pucchi. Sabbaṃ paṭikkhipitvā ''aḍḍhamāsako''ti vutto ''āma, deva, ettakaṃ mayhaṃ dhanaṃ, taṃ āharitvā tāya saddhiṃ abhiramissāmīti gacchāmi, tāya pītiyā tena somanassena na maṃ esa vātātapo tapatī''ti āha.

Atha naṃ rājā ''bho purisa, evarūpe ātape tattha mā gami, ahaṃ te aḍḍhamāsakaṃ dassāmī''ti āha. ''Deva, ahaṃ tumhākaṃ kathāya ṭhatvā tañca gaṇhissāmi, itarañca dhanaṃ na nāsessāmi, mama gamanaṃ ahāpetvā tampi gahessāmī''ti. ''Bho purisa, nivatta, māsakaṃ te dassāmi, dve māsakehi evaṃ vaḍḍhetvā koṭiṃ koṭisataṃ aparimitaṃ dhanaṃ dassāmi, nivattā''ti vuttepi ''deva, taṃ gahetvā itarampi gaṇhissāmi''icceva āha. Tato seṭṭhiṭṭhānādīhi ṭhānantarehi palobhito yāva uparajjā tatheva vatvā ''upaḍḍharajjaṃ te dassāmi, nivattā''ti vutte sampaṭicchi. Rājā ''gacchatha mama sahāyassa kesamassuṃ kāretvā nhāpetvā alaṅkaritvā ānetha na''nti amacce āṇāpesi. Amaccā tathā akaṃsu. Rājā

rajjaṃ dvidhā bhinditvā tassa upaḍḍharajjaṃ adāsi. ‘‘So pana taṃ gahetvāpi aḍḍhamāsakapemena uttarapassaṃ gatoyevā’’ti vadanti. So aḍḍhamāsakarājā nāma ahosi. Te samaggā sammodamānā rajjaṃ kārentā ekadivasaṃ uyyānaṃ gamiṃsu. Tattha kīḷitvā udayarājā aḍḍhamāsakarañño aṅke sīsaṃ katvā nipajji. Tasmiṃ niddaṃ okkante parivāramanussā kīḷānubhavanavasena tattha tattha agamaṃsu.

Aḍḍhamāsakarājā ‘‘kiṃ me niccakālaṃ upaḍḍharajjena, imaṃ māretvā ahameva sakalarajjaṃ kāressāmī’’ti khaggaṃ abbāhitvā ‘‘paharissāmi na’’nti cintetvā puna ‘‘ayaṃ rājā maṃ daliddakapaṇaṃ manussaṃ attanā samānaṃ katvā mahante issariye patiṭṭhapesi, evarūpaṃ nāma yasadāyakaṃ māretvā rajjaṃ kāressāmīti mama icchā uppannā, ayuttaṃ vata me kamma’’nti satiṃ paṭilabhitvā asiṃ pavesesi. Athassa dutiyampi tatiyampi tatheva cittaṃ uppajji. Tato cintesi ‘‘idaṃ cittaṃ punappunaṃ uppajjamānaṃ maṃ pāpakamme niyojeyyā’’ti. So asiṃ bhūmiyaṃ khipitvā rājānaṃ uṭṭhāpetvā ‘‘khamāhi me, devā’’ti pādesu pati. ‘‘Nanu samma, tava mamantare doso natthī’’ti? ‘‘Atthi, mahārāja, ahaṃ idaṃ nāma akāsi’’nti. ‘‘Tena hi samma, khamāmi te, icchanto pana rajjaṃ kārehi, ahaṃ uparājā hutvā taṃ upaṭṭhahissāmī’’ti. So ‘‘na me, deva, rajjena attho, ayañhi taṇhā maṃ apāyesu nibbattāpessati, tava rajjaṃ tvameva gaṇha, ahaṃ pabbajissāmi, diṭṭhaṃ me kāmassa mūlaṃ, ayañhi saṅkappena vaḍḍhati, na dāni naṃ tato paṭṭhāya saṅkappessāmī’’ti udānento catutthaṃ gāthamāha –

39. ‘‘Addasaṃ kāma te mūlaṃ, saṅkappā kāma jāyasi;
Na taṃ saṅkappayissāmi, evaṃ kāma na hehisī’’ti.

Tattha **eva**nti evaṃ mamantare. **Na hehisī**ti na uppajjissasīti.

Evañca pana vatvā puna kāmesu anuyuñjantassa mahājanassa dhammaṃ desento pañcamaṃ gāthamāha –

40. ‘‘Appāpi kāmā na alaṃ, bahūhipi na tappati;
Ahahā bālalapanā, parivajjetha jaggato’’ti.

Tattha **ahahā**ti saṃvegadīpanaṃ. **Jaggato**ti jagganto. Idaṃ vuttaṃ hoti – mahārāja, imassa mahājanassa appakāpi vatthukāmakilesakāmā na alaṃ pariyattāva, bahūhipi ca tehi na tappateva, ‘‘aho ime mama rūpā mama saddā’’ti lapanato bālalapanā kāmā, ime vipassanaṃ vaḍḍhetvā bodhipakkhiyānaṃ dhammānaṃ bhāvanānuyogamanuyutto jagganto kulaputto parivajjetha, pariññāpahānābhisamayehi abhisametvā pajaheyyāti.

Evaṃ so mahājanassa dhammaṃ desetvā udayarājānaṃ rajjaṃ paṭicchāpetvā mahājanaṃ assumukhaṃ rodamānaṃ pahāya himavantaṃ pavisitvā pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā vihāsi. Tassa pabbajitakāle rājā taṃ udānaṃ sakalaṃ katvā udānento chaṭṭhaṃ gāthamāha –

41. ‘‘Appassa kammassa phalaṃ mamedaṃ, udayo ajjhāgamā mahattapattaṃ;
Suladdhalābho vata māṇavassa, yo pabbajī kāmarāgaṃ pahāyā’’ti.

Tattha **udayo**ti attānaṃ sandhāya vadati. **Mahattapatta**nti mahantabhāvappattaṃ vipulaṃ issariyaṃ ajjhāgamā. **Māṇavassā**ti sattassa mayhaṃ sahāyassa suladdhalābho, yo kāmarāgaṃ pahāya pabbajitoti adhippāyenevamāha.

Imissā pana gāthāya na koci atthaṃ jānāti. Atha naṃ ekadivasaṃ aggamahesī gāthāya atthaṃ pucchi, rājā na kathesi. Eko panassa gaṅgamālo nāma maṅgalanhāpito, so rañño massuṃ karonto paṭhamaṃ khuraparikammaṃ katvā pacchā saṇḍāsena lomāni gaṇhāti, rañño ca khuraparikammakāle sukhaṃ hoti, lomaharaṇakāle dukkhaṃ. So paṭhamaṃ tassa varaṃ dātukāmo hoti, pacchā sīsacchedanamākaṅkhati. Athekadivasaṃ ‘‘bhadde, amhākaṃ gaṅgamālakappako bālo’’ti deviyā tamatthaṃ ārocetvā ‘‘ki pana, deva, kātuṃ vaṭṭatī’’ti vutte ‘‘paṭhamaṃ saṇḍāsena lomāni gahetvā

pacchā khuraparikamma’’nti āha. Sā taṃ kappakaṃ pakkosāpetvā ‘‘tāta, idāni rañño massukaraṇadivase paṭhamaṃ lomāni gahetvā pacchā khuraparikammaṃ kareyyāsi, raññā ca ‘varaṃ gaṇhāhī’ti vutte ‘aññena, deva, me attho natthi, tumhākaṃ udānagāthāya atthaṃ ācikkhathā’ti vadeyyāsi, ahaṃ te bahuṃ dhanaṃ dassāmī’’ti āha. So ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā massukaraṇadivase paṭhamaṃ saṇḍāsaṃ gaṇhi. ‘‘Kiṃ, bhaṇe gaṅgamāla, apubbaṃ te karaṇa’’nti raññā vutte ‘‘deva, kappakā nāma apubbampi karontī’’ti vatvā paṭhamaṃ lomāni gahetvā pacchā khuraparikammaṃ akāsi. Rājā ‘‘varaṃ gaṇhāhī’’ti āha. ‘‘Deva, aññena me attho natthi, tumhākaṃ udānagāthāya atthaṃ kathethā’’ti. Rājā attano daliddakāle kataṃ kathetuṃ lajjanto ‘‘tāta, iminā te varena ko attho, aññaṃ gaṇhāhī’’ti āha. ‘‘Etameva dehi, devā’’ti. So musāvādabhayena ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā kummāsapiṇḍijātake vuttanayeneva sabbaṃ saṃvidahāpetvā ratanapallaṅke nisīditvā ‘‘ahaṃ gaṅgamāla, purimabhave imasmiṃyeva nagare’’ti sabbaṃ purimakiriyaṃ ācikkhitvā ‘‘iminā kāraṇena upaḍḍhagāthaṃ, ‘sahāyo pana me pabbajito, ahaṃ pamatto hutvā rajjameva kāremī’ti iminā kāraṇena pacchā upaḍḍhagāthaṃ vadāmī’’ti udānassa atthaṃ kathesi.

Taṃ sutvā kappako ‘‘upaḍḍhuposathakammena kira raññā ayaṃ sampatti laddhā, kusalaṃ nāma kātabbameva, yaṃnūnāhaṃ pabbajitvā attano patiṭṭhaṃ kareyya’’nti cintetvā ñātibhogaparivaṭṭaṃ pahāya rājānaṃ pabbajjaṃ anujānāpetvā himavantaṃ gantvā isipabbajjaṃ pabbajitvā tilakkhaṇaṃ āropento vipassanaṃ vaḍḍhetvā paccekabodhiṃ patvā iddhiyā nibbattapattacīvaradharo gandhamādanapabbate pañcachabbassāni vasitvā ‘‘bārāṇasirājānaṃ olokessāmī’’ti ākāsenāgantvā uyyāne maṅgalasilāyaṃ nisīdi. Uyyānapālo sañjānitvā gantvā rañño ārocesi ‘‘deva, gaṅgamālo paccekabuddho hutvā ākāsenāgantvā uyyāne nisinno’’ti. Rājā taṃ sutvā ‘‘paccekabuddhaṃ vandissāmī’’ti vegena nikkhami. Rājamātā ca puttena saddhiṃyeva nikkhami. Rājā uyyānaṃ pavisitvā taṃ vanditvā ekamantaṃ nisīdi saddhiṃ parisāya. So raññā saddhiṃ paṭisanthāraṃ karonto ‘‘kiṃ, brahmadatta, appamattosi, dhammena rajjaṃ kāresi, dānādīni puññāni karosī’’ti rājānaṃ kulanāmena ālapitvā paṭisanthāraṃ karoti. Taṃ sutvā rañño mātā ‘‘ayaṃ hīnajacco malamajjako nhāpitaputto attānaṃ na jānāti, mama puttaṃ pathavissaraṃ jātikhattiyaṃ ‘brahmadattā’ti nāmenālapatī’’ti kujjhitvā sattamaṃ gāthamāha –

42. ‘‘Tapasā pajahanti pāpakammaṃ, tapasā nhāpitakumbhakārabhāvaṃ;
Tapasā abhibhuyya gaṅgamāla, nāmenālapasajja brahmadattā’’ti.

Tassattho – ime tāva sattā **tapasā** attanā katena tapoguṇena **pāpakammaṃ** jahanti, kiṃ panete tapasā **nhāpitakumbhakārabhāva**mpi jahanti, yaṃ tvaṃ gaṅgamāla, attano **tapasā** abhibhuyya mama puttaṃ brahmadattaṃ nāmenālapasi, patirūpaṃ nu te etanti?

Rājā mātaraṃ vāretvā paccekabuddhassa guṇaṃ pakāsento aṭṭhamaṃ gāthamāha –

43. ‘‘Sandiṭṭhikameva amma passatha, khantīsoraccassa ayaṃ vipāko;
Yo sabbajanassa vanditohu, taṃ vandāma sarājikā samaccā’’ti.

Tattha **khantīsoraccassā**ti adhivāsanakhantiyā ca soraccassa ca. **Taṃ vandāmā**ti taṃ idāni mayaṃ sarājikā samaccā sabbe vandāma, passatha amma, khantīsoraccānaṃ vipākanti.

Raññā mātari vāritāya sesamahājano uṭṭhahitvā ‘‘ayuttaṃ vata, deva, evarūpassa hīnajaccassa tumhe nāmenālapana’’nti āha. Rājā mahājanampi paṭibāhitvā tassa guṇakathaṃ kathetuṃ osānagāthamāha –

44. ‘‘Mā kiñci avacuttha gaṅgamālaṃ, muninaṃ monapathesu sikkhamānaṃ;
Eso hi atari aṇṇavaṃ, yaṃ taritvā caranti vītasokā’’ti.

Tattha **munina**nti agārikānagārikasekkhāsekkhapaccekamunīsu paccekamuniṃ. **Monapathesu**

sikkhamānanti pubbabhāgapaṭipadābodhipakkhiyadhammasaṅkhātesu monapathesu sikkhamānaṃ. **Aṇṇava**nti saṃsāramahāsamuddaṃ.

Evañca pana vatvā rājā paccekabuddhaṃ vanditvā ''bhante, mayhaṃ mātu khamathā''ti āha. ''Khamāmi, mahārājā''ti. Rājaparisāpi naṃ khamāpesi. Rājā attānaṃ nissāya vasanatthāya paṭiññaṃ yāci. Paccekabuddho pana paṭiññaṃ adatvā sarājikāya parisāya passantiyāva ākāse ṭhatvā rañño ovādaṃ datvā gandhamādanameva gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ''evañca upāsakā uposathavāso nāma vasitabbayuttako''ti vatvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā paccekabuddho parinibbāyi, aḍḍhamāsakarājā ānando ahosi, rañño mātā mahāmāyā, aggamahesī rāhulamātā, udayarājā pana ahameva ahosi''nti.

Gaṅgamālajātakavaṇṇanā pañcamā.

[422] 6. Cetiyajātakavaṇṇanā

Dhammo have hato hantīti idaṃ satthā jetavane viharanto devadattassa pathavipavesanaṃ ārabbha kathesi. Tasmiñhi divase bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ''āvuso, devadatto musāvādaṃ katvā pathaviṃ paviṭṭho avīciparāyaṇo jāto''ti. Satthā āgantvā ''kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā''ti pucchitvā ''imāya nāmā''ti vutte ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepi pathaviṃ paviṭṭhoyevā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte paṭhamakappe mahāsammato nāma rājā asaṅkhyeyyāyuko ahosi. Tassa putto rojo nāma, tassa putto vararojo nāma, tassa putto kalyāṇo nāma, kalyāṇassa putto varakalyāṇo nāma, varakalyāṇassa putto uposatho nāma, uposathassa putto varauposatho nāma, varauposathassa putto mandhātā nāma, mandhātussa putto varamandhātā nāma, varamandhātussa putto varo nāma, varassa putto upavaro nāma ahosi, uparivarotipi tasseva nāmaṃ. So cetiyaraṭṭhe sotthiyanagare rajjaṃ kāresi, catūhi rājiddhīhi samannāgato ahosi uparicaro ākāsagāmī, cattāro naṃ devaputtā catūsu disāsu khaggahatthā rakkhanti, kāyato candanagandho vāyati, mukhato uppalagandho. Tassa kapilo nāma brāhmaṇo purohito ahosi. Kapilabrāhmaṇassa pana kaniṭṭho korakalambo nāma raññā saddhiṃ ekācariyakule uggahitasippo bālasahāyo. So tassa kumārakāleyeva ''ahaṃ rajjaṃ patvā tuyhaṃ purohitaṭṭhānaṃ dassāmī''ti paṭijāni. So rajjaṃ patvā pitu purohitaṃ kapilabrāhmaṇaṃ purohitaṭṭhānato cāvetuṃ nāsakkhi. Purohite pana attano upaṭṭhānaṃ āgacchante tasmiṃ gāravena apacitākāraṃ dassesi. Brāhmaṇo taṃ sallakkhetvā ''rajjaṃ nāma samavayehi saddhiṃ suparihāraṃ hoti, ahaṃ rājānaṃ āpucchitvā pabbajissāmī''ti cintetvā ''deva, ahaṃ mahallako, gehe kumārako atthi, taṃ purohitaṃ karohi, ahaṃ pabbajissāmī''ti rājānaṃ anujānāpetvā puttaṃ purohitaṭṭhāne ṭhapāpetvā rājuyyānaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā puttaṃ nissāya tattheva vāsaṃ kappesi.

Korakalambo ''ayaṃ pabbajantopi na mayhaṃ ṭhānantaraṃ dāpesī''ti bhātari āghātaṃ bandhitvā ekadivasaṃ sukhakathāya nisinnasamaye raññā ''korakalamba kiṃ tvaṃ purohitaṭṭhānaṃ na karosī''ti vutte ''āma, deva, na karomi, bhātā me karotī''ti āha. ''Nanu te bhātā pabbajito''ti? ''Āma pabbajito, ṭhānantaraṃ pana puttassa dāpesī''ti. ''Tena hi tvaṃ karohī''ti? ''Deva, paveṇiyā āgataṃ ṭhānantaraṃ mama bhātaraṃ apanetvā na sakkā mayā kātu''nti. ''Evaṃ sante ahaṃ taṃ mahallakaṃ katvā bhātaraṃ te kaniṭṭhaṃ karissāmī''ti. ''Kathaṃ, devā''ti? ''Musāvādaṃ katvā''ti. ''Kiṃ deva, na jānātha, yadā mama bhātā mahantena abbhutadhammena samannāgato vijjādharo, so abbhutadhammena tumhe vañcessati, cattāro devaputte antarahite viya karissati, kāyato ca mukhato ca sugandhaṃ duggandhaṃ viya karissati, tumhe ākāsā otāretvā bhūmiyaṃ ṭhite viya karissati, tumhe pathaviṃ pavisantā viya bhavissatha, tadā tumhākaṃ kathāya patiṭṭhātuṃ na sakkhissathā''ti. ''Tvaṃ evaṃ saññaṃ mā kari, ahaṃ kātuṃ sakkhissāmī''ti. ''Kadā karissatha, devā''ti? ''Ito sattame divase''ti. Sā kathā sakalanagare pākaṭā ahosi. ''Rājā kira musāvādaṃ katvā mahallakaṃ khuddakaṃ, khuddakaṃ mahallakaṃ karissati, ṭhānantaraṃ khuddakassa dāpessati, kīdiso nu kho musāvādo nāma, kiṃ nīlako, udāhu pītakādīsu aññataravaṇṇo''ti evaṃ mahājanassa vitakko udapādi. Tadā kira lokassa saccavādīkālo, ''musāvādo

nāma evarūpo''ti na jānanti.

Purohitaputtopi taṃ kathaṃ sutvā pitu santikaṃ gantvā kathesi ''tāta, rājā kira musāvādaṃ katvā tumhe khuddake katvā amhākaṃ ṭhānantaraṃ mama cūḷapitussa dassatī''ti. ''Tāta, rājā musāvādaṃ katvāpi amhākaṃ ṭhānantaraṃ harituṃ na sakkhissati. Kataradivase pana karissatī''ti? ''Ito kira sattame divase''ti. ''Tena hi tadā mayhaṃ āroceyyāsī''ti. Sattame divase mahājanā ''musāvādaṃ passissāmā''ti rājaṅgaṇe sannipatitvā mañcātimañce bandhitvā aṭṭhaṃsu. Kumāro gantvā pitu ārocesi. Rājā alaṅkatapaṭiyatto nikkhamma mahājanamajjhe rājaṅgaṇe ākāse aṭṭhāsi. Tāpaso ākāsenāgantvā rañño purato nisīdanacammaṃ attharitvā ākāse pallaṅkena nisīditvā ''saccaṃ kira tvaṃ mahārāja, musāvādaṃ katvā khuddakaṃ mahallakaṃ katvā tassa ṭhānantaraṃ dātukāmosī''ti? ''Āma ācariya, evaṃ me kathita''nti. Atha naṃ so ovadanto ''mahārāja, musāvādo nāma bhāriyo guṇaparidhaṃsako catūsu apāyesu nibbattāpeti. Rājā nāma musāvādaṃ karonto dhammaṃ hanati, so dhammaṃ hanitvā sayameva haññatī''ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

45. ''Dhammo have hato hanti, nāhato hanti kiñcanaṃ;
Tasmā hi dhammaṃ na hane, mā tvaṃ dhammo hato hanī''ti.

Tattha **dhammo**ti jeṭṭhāpacāyanadhammo idhādhippeto.

Atha naṃ uttaripi ovadanto ''sace, mahārāja, musāvādaṃ karissasi, catasso iddhiyo antaradhāyissantī''ti vatvā dutiyaṃ gāthamāha –

46. ''Alikaṃ bhāsamānassa, apakkamanti devatā;
Pūtikañca mukhaṃ vāti, sakaṭṭhānā ca dhaṃsati;
Yo jānaṃ pucchito pañhaṃ, aññathā naṃ viyākare''ti.

Tattha **apakkamanti devatā**ti mahārāja, sace alikaṃ bhaṇissasi, cattāro devaputtā ārakkhaṃ chaḍḍetvā antaradhāyissantīti adhippāyenetaṃ vadati. **Pūtikañca mukhaṃ vātī**ti mukhañca te kāyo ca ubho pūtigandhaṃ vāyissantīti sandhāyāha. **Sakaṭṭhānā ca dhaṃsatī**ti ākāsato bhassitvā pathaviṃ pavisissasīti dīpento evamāha.

Taṃ sutvā rājā bhīto korakalambaṃ olokesi. Atha naṃ so ''mā bhāyi, mahārāja, nanu mayā paṭhamameva tumhākaṃ etaṃ kathita''nti āha. Rājā kapilassa vacanaṃ sutvāpi anādiyitvā attanā kathitameva purato karonto ''tvaṃsi, bhante, kaniṭṭho, korakalambo jeṭṭho''ti āha. Athassa saha musāvādena cattāro devaputtā ''tādisassa musāvādino ārakkhaṃ na gaṇhissāmā''ti khagge pādamūle chaḍḍetvā antaradhāyiṃsu, mukhaṃ bhinnakukkuṭaṇḍapūti viya, kāyo vivaṭavaccakuṭī viya duggandhaṃ vāyi, ākāsato bhassitvā pathaviyaṃ patiṭṭhahi, catassopi iddhiyo parihāyiṃsu. Atha naṃ mahāpurohito ''mā bhāyi, mahārāja, sace saccaṃ bhaṇissasi, sabbaṃ te pākatikaṃ karissāmī''ti vatvā tatiyaṃ gāthamāha –

47. ''Sace hi saccaṃ bhaṇasi, hohi rāja yathā pure;
Musā ce bhāsase rāja, bhūmiyaṃ tiṭṭha cetiyā''ti.

Tattha **bhūmiyaṃ tiṭṭhā**ti bhūmiyaṃyeva patiṭṭha, puna ākāsaṃ laṅghituṃ na sakkhissasīti attho.

So ''passa, mahārāja, paṭhamaṃ musāvādeneva te catasso iddhiyo antarahitā, sallakkhehi, idānipi sakkā pākatikaṃ kātu''nti vuttopi ''evaṃ vatvā tumhe maṃ vañcetukāmā''ti dutiyampi musāvādaṃ bhaṇitvā yāva gopphakā pathaviṃ pāvisi. Atha naṃ punapi brāhmaṇo ''sallakkhehi, mahārāja, idānipi sakkā pākatikaṃ kātu''nti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

48. ''Akāle vassatī tassa, kāle tassa na vassati;

Yo jānaṃ pucchito pañhaṃ, aññathā naṃ viyākare''ti.

Tattha **tassā**ti yo jānanto pucchitaṃ pañhaṃ musāvādaṃ katvā aññathā byākaroti, tassa rañño vijite devo yuttakāle avassitvā akāle vassatīti attho.

Atha naṃ punapi musāvādaphalena yāva jaṅghā pathaviṃ paviṭṭhaṃ ''sallakkhehi, mahārājā''ti vatvā pañcamaṃ gāthamāha –

49. ''Sace hi saccaṃ bhaṇasi, hohi rāja yathā pure;
Musā ce bhāsase rāja, bhūmiṃ pavisa cetiyā''ti.

So tatiyampi ''tvaṃsi, bhante, kaniṭṭho, jeṭṭho korakalambo''ti musāvādameva katvā yāva jāṇukā pathaviṃ pāvisi. Atha naṃ punapi ''sallakkhehi, mahārājā''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

50. ''Jivhā tassa dvidhā hoti, uragasseva disampati;
Yo jānaṃ pucchito pañhaṃ, aññathā naṃ viyākare.

51. ''Sace hi saccaṃ bhaṇasi, hohi rāja yathā pure;
Musā ce bhāsase rāja, bhiyyo pavisa cetiyā''ti.

Imā dve gāthā vatvā ''idāni sakkā pākatikaṃ kātu''nti āha. Rājā tassa vacanaṃ sutvāpi anādiyitvā ''tvaṃsi, bhante, kaniṭṭho, jeṭṭho korakalambo''ti catutthampi musāvādaṃ katvā yāva kaṭito pathaviṃ pāvisi. Atha naṃ brāhmaṇo ''sallakkhehi, mahārājā''ti vatvā puna dve gāthā abhāsi –

52. ''Jivhā tassa na bhavati, macchasseva disampati;
Yo jānaṃ pucchito pañhaṃ, aññathā naṃ viyākare.

53. ''Sace hi saccaṃ bhaṇasi, hohi rāja yathā pure;
Musā ce bhāsase rāja, bhiyyo pavisa cetiyā''ti.

Tattha **macchassevā**ti nibbattanibbattaṭṭhāne musāvādino macchassa viya kathanasamatthā jivhā na hoti, mūgova hotīti attho.

So pañcamampi ''tvaṃsi kaniṭṭho, jeṭṭho korakalambo''ti musāvādaṃ katvā yāva nābhito pathaviṃ pāvisi. Atha naṃ brāhmaṇo punapi ''sallakkhehi, mahārājā''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

54. ''Thiyova tassa jāyanti, na pumā jāyare kule;
Yo jānaṃ pucchito pañhaṃ, aññathā naṃ viyākare.

55. ''Sace hi saccaṃ bhaṇasi, hohi rāja yathā pure;
Musā ce bhāsase rāja, bhiyyo pavisa cetiyā''ti.

Tattha **thiyovā**ti nibbattanibbattaṭṭhāne musāvādissa dhītarova jāyanti, puttā na jāyantīti attho.

Rājā tassa vacanaṃ anādiyitvā chaṭṭhampi tatheva musāvādaṃ bhaṇitvā yāva thanā pathaviṃ pāvisi. Atha naṃ punapi brāhmaṇo ''sallakkhehi, mahārājā''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

56. ''Puttā tassa na bhavanti, pakkamanti disodisaṃ;
Yo jānaṃ pucchito pañhaṃ, aññathā naṃ viyākare.

57. ''Sace hi saccaṃ bhaṇasi, hohi rāja yathā pure;

Musā ce bhāsase rāja, bhiyyo pavisa cetiyā''ti.

Tattha **pakkamantī**ti sace musāvādissa puttā bhavanti, mātāpitūnaṃ anupakārā hutvā palāyantīti attho.

So pāpamittasaṃsaggadosena tassa vacanaṃ anādiyitvā sattamampi tatheva musāvādaṃ akāsi. Athassa pathavī vivaraṃ adāsi, avīcito jālā uṭṭhahitvā gaṇhi.

58. ''Sa rājā isinā satto, antalikkhacaro pure;
Pāvekkhi pathaviṃ cecco, hīnatto patva pariyāyaṃ.

59. Tasmā hi chandāgamanaṃ, nappasaṃsanti paṇḍitā;
Aduṭṭhacitto bhāseyya, giraṃ saccūpasaṃhita''nti. –

Imā dve abhisambuddhagāthā honti.

Tattha **sa rājā**ti bhikkhave, so rājā cetiyo pubbe antalikkhacaro hutvā pacchā isinā abhisatto parihīnasabhāvo hutvā. **Patva pariyāya**nti attano kālapariyāyaṃ patvā pathaviṃ pāvisīti attho. **Tasmā**ti yasmā cetiyarājā chandāgamanena avīciparāyaṇo jāto, tasmā. **Aduṭṭhacitto**ti chandādīhi adūsitacitto hutvā saccameva bhāseyya.

Mahājano ''cetiyarājā isiṃ akkositvā musāvādaṃ katvā avīciṃ paviṭṭho''ti bhayappatto ahosi. Rañño pañca puttā āgantvā brāhmaṇassa pādesu patitvā ''amhākaṃ avassayo hohī''ti vadiṃsu. Brāhmaṇo ''tātā, tumhākaṃ pitā dhammaṃ nāsetvā musāvādaṃ katvā isiṃ akkositvā avīciṃ upapanno, dhammo nāmesa hato hanati, tumhehi na sakkā idha vasitu''nti vatvā tesu sabbajeṭṭhakaṃ ''ehi tvaṃ, tāta, pācīnadvārena nikkhamitvā ujukaṃ gacchanto sabbasetaṃ sattapatiṭṭhaṃ hatthiratanaṃ passissasi, tāya saññāya tattha nagaraṃ māpetvā vasa, taṃ nagaraṃ **hatthipuraṃ** nāma bhavissatī''ti āha. Dutiyaṃ āmantetvā ''tvaṃ, tāta, dakkhiṇadvārena nikkhamitvā ujukameva gacchanto sabbasetaṃ assaratanaṃ passissasi, tāya saññāya tattha nagaraṃ māpetvā vasa, taṃ nagaraṃ **assapuraṃ** nāma bhavissatī''ti āha. Tatiyaṃ āmantetvā ''tvaṃ, tāta, pacchimadvārena nikkhamitvā ujukameva gacchanto kesarasīhaṃ passissasi, tāya saññāya tattha nagaraṃ māpetvā vasa, taṃ nagaraṃ **sīhapuraṃ** nāma bhavissatī''ti āha. Catutthaṃ āmantetvā ''tvaṃ, tāta, uttaradvārena nikkhamitvā ujukameva gacchanto sabbaratanamayaṃ cakkapañjaraṃ passissasi, tāya saññāya tattha nagaraṃ māpetvā vasa, taṃ nagaraṃ **uttarapañcālaṃ** nāma bhavissatī''ti āha. Pañcamaṃ āmantetvā ''tāta, tayā imasmiṃ ṭhāne vasituṃ na sakkā, imasmiṃ nagare mahāthūpaṃ katvā nikkhamitvā pacchimuttarāya disāya ujukameva gacchanto dve pabbate aññamaññaṃ paharitvā paharitvā daddarasaddaṃ karonte passissasi, tāya saññāya tattha nagaraṃ māpetvā vasa, taṃ nagaraṃ **daddarapuraṃ** nāma bhavissatī''ti āha. Te pañcapi janā tāya tāya saññāya gantvā tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne nagarāni māpetvā vasiṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ''na, bhikkhave, idāneva, pubbepi devadatto musāvādaṃ katvā pathaviṃ paviṭṭho''ti vatvā jātakaṃ samodhānesi – ''tadā cetiyarājā devadatto ahosi, kapilabrāhmaṇo pana ahameva ahosi''nti.

Cetiyajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[423] 7. Indriyajātakavaṇṇanā

Yo indriyānanti idaṃ satthā jetavane viharanto purāṇadutiyikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Sāvatthiyaṃ kireko kulaputto satthu dhammadesanaṃ sutvā ''na sakkā agāramajjhe vasantena ekantaparipuṇṇaṃ ekantaparisuddhaṃ brahmacariyaṃ carituṃ, niyyānikasāsane pabbajitvā dukkhassantaṃ karissāmī''ti ghare vibhavaṃ puttadārassa niyyādetvā nikkhamitvā satthāraṃ pabbajjaṃ yāci. Satthāpissa pabbajjaṃ dāpesi. Tassa ācariyupajjhāyehi saddhiṃ piṇḍāya carato navakattā ceva

bhikkhūnaṃ bahubhāvena ca kulaghare vā āsanasālāya vā āsanaṃ na pāpuṇāti, saṅghanavakānaṃ koṭiyaṃ pīṭhakaṃ vā phalakaṃ vā pāpuṇāti. Āhāropi uḷuṅkapiṭṭhena ghaṭṭitā bhinnasitthakayāgu vā pūtisukkhakhajjakaṃ vā jhāmasukkhakūro vā pāpuṇāti, yāpanapamāṇaṃ na hoti. So attanā laddhaṃ gahetvā purāṇadutiyikāya santikaṃ gacchati. Athassa sā pattaṃ gahetvā vanditvā pattato bhattaṃ nīharitvā susampāditāni yāgubhattasūpabyañjanāni deti. Mahallako rasataṇhāya bajjhitvā purāṇadutiyikaṃ jahituṃ na sakkoti. Sā cintesi ''baddho nu kho, noti vīmaṃsissāmi na''nti.

Athekadivasaṃ janapadamanussaṃ setamattikāya nhāpetvā gehe nisīdāpetvā aññepissa katipaye parivāramanusse āṇāpetvā thokathokaṃ pānabhojanaṃ dāpesi. Te khādantā bhuñjantā nisīdiṃsu. Gehadvāre ca cakkesu goṇe bandhāpetvā ekaṃ sakaṭampi ṭhapāpesi, sayaṃ pana piṭṭhigabbhe nisīditvā pūve paci. Mahallako āgantvā dvāre aṭṭhāsi. Taṃ disvā eko mahallakapuriso ''ayye, eko thero dvāre ṭhito''ti āha. ''Vanditvā aticchāpehī''ti. So ''aticchatha, bhante''ti punappunaṃ kathetvāpi taṃ agacchantaṃ disvā ''ayye, thero na gacchatī''ti āha. Sā āgantvā sāṇiṃ ukkhipitvā oloketvā ''ambho ayaṃ mama dārakapitā''ti vatvā nikkhamitvā pattaṃ gahetvā gehaṃ pavesetvā parivisitvā bhojanapariyosāne vanditvā ''bhante, tumhe idheva parinibbāyatha, mayaṃ ettakaṃ kālaṃ aññaṃ kulaṃ na gaṇhimha, asāmike pana ghare gharāvāso na saṇṭhāti, mayaṃ aññaṃ kulaṃ gaṇhāma, dūraṃ janapadaṃ gacchissāma, tumhe appamattā hotha, sace me doso atthi, khamathā''ti āha. Mahallakassa hadayaphālanakālo viya ahosi. Atha naṃ ''ahaṃ taṃ jahituṃ na sakkomi, mā gaccha, vibbhamissāmi, asukaṭṭhāne me sāṭakaṃ pesehi, pattacīvaraṃ paṭicchāpetvā āgacchissāmī''ti āha. Sā ''sādhū''ti sampaṭicchi. Mahallako vihāraṃ gantvā ācariyupajjhāye pattacīvaraṃ paṭicchāpento ''kasmā, āvuso, evaṃ karosī''ti vutto ''purāṇadutiyikaṃ jahituṃ na sakkomi vibbhamissāmī''ti āha. Atha naṃ te anicchantaññeva satthu santikaṃ netvā ''kiṃ, bhikkhave, imaṃ anicchantaññeva ānayitthā''ti vutte ''bhante, ayaṃ ukkaṇṭhitvā vibbhamitukāmo''ti vadiṃsu. Atha naṃ satthā ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī''ti pucchi. ''Saccaṃ, bhante''ti. ''Ko taṃ ukkaṇṭhāpesī''ti? ''Purāṇadutiyikā bhante''ti vutte ''bhikkhu na idāneva sā itthī tuyhaṃ anatthakārikā, pubbepi tvaṃ taṃ nissāya catūhi jhānehi parihīno mahādukkhaṃ patvā maṃ nissāya tamhā dukkhā muccitvā naṭṭhajjhānaṃ paṭilabhī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto tassa purohitaṃ paṭicca tassa brāhmaṇiyā kucchimhi nibbatti. Jātadivase cassa sakalanagare āvudhāni pajjaliṃsu, tenassa ''jotipālakumāro''ti nāmaṃ kariṃsu. So vayappatto takkasilāyaṃ sabbasippāni uggaṇhitvā rañño sippaṃ dassetvā issariyaṃ pahāya kañci ajānāpetvā aggadvārena nikkhamitvā araññaṃ pavisitvā sakkadattiye kaviṭṭhakaassame isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattesi. Taṃ tattha vasantaṃ anekāni isisatāni parivāresuṃ, mahāsamāgamo ahosi. So sarabhaṅgasatthā nāma ahosi, tassa satta antevāsikajeṭṭhakā ahesuṃ. Tesu sālissaro nāma isi kaviṭṭhakaassamā nikkhamitvā suraṭṭhajanapade puratthimajanapade sātodikāya nāma nadiyā tīre anekasahassaisiparivāro vasi. Meṇḍissaro nāma isi pajjotakapañcālarañño vijite kalabbacūḷakaṃ nāma nigamaṃ nissāya anekasahassaisiparivāro vasi. Pabbato nāma isi ekaṃ aṭavijanapadaṃ nissāya anekasahassaisiparivāro vasi. Kāḷadevilo nāma isi avantidakkhiṇāpathe ekagghanaselaṃ nissāya anekasahassaisiparivāro vasi. Kisavaccho nāma isi ekakova daṇḍakirañño kumbhavatīnagaraṃ nissāya uyyāne vasi. Anupiyatāpaso pana bodhisattassa upaṭṭhāko tassa santike vasi. Nārado nāma isi kāḷadevilassa kaniṭṭho majjhimadese ārañjaragirimhi pabbatajālantare ekakova ekasmiṃ guhāleṇe vasi.

Ārañjaragirino nāma avidūre eko ākiṇṇamanusso nigamo atthi, tesaṃ antare mahatī nadī atthi, taṃ nadiṃ bahū manussā otaranti. Uttamarūpadharā vaṇṇadāsiyopi purise palobhayamānā tassā nadiyā tīre nisīdanti. Nāradatāpaso tāsu ekaṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā jhānaṃ antaradhāpetvā nirāhāro parisussanto kilesavasaṃ gantvā sattāhaṃ vasitvā nipajji. Athassa bhātā kāḷadevilo āvajjento taṃ kāraṇaṃ ñatvā ākāsenāgantvā leṇaṃ pāvisi. Nārado taṃ disvā ''kasmā bhavaṃ āgatosī''ti āha. ''Bhavaṃ 'akallako'ti bhavantaṃ paṭijaggituṃ āgatomhī''ti. Atha naṃ so ''abhūtaṃ kathaṃ kathesi, alikaṃ tucchaṃ kathesī''ti musāvādena niggaṇhi. So ''netaṃ pahātuṃ vaṭṭatī''ti sālissaraṃ ānesi, meṇḍissaraṃ ānesi, pabbatampi ānesi. Itaropi te tayo musāvādena niggaṇhi. Kāḷadevilo

‘‘sarabhaṅgasatthāraṃ ānessāmī’’ti ākāsenāgantvā taṃ ānesi. So āgantvā taṃ disvā ‘‘indriyavasaṃ gato’’ti ñatvā ‘‘kacci nārada, indriyānaṃ vasaṃ gato’’ti pucchi. Itarena taṃ sutvāva uṭṭhāya vanditvā ‘‘āma, ācariyā’’ti vutte ‘‘nārada, indriyavasaṃ gatā nāma imasmiṃ attabhāve sussantā dukkhaṃ anubhavitvā dutiye attabhāve niraye nibbattantī’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

60. ‘‘Yo indriyānaṃ kāmena, vasaṃ nārada gacchati;
So pariccajjubho loke, jīvantova visussatī’’ti.

Tattha **yo indriyāna**nti nārada, yo puriso rūpādīsu subhākāraṃ gahetvā kilesakāmavasena channaṃ indriyānaṃ vasaṃ gacchati. **Pariccajjubho loke**ti so manussalokañca devalokañcāti ubholoke pariccajitvā nirayādīsu nibbattantīti attho. **Jīvantova visussatī**ti jīvantoyeva attanā icchitaṃ kilesavatthuṃ alabhanto sokena visussati, mahādukkhaṃ pāpuṇātīti.

Taṃ sutvā nārado ‘‘ācariya, kāmasevanaṃ nāma sukhaṃ, evarūpaṃ sukhaṃ kiṃ sandhāya dukkhanti vadasī’’ti pucchi. Athassa sarabhaṅgo ‘‘tena hi suṇāhī’’ti dutiyaṃ gāthamāha –

61. ‘‘Sukhassānantaraṃ dukkhaṃ, dukkhassānantaraṃ sukhaṃ;
Sosi patto sukhā dukkhaṃ, pāṭikaṅkha varaṃ sukha’’nti.

Tattha **sukhassānantara**nti kāmasukhassa anantaraṃ nirayadukkhaṃ. **Dukkhassā**ti sīlarakkhaṇadukkhassa anantaraṃ dibbamānusakasukhañceva nibbānasukhañca. Idaṃ vuttaṃ hoti – nārada, ime hi sattā kāmasevanasamaye kālaṃ katvā ekantadukkhe niraye nibbattanti, sīlaṃ rakkhantā vipassanāya kammaṃ karontā ca pana kilamanti, te dukkhena sīlaṃ rakkhitvā sīlabalena vuttappakāraṃ sukhaṃ labhanti, idaṃ dukkhaṃ sandhāyāhaṃ evaṃ vadāmīti. **Sosi patto**ti so tvaṃ nārada, idāni jhānasukhaṃ nāsetvā tato sukhā mahantaṃ kāmanissitaṃ cetasikadukkhaṃ patto. **Pāṭikaṅkhā**ti idaṃ kilesadukkhaṃ chaḍḍetvā puna tadeva varaṃ uttamaṃ jhānasukhaṃ iccha patthehīti.

Nārado ‘‘idaṃ ācariya, dukkhaṃ dussahaṃ, na taṃ adhivāsetuṃ sakkomī’’ti āha. Atha naṃ mahāsatto ‘‘nārada, dukkhaṃ nāma uppannaṃ adhivāsetabbamevā’’ti vatvā tatiyaṃ gāthamāha –

62. ‘‘Kicchakāle kicchasaho, yo kicchaṃ nātivattati;
Sa kicchantaṃ sukhaṃ dhīro, yogaṃ samadhigacchatī’’ti.

Tattha **nātivattatī**ti nānuvattati, ayameva vā pāṭho. Idaṃ vuttaṃ hoti – nārada, yo kāyikacetasikadukkhasaṅkhātassa kicchassa uppannakāle appamatto tassa kicchassa haraṇūpāyaṃ karonto kicchasaho hutvā taṃ kicchaṃ nānuvattati, tassa vase avattitvā tehi tehi upāyehi taṃ kicchaṃ abhibhavati vināseti, so dhīro kicchassa antimasaṅkhātaṃ nirāmisasukhasaṅkhātaṃ jhānasukhaṃ adhigacchati, taṃ vā kicchantaṃ yogasukhaṃ adhigacchati, akilamantova pāpuṇātīti.

So ‘‘ācariya, kāmasukhaṃ nāma uttamasukhaṃ, na taṃ jahituṃ sakkomī’’ti āha. Atha naṃ mahāsatto ‘‘nārada, dhammo nāma na kenaci kāraṇena nāsetabbo’’ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

63. ‘‘Na heva kāmāna kāmā, nānatthā nātthakāraṇā;
Na katañca niraṅkatvā, dhammā cavitumarahasī’’ti.

Tattha **kāmāna kāmā**ti kāmānaṃ kāmā, vatthukāmānaṃ patthanāyāti attho. **Nānatthā nātthakāraṇā**ti na anatthato na atthakāraṇā. **Na katañca niraṅkatvā**ti katañca nipphāditaṃ jhānaṃ niraṃkatvā. Idaṃ vuttaṃ hoti – nārada, na heva vatthukāmapatthanāya dhammā cavitumarahasi, ekasmiṃ anatthe uppanne taṃ paṭihanitukāmo nānatthā na atthenapi kāraṇabhūtena dhammā cavitumarahasi, ‘‘asuko nāma me attho uppajjissatī’’ti evampi atthakāraṇāpi na dhammā cavitumarahasi, kataṃ pana nipphāditaṃ jhānasukhaṃ niraṃkatvā vināsetvā neva dhammā cavitumarahasīsi.

Evaṃ sarabhaṅgena catūhi gāthāhi dhamme desite kāḷadevilo attano kaniṭṭhaṃ ovadanto pañcamaṃ gāthamāha –

64. ‘‘Dakkhaṃ gahapatī sādhu, saṃvibhajjañca bhojanaṃ;
Ahāso atthalābhesu, atthabyāpatti abyatho’’ti.

Tattha **dakkhaṃ gahapatī**ti nārada gharāvāsaṃ vasantānaṃ gahapatīnaṃ bhoguppādanatthāya analasyachekakusalabhāvasaṅkhātaṃ dakkhaṃ nāma sādhu, dakkhabhāvo bhaddako. **Saṃvibhajjañca bhojana**nti dukkhena uppāditabhogānaṃ dhammikasamaṇabrāhmaṇehi saddhiṃ saṃvibhajitvā paribhogakaraṇaṃ dutiyaṃ sādhu. **Ahāso atthalābhesū**ti mahante issariye uppanne appamādavasena ahāso anuppilāvitattaṃ tatiyaṃ sādhu. **Atthabyāpattī**ti yadā pana attano atthabyāpatti yasavināso hoti, tadā **abyatho** akilamanaṃ catutthaṃ sādhu, tasmā tvaṃ, nārada, ‘‘jhānaṃ me antarahita’’nti mā soci, sace indriyānaṃ vasaṃ na gamissasi, naṭṭhampi te jhānaṃ puna pākatikameva bhavissatīti.

Taṃ puna kāḷadevilena nāradassa ovaditabhāvaṃ ñatvā satthā abhisambuddho hutvā chaṭṭhaṃ gāthamāha –

65. ‘‘Ettāvatetaṃ paṇḍiccaṃ, api so devilo bravi;
Na yito kiñci pāpiyo, yo indriyānaṃ vasaṃ vaje’’ti.

Tassattho – bhikkhave, ettakaṃ etaṃ paṇḍiccaṃ soyaṃ devilo abravi. Yo pana kilesavasena indriyānaṃ vasaṃ vajati, ito añño pāpiyo natthīti.

Atha naṃ sarabhaṅgo āmantetvā ‘‘nārada, idaṃ tāva suṇa, yo hi paṭhamameva kattabbayuttakaṃ na karoti, so araññaṃ paviṭṭhamāṇavako viya socati paridevatī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte ekasmiṃ kāsinigame eko brāhmaṇamāṇavo abhirūpo ahosi thāmasampanno nāgabalo. So cintesi – ‘‘kiṃ me kasikammādīni katvā mātāpitūhi puṭṭhehi, kiṃ puttadārena, kiṃ dānādīhi puññehi katehi, kañci aposetvā kiñci puññaṃ akatvā araññaṃ pavisitvā mige māretvā attānaṃyeva posessāmī’’ti? So pañcāvudhasannaddho himavantaṃ gantvā nānāmige vadhitvā khādanto antohimavante vidhavāya nāma nadiyā tīre giriparikkhittaṃ mahantaṃ pabbatajālaṃ patvā tattha mige vadhitvā aṅgāre pakkamaṃsaṃ khādanto vāsaṃ kappesi. So cintesi ‘‘ahaṃ sabbadā thāmasampanno na bhavissāmi, dubbalakāle araññe carituṃ na sakkhissāmi, idāneva nānāvaṇṇe mige pabbatajālaṃ pavesetvā dvāraṃ yojetvā araññaṃ anāhiṇḍantova yathāruciyā mige vadhitvā khādissāmī’’ti tathā akāsi. Athassa kāle atikkante taṃ kammaṃ matthakappattaṃ diṭṭhadhammavedanīyaṃ jātaṃ, attano hatthapādehi na labhi gantuṃ, aparāparaṃ parivattetuṃ nāsakkhi, neva kiñci khādanīyaṃ bhojanīyaṃ, na pānīyaṃ passi, sarīraṃ milāyi, manussapeto ahosi, gimhakāle pathavī viya sarīraṃ bhijjitvā rājiyo dassesi, so durūpo dussaṇṭhito mahādukkhaṃ anubhavi.

Evaṃ addhāne gate siviraṭṭhe sivirājā nāma ‘‘araññe aṅgārapakkamaṃsaṃ khādissāmī’’ti amaccānaṃ rajjaṃ niyyādetvā pañcāvudhasannaddho araññaṃ pavisitvā mige vadhitvā maṃsaṃ khādamāno anupubbena taṃ padesaṃ patvā taṃ purisaṃ disvā bhītopi satiṃ upaṭṭhapetvā ‘‘kosi tvaṃ ambho purisā’’ti pucchi. ‘‘Sāmi, manussapeto ahaṃ, attano katakammassa phalaṃ anubhomi, tvaṃ pana kosī’’ti? ‘‘Sivirājāhamasmī’’ti. ‘‘Atha kasmā idhāgatosī’’ti? ‘‘Migamaṃsaṃ khādanatthāyā’’ti. Athassa so ‘‘ahampi mahārāja, imināva kāraṇena āgantvā manussapeto jāto’’ti sabbaṃ vitthārena kathetvā attano dukkhitabhāvaṃ rañño ācikkhanto sesagāthā āha –

66. ‘‘Amittānaṃva hatthatthaṃ, sivi pappoti māmiva;
Kammaṃ vijjañca dakkheyyaṃ, vivāhaṃ sīlamaddavaṃ;
Ete ca yase hāpetvā, nibbatto sehi kammehi.

67. ‘‘Sohaṃ sahassajīnova, abandhu aparāyaṇo;
Ariyadhammā apakkanto, yathā peto tathevahaṃ.

68. ‘‘Sukhakāme dukkhāpetvā, āpannosmi padaṃ imaṃ;
So sukhaṃ nādhigacchāmi, ṭhito bhāṇumatāmivā’’ti.

Tattha **amittānaṃva hatthattha**nti amittānaṃ hatthe atthaṃ vināsaṃ viya. **Sivī**ti rājānaṃ ālapati. **Pappoti māmivā**ti mādiso pāpakammena pāpuṇāti, attanova kammena vināsaṃ pāpuṇātīti vuttaṃ hoti. **Kamma**nti kasikammādibhedaṃ ājīvasādhakaṃ kiccaṃ. **Vijja**nti nānappakārakaṃ hatthisippādikaṃ sippaṃ. **Dakkheyya**nti nānappakārena bhoguppādanakosallaṃ. **Vivāha**nti āvāhavivāhasambandhaṃ. **Sīlamaddava**nti pañcavidhasīlañceva muduvacanaṃ hitakāmaṃ pāpanivāraṇaṃ kalyāṇamittatañca. So hi idha maddavoti adhippeto. **Ete ca yase hāpetvā**ti ete ettake yasadāyake dhamme hāpetvā ca. **Nibbatto sehi kammehī**ti attano kammehi nibbatto. Idaṃ vuttaṃ hoti – ahaṃ, mahārāja, imasmiṃ loke issariyadāyakaṃ kattabbayuttakaṃ kammaṃ akatvā sippaṃ asikkhitvā upāyena bhoge anuppādetvā āvāhavivāhaṃ akatvā sīlaṃ arakkhitvā maṃ akiccaṃ karontaṃ pāpanivāraṇasamatthe kalyāṇamitte abhajitvā ime ettake yasadāyakattā ‘‘yase’’ti saṅkhyaṃ gate lokappavattidhamme hāpetvā chaḍḍetvā imaṃ araññaṃ pavisitvā sayaṃ katehi pāpakammehi idāni manussapeto hutvā nibbattosmīti.

Sahassajīnovāti sahassajīnapuriso viyāti attho. Svāhaṃ sammā paṭipajjitvā bhoge uppādeyyaṃ, tehi anekasahassehi bhogehi jitotipi attho. **Aparāyaṇo**ti asaraṇo, nippatiṭṭhoti attho. **Ariyadhammā**ti sappurisadhammato. **Yathā peto**ti yathā mato peto hutvā uppajjeyya, jīvamānoyeva tathā manussapeto jātosmīti attho. **Sukhakāme dukkhāpetvā**ti sukhakāme satte dukkhāpetvā. ‘‘Sukhakāmo’’tipi pāṭho, sayaṃ sukhakāmo paraṃ dukkhāpetvāti attho. **Āpannosmi padaṃ ima**nti evarūpaṃ koṭṭhāsaṃ pattosmi. Pathantipi pāṭho, idaṃ dukkhassa pathabhūtaṃ attabhāvaṃ pattosmīti attho. **Ṭhito bhāṇumatāmivā**ti bhāṇumā vuccati aggi, vītaccikaṅgārehi samantā parikiṇṇo viya sarīre uṭṭhitena mahādāhena dayhanto kāyikacetasikasukhaṃ na vindāmīti vadati.

Evañca pana vatvā ‘‘ahaṃ, mahārāja, sukhakāmo paraṃ dukkhāpetvā diṭṭheva dhamme manussapeto jāto, tasmā tvaṃ pāpaṃ mā kari, attano nagaraṃ gantvā dānādīni puññāni karohī’’ti āha. Rājā tathā katvā saggapuraṃ pūresi. Sarabhaṅgasatthā imaṃ kāraṇaṃ āharitvā tāpasaṃ saññāpesi. So tassa dhammakathāya saṃvegaṃ paṭilabhitvā taṃ vanditvā khamāpetvā kasiṇaparikammaṃ katvā naṭṭhaṃ jhānaṃ paṭipākatikaṃ akāsi. Sarabhaṅgo tassa tattha vasituṃ adatvā taṃ ādāya attano assamaṃ gato.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā nārado ukkaṇṭhitabhikkhu ahosi, nagarasobhiṇī purāṇadutiyikā, sālissaro sāriputto, meṇḍissaro kassapo, pabbato anuruddho, kāḷadevilo kaccāyano, anupiyo ānando, kisavaccho mahāmoggallāno, sarabhaṅgo pana ahameva ahosinti.

Indriyajātakavaṇṇanā sattamā.

[424] 8. Ādittajātakavaṇṇanā

Ādittasminti idaṃ satthā jetavane viharanto asadisadānaṃ ārabbha kathesi. Asadisadānaṃ **mahāgovindasuttavaṇṇanāto** (dī. ni. aṭṭha. 2.296) vitthāretvā kathetabbaṃ. Tassa pana dinnadivasato dutiyadivase dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, kosalarājā vicinitvāva, puññakkhettaṃ ñatvā buddhappamukhassa ariyasaṅghassa asadisadānaṃ adāsī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘anacchariyaṃ, bhikkhave, rañño vicinitvā anuttare puññakkhette dānapatiṭṭhāpanaṃ, porāṇakapaṇḍitāpi vicinitvāva mahādānaṃ adaṃsū’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte siviraṭṭhe roruvanagare roruvamahārājā nāma dasa rājadhamme akopetvā catūhi saṅgahavatthūhi janaṃ saṅgaṇhanto mahājanassa mātāpituṭṭhāne ṭhatvā kapaṇaddhikavanibbakayācakādīnaṃ mahādānaṃ pavattesi. Tassa samuddavijayā nāma aggamahesī ahosi paṇḍitā ñāṇasampannā. So ekadivasaṃ dānaggaṃ olokento ''mayhaṃ dānaṃ dussīlā lolasattā bhuñjanti, taṃ maṃ na hāseti, ahaṃ kho pana sīlavantānaṃ aggadakkhiṇeyyānaṃ paccekabuddhānaṃ dātukāmo, te ca himavantapadese vasanti, ko nu kho te nimantetvā ānessati, kaṃ pesessāmī''ti cintetvā tamatthaṃ deviyā ārocesi. Atha naṃ sā āha ''mahārāja, mā cintayittha, amhākaṃ dātabbadānabalena sīlabalena saccabalena pupphāni pesetvā paccekabuddhe nimantetvā tesaṃ āgatakāle sabbaparikkhārasampannadānaṃ dassāmā''ti. Rājā ''sādhū''ti sampaṭicchitvā ''sakalanagaravāsino sīlaṃ samādiyantū''ti nagare bheriṃ carāpetvā sayampi saparijano uposathaṅgāni adhiṭṭhāya mahādānaṃ pavattetvā sumanapupphapuṇṇaṃ suvaṇṇasamuggaṃ gāhāpetvā pāsādā oruyha rājaṅgaṇe ṭhatvā pañcaṅgāni pathaviyaṃ patiṭṭhāpetvā pācīnadisābhimukho vanditvā ''pācīnadisāya arahante vandāmi, sace amhākaṃ koci guṇo atthi, amhesu anukampaṃ katvā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhathā''ti vatvā satta pupphamuṭṭhiyo khipi. Pācīnadisāya paccekabuddhānaṃ abhāvena punadivase nāgamiṃsu. Dutiyadivase dakkhiṇadisaṃ namassi, tatopi nāgatā. Tatiyadivase pacchimadisaṃ namassi, tatopi nāgatā. Catutthadivase uttaradisaṃ namassi, namassitvā ca pana ''uttarahimavantapadesavāsino paccekabuddhā amhākaṃ bhikkhaṃ gaṇhantū''ti satta pupphamuṭṭhiyo vissajjesi. Pupphāni gantvā nandamūlakapabbhāre pañcannaṃ paccekabuddhasatānaṃ upari patiṃsu.

Te āvajjamānā raññā attano nimantitabhāvaṃ ñatvā punadivase satta paccekabuddhe āmantetvā ''mārisā, rājā vo nimanteti, tassa saṅgahaṃ karothā''ti vadiṃsu. Satta paccekabuddhā ākāsenāgantvā rājadvāre otariṃsu. Te disvā rājā somanassajāto vanditvā pāsādaṃ āropetvā mahantaṃ sakkāraṃ katvā dānaṃ datvā bhattakiccapariyosāne punadivasatthāya punadivasatthāyāti evaṃ cha divase nimantetvā sattame divase sabbaparikkhāradānaṃ sajjetvā sattaratanakhacitāni mañcapīṭhādīni paññapetvā ticīvarādike sabbasamaṇaparibhoge sattannaṃ paccekabuddhānaṃ santike ṭhapetvā ''mayaṃ ime parikkhāre tumhākaṃ demā''ti vatvā tesaṃ bhattakiccapariyosāne rājā ca devī ca ubhopi namassamānā aṭṭhaṃsu. Atha nesaṃ anumodanaṃ karonto saṅghatthero dve gāthā abhāsi –

69. ''Ādittasmiṃ agārasmiṃ, yaṃ nīharati bhājanaṃ;
Taṃ tassa hoti atthāya, no ca yaṃ tattha ḍayhati.

70. ''Evamādīpito loko, jarāya maraṇena ca;
Nīharetheva dānena, dinnaṃ hoti sunīhata''nti.

Tattha **ādittasmi**nti taṅkhaṇe pajjalite. **Bhājana**nti upakaraṇaṃ. **No ca yaṃ tattha ḍayhatī**ti yaṃ pana tattha ḍayhati, antamaso tiṇasanthāropi, sabbaṃ tassa anupakaraṇameva hoti. **Jarāya maraṇena cā**ti desanāsīsametaṃ, atthato panesa ekādasahi aggīhi ādīpito nāma. **Nīharethevā**ti tato ekādasati aggīhi pajjalitalokā dasavidhadānavatthubhedaṃ taṃ taṃ parikkhāradānaṃ cetanāya nikkaḍḍhetheva. **Dinnaṃ hotī**ti appaṃ vā bahuṃ vā yaṃ dinnaṃ, tadeva sunīhataṃ nāma hotīti.

Evaṃ saṅghatthero anumodanaṃ katvā ''appamatto hohi, mahārājā''ti rañño ovādaṃ datvā ākāse uppatitvā pāsādakaṇṇikaṃ dvidhā katvā gantvā nandamūlakapabbhāreyeva otari. Tassa dinnaparikkhāropi teneva saddhiṃ uppatitvā nandamūlakapabbhāreyeva otari. Rañño ca deviyā ca sakalasarīraṃ pītiyā puṇṇaṃ ahosi. Evaṃ tasmiṃ gate avasesāpi –

71. ''Yo dhammaladdhassa dadāti dānaṃ, uṭṭhānavīriyādhigatassa jantu;
Atikkamma so vetaraṇiṃ yamassa, dibbāni ṭhānāni upeti macco.

72. ''Dānañca yuddhañca samānamāhu, appāpi santā bahuke jinanti;
Appampi ce saddahāno dadāti, teneva so hoti sukhī parattha.

73. ‘‘Viceyya dānaṃ sugatappasatthaṃ, ye dakkhiṇeyyā idha jīvaloke;
Etesu dinnāni mahapphalāni, bījāni vuttāni yathā sukhette.

74. ‘‘Yo pāṇabhūtāni aheṭhayaṃ caraṃ, parūpavādā na karoti pāpaṃ;
Bhīruṃ pasaṃsanti na tattha sūraṃ, bhayā hi santo na karonti pāpaṃ.

75. ‘‘Hīnena brahmacariyena, khattiye upapajjati;
Majjhimena ca devattaṃ, uttamena visujjhati.

76. ‘‘Addhā hi dānaṃ bahudhā pasatthaṃ, dānā ca kho dhammapadaṃva seyyo;
Pubbeva hi pubbatareva santo, nibbānamevajjhagamuṃ sapaññā’’ti. –

Evamekekāya gāthāya anumodanaṃ katvā tatheva agamiṃsu saddhiṃ parikkhārehi.

Tattha **dhammaladdhassā**ti khīṇāsavaṃ ādiṃ katvā yāva sukkhavipassakayogāvacaro puggalo dhammassa laddhattā dhammaladdho nāma. Sveva uṭṭhānavīriyena tassa dhammassa adhigatattā uṭṭhānavīriyādhigato nāma. Tassa puggalassa yo jantu dadāti dānanti attho, dhammena laddhassa uṭṭhānasaṅkhātena vīriyena adhigatassa deyyadhammassa aggaṃ gahetvā yo jantu sīlavantesu dānaṃ dadātītipi attho. Upayogatthe vā sāmivacanaṃ katvāpettha attho veditabbo. **Vetaraṇi**nti desanāsīsametaṃ, aṭṭha mahāniraye soḷasa ca ussade atikkamitvāti attho. **Dibbāni ṭhānāni upetī**ti devaloke uppajjati.

Samānamāhūti sadisaṃ vadanti. Khayabhīrukassa hi dānaṃ natthi, bhayabhīrukassa yuddhaṃ natthi. Jīvite ālayaṃ vijahitvā yujjantova yujjhituṃ sakkoti, bhogesu ālayaṃ vijahitvā dāyako dātuṃ sakkoti, teneva taṃ ubhayaṃ ‘‘samāna’’nti vadanti. **Appāpi santā**ti thokāpi samānā pariccattajīvitā bahuke jinanti, evameva appāpi muñcacetanā bahumpi maccheracittaṃ lobhādiṃ vā kilesagahanaṃ jināti. **Appampi ce**ti thokampi ce deyyadhammaṃ kammañca phalañca saddahanto deti. **Teneva so**ti tena parittadeyyadhammavatthukena parittakenāpi cāgena so parattha sukhī hoti, mahārājāti.

Viceyya dānanti dakkhiṇañca dakkhiṇeyyañca vicinitvā dinnadānaṃ. Tattha yaṃ vā taṃ vā adatvā aggaṃ paṇītaṃ deyyadhammaṃ vicinitvā dadanto dakkhiṇaṃ vicināti nāma, yesaṃ tesaṃ vā adatvā sīlādiguṇasampanne vicinitvā tesaṃ dadanto dakkhiṇeyyaṃ vicināti nāma. **Sugatappasattha**nti evarūpaṃ dānaṃ buddhehi pasatthaṃ. Tattha dakkhiṇeyyavicinanaṃ dassetuṃ **‘‘ye dakkhiṇeyyā’’**tiādi vuttaṃ. Tattha **dakkhiṇeyyā**ti dakkhiṇāya anucchavikā buddhādayo.

Pāṇabhūtānīti pāṇasaṅkhātāni bhūtāni. **Aheṭhayaṃ cara**nti kāruññena aviheṭhayanto caramāno. **Parūpavādā**ti parūpavādabhayena pāpaṃ na karoti. **Bhīru**nti upavādabhīrukaṃ. **Na tattha sūra**nti yo pana ayonisomanasikārena tasmiṃ upavāde sūro hoti, taṃ paṇḍitā nappasaṃsanti. **Bhayā hī**ti upavādabhayena hi paṇḍitā pāpaṃ na karonti.

Hīnena brahmacariyenāti bāhiratitthāyatane tāva methunaviratisīlamattakaṃ hīnaṃ brahmacariyaṃ nāma, tena khattiyakule uppajjati. Jhānassa upacāramattaṃ majjhimaṃ, tena devaloke uppajjati. Aṭṭha samāpattiyo uttamaṃ, tena brahmaloke uppajjanto visujjhati nāma. Sāsane pana sīlavantasseva ekaṃ devanikāyaṃ paṇidhāya brahmacariyaṃ hīnaṃ nāma, parisuddhasīlasseva samāpattinibbattanaṃ majjhimaṃ nāma, parisuddhasīle ṭhatvā vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattuppatti uttamaṃ nāma.

Osānagāthāya ayamattho – mahārāja, kiñcāpi ekaṃseneva dānaṃ bahudhā pasatthaṃ vaṇṇitaṃ, dānato pana samathavipassanāsaṅkhātaṃ nibbānasaṅkhātañca dhammakoṭṭhāsabhūtaṃ dhammapadameva uttaritaraṃ. Kiṃkāraṇā? Pubbeva hi imasmiṃ kappe kassapadasabalādayo pubbatareva vessabhūdasabalādayo santo sappurisā sapaññā samathavipassanaṃ bhāvetvā nibbānameva

ajjhagamuṃ adhigatāti.

Evaṃ satta paccekabuddhā anumodanāya rañño amatamahānibbānaṃ vaṇṇetvā rājānaṃ appamādena ovaditvā vuttanayeneva attano vasanaṭṭhānameva gatā. Rājāpi saddhiṃ aggamahesiyā dānaṃ datvā yāvajīvaṃ ṭhatvā tato cavitvā saggapuraṃ pūresi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ‘‘evaṃ pubbepi paṇḍitā viceyya dānaṃ adaṃsū’’ti vatvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā paccekabuddhā parinibbāyiṃsu, samuddavijayā rāhulamātā ahosi, roruvamahārājā pana ahameva ahosi’’nti.

Ādittajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[425] 9. Aṭṭhānajātakavaṇṇanā

Gaṅgā kumudinīti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi bhikkhuṃ satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kiṃkāraṇā’’ti vatvā ‘‘kilesavasenā’’ti vutte ‘‘bhikkhu mātugāmo nāma akataññū mittadubbhī avissāsanīyo. Atīte paṇḍitā devasikaṃ sahassaṃ dentāpi mātugāmaṃ tosetuṃ nāsakkhiṃsu. Sā ekadivasamattaṃ sahassaṃ alabhitvāva te gīvāyaṃ gāhāpetvā nīharāpesi, evaṃ akataññū mātugāmo, mā tassa kāraṇā kilesavasaṃ gacchā’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente tassa ca putto brahmadattakumāro, bārāṇasiseṭṭhino ca putto mahādhanakumāro nāma. Te ubhopi sahapaṃsukīḷakā sahāyakā ahesuṃ, ekācariyakuleyeva sippaṃ gaṇhiṃsu. Rājakumāro pitu accayena rajje patiṭṭhāsi, seṭṭhiputtopissa santikeyeva ahosi. Bārāṇasiyañca ekā nagarasobhiṇī vaṇṇadāsī abhirūpā ahosi sobhaggappattā. Seṭṭhiputto devasikaṃ sahassaṃ datvā niccakāle tāyeva saddhiṃ abhiramanto pitu accayena seṭṭhiṭṭhānaṃ labhitvāpi na taṃ vijahi, tatheva devasikaṃ sahassaṃ datvā abhirami. Seṭṭhiputto divasassa tayo vāre rājupaṭṭhānaṃ gacchati. Athassa ekadivasaṃ rājupaṭṭhānaṃ gatassa raññā saddhiṃ samullapantasseva sūriyo atthaṅgami, andhakāraṃ jātaṃ. So rājakulā nikkhamitvā ‘‘idāni gehaṃ gantvā āgamanavelā natthi, nagarasobhiṇiyāyeva gehaṃ gamissāmī’’ti upaṭṭhāke uyyojetvā ekakova tassā gehaṃ pāvisi. Atha naṃ sā disvā ‘‘ayyaputta, sahassaṃ ābhata’’nti āha. ‘‘Bhadde, ahaṃ ajjeva ativikālo jāto, tasmā gehaṃ agantvā manusse uyyojetvā ekakova paviṭṭhosmi, sve pana te dve sahassāni dassāmī’’ti.

Sā cintesi ‘‘sacāhaṃ ajja okāsaṃ karissāmi, aññesupi divasesu tucchahatthakova āgamissati, evaṃ me dhanaṃ parihāyissati, na dānissa okāsaṃ karissāmī’’ti. Atha naṃ evamāha ‘‘sāmi, mayaṃ vaṇṇadāsiyo nāma, amhākaṃ sahassaṃ adatvā keḷi nāma natthī’’ti. ‘‘Bhadde, sve diguṇaṃ āharissāmī’’ti punappunaṃ yāci. Nagarasobhiṇī dāsiyo āṇāpesi ‘‘etassa idha ṭhatvā maṃ oloketuṃ mā adattha, gīvāyaṃ taṃ gahetvā nīharitvā dvāraṃ pidahathā’’ti. Taṃ sutvā dāsiyo tathā kariṃsu. Atha so cintesi ‘‘ahaṃ imāya saddhiṃ asītikoṭidhanaṃ khādiṃ, sā maṃ ekadivasaṃ tucchahatthaṃ disvā gīvāyaṃ gahetvā nīharāpesi, aho mātugāmo nāma pāpo nillajjo akataññū mittadubbhī’’ti. So mātugāmassa aguṇaṃ anussarantova virajji, paṭikūlasaññaṃ paṭilabhi, gharāvāsepi ukkaṇṭhito ‘‘kiṃ me gharāvāsena, ajjeva nikkhamitvā pabbajissāmī’’ti puna gehaṃ agantvā rājānampi adisvāva nagarā nikkhamitvā araññaṃ pavisitvā gaṅgātīre assamaṃ māpetvā isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo uppādetvā vanamūlaphalāhāro tattha vāsaṃ kappesi.

Rājā taṃ apassanto ‘‘kahaṃ mama sahāyo’’ti pucchi. Nagarasobhiṇiyāpi katakammaṃ sakalanagare pākaṭaṃ jātaṃ. Athassa tamatthaṃ ācikkhitvā ‘‘iti te deva, sahāyo lajjāya gharampi agantvā araññaṃ pavisitvā pabbajito bhavissatī’’ti āhaṃsu. Rājā taṃ sutvā nagarasobhiṇiṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ ekadivasaṃ sahassaṃ alabhitvā mama sahāyaṃ gīvāyaṃ gāhāpetvā nīharāpesī’’ti pucchi. ‘‘Saccaṃ, devā’’ti. ‘‘Pāpe jammī, sīghaṃ mama sahāyassa gataṭṭhānaṃ gantvā taṃ ānehi, no ce ānessasi, jīvitaṃ te natthī’’ti. Sā rañño vacanaṃ sutvā bhītā rathaṃ āruyha mahantena parivārena nagarā nikkhamitvā tassa vasanaṭṭhānaṃ pariyesantī sutavasena taṃ ṭhānaṃ sutvā tattha

gantvā vanditvā ‘‘ayya, mayā andhabālabhāvena kataṃ dosaṃ khamatha, ahaṃ na punevaṃ karissāmī’’ti yācitvā ‘‘sādhu, khamāmi te, natthi me tayi āghāto’’ti vutte ‘‘sace me khamatha, mayā saddhiṃ rathaṃ abhiruhatha, nagaraṃ gacchissāma, gatakāle yaṃ mama ghare dhanaṃ atthi, sabbaṃ dassāmī’’ti āha. So tassā vacanaṃ sutvā ‘‘bhadde, idāni tayā saddhiṃ gantuṃ na sakkā, yadā pana imasmiṃ loke yena na bhavitabbaṃ, taṃ bhavissati, api nāma tadā gaccheyya’’nti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

77. ‘‘Gaṅgā kumudinī santā, saṅkhavaṇṇā ca kokilā;
Jambū tālaphalaṃ dajjā, atha nūna tadā siyā’’ti.

Tassattho – bhadde, yathā hi kumudasarā kumudehi sañchannā tiṭṭhanti, tatheva sace sakalāpi mahāgaṅgā kumudinī sīghasotaṃ pahāya santā upasantā siyā, sabbe kokilā ca saṅkhavaṇṇā bhaveyyuṃ, sabbo jamburukkho ca tālaphalaṃ dadeyya. **Atha nūna tadā siyā**ti atha tādise kāle amhākampi samāgamo nūna siyā, bhaveyya nāmāti vuttaṃ hoti.

Evañca vatvā punapi tāya ‘‘ehi, ayya, gacchāmā’’ti vutte ‘‘gacchissāmā’’ti vatvā ‘‘kasmiṃ kāle’’ti vutte ‘‘asukasmiñca asukasmiñcā’’ti vatvā sesagāthā abhāsi –

78. ‘‘Yadā kacchapalomānaṃ, pāvāro tividho siyā;
Hemantikaṃ pāvuraṇaṃ, atha nūna tadā siyā.

79. ‘‘Yadā makasapādānaṃ, aṭṭālo sukato siyā;
Daḷho ca avikampī ca, atha nūna tadā siyā.

80. ‘‘Yadā sasavisāṇānaṃ, nisseṇī sukatā siyā;
Saggassārohaṇatthāya, atha nūna tadā siyā.

81. ‘‘Yadā nisseṇimāruyha, candaṃ khādeyyu mūsikā;
Rāhuñca paripāteyyuṃ, atha nūna tadā siyā.

82. ‘‘Yadā surāghaṭaṃ pitvā, makkhikā gaṇacāriṇī;
Aṅgāre vāsaṃ kappeyyuṃ, atha nūna tadā siyā.

83. ‘‘Yadā bimboṭṭhasampanno, gadrabho sumukho siyā;
Kusalo naccagītassa, atha nūna tadā siyā.

84. ‘‘Yadā kākā ulūkā ca, mantayeyyuṃ rahogatā;
Aññamaññaṃ pihayyeyyuṃ, atha nūna tadā siyā.

85. ‘‘Yadā muḷālapattānaṃ, chattaṃ thirataraṃ siyā;
Vassassa paṭighātāya, atha nūna tadā siyā.

86. ‘‘Yadā kulako sakuṇo, pabbataṃ gandhamādanaṃ;
Tuṇḍenādāya gaccheyya, atha nūna tadā siyā.

87. ‘‘Yadā sāmuddikaṃ nāvaṃ, sayantaṃ savaṭākaraṃ;
Ceṭo ādāya gaccheyya, atha nūna tadā siyā’’ti.

Tattha **tividho**ti eko kacchapalomamayena pupphena, eko tūlena, eko ubhayenāti evaṃ tippakāro. **Hemantikaṃ pāvuraṇa**nti himapātasamaye pāvuraṇāya bhavituṃ samattho. **Atha nūna tadā siyā**ti atha tasmiṃ kāle mama tayā saddhiṃ ekaṃseneva saṃsaggo siyā. Evaṃ sabbattha pacchimapadaṃ

yojetabbaṃ. **Aṭṭālo sukato**ti abhiruhitvā yujjhantaṃ purisasataṃ dhāretuṃ yathā sakkoti, evaṃ sukato. **Paripāteyyu**nti palāpeyyuṃ. **Aṅgāre**ti vītaccikaṅgārasanthare. **Vāsaṃ kappeyyu**nti ekekaṃ surāghaṭaṃ pivitvā mattā vaseyyuṃ. **Bimboṭṭhasampanno**ti bimbaphalasadisehi oṭṭhehi samannāgato. **Sumukho**ti suvaṇṇaādāsasadiso mukho. **Pihayeyyu**nti aññamaññassa sampattiṃ icchantā pihayeyyuṃ pattheyyuṃ. **Muḷālapattāna**nti saṇhānaṃ muḷālagacchapattānaṃ. **Kulako**ti eko khuddakasakuṇo. **Sāmuddika**nti samuddapakkhandanamahānāvaṃ. **Sayantaṃ savaṭākara**nti yantena ceva vaṭākarena ca saddhiṃ sabbasambhārayuttaṃ. **Ceṭo ādāyā**ti yadā evarūpaṃ nāvaṃ khuddako gāmadārako hatthena gahetvā gaccheyyāti attho.

Iti mahāsatto iminā aṭṭhānaparikappena ekādasa gāthā abhāsi. Taṃ sutvā nagarasobhiṇī mahāsattaṃ khamāpetvā nagaraṃ gantvā rañño taṃ kāraṇaṃ ārocetvā attano jīvitaṃ yācitvā gaṇhi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ‘‘evaṃ bhikkhu mātugāmo nāma akataññū mittadubbhī’’ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā rājā ānando ahosi, tāpaso pana ahameva ahosinti.

Aṭṭhānajātakavaṇṇanā navamā.

[426] 10. Dīpijātakavaṇṇanā

Khamanīyaṃ yāpanīyanti idaṃ satthā veḷuvane viharanto ekaṃ eḷikaṃ ārabbha kathesi. Ekasmiñhi samaye mahāmoggallānatthero giriparikkhitte ekadvāre giribbajasenāsane vihāsi. Dvārasamīpeyevassa caṅkamo ahosi. Tadā eḷakapālakā ‘‘eḷakā ettha carantū’’ti giribbajaṃ pavesetvā kīḷantā viharanti. Tesu ekadivasaṃ sāyaṃ āgantvā eḷake gahetvā gacchantesu ekā eḷikā dūre caramānā eḷake nikkhamante adisvā ohīyi. Taṃ pacchā nikkhamantiṃ eko dīpiko disvā ‘‘khādissāmi na’’nti giribbajadvāre aṭṭhāsi. Sāpi ito cito ca olokentī taṃ disvā ‘‘esa maṃ māretvā khāditukāmatāya ṭhito, sace nivattitvā palāyissāmi, jīvitaṃ me natthi, ajja mayā purisakāraṃ kātuṃ vaṭṭatī’’ti cintetvā siṅgāni ukkhipitvā tassa abhimukhaṃ vegena pakkhanditvā dīpikassa ‘‘ito gaṇhissāmi, ito gaṇhissāmī’’ti vipphandatova gahaṇaṃ anupagantvā vegena palāyitvā eḷakānaṃ antaraṃ pāvisi. Atha thero taṃ tesaṃ kiriyaṃ disvā punadivase gantvā tathāgatassa ārocetvā ‘‘evaṃ bhante, sā eḷikā attano upāyakusalatāya parakkamaṃ katvā dīpikato muccī’’ti āha. Satthā ‘‘moggallāna, idāni tāva so dīpiko taṃ gahetuṃ nāsakkhi, pubbe pana naṃ viravantiṃ māretvā khādī’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte magadharaṭṭhe bodhisatto ekasmiṃ gāme mahābhogakule nibbattitvā vayappatto kāme pahāya isipabbajjaṃ pabbajitvā jhānābhiññāyo nibbattetvā ciraṃ himavante vasitvā loṇambilasevanatthāya rājagahaṃ gantvā ekasmiṃyeva giribbaje paṇṇasālaṃ māpetvā vāsaṃ kappesi. Tadā imināva niyāmena eḷakapālakesu eḷake carantesu ekadivasaṃ evameva ekaṃ eḷikaṃ pacchā nikkhamantiṃ disvā eko dīpiko ‘‘khādissāmi na’’nti dvāre aṭṭhāsi. Sāpi taṃ disvā ‘‘ajja mayhaṃ jīvitaṃ natthi, ekenupāyena iminā saddhiṃ madhurapaṭisanthāraṃ katvā hadayamassa mudukaṃ janetvā jīvitaṃ rakkhissāmī’’ti cintetvā dūratova tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karontī āgacchamānā paṭhamaṃ gāthamāha –

88. ‘‘Khamanīyaṃ yāpanīyaṃ, kacci mātula te sukhaṃ;
Sukhaṃ te ammā avaca, sukhakāmāva te maya’’nti.

Tattha **sukhaṃ te ammā**ti mayhaṃ mātāpi ‘‘tumhākaṃ sukhaṃ puccheyyāsī’’ti ajja maṃ avacāti attho. **Maya**nti mātula mayampi tumhākaṃ sukhaṃ eva icchāmāti.

Taṃ sutvā dīpiko ‘‘ayaṃ dhuttikā maṃ mātulavādena vañcetukāmā, na me kakkhaḷabhāvaṃ jānātī’’ti cintetvā dutiyaṃ gāthamāha –

89. ‘‘Naṅguṭṭhaṃ me avakkamma, heṭhayitvāna eḷike;

Sājja mātulavādena, muñcitabbā nu maññasī''ti.

Tassattho – tvaṃ mama naṅguṭṭhamaṇḍalaṃ akkamitvā heṭhayitvā āgacchasi, sā tvaṃ ''ajja mātulavādena muñcitabbāhamasmī''ti maññasi nu, evaṃ maññasi maññeti.

Taṃ sutvā itarā ''mātula, mā evaṃ karī''ti vatvā tatiyaṃ gāthamāha –

90. ''Puratthāmukho nisinnosi, ahaṃ te mukhamāgatā;
Pacchato tuyhaṃ naṅguṭṭhaṃ, kathaṃ khvāhaṃ avakkami''nti.

Tattha **mukha**nti abhimukhaṃ. **Kathaṃ khvāhaṃ avakkami**nti tava pacchato ṭhitaṃ ahaṃ kathaṃ avakkaminti attho.

Atha naṃ so ''kiṃ kathesi eḷike, mama naṅguṭṭhassa aṭṭhitaṭṭhānaṃ nāma natthī''ti vatvā catutthaṃ gāthamāha –

91. ''Yāvatā caturo dīpā, sasamuddā sapabbatā;
Tāvatā mayhaṃ naṅguṭṭhaṃ, kathaṃ kho taṃ vivajjayī''ti.

Tattha tāvatāti ettakaṃ ṭhānaṃ mama naṅguṭṭhaṃ parikkhipitvā gatanti vadati.

Taṃ sutvā eḷikā ''ayaṃ pāpo madhurakathāya na allīyati, paṭisattu hutvā tassa kathessāmī''ti vatvā pañcamaṃ gāthamāha –

92. ''Pubbeva metamakkhiṃsu, mātā pitā ca bhātaro;
Dīghaṃ duṭṭhassa naṅguṭṭhaṃ, sāmhi vehāyasāgatā''ti.

Tattha **akkhiṃsū**ti pubbeva me etaṃ mātā ca pitā ca bhātaro ca ācikkhiṃsu. **Sāmhī**ti sā ahaṃ ñātakānaṃ santikā tava naṅguṭṭhassa dīghabhāvaṃ sutvā tava naṅguṭṭhaṃ pariharantī **vehāyasā** ākāsena āgatāti.

Atha naṃ so ''jānāmi te ahaṃ ākāsena āgatabhāvaṃ, evaṃ āgacchantī pana mayhaṃ bhakkhe nāsetvā āgatāsī''ti vatvā chaṭṭhaṃ gāthamāha –

93. ''Tañca disvāna āyantiṃ, antalikkhasmi eḷike;
Migasaṅgho palāyittha, bhakkho me nāsito tayā''ti.

Taṃ sutvā itarā maraṇabhayabhītā aññaṃ kāraṇaṃ āharituṃ asakkontī ''mātula, mā evarūpaṃ kakkhaḷakammaṃ kari, jīvitaṃ me dehī''ti vilapi. Itaropi naṃ vilapantiññeva khandhe gahetvā māretvā khādi.

94. ''Iccevaṃ vilapantiyā, eḷakiyā ruhagghaso;
Galakaṃ anvāvamaddi, natthi duṭṭhe subhāsitaṃ.

95. ''Neva duṭṭhe nayo atthi, na dhammo na subhāsitaṃ;
Nikkamaṃ duṭṭhe yuñjetha, so ca sabbhiṃ na rañjatī''ti. –

Imā dve abhisambuddhagāthā –

Tattha **ruhagghaso**ti ruhirabhakkho lohitapāyī sāhasikadīpiko. **Galakaṃ anvāvamaddī**ti gīvaṃ maddi, ḍaṃsitvā phālesīti attho. **Nayo**ti kāraṇaṃ. **Dhammo**ti sabhāvo. **Subhāsita**nti sukathitavacanaṃ,

sabbametaṃ duṭṭhe natthīti attho. **Nikkamaṃ duṭṭhe yuñjethā**ti bhikkhave, duṭṭhapuggale parakkamameva yuñjeyya. **So ca sabbhiṃ na rañjatī**ti so pana puggalo sabbhiṃ sundaraṃ subhāsitaṃ na rañjati, na piyāyatīti attho. Tāpaso tesaṃ kiriyaṃ sabbaṃ addasa.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā eḷikāva etarahi eḷikā ahosi, dīpikopi etarahi dīpikova, tāpaso pana ahameva ahosi’’nti.

Dīpijātakavaṇṇanā dasamā.

Jātakuddānaṃ –

Kaccānī aṭṭhasaddañca, sulasā ca sumaṅgalaṃ;
Gaṅgamālañca cetiyaṃ, indriyañceva ādittaṃ;
Aṭṭhānañceva dīpi ca, dasa aṭṭhanipātake.

Aṭṭhakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Navakanipāto

[427] 1. Gijjhajātakavaṇṇanā

Parisaṅkupatho nāmāti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ dubbacabhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira eko kulaputto niyyānikasāsane pabbajitvāpi atthakāmehi ācariyupajjhāyehi ceva sabrahmacārīhi ca ‘‘evaṃ te abhikkamitabbaṃ, evaṃ paṭikkamitabbaṃ, evaṃ ālokitabbaṃ, evaṃ vilokitabbaṃ, evaṃ samiñjitabbaṃ, evaṃ pasāritabbaṃ, evaṃ nivāsetabbaṃ, evaṃ pārupitabbaṃ, evaṃ patto gahetabbo, yāpanamattaṃ bhattaṃ gahetvā paccavekkhitvāva paribhuñjitabbaṃ, indriyesu guttadvārena bhojane mattaññunā jāgariyamanuyuttena bhavitabbaṃ, idaṃ āgantukavattaṃ nāma jānitabbaṃ, idaṃ gamikavattaṃ nāma, imāni cuddasa khandhakavattāni, asīti mahāvattāni. Tattha te sammā vattitabbaṃ, ime terasa dhutaṅgaguṇā nāma, ete samādāya vattitabba’’nti ovadiyamāno dubbaco ahosi akkhamo appadakkhiṇaggāhī anusāsaniṃ. ‘‘Ahaṃ tumhe na vadāmi, tumhe pana maṃ kasmā vadatha, ahameva attano atthaṃ vā anatthaṃ vā jānissāmī’’ti attānaṃ avacanīyaṃ akāsi. Athassa dubbacabhāvaṃ ñatvā bhikkhū dhammasabhāyaṃ aguṇakathaṃ kathentā nisīdiṃsu. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu dubbacosī’’ti pucchitvā ‘‘sacca’’nti vutte ‘‘kasmā bhikkhu evarūpe niyyānikasāsane pabbajitvā atthakāmānaṃ vacanaṃ na karosi, pubbepi tvaṃ paṇḍitānaṃ vacanaṃ akatvā verambhavātamukhe cuṇṇavicuṇṇo jāto’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte gijjhakūṭe pabbate bodhisatto gijjhayoniyaṃ nibbatti. Putto panassa supatto nāma gijjharājā anekasahassagijjhaparivāro thāmasampanno ahosi. So mātāpitaro posesi, thāmasampannattā pana atidūraṃ uppatati. Atha naṃ pitā ‘‘tāta, ettakaṃ nāma ṭhānaṃ atikkamitvā na gantabba’’nti ovadi. So ‘‘sādhū’’ti vatvāpi ekadivasaṃ pana vuṭṭhe deve gijjhehi saddhiṃ uppatitvā sese ohāya atibhūmiṃ gantvā verambhavātamukhaṃ patvā cuṇṇavicuṇṇabhāvaṃ pāpuṇi. Satthā tamatthaṃ dassento abhisambuddho hutvā imā gāthā abhāsi –

1. ‘‘Parisaṅkupatho nāma, gijjhapantho sanantano;
Tatrāsi mātāpitaro, gijjho posesi jiṇṇake;
Tesaṃ ajagaramedaṃ, accahāsi bahuttaso.

2. ‘‘Pitā ca puttaṃ avaca, jānaṃ uccaṃ papātinaṃ;
Supattaṃ thāmasampannaṃ, tejassiṃ dūragāminaṃ.

3. ‘‘Pariplavantaṃ pathaviṃ, yadā tāta vijānahi;
Sāgarena parikkhittaṃ, cakkaṃva parimaṇḍalaṃ;
Tato tāta nivattassu, māssu etto paraṃ gami.

4. ‘‘Udapattosi vegena, balī pakkhī dijuttamo;
Olokayanto vakkaṅgo, pabbatāni vanāni ca.

5. ‘‘Addassa pathaviṃ gijjho, yathāsāsi pitussutaṃ;
Sāgarena parikkhittaṃ, cakkaṃva parimaṇḍalaṃ.

6. ‘‘Tañca so samatikkamma, paramevaccavattatha;
Tañca vātasikhā tikkhā, accahāsi baliṃ dijaṃ.

7. ‘‘Nāsakkhātigato poso, punadeva nivattituṃ;
Dijo byasanamāpādi, verambhānaṃ vasaṃ gato.

8. ‘‘Tassa puttā ca dārā ca, ye caññe anujīvino;
Sabbe byasanamāpāduṃ, anovādakare dije.

9. ‘‘Evampi idha vuḍḍhānaṃ, yo vākyaṃ nāvabujjhati;
Atisīmacaro ditto, gijjhovātītasāsano;
Sa ve byasanaṃ pappoti, akatvā vuḍḍhasāsana’’nti.

Tattha **parisaṅkupatho**ti saṅkupatho. Manussā hiraññasuvaṇṇatthāya gacchantā tasmiṃ padese khāṇuke koṭṭetvā tesu rajjuyo bandhitvā gacchanti, tena so gijjhapabbate jaṅghamaggo ‘‘saṅkupatho’’ti vuccati. **Gijjhapantho**ti gijjhapabbatamatthake mahāmaggo. **Sanantano**ti porāṇo. **Tatrāsī**ti tasmiṃ gijjhapabbatamatthake saṅkupathe eko gijjho āsi, so jiṇṇake mātāpitaro posesi. **Ajagarameda**nti ajagarānaṃ medaṃ. **Accahāsī**ti ativiya āhari. **Bahuttaso**ti bahuso. **Jānaṃ uccaṃ papātina**nti ‘‘putto te atiuccaṃ ṭhānaṃ laṅghatī’’ti sutvā ‘‘ucce papātī aya’’nti jānanto. **Tejassi**nti purisatejasampannaṃ. **Dūragāmina**nti teneva tejena dūragāmiṃ. **Pariplavanta**nti uppalapattaṃ viya udake uplavamānaṃ. **Vijānahī**ti vijānāsi. **Cakkaṃva parimaṇḍala**nti yasmiṃ te padese ṭhitassa samuddena paricchinno jambudīpo cakkamaṇḍalaṃva paññāyati, tato tāta nivattāhīti ovadanto evamāha.

Udapattosīti pitu ovādaṃ akatvā ekadivasaṃ gijjhehi saddhiṃ uppatito te ohāya pitarā kathitaṭṭhānaṃ agamāsi. **Olokayanto**ti taṃ ṭhānaṃ patvā heṭṭhā olokento. **Vakkaṅgo**ti vaṅkagīvo. **Yathāsāsi pitussuta**nti yathāssa pitu santikā sutaṃ āsi, tatheva addasa, ‘‘yathāssāsī’’tipi pāṭho. **Paramevaccavattathā**ti pitarā akkhātaṭṭhānato paraṃ ativattova. **Tañca vātasikhā tikkhā**ti taṃ anovādakaṃ balimpi samānaṃ dijaṃ tikhiṇaverambhavātasikhā accahāsi atihari, cuṇṇavicuṇṇaṃ akāsi. **Nāsakkhātigato**ti nāsakkhi atigato. **Poso**ti satto. **Anovādakare**ti tasmiṃ dije paṇḍitānaṃ ovādaṃ akaronte sabbepi te mahādukkhaṃ pāpuṇiṃsu. **Akatvā vuḍḍhasāsana**nti vuḍḍhānaṃ hitakāmānaṃ vacanaṃ akatvā evameva byasanaṃ mahādukkhaṃ pāpuṇāti. Tasmā tvaṃ bhikkhu mā gijjhasadiso bhava, atthakāmānaṃ vacanaṃ karohīti. So satthārā evaṃ ovadito tato paṭṭhāya suvaco ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā dubbacagijjho etarahi dubbacabhikkhu ahosi, gijjhapitā pana ahameva ahosi’’nti.

Gijjhajātakavaṇṇanā paṭhamā.

[428] 2. Kosambiyajātakavaṇṇanā

Puthusaddoti idaṃ satthā kosambiṃ nissāya ghositārāme viharanto kosambiyaṃ bhaṇḍanakārake bhikkhū ārabbha kathesi. Vatthu **kosambakakkhandhake** (mahāva. 451 ādayo) āgatameva, ayaṃ

panettha saṅkhepo. Tadā kira dve bhikkhū ekasmiṃ āvāse vasiṃsu vinayadharo ca suttantiko ca. Tesu suttantiko ekadivasaṃ sarīravalañjaṃ katvā udakakoṭṭhake ācamanaudakāvasesaṃ bhājane ṭhapetvā nikkhami. Pacchā vinayadharo tattha paviṭṭho taṃ udakaṃ disvā nikkhamitvā itaraṃ pucchi ''āvuso, tayā udakaṃ ṭhapita''nti. ''Āmāvuso''ti. ''Kiṃ panettha āpattibhāvaṃ na jānāsī''ti? ''Āmāvuso na jānāmī''ti. ''Hoti, āvuso, ettha āpattī''ti? ''Tena hi paṭikarissāmi na''nti. ''Sace pana te, āvuso, asañcicca asatiyā kataṃ, natthi āpattī''ti. So tassā āpattiyā anāpattidiṭṭhi ahosi. Vinayadharopi attano nissitakānaṃ ''ayaṃ suttantiko āpattiṃ āpajjamānopi na jānātī''ti ārocesi. Te tassa nissitake disvā ''tumhākaṃ upajjhāyo āpattiṃ āpajjitvāpi āpattibhāvaṃ na jānātī''ti āhaṃsu. Te gantvā attano upajjhāyassa ārocesuṃ. So evamāha – ''ayaṃ vinayadharo pubbe 'anāpattī'ti vatvā idāni 'āpattī'ti vadati, musāvādī eso''ti. Te gantvā ''tumhākaṃ upajjhāyo musāvādī''ti evaṃ aññamaññaṃ kalahaṃ vaḍḍhayiṃsu. Tato vinayadharo okāsaṃ labhitvā tassa āpattiyā adassanena ukkhepanīyakammaṃ akāsi. Tato paṭṭhāya tesaṃ paccayadāyakā upāsakāpi dve koṭṭhāsā ahesuṃ. Ovādapaṭiggāhikā bhikkhuniyopi ārakkhadevatāpi dve koṭṭhāsā ahesuṃ. Tāsaṃ sandiṭṭhasambhattā ākāsaṭṭhadevatāpi yāva brahmalokā sabbe puthujjanā dve pakkhā ahesuṃ. Yāva akaniṭṭhabhavanā pana idaṃ kolāhalaṃ agamāsi.

Atheko bhikkhu tathāgataṃ upasaṅkamitvā ukkhepakānaṃ ''dhammikeneva kammena ayaṃ ukkhitto, ukkhittānuvattakānaṃ adhammikena kammena ukkhitto''ti laddhiṃ, ukkhepakehi vāriyamānānampi tesaṃ taṃ anuparivāretvā caraṇabhāvañca satthu ārocesi. Bhagavā ''samaggā kira hontū''ti dve vāre pesetvā ''na icchanti bhante samaggā bhavitu''nti sutvā tatiyavāre ''bhinno bhikkhusaṅgho''ti tesaṃ santikaṃ gantvā ukkhepakānaṃ ukkhepane, itaresañca asañcicca āpattiyā adassane ādīnavaṃ vatvā pakkāmi. Puna tesaṃ tattheva ekasīmāyaṃ uposathādīni kāretvā bhattaggādīsu bhaṇḍanajātānaṃ ''āsanantarikāya nisīditabba''nti bhattagge vattaṃ paññāpetvā ''idānipi bhaṇḍanajātā viharantī''ti sutvā tattha gantvā ''alaṃ, bhikkhave, mā bhaṇḍana''ntiādīni vatvā aññatarena bhikkhunā dhammavādinā bhagavato vihesaṃ anicchantena ''āgametu, bhante, bhagavā dhammasāmi, appossukko bhante, bhagavā diṭṭhadhammasukhavihāraṃ anuyutto viharatu, mayaṃ tena bhaṇḍanena kalahena viggahena vivādena paññāyissāmā''ti vutte –

Bhūtapubbaṃ, bhikkhave, bārāṇasiyaṃ brahmadatto nāma kāsirājā ahosīti brahmadattena dīghītissa kosalarañño rajjaṃ acchanditvā aññātakavesena vasantassa māritabhāvañceva dīghāvukumārena attano jīvite dinne tato paṭṭhāya tesaṃ samaggabhāvañca kathetvā ''tesañhi nāma, bhikkhave, rājūnaṃ ādinnadaṇḍānaṃ ādinnasatthānaṃ evarūpaṃ khantisoraccaṃ bhavissati. Idha kho taṃ, bhikkhave, sobhetha, yaṃ tumhe evaṃ svākkhāte dhammavinaye pabbajitā samānā khamā ca bhaveyyātha soratā cā''ti ovaditvā dutiyampi tatiyampi ''alaṃ, bhikkhave, mā bhaṇḍana''nti vāretvā anoramante disvā ''pariyādiṇṇarūpā kho ime moghapurisā, na yime sukarā saññāpetu''nti pakkamitvā punadivase piṇḍapātapaṭikkanto gandhakuṭiyā thokaṃ vissamitvā senāsanaṃ saṃsāmetvā attano pattacīvaramādāya saṅghamajjhe ākāse ṭhatvā imā gāthā abhāsi –

10. ''Puthusaddo samajano, na bālo koci maññatha;
Saṅghasmiṃ bhijjamānasmiṃ, nāññaṃ bhiyyo amaññaruṃ.

11. ''Parimuṭṭhā paṇḍitābhāsā, vācāgocarabhāṇino;
Yāvicchanti mukhāyāmaṃ, yena nītā na taṃ vidū.

12. ''Akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me;
Ye ca taṃ upanayhanti, veraṃ tesaṃ na sammati.

13. ''Akkocchi maṃ avadhi maṃ, ajini maṃ ahāsi me;
Ye ca taṃ nupanayhanti, veraṃ tesūpasammati.

14. ''Na hi verena verāni, sammantīdha kudācanaṃ;
Averena ca sammanti, esa dhammo sanantano.

15. ‘‘Pare ca na vijānanti, mayamettha yamāmase;
Ye ca tattha vijānanti, tato sammanti medhagā.

16. ‘‘Aṭṭhicchinnā pāṇaharā, gavāssadhanahārino;
Raṭṭhaṃ vilumpamānānaṃ, tesampi hoti saṅgati;
Kasmā tumhāka no siyā.

17. ‘‘Sace labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃcaraṃ sādhuvihāridhīraṃ;
Abhibhuyya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satīmā.

18. ‘‘No ce labhetha nipakaṃ sahāyaṃ, saddhiṃcaraṃ sādhuvihāridhīraṃ;
Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāya, eko care mātaṅgaraññeva nāgo.

19. ‘‘Ekassa caritaṃ seyyo, natthi bāle sahāyatā;
Eko care na pāpāni kayirā, appossukko mātaṅgaraññeva nāgo’’ti.

Tattha puthu mahāsaddo assāti **puthusaddo. Samajano**ti samāno ekasadiso jano, sabbovāyaṃ bhaṇḍanakārakajano samantato saddanicchāraṇena puthusaddo ceva sadiso cāti vuttaṃ hoti. **Na bālo koci maññathā**ti tattha koci ekopi ‘‘ahaṃ bālo’’ti na maññittha, sabbe paṇḍitamānino, sabbovāyaṃ bhaṇḍanakārako janoyeva. **Nāññaṃ bhiyyo amaññaru**nti koci ekopi ‘‘ahaṃ bālo’’ti na maññittha, bhiyyo ca saṅghasmiṃ bhijjamāne aññampi ekaṃ ‘‘mayhaṃ kāraṇā saṅgho bhijjatī’’ti idaṃ kāraṇaṃ na maññitthāti attho.

Parimuṭṭhāti muṭṭhassatino. **Paṇḍitābhāsā**ti attano paṇḍitamānena paṇḍitasadisā. **Vācāgocarabhāṇino**ti rā-kārassa rassādeso kato, vācāgocarā ca na satipaṭṭhānādiariyadhammagocarā, bhāṇino ca. Kathaṃ bhāṇino? **Yāvicchanti mukhāyāma**nti, yāva mukhaṃ pasāretuṃ icchanti, tāva pasāretvā aggapādehi ṭhatvā bhāṇino, ekopi saṅghagāravena mukhasaṅkocanaṃ na karotīti attho. **Yena nītā**ti yena bhaṇḍanena imaṃ nillajjabhāvaṃ nītā. **Na taṃ vidū**ti evaṃ ‘‘ādīnavaṃ ida’’nti taṃ na jānanti.

Ye ca taṃ upanayhantīti taṃ ‘‘akkocchi ma’’ntiādikaṃ ākāraṃ ye upanayhanti. **Sanantano**ti porāṇo. **Pare**ti paṇḍite ṭhapetvā tato aññe bhaṇḍanakārakā pare nāma. Te ettha saṅghamajjhe kolāhalaṃ karontā ‘‘mayaṃ yamāmase upayamāma nassāma, satataṃ samitaṃ maccusantikaṃ gacchāmā’’ti na jānanti. **Ye ca tattha vijānantī**ti ye tattha paṇḍitā ‘‘mayaṃ maccusamīpaṃ gacchāmā’’ti vijānanti. **Tato sammanti medhagā**ti bhikkhave, evañhi te jānantā yonisomanasikāraṃ uppādetvā medhagānaṃ kalahānaṃ vūpasamāya paṭipajjanti.

Aṭṭhicchinnāti ayaṃ gāthā brahmadattañca dīghāvukumārañca sandhāya vuttā. Tesampi hoti saṅgati. Kasmā tumhākaṃ na hoti? Yesaṃ vo neva mātāpitūnaṃ aṭṭhīni chinnāni, na pāṇā haṭā, na gavāssadhanāni haṭāni. Idaṃ vuttaṃ hoti – bhikkhave, tesañhi nāma ādinnadaṇḍānaṃ ādinnasatthānaṃ rājūnaṃ evarūpā saṅgati samāgamo āvāhavivāhasambandhaṃ katvā ekato pānabhojanaṃ hoti, tumhe evarūpe sāsane pabbajitvā attano veramattampi jahituṃ na sakkotha, ko tumhākaṃ bhikkhubhāvoti.

Sace labhethātiādigāthāyo paṇḍitasahāyassa ca bālasahāyassa ca vaṇṇāvaṇṇadīpanatthaṃ vuttā. **Abhibhuyya sabbāni parissayānī**ti sabbe pākaṭaparissaye ca paṭicchannaparissaye ca abhibhavitvā tena saddhiṃ attamano satimā careyya. **Rājāva raṭṭhaṃ vijitaṃ pahāyā**ti yathā attano vijitaṃ raṭṭhaṃ mahājanakarājā ca arindamarājā ca pahāya ekakova cariṃsu, evaṃ careyyāti attho. **Mātaṅgaraññeva nāgo**ti mātaṅgo araññe nāgova. **Mātaṅgo**ti hatthī vuccati, **nāgo**ti mahantādhivacanametaṃ. Yathā hi mātuposako mātaṅganāgo araññe ekako cari, na ca pāpāni akāsi, yathā ca sīlavahatthināgo. Yathā ca pālileyyako, evaṃ eko care, na ca pāpāni kayirāti vuttaṃ hoti.

Satthā evaṃ kathetvāpi te bhikkhū samagge kātuṃ asakkonto bālakaloṇakagāmaṃ gantvā bhaguttherassa ekībhāve ānisaṃsaṃ kathetvā tato tiṇṇaṃ kulaputtānaṃ vasanaṭṭhānaṃ gantvā tesaṃ sāmaggivāse ānisaṃsaṃ kathetvā tato pālileyyakavanasaṇḍaṃ gantvā tattha temāsaṃ vasitvā puna kosambiṃ agantvā sāvatthimeva agamāsi. Kosambivāsinopi upāsakā ‘‘ime kho ayyā, kosambakā bhikkhū bahuno amhākaṃ anatthassa kārakā, imehi ubbāḷho bhagavā pakkanto, imesaṃ neva abhivādanādīni karissāma, na upagatānaṃ piṇḍapātaṃ dassāma, evaṃ ime pakkamissanti vā veraṃ viramissanti vā bhagavantaṃ vā pasādessantī’’ti sammantayitvā tatheva akaṃsu. Te tena daṇḍakammena pīḷitā sāvatthiṃ gantvā bhagavantaṃ khamāpesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘pitā suddhodanamahārājā ahosi, mātā mahāmāyā, dīghāvukumāro pana ahameva ahosi’’nti.

Kosambiyajātakavaṇṇanā dutiyā.

[429] 3. Mahāsuvajātakavaṇṇanā

Dumo yadā hotīti idaṃ satthā jetavane viharanto aññataraṃ bhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira satthu santike kammaṭṭhānaṃ gahetvā kosalajanapade aññataraṃ paccantagāmaṃ upanissāya araññe vihāsi. Manussā tassa rattiṭṭhānadivāṭṭhānāni sampādetvā gamanāgamanasampanne ṭhāne senāsanaṃ katvā sakkaccaṃ upaṭṭhahiṃsu. Tassa vassūpagatassa paṭhamamāseyeva so gāmo jhāyi, manussānaṃ bījamattampi avasiṭṭhaṃ nāhosi. Te tassa paṇītaṃ piṇḍapātaṃ dātuṃ nāsakkhiṃsu. So sappāyasenāsanepi piṇḍapātena kilamanto maggaṃ vā phalaṃ vā nibbattetuṃ nāsakkhi. Atha naṃ temāsaccayena satthāraṃ vandituṃ āgataṃ satthā paṭisanthāraṃ katvā ‘‘kacci bhikkhu piṇḍapātena na kilamantosi, senāsanasappāyañca ahosī’’ti pucchi. So tamatthaṃ ārocesi. Satthā ‘‘tassa senāsanaṃ sappāya’’nti ñatvā ‘‘bhikkhu samaṇena nāma senāsanasappāye sati loluppacāraṃ pahāya kiñcideva yathāladdhaṃ paribhuñjitvā santuṭṭhena samaṇadhammaṃ kātuṃ vaṭṭati. Porāṇakapaṇḍitā tiracchānayoniyaṃ nibbattitvā attano nivāsasukkharukkhe cuṇṇaṃ khādantāpi loluppacāraṃ pahāya santuṭṭhā mittadhammaṃ abhinditvā aññattha na gamiṃsu, tvaṃ pana kasmā ‘piṇḍapāto paritto lūkho’ti sappāyasenāsanaṃ pariccajī’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte himavante gaṅgātīre ekasmiṃ udumbaravane anekasatasahassā sukā vasiṃsu. Tatra eko suvarājā attano nivāsarukkhassa phalesu khīṇesu yadeva avasiṭṭhaṃ hoti aṅkuro vā pattaṃ vā taco vā papaṭikā vā, taṃ khāditvā gaṅgāya pānīyaṃ pivitvā paramappicchasantuṭṭho hutvā aññattha na gacchati. Tassa appicchasantuṭṭhabhāvaguṇena sakkassa bhavanaṃ kampi. Sakko āvajjamāno taṃ disvā tassa vīmaṃsanatthaṃ attano ānubhāvena taṃ rukkhaṃ sukkhāpesi. Rukkho khāṇukamatto hutvā chiddāvachiddo vāte paharante ākoṭiyamāno viya aṭṭhāsi. Tassa chiddehi cuṇṇāni nikkhamanti. Suvarājā tāni cuṇṇāni khāditvā gaṅgāya pānīyaṃ pivitvā aññattha agantvā vātātapaṃ agaṇetvā udumbarakhāṇuke nisīdi. Sakko tassa paramappicchabhāvaṃ ñatvā ‘‘mittadhammaguṇaṃ kathāpetvā varamassa datvā udumbaraṃ amataphalaṃ karitvā āgamissāmī’’ti eko haṃsarājā hutvā sujaṃ asurakaññaṃ purato katvā taṃ udumbaravanaṃ gantvā avidūre ekarukkhassa sākhāya nisīditvā tena saddhiṃ kathaṃ samuṭṭhāpento paṭhamaṃ gāthamāha –

20. ‘‘Dumo yadā hoti phalūpapanno, bhuñjanti naṃ vihaṅgamā sampatantā;
Khīṇanti ñatvāna dumaṃ phalaccaye, disodisaṃ yanti tato vihaṅgamā’’ti.

Tassattho – suvarāja, rukkho nāma yadā phalasampanno hoti, tadā taṃ sākhato sākhaṃ sampatantāva vihaṅgamā bhuñjanti, taṃ pana khīṇaṃ ñatvā phalānaṃ accayena tato rukkhato disodisaṃ vihaṅgamā gacchantīti.

Evañca pana vatvā tato naṃ uyyojetuṃ dutiyaṃ gāthamāha –

21. ‘‘Cara cārikaṃ lohitatuṇḍa mā mari, kiṃ tvaṃ suva sukkhadumamhi jhāyasi;

Tadiṅgha maṃ brūhi vasantasannibha, kasmā suva sukkhadumaṃ na riñcasī''ti.

Tattha **jhāyasī**ti kiṃkāraṇā sukkhakhāṇumatthake jhāyanto pajjhāyanto tiṭṭhasi. **Iṅghā**ti codanatthe nipāto. **Vasantasannibhā**ti vasantakāle vanasaṇḍo suvagaṇasamokiṇṇo viya nīlobhāso hoti, tena taṃ ''vasantasannibhā''ti ālapati. **Na riñcasī**ti na chaḍḍesi.

Atha naṃ suvarājā ''ahaṃ haṃsa attano kataññukataveditāya imaṃ rukkhaṃ na jahāmī''ti vatvā dve gāthā abhāsi –

22. ''Ye ve sakhīnaṃ sakhāro bhavanti, pāṇaccaye dukkhasukhesu haṃsa;
Khīṇaṃ akhīṇampi na taṃ jahanti, santo sataṃ dhammamanussarantā.

23. ''Sohaṃ sataṃ aññatarosmi haṃsa, ñātī ca me hoti sakhā ca rukkho;
Taṃ nussahe jīvikattho pahātuṃ, khīṇanti ñatvāna na hesa dhammo''ti.

Tattha **ye ve sakhīnaṃ sakhāro bhavantī**ti ye sahāyānaṃ sahāyā honti. **Khīṇaṃ akhīṇampī**ti paṇḍitā nāma attano sahāyaṃ bhogaparikkhayena khīṇampi akhīṇampi na jahanti. **Sataṃ dhammamanussarantā**ti paṇḍitānaṃ paveṇiṃ anussaramānā. **Ñātī ca me**ti haṃsarāja, ayaṃ rukkho sampiyāyanatthena mayhaṃ ñāti ca samāciṇṇacaraṇatāya sakhā ca. **Jīvikattho**ti tamahaṃ jīvikāya atthiko hutvā pahātuṃ na sakkomi.

Sakko tassa vacanaṃ sutvā tuṭṭho pasaṃsitvā varaṃ dātukāmo dve gāthā abhāsi –

24. ''Sādhu sakkhi kataṃ hoti, metti saṃsati santhavo;
Sacetaṃ dhammaṃ rocesi, pāsaṃsosi vijānataṃ.

25. ''So te suva varaṃ dammi, pattayāna vihaṅgama;
Varaṃ varassu vakkaṅga, yaṃ kiñci manasicchasī''ti.

Tattha **sādhū**ti sampahaṃsanaṃ. **Sakkhi kataṃ hoti, metti saṃsati santhavo**ti sakhibhāvo ca metti ca parisamajjhe santhavo cāti tayā mittaṃ kataṃ sādhu hoti laddhakaṃ bhaddakameva. **Sacetaṃ dhamma**nti sace etaṃ mittadhammaṃ. **Vijānata**nti evaṃ sante viññūnaṃ pasaṃsitabbayuttakosīti attho. **So te**ti so ahaṃ tuyhaṃ. **Varassū**ti icchassu. **Yaṃ kiñci manasicchasī**ti yaṃ kiñci manasā icchasi, sabbaṃ taṃ varaṃ dadāmi teti.

Taṃ sutvā suvarājā varaṃ gaṇhanto sattamaṃ gāthamāha –

26. ''Varañca me haṃsa bhavaṃ dadeyya, ayañca rukkho punarāyuṃ labhetha;
So sākhavā phalimā saṃvirūḷho, madhutthiko tiṭṭhatu sobhamāno''ti.

Tattha **sākhavā**ti sākhasampanno. **Phalimā**ti phalena upeto. **Saṃvirūḷho**ti samantato virūḷhapatto taruṇapattasampanno hutvā. **Madhutthiko**ti saṃvijjamānamadhuraphalesu pakkhittamadhu viya madhuraphalo hutvāti attho.

Athassa sakko varaṃ dadamāno aṭṭhamaṃ gāthamāha –

27. ''Taṃ passa samma phalimaṃ uḷāraṃ, sahāva te hotu udumbarena;
So sākhavā phalimā saṃvirūḷho, madhutthiko tiṭṭhatu sobhamāno''ti.

Tattha **sahāva te hotu udumbarenā**ti tava udumbarena saddhiṃ saha ekatova vāso hotu.

Evañca pana vatvā sakko taṃ attabhāvaṃ vijahitvā attano ca sujāya ca ānubhāvaṃ dassetvā gaṅgāto hatthena udakaṃ gahetvā udumbarakhāṇukaṃ pahari. Tāvadeva sākhāviṭapasacchanno madhuraphalo rukkho uṭṭhahitvā muṇḍamaṇipabbato viya vilāsasampanno aṭṭhāsi. Suvarājā taṃ disvā somanassappatto sakkassa thutiṃ karonto navamaṃ gāthamāha –

28. ‘‘Evaṃ sakka sukhī hohi, saha sabbehi ñātibhi;
Yathāhamajja sukhito, disvāna saphalaṃ duma’’nti.

Sakkopi tassa varaṃ datvā udumbaraṃ amataphalaṃ katvā saddhiṃ sujāya attano ṭhānameva gato. Tamatthaṃ dīpayamānā osāne abhisambuddhagāthā ṭhapitā –

29. ‘‘Suvassa ca varaṃ datvā, katvāna saphalaṃ dumaṃ;
Pakkāmi saha bhariyāya, devānaṃ nandanaṃ vana’’nti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ‘‘evaṃ bhikkhu porāṇakapaṇḍitā tiracchānayoniyaṃ nibbattāpi aloluppacārā ahesuṃ. Tvaṃ pana kasmā evarūpe sāsane pabbajitvā loluppacāraṃ carasi, gaccha tattheva vasāhī’’ti kammaṭṭhānamassa kathetvā jātakaṃ samodhānesi. So bhikkhu tattha gantvā vipassanaṃ vaḍḍhento arahattaṃ pāpuṇi. Tadā sakko anuruddho ahosi, suvarājā pana ahameva ahosinti.

Mahāsuvajātakavaṇṇanā tatiyā.

[430] 4. Cūḷasuvajātakavaṇṇanā

Santi rukkhāti idaṃ satthā sāvatthiyaṃ jetavane viharanto verañjakaṇḍaṃ ārabbha kathesi. Satthari verañjāyaṃ vassaṃ vasitvā anupubbena sāvatthiṃ anuppatte bhikkhū dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘āvuso, tathāgato khattiyasukhumālo buddhasukhumālo mahantena iddhānubhāvena samannāgatopi verañjabrāhmaṇena nimantito temāsaṃ vasanto mārāvaṭṭanavasena tassa santikā ekadivasampi bhikkhaṃ alabhitvā loluppacāraṃ pahāya temāsaṃ patthapulakapiṭṭhodakena yāpento aññattha na agamāsi, aho tathāgatānaṃ appicchasantuṭṭhabhāvo’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘anacchariyaṃ, bhikkhave, tathāgatassa idāni loluppacārappahānaṃ, pubbepi tiracchānayoniyaṃ nibbattopi loluppacāraṃ pahāsi’’nti vatvā atītaṃ āhari. Sabbampi vatthu purimanayeneva vitthāretabbaṃ.

30. ‘‘Santi rukkhā haripattā, dumā nekaphalā bahū;
Kasmā nu sukkhe koḷāpe, suvassa nirato mano.

31. ‘‘Phalassa upabhuñjimhā, nekavassagaṇe bahū;
Aphalampi viditvāna, sāva metti yathā pure.

32. ‘‘Sukkhañca rukkhaṃ koḷāpaṃ, opattamaphalaṃ dumaṃ;
Ohāya sakuṇā yanti, kiṃ dosaṃ passase dija.

33. ‘‘Ye phalatthā sambhajanti, aphaloti jahanti naṃ;
Attatthapaññā dummedhā, te honti pakkhapātino.

34. ‘‘Sādhu sakkhi kataṃ hoti, metti saṃsati santhavo;
Sacetaṃ dhammaṃ rocesi, pāsaṃsosi vijānataṃ.

35. ‘‘So te suva varaṃ dammi, pattayāna vihaṅgama;
Varaṃ varassu vakkaṅga, yaṃ kiñci manasicchasi.

36. ‘‘Api nāma naṃ passeyyaṃ, sapattaṃ saphalaṃ dumaṃ;
Daliddova nidhiṃ laddhā, nandeyyāhaṃ punappunaṃ.

37. ‘‘Tato amatamādāya, abhisiñci mahīruhaṃ;
Tassa sākhā virūhiṃsu, sītacchāyā manoramā.

38. ‘‘Evaṃ sakka sukhī hohi, saha sabbehi ñātibhi;
Yathāhamajja sukhito, disvāna saphalaṃ dumaṃ.

39. ‘‘Suvassa ca varaṃ datvā, katvāna saphalaṃ dumaṃ;
Pakkāmi saha bhariyāya, devānaṃ nandanaṃ vana’’nti. –

Pañhapaṭipañhāpi atthopi purimanayeneva veditabbā, anuttānapadameva pana vaṇṇayissāma.

Haripattāti nīlapattasacchannā. **Koḷāpe**ti vāte paharante ākoṭitasaddaṃ viya muñcamāne nissāre. **Suvassā**ti āyasmato suvarājassa kasmā evarūpe rukkhe mano nirato. **Phalassā**ti phalaṃ assa rukkhassa. **Nekavassagaṇe**ti anekavassagaṇe. **Bahū**ti samānepi anekasate na dve tayo, atha kho bahūva. **Viditvānā**ti haṃsarāja idāni amhākaṃ imaṃ rukkhaṃ aphalaṃ viditvāpi yathā pure etena saddhiṃ metti, sāva metti, tañhi mayaṃ na bhindāma, mettiṃ bhindantā hi anariyā asappurisā nāma hontīti pakāsento evamāha.

Opattanti avapattaṃ nippattaṃ patitapattaṃ. **Kiṃ dosaṃ passase**ti aññe sakuṇā etaṃ ohāya aññattha gacchanti, tvaṃ evaṃ gamane kiṃ nāma dosaṃ passasi. **Ye phalatthā**ti ye pakkhino phalatthāya phalakāraṇā sambhajanti upagacchanti, aphaloti ñatvā etaṃ jahanti. **Attatthapaññā**ti attano atthāya paññā, paraṃ anoloketvā attaniyeva vā ṭhitā etesaṃ paññāti attatthapaññā. **Pakkhapātino**ti te attanoyeva vuḍḍhiṃ paccāsīsamānā mittapakkhaṃ pātenti nāsentīti pakkhapātino nāma honti. Attapakkheyeva vā patantīti **pakkhapātino**.

Api nāma nanti haṃsarāja, sace me manoratho nipphajjeyya, tayā dinno varo sampajjeyya, api nāma ahaṃ imaṃ rukkhaṃ sapattaṃ saphalaṃ puna passeyyaṃ, tato daliddo nidhiṃ labhitvāva punappunaṃ etaṃ abhinandeyyaṃ, taṃ disvāva pamodeyyaṃ. **Amatamādāyā**ti attano ānubhāvena ṭhito gaṅgodakaṃ gahetvā abhisiñcayīti attho. Imasmiṃ jātake imāya saddhiṃ dve abhisambuddhagāthā honti.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā sakko anuruddho ahosi, suvarājā pana ahameva ahosi’’nti.

Cūḷasuvajātakavaṇṇanā catutthā.

[431] 5. Haritacajātakavaṇṇanā

Sutaṃ metaṃ mahābrahmeti idaṃ satthā jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi bhikkhuṃ ekaṃ alaṅkatamātugāmaṃ disvā ukkaṇṭhitaṃ dīghakesanakhalomaṃ vibbhamitukāmaṃ ācariyupajjhāyehi aruciyā ānītaṃ. Satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kiṃkāraṇā’’ti vatvā ‘‘alaṅkatamātugāmaṃ disvā kilesavasena, bhante’’ti vutte ‘‘bhikkhu kileso nāma guṇaviddhaṃsako appassādo niraye nibbattāpeti, esa pana kileso kiṃkāraṇā taṃ na kilamessati? Na hi sineruṃ paharitvā paharaṇavāto purāṇapaṇṇassa lajjati, imañhi kilesaṃ nissāya bodhiñāṇassa anupadaṃ caramānā pañcaabhiññaaṭṭhasamāpattilābhino visuddhamahāpurisāpi satiṃ upaṭṭhapetuṃ asakkontā jhānaṃ antaradhāpesu’’nti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto ekasmiṃ nigame asītikoṭivibhave brāhmaṇakule nibbatti, kañcanachavitāya panassa ‘‘haritacakumāro’’ti nāmaṃ kariṃsu. So vayappatto

takkasilaṃ gantvā uggahitasippo kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā mātāpitūnaṃ accayena dhanavilokanaṃ katvā ''dhanameva paññāyati, dhanassa uppādakā na paññāyanti, mayāpi maraṇamukhe cuṇṇavicuṇṇena bhavitabba''nti maraṇabhayabhīto mahādānaṃ datvā himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā sattame divase abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā tattha ciraṃ vanamūlaphalāhāro yāpetvā loṇambilasevanatthāya pabbatā otaritvā anupubbena bārāṇasiṃ patvā rājuyyāne vasitvā punadivase bārāṇasiyaṃ bhikkhāya caranto rājadvāraṃ sampāpuṇi. Rājā taṃ disvā pasannacitto pakkosāpetvā samussitasetacchatte rājapallaṅke nisīdāpetvā nānaggarasabhojanaṃ bhojetvā anumodanāvasāne atirekataraṃ pasīditvā ''kahaṃ, bhante, gacchathā''ti vatvā ''vassāvāsaṭṭhānaṃ upadhārema, mahārājā''ti vutte ''sādhu, bhante''ti bhuttapātarāso taṃ ādāya uyyānaṃ gantvā tattha rattiṭṭhānadivāṭṭhānādīni kārāpetvā uyyānapālaṃ paricārakaṃ katvā datvā vanditvā nikkhami. Mahāsatto tato paṭṭhāya nibaddhaṃ rañño gehe bhuñjanto dvādasa vassāni tattha vasi.

Athekadivasaṃ rājā paccantaṃ kupitaṃ vūpasametuṃ gacchanto ''amhākaṃ puññakkhettaṃ mā pamajjī''ti mahāsattaṃ deviyā niyyādetvā agamāsi. Tato paṭṭhāya sā mahāsattaṃ sahatthā parivisati. Athekadivasaṃ sā bhojanaṃ sampādetvā tasmiṃ cirāyamāne gandhodakena nhatvā saṇhaṃ maṭṭhasāṭakaṃ nivāsetvā sīhapañjaraṃ vivarāpetvā sarīre vātaṃ paharāpentī khuddakamañcake nipajji. Mahāsattopi divātaraṃ sunivattho supāruto bhikkhābhājanaṃ ādāya ākāsenāgantvā sīhapañjaraṃ pāpuṇi. Deviyā tassa vākacirasaddaṃ sutvā vegena uṭṭhahantiyā maṭṭhasāṭako bhassi, mahāsattassa visabhāgārammaṇaṃ cakkhuṃ paṭihaññi. Athassa anekavassakoṭisatasahassakāle abbhantare nivutthakileso karaṇḍake sayitaāsīviso viya uṭṭhahitvā jhānaṃ antaradhāpesi. So satiṃ upaṭṭhāpetuṃ asakkonto gantvā deviṃ hatthe gaṇhi, tāvadeva sāṇiṃ parikkhipiṃsu. So tāya saddhiṃ lokadhammaṃ sevitvā bhuñjitvā uyyānaṃ gantvā tato paṭṭhāya devasikaṃ tatheva akāsi. Tassa tāya saddhiṃ lokadhammapaṭisevanaṃ sakalanagare pākaṭaṃ jātaṃ. Amaccā ''haritacatāpaso evamakāsī''ti rañño paṇṇaṃ pahiṇiṃsu. Rājā ''maṃ bhinditukāmā evaṃ vadantī''ti asaddahitvā paccantaṃ vūpasametvā bārāṇasiṃ paccāgantvā nagaraṃ padakkhiṇaṃ katvā deviyā santikaṃ gantvā ''saccaṃ, kira mama ayyo haritacatāpaso tayā saddhiṃ lokadhammaṃ paṭisevatī''ti pucchi. ''Saccaṃ, devā''ti. So tassāpi asaddahitvā ''tameva paṭipucchissāmī''ti uyyānaṃ gantvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā taṃ pucchanto paṭhamaṃ gāthamāha –

40. ''Sutaṃ metaṃ mahābrahme, kāme bhuñjati hārito;
Kaccetaṃ vacanaṃ tucchaṃ, kacci suddho iriyyasī''ti.

Tattha **kacceta**nti kacci etaṃ ''hārito kāme paribhuñjatī''ti amhehi sutaṃ vacanaṃ tucchaṃ abhūtaṃ, kacci tvaṃ suddho iriyyasi viharasīti.

So cintesi – ''ayaṃ rājā 'nāhaṃ paribhuñjāmī'ti vuttepi mama saddahissateva, imasmiṃ loke saccasadisī patiṭṭhā nāma natthi. Ujjhitasaccā hi bodhimūle nisīditvā bodhiṃ pāpuṇituṃ na sakkonti, mayā saccameva kathetuṃ vaṭṭatī''ti. Bodhisattassa hi ekaccesu ṭhānesu pāṇātipātopi adinnādānampi kāmesumicchācāropi surāmerayamajjapānampi hotiyeva, atthabhedakavisaṃvādanaṃ purakkhatvā musāvādo nāma na hoti, tasmā so saccameva kathento dutiyaṃ gāthamāha –

41. ''Evametaṃ mahārāja, yathā te vacanaṃ sutaṃ;
Kummaggaṃ paṭipannosmi, mohaneyyesu mucchito''ti.

Tattha **mohaneyyesū**ti kāmaguṇesu. Kāmaguṇesu hi loko muyhati, te ca lokaṃ mohayanti, tasmā te ''mohaneyyā''ti vuccantīti.

Taṃ sutvā rājā tatiyaṃ gāthamāha –

42. ''Adu paññā kimatthiyā, nipuṇā sādhucintinī;
Yāya uppatitaṃ rāgaṃ, kiṃ mano na vinodaye''ti.

Tattha **adū**ti nipāto. Idaṃ vuttaṃ hoti – bhante, gilānassa nāma bhesajjaṃ, pipāsitassa pānīyaṃ paṭisaraṇaṃ, tumhākaṃ panesā nipuṇā sādhūnaṃ atthānaṃ cintinī paññā kimatthiyā, yāya puna uppatitaṃ rāgaṃ **kiṃ mano na vinodaye,** kiṃ cittaṃ vinodetuṃ nāsakkhīti.

Athassa kilesabalaṃ dassento hārito catutthaṃ gāthamāha –

43. ''Cattārome mahārāja, loke atibalā bhusā;
Rāgo doso mado moho, yattha paññā na gādhatī''ti.

Tattha **yatthā**ti yesu pariyuṭṭhānaṃ pattesu mahoghe patitā viya paññā gādhaṃ patiṭṭhaṃ na labhati.

Taṃ sutvā rājā pañcamaṃ gāthamāha –

44. ''Arahā sīlasampanno, suddho carati hārito;
Medhāvī paṇḍito ceva, iti no sammato bhava''nti.

Tattha **iti no sammato**ti evaṃ amhākaṃ sammato sambhāvito bhavaṃ.

Tato hārito chaṭṭhamaṃ gāthamāha –

45. ''Medhāvīnampi hiṃsanti, isiṃ dhammaguṇe rataṃ;
Vitakkā pāpakā rāja, subhā rāgūpasaṃhitā''ti.

Tattha **subhā**ti subhanimittaggahaṇena pavattāti.

Atha naṃ kilesappahāne ussāhaṃ kārento rājā sattamaṃ gāthamāha –

46. ''Uppannāyaṃ sarīrajo, rāgo vaṇṇavidūsano tava;
Taṃ pajaha bhaddamatthu te, bahunnāsi medhāvisammato''ti.

Tattha **vaṇṇavidūsano tavā**ti tava sarīravaṇṇassa ca guṇavaṇṇassa ca vidūsano. **Bahunnāsī**ti bahūnaṃ āsi medhāvīti sammato.

Tato mahāsatto satiṃ labhitvā kāmesu ādīnavaṃ sallakkhetvā aṭṭhamaṃ gāthamāha –

47. ''Te andhakārake kāme, bahudukkhe mahāvise;
Tesaṃ mūlaṃ gavesissaṃ, checchaṃ rāgaṃ sabandhana''nti.

Tattha **andhakārake**ti paññācakkhuvināsanato andhabhāvakare. **Bahudukkhe**ti ettha ''appassādā kāmā''tiādīni (ma. ni. 1.234; pāci. 417; cūḷava. 65) suttāni haritvā tesaṃ bahudukkhatā dassetabbā. **Mahāvise**ti sampayuttakilesavisassa ceva vipākavisassa ca mahantatāya mahāvise. **Tesaṃ mūla**nti te vuttappakāre kāme pahātuṃ tesaṃ mūlaṃ gavesissaṃ pariyesissāmi. Kiṃ pana tesaṃ mūlanti? Ayonisomanasikāro. **Checchaṃ rāgaṃ sabandhana**nti mahārāja, idāneva paññākhaggena paharitvā subhanimittabandhanena sabandhanaṃ rāgaṃ chindissāmīti.

Idañca pana vatvā ''mahārāja, okāsaṃ tāva me karohī''ti okāsaṃ kāretvā paṇṇasālaṃ pavisitvā kasiṇamaṇḍalaṃ oloketvā puna naṭṭhajjhānaṃ uppādetvā paṇṇasālato nikkhamitvā ākāse pallaṅkena nisīditvā rañño dhammaṃ desetvā ''mahārāja, ahaṃ aṭṭhāne vutthakāraṇā mahājanamajjhe garahappatto, appamatto hohi, puna dāni ahaṃ anitthigandhavanasaṇḍameva gamissāmī''ti rañño rodantassa paridevantassa himavantameva gantvā aparihīnajjhāno brahmalokūpago ahosi.

Satthā taṃ kāraṇaṃ ñatvā –

48. ‘‘Idaṃ vatvāna hārito, isi saccaparakkamo;
Kāmarāgaṃ virājetvā, brahmalokūpago ahū’’ti. –

Abhisambuddho hutvā imaṃ gāthaṃ vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu arahatte patiṭṭhahi.

Tadā rājā ānando ahosi, haritacatāpaso pana ahameva ahosinti.

Haritacajātakavaṇṇanā pañcamā.

[432] 6. Padakusalamāṇavajātakavaṇṇanā

Bahussutanti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ dārakaṃ ārabbha kathesi. So kira sāvatthiyaṃ kuṭumbikaputto sattavassakāleyeva padakusalo ahosi. Athassa pitā ‘‘imaṃ vīmaṃsissāmī’’ti tassa ajānantasseva mittagharaṃ agamāsi. So pitu gataṭṭhānaṃ apucchitvāva tassa padānusārena gantvā pitu santike aṭṭhāsi. Atha naṃ pitā ekadivasaṃ pucchi ‘‘tāta, tvaṃ mayi taṃ ajānāpetvā gatepi mama gataṭṭhānaṃ kiṃ jānāsī’’ti? ‘‘Tāta, padaṃ te sañjānāmi, padakusalo aha’’nti. Athassa vīmaṃsanatthāya pitā bhuttapātarāso gharā nikkhamitvā anantaraṃ paṭivissakagharaṃ gantvā tato dutiyaṃ, tato tatiyaṃ gharaṃ pavisitvā tatiyagharā nikkhamitvā puna attano gharaṃ āgantvā tato uttaradvārena nikkhamitvā nagaraṃ vāmaṃ karonto jetavanaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā dhammaṃ suṇanto nisīdi. Dārako ‘‘kahaṃ me pitā’’ti pucchitvā ‘‘na jānāmā’’ti vutte tassa padānusārena anantarapaṭivissakassa gharaṃ ādiṃ katvā pitu gatamaggeneva jetavanaṃ gantvā satthāraṃ vanditvā pitu santike aṭṭhāsi. Pitarā ca ‘‘kathaṃ tāta, mama idhāgatabhāvaṃ aññāsī’’ti puṭṭho ‘‘padaṃ te sañjānitvā padānusārena āgatomhī’’ti āha. Satthā ‘‘kiṃ kathesi upāsakā’’ti pucchitvā ‘‘bhante, ayaṃ dārako padakusalo, ahaṃ imaṃ vīmaṃsanto iminā nāma upāyena āgato, ayampi maṃ gehe adisvā mama padānusārena āgato’’ti vutte ‘‘anacchariyaṃ, upāsaka, bhūmiyaṃ padasañjānanaṃ, porāṇakapaṇḍitā ākāse padaṃ sañjāniṃsū’’ti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente tassa aggamahesī aticaritvā raññā pucchitā ‘‘sace ahaṃ tumhe aticarāmi, assamukhī yakkhinī homī’’ti sapathaṃ katvā tato kālaṃ katvā ekasmiṃ pabbatapāde assamukhī yakkhinī hutvā leṇaguhāyaṃ vasamānā mahāaṭaviyaṃ pubbantato aparantaṃ gamanamagge anusañcarante manusse gahetvā khādati. Sā kira tīṇi vassāni vessavaṇaṃ upaṭṭhahitvā āyāmato tiṃsayojane vitthārato pañcayojane ṭhāne manusse khādituṃ labhi. Athekadivasaṃ eko aḍḍho mahaddhano mahābhogo abhirūpo brāhmaṇo bahūhi manussehi parivuto taṃ maggaṃ abhiruhi. Taṃ disvā yakkhinī tussitvā pakkhandi, taṃ disvā parivāramanussā palāyiṃsu. Sā vātavegena gantvā brāhmaṇaṃ gahetvā piṭṭhiyā nipajjāpetvā guhaṃ gacchantī purisasamphassaṃ paṭilabhitvā kilesavasena tasmiṃ sinehaṃ uppādetvā taṃ akhāditvā attano sāmikaṃ akāsi. Te ubhopi samaggasaṃvāsaṃ vasiṃsu tato paṭṭhāya yakkhinī manusse gaṇhantī vatthataṇḍulatelādīnipi gahetvā tassa nānaggarasabhojanaṃ upanetvā attanā manussamaṃsaṃ khādati. Gamanakāle tassa palāyanabhayena mahatiyā silāya guhādvāraṃ pidahitvā gacchati. Evaṃ tesu sammodamānesu vasantesu bodhisatto nibbattaṭṭhānā cavitvā brāhmaṇaṃ paṭicca tassā kucchimhi paṭisandhiṃ gaṇhi. Sā dasamāsaccayena puttaṃ vijāyitvā putte ca brāhmaṇe ca balavasinehā hutvā ubhopi posesi. Sā aparabhāge putte vuḍḍhippatte puttampi pitarā saddhiṃ antoguhāyaṃ pavesetvā dvāraṃ pidahi.

Athekadivasaṃ bodhisatto tassā gatakālaṃ ñatvā silaṃ apanetvā pitaraṃ bahi akāsi. Sā āgantvā ‘‘kena silā apanītā’’ti vatvā ‘‘amma, mayā apanītā, andhakāre nisīdituṃ na sakkomī’’ti vutte puttasinehena na kiñci avoca. Athekadivasaṃ bodhisatto pitaraṃ pucchi ‘‘tāta, mayhaṃ mātu mukhaṃ aññādisaṃ, tumhākaṃ mukhaṃ aññādisaṃ, kiṃ nu kho kāraṇa’’nti? ‘‘Tāta, tava mātā manussamaṃsakhādikā yakkhinī, mayaṃ ubho manussā’’ti. ‘‘Tāta, yadi evaṃ, idha kasmā vasāma, ehi manussapathaṃ gacchāmā’’ti. ‘‘Tāta, sace mayaṃ palāyissāma, ubhopi amhe tava mātā khādissatī’’ti.

Bodhisatto ‘‘mā bhāyi, tāta, tava manussapathasampāpanaṃ mama bhāro’’ti pitaraṃ samassāsetvā punadivase mātari gatāya pitaraṃ gahetvā palāyi. Yakkhinī āgantvā te adisvā vātavegena pakkhanditvā te gahetvā ‘‘brāhmaṇa, kiṃ palāyasi, kiṃ te idha natthī’’ti vatvā ‘‘bhadde, mā mayhaṃ kujjhi, putto te maṃ gahetvā palāyatī’’ti vutte puttasinehena kiñci avatvā te assāsetvā attano vasanaṭṭhānaññeva te gahetvā gantvā evaṃ punapi katipaye divase palāyante ānesi.

Bodhisatto cintesi ‘‘mayhaṃ mātu paricchinnena okāsena bhavitabbaṃ, yaṃnūnāhaṃ imissā āṇāpavattiṭṭhānasīmaṃ puccheyyaṃ, atha naṃ atikkamitvā palāyissāmā’’ti. So ekadivasaṃ mātaraṃ gahetvā ekamantaṃ nisinno ‘‘amma, mātusantakaṃ nāma puttānaṃ pāpuṇāti, akkhāhi tāva me attano santakāya bhūmiyā paricchedа’’nti āha. Sā sabbadisāsu pabbatanadīnimittādīni kathetvā āyāmato tiṃsayojanaṃ, vitthārato pañcayojanaṃ puttassa kathetvā ‘‘idaṃ ettakaṃ ṭhānaṃ sallakkhehi puttā’’ti āha. So dve tayo divase atikkamitvā mātu aṭavigatakāle pitaraṃ khandhaṃ āropetvā tassā dinnasaññāya vātavegena pakkhando paricchedanadītīraṃ sampāpuṇi. Sāpi āgantvā te apassantī anubandhi. Bodhisatto pitaraṃ gahetvā nadīmajjhaṃ agamāsi. Sā āgantvā nadītīre ṭhatvā attano paricchedaṃ atikkantabhāvaṃ ñatvā tattheva ṭhatvā ‘‘tāta, pitaraṃ gahetvā ehi, ko mayhaṃ doso, tumhākaṃ maṃ nissāya kiṃ nāma na sampajjati, nivatta, sāmī’’ti puttañca patiñca yāci. Atha brāhmaṇo nadiṃ uttari. Sā puttameva yācantī ‘‘tāta, mā evaṃ kari, nivattāhī’’ti āha. ‘‘Amma, mayaṃ manussā, tvaṃ yakkhinī, na sakkā sabbakālaṃ tava santike vasitu’’nti. ‘‘Neva nivattissasi, tātā’’ti. ‘‘Āma, ammā’’ti. ‘‘Tāta, yadi na nivattissasi, manussaloke jīvitaṃ nāma dukkhaṃ, sippaṃ ajānantā jīvituṃ na sakkonti, ahaṃ ekaṃ cintāmaṇiṃ nāma vijjaṃ jānāmi, tassānubhāvena dvādasasaṃvaccharamatthake haṭabhaṇḍampi padānupadaṃ gantvā sakkā jānituṃ. Ayaṃ te jīvikā bhavissati, uggaṇha, tāta, anagghaṃ manta’’nti tathārūpena dukkhena abhibhūtāpi puttasinehena mantaṃ adāsi.

Bodhisatto nadiyā ṭhitakova mātaraṃ vanditvā atisakkaccaṃ sutaṃ katvā mantaṃ gahetvā mātaraṃ vanditvā ‘‘gacchatha, ammā’’ti āha. ‘‘Tāta, tumhesu anivattantesu mayhaṃ jīvitaṃ natthī’’ti vatvā –

‘‘Ehi putta nivattassu, mā anāthaṃ karohi me;
Ajja puttaṃ apassantī, yakkhinī maraṇaṃ gatā’’ti.

Yakkhinī uraṃ pahari, tāvadevassā puttasokena hadayaṃ phali. Sā maritvā tattheva patitā. Tadā bodhisatto tassā matabhāvaṃ ñatvā pitaraṃ pakkositvā mātu santikaṃ gantvā citakaṃ katvā jhāpetvā āḷāhanaṃ nibbāpetvā nānāvaṇṇehi pupphehi pūjetvā vanditvā roditvā paridevitvā pitaraṃ ādāya bārāṇasiṃ gantvā rājadvāre ṭhatvā ‘‘padakusalo māṇavo dvāre ṭhito’’ti rañño paṭivedetvā ‘‘tena hi āgacchatū’’ti vutte pavisitvā rājānaṃ vanditvā ‘‘tāta, kiṃ sippaṃ jānāsī’’ti vutte ‘‘deva, dvādasasaṃvaccharamatthake haṭabhaṇḍaṃ padānupadaṃ gantvā gaṇhituṃ jānāmī’’ti āha. ‘‘Tena hi maṃ upaṭṭhāhī’’ti. ‘‘Deva, devasikaṃ sahassaṃ labhanto upaṭṭhahissāmī’’ti. ‘‘Sādhu tāta, upaṭṭhahā’’ti. Rājā devasikaṃ sahassaṃ dāpesi.

Athekadivasaṃ purohito rājānaṃ āha – ‘‘mahārāja, mayaṃ tassa māṇavassa sippānubhāvena kassaci kammassa akatattā ‘sippaṃ atthi vā natthi vā’ti na jānāma, vīmaṃsissāma tāva na’’nti. Rājā ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchitvā ubhopi janā nānāratanagopakānaṃ saññaṃ datvā ratanasārabhaṇḍikaṃ gahetvā pāsādā oruyha rājanivesanantare tikkhattuṃ āvijjhitvā nisseṇiṃ attharitvā pākāramatthakena bahi otaritvā vinicchayasālaṃ pavisitvā tattha nisīditvā puna gantvā nisseṇiṃ attharitvā pākāramatthakena otaritvā antepure pokkharaṇiyā tīraṃ gantvā pokkharaṇiṃ tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā otaritvā antopokkharaṇiyaṃ bhaṇḍikaṃ ṭhapetvā pāsādaṃ abhiruhiṃsu. Punadivase ‘‘rājanivesanato kira ratanaṃ hariṃsū’’ti ekakolāhalaṃ ahosi. Rājā ajānanto viya hutvā bodhisattaṃ pakkosāpetvā ‘‘tāta, rājanivesanato bahuratanabhaṇḍaṃ haṭaṃ, handa naṃ anuvicinituṃ vaṭṭatī’’ti āha. ‘‘Mahārāja, dvādasasaṃvaccharamatthake haṭabhaṇḍaṃ corānaṃ padānupadaṃ gantvā āharaṇasamatthassa mama anacchariyaṃ ajja rattiṃ haṭabhaṇḍaṃ āharituṃ, āharissāmi taṃ, mā cintayitthā’’ti. ‘‘Tena hi āharā’’ti. So ‘‘sādhu, devā’’ti vatvā mātaraṃ vanditvā mantaṃ parivattetvā mahātale ṭhitova ‘‘mahārāja, dvinnaṃ corānaṃ padaṃ paññāyatī’’ti vatvā rañño ca purohitassa ca

padānusārena sirigabbhaṃ pavisitvā tato nikkhamitvā pāsādā oruyha rājanivesanantare tikkhattuṃ parigantvā padānusāreneva pākārasamīpaṃ gantvā pākāre ṭhatvā ‘‘mahārāja, imasmiṃ ṭhāne pākārato muccitvā ākāse padaṃ paññāyati, nisseṇiṃ attharāpetvā dethā’’ti nisseṇiṃ pākāramatthakena otaritvā padānusāreneva vinicchayasālaṃ gantvā puna rājanivesanaṃ āgantvā nisseṇiṃ attharāpetvā pākāramatthakena oruyha pokkharaṇiṃ gantvā tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā ‘‘mahārāja, corā imaṃ pokkharaṇiṃ otiṇṇā’’ti vatvā attanā ṭhapitaṃ viya bhaṇḍikaṃ nīharitvā rañño datvā ‘‘mahārāja, ime dve corā abhiññātamahācorā iminā maggena rājanivesanaṃ abhiruḷhā’’ti āha. Mahājanā tuṭṭhapahaṭṭhā aṅguliyo phoṭesuṃ, celukkhepā pavattiṃsu.

Rājā cintesi – ‘‘ayaṃ māṇavo padānusārena gantvā corehi ṭhapitabhaṇḍaṭṭhānameva maññe jānāti, core pana gaṇhituṃ na sakkotī’’ti. Atha naṃ āha ‘‘corehi haṭabhaṇḍaṃ tāva no tayā āhaṭaṃ, corā pana na āhaṭā’’ti. ‘‘Mahārāja, idheva corā, na dūre’’ti. ‘‘Ko ca ko cā’’ti. ‘‘Yo mahārāja, icchati, sova coro hoti, tato tumhākaṃ bhaṇḍikassa laddhakālato paṭṭhāya corehi ko attho, mā pucchitthā’’ti. ‘‘Tāta, ahaṃ tuyhaṃ devasikaṃ sahassaṃ dammi, core me gahetvā dehī’’ti. ‘‘Mahārāja, dhane laddhe kiṃ corehī’’ti. ‘‘Dhanatopi no, tāta, core laddhuṃ vaṭṭatī’’ti. ‘‘Tena hi, mahārāja, ‘ime nāma corā’ti tumhākaṃ na kathessāmi, atīte pavattakāraṇaṃ pana te āharissāmi, sace tumhe paññavanto, taṃ kāraṇaṃ jānāthā’’ti so evaṃ vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasito avidūre nadītīragāmake pāṭali nāma eko naṭo vasati. So ekasmiṃ ussavadivase bhariyamādāya bārāṇasiṃ pavisitvā naccitvā vīṇaṃ vāditvā gāyitvā dhanaṃ labhitvā ussavapariyosāne bahuṃ surābhattaṃ gāhāpetvā attano gāmaṃ gacchanto nadītīraṃ patvā navodakaṃ āgacchantaṃ disvā bhattaṃ bhuñjanto suraṃ pivanto nisīditvā matto hutvā attano balaṃ ajānanto ‘‘mahāvīṇaṃ gīvāya bandhitvā nadiṃ uttaritvā gamissāmī’’ti bhariyaṃ hatthe gahetvā nadiṃ otari. Vīṇāchiddehi udakaṃ pāvisi. Atha naṃ sā vīṇā udake osīdāpesi. Bhariyā panassa osīdanabhāvaṃ ñatvā taṃ vissajjetvā uttaritvā tīre aṭṭhāsi. Naṭapāṭali sakiṃ ummujjati, sakiṃ nimujjati, udakaṃ pavisitvā uddhumātaudaro ahosi. Athassa bhariyā cintesi ‘‘mayhaṃ sāmiko idāni marissati, ekaṃ naṃ gītakaṃ yācitvā parisamajjhe taṃ gāyantī jīvikaṃ kappessāmī’’ti cintetvā ‘‘sāmi, tvaṃ udake nimujjasi, ekaṃ me gītakaṃ dehi, tena jīvikaṃ kappessāmī’’ti vatvā gāthamāha –

49. ‘‘Bahussutaṃ cittakathiṃ, gaṅgā vahati pāṭaliṃ;
Vuyhamānaka bhaddante, ekaṃ me dehi gāthaka’’nti.

Tattha **gāthaka**nti khuddakaṃ gāthaṃ.

Atha naṃ naṭapāṭali ‘‘bhadde, kathaṃ tava gītakaṃ dassāmi, idāni mahājanassa paṭisaraṇabhūtaṃ udakaṃ maṃ māretī’’ti vatvā gāthamāha –

50. ‘‘Yena siñcanti dukkhitaṃ, yena siñcanti āturaṃ;
Tassa majjhe marissāmi, jātaṃ saraṇato bhaya’’nti.

Bodhisatto imaṃ gāthaṃ vatvā ‘‘mahārāja, yathā udakaṃ mahājanassa paṭisaraṇaṃ, tathā rājānopi, tesaṃ santikā bhaye uppanne taṃ bhayaṃ ko paṭibāhissatī’’ti vatvā ‘‘mahārāja, idaṃ kāraṇaṃ paṭicchannaṃ, mayā pana paṇḍitavedanīyaṃ katvā kathitaṃ, jānāhi, mahārājā’’ti āha. ‘‘Tāta ahaṃ evarūpaṃ paṭicchannakathaṃ na jānāmi, core me gahetvā dehī’’ti. Athassa mahāsatto ‘‘tena hi, mahārāja, idaṃ sutvā jānāhī’’ti aparampi kāraṇaṃ āhari. Deva, pubbe imissāva bārāṇasiyā dvāragāme eko kumbhakāro bhājanatthāya mattikaṃ āharanto ekasmiṃyeva ṭhāne nibaddhaṃ gaṇhitvā antopabbhāraṃ mahantaṃ āvāṭaṃ khaṇi. Athekadivasaṃ tassa mattikaṃ gaṇhantassa akālamahāmegho uṭṭhahitvā mahāvuṭṭhiṃ pātesi. Udakaṃ avattharamānaṃ āvāṭaṃ pātesi, tenassa matthako bhijji. So paridevanto gāthamāha –

51. ‘‘Yattha bījāni rūhanti, sattā yattha patiṭṭhitā;

Sā me sīsaṃ nipīḷeti, jātaṃ saraṇato bhaya''nti.

Tattha **nipīḷetī**ti nipatitvā pīḷeti bhindati.

Yathā hi deva, mahājanassa paṭisaraṇabhūtā mahāpathavī kumbhakārassa sīsaṃ bhindi, evameva mahāpathavīsame sabbalokassa paṭisaraṇe narinde uṭṭhāya corakammaṃ karonte ko bāhissati, sakkhissasi, mahārāja, evaṃ paṭicchādetvā kathitaṃ coraṃ jānituntī. Tāta, mayhaṃ paṭicchannena kāraṇaṃ natthi, ayaṃ coroti evaṃ me coraṃ gahetvā dehīti. So rājānaṃ rakkhanto ''tvaṃ coro''ti avatvā aparampi udāharaṇaṃ āhari. Mahārāja, pubbe imasmiṃyeva nagare ekassa purisassa gehaṃ ādittaṃ. So ''anto pavisitvā bhaṇḍakaṃ nīharā''ti aññaṃ āṇāpesi. Tasmiṃ pavisitvā nīharante gehadvāraṃ pidahi. So dhūmandho hutvā nikkhamanamaggaṃ alabhanto uppannaḍāhadukkho hutvā anto ṭhitova paridevanto gāthamāha –

52. ''Yena bhattāni paccanti, sītaṃ yena vihaññati;
So maṃ ḍahati gattāni, jātaṃ saraṇato bhaya''nti.

Tattha **so maṃ ḍahatī**ti so me ḍahati, ayameva vā pāṭho.

''Mahārāja, aggi viya mahājanassa paṭisaraṇabhūto eko manusso ratanabhaṇḍikaṃ hari, mā maṃ coraṃ pucchā''ti. ''Tāta, mayhaṃ coraṃ dehiyevā''ti. So rājānaṃ ''tvaṃ coro''ti avatvā aparampi udāharaṇaṃ āhari. Deva, pubbe imasmiṃyeva nagare eko puriso atibahuṃ bhuñjitvā jīrāpetuṃ asakkonto vedanāppatto hutvā paridevanto gāthamāha –

53. ''Yena bhuttena yāpanti, puthū brāhmaṇakhattiyā;
So maṃ bhutto byāpādeti, jātaṃ saraṇato bhaya''nti.

Tattha **so maṃ bhutto byāpādetī**ti so odano bhutto maṃ byāpādeti māreti.

''Mahārāja, bhattaṃ viya mahājanassa paṭisaraṇabhūto eko bhaṇḍaṃ hari, tasmiṃ laddhe kiṃ coraṃ pucchasī''ti? ''Tāta, sakkonto coraṃ me dehī''ti. So tassa saññāpanatthaṃ aparampi udāharaṇaṃ āhari. Mahārāja, pubbepi imasmiṃyeva nagare ekassa vāto uṭṭhahitvā gattāni bhañji. So paridevanto gāthamāha –

54. ''Gimhānaṃ pacchime māse, vātamicchanti paṇḍitā;
So maṃ bhañjati gattāni, jātaṃ saraṇato bhaya''nti.

Iti mahārāja, saraṇato bhayaṃ uppannaṃ, jānāhi taṃ kāraṇanti. Tāta, coraṃ me dehīti. So tassa saññāpanatthaṃ aparampi udāharaṇaṃ āhari. Deva, atīte himavantapadese sākhāviṭapasampanno mahārukkho ahosi pupphaphalasampanno anekasahassānaṃ sakuṇānaṃ nivāso tassa dve sākhā aññamaññaṃ saṅghaṭṭesuṃ, tato dhūmo uppajji, aggicuṇṇāni patiṃsu. Taṃ disvā sakuṇajeṭṭhako gāthamāha –

55. ''Yaṃ nissitā jagatiruhaṃ, svāyaṃ aggiṃ pamuñcati;
Disā bhajatha vakkaṅgā, jātaṃ saraṇato bhaya''nti.

Tattha **jagatiruha**nti mahīruhaṃ.

Yathā hi, deva, rukkho pakkhīnaṃ paṭisaraṇaṃ, evaṃ rājā mahājanassa paṭisaraṇaṃ, tasmiṃ corikaṃ karonte ko paṭibāhissati, sallakkhehi, devāti. Tāta, mayhaṃ corameva dehīti. Athassa so aparampi udāharaṇaṃ āhari. Mahārāja, ekasmiṃ kāsigāme aññatarassa kulagharassa pacchimabhāge kakkhaḷā susumāranadī atthi, tassa ca kulassa ekova putto. So pitari kālakate mātaraṃ paṭijaggi. Tassa

mātā anicchamānasseva ekaṃ kuladhītaraṃ ānesi. Sā pubbabhāge sassuṃ sampiyāyitvā pacchā puttadhītāhi vaḍḍhamānā taṃ nīharitukāmā ahosi. Tassā pana mātāpi tasmiṃyeva ghare vasati. Sā sāmikassa santike sassuyā nānappakāraṃ dosaṃ vatvā paribhinditvā ‘‘ahaṃ te mātaraṃ posetuṃ na sakkomi, mārehi na’’nti vatvā ‘‘manussamāraṇaṃ nāma bhāriyaṃ, kathaṃ naṃ māremī’’ti vutte ‘‘niddokkamanakāle naṃ mañcakeneva saddhiṃ gahetvā susumāranadiyaṃ khipissāma, atha naṃ susamārā khādissantī’’ti āha. ‘‘Tuyhaṃ pana mātā kaha’’nti? ‘‘Tassāyeva santike supatī’’ti. ‘‘Tena hi gaccha, tassā nipannamañcake rajjuṃ bandhitvā saññaṃ karohī’’ti. Sā tathā katvā ‘‘katā me saññā’’ti āha. Itaro ‘‘thokaṃ adhivāsehi, manussā tāva niddāyantū’’ti niddāyanto viya nipajjitvā gantvā taṃ rajjukaṃ bhariyāya mātu mañcake bandhitvā bhariyaṃ pabodhetvā ubhopi gantvā taṃ mañcakeneva saddhiṃ ukkhipitvā nadiyaṃ khipiṃsu. Tattha naṃ niddāyamānaṃ susumārā viddhaṃsetvā khādiṃsu.

Sā punadivase mātu parivattitabhāvaṃ ñatvā ‘‘sāmi, mama mātāva māritā, idāni tava mātaraṃ mārehī’’ti vatvā ‘‘tena hi sādhū’’ti vutte ‘‘susāne citakaṃ katvā aggimhi naṃ pakkhipitvā māressāmā’’ti āha. Atha naṃ niddāyamānaṃ ubhopi susānaṃ netvā ṭhapayiṃsu. Tattha sāmiko bhariyaṃ āha ‘‘aggi te ābhato’’ti? ‘‘Pamuṭṭhāsmi, sāmī’’ti. ‘‘Tena hi gantvā ānehī’’ti. ‘‘Na sakkomi sāmi, gantuṃ, tayi gatepi ṭhātuṃ na sakkhissāmi, ubhopi mayaṃ gacchissāmā’’ti. Tesu gatesu mahallikā sītavātena pabodhitā susānabhāvaṃ ñatvā ‘‘ime maṃ māretukāmā aggiatthāya gatā’’ti ca upadhāretvā ‘‘na me balaṃ jānantī’’ti ekaṃ matakaḷevaraṃ gahetvā mañcake nipajjāpetvā upari pilotikāya paṭicchādetvā sayaṃ palāyitvā tattheva leṇaguhaṃ pāvisi. Itare aggiṃ āharitvā ‘‘mahallikā’’ti saññāya kaḷevaraṃ jhāpetvā pakkamiṃsu. Ekena corena tasmiṃ guhāleṇe pubbe bhaṇḍikā ṭhapitā, so ‘‘taṃ gaṇhissāmī’’ti āgantvā mahallikaṃ disvā ‘‘ekā yakkhinī bhavissati, bhaṇḍikā me amanussapariggahitā’’ti ekaṃ bhūtavejjaṃ ānesi. Vejjo mantaṃ karonto guhaṃ pāvisi.

Atha naṃ sā āha ‘‘nāhaṃ yakkhinī, ehi ubhopi imaṃ dhanaṃ bhājessāmā’’ti. ‘‘Kathaṃ saddahitabba’’nti? ‘‘Tava jivhaṃ mama jivhāya ṭhapehī’’ti. So tathā akāsi. Athassa sā jivhaṃ ḍaṃsitvā chinditvā pātesi. Bhūtavejjo ‘‘addhā esā yakkhinī’’ti jivhāya lohitaṃ paggharantiyā viravamāno palāyi. Mahallikā punadivase maṭṭhasāṭakaṃ nivāsetvā nānāratanabhaṇḍikaṃ gahetvā gharaṃ agamāsi. Suṇisā taṃ disvā ‘‘kahaṃ te, amma, idaṃ laddha’’nti pucchi. ‘‘Amma, etasmiṃ susāne dārucitakāya jhāpitā evarūpaṃ labhantī’’ti. ‘‘Amma, mayāpi sakkā laddhu’’nti. ‘‘Mādisī hutvā labhissasī’’ti. Sā laddhabhaṇḍikalobhena sāmikassa kathetvā tattha attānaṃ jhāpesi. Atha naṃ punadivase sāmiko apassanto ‘‘amma, imāyapi velāya tvaṃ āgatā, suṇisā te nāgacchatī’’ti āha. Sā taṃ sutvā ‘‘are pāpapurisa, kiṃ matā nāma āgacchantī’’ti taṃ tajjetvā gāthamāha –

56. ‘‘Yamānayiṃ somanassaṃ, māliniṃ candanussadaṃ;
Sā maṃ gharā nicchubhati, jātaṃ saraṇato bhaya’’nti.

Tattha **somanassa**nti somanassaṃ uppādetvā. ‘‘Somanassā’’tipi pāṭho, somanassavatī hutvāti attho. Idaṃ vuttaṃ hoti – yamahaṃ ‘‘imaṃ me nissāya putto puttadhītāhi vaḍḍhissati, mañca mahallikakāle posessatī’’ti māliniṃ candanussadaṃ katvā alaṅkaritvā somanassajātā ānesiṃ. Sā maṃ ajja gharā nīharati, saraṇatoyeva me bhayaṃ uppannanti.

‘‘Mahārāja, suṇisā viya sassuyā mahājanassa rājā paṭisaraṇaṃ, tato bhaye uppanne kiṃ sakkā kātuṃ, sallakkhehi, devā’’ti. Taṃ sutvā rājā ‘‘tāta, nāhaṃ tayā ānītakāraṇāni jānāmi, corameva me dehī’’ti āha. So ‘‘rājānaṃ rakkhissāmī’’ti aparampi udāharaṇaṃ āhari. Deva, pubbe imasmiṃyeva nagare eko puriso patthanaṃ katvā puttaṃ labhi. So puttajātakāle ‘‘putto me laddho’’ti somanassajāto taṃ posetvā vayappattakāle dārena saṃyojetvā aparabhāge jaraṃ patvā kammaṃ adhiṭṭhātuṃ nāsakkhi. Atha naṃ putto ‘‘tvaṃ kammaṃ kātuṃ na sakkosi, ito nikkhamā’’ti gehato nīhari. So kicchena kasirena jīvikaṃ kappento paridevamāno gāthamāha –

57. ‘‘Yena jātena nandissaṃ, yassa ca bhavamicchisaṃ;
So maṃ gharā nicchubhati, jātaṃ saraṇato bhaya’’nti.

Tattha **so ma**nti so putto maṃ gharato nicchubhati nīharati. Svāhaṃ bhikkhaṃ caritvā dukkhena jīvāmi, saraṇatoyeva me bhayaṃ uppannanti.

''Mahārāja, yathā pitā nāma mahallako paṭibalena puttena rakkhitabbo, evaṃ sabbopi janapado raññā rakkhitabbo, idañca bhayaṃ uppajjamānaṃ sabbasatte rakkhantassa rañño santikā uppannaṃ, iminā kāraṇena 'asuko nāma coro'ti jānāhi, devā''ti. ''Tāta, nāhaṃ kāraṇaṃ vā akāraṇaṃ vā jānāmi, coraṃ vā me dehi, tvaññeva vā coro hohī''ti evaṃ rājā punappunaṃ māṇavaṃ anuyuñji. Atha naṃ so evamāha ''kiṃ pana, mahārāja, ekaṃsena coragahaṇaṃ rocethā''ti? ''Āma, tātā''ti. Tena hi ''asuko ca asuko ca coro''ti parisamajjhe pakāsemīti. ''Evaṃ karohi, tātā''ti. So tassa vacanaṃ sutvā ''ayaṃ rājā attānaṃ rakkhituṃ na deti, gaṇhissāmi dāni cora''nti sannipatite mahājane āmantetvā imā gāthā āha –

58. ''Suṇantu me jānapadā, negamā ca samāgatā;
Yatodakaṃ tadādittaṃ, yato khemaṃ tato bhayaṃ.

59. ''Rājā vilumpate raṭṭhaṃ, brāhmaṇo ca purohito;
Attaguttā viharatha, jātaṃ saraṇato bhaya''nti.

Tattha **yatodakaṃ tadāditta**nti yaṃ udakaṃ tadeva ādittaṃ. **Yato khema**nti yato rājato khemena bhavitabbaṃ, tatova bhayaṃ uppannaṃ. **Atthaguttā viharathā**ti tumhe idāni anāthā jātā, attānaṃ mā vināsetha, attanāva guttā hutvā attano santakaṃ dhanadhaññaṃ rakkhatha, rājā nāma mahājanassa paṭisaraṇaṃ, tato tumhākaṃ bhayaṃ uppannaṃ, rājā ca purohito ca vilopakhādakacorā, sace core gaṇhitukāmattha, ime dve gahetvā kammakaraṇaṃ karothāti.

Te tassa kathaṃ sutvā cintayiṃsu ''ayaṃ rājā rakkhaṇārahopi samāno idāni aññassa upari dosaṃ āropetvā attano bhaṇḍikaṃ sayameva pokkharaṇiyaṃ ṭhapetvā coraṃ pariyesāpeti, ito dāni paṭṭhāya puna corakammassa akaraṇatthāya mārema naṃ pāparājāna''nti. Te daṇḍamuggarādihatthā uṭṭhāya tattheva rājānañca purohitañca pothetvā jīvitakkhayaṃ pāpetvā mahāsattaṃ abhisiñcitvā rajje patiṭṭhapesuṃ.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ''anacchariyaṃ, upāsaka, pathaviyaṃ padasañjānanaṃ, porāṇakapaṇḍitā evaṃ ākāse padaṃ sañjāniṃsū''ti vatvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne upāsako ca putto ca sotāpattiphale patiṭṭhitā. Tadā pitā kassapo ahosi, padakusalamāṇavo pana ahameva ahosinti.

Padakusalamāṇavajātakavaṇṇanā chaṭṭhā.

[433] 7. Lomasakassapajātakavaṇṇanā

Assa indasamo rājāti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi bhikkhuṃ satthā ''saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī''ti pucchitvā ''sacca''nti vutte ''bhikkhu sinerukampanavāto kiṃ purāṇapaṇṇāni na kampessati, yasasamaṅginopi sappurisā āyasakyaṃ pāpuṇanti, kilesā nāmete parisuddhasattepi saṃkiliṭṭhe karonti, pageva tādisa''nti vatvā tena yācito atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente brahmadattassa putto brahmadattakumāro nāma purohitaputto ca kassapo nāma dve sahāyakā hutvā ekācariyakule sabbasippāni uggaṇhiṃsu. Aparabhāge brahmadattakumāro pitu accayena rajje patiṭṭhāsi. Kassapo cintesi ''mayhaṃ sahāyo rājā jāto, idāni me mahantaṃ issariyaṃ dassati, kiṃ me issariyena, ahaṃ mātāpitaro ca rājānañca āpucchitvā pabbajissāmī''ti. So rājānañca mātāpitaro ca āpucchitvā himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā sattame divase abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā uñchācariyāya yāpento vihāsi. Pabbajitaṃ pana naṃ ''lomasakassapo''ti sañjāniṃsu. So paramajitindriyo ghoratapo tāpaso ahosi. Tassa tejena sakkassa bhavanaṃ kampi. Sakko āvajjento taṃ disvā cintesi ''ayaṃ tāpaso ativiya uggatejo sakkabhāvāpi maṃ

cāveyya, bārāṇasiraññā saddhiṃ ekato hutvā tapamassa bhindissāmī''ti. So sakkānubhāvena aḍḍharattasamaye bārāṇasirañño sirigabbhaṃ pavisitvā sakalagabbhaṃ sarīrappabhāya obhāsetvā rañño santike ākāse ṭhito ''uṭṭhehi, mahārājā''ti rājānaṃ pabodhesi. ''Kosi tva''nti vutte ''sakkohamasmī''ti āha. ''Kimatthaṃ āgatosī''ti? ''Mahārāja, sakalajambudīpe ekarajjaṃ icchasi, na icchasī''ti? ''Kissa na icchāmī''ti? Atha naṃ sakko ''tena hi lomasakassapaṃ ānetvā pasughātayaññaṃ yajāpehi, sakkasamo ajarāmaro hutvā sakalajambudīpe rajjaṃ kāressasī''ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

60. ''Assa indasamo rāja, accantaṃ ajarāmaro;
Sace tvaṃ yaññaṃ yājeyya, isiṃ lomasakassapa''nti.

Tattha **assā**ti bhavissasi. **Yājeyyā**ti sace tvaṃ araññāyatanato isiṃ lomasakassapaṃ ānetvā yaññaṃ yajeyyāsīti.

Tassa vacanaṃ sutvā rājā ''sādhū''ti sampaṭicchi. Sakko ''tena hi mā papañcaṃ karī''ti vatvā pakkāmi. Rājā punadivase seyyaṃ nāma amaccaṃ pakkosāpetvā ''samma, mayhaṃ piyasahāyakassa lomasakassapassa santikaṃ gantvā mama vacanena evaṃ vadehi 'rājā kira tumhehi pasughātayaññaṃ yajāpetvā sakalajambudīpe ekarājā bhavissati, tumhākampi yattakaṃ padesaṃ icchatha, tattakaṃ dassati, mayā saddhiṃ yaññaṃ yajituṃ āgacchathā'''ti āha. So ''sādhu, devā''ti tāpasassa vasanokāsajānanatthaṃ nagare bheriṃ carāpetvā ekena vanacarakena ''ahaṃ jānāmī''ti vutte taṃ purato katvā mahantena parivārena tattha gantvā isiṃ vanditvā ekamantaṃ nisinno taṃ sāsanaṃ ārocesi. Atha naṃ so ''seyya kiṃ nāmetaṃ kathesī''ti vatvā paṭikkhipanto catasso gāthā abhāsi –

61. ''Sasamuddapariyāyaṃ, mahiṃ sāgarakuṇḍalaṃ;
Na icche saha nindāya, evaṃ seyya vijānahi.

62. ''Dhiratthu taṃ yasalābhaṃ, dhanalābhañca brāhmaṇa;
Yā vutti vinipātena, adhammacaraṇena vā.

63. ''Api ce pattamādāya, anagāro paribbaje;
Sāyeva jīvikā seyyo, yā cādhammena esanā.

64. ''Api ce pattamādāya, anagāro paribbaje;
Aññaṃ ahiṃsayaṃ loke, api rajjena taṃ vara''nti.

Tattha **sasamuddapariyāya**nti sasamuddaparikkhepaṃ. **Sāgarakuṇḍala**nti cattāro dīpe parikkhipitvā ṭhitasāgarehi kaṇṇavaliyā ṭhapitakuṇḍalehi viya samannāgataṃ. **Saha nindāyā**ti ''iminā pasughātakammaṃ kata''nti imāya nindāya saha cakkavāḷapariyantaṃ mahāpathaviṃ na icchāmīti vadati. **Yā vutti vinipātenā**ti narake vinipātakammena yā ca jīvitavutti hoti, taṃ dhiratthu, garahāmi taṃ vuttinti dīpeti. **Sāyeva jīvikā**ti pabbajitassa mattikāpattaṃ ādāya paragharāni upasaṅkamitvā āhārapariyesanajīvikāva yasadhanalābhato sataguṇena sahassaguṇena varatarāti attho **api rajjena taṃ vara**nti taṃ anagārassa sato aññaṃ avihiṃsantassa paribbajanaṃ sakalajambudīparajjenapi varanti attho.

Amacco tassa kathaṃ sutvā gantvā rañño ārocesi. Taṃ sutvā rājā ''anāgacchante kiṃ sakkā kātu''nti tuṇhī ahosi. Puna sakko aḍḍharattasamaye āgantvā ākāse ṭhatvā ''kiṃ, mahārāja, lomasakassapaṃ ānetvā yaññaṃ na yajāpesī''ti āha. ''Mayā pesitopi nāgacchatī''ti. ''Tena hi, mahārāja, attano dhītaraṃ candavatiṃ kumārikaṃ alaṅkaritvā seyyaṃ tatheva pesetvā 'sace kira āgantvā yaññaṃ yajissasi, rājā te imaṃ kumārikaṃ dassatī'ti vadāpehi, addhā so kumārikāya paṭibaddhacitto hutvā āgacchissatī''ti. Rājā ''sādhū''ti sampaṭicchitvā punadivase seyyassa hatthe dhītaraṃ adāsi. So rājadhītaraṃ gahetvā tattha gantvā isiṃ vanditvā paṭisanthāraṃ katvā devaccharapaṭibhāgaṃ rājadhītaraṃ tassa dassetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Atha isi indriyāni bhinditvā taṃ olokesi, saha

olokaneneva paṭibaddhacitto hutvā jhānā parihāyi. Amacco tassa paṭibaddhacittabhāvaṃ ñatvā ‘‘bhante, sace kira yaññaṃ yajissatha, rājā te imaṃ dārikaṃ pādaparicārikaṃ katvā dassatī’’ti āha. So kilesavasena kampanto ‘‘imaṃ kira me dassatī’’ti āha. ‘‘Āma, yaññaṃ yajantassa te dassatī’’ti. So ‘‘sādhu imaṃ labhanto yajissāmī’’ti vatvā taṃ gahetvā saheva jaṭāhi alaṅkatarathaṃ abhiruyha bārāṇasiṃ agamāsi. Rājāpi ‘‘āgacchati kirā’’ti sutvā yaññāvāṭe kammaṃ paṭṭhapesi. Atha naṃ āgataṃ disvā ‘‘sve yaññaṃ yajāhi, ahaṃ indasamo bhavissāmi, yaññapariyosāne te dhītaraṃ dassāmī’’ti āha. Kassapo ‘‘sādhū’’ti sampaṭicchi. Atha naṃ rājā punadivase taṃ ādāya candavatiyā saddhiṃyeva yaññāvāṭaṃ gato. Tattha hatthiassausabhādisabbacatuppadā paṭipāṭiyā ṭhapitāva ahesuṃ. Kassapo te sabbe hanitvāva ghātetvā yaññaṃ yajituṃ ārabhi. Atha naṃ tattha sannipatito mahājano disvā ‘‘idaṃ te lomasakassapa ayuttaṃ appatirūpaṃ, kiṃ nāmetaṃ karosī’’ti vatvā paridevanto dve gāthā abhāsi –

65. ‘‘Balaṃ cando balaṃ suriyo, balaṃ samaṇabrāhmaṇā;
Balaṃ velā samuddassa, balātibalamitthiyo.

66. ‘‘Yathā uggatapaṃ santaṃ, isiṃ lomasakassapaṃ;
Pitu atthā candavatī, vājapeyyaṃ ayājayī’’ti.

Tattha **balaṃ cando balaṃ suriyo**ti mahandhakāravidhamane aññaṃ balaṃ nāma natthi, candimasūriyāvettha balavantoti attho. **Samaṇabrāhmaṇā**ti iṭṭhāniṭṭhavisayavegasahane khantibalañāṇabalena samannāgatā samitapāpabāhitapāpā samaṇabrāhmaṇā. **Balaṃ velā samuddassā**ti mahāsamuddassa uttarituṃ adatvā udakaṃ āvaritvā vināsetuṃ samatthatāya velā balaṃ nāma. **Balātibalamitthiyo**ti itthiyo pana visadañāṇepi avītarāge attano vasaṃ ānetvā vināsetuṃ samatthatāya tehi sabbehi balehipi atibalā nāma, sabbabalehi itthibalameva mahantanti attho. **Yathā**ti yasmā. **Pitu atthā**ti pitu vuḍḍhiatthāya. Idaṃ vuttaṃ hoti – yasmā imaṃ uggatapaṃ samānaṃ sīlādiguṇānaṃ esitattā isiṃ ayaṃ candavatī nissīlaṃ katvā pitu vuḍḍhiatthāya vājapeyyaṃ yaññaṃ yājeti, tasmā jānitabbametaṃ ‘‘balātibalamitthiyo’’ti.

Tasmiṃ samaye kassapo yaññaṃ yajanatthāya ‘‘maṅgalahatthiṃ gīvāyaṃ paharissāmī’’ti khaggaratanaṃ ukkhipi. Hatthī taṃ disvā maraṇabhayatajjito mahāravaṃ ravi. Tassa ravaṃ sutvā sesāpi hatthiassausabhādayo maraṇabhayatajjitā bhayena viraviṃsu. Mahājanopi viravi. Kassapo taṃ mahāviravaṃ sutvā saṃvegappatto hutvā attano jaṭādīni olokesi. Athassa jaṭāmassukacchalomāni pākaṭāni ahesuṃ. So vippaṭisārī hutvā ‘‘ananurūpaṃ vata me pāpakammaṃ kata’’nti saṃvegaṃ pakāsento aṭṭhamaṃ gāthamāha –

67. ‘‘Taṃ lobhapakataṃ kammaṃ, kaṭukaṃ kāmahetukaṃ;
Tassa mūlaṃ gavesissaṃ, checchaṃ rāgaṃ sabandhana’’nti.

Tassattho – mahārāja, yaṃ etaṃ mayā candavatiyā lobhaṃ uppādetvā tena lobhena pakataṃ kāmahetukaṃ pāpakaṃ, taṃ kaṭukaṃ tikhiṇavipākaṃ. Tassāhaṃ ayonisomanasikārasaṅkhātaṃ mūlaṃ gavesissaṃ, alaṃ me iminā khaggena, paññākhaggaṃ nīharitvā subhanimittabandhanena saddhiṃ sabandhanaṃ rāgaṃ chindissāmīti.

Atha naṃ rājā ‘‘mā bhāyi samma, idāni te candavatiṃ kumāriñca raṭṭhañca sattaratanarāsiñca dassāmi, yajāhi yañña’’nti āha. Taṃ sutvā kassapo ‘‘na me, mahārāja, iminā kilesena attho’’ti vatvā osānagāthamāha –

68. ‘‘Dhiratthu kāme subahūpi loke, tapova seyyo kāmaguṇehi rāja;
Tapo karissāmi pahāya kāme, taveva raṭṭhaṃ candavatī ca hotū’’ti.

Tattha **subahūpī**ti atibahukepi. **Tapo karissāmī**ti sīlasaṃyamatapameva karissāmi.

So evaṃ vatvā kasiṇaṃ samannāharitvā naṭṭhaṃ visesaṃ uppādetvā ākāse pallaṅkena nisīditvā rañño dhammaṃ desetvā ‘‘appamatto hohī’’ti ovaditvā yaññāvāṭaṃ viddhaṃsāpetvā mahājanassa abhayadānaṃ dāpetvā rañño yācantasseva uppatitvā attano vasanaṭṭhānameva gantvā yāvajīvaṃ ṭhatvā āyupariyosāne brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā seyyo mahāamacco sāriputto ahosi, lomasakassapo pana ahameva ahosinti.

Lomasakassapajātakavaṇṇanā sattamā.

[434] 8. Cakkavākajātakavaṇṇanā

Kāsāyavattheti idaṃ satthā jetavane viharanto ekaṃ lolabhikkhuṃ ārabbha kathesi. So kira lolo ahosi paccayaluddho, ācariyupajjhāyavattādīni chaḍḍetvā pātova sāvatthiṃ pavisitvā visākhāya gehe anekakhādanīyaparivāraṃ yāguṃ pivitvā nānaggarasasālimaṃsodanaṃ bhuñjitvāpi tena atitto tato cūḷaanāthapiṇḍikassa mahāanāthapiṇḍikassa kosalaraññoti tesaṃ tesaṃ nivesanāni sandhāya vicari. Athekadivasaṃ tassa lolabhāvaṃ ārabbha dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte taṃ bhikkhuṃ pakkosāpetvā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu lolo’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘bhikkhu kasmā lolosi, pubbepi tvaṃ lolabhāvena bārāṇasiyaṃ hatthikuṇapādīni khāditvā vicaranto tehi atitto tato nikkhamitvā gaṅgātīre vicaranto himavantaṃ pavaṭṭho’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente eko lolakāko bārāṇasiyaṃ hatthikuṇapādīni khāditvā vicaranto tehi atitto ‘‘gaṅgākūle macchamataṃ khādissāmī’’ti gantvā tattha matamacche khādanto katipāhaṃ vasitvā himavantaṃ pavisitvā nānāphalāphalāni khādanto bahumacchakacchapaṃ mahantaṃ padumasaraṃ patvā tattha suvaṇṇavaṇṇe dve cakkavāke sevālaṃ khāditvā vasante disvā ‘‘ime ativiya vaṇṇasampannā sobhaggappattā, imesaṃ bhojanaṃ manāpaṃ bhavissati, imesaṃ bhojanaṃ pucchitvā ahampi tadeva bhuñjitvā suvaṇṇavaṇṇo bhavissāmī’’ti cintetvā tesaṃ santikaṃ gantvā paṭisanthāraṃ katvā ekasmiṃ sākhapariyante nisīditvā tesaṃ pasaṃsanapaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ kathento paṭhamaṃ gāthamāha –

69. ‘‘Kāsāyavatthe sakuṇe vadāmi, duve duve nandamane carante;
Kaṃ aṇḍajaṃ aṇḍajā mānusesu, jātiṃ pasaṃsanti tadiṅgha brūthā’’ti.

Tattha **kāsāyavatthe**ti suvaṇṇavaṇṇe kāsāyavatthe viya. **Duve duve**ti dve dve hutvā. **Nandamane**ti tuṭṭhacitte. **Kaṃ aṇḍajaṃ aṇḍajā mānusesu jātiṃ pasaṃsantī**ti ambho aṇḍajā tumhe manussesu pasaṃsantā kaṃ aṇḍajaṃ jātiṃ kataraṃ nāma aṇḍajanti vatvā pasaṃsanti, kaṃ sakuṇaṃ nāmāti vatvā tumhe manussānaṃ antare vaṇṇentīti attho. ‘‘Kaṃ aṇḍajaṃ aṇḍajamānusesū’’tipi pāṭho. Tassattho – tumhe aṇḍajesu ca mānusesu ca kataraṃ aṇḍajanti vatvā pasaṃsantīti.

Taṃ sutvā cakkavāko dutiyaṃ gāthamāha –

70. ‘‘Amhe manussesu manussahiṃsa, anubbate cakkavāke vadanti;
Kalyāṇabhāvamhe dijesu sammatā, abhirūpā vicarāma aṇṇave’’ti.

Tattha **manussahiṃsā**ti kāko manusse hiṃsati viheṭheti, tena naṃ evaṃ ālapati. **Anubbate**ti aññamaññaṃ anugate sammodamāne viyasaṃvāse. **Cakkavāke**ti cakkavākā nāma sā aṇḍajajātīti pasaṃsanti vaṇṇenti kathenti. **Dijesū**ti yattakā pakkhino nāma, tesu mayaṃ ‘‘kalyāṇabhāvā’’tipi manussesu sammatā. Dutiye atthavikappe manussesu amhe ‘‘cakkavākā’’tipi vadanti, dijesu pana mayaṃ ‘‘kalyāṇabhāvā’’ti sammatā, ‘‘kalyāṇabhāvā’’ti no dijā vadantīti attho. **Aṇṇave**ti imasmiṃ ṭhāne saro ‘‘aṇṇavo’’ti vutto, imasmiṃ padumasare mayameva dve janā paresaṃ ahiṃsanato abhirūpā

vicarāmāti attho. Imissāya pana gāthāya catutthapadaṃ ''na ghāsahetūpi karoma pāpa''nti paṭhanti. Tassattho – yasmā mayaṃ ghāsahetūpi pāpaṃ na karoma, tasmā ''kalyāṇabhāvā''ti amhe manussesu ca dijesu ca sammatā.

Taṃ sutvā kāko tatiyaṃ gāthamāha –

71. ''Kiṃ aṇṇave kāni phalāni bhuñje, maṃsaṃ kuto khādatha cakkavākā;
Kiṃ bhojanaṃ bhuñjatha vo anomā, balañca vaṇṇo ca anapparūpā''ti.

Tattha **ki**nti pucchāvasena ālapanaṃ, kiṃ bho cakkavākāti vuttaṃ hoti. **Aṇṇave**ti imasmiṃ sare. **Bhuñje**ti bhuñjatha, kiṃ bhuñjathāti attho **maṃsaṃ kuto khādathā**ti katarapāṇānaṃ sarīrato maṃsaṃ khādatha. **Bhuñjatha vo**ti **vo**kāro nipātamattaṃ, parapadena vāssa sambandho ''balañca vā vaṇṇo ca anapparūpā''ti.

Tato cakkavāko catutthaṃ gāthamāha –

72. ''Na aṇṇave santi phalāni dhaṅka, maṃsaṃ kuto khādituṃ cakkavāke;
Sevālabhakkhamha apāṇabhojanā, na ghāsahetūpi karoma pāpa''nti.

Tattha **cakkavāke**ti cakkavākassa. **Apāṇabhojanā**ti pāṇakarahitaudakabhojanā. Amhākañhi sevālañceva udakañca bhojananti dasseti. **Na ghāsahetū**ti tumhādisā viya mayaṃ ghāsahetu pāpaṃ na karomāti.

Tato kāko dve gāthā abhāsi –

73. ''Na me idaṃ ruccati cakkavāka, asmiṃ bhave bhojanasannikāso;
Ahosi pubbe tato me aññathā, icceva me vimati ettha jātā.

74. ''Ahampi maṃsāni phalāni bhuñje, annāni ca loṇiyateliyāni;
Rasaṃ manussesu labhāmi bhottuṃ, sūrova saṅgāmamukhaṃ vijetvā;
Na ca me tādiso vaṇṇo, cakkavāka yathā tavā''ti.

Tattha **ida**nti idaṃ tumhākaṃ bhuñjanabhojanaṃ mayhaṃ na ruccati. **Asmiṃ bhave bhojanasannikāso**ti imasmiṃ bhave bhojanasannikāso yaṃ imasmiṃ cakkavākabhave bhojanaṃ, tvaṃ tena sannikāso taṃsadiso tadanurūpo ahosi, ativiya pasannasarīrosīti attho. **Tato me aññathā**ti yaṃ mayhaṃ pubbe tumhe disvāva ete ettha nānāvidhāni phalāni ceva macchamaṃsañca khādanti, tena evaṃ sobhaggappattāti ahosi, idāni me tato aññathā hotīti attho. **Icceva me**ti eteneva me kāraṇena ettha tumhākaṃ sarīravaṇṇe vimati jātā ''kathaṃ nu kho ete evarūpaṃ lūkhabhojanaṃ bhuñjantā vaṇṇavanto jātā''ti. **Ampī**ti ahañhi, ayameva vā pāṭho. **Bhuñje**ti bhuñjāmi. **Annāni cā**ti bhojanāni ca. **Loṇiyateliyānī**ti loṇatelayuttāni. **Rasa**nti manussesu paribhogaṃ paṇītarasaṃ. **Vijetvā**ti yathā sūro vīrayodho saṅgāmamukhaṃ vijetvā vilumpitvā paribhuñjati, tathā vilumpitvā paribhuñjāmīti attho. **Yathā tavā**ti evaṃ paṇītaṃ bhojanaṃ bhuñjantassapi mama tādiso vaṇṇo natthi, yādiso tava vaṇṇo, tena tava vacanaṃ na saddahāmīti dīpeti.

Athassa vaṇṇasampattiyā abhāvakāraṇaṃ attano ca bhāvakāraṇaṃ kathento cakkavāko sesagāthā abhāsi –

75. ''Asuddhabhakkhosi khaṇānupātī, kicchena te labbhati annapānaṃ;
Na tussasī rukkhaphalehi dhaṅka, maṃsāni vā yāni susānamajjhe.

76. ''Yo sāhasena adhigamma bhoge, paribhuñjati dhaṅka khaṇānupātī;

Tato upakkosati naṃ sabhāvo, upakkuṭṭho vaṇṇabalaṃ jahāti.

77. ‘‘Appampi ce nibbutiṃ bhuñjatī yadi, asāhasena aparūpaghātī;
Balañca vaṇṇo ca tadassa hoti, na hi sabbo āhāramayena vaṇṇo’’ti.

Tattha **asuddhabhakkhosī**ti tvaṃ thenetvā vañcetvā bhakkhanato asuddhabhakkho asi. **Khaṇānupātī**ti pamādakkhaṇe anupatanasīlo. **Kicchena te**ti tayā dukkhena annapānaṃ labbhati. **Maṃsāni vā yānī**ti yāni vā susānamajjhe maṃsāni, tehi na tussasi. **Tato**ti pacchā. **Upakkosati naṃ sabhāvo**ti attāva taṃ puggalaṃ garahi. **Upakkuṭṭho**ti attanāpi parehipi upakkuṭṭho garahito vippaṭisāritāya vaṇṇañca balañca jahāsi. **Nibbutiṃ bhuñjatī yadī**ti yadi pana paraṃ aviheṭhetvā appakampi dhammaladdhaṃ nibbutibhojanaṃ bhuñjati. **Tadassa hotī**ti tadā assa paṇḍitassa sarīre balañca vaṇṇo ca hoti. **Āhāramayenā**ti nānappakārena āhāreneva. Idaṃ vuttaṃ hoti – bho kāka, vaṇṇo nāmesa catusamuṭṭhāno, so na āhāramatteneva hoti, utucittakammehipi hotiyevāti.

Evaṃ cakkavāko anekapariyāyena kākaṃ garahi. Kāko harāyitvā ‘‘na mayhaṃ tava vaṇṇena attho, kā kā’’ti vassanto palāyi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne lolabhikkhu anāgāmiphale patiṭṭhahi. Tadā kāko lolabhikkhu ahosi, cakkavākī rāhulamātā, cakkavāko pana ahameva ahosinti.

Cakkavākajātakavaṇṇanā aṭṭhamā.

[435] 9. Haliddirāgajātakavaṇṇanā

Sutitikkhanti idaṃ satthā jetavane viharanto thullakumārikāpalobhanaṃ ārabbha kathesi. Vatthu terasakanipāte **cūḷanāradajātake** (jā. 1.13.40 ādayo) āvi bhavissati. Atītavatthumhi pana sā kumārikā tassa tāpasakumārassa sīlaṃ bhinditvā attano vase ṭhitabhāvaṃ ñatvā ‘‘imaṃ vañcetvā manussapathaṃ nessāmī’’ti cintetvā ‘‘rūpādikāmaguṇavirahite araññe rakkhitasīlaṃ nāma na mahapphalaṃ hoti, manussapathe rūpādīnaṃ paccupaṭṭhāne mahapphalaṃ hoti, ehi mayā saddhiṃ tattha gantvā sīlaṃ rakkhāhi, kiṃ te araññenā’’ti vatvā paṭhamaṃ gāthamāha –

78. ‘‘Sutitikkhaṃ araññamhi, pantamhi sayanāsane;
Ye ca gāme titikkhanti, te uḷāratarā tayā’’ti.

Tattha **sutitikkha**nti suṭṭhu adhivāsanaṃ. **Titikkhantī**ti sītādīni adhivāsenti.

Taṃ sutvā tāpasakumāro ‘‘pitā me araññaṃ gato, tasmiṃ āgate taṃ āpucchitvā gamissāmī’’ti āha. Sā cintesi ‘‘pitā kirassa atthi, sace maṃ so passissati, kājakoṭiyā maṃ pothetvā vināsaṃ pāpessati, mayā paṭhamameva gantabba’’nti. Atha naṃ sā ‘‘tena hi ahaṃ maggasaññaṃ kurumānā paṭhamataraṃ gamissāmi, tvaṃ pacchā āgacchāhī’’ti vatvā agamāsi. So tassā gatakāle neva dārūni āhari, na pānīyaṃ, na paribhojanīyaṃ upaṭṭhāpesi, kevalaṃ pajjhāyantova nisīdi, pitu āgamanakāle paccuggamanaṃ nākāsi. Atha naṃ pitā ‘‘itthīnaṃ vasaṃ gato eso’’ti ñatvāpi ‘‘kasmā tāta, neva dārūni āhari, na pānīyaṃ, na paribhojanīyaṃ upaṭṭhāpesi, pajjhāyantoyeva pana nisinnosī’’ti āha. Atha naṃ tāpasakumāro ‘‘tāta, araññe kira rakkhitasīlaṃ nāma na mahapphalaṃ hoti, manussapathe mahapphalaṃ, ahaṃ tattha gantvā sīlaṃ rakkhissāmi, sahāyo me maṃ ‘āgaccheyyāsī’ti vatvā purato gato, ahaṃ teneva saddhiṃ gamissāmi, tattha pana vasantena mayā kataro puriso sevitabbo’’ti pucchanto dutiyaṃ gāthamāha –

79. ‘‘Araññā gāmamāgamma, kiṃsīlaṃ kiṃvataṃ ahaṃ;
Purisaṃ tāta seveyyaṃ, taṃ me akkhāhi pucchito’’ti.

Athassa pitā kathento sesagāthā abhāsi –

80. ‘‘Yo te vissāsaye tāta, vissāsañca khameyya te;
Sussūsī ca titikkhī ca, taṃ bhajehi ito gato.

81. ‘‘Yassa kāyena vācāya, manasā natthi dukkaṭaṃ;
Urasīva patiṭṭhāya, taṃ bhajehi ito gato.

82. ‘‘Yo ca dhammena carati, carantopi na maññati;
Visuddhakāriṃ sappaññaṃ, taṃ bhajehi ito gato.

83. ‘‘Haliddirāgaṃ kapicittaṃ, purisaṃ rāgavirāginaṃ;
Tādisaṃ tāta mā sevi, nimmanussampi ce siyā.

84. ‘‘Āsīvisaṃva kupitaṃ, mīḷhalittaṃ mahāpathaṃ;
Ārakā parivajjehi, yānīva visamaṃ pathaṃ.

85. ‘‘Anatthā tāta vaḍḍhanti, bālaṃ accupasevato;
Māssu bālena saṃgacchi, amitteneva sabbadā.

86. ‘‘Taṃ tāhaṃ tāta yācāmi, karassu vacanaṃ mama;
Māssu bālena saṃgacchi, dukkho bālehi saṅgamo’’ti.

Tattha **yo te vissāsaye**ti yo tava vissāseyya. **Khameyya te**ti yo ca tava attani tayā kataṃ vissāsaṃ khameyya. **Sussūsī ca titikkhī cā**ti tava vacanaṃ sussūsāya ceva vacanādhivāsanena ca samannāgato bhaveyyāti attho. **Urasīva patiṭṭhāyā**ti yathā mātu urasi putto patiṭṭhāti, evaṃ patiṭṭhahitvā attano mātaraṃ viya maññamāno taṃ bhajeyyāsīti vadati. **Yo ca dhammena caratī**ti yo tividhena sucaritena dhammena iriyati. **Na maññatī**ti tathā carantopi ‘‘ahaṃ dhammaṃ carāmī’’ti mānaṃ na karoti. **Visuddhakāri**nti visuddhānaṃ dasakusalakammapathānaṃ kārakaṃ.

Rāgavirāginanti rāginañca virāginañca rajjitvā taṃkhaṇaññeva virajjanasabhāvaṃ. **Nimmanussampi ce siyā**ti sacepi sakalajambudīpatalaṃ nimmanussaṃ hoti, soyeva eko manusso tiṭṭhati, tathāpi tādisaṃ mā sevi. **Mahāpatha**nti gūthamakkhitaṃ maggaṃ viya. **Yānīvā**ti yānena gacchanto viya. **Visama**nti ninnaunnatakhāṇupāsāṇādivisamaṃ. **Bālaṃ accupasevato**ti bālaṃ appaññaṃ atisevantassa. **Sabbadā**ti tāta, bālena saha saṃvāso nāma amittasaṃvāso viya sabbadā niccakālameva dukkho. **Taṃ tāha**nti tena kāraṇena taṃ ahaṃ.

So evaṃ pitarā ovadito ‘‘tāta, ahaṃ manussapathaṃ gantvā tumhādise paṇḍite na labhissāmi, tattha gantuṃ bhāyāmi, idheva tumhākaṃ santike vasissāmī’’ti āha. Athassa bhiyyopi ovādaṃ datvā kasiṇaparikammaṃ ācikkhi. So na cirasseva abhiññāsamāpattiyo nibbattetvā saddhiṃ pitarā brahmalokaparāyaṇo ahosi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi.

Tadā tāpasakumāro ukkaṇṭhitabhikkhu ahosi, kumārikā thullakumārikāva, pitā tāpaso pana ahameva ahosinti.

Haliddirāgajātakavaṇṇanā navamā.

[436] 10. Samuggajātakavaṇṇanā

Kuto nu āgacchathāti idaṃ satthā jetavane viharanto ukkaṇṭhitabhikkhuṃ ārabbha kathesi. Tañhi satthā ‘‘saccaṃ kira tvaṃ bhikkhu ukkaṇṭhitosī’’ti pucchitvā ‘‘saccaṃ, bhante’’ti vutte ‘‘kasmā bhikkhu

mātugāmaṃ patthesi, mātugāmo nāmesa asabbho akataññū, pubbe dānavarakkhasā gilitvā kucchinā pariharantāpi mātugāmaṃ rakkhituṃ ekapurisanissitaṃ kātuṃ nāsakkhiṃsu, tvaṃ kathaṃ sakkhissasī''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente bodhisatto kāme pahāya himavantaṃ pavisitvā isipabbajjaṃ pabbajitvā abhiññā ca samāpattiyo ca nibbattetvā phalāphalena yāpento vihāsi. Tassa paṇṇasālāya avidūre eko dānavarakkhaso vasati. So antarantarā mahāsattaṃ upasaṅkamitvā dhammaṃ suṇāti, aṭaviyaṃ pana manussānaṃ sañcaraṇamagge ṭhatvā āgatāgate manusse gahetvā khādati. Tasmiṃ kāle ekā kāsiraṭṭhe kuladhītā uttamarūpadharā aññatarasmiṃ paccantagāme nivutthā hoti. Tassā ekadivasaṃ mātāpitūnaṃ dassanatthāya gantvā paccāgamanakāle parivāramanusse disvā so dānavo bheravarūpena pakkhandi. Manussā bhītā gahitagahitāvudhāni chaḍḍetvā palāyiṃsu. Dānavo yāne nisinnaṃ abhirūpaṃ mātugāmaṃ disvā paṭibaddhacitto hutvā taṃ attano guhaṃ netvā bhariyaṃ akāsi. Tato paṭṭhāya sappitelataṇḍulamacchamaṃsādīni ceva madhuraphalāphalāni ca āharitvā taṃ posesi, vatthālaṅkārehi ca naṃ alaṅkaritvā rakkhaṇatthāya ekasmiṃ karaṇḍake pakkhipitvā karaṇḍakaṃ gilitvā kucchinā pariharati. So ekadivasaṃ nhāyitukāmatāya ekaṃ saraṃ gantvā karaṇḍakaṃ uggilitvā taṃ tato nīharitvā nhāpetvā vilimpetvā alaṅkāretvā ''thokaṃ tava sarīraṃ utuṃ gaṇhāpehī''ti taṃ karaṇḍakasamīpe ṭhapetvā sayaṃ nhānatitthaṃ otaritvā taṃ anāsaṅkamāno thokaṃ dūraṃ gantvā nhāyi.

Tasmiṃ samaye vāyussaputto nāma vijjādharo sannaddhakhaggo ākāsena gacchati. Sā taṃ disvā ''ehī''ti hatthamuddaṃ akāsi, vijjādharo khippaṃ otari. Atha naṃ sā karaṇḍake pakkhipitvā dānavassa āgamanaṃ olokentī karaṇḍakūpari nisīditvā taṃ āgacchantaṃ disvā tassa attānaṃ dassetvā tasmiṃ karaṇḍakasamīpaṃ asampatteyeva karaṇḍakaṃ vivaritvā anto pavisitvā vijjādharassa upari nipajjitvā attano sāṭakaṃ pārupi. Dānavo āgantvā karaṇḍakaṃ asodhetvā ''mātugāmoyeva me''ti saññāya karaṇḍakaṃ gilitvā attano guhaṃ gacchanto antarāmagge cintesi ''tāpaso me ciraṃ diṭṭho, ajja tāva naṃ gantvā vandissāmī''ti. So tassa santikaṃ agamāsi. Tāpasopi naṃ dūratova āgacchantaṃ disvā dvinnaṃ janānaṃ kucchigatabhāvaṃ ñatvā sallapanto paṭhamaṃ gāthamāha –

87. ''Kuto nu āgacchatha bho tayo janā, svāgatā etha nisīdathāsane;
Kaccittha, bhonto kusalaṃ anāmayaṃ, cirassamabbhāgamanañhi vo idhā''ti.

Tattha **bho**ti ālapanaṃ. **Kaccitthā**ti kacci hotha bhavatha vijjatha. **Bhonto**ti puna ālapanto āha. **Kusalaṃ anāmaya**nti kacci tumhākaṃ kusalaṃ ārogyaṃ. **Cirassamabbhāgamanañhi vo idhā**ti ajja tumhākaṃ idha abbhāgamanañca ciraṃ jātaṃ.

Taṃ sutvā dānavo ''ahaṃ imassa tāpasassa santikaṃ ekakova āgato, ayañca tāpaso 'tayo janā'ti vadati, kiṃ nāmesa katheti, kiṃ nu kho sabhāvaṃ ñatvā katheti, udāhu ummattako hutvā vilapatī''ti cintetvā tāpasaṃ upasaṅkamitvā vanditvā ekamantaṃ nisīditvā tena saddhiṃ sallapanto dutiyaṃ gāthamāha –

88. ''Ahameva eko idha majja patto, na cāpi me dutiyo koci vijjati;
Kimeva sandhāya te bhāsitaṃ ise, kuto nu āgacchatha bho tayo janā''ti.

Tattha **idha majjā**ti idha ajja. **Kimeva sandhāya te bhāsitaṃ ise**ti bhante, isi kiṃ nāmetaṃ sandhāya tayā bhāsitaṃ, pākaṭaṃ tāva me katvā kathehīti.

Tāpaso ''ekaṃsenevāvuso sotukāmosī''ti pucchitvā ''āma, bhante''ti vutte ''tena hi suṇāhī''ti vatvā tatiyaṃ gāthamāha –

89. ''Tuvañca eko bhariyā ca te piyā, samuggapakkhittanikiṇṇamantare;
Sā rakkhitā kucchigatāva te sadā, vāyussaputtena sahā tahiṃ ratā''ti.

Tattha **tuvañca eko**ti paṭhamaṃ tāva tvaṃ eko jano. **Pakkhittanikiṇṇamantare**ti pakkhittānikiṇṇaantare taṃ tattha bhariyaṃ rakkhitukāmena sadā tayā samugge pakkhittā saddhiṃ samuggena nikiṇṇā antare, antokucchiyaṃ ṭhapitāti attho. **Vāyussaputtena sahā**ti evaṃnāmakena vijjādharena saddhiṃ. **Tahiṃ ratā**ti tattha tava antokucchiyaññeva kilesaratiyā ratā. So dāni tvaṃ mātugāmaṃ ''ekaṃ purisanissitaṃ karissāmī''ti kucchināpi pariharanto tassā jāraṃ ukkhipitvā carasīti.

Taṃ sutvā dānavo ''vijjādharā nāma bahumāyā honti, sacassa khaggo hatthagato bhavissati, kucchiṃ me phāletvāpi palāyissatī''ti bhītatasito hutvā khippaṃ karaṇḍakaṃ uggilitvā purato ṭhapesi. Satthā abhisambuddho hutvā taṃ pavattiṃ pakāsento catutthaṃ gāthamāha –

90. ''Saṃviggarūpo isinā viyākato, so dānavo tattha samuggamuggili;
Addakkhi bhariyaṃ sucimāladhāriniṃ, vāyussaputtena sahā tahiṃ rata''nti.

Tattha **addakkhī**ti so karaṇḍakaṃ vivaritvā addasa.

Karaṇḍake pana vivaṭamatteyeva vijjādharo vijjaṃ jappitvā khaggaṃ gahetvā ākāsaṃ pakkhandi. Taṃ disvā dānavo mahāsattassa tussitvā thutipubbaṅgamā sesagāthā abhāsi –

91. ''Sudiṭṭharūpamuggatapānuvattinā, hīnā narā ye pamadāvasaṃ gatā;
Yathā have pāṇarivettha rakkhitā, duṭṭhā mayī aññamabhippamodayi.

92. ''Divā ca ratto ca mayā upaṭṭhitā, tapassinā jotirivā vane vasaṃ;
Sā dhammamukkamma adhammamācari, akiriyarūpo pamadāhi santhavo.

93. ''Sarīramajjhamhi ṭhitāti maññahaṃ, mayhaṃ ayanti asatiṃ asaññataṃ;
Sā dhammamukkamma adhammamācari, akiriyarūpo pamadāhi santhavo.

94. ''Surakkhitaṃ meti kathaṃ nu vissase, anekacittāsu na hatthi rakkhaṇā;
Etā hi pātālapapātasannibhā, etthappamatto byasanaṃ nigacchati.

95. ''Tasmā hi te sukhino vītasokā, ye mātugāmehi caranti nissaṭā;
Etaṃ sivaṃ uttamamābhipatthayaṃ, na mātugāmehi kareyya santhava''nti.

Tattha **sudiṭṭharūpamuggatapānuvattinā**ti bhante, isi uggatapānuvattinā tayā sudiṭṭharūpaṃ idaṃ kāraṇaṃ. **Hīnā**ti nīcā. **Yathā have pāṇarivettha rakkhitā**ti ayaṃ mayā attano pāṇā viya ettha antokucchiyaṃ pariharantena rakkhitā. **Duṭṭhā mayī**ti idāni mayi mittadubbhikammaṃ katvā duṭṭhā aññaṃ purisaṃ abhippamodati. **Jotirivā vane vasa**nti vane vasantena tapassinā aggi viya mayā upaṭṭhitā paricaritā. **Sā dhammamukkammā**ti sā esā dhammaṃ okkamitvā atikkamitvā. **Akiriyarūpo**ti akattabbarūpo. **Sarīramajjhamhi ṭhitāti maññahaṃ, mayhaṃ ayanti asatiṃ asaññata**nti imaṃ asatiṃ asappurisadhammasamannāgataṃ asaññataṃ dussīlaṃ ''mayhaṃ sarīramajjhamhi ṭhitā''ti ca ''mayhaṃ aya''nti ca maññāmi.

Surakkhitaṃ meti kathaṃ nu vissaseti ayaṃ mayā surakkhitāti kathaṃ paṇḍito vissāseyya, yatra hi nāma mādisopi antokucchiyaṃ rakkhanto rakkhituṃ nāsakkhi. **Pātālapapātasannibhā**ti lokassādena duppūraṇīyattā mahāsamudde pātālasaṅkhātena papātena sadisā. **Etthappamatto**ti etāsu evarūpāsu nigguṇāsu pamatto puriso mahābyasanaṃ pāpuṇāti. **Tasmā hī**ti yasmā mātugāmavasaṃ gatā mahāvināsaṃ pāpuṇanti, tasmā ye mātugāmehi nissaṭā hutvā caranti, te sukhino. **Etaṃ siva**nti yadetaṃ mātugāmato nissaṭānaṃ visaṃsaṭṭhānaṃ caraṇaṃ, etaṃ jhānasukhameva sivaṃ khemaṃ uttamaṃ abhipatthetabbaṃ, etaṃ patthayamāno mātugāmehi saddhiṃ santhavaṃ na kareyyāti.

Evañca pana vatvā dānavo mahāsattassa pādesu nipatitvā ''bhante, tumhe nissāya mayā jīvitaṃ

laddhaṃ, ahaṃ imāya pāpadhammāya vijjādharena mārāpito''ti mahāsattaṃ abhitthavi. Sopissa dhammaṃ desetvā ''imissā mā kiñci pāpaṃ akāsi, sīlāni gaṇhāhī''ti taṃ pañcasu sīlesu patiṭṭhāpesi. Dānavo ''ahaṃ kucchinā pariharantopi taṃ rakkhituṃ na sakkomi, añño ko rakkhissatī''ti taṃ uyyojetvā attano araññameva agamāsi.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā saccāni pakāsetvā jātakaṃ samodhānesi, saccapariyosāne ukkaṇṭhitabhikkhu sotāpattiphale patiṭṭhahi. Tadā dibbacakkhukatāpaso ahameva ahosinti.

Samuggajātakavaṇṇanā dasamā.

[437] 11. Pūtimaṃsajātakavaṇṇanā

Na kho me ruccatīti idaṃ satthā jetavane viharanto indriyaasaṃvaraṃ ārabbha kathesi. Ekasmiñhi samaye bahū bhikkhū indriyesu aguttadvārā ahesuṃ. Satthā ''ime bhikkhū ovadituṃ vaṭṭatī''ti ānandattherassa vatvā aniyamavasena bhikkhusaṅghaṃ sannipātāpetvā alaṅkatapallaṅkavaramajjhagato bhikkhū āmantetvā ''na, bhikkhave, bhikkhunā nāma rūpādīsu subhanimittavasena nimittaṃ gahetuṃ vaṭṭati, sace hi tasmiṃ samaye kālaṃ karoti, nirayādīsu nibbattati, tasmā rūpādīsu subhanimittaṃ mā gaṇhatha. Bhikkhunā nāma rūpādigocarena na bhavitabbaṃ, rūpādigocarā hi diṭṭheva dhamme mahāvināsaṃ pāpuṇanti, tasmā varaṃ, bhikkhave, tattāya ayosalākāya ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya cakkhundriyaṃ sampalimaṭṭha''nti vitthāretvā ''tumhākaṃ rūpaṃ olokanakālopi atthi anolokanakālopi. Olokanakāle subhavasena anoloketvā asubhavaseneva olokeyyātha, evaṃ attano gocarā na parihāyissatha. Ko pana tumhākaṃ gocaroti? Cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, nava lokuttaradhammā. Etasmiñhi vo gocare carantānaṃ na lacchati māro otāraṃ, sace pana kilesavasikā hutvā subhanimittavasena olokessatha, pūtimaṃsasiṅgālo viya attano gocarā parihāyissathā''ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente himavantapadese araññāyatane pabbataguhāyaṃ anekasatā eḷakā vasanti. Tesaṃ vasanaṭṭhānato avidūre ekissā guhāya pūtimaṃso nāma siṅgālo veṇiyā nāma bhariyāya saddhiṃ vasati. So ekadivasaṃ bhariyāya saddhiṃ vicaranto te eḷake disvā ''ekena upāyena imesaṃ maṃsaṃ khādituṃ vaṭṭatī''ti cintetvā upāyena ekekaṃ eḷakaṃ māresi. Te ubhopi eḷakamaṃsaṃ khādantā thāmasampannā thūlasarīrā ahesuṃ. Anupubbena eḷakā parikkhayaṃ agamaṃsu. Tesaṃ antare meṇḍamātā nāma ekā eḷikā byattā ahosi upāyakusalā. Siṅgālo taṃ māretuṃ asakkonto ekadivasaṃ bhariyāya saddhiṃ sammantento ''bhadde, eḷakā khīṇā, imaṃ eḷikaṃ ekena upāyena khādituṃ vaṭṭati, ayaṃ panettha upāyo, tvaṃ ekikāva gantvā etāya saddhiṃ sakhī hohi, atha te tāya saddhiṃ vissāse uppanne ahaṃ matālayaṃ karitvā nipajjissāmi, tvaṃ etaṃ upasaṅkamitvā 'eḷike sāmiko me mato, ahañca anāthā, ṭhapetvā taṃ añño me ñātako natthi, ehi roditvā kanditvā tassa sarīrakiccaṃ karissāmā'ti vatvā taṃ gahetvā āgaccheyyāsi, atha naṃ ahaṃ uppatitvā gīvāya ḍaṃsitvā māressāmī''ti āha.

Sā ''sādhū''ti sampaṭicchitvā tāya saddhiṃ sakhibhāvaṃ katvā vissāse uppanne eḷikaṃ tathā avoca. Eḷikā ''āḷi siṅgāli tava sāmikena sabbe mama ñātakā khāditā, bhāyāmi na sakkomi gantu''nti āha. ''Āḷi, mā bhāyi, matako kiṃ karissatī''ti? ''Kharamanto te sāmiko, bhāyāmevāha''nti sā evaṃ vatvāpi tāya punappunaṃ yāciyamānā ''addhā mato bhavissatī''ti sampaṭicchitvā tāya saddhiṃ pāyāsi. Gacchantī pana ''ko jānāti, kiṃ bhavissatī''ti tasmiṃ āsaṅkāya siṅgāliṃ purato katvā siṅgālaṃ pariggaṇhantīyeva gacchati. Siṅgālo tāsaṃ padasaddaṃ sutvā ''āgatā nu kho eḷikā''ti sīsaṃ ukkhipitvā akkhīni parivattetvā olokesi. Eḷikā taṃ tathā karontaṃ disvā ''ayaṃ pāpadhammo maṃ vañcetvā māretukāmo matālayaṃ dassetvā nipanno''ti nivattitvā palāyantī siṅgāliyā ''kasmā palāyasī''ti vutte taṃ kāraṇaṃ kathentī paṭhamaṃ gāthamāha –

96. ''Na kho me ruccati āḷi, pūtimaṃsassa pekkhanā;
Etādisā sakhārasmā, ārakā parivajjaye''ti.

Tattha **āḷī**ti ālapanaṃ, sakhi sahāyiketi attho. **Etādisā sakhārasmā**ti evarūpā sahāyakā apakkamitvā taṃ sahāyakaṃ ārakā parivajjeyyāti attho.

Evañca pana vatvā sā nivattitvā attano vasanaṭṭhānameva gatā. Siṅgālī taṃ nivattetuṃ asakkontī tassā kujjhitvā attano sāmikasseva santikaṃ gantvā pajjhāyamānā nisīdi. Atha naṃ siṅgālo garahanto dutiyaṃ gāthamāha –

97. ''Ummattikā ayaṃ veṇī, vaṇṇeti patino sakhiṃ;
Pajjhāyi paṭigacchantiṃ, āgataṃ meṇḍamātara''nti.

Tattha **veṇī**ti tassā nāmaṃ. **Vaṇṇeti patino sakhi**nti paṭhamameva attano sakhiṃ eḷikaṃ ''mayi sinehā vissāsikā āgamissati no santikaṃ, matālayaṃ karohī''ti patino santike vaṇṇeti. Atha naṃ sā idāni āgataṃ mama santikaṃ anāgantvāva paṭigacchantiṃ meṇḍamātaraṃ pajjhāyati anusocatīti.

Taṃ sutvā siṅgālī tatiyaṃ gāthamāha –

98. ''Tvaṃ khosi samma ummatto, dummedho avicakkhaṇo;
Yo tvaṃ matālayaṃ katvā, akālena vipekkhasī''ti.

Tattha **avicakkhaṇo**ti vicāraṇapaññārahito. **Akālena vipekkhasī**ti eḷikāya attano santikaṃ anāgatāyeva olokesīti attho.

99. ''Na akāle vipekkhayya, kāle pekkheyya paṇḍito;
Pūtimaṃsova pajjhāyi, yo akāle vipekkhatī''ti. – ayaṃ abhisambuddhagāthā;

Tattha **akāle**ti kāmaguṇe ārabbha subhavasena cittuppādakāle. Ayañhi bhikkhuno rūpaṃ oloketuṃ akālo nāma. **Kāle**ti asubhavasena anussativasena kasiṇavasena vā rūpaggahaṇakāle. Ayañhi bhikkhuno rūpaṃ oloketuṃ kālo nāma. Tattha akāle sārattakāle rūpaṃ olokentā mahāvināsaṃ pāpuṇantīti haritacajātakalomasakassapajātakādīhi dīpetabbaṃ. Kāle asubhavasena olokentā arahatte patiṭṭhahantīti asubhakammikatissattheravatthunā kathetabbaṃ. **Pūtimaṃsova pajjhāyī**ti bhikkhave, yathā pūtimaṃsasiṅgālo akāle eḷikaṃ oloketvā attano gocarā parihīno pajjhāyati, evaṃ bhikkhu akāle subhavasena rūpaṃ oloketvā satipaṭṭhānādigocarā parihīno diṭṭhadhamme samparāyepi socati pajjhāyati kilamatīti.

Veṇīpi kho siṅgālī pūtimaṃsaṃ assāsetvā ''sāmi, mā cintesi, ahaṃ taṃ punapi upāyena ānessāmi, tvaṃ āgatakāle appamatto gaṇheyyāsī''ti vatvā tassā santikaṃ gantvā ''āḷi, tava āgatakāleyeva no attho jāto, tava āgatakālasmiṃyeva hi me sāmiko satiṃ paṭilabhi, idāni jīvati, ehi tena saddhiṃ paṭisanthāraṃ karohī''ti vatvā pañcamaṃ gāthamāha –

100. ''Piyaṃ kho āḷi me hotu, puṇṇapattaṃ dadāhi me;
Pati sañjīvito mayhaṃ, eyyāsi piyapucchikā''ti.

Tattha **puṇṇapattaṃ dadāhi me**ti piyakkhānaṃ akkhāyikā mayhaṃ tuṭṭhidānaṃ dehi. **Pati sañjīvito mayha**nti mama sāmiko sañjīvito uṭṭhito arogoti attho. **Eyyāsī**ti mayā saddhiṃ āgaccha.

Eḷikā ''ayaṃ pāpadhammā maṃ vañcetukāmā, ayuttaṃ kho pana paṭipakkhakaraṇaṃ, upāyeneva naṃ vañcessāmī''ti cintetvā chaṭṭhaṃ gāthamāha –

101. ''Piyaṃ kho āḷi te hotu, puṇṇapattaṃ dadāmi te;
Mahatā parivārena, essaṃ kayirāhi bhojana''nti.

Tattha **essa**nti āgamissāmi. Āgacchamānā ca attano ārakkhaṃ katvā mahantena parivārena āgamissāmīti.

Atha naṃ siṅgālī parivāraṃ pucchantī sattamaṃ gāthamāha –

102. ‘‘Kīdiso tuyhaṃ parivāro, yesaṃ kāhāmi bhojanaṃ;
Kiṃ nāmakā ca te sabbe, te me akkhāhi pucchitā’’ti.

Sā ācikkhantī aṭṭhamaṃ gāthamāha –

103. ‘‘Māliyo caturakkho ca, piṅgiyo atha jambuko;
Ediso mayhaṃ parivāro, tesaṃ kayirāhi bhojana’’nti.

Tattha **te me**ti te parivāre mayhaṃ ācikkhi. **Māliyo**tiādīni catunnaṃ sunakhānaṃ nāmāni. ‘‘Tattha ekekassa pañca pañca sunakhasatāni parivārenti, evaṃ dvīhi sunakhasahassehi parivāritā āgamissāmī’’ti vatvā ‘‘sace te bhojanaṃ na labhissanti, tumhe dvepi jane māretvā khādissantī’’ti āha.

Taṃ sutvā siṅgālī bhītā ‘‘alaṃ imissā tattha gamanena, upāyenassā anāgamanameva karissāmī’’ti cintetvā navamaṃ gāthamāha –

104. ‘‘Nikkhantāya agārasmā, bhaṇḍakampi vinassati;
Ārogyaṃ āḷino vajjaṃ, idheva vasa māgamā’’ti.

Tassattho – āḷi, tava gehe bahubhaṇḍakaṃ atthi, taṃ te nikkhantāya agārasmā anārakkhaṃ bhaṇḍakaṃ vinassati, ahameva te āḷino sahāyakassa ārogyaṃ vajjaṃ vadissāmi, tvaṃ idheva vasa māgamāti.

Evañca pana vatvā maraṇabhayabhītā vegena sāmikassa santikaṃ gantvā taṃ gahetvā palāyi. Te puna taṃ ṭhānaṃ āgantuṃ nāsakkhiṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā jātakaṃ samodhānesi ‘‘tadā ahaṃ tasmiṃ ṭhāne vanajeṭṭhakarukkhe nibbattadevatā ahosi’’nti.

Pūtimaṃsajātakavaṇṇanā ekādasamā.

[438] 12. Daddarajātakavaṇṇanā

Yo te puttaketi idaṃ satthā gijjhakūṭe viharanto devadattassa vadhāya parisakkanaṃ ārabbha kathesi. Tasmiñhi samaye dhammasabhāyaṃ kathaṃ samuṭṭhāpesuṃ ‘‘aho āvuso devadatto nillajjo anariyo evaṃ uttamaguṇadharassa sammāsambuddhassa ajātasattunā saddhiṃ ekato hutvā dhanuggahapayojanasilāpavijjhananāḷāgirivissajjanehi vadhāya upāyaṃ karotī’’ti. Satthā āgantvā ‘‘kāya nuttha, bhikkhave, etarahi kathāya sannisinnā’’ti pucchitvā ‘‘imāya nāmā’’ti vutte ‘‘na, bhikkhave, idāneva, pubbepi devadatto mayhaṃ vadhāya parisakki, idāni pana me tāsamattampi kātuṃ nāsakkhī’’ti vatvā atītaṃ āhari.

Atīte bārāṇasiyaṃ brahmadatte rajjaṃ kārente eko disāpāmokkho ācariyo pañcasatānaṃ māṇavakānaṃ sippaṃ vācento ekadivasaṃ cintesi ‘‘mayhaṃ idha vasantassa palibodho hoti, māṇavakānampi sippaṃ na niṭṭhāti, himavantapadese araññāyatanaṃ pavisitvā tattha vasanto vācessāmī’’ti. So māṇavakānaṃ kathetvā tilataṇḍulatelavatthādīni gāhāpetvā araññaṃ pavisitvā maggato avidūre ṭhāne paṇṇasālaṃ kāretvā nivāsaṃ kappesi, māṇavāpi attano paṇṇasālaṃ kariṃsu. Māṇavakānaṃ ñātakā telataṇḍulādīni pesenti. Raṭṭhavāsinopi ‘‘disāpāmokkho ācariyo kira araññe asukaṭṭhāne nāma vasanto sippaṃ uggaṇhāpetī’’ti tassa taṇḍulādīni abhiharanti, kantārappaṭipannāpi

denti, aññataropi puriso khīrapānatthāya savacchaṃ dhenuṃ adāsi. Ācariyassa paṇṇasālāya santike dvīhi potakehi saddhiṃ ekā godhā vasati, sīhabyagghāpissa upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Eko tittiropi tattha nibaddhavāso ahosi. So ācariyassa māṇavānaṃ mante vācentassa saddaṃ sutvā tayopi vede uggaṇhi. Māṇavā tena saddhiṃ ativissāsikā ahesuṃ.

Aparabhāge māṇavesu nipphattiṃ appattesuyeva ācariyo kālamakāsi. Māṇavā tassa sarīraṃ jhāpetvā vālukāya thūpaṃ katvā nānāpupphehi pūjetvā rodanti paridevanti. Atha ne tittiro ''kasmā rodathā''ti āha. ''Ācariyo no sippe aniṭṭhiteyeva kālakato, tasmā rodāmā''ti. ''Evaṃ sante mā socittha, ahaṃ vo sippaṃ vācessāmī''ti. ''Tvaṃ kathaṃ jānāsī''ti? ''Ahaṃ ācariye tumhākaṃ vācente saddaṃ sutvā tayo vede paguṇe akāsinti. Tena hi attano paguṇabhāvaṃ amhe jānāpehī''ti. Tittiro ''tena hi suṇāthā''ti tesaṃ gaṇṭhiṭṭhānameva pabbatamatthakā nadiṃ otaranto viya osāresi. Māṇavā haṭṭhatuṭṭhā hutvā tittirapaṇḍitassa santike sippaṃ paṭṭhapesuṃ. Sopi disāpāmokkhācariyassa ṭhāne ṭhatvā tesaṃ sippaṃ vācesi. Māṇavā tassa suvaṇṇapañjaraṃ karitvā upari vitānaṃ bandhitvā suvaṇṇataṭṭake madhulājādīni upaharantā nānāvaṇṇehi pupphehi pūjentā mahantaṃ sakkāraṃ kariṃsu. ''Tittiro kira araññāyatane pañcasate māṇavake mantaṃ vācetī''ti sakalajambudīpe pākaṭo ahosi.

Tadā jambudīpe giraggasamajjasadisaṃ mahantaṃ chaṇaṃ ghosayiṃsu. Māṇavānaṃ mātāpitaro ''chaṇadassanatthāya āgacchantū''ti pesesuṃ. Māṇavā tittirassa ārocetvā tittirapaṇḍitaṃ sabbañca assamapadaṃ godhaṃ paṭicchāpetvā attano attano nagarameva agamiṃsu. Tadā eko nikkāruṇiko duṭṭhatāpaso tattha tattha vicaranto taṃ ṭhānaṃ sampāpuṇi. Godhā taṃ disvā paṭisanthāraṃ katvā ''asukaṭṭhāne taṇḍulā, asukaṭṭhāne telādīni atthi, bhattaṃ pacitvā bhuñjāhī''ti vatvā gocaratthāya gatā. Tāpaso pātova bhattaṃ pacitvā dve godhāputtake māretvā khādi, divā tittirapaṇḍitañca vacchakañca māretvā khādi, sāyaṃ dhenuṃ āgacchantaṃ disvā tampi māretvā maṃsaṃ khāditvā rukkhamūle nipajjitvā ghurughurāyanto niddaṃ okkami. Godhā sāyaṃ āgantvā puttake apassantī upadhārayamānā vicari. Rukkhadevatā godhaṃ puttake adisvā kampamānaṃ oloketvā khandhaviṭapabbhantare dibbānubhāvena ṭhatvā ''godhe mā kampi, iminā pāpapurisena tava puttakā ca tittiro ca vaccho ca dhenu ca māritā, gīvāya naṃ ḍaṃsitvā jīvitakkhayaṃ pāpehī''ti sallapantī paṭhamaṃ gāthamāha –

105. ''Yo te puttake akhādi, dinnabhatto adūsake;
Tasmiṃ dāṭhaṃ nipātehi, mā te muccittha jīvato''ti.

Tattha **dinnabhatto**ti bhattaṃ pacitvā bhuñjāhīti tayā dinnabhatto. **Adūsake**ti niddose niraparādhe. **Tasmiṃ dāṭhaṃ nipātehī**ti tasmiṃ pāpapurise catassopi dāṭhā nipātehīti adhippāyo. **Mā te muccittha jīvato**ti jīvanto sajīvo hutvā tava hatthato eso pāpadhammo mā muccittha, mokkhaṃ mā labhatu, jīvitakkhayaṃ pāpehīti attho.

Tato godhā dve gāthā abhāsi –

106. ''Ākiṇṇaluddo puriso, dhāticelaṃva makkhito;
Padesaṃ taṃ na passāmi, yattha dāṭhaṃ nipātaye.

107. ''Akataññussa posassa, niccaṃ vivaradassino;
Sabbaṃ ce pathaviṃ dajjā, neva naṃ abhirādhaye''ti.

Tattha **ākiṇṇaluddo**ti gāḷhaluddo. **Vivaradassino**ti chiddaṃ otāraṃ pariyesantassa. **Neva naṃ abhirādhaye**ti evarūpaṃ puggalaṃ sakalapathaviṃ dentopi tosetuṃ na sakkuṇeyya, kimaṅgaṃ panāhaṃ bhattamattadāyikāti dasseti.

Godhā evaṃ vatvā ''ayaṃ pabujjhitvā mampi khādeyyā''ti attano jīvitaṃ rakkhamānā palāyi. Tepi pana sīhabyagghā tittirassa sahāyakāva, kadāci te āgantvā tittiraṃ passanti, kadāci so gantvā tesaṃ dhammaṃ desetvā āgacchati, tasmiṃ pana divase sīho byagghaṃ āha – ''samma, ciraṃ diṭṭho no tittiro,

ajja sattaṭṭhadivasā honti, gaccha, tāvassa pavattiṃ ñatvā ehī''ti. Byaggho ''sādhū''ti sampaṭicchitvā godhāya palāyanakāle taṃ ṭhānaṃ patvā taṃ pāpapurisaṃ niddāyantaṃ passi. Tassa jaṭantare tittirapaṇḍitassa lomāni paññāyanti, dhenuyā ca vacchakassa ca aṭṭhīni paññāyanti. Byaggharājā taṃ sabbaṃ disvā suvaṇṇapañjare ca tittirapaṇḍitaṃ adisvā ''iminā pāpapurisena ete māritā bhavissantī''ti taṃ pādena paharitvā uṭṭhāpesi. Sopi taṃ disvā bhītatasito ahosi. Atha naṃ byaggho ''tvaṃ ete māretvā khādasī''ti pucchi. ''Neva māremi, na khādāmī''ti. ''Pāpadhamma tayi amārente añño ko māressati, kathehi tāva kāraṇaṃ, akathentassa jīvitaṃ te natthī''ti. So maraṇabhayabhīto ''āma, sāmi, godhāputtake ca vacchakañca dhenuñca māretvā khādāmi, tittiraṃ pana na māremī''tiāha. So tassa bahuṃ kathentassapi asaddahitvā ''tvaṃ kuto āgatosī''ti pucchitvā ''sāmi, kaliṅgaraṭṭhato vāṇijakānaṃ bhaṇḍaṃ vahanto jīvikahetu idañcidañca kammaṃ katvā idānimhi idhāgato''ti tena sabbasmiṃ attanā katakamme kathite ''pāpadhamma tayi tittiraṃ amārente añño ko māressati, ehi sīhassa migarañño santikaṃ taṃ nessāmī''ti taṃ purato katvā tāsento agamāsi. Sīharājā taṃ ānentaṃ byagghaṃ pucchanto catutthaṃ gāthamāha –

108. ''Kiṃ nu subāhu taramānarūpo, paccāgatosi saha māṇavena;
Kiṃ kiccamatthaṃ idhamatthi tuyhaṃ, akkhāhi me pucchito etamattha''nti.

Tattha **subāhū**ti byagghaṃ nāmenālapati. Byagghassa hi purimakāyo manāpo hoti, tena taṃ evamāha. **Kiṃ kiccamatthaṃ idhamatthi tuyha**nti kiṃ karaṇīyaṃ atthasaññitaṃ iminā māṇavena idha atthi. ''Tuyhaṃ kiṃ kiccamattha''ntipi pāṭho, ayamevattho.

Taṃ sutvā byaggho pañcamaṃ gāthamāha –

109. ''Yo te sakhā daddaro sādhurūpo, tassa vadhaṃ parisaṅkāmi ajja;
Purisassa kammāyatanāni sutvā, nāhaṃ sukhiṃ daddaraṃ ajja maññe''ti.

Tattha **daddaro**ti tittiro. **Tassa vadha**nti tassa tittirapaṇḍitassa imamhā purisamhā ajja vadhaṃ parisaṅkāmi. **Nāhaṃ sukhi**nti ahaṃ ajja daddaraṃ sukhiṃ arogaṃ na maññāmi.

Atha naṃ sīho chaṭṭhaṃ gāthamāha –

110. ''Kānissa kammāyatanāni assu, purisassa vuttisamodhānatāya;
Kaṃ vā paṭiññaṃ purisassa sutvā, parisaṅkasi daddaraṃ māṇavenā''ti.

Tattha **assū**ti assosi. **Vuttisamodhānatāyā**ti jīvitavuttisamodhānatāya, kāni nāma iminā attano kammāni tuyhaṃ kathitānīti attho. **Māṇavenā**ti kiṃ sutvā iminā māṇavena māritaṃ parisaṅkasi.

Athassa kathento byaggharājā sesagāthā abhāsi –

111. ''Ciṇṇā kaliṅgā caritā vaṇijjā, vettācaro saṅkupathopi ciṇṇo;
Naṭehi ciṇṇaṃ saha vākurehi, daṇḍena yuddhampi samajjamajjhe.

112. ''Baddhā kulīkā mitamāḷakena, akkhā jitā saṃyamo abbhatīto;
Abbāhitaṃ pubbakaṃ aḍḍharattaṃ, hatthā daḍḍhā piṇḍapaṭiggahena.

113. ''Tānissa kammāyatanāni assu, purisassa vuttisamodhānatāya;
Yathā ayaṃ dissati lomapiṇḍo, gāvo hatā kiṃ pana daddarassā''ti.

Tattha **ciṇṇā kaliṅgā**ti vāṇijakānaṃ bhaṇḍaṃ vahantena kira tena kaliṅgaraṭṭhe ciṇṇā. **Caritā vaṇijjā**ti vaṇijjāpi tena katā. **Vettācaro**ti vettehi sañcaritabbo. **Saṅkupathopi ciṇṇo**ti khāṇukamaggopi valañjito. **Naṭehī**ti jīvikahetuyeva naṭehipi saddhiṃ. **Ciṇṇaṃ saha vākurehī**ti vākuraṃ vahantena

vākurehi saddhiṃ caritaṃ. **Daṇḍena yuddha**nti daṇḍena yuddhampi kira tena yujjhitaṃ.

Baddhā kulīkāti sakuṇikāpi kira tena baddhā. **Mitamāḷakenā**ti dhaññamāpakakammampi kira tena kataṃ. **Akkhā jitā**ti akkhadhuttānaṃ veyyāvaccaṃ karontena akkhā haṭā. **Saṃyamo abbhatīto**ti jīvitavuttiṃ nissāya pabbajanteneva sīlasaṃyamo atikkanto. **Abbāhita**nti apaggharaṇaṃ kataṃ. **Pubbaka**nti lohitaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti – iminā kira jīvikaṃ nissāya rājāparādhikānaṃ hatthapāde chinditvā te ānetvā sālāya nipajjāpetvā vaṇamukhehi paggharantaṃ lohitaṃ aḍḍharattasamaye tattha gantvā kuṇḍakadhūmaṃ datvā ṭhapitanti. **Hatthā daḍḍhā**ti ājīvikapabbajjaṃ pabbajitakāle uṇhapiṇḍapātapaṭiggahaṇe hatthāpi kirassa daḍḍhā.

Tānissa kammāyatanānīti tāni assa kammāni. **Assū**ti assosiṃ. **Yathā aya**nti yathā esa etassa jaṭantare tittiralomapiṇḍopi dissati, iminā kāraṇena veditabbametaṃ ‘‘eteneva so mārito’’ti. **Gāvo hatā kiṃ pana daddarassā**ti gāvopi etena hatā, daddarassa pana kiṃ na hanitabbaṃ, kasmā esa taṃ na māressatīti.

Sīho taṃ purisaṃ pucchi ‘‘mārito te tittirapaṇḍito’’ti? ‘‘Āma, sāmī’’ti. Athassa saccavacanaṃ sutvā sīho taṃ vissajjetukāmo ahosi. Byaggharājā pana ‘‘māretabbayuttako eso’’ti vatvā tattheva naṃ dāṭhāhi paharitvā māretvā āvāṭaṃ khaṇitvā pakkhipi. Māṇavā āgantvā tittirapaṇḍikaṃ adisvā roditvā paridevitvā nivattiṃsu.

Satthā imaṃ dhammadesanaṃ āharitvā ‘‘evaṃ, bhikkhave, devadatto pubbepi mayhaṃ vadhāya parisakkī’’ti vatvā jātakaṃ samodhānesi – ‘‘tadā kūṭajaṭilo devadatto ahosi, godhā uppalavaṇṇā, byaggho moggallāno, sīho sāriputto, disāpāmokkho ācariyo mahākassapo, tittirapaṇḍito pana ahameva ahosi’’nti.

Daddarajātakavaṇṇanā dvādasamā.

Jātakuddānaṃ –

Gijjhakosambī suvañca, cūḷasūvaṃ harittacaṃ;
Kusalaṃ lomakassapaṃ, cakkavākaṃ haliddi ca.

Samuggaṃ pūtimaṃsañca, daddarañceva dvādasa;
Jātake navanipāte, gīyiṃsu gītikārakā.

Navakanipātavaṇṇanā niṭṭhitā.

(Tatiyo bhāgo niṭṭhito.)